

YAŞAR KEMAL • BU DİYAR BAŞTANBAŞA

YAŞAR KEMAL

BU DİYAR BAŞTAN BAŞA

BU DİYAR BAŞTAN BAŞA

Roman ve hikaye yazarı olduğu kadar, usta bir röportaj yazarı olan Yaşar Kemal'in röportajları birer hadise yaratmış, Hüseyin Cahit Yalçın, Yaşar Kemal'in röportaj alanındaki başarısını «Bir gazetecinin zaferi» olarak selamlamıştır. 1951 - 1962 yılları arasında Cumhuriyet Gazetesinde yayınlanan bu röportajlardan «Dünyanın En Büyük Çiftliğinde Yedi Gün» Yaşar Kemal'e Gazetecilik Başarı Armağanını kazandırmıştır. Bu kitapta 1951 - 1958 yılları arasında yapılmış röportajlar yer almaktadır.

**Kapakdaki fotoğraflar Ara Güler ile Şakir Eczacıbaşı'nın
«Anadolu 1968»de çıkan renkli fotoğraflarından alınmıştır.**

Y A Ş A R K E M A L

BU DİYAR BAŞTAN BAŞA

CEM YAYINEVİ

Dizgi - Baskı: Tavıllı Matbaası Koll. Şti.
İstanbul 1976

DİYARBAKIR

Diyarbakır akrepler şehri, gül şehri, karpuz şehri. Diyarbakır yeni yapılacak otelleri, eşsiz tabiatıyla turist şehri... Diyarbakır tezatlar şehri.

İnsan birden irkiliveriyor. Atom bombası bu şehre düşmüş sanki. Yer yer taş yığınları, harabeler. Diyarbakır pas tutmuş. Diyarbakır, eski, çok eski bir demir kadar paslı. İlk bakışta böyle ya, insan aldanıyor. Sonra yavaş yavaş ayılıp ısınıyor Diyarbakıra; anlıyor ki iş böyle değil.

Bu şehir kılıf içinde. Bu şehir kendisini öylesine gizlemiş ki, tadına varabilmek, onu sevebilmek için emek istiyor, terlemek istiyor. Bu şehri kılıfından soyup mahremiyetine girmeli. Bu iş, zor iş ya, değer. Bunu yapabildin mi büyülendin demektir. Diyarbakır seni büyülemiştir; kurtuluş yok.

İki Diyarbakır var: Biri surun içindeki eski, öteki, surun dışındaki yeni Diyarbakır.

Eski Diyarbakır, mimarisi, evleri, kahveleri, sokakları, caddeleri, giyinişi, velhasıl her haliyle, surları kadar eski.

Evler... Kara, kirli, yıpranmış bazalttan yapılmış, kemerleri, kafesleri «Cağ» denilen demirlerle örülmüş pencereleri, iki kat, toprak damlı evler. Bu evlerin iç-

BU DİYAR BAŞTAN BAŞA

lerinde çok eskileri, ünlüleri var. Dördüncü Murad Diyarbakıra geldiğinde bu evlerden birinde kalmış. Daha terütaze duruyor, dün yapılmış gibi. Sonra Behram Paşanın evi diyorlar, bir ev var, şimdi otel olarak kullanılıyor, hayran olmamak elden gelmiyor. Kemerlerin en güzeli bu evlerde.

Damların üstünü diz boyu ot ve kır çiçekleri bürümüş. Bu sebepten, pek az ağaç olmasına rağmen, bütün şehir tepeden tırnağa yemyeşil.

Dışı bu kadar. Belki de pek bir şey söylemez. En genişi dört adım gelen sokaklardan geçerken efkar basacaktır. Ama durunuz. Bu erken. Korkmadan önünüze gelen herhangi bir kapıyı çalmalısınız. Kapı hemen açılır. Kapıyı açan, çoğu kara gözlü, esmer bir kadındır, ilkin afallar. Yabancı olduğunuzu anlayınca buyur eder. Diyarbakır artık kılıfından çıkmıştır. Diyarbakır bütün sıcaklığı, samimiyeti, güzelliği ile gözünüzün önündedir.

Evin bir avlusu vardır. Burada «Havş» diyorlar. Avlunun ortasında küçücük bir havuz vardır. Havuzun dört yanına, bütün avluya türlü türlü, renk renk güller ekilmiştir, gülden geçilmez. Ev denebilecek evlerin hepsi de aynı minval üzeredir.

Nereye gitsen gül... Her yan gül. Mardinkapıda Millet parkı var. Parkta gülden başka hemen hiç bir çiçek yok. Göz alabildiğine gül. Bütün şehir gül kokuyor. Satıcılar, başlarında tablaları, bağıra bağıra gül satıyorlar. Bir tanesi, bir köylü, gül sergisi yapmış, bir destesi beş kuruşa... Koca bir top gül beş kuruşa. Sordum. Köyden getirmiş bu gülleri.

Bu akrepler payitahtı, gül şehridir, kahvehaneler şehridir. Her adımda bir kahvehane... Ne kadar da çok! Yalnız bu kahveler başka şehirlerin kahvelerine benzemiyor. Bunlar başka türlü, çok şirin. Her kah-

venin bir avlusu var. Çimen ekilmiş, güller donatılmış bir avlu. Avluda, güllerin yanında, havuzun başında dört karış yüksekliğinde masalar. İki karış yüksekliğinde, kürsü denilen, oturakları balıkçı ağı gibi iple örülmüş iskemleler... Karşılıklı oturulup kahve, çay içilir. Bazı kahveler çayı demlikle getiriyor. Bu kadar çok kahve! Kahveler tıklım tıklım dolu. Sebebini sordum; işsizlik, dediler.

Okuyucularım, dostlarım, içinizden birinin yolu Diyarbakıra uğrar da Mardinkapıdaki Salus parkı kahvesine gitmez, bir yorgunluk kahvesi içmezseniz, vebalim boynunuza olsun. Kahveci sizin yabancı olduğunuzu anlayınca, bir top da gül ikram edecektir.

Diyarbakır caddeleri, cadde denilir mi bilmem? Bir alem. Şehrin en kalabalık caddesi Gazi Caddesi, güneybatıdan güneydoğuya uzanıyor. Kaldırımsız, eğri büğrü. Bu cadde ikindi üstleri çok kalabalıklaşıyor. Bütün şehrin halkı buraya yığılmış sanırsın.

Bir köylü kadın gördüm. Bu kalabalık caddenin ortasından, elindeki çoraba gözünü dikmiş, ıssız bir yolda yürürcesine, orali değil, öre öre gidiyordu.

Burada çok az otomobil var. Şehri faytonlar, develer, katırlar dolduruyor. Bir bakıyorsunuz, canlı bir deve katarı salına salına Gazi Caddesinden, pırıl pırıl bir otomobilin yanından geçip gidiyor.

Şehirde boyuna oraya buraya, yüklü, canlı eşekler, katırlar, beygirler gidip geliyorlar. Çan da ziynetleri. Sordum; meğer bunlar, Dicle'den inşaatlara kum taşıyorlarmış. Torbalarla, çuvallarla kum... Garibime gitti.

Diyarbakırda sokakta pek az kadın var. Gördüğüm kadınların da hemen hepsi çarşafli ve peçeli... Kara çarşaf... Bu da yeni demokrasimizin icaplarından biri olsa gerek. Diyarbakır caddelerinde kadınlar da kara çarşaf ve peçe, erkeklerde şalvar.

BU DİYAR BAŞTAN BAŞA

Dilenci dolu. Her köşebaşında kör, topal, çolak bir dilenci... Kadın, çocuk dilenciler. Dilencinin tür-lüsü.

Sabahın saat dördünde uyanın beşinde uyanın, çıkın Diyarbakır sokaklarına, üstleri başları yırtık, sararmış yüzlü, çoğu ihtiyar bir bölük kadın göreceksiniz. Elllerinde süpürgeler, başlarında da bir belediye memuru. Habire süpürüyorlar. Ortalık toz duman içinde. Ferman okunmuyor derler ya. İşte böyle. İlk geldiğim gün yağmur yağmıştı. Bu kadınları şehrin sel surlarını süpürürken görmüş, şaşırmıştım. Sonra iş anlaşıldı; Bunlar belediye tanzifat ameleleri imişler.

Her yerde olduğu gibi, evet her yerde biraz böyledir ama, burada bambaşka: Kenar mahallelerden söz açmak istiyorum. Surun etrafını baştan sona dolaşınca, Diyarbakırda mahalle değil, bütün vasıflarıyla çok geri bir doğu köyünün karşısında bulunduğunuzu görürsünüz. Surun bitişiğindeki çeşmelerde çamaşır yıkayan kadınları, çırılçıplak olmuş çocukları, otlayan koyun, inek, eşek, beygiriyle, yıkılmış, toprağa gömülü penceresiz evleri, evlerin önlerine, surların diplerine dökülmüş gübreleriyle, solgun, kirli, yırtık esvaplı insanlarıyla geri, çok geri, bir doğu köyünde olduğunuzu görürsünüz.

Yenişehir gelince; gün batıda, surların dışına, istasyona doğru inşa edilmiş ve ediliyor. Yenişehirde tam manasiyle modern bir şehir karşınızdadır.

Burası gittikçe genişliyor. Eski şehrin aksine, burada boyuna yeni inşaat var. Birkaç yıl sonra sur içi şehir, burasının bir mahallesi gibi kalacak. Öyle geniş tutulmuş.

Diyarbakır bu sebepten bütün özellikleriyle doğu şehri, bütün özellikleriyle modern şehirdir.

DIYARBAKIR

Diyarbakır akrepler şehri, gül şehri, pis pis kokan hanlar şehri, karpuz şehri, Diyarbakır surları, mimari-si, camileri, sanat abideleri, yeni yapılacak otelleri, eş-siz tabiatıyla turist şehri... Diyarbakır tezatlar şehri.

17.5.1951

DİCLE KIYILARI

**Tamam «40 günü say» karpuz olmuştur,
dağ gibi, senin kadar olmuştur.**

Dicle kıyıları Diyarbakır şehrinin geçim kaynaklarından biridir. Belki de başta gelenidir.

Kıyıların toprağı, ovaya bakarak daha verimlidir. Ovada verim, bire yediyi, sekizi geçmezken, burada onu, onbeşi bulur. Köyler de ovaya göre Dicle vadisinde daha çoktur.

Şehrin bahçelerinin hemen hepsi Dicle kıyılarına düşer. Bol miktarda da sebze ekilir. Diyarbakırın ipeğini besleyen dutların hemen hepsi de bu kıyılardadır.

Dicle, Diyarbakırda bölük bölük olmuştur. Beş koldan, altı koldan yürüyor. Suyun Diyarbakırda yayılması çok işe yarıyor. Yazın sular çekilince, işte o bildiğimiz Diyarbakır karpuzları, bu çekilen suyun yerine, kumluklarına ekiliyor.

Dünyanın hiç bir yerinde Diyarbakır karpuzu büyüklüğünde karpuz elde edilemiyor. Niçin Diyarbakırda da başka yerde değil? Bu bir sır mı? Yok böyle bir şey. Burada kime sorarsan sor, karpuzcu olsun olmasın, bu karpuzların nasıl ekildiğini size söyleyiveriyor.

Biri şöyle anlattı, ama bu bir karpuzcu. İnce kuru yüzlü, yanağında şark çıbanı izi olan bir adam.

— Gardeş, dedi, karpuz ekilecek kumluk iki türdür. Birisi suyun işgal edip de, yazın çekildiği yer. Buna Kılıc derler. Öteki de asıl Dicle kenarları. Kar-

puz Kılıc denilen yerde daha iyi olur. Karpuz ekilecek yer dümdüz ve çakıllı olmalıdır. Ama ufak çakıllı. Burası iki kürek boyu uzunluğunda, yani, bir buçuk metre, iki kürek ağız genişliğinde, yani, yarım metre, su çıkıncaya kadar kazılır. Kazılan yere kuyu derler. Kuyunun, biri başucunda, biri de ayak ucunda iki yastık bırakılır. Yani bu yastıklar su çıkmamış topraktır. Yastıklara üçer tane fide dikilir. Ekildiğinin ikinci gününde yanmış, yani eski hayvan gübresiyle gübrelenir. Bir hafta sonra da hayvan ve güvercin gübresi kumlu mülle karıştırılarak verilir. Bu zaman içinde kuyunun içindeki su kurumuştur. Birkaç sefer daha gübre verilir. Tamam. Kırk günü say. Karpuz olmuştur. Dağ gibi. İnan beğim senin kadar olmuştur. Aha böyle böyle.

Sonra Amerikalıların Diyarbakır karpuzu gibi karpuz yetiştirmeğe çalıştıklarını, fakat başaramadıklarını söyledi.

— Kimse yapamaz, dedi.

Gözlerine baktım:

— Niçin? Bu bir sır mı?

— Gardaşım dedi, senin neyine gerek.. Karpuz mu ekeceksin?

Sır Dislenin mi?

Dicle kıyılarına «Hülle» denilen, kamıştan kulübe-ler yaparak yazlığa, karpuzla çıkıyorlarmış.

— Hülle, dedin, tüm kamıştan mı? Yağmur yağınca haliniz nice olur?

— Diyarbakıra yazın yağmur yağmaz, dediler.

— Hiç mi?

— Hiç!

Diclede kelekler var. Egilden Diyarbakıra odun taşıyor bu kelekler. Yapılışları çok enteresan, bir kelek, birçok koyun derisinin şişirilerek ve bir araya getiril-

BU DİYAR BAŞTAN BAŞA

mesinden meydana geliyor. Sonra iki kürek takılıp bırakılıyor suyun akıntısına.

Bir kelekte 64-72-80-77 tuluk var. Her kelek üç, dört ton odun taşıyor.

Dicle yatağını en derin oymuş sulardan biridir. Çok derinlerden akıyor.

20.5.1951

**DIYARBAKIRIN
TAŞI TOPRAĞI**

Sabahın çok erken saati... Sokaklarda kimsecikler yok... Yalnız kum taşıyan katırların çanlarının sesi ortalığı dolduruyor.

Yazlık kahvelerden birine giriyorum. Günün ucu surların üstünden görünüyor. Yanımdaki gül ağacının tepesine gün vurdu. Yaşlı bir zatla merhabalaşıyoruz. Bir emekli imiş; konuşuyoruz.

Bir aralık, bir «dert» sözü çıktı ağzımdan.
Sözüm ağzımda kaldı.

— Oğul oğul, diyor, dert mi ararsın Diyarbakırda. Diyarbakırın taşı toprağı ah-ü vahtır.

Sonra açıyor ağzını, yumuyor gözünü. Dert söyletir...

İşsizlik diyor. Yokluk diyor. Bu şehrin yüzde yetmiş işsiz, perişan diyor. Bak, diyor, kahvelere bak. Tıklım tıklım dolu. Dünyanın hangi şehrinde bu kadar kahve var? Eskiden zaten perişandı köylü. Açtı. Şimdi motor çıktı. Ağalar topraktan attı köylüyü, diyor. Bir ağa elinde beş köy var, on köy var... Fabrika gerek. Bu memlekette fabrika olmazsa olmaz. Bütün şark yollara dökülmüş, Diyarbakıra akıyor. Diyarbakır işsizlikten kırılıyor. Fabrika oğul, sanayi gerek oğul, diyor. Bak şu şehrin pisliğine, tozdan göz gözü görmüyor, diyor. Bakıyorum, yerden göğe kadar hakkı var.

Emekli beyin püskül püskül, gür kaşları var. Kaşlarının altından ateş gibi bakıyor, daha çok şeyler anlatıyor. Söyledikleri dile gelmez.

Ayrılırken:

— Yaz diyor, oğul yaz, kim dinler, kim anlar.

Burası Diyarbakırın Mardin kapısıdır. Aşağıda bahçeler. Aşağı iniyorum. Bir bahçenin içinde, sırtında dut dalları kantere batmış bir adam. Bir aralık sırtındaki indirip oturuyor.

— Senin ipekböceğin var mı? diyorum.

— Yoktur.

— Kaça, diyorum, gündelik?

— Yüz elli kuruş.

— Kaç gün sürer bu iş?

— On gün kadar

— Sonra ne iş yaparsın?

— İş yoktur

— Peki ne yersin o zaman?

— Ne yapayım? İş yoktur.

— Peki kardeşim, iş olmayınca para, para olmayınca ekmek olmaz...

— İş yoktur.

— Kaç çocuğun var?

— Beş tane kölen var.

— Bunlar ne yer?

— İş yoktur...

— Peki canım. Bunlar acından ölmez ya, elbet bir iş...

— Ne yapayım ağam, iş yoktur.

— Nerede oturursun?

— Alipaşa mahallesinde oturmuşem.

— Adın ne?

— Hasan.

— Yerli misin?

— Köyden, Dicle köyünden.

— Niçin geldin?

— İş yoktur.

— Burada var mı?

- Ne yapam?
- Köyde tarlan yok mu?
- Evvel vardı. Şimdi yoktur.
- Ne oldu?
- Muhtar aldı, ağa aldı.
- Niye aldı?
- Zorilen.
- Sizin köyde çok topraksız var mı?
- Çok.
- Ne yapıyorlar?
- Hiç. Boşuboşuna gezerler. Ekmek de yoktur.
- İçime dert oldu, diyorum. On gün sonra çocuklar ne yer?

- Ne yapam ağam, iş yoktur, Dallarını yükleniyor, yükün altında iki büklüm.
- Peki, diyorum, Hasan...
- Beğ, diyor, senin işin var mı?
- Var.

Arkasını dönüp yürüyor. Bakakalıyorum.

Ötemde bir marul tarlası var, göz kararlaması iki buçuk dönüm gelir. Beş altı işçi marul topluyor. Biri si de satıyor.

- Kaça satıyorsun? diye soruyorum.
- Yüz tanesi üç lira. İş yok, diyor yılda bin lira icar veriyorum ağaya bu toprak için.
- Hep bu işi mi gördün şimdiye dek?

— Üç yıldır. Ondan önce Muharremzadeler var, on yedi yıl kapılarında çalıştım. Yarıcılık ettim on yedi yıl. Elimden aldı başkasına verdi toprağı. On yedi yıl çalışıp, çalışıp, evlat ettiğim toprağı... Kime gideyim? Ne yapayım? Halim kötü. Sebzecilikte iş yok. Sebze beş kuruşa düşse ki burada erişe. Geçen yıl şehir bir yük kabak götürdüm. Seksen kuruş tuttu. Altmış kuruş katır kirası verdim. Sekiz kuruş da pul pa-

rası... Kaldı bana, bir yük kabaktan on iki kuruş... Eve geldim, toplamayın dedim. Kabak tarlada çürüdü. Daha iyi.

Saçı başı apak, yaşı altmış, adı da Zeki. Sonra oradaki ameleler söze karıştı. Ta Bingölden gelmişler.

— Kırk beş gündür buraya gelmişek, ancak kar-nımızı çıkarıyoruz. Evden de para bekliyorlar. Biz gene iş bulduk. İş yok. Hep sürünüyorlar öteki hem-şeriler.

Diyarbakırda köylü kılıklı kimi gördümse, kimin-le konuştuysa işi yok, iş arıyor. Elazığdan gelmişler. Bitlisten, Bingölden, köylerden gelmişler.

Diyarbakırda öbek öbek yalınayak, başı kabak, yırtık esvaplı insanlar...

İş arıyorlar, iş yok...

23.5.1951

**DİYARBAKIR
TOZDUMAN**

Ne yapalım? Bu yazıya bundan uygun başlık bulamadım. Gerçekten toz toprak içinde Diyarbakır. Caddelerden, sokaklardan, evlerden toz fışkırıyor.

Bu, neden? Eskiliğinden mi? Belki bunun da rolü var. Düşünüyorum. Bu şehirde belediye denilen şey, hiç mevcut olmuş mudur? Mevcut olmuşsa ne yapmış? Belediye bu şehre ne yapmış? İşte bu işe akıl erdiremedim gitti. Şimdi de, bir belediye yoktur dersem, işi pek büyütmüş olmam sanıyorum. Bakın gördüklerimi sırasıyla yazayım. O zaman göreceksiniz ki, burada Belediye, belediyecilik bakımından kendini pek öyle hissettirmiyor.

Sokaklar, caddeler, şehrin kenarları daha önce de dokunduğum gibi, pislik ve gübre içinde. Belki temizlik yağmurdan yağmuradır. — Tanzifat işçileri olan kadınlar kusuruma kalmasınlar. Onları anam kadar sevebilirim — Şu günlerde ah! Bir yağmur yağsa... Tozdan boğuluyor adam...

Sebze hali. Allahlık. Yere, öbek öbek soğan, marul, türlü türlü sebzeler sermişler. Alışveriş.. Bu hale kimsenin de aldırıldığı yok.

Sonra sokaklarda sebze sergileri. Tam kaldırımın üstüne. Kaldırım olduğuna bin şahit ister ya, neyse, döşemişler. Her sergiyi kirli, gözleri trahomlu, bir kadın, bir çocuk, bir ihtiyar bekliyor. Rızk kapısı.

Böyle marul satan, bir kadınla konuştum. İki çocuğu, bir de ihtiyar kocası varmış. Günde bir lira kazanıyor.

Her sözün başında:

— Ah diyor, Belediye bana bir hademelik verse.

Hanlar var, yıkılmış, on metreden adamın burnunun direğini sızlatacak derecede pis bir koku salan, içine balık istifi gibi eşek, katır, deve, beygir, koyun doldurulmuş hanlar.

Bir bataklık ne kadar pis, ne kadar cıvıksa, işte bu hanların içi de öyle. Burada konaklayan hayvanlara yazık. Bu hanlarda hayvanlariyle birlikte insanlar da yatıyormuş.

— Yatak, dedim, yatak.

— Yatak nereye serilir, dedi hancı.

Doğru söze ne denir.

İnsan bu hayvanlara bakıyor da Diyarbakırda karasineğin bu kadar bol olmasının hikmetini anlıyor. Yetiş, diyor içinden, elinden bir şey gelirse, yetiş D.D.T!

Bir köşe başında kirli bir bezin üstüne topak topak peynir koymuş bir adam, elini salladı da, peynirlerden bir karasinek bulutunun kalktığını gördüm.

Yoğurt pazarı diyorlar. Üstü yırtık, yalınayak kirli köylü kadınlar yoğurtların başını bekliyorlar. Her yoğurt bakracının üstünü kapkara bir toz örtmüş..

Bu satırları yazmaya elim varmıyor ya, ne edeyim?

Ya, Belediye bu yoğurtçu kadınların başına musallat olursa. Veballeri benim boynuma olacak.

Bilmez değilim, kalkınma toptan kalkınmadır. Bu yoğurt bakraçlarının üstüne ak bir bez örtmekle, bu yoğurtlar temiz olmaz. Biliyorum, biliyorum ama çare ne?

Bir yoğurtçu kadına:

— Günde kaç kuruş alıyorsun, dedim.

— Bir lira, dedi.

— Çoluğuna çocuğuna yetiyor mu bu para, dedim'

— Çok bile, dedi. Artırıyorum bile, dedi.

Her yıl üç ay yoğurt satıyormuş. Birer liradan doksan lira. Doksan lira yetiyormuş da artıyormuş bile. Kadının benimle alay etmediğine eminim.

Yoğurdun kilosı 20 kuruş.

Bir zamanlar, ipekçilikte ünü vardı Diyarbakırın. Şimdi bu iş sonuna gelmiş bulunuyor. Diyarbakırda artık bir ipekçilik mevcut değil dersem inanın. Kırk yıldır ipekçilik yapan biri ile konuştum. En çok sunî ipek rekabeti öldürmüş işlerini. Bir de Suriyeden gelen kaçak ipek eşya.

Burada tohum çıkarılmadığı gibi, Bursadan gelen tohumlar da iyi çıkmıyormuş. Gerileme sebebinin biri de bu.

Dericilik öyle, testicilik öyle. Her işte eskiye nazaran bir gerileme var.

28.5.1951

DİYARBAKIR KALKINIYOR

Diyarbakır ovası geniş ve dümdüz. Gün batısına bir yumurta koy, gündoğusundan gör derler ya, işte öyle dümdüz. Ova, yemyeşil, gözalabildiğine uzanıyor. Çölde vaha misali. Bu yeşil, sarı çiçekli ovanın bazı yerlerinde, yer yer, bazı koyu yeşillikler görüyorsunuz. İşte bunlar ekin. Diyarbakır ovası işte bu kadar az ekiliyor. Böyle mi olmalı? Ben Çukurovayı iyi bilirim, orada ekilmemiş bir karış toprak yoktur da, burasını böyle görünce şaşırdım.

Diyarbakır ovası su istiyor, emek istiyor. Diyarbakır ovası eğer sulanabilse, buradan çok mahsul elde edilebilir. Pamuğundan tut buğdayına kadar... Ve memleket ekonomisinde de azımsanmayacak yeri olur. Yeni bir Çukurova kazanırız. Kötü mü?

Dicle ve diğer küçük sular boşuna akıp gidiyor. Bundan önce Dicle'den faydalanabilmek çareleri düşünülmüş, bir baraj inşası için etüdler yapılmış, bu işe otuz milyon lira gideceği anlaşılmış. Yüz milyon gitsin ikiyüz milyon gitsin. Bu ova emek yemez. Ova sulanabilse koca bir diyar sefaletten, gerilikten kurtulacaktır. İşsizlikten kurtulacaktır.

İçinde bulunduğumuz yıllarda baraj inşa edilmezse, öteki küçük sulardan faydalanmaya bakılmalı. Yeni hükümetimizin böyle temel davaları ihmal etmeyeceğini umuyoruz.

Diyarbakırda yol yok. Köylerden geçtik. Diyarbakırla ilçeler arasında bile yol yok. Kışın sekiz ilçeden ancak üçüne işlenebiliyor. İllerle ilçeler arasında yollar artık mesele olmaktan çıkmalı. Vakit çok geç. Köy yollarına çoktan başlanmalıydı.

Diyarbakırda okul, bu başlı başına bir dert. Okur yazar nisbeti şehrin içinde bile yüzde yetmişi bulmuyor. Köylerdeki durumu varın siz hesap edin.

Diyarbakır aydınları, eğer doğuya bir üniversite açılacaksa, bunun Diyarbakırda olmasını daha uygun buluyorlar. Gösterdikleri sebepler de akla yakın. Bence şehirlisinin yüzde yetmişi okur yazar olmayan bir diyarda üniversiteden söz açmak, çalıyı tepesinden sürümek demek olur. Doğu üniversitesi değil, doğuda ilkokul seferberliği..

Bütün bunlarla beraber, Diyarbakır kalkınma yolundadır.

Sümerbank buraya yeni bir yünlü fabrikası yapıyor. Yakında işletmeye açılacak olan bu fabrika, bin kadar işçiyi çalıştıracaktır. Böyle birkaç fabrika daha yapılsa bile Diyarbakırdaki işsizliğin önüne geçilemez.

Bu yıl hükümetin yardımıyla şehrin içine bir, köylere kırk tane ilkokul yaptırılıyor. Gördün mü işi? İş diye buna derler. Üniversite hayali ile uğraşacağımıza...

Şehrin içinde de geniş hamle var. Yeni yeni cadde-ler açılıyor. 1953 yılı sonuna kadar, şehrin içindeki dört cadde genişletilmiş ve asfaltlanmış bulunacak.

Belediye iki milyon lira sarfederek modern tesisatlarla şehre içme suyu getiriyor. Şehir, üç ay sonra bu suya kavuşmuş bulunacak.

Diyarbakırdaki ev buhranının önüne geçmek için de, bir yeni evler kooperatifi kurulmuştur.

Uzun sözün kısası Diyarbakır gerçekten kalkınma yolundadır. Eğer hükümetimiz gereken ilgiyi gösterirse bu ilimiz pek çabuk kalkınacak, bugünkü kötü durumdan kurtulacaktır.

30.5.1951

DİYARBAKIR GÖÇMEN KÖYLERİNDEN BİRİ

1939 yılında Bulgaristandan gelen göçmenlerin bir kısmı da Diyarbakır ovasına yerleştirilmiştir. Ben, Diyarbakır köylüklerini gezerken, en çok bu göçmen köyleri üzerinde durdum. İşte bu yazım, onların hazin maceralarını anlatır.

Hikaye:

Yer Diyarbakırın 21 kilometre doğusunda Ambar çayının kenarındaki köprübaşdır. Buraya üzeri kiremitli, iki göz, bir de ahırıyla 94 ev yapılıyor. Kuruluş plan üzerine ve gayet güzel. Bir tepenin yamacı... Bu 94 eve 500'den fazla göçmen koyuyorlar. Köyün adı da Köprübaşı oluyor.

Hükümet göçmenlere, birer çift öküz, birer pulluk, tohumluk -tohumluğu beş yıl üstüste veriyor- bir yıl süresince de büyüklere 10 kilo olmak üzere buğday veriyor. Bir defaya mahsus da birer kilo zeytin dağıtıyor. Otuzar dönüm de toprak tevzi ediyor. Buraya kadar olanına güzel diyelim. Kör-topal idare edilir diyelim. Ya sonrası? İşte orası kötü. Orası yürekler acısı..

Yaz ayları... Diyarbakır ovasının o insanı yakıp kavuran sarı sıcağı... Kuşlar bile dökülüp kalıyorlar sıcaktan. Sivrisinek bulut misali... Su yok. Ambar çayının üstüne çeltik ekmişler. Çeltiğin ayakları çaya dökülüyor. Su, bu sebepten sarı, zehir gibi akıyor. İçen bir daha doğrulamıyor. Gitti gider! Başka da su yok. Kuyuların suyu var ya, o daha kötü. Hem de kuruyor. Hastalanmadık kimse kalmıyor göçmenlerden. Geldiklerinin birinci ayında 120 can veriyorlar kara toprağa.

Herkes hasta, köy ıpıssız. Ölülerini bile kaldıran yok. Evlerde kokup kalıyorlar. Birinde iki gündür gömülmiyen bir ölüyü, köye yolları düşen ilkokul müfettişleri defnediyor.

Şumnunun, Deliormanın havası, sonra da Diyarbakırın çölü... Dayanılır mı? Bütün hata burada işte. Muhite intibak meselesi. Etüdsüz, plansız bir yerleş-tirme...

Ölenler ölüyor, kalan sağlar da Köprübaşını bırakıp başka yerlere göçüyorlar. İkinci bir göçmenlik... 94 evden ancak 8 ev kalıyor köyde.

Gidenlerin bir kısmı, iki, üç yıl sonra, gittikleri yerlerde de barınamayıp geri dönüyorlar köyelerine. Geri dönüyorlar ama, ne üstte üst, ne başta baş; ne öküz kalmış, ne pulluk... hükümet bunlara ikinci defa olarak öküz, pulluk ve tohumluk veriyor. Bu da üçüncü göçmenlik...

Geliyorlar, yerleşiyorlar ama, beş yıl zürriyet türemiyor bunlardan. Beş yıl sonra yavaş yavaş doğum başlıyor.

Diyarbakır ovasına yerleştirilmiş bulunan göçmenlerin hepsinin başına gelenler, tıptıpına yukarıda anlatılanların aynıdır.

Bu göçmen köylerinden bir Şemami köyü var. Onun macerası ayrı. Bu köye gelen göçmenler burada, bir ay, iki ay, bir yıl, iki yıl kalmışlar, sonra köyü terketmişler; bir daha da dönmemişlerdir. Şimdi köy bomboş. Bir bekçisi var.

Bismile bağlı Molla Feyad köyü de buna benzer. Yalnız, ona, hiç gelip oturmamışlar. Oniki yıldır, hiç kimse oturmadan, evler bomboş öylece duruyor. Tabii her biri birer harabe...

Şimdiki durum:

Şimdi Köprübaşı köyünde 60 hane var. 34 ev bomboş duruyor, çoğu da yıkılmış. Bu 60 hanede 205 nüfus yaşıyor.

Her göçmen evinin elinde, 9 dönümle 35 dönüm arası tarla var. 35 dekar!. Bu 35 dekarın yarısı nadasa kalıyor. Tarla, nadasa kalmazsa hemen hiç mahsul alınmaz. Demek oluyor ki her göçmenin elinde her yıl ekebileceği 17.5 dönüm tarla vardır. Toprak burada bire beşten, altıdan fazla vermediğine göre de 17.5 dönümü ek, biç de ev geçindir. Ya bunlar ne yapıyorlar? Civar beylerden sekizde bire, altıda bire toprak kiralyorlar. Ne yapsınlar! Bu toprakların ancak 200 dönümü bir aileyi geçindirir. Tabii göçmenler 200 dönüm kiralayamazlar ya, topu topu 50 dönüm...

Bu yıllarda iş daha da kötüleşmiş durumda. Beyler artık makine aldıkları için, kiraya toprak vermiyorlar. Daha kötüsü var: Bazı beyler, göçmenlere kirayla toprak verilmemesi için nüfuzlarını kullanıyorlar. Maksatları da şu: Göçmenler tabii otuzar dönüm toprakla geçinemezler, kiraya da toprak bulamayınca ne yapsınlar? Yeniden göçmekten başka çare kalmayacak. Göçmenler için istimlak edilen topraklar zaten beylerindir. Toprak kendilerine kalacak.

Tavuklu köyünden yaşlı bir göçmenle yol arkadaşlığı yaptık. Adam, köyüne üç saat ötedeki, kirayla aldıkları tarlada çift süren oğluna azık götürmekten geliyormuş.

— Abe iki gözceyizim, diyor, üç değil, dört saat uzaklıkta bulsak tarla, gideriz gene... Geçmeyecek elimize bundan sonrama bu da! Dimiş biyler, virilmesin macirlere toprak...

Bu yıl bir, gelecek yıl iki, böyle giderse dikiş tutturamayacaklar buradaki göçmenler. Kaçacaklar...

Köydeki geçim seviyesi sıfırdan da aşağı... Ben, bunu rakamlarla tesbit ettim. Yerim dar olmasaydı

teker teker sürerdim gözünüzün önüne. Görüp şaşardınız, insan oğlu ne kadar ağır şartlar altında yaşayabiliyormuş. Gene köyün geçim durumunu, kaba taratından gösterivereyim.

Köye hiç et girmiyor. Eti ancak hayvan ölümünden ölümüne yiyorlar.

Ekmekleri, mısır darısı, arpa, buğday, akdarı, nohut karıştırılarak yapılıyor.

Köyde 20 tane inek var. Koyun, keçi hiç yok. Yağ yiyen de pek az. Kazları besleyip yağlandırıyorlar, ondan çıkan yağı yiyorlar.

Tavuklu köyü ile Karabaş köylüleri bundan sonra hayvan da besliyemeyecekler. Çünkü bey, benimdir diyerek, bu köylülerin meralarını zaptetmiş ve sürmüştür. Gözlerimle gördüm, köyün dibinde, sürülmüş ıslıl ıslıl bir toprak uzanıyordu. Göçmen hayvanlarının ölümlü!..

Akşamları yemek pişirmek adetini çoktandır unutmuşlar. Sebze yüzü gördükleri yokmuş... Sebzeleri yaban otları imiş.

Köyün su kuyusunu gördüm. Kadınlar yığılmışlar kuyunun başına, sırasıyla su çekiyorlar. Su da, mübarek azalmasın mı arada? Bekle anam bekle! Yazın, zaten bu kuyu kuruyormuş. Allah yardımcıları olsun.

Hükümetin verdiği pulluklar var ya, onları çalıştırmıyorlar. Karasaban edinmişler. Harmanı da öküz ayaklarıyla sürüyorlarmış,

Tavuklu köyü mezarlığında da onbeş kadar yepyeni mezar saydım. Köprübaşında da o kadar var. Dediklerine bakılırsa hepsi veremden gitmiş.

Bu göçmen köylerinde yeni dikilmiş, göz için arsan, ağaç yok. Köyler çırılçıplak.

— Yahu, dedim, şu köylere ağaç dikseydiniz elinizde mi kalırdı? Şimdiye kadar kocaman olurlardı.

Bir yaşlı:

BU DİYAR BAŞTAN BAŞA

— Abe görürsün halimizi, dedi, dururuz iğne üstünde. Sülersiniz hep büle... Etmişsiniz adet.

İğne üstünde duruyorlar, doğru. Ama dikseler iyi ederlerdi. Herhalde hükümet bunların dertlerine bir derman bulmalı.

3.7.1951

DİYARBAKIR OVASINDA GÖÇ VAR

Günlerdir Diyarbakır köylüklerini geziyorum.

Yollarda insanlar gördüm, ne üstte üst, ne başta baş, ayaklar yalın, kir, pas içinde. Dökülmüşler Diyarbakır ovasına.

Köyler gördüm, penceresiz, kuyu gibi, zindan gibi karanlık evleri. Bu evlerde insanlar hayvanları ile birlikte yatıyorlar. Gerisini demeğe hacet yok. İş anlaşılıyor. Hayvanlarıyla birlikte yatıyorlar.

Kadınlar gördüm, zayıf, sararmış, ince yüzlü, kuruyup, bir deri, bir kemik kalmış kadınlar.

Koskocaman Diyarbakır ovasını gördüm. Diyarbakır ovası çalkanıyor. Diyarbakır ovasında göç var! Belki şaşırdınız. Durun anlatayım. Diyarbakır ovasında gerçekten göç var.

Göçün sebebi?

Burada beyler var. Toprak beyleri. Her beyin elinde üç köy var, dört köy, beş köy, on köy var. Bir ailenin de elinde otuz köy var. Eskiden köylerinin sayısı yetmiş iki imiş, gerisi ellerinden çıkmış. Bu köylerde oturup da toprağı işleyen köylüler, bu beylerin yarıcılarıdır. Adam, eker, biçer, çıkarır; yarısı beyin... Adama, bey öküz ve tohum verirse üçte ikisi beyin. Bey, icara verir tarlasını, sekizde birini alır mahsulün. Son zamanlarda icar altıda bire çıkmış. Beyler Diyarbakırda otururlar.

Bu yıllarda beyler Marshall yardımından traktör alıyorlar. Toprak makineleşmeye doğru gidiyor. Yarı-

cının yerini makine alıyor. Ve topraktan atılıyor köylü. Bey köylerinden ağa köylerine, şehre göç başlıyor. Diyarbakır ovasında bu beylerden başka, büyük toprak sahibi olan, bir de ağalar var. Oturdıkları köyün toprağının tümü onların değildir. Fakat çoğu onlarındır. Tabii bunlar, beyler gibi ilk ağızdan makine alamıyorlar. İşte bu sebepten, bey köylüklerinden atılan köylüler, ağa köylüklerine gidiyorlar. Ağalar da makine alırsa!. İşte o zaman ayıkla pirincin taşını.

Ben, halkının yarısı göçmüş, onbeş kadar bey köyü tesbit ettim. Bir tane de tamamen boşalmış köy.

Bu göçü meydana getiren kaç motördür biliyor musunuz? Yüz yetmiş, bilemedin iki yüz.

Diyarbakır ovasında huzursuzluk var. Adamlar şaşırıp kalmışlar. Hiç bir zaman, bir olay karşısında, bu kadar şaşırmış insanlar görmedim. Olamaz da. Traktör dedi mi kocaman adam küçülüyor, beli bükülüyor. Bir başkalaşıyor. Nedir bu başıma gelenler der gibi, gözleri kocaman kocaman açılıyor.

Derelerden tepelerden aşarak, yol denecek yol yok da ondan, Büyük Zoğzunç derler bir bey köyüne vardım. Diyarbakırın 25 kilometre doğusuna düşüyor. Toprağın tümü de iki beye ait. Bundan önce köyde 30 ev oturuyormuş, şimdi 18 ev var. Beyin birisinin üç yıldır üç traktörü var, var da o sebepten 12 aileyi toprağından çıkarmış. Öteki bey de traktör almak üzereymiş. Geriye kalan 18 ev günlerini bekliyorlar. Traktör, ha geldi, ha gelecek.

Giden on iki ailenin evleri yıkılmış. Toprak duvarlar öylecene duruyorlar.

Köydeki evlerin cümlesi topraktan inşa edilmiş. Üstü toprak, yanı toprak.

Köyde 120 nüfus var..Tabii okul yok. 120 insandan bir teki okur yazar. O da askerlikte öğrenmiş.

Hayvan yetiştirmiyorlar.

Üç yıldır banka borcunu da veremiyorlar.

Yedikleri ekmek, buğday, arpa, darı karıştırılarak yapılıyor.

Köyden atılmış olan on iki kişiden birisiyle konuştum. Toprak elinden alınınca, başka bir köye yerleşmiş. O köyde de toprağı elinden almışlar. Oradan başka bir köye gitmiş. O köyde de aynı şekilde karşılanmış. Bir iki köy daha gezmiş. Talih diye buna derler işte. Şimdi açıkta.

— Yazide yabanda gelmişem gurban, diyor, beni gabul etmir toprak...

Etmez!

20.7.1951

DÜNYADA VAN

Kim demiş Vana şehir diye? Adı çıkmış Vanın. Ben şehirdir diyemiyorum. İnadımdan mı? İnanın ki değil. Van, şehir değil de ondan. Van dağınık, koskocaman bir köydür. Yirmi otuz doğu köyünü bir araya getiriniz, oldu işte size Van!

Kendimi çok kandırmaya çalıştım çok uğraştım, elimden geleni yaptım da, şu Vana bir türlü şehir diyemedim. Olmuyor, insan kendi kendini aldatamıyor. Köy olsun... Bir yer köye benzerse kötü mü olur? Bence olmaz. Van da kötü, çirkin bir yer değil. Gördüğüm yerler arasında Van kadar hiç bir yeri sevemedim. İnsanı sarıveren, kucaklayan bir sıcaklığı var Vanın. Toprağı taşı sıcak, insanları sıcak, insanları kardeş... Otur bir kahveye, tanışınlar tanımasınlar merhaba diyorlar, kırk yıllık ahbabmış gibi hal hatır soruyorlar. Misafirperverlikte de yok Vanın eşi. Van, çok tatlı.

Köy dedim de...

Minaresiz şehir olur mu? Vanda bir tek minare bile göremezsiniz. Camiler bile toprak dam.

Çok erkenden de sığır böğürtüleriyle uyanıyorsunuz. Bir çobanın önünde bir bölük sığır. Bir de bakıyorsunuz, Vanın en büyük caddesi Şerefiyeden geçip gidiyor. Her Allahın günü bu böyle.

Sonra yüklü öküzler, soyulmuş kavak yüklü katar katar olmuş kağnılar Şerefiyeden geçip gidiyorlar.

Pazar yerinde kavakları satacaklar. Burada kereste o kadar pahalı ki, adam Vanda doğru dürüst bir ev göremeyişine hak veriyor.

Erkenden çıkın Vanı gezmeye. Bu şehri öğrenmek, tanımak mı istiyorsunuz sabahı kaçırmayacaksınız. İlle sabah... Şehir sabahleyin soyunmuştur, çırpıdır. Vanda sabahleyin her evin önünü, evin önü sokaksa sokağı, caddeyse caddeyi bir kadının süpürdüğünü göreceksiniz. Hani, herkes evinin önünü süpürürse, bütün şehir temiz olacaktır, sözü vardır ya işte bu laf tatbik yerini burada bulmuş. Cümle evlerin önü süpürülmüş, sulanmış, tertemizdir. Ya böyle yapmayıp her işi belediyeye bıraksalardı geçilmezdi Van sokaklarından. Geçilmezdi tozdan topraktan. Neden mi? Size söyleyeyim. Vana benzer şehir dünyada göremezsiniz de ondan. Vanda yer toprak, gök toprak. Evler toprak dam... Bahçe duvarları, avlu duvarları topraktan. Çit arama, taş duvar arama, parmaklık arama, tel arama... Safi toprak. Caddeler toprak, sokaklar toprak!

Çok geniş bir cadde olan Şerefiye caddesi bile ancak yarıyariya parke döşeli. Birkaç resmi yapı dışarı, bütün şehir topraktan.

Evlerin çoğu tek katlı ve alçacık. Kenarlara doğru damların yüksekliği bir metreye iniyor. Damların üstünde koyun, keçi yavrularını oynarşırken gördüm.

Bu kerpiç dünyasının kendine mahsus bir de mimarisi var. Bunca yıl kerpiç evler üzerinde durulmuş, özelliği olan bir mimarisi de mi olmasın? Gerçekten çok güzelleri var bu kerpiç evlerin.

Vana gelmiyenlerin, Van hakkında bilgileri az olanların çoğu, onu gölün kıyısında sanır. Bana da öyle geliyordu. Van, göle tam yedibuçuk kilometre uzaklıktadır. Vanla, göl arasında Koca Evliya Çelebinin de dediği gibi, çökmüş bir deve gibi duran Van kalesi var-

dır. Van Kalesi, Kraliçe Semiramisin kalesidir. Bu kaleyi kurmuş derler. Bir de efsanesi vardır onun üstüne.

Eski Van şehri de bu kalenin dibindedir. Eski Van şehri Birinci Dünya Savaşına kadar meskunmuş. Vanlılar hicretten dönünce, burasını yakılmış yıkılmış bulmuşlar, bir daha da orada oturmayıp, şehri şimdiki yerine, yukarı doğru çekmişler.

Eski Van, yarı bellerine kadar yıkılmış minareleri, kubbeleri sökülmiş camileri, birer toprak yığını, birer tepecik olmuş evleriyle, kalenin dibinde bomboş, ıpıssız uzanmış duruyor. Şehir harabesi görmek isteyen, burasını görsün. Bacalardaki isler bile silinmemiş. Bir de kalenin üstüne bir minare yapmışlar, onun da yarısı yıkılmış. Uzaktan fabrika bacası gibi gözüküyor. Burçları kerpiçten kale gördünüz mü? Kerpiç kale olur mu? Van kalesinin bir burcu kerpiçten. Daha sapasağlam duruyor.

Vanın bir kısmı da son depremde yıkılmış. Bir mahallesi var, o da eski Van gibi, ona da «Harabe mahalle» diyorlar.

Şerefiye caddesinin arkası pazar yeri. Gez dolaş Vanı, nereye gidersen git, gelip geleceğin yer pazar yeridir. Şehrin daha kalabalık yeri yok. En kalabalık zamanında Van çarşısının bir ucundan gir, insanları saya saya öbür ucundan çık. Büyütmüş değilim işi. Van bu kadar işte.

Tek canlılık, tek hareket merkezi pazar yeridir. Geniş, tiftikli nakış pantolonlu, üstü yün örme, altı kendir ayakkabılı köylü erkekleri, başları «kofi»li, bol, üstüste fistanlar giymiş, inanılmayacak kadar çok cıncık boncuk takmış, burunları hırızmalı köylü kadınları alış veriş ederken seyredeceksinizdir.

Bir yanda yüklü öküzler, kağnılar eşekler bekleyordur. Bir yandan da iki nalbant öküz, manda nallı-

yordur. Bir manda nallanırken başında durdum. Birkaç adam mandanın başına, beline ipler bağlayarak hayvanı yıktılar. Koca hayvan gürültüyle yere düştü. Sonra nalbant dört ayağının arasına bir ağaç uzatıp, dört ayağı de iyice bağladı. Yan yatırdılar. Nalları çakmağa başladı nalbant.

Kadınlara pazar yerinde, hayvanların taze pisliklerini topluyorlar. Çok gayretli bir kadın gördüm. Öküz, eşek, inek pisliklerini yere düşürmüyor. Pazar yerinin ortasına koca bir öbek yapmış.

Van ıpıssız, Van bomboş ama, pazaryeri kaynaştırıyor.

Vana gelip, Vanda gezip de Van kedisinden söz açmamak olur mu? Ne derler adama? Bunca ünü var bu kedilerin. Ben de soruşturdum, bu kediler ne alemde, diye. Kimisi, artık bu kedilere kıymet vermiyorlar, nesil tükenmek üzeredir, dedi. Kimisi de, kedi gayet bol, hemen hemen her evde bir tane bulunur, dedi. Sonuncular doğru çıktı. Her evde kedi var.

Bu kediler büyücek, sütbeyazdır. Yumuluverdiler mi bir pamuk yığınıdır sanıyorsunuz. Öylesine apak. Sonra, bu kedilerin en büyük özellikleri gözlerinde. Gözlerden biri mavi, öteki sarıdır. Bazılarının gözlerinde ise türlü türlü renkler bir aradaymış. Ben böylesini görmedim. Yalnız, bir kedinin gözlerinden biri mavi, ötekinin sarı olduğuna tanıklık edebilirim. Gözlerimle gördüm. Taşıtlı güçlüğü olmasa, her isteyen, bir Van kedisi edinebilir. Sonra, Vanlılar bu kedileri parayla da satmıyorlar. Dostlara hediye.

Batıda Yeşil Bursaysa, doğuda da Yeşil Van... Yalan değil, «Yeşil Van». Her evin bir bahçesi var. Bahçesizi yok bu yerin. Her ev de birer inek besliyor. Koyunları olan evler de var. Şehrin yarısından çoğu da ekip biçiyor. Şehir öylesine geniş tutulmuş ki Ekrek

DÜNYADA VAN

dağı ile göl arasını kaplamış gitmiş, iki bin kilometre kare diyorlar. Onbeşbin' nüfus için çok değil mi? Üstü namnı namnı karlı Ekrek dağı, altı belki de dünyanın en güzel suyu, Van gölü. Tabiat vermiş vereceğini. Havasının üstüne hava, suyunun üstüne su yok. Vanda duyulan her ses, biraz da, su şırıltısıdır. Bir zamanlar; dünyada Van... sözü muhakkak ki boşuna değilmiş. Çalışılırsa şimdi de doğru olabilir. Ama nerede Van, nerede boz beygir? Van yıkılmış da yapılmamış. Bu gidişle yapılmayacağı da benziyor. Vanlılar kadar şehirleriyle ilgisiz insanlar hiç bir yerde göremezsiniz. Bundan dolayıdır ki, Van, Van olamayacaktır. Bahtsız diyar.

Şu güzel Vana acıdım, Vana yüreğim yandı doğrusu.

7.6.1951

VANA ÜNİVERSİTE

Şu doğu gezisine çıkışım bir işe yaradı doğrusu. Van üniversitesinin yapılacağı yeri buldum. Az iş mi? Bir gazeteci için bundan daha enteresan, bundan daha faydalı iş olur mu? Bu hizmetim gerçekten övülmeye değer. Yardımım dokundu millete, hükümete; kimbilir, şu yer işinin tesbiti için kaç heyet gelir giderdi Vana. Şimdi gelip görecekler, Van üniversitesi için bundan daha iyisini bulamayıp, münasıptır, evla yerdir, bravo şu gazeteciye, doğrusu turnayı gözünden vurmuş diyecekler. Bir iş yapmanın bir başarının mutluluğu içindeyim.

Yer işine gelince: Van Kalesile iskele arasındaki düzlük... Bir üniversite için biçilmiş kaftan.

Fakültelerin yerini de tesbit ettim kendi aklımca... Bu işlerin uzmanı değilim, ama, akıl var, izan var, değil mi efendim? Görünen köy kılavuz ister mi? Bakın nasıl. İşe Edebiyat Fakültesinden başladım. Dil - Tarih ve Coğrafya Fakültesinin stilinde olur bu yapı... Şöyle, Van kalesinin yanına, kalenin yanına, gölün kıyısına bir dağ haşmetiyle oturur. Ankarada pek öyle göstermediğine bakmayın bu yapının. Dört yanı kalabalık, dört bir yanı yapı da onun için heybetinden kaybediyor orada. Bir de bu düz ovada seyreyleyin onu!

Kitaplığı da tüm kalenin dibine kurarım. Doldururum içini nadide kitaplarla... O gayretli adamın bütün çabasına rağmen, milli kitaplığı bir türlü tamamlayamadığımıza bakmayın. Burası Van üniversitesi! Yeni bir üniversite kuruyoruz, değmez mi? Milli kitaplık bir gün nasıl olsa kurulur. O da mı iş?

Sonra, efendim, Tıp Fakültesini, Edebiyat Fakültesinin doğusuna, tam karşısına yerleştiririm. Laboratuvarlar, klinikler pırıl pırıl... Sonra, hukuku, iktisadı, öteki fakülteleri yerli yerince oturturum **şu canım düzlüğe**... Ardı Van şehri ve ala karlık Ekrek dağı, önü Van gölü, yanı kale... Bir üniversite için, söyleyin, bundan daha iyi yer olur mu?

Üniversite yapıldı bitti mi, gelsin, Erzurumun, Karsın, Muşun, Bitlisin, cümle Doğu Anadolunun, Orta Anadolunun tığ gibi delikanlıları! Gelsinler, feyiz alsınlar, ışık alsınlar... Komşu memleketlerin çocukları da gelecekler tabii... Iraktan, İrandan, Pakistandan, Suriyeden gelecekler. Dünya çapında şöhret yapmış yerli, yabancı profesörleri, yeni yeni kıyafetlerle Van Üniversitesinin içinde görür gibi oluyorum. Van Üniversitesi kaynaşıyor, her renk, her cins türlü türlü öğrenci.

Uzun ömürlü olası Yahya Kemal: «İnsan âlemde hayâl ettiği müddetçe yaşar» diyor. Belki...

Şaka bir yana tutturmuşlar bir Van Üniversitesi... Doğrudur diyelim. Vana bir üniversite gerekir diyelim. Üç üniversite çok mu şu kadar geniş Türkiye için! Az bile. Dört tane olsa gene az. Doğu için bir üniversite şarttır. Doğuda Üniversite için en münasip yer de Vandır. Ama insaflı olalım. Dağ başına üniversite yapılır mı? Bir yere üniversite kurulabilmesi için, bir takım şartların, bir takım zaruretlerin olması gerekir. Doğuda var mı bunlar?

Van iline bağlı 600 köy var. Bu 600 köyün ancak 60 tanesinde ilkokul var. Bu ilkokullara da okul denebilir. Çocuklar eski zamandaki gibi bağdaş kurup oturuyorlar yere. Aşağı yukarı, öteki doğu illerinin de durumu böyle.

BU DİYAR BAŞTAN BAŞA

Van Lisesinin, orta, lise olmak üzere 300 öğrencisi var. Lise, eski bir ilk okulla, zelzele barakalarında öğrenim yapıyor. Yeni bir lise binası yapılmış ya, kimbilir ne zaman açılır.

İşin bu tarafını bırakalım. Nur içinde yatsın Emrullah Efendi. Devrimizde ona taş çıkartanlar var.

En önemlisi yol yok. Öğrenci ne ile gelsin? Profesör ne ile gelsin? Posta bile zor zar çalışabiliyor. Bunlar Vana gelmek için kanat mı bağlasınlar? Neredesin Hezarfen?

Sonra Van şehrinin içme suyu yok. Doğru dürüst elektriği yok. Kanalizasyonu, oturacak evi yok. Ne kadar idealist olursa olsun hangi ilim adamını oturtabilirsiniz burada? Bir gazete bile eline bir ayda geçerse...

Bütün bunları, Vana Üniversite açılmasını isteyen, bunu kendilerine iş edinmiş Vanlı aydınlara söyledim. Doğru buldular sözlerimi. Yalnız, Vana Üniversite açılırsa, hükümet bütün bunları yaptırmak zorunda kalır, dediler. Denize düşen... Bunlar da üniversite hayaline sarılmışlar. Cümle umutları kırılmış da ondan imdat umuyorlar.

Üniversite yaptırmak isteyen hükümet hüsnüniyet sahibiyse, Üniversite için gereken şartları hazırlasın. Atatürk doğuya bir üniversitenin yapılmasını istediği zaman daha önceden, gereken şartları da hazırlayacaktır elbet.

Korkum şu, getirip dökecekler bu fukara milletin birkaç milyonunu benim gösterdiğim düzlüğe... Yarım kalacak, heder olacak. Dolaşın Türkiye'yi, nice yarım kalmış, nice faydasız işle karşılaşacaksınız. Eğer emekler böyle heder edilmemiş bulunsaydı, Türkiye böyle bir Türkiye daha olurdu.

Ben bilirim, yapacaklar bu işi, Vana bir üniversite temeli atacaklar. Bundan gayrısı olamaz. Kim yazarsa yazsın ne söylenirse söylensin, ille Vana üniversite olacak! Olsun.

Ama bundan önce etmeyin, eylemeyin hepsinden geçtik, hiç olmazsa Vana yol yaptırılsın.

17.6.1951

VAN GÖLÜ DEĞİL, VAN DENİZİ

Kamyon, Rahıvadan gün batıya sapınca dumanlar içinde uzanan bir mavilik gözüktü.

Yanımdakine:

— Van gölü işte, dedim.

— Yok, dedi, Muş ovasıdır o gözüken.

Kamyon, üstündekileri bu ovadaki bir köye indirdi. İlk doğu köyünü burada görüyorum. Allahı encamımızı hayra tebdil eylesin! Onbeş tane irice köstebek yuvası görülüyor. Bir de taşları devrilmiş, biçimsiz taşları yana yatmış bir mezarlık. Başka hiç mi hiç bir şey arama. Geniş Muş ovasının ıssızlığında... Bu kadar. Daha ne olsun.

İkinci üstü Tatvana geldik. Tatvan Tatvan derlerdi de... Burası da yıkık, burası da harabe... Doğuda bundan gayri ne görebilirsiniz ki...

Bir oteli var, tek katlı. Adı da HALK Oteli. Alçacık bir toprak dam. Kuru toprağa bir iki iğri büğrü tahta karyola koymuşlar, bir iki de yırtık yorgan... Turist için bire bir!

Tatvanda kalmadım. Gölün kıyısı sıra yürüyerek «Tuğ»a geldim. Tatvanla Tuğ arası yarım saat çekiyor. Van gölü işletmesi burası imiş. Hiç beklemezdim. Düşüme girse hayra yormazdım. Bu harabe doğuda? Olur iş mi? Kim akıl etmiş, kim yapmış bu işleri? Eli nurlansın. Demek çalışılırsa, doğuda bir şeyler yapılabilmiş. Şu Tuğ dedikleri yer adamın yüreğine su serpiyor, sevindiriyor adamı. İşletmeye kemerli büyük bir cümle kapıdan giriliyor. Bu kocaman kemerli kapıyı orta yere, sipsivri neden dikmişler acaba? Ne yanı var,

ne yönü, tam Nasreddin Hocanın türbesi... Kimbilir, belki de bir hikmeti vardır. Akıl sır ermez ki şu bizim hükümet adamlarımızın işlerine. Bu takızafer cüsseli, üzerinde «DDY. Van Gölü işletmesi» kapı niçin acaba? Paraları mı artmış? Harcıyacak başka yer mi yoktu sanki?..

Geniş caddeler, tertemiz. Ağaç da dikili. Sıra sıra, güzel, yepyeni memur evleri... Sonra gene modern tertemiz, ucuz bir otel. Böyle bir oteli hemen hiç bir doğu şehrinde bulamazsınız. Tuttuğun altın olsun derler ya, devlet buraya parmağının ucuyla dokunuvermiş. Tuğ, modern bir şehircik.

Tuğdan, gemiye erkenden bindik. Geminin adı Tatvan. Gölde iki gemi çalışıyor. Ötekinin adı da Bitlis. Tatvan, Bitlisten daha büyük, daha güzel, küçük, minnacık, şirin bir gemi.

Van gölünü yarıladık. Van gölü görülmeğe, anlatılmağa değer. Ama nasıl anlatırsın? Nasıl anlatılır?

Gölün dört bir yanını dağlar çevirmiş. Karlık dağlar, ulu dağlar, çırılçıplak, yeşil, ince, yumuşak bir halıya bürünmüş dağlar.

Van gölü, Van gölü değil, Van denizi -öylesine geniş ki denizden başkası yakışmaz. Zaten Vanlılar da deniz diyorlar- gümüş tasta bir sudur. Kenarları oya oya işlenmiş bir gümüş tas.

Dünyada hiç bir göl, hiç bir deniz, hiç bir su Van gölünün maviliğinde olamaz. Masmavi... Deli eden bir mavilik. Ne gökyüzünde vardır öyle bir mavi, ne de başka bir yerde. Bir tek mavi uyar bu maviye, Diyarbakır ovasındaki çiçeklerin mavisini. Bir de bir camı kırıp kesitine bakın, işte o mavi.

Günün her saatinde başka başka, türlü türlü renge giriyor göl. Bir bakıyorsunuz bir yer morumsu, yer yer koyu mavi, yer yer de bozarıveriyor. Bir yer ye-

şil... Sonra gün batarken de iş başkalaşıyor. Bir al ışık giriyor batısından gölün, şimşek gibi kayarak öte taraftan çıkıyor. Bu al ışık oyunu, gün iyicene batana dek sürüp gidiyor. Renklerin türlüğü... Sayınakla bitmez ki... Renkler oynaşıyor, renklerin cümbüşü var Van gölünde...

Van gölü pırıltı içinde. Gölün şavkı dağlara vurmuş. Dağlar ışığa batmış, cümle dağlar ışıltı içinde... Beri yanından bakınca, öte yanında ne var ne yok görecekmışsin gibi aydınlık dağlar. Dağlar billurdan... Dağlar apaydınlık. İşte bu işi yapan Van gölüdür. Böyle dağlar olur mu? Dağlar biraz heybetli, biraz karanlıktır.

Bir Süphandağı var gölün üstünde, uçsuz bucaksız, apak bir dağ. Nereye gidersen git, ne kadar uzaklaşırsan uzaklaş, dağ yanında, dağ tependeymiş gibi duruyor.

O gün sabahtan Tuğdan çıktık da ancak gün batımına vara vara Erciše varabildik. Van gölündeki gemiler beş, çok çok, altı mil yapıyorlar. Sürat asrındayız. Elin adamı tepkili uçak icad etmiş bize ne? Bu kuru yer kaplumbağası süratindeki gemiler yeter de artar bile. Bulmuşlar da bunuyorlar diye, buna derler işte. Ya şu Van gölüne tek gemi bile sokmasalardı. Kim ne derdi?

Sonra efendim, işin acı tarafı, şu bizim Tatvan gemisi dopdolu. İğne atsan yere düşmez öylesine dolu. Tatvan gemisi, yük gemisidir, affedersiniz hayvan gemisidir, insan gemisidir. Koyunlar inekler, öküzler, atlar, eşekler, insanlar cümlesi bir aradadır. Koyun koyuna, alt alta, üst üste seyahat ediyorlar. Sığır gübresi, pislik... Kokudan geçilmiyor.

Ernis iskelesinden birkaç hasta bindirdiler Bitlis gemisine. Tatvan gemisi, bu Bitlis gemisinin yanında zemzemle yıkanmış kalır. Bu Bitlis öylesine berbat.

Hastalardan biri çığırıp duruyordu. Kemik veremiymiş. Bu hastalar kirli yataklarının altında, hayvanların pisliği içinde, hayvan ayakları altında Vana kadar gittiler.

Gemide bir kadınla konuştum. Şirin dilli bir ihtiyarcık. İneğinin yularına sıkı sıkıya sarılmış, ayaklarının da dibine oturmuştu.

— Teyze, dedim, bağlasana şu ineği şuraya.

— Bağlamirem, dedi.

Sonra ayağa kalktı, ineğin boynuna sarıldı. Bir şeyler söyledi. Bana da ters ters baktı. Gareline olacak:

— Men, dedi, kurban olurem hokumımıza. Goymedir ineğimi embere. Verdi benim yanım.

İşte yürekler acısı olan budur. İşte milletçek belimizi büken budur!

Bir milletin halkı, köyünde, evinde, - ki hükümet ona da müsaade etmeyecektir tabii - hangi şart içinde yaşarsa yaşasın, evinde hayvanı ile birlikte yatsın aç kalsın, ne dereceye inerse insin, hükümet kendi vasıtaları ile insanoğlunu hayvan seviyesine indiremez. Olamayacak olan budur. Ayıp olan budur. Hiç bir teşekkül, hiçbir insan bunu yapmaya cesaret edememelidir. İnsan oğlunun, insan olarak bir haysiyeti vardır.

Bu neyse ne, beterin beteri var: Van gölündeki hiç bir iskelede bekleme salonu, bekleme yeri, dulda, duldalanacak bir köşe yok. Şöyle gözünüzün önüne getiriniz bir kış gününü, bora, kar, fırtına karı döndürüyor. Birkaç da büzülmüş, donmuş adam, belki yanlarında ufacık ufacık çocukları da var, bizim anlı şanlı Bitlis gemisini bekliyor. Beğendiniz mi?

Hiç bir iskelede fener yok. İskeleler bozuk bozuk. Eğer Nuh Hazretleri gemileri için iskeleler yaptırmışsa, bu iskeleler mutlaka ondan kalmaz.

BU DİYAR BAŞTAN BAŞA

Van gölünün bir yanından çıkınca, şu gemilerle, ancak üç günde geri geliniyor eski yere. Sonra haftada bir sefer gemi kalkıyor. Bir yere geldim, gemiyi de bir seferlik kaçırdım. On-on beş gün bekle işin yoksa. İşte bu on beş gün bekleme benim başıma geldi. İskeleye iskeleye, hiç olmazsa iki günde bir, işletilemez mi bu gemiler? Bunca müşteri var.

Ulaştırma Bakanına selam ederim, hürmetlerimi sunarım. Diplomam da yok ya, kusuruma kalmasınlar. Van gölü için yapılacak işler kolay işlerdir. Çok para da istemez. Azıcık himmet buyuruverirlerse. İki büyük gemi daha... Oldu bitti, kendileri bilirler...

Akdamar adında bir gemiyi, eski bir gemi, tamir edilirken gördüm. İyi, has ama, gene o eski, kırk yıllık motörünü takacaklarmış. Üç milden fazla yapmaz diyorlar, bu motör. Tatvan ve Bitlis gemilerinin ne günahı var? Hiç olmazsa onlar beş altı mil yapıyorlar. Yazık değil mi şu milletin parasına böyle boşu boşuna zayi ediyorlar. Günah değil mi?

Van gölü, dünyanın en mavi, en pırıl pırıl suyu, Van gölü ışıltı içinde ama... Gelgelelim...

27.6.1951

**BİR
MAHPUSANE**

İşin kolayını bulduk. Vanın içini gez, pazar yeri-
ne gel, şehrin dışına çık, konuş insanlarla. Dostluk,
ahbaplık, kardeşlik bir merhabadır. Bir «merhaba»
dedin mi, tamam. Ne sorarson sor. O sana derdini
döksün, sen ona içini aç. Ayrılırken de seni unutmaya-
cağına yemin etsin, sen onu unutmayacağına söz ver.
Bu Vanın insanları böyle işte.

Büyük bir yol var, Ekrek dağının ötelerinden ge-
lir. Her gün bu yoldan köylere doğru açılıyorum. Yol-
da selamlaşıyoruz, yolda ahabap oluyoruz. Evlere davet
olunuyorum.

Vana geldiğimin üçüncü günüdür. Gene bu yolda-
yım. Karşımdan yüklü öküzlerle köylüler geliyorlar.
Öküzlere soyulmuş kavak yüklemişler. Bir ikisinde
de teneke var. Bir öküzün üstüne de yirmi yirmibir
yaşlarında bir delikanlı binili. Merhabalaşıyoruz, hal
hatır sorup, konuşuyoruz.

Bir ara, öküze binili delikanlıya soruyorum:

— Günah değil mi, diyorum, yazık değil mi?

Hemen öküzden iniyor. Yüzüme bakmadan:

— Çok uzaklardan gelmişem ağam, yorulmuşem.

— Öyle ise neden indin öküzden. diyorum.

Yüzü ateş gibi oluyor, başı yerde.

— Ayıptır, diyor.

İçimden kör olsun zaruretler, kahrolsun yokluk
kahrolsun, düşüncesi geçiyor.

Burada öküze yük vurmak günah sayılmıyor da
binmek günah ve ayıp sayılıyor. Sayılıyor ama öküze

binmeyen de yok. Herkes biniyor da, Vana girerken iniyorlar.

Başka bir gün yine aynı yoldayım. Ekrek dağının karları ıslıyor. Karşımdan iki atlı geliyor. Atlılar kadın. Geniş etekleri atların sağrılarını, kuyruklarını örtmüş. Kadınlar atların üstünde, ağıt söyleyip çıkırıyorlar. Biri durup, biri söylüyor. Biri durup, biri... Yanımdan hızla geçtiler. Beni bir meraktır sardı. Arkaları sıra geri döndüm. Boyuna ağlayıp söylüyor atlılar. Ama benden uzaklaştılar. Şehirden önleri öküzlü iki kişi çıktı. Atlıların yanına gelince durup konuştular. Atlılar ağlamayı kesti. Atlılar ağlayarak ayrıldılar.

Şehirden gelen yolculara sordum:

— Neden ağlıyor, dedim, bunlar?

Birisi:

— Gardaş dedi, bunin gocasi vurmuş bir adami, girmiştir mapusaneye... Ağlır onun için.

— Neden vurmuş adamı?

— Herkes diyri başge başge sen inanme... Yalandırlar hepsini... Doğuş terle doğuştür.

Bütün Van bomboş. Ekilmiş yer yok, diyecek kadar toprak ekilmemiş. Burada da mı tarla kavgası? Olur şey değil.

Dolaş gel pazar yerine. Dolaştım geldim. Üst yanda buğdayı ceç etmişler. Buğday satılan yer esas pazar yerinden ayrı. Orası ıssız.

Beride, öküzler, mandalar rahatça uzanmışlar geviş getiriyorlar. Yükleri üzerinde. Bir kadın, bir çocuk bekliyor öküzlerin, kağnıların başını. Erkekler alış verişte. Kadınlar, ayak bileklerine renkli boncuklar dizmişler.. Bunlara «Halhal» diyorlar.

Ortada, hayvan pisliklerini öbek öbek yığmış kadınla konuşuyorum.

— Ne yapacaksın bunları?

Kadın şaşıyor. Sonra da kızıyor.

— Senge ne? Toplirem men toplirem. Sen muhdersen?

Pazar yerindeki pislik cabadan toplanıyor, cümle evlerin önü her sabah, her akşam süpürölüp sulanıyor tertemiz. Bu kadar yardımcısı olur da, Van Belediyesinin sırtı yere gelir mi hiç?

Bir kız çocuğu bir koyunun yanına oturup boynuna sarılmış. Baba da eli belinde, asker ceketi giyili, yanda öylecene duruyor.

Babaya:

— Satacak mısın? dedim.

— Satmışem, dedi.

— Kız, dedim, boynuna sarılmış!

— Goyin onindir, dedi. Gayri gidir.

— Bak, dedim, boynuna sarılmış.

— Ağlır ağlır durır, dedi.

— Niçin sattın? dedim

— Un gelmemiş, dedi, ekme yokdir.

— Sizler ekmez misiniz?

— Ekmişiz ama, az gelmiştir.

— Başka yok mu?

— İki goyin daha vardır çok şükür. Guri galma-mışız.

— Kız ağlar, dedim.

— Ağlasın, dedi.

Kız da koyunun boynuna sıkı sıkıya sarılmıştı.

Ötede de beş altı koyunun başında bir adam duruyordu. Geri dönüp demin konuştuğum adama sordum:

— Bu niçin satıyor, dedim.

— Onlar heç ekimler. Goyin satırler buğda alirler. Pazar yerinde pazarlık devam ediyordu.

Akşam üstüdür. Çarşıda kimsecikler kalmamış. Dükkanların çoğu örtülmüştür. Gene o bol, her parçasına bir insan sığacak kadar geniş olan nakışlı pantolonlardan giymişti. Pantolonu eskiydi. Yukarısında da yırtık bir caket vardı. Yüzü incecik, uzun, zapzayıftı. Yüzü ayva tüylüydü. Yanına vardım.

— Merhaba, dedim, ne geziyorsun?

— Merhaba, dedi, ben Türkçe bilmiyorum.

Elinde paralar vardı. Bakıp duruyordu paralara. Sonra, avcunu bana doğru uzattı.

— Bunlar kaç kuruştur? dedi.

Saydım otuz iki kuruş.

Söyledim.

— Bana, dedi, şeker al bunlarla.

Bir dükkana götürdüm. Sandıklarda şekerlemeler vardı. Hani, o boyalı, nakışlı şekerlemeler var ya, onlardan beğendi. Alıp beraber çıktık.

Dedim ki:

— Kardeşim, niçin geldin Vana?

— Hastayım, dedi. Burada «Tuhtur» adında bir adam varmış, onu arıyorum.

Yüzüne baktım. Allah bilir ya, bunun derdi ince hastalık.

Düşündüm, Vana üniversite açalım mı diye bu delikanlıya sorsam mı ola?

Bu delikanlıyı Vanda tanıştığım bir öğretmen arkadaşına söyledim. Zaten doluymuş. Boşandı.

— Bu da mı mesele? dedi, bu da mı? Kara kışın zehir gibi ayazında burada insanlar yalnayak kara basarlar. İş yok, güç yok. Ne iş görsünler. Altı ay bomboş.

Sonra:

— Van, dedi, Van bir mahpushanedir, üç ayda bir, bir gazete yüzü görmediğimiz olur. Hasret kalırım dünyaya. Güya koyun memleketi burası. Git kasaba, al bir kilo et, vur duvara, yapışır. Sakız gibi. Kışın Rahva

DÜNYADA VAN

yokuşunu kar basar. Ne giden, ne gelen... Gelirken gördüğünüz o Rahva düzündə telgraf direklerinin tepesine basa basa yürürsünüz. İşte böyle... Sebze yüzü görmezsiniz. Ağustosta domates. Ye de iflah ol. Bazı günler okuldan eve gidilmez. Gece kahveden dönerken kurtlar gelir önünüze. Şehir kurtlarla dolar. Kurtlar mahallelerden köpekleri kaçırlılar. Doğu batı yok, yurt bir bütündür, diyorlar. Bunu diyenler gelsinler. Vanda bir yıl yaşasınlar da öyle desinler o sözleri. Van mahpusanelikten kurtarıldığı, yani Vana yol yapıldığı zaman, doğu batı farkı aradan kalkacaktır, dedi.

Öğretmen arkadaşın hakkı var. Van, mahpushanelikten kurtarılmalı. Vanın derdi çok ya, yol birincisi.

30.6.1951

DOĞU İLLERİNDEN KÜÇÜK NOTLAR

SARIKLILAR

Köylere gitmek için Ernis iskelesine çıktım. Gemi Bitlis gemisiydi. İskelenin başı bir kalabalık ki. Kiminin yolcusu var onu uğurluyor. Kiminin yolcusu gelecek, onu bekliyor. Kimisi de yolcu.. Daha çoğu da seyre gelmiş.

Kalabalığın içinde, bir araya gelmiş, on, onbeş kişi çarptı gözüme. Şaşırdım. Bu sakallı kişilerin cümlesi de sarıklı. Öyle eskisi gibi abani, beyaz sarıklar değil; yeni bir çeşit sarıklar bunlar da... Bir kısmı yeşil. Şapkalarının siperini koparıp atmış bazısı, şapkanın üstüne sarık sarmış. Bazıları da kendi örmeleri külahların üstlerine bağlamışlar. Yazık, fes bulamamışlar! Ama ne zararı var! Külahların üzerine bağlamışlar ya... Sarık sarıktır.

Yanımdaki, Ernis köyünden olan bir kişi, bunlara yaklaşıp soruyor;

— Bu ne hal, diyor, sofiler? Hükümet görmesin!

— Sağ olsun Demirgurotumuz, sağ olsun, diyorlar.

Sağ olsun!

Şu doğuda, yolda belde, kime rastgeldimse, hangi köylüyü gördümse şapkasız. Çoğunda sarık, bir kısmında da kendi ördükleri külahlar var.

ŞEYHİN SÜRÜSÜ

Epeyce kaldığım Ernis köyünde, bir gün baktım ki, köylüler koyun alıyorlar. Satacak yerde alıyorlar.

DÜNYADA VAN

Burada köylülerin hemen hemen tek satış metaları koyundur da...

Birisine,

— Yahu, dedim, siz satacağınız yerde, koyun alıyorsunuz? Böyle iş olur mu? Kelepir mi yoksa?

— Yok, dediler, Şeyhin sürüsü...

İş anlaşıldı. Buradaki şeyhler, yılda birkaç kere müritlerini ziyarete çıkıyorlar. Müritleri de, karınca kaderince, şeyhe birer koyuncuk veriyorlar. Şeyh de bir bölgede topladığı koyunları, başka bir bölgede satıyor.

— Şeyh, dedim, şeyh olan şeyh alır mı bu kadar fakir insanların mallarını?

İtiraz ettiler:

— Almasın da ne yapsın? Günde üçyüz kişi iniyor Şeyhin tekkesine; yemek yiyorlar. Sonra, Şeyh bu paraların hepsini yemez ki, muhtaçlara da dağıtır.

Şeyhin sürüsü köyden köye büyüyor.

Ağa Han aklıma geldi.

OKULA GİRMİYEN HOCA

Diyarbakır köylüklerini gezerken, bir eğitimle tanıştım. Okur yazarlığı ve türkçeyi askerde öğrenmiş. Beş vakit namazlı bir zat. İnanılmayacak kadar, olgun, ileri fikirli. Atatürk inkılaplarının candan adamı.

— Ah Atatürk, diyor da, başka bir şey demiyor.

O anlattı:

Bir gün köylüler, toplu bir halde, bir yere giderlerken, şu eğitimci de bir ziyaret edelim, diyorlar. İçlerinde bir de hoca var.

Hoca:

— Girmeyin, diyor, okulun içine. Girmeyin, haşa gavur olursunuz. Sümme haşa..

Boşuna değilmiş, şu doğuya okul yapılmadığı. Hocaların gönlü hoş olsun.

ZİYARETLER

Bitliste olsun, Vanda olsun, yollara dökülmüş kadınlı, erkekli köylüler gördüm. Hiç birini kaçırmadım gördüklerimin, hepsiyle konuştum.

- Nereden böyle? diyorum.
- Ziyaretten, Veysel Karaniden..
- Nereden?.
- Ziyaretten..

Veysel Karani, Bitlisle Kurtalan arasında ünlü bir ziyaret..

Başı ağrıyan ziyarete, başı sıkışan ziyarete, doktor bilmiyorlar, hastalar ziyarete... Her derdin devası ziyaret...

Hasta deyince aklıma geldi. Ernis köyünden, Van Hastanesine bir köylü götürdüm. Kemik veremi imiş. Daha önce hastanede ayağını kesecek olmuşlar.

Operatör:

- Bundan gayri çare yok, demiş.

Hasta, ayağını kestirmeye razı olmamış. Bitlisteki Şeyhe gitmiş.

- Şeyhim senden imdat!

Şeyh, akıllı bir Şeyh olacak:

- Doktora, demiş, benim elimden birşey gelmez.

Hastayı götürdüm. Vanın o pis, toprak dam hastanesinde yatak yok. Zor güç, hatır belası adamı ikinci sefer hastaneye kabul ettirebildik.

Her yol ayırımında, her tepe başında bir ziyaret...
Allah selamet versin.

ÜÇ TAŞ

Buralardaki, baş yemin, üç taş yeminidir. **Bu yemini**, burada, kimse yalan yere edemiyor.

Yeminin şekli şöyle: Yemin verdiren kimse yemin edecek olanın eline üç tane taş veriyor.

— At bunları, diyor.

Bu taşları, eğer yalan yere atarsa adam, **karısı** üçten dokuza boş oluyor. Karısı o adamla yatmıyor. Çekip gidiyor, gideceği yere. Bu sebepten de kimse yalan yere yemini edemiyor. Birini gösterdiler:

— Bunu, dediler, bu ramussuzu görüyor musun? Yalan yere üç taş atmıştır. Daha gezer adamım deyip dünyada. Kimse konuşmaz onunla.

Lanetleme...

Mahkemeler, karakollar da bellemişler bu Üç Taş yeminini, başları sıkıştı mı veriyorlar üç tane taşı köylülerin ellerine... Söylesinler bakalım, yalanı, yiğitse-ler... Her şey olur da bu olamaz.

EVLENME

Zor olan işte budur. Doğuda bundan zor iş yok. Bir kız, isterse en çirkin, en fakir olsun, fiatı iki binden aşağı değildir. Getirirsin iki bini, alırsın... kızı! Zengin kızlarının fiatı otuz bine kadar yükseliyor. Son zamanlarda kızları kamyonla değiştiriyorlar. Bir **kam-yona** bir kız.. Kızların sayesinde makineleşiyoruz.

Sonra, yetmişlik, seksenlik ihtiyarların onbeşinde, gül gibi karıları var. Kim ne karıştır, parasını vermiş almış.

ŞEMSİYE SAÇLILAR

Ernis iskelesinde bir top insan görüp, yanlarına vardım. Ortalarında acayip kılıklı biri, elinde bir tef,

BU DİYAR BAŞTAN BAŞA

çalıp söylüyor. Uzun, çok uzun saçları var. Alnından, saçların altından yeşil bir mendil bağlamış. Saçları şemsiye gibi açılıp aşağılara doğru dökülmüş.

— Bu adam neci böyle? dedim.

— Derviş, dediler. Allahın dervîşi, divanesi.

Bir ara dervîşle konuşma fırsatını buluyorum:

— Sen nasıl dervîş oldun? diyorum.

— Ben, diyor, yedi yüz yıl diz çökmüşüm Şeyhiñ tekkesinde..

Bu dervîş dileniyor:

— Şeyhin başı için!

9.7.1951

VAN
KÖYLERİNDEN
BİRİ

Bu köy, Ernis köyüdür. Van gölünün kıyısına düşer. Üstünde Esrük dağı vardır. Van gölü ile Esrük dağının arasına sıkışmıştır köy.

Ernis iskelesinden inince, ötede, dağın eteğinde, birkaç kavak ağacı, yemyeşil gözüktü.

Yanımdaki:

- İşte, dedi, köy budur. Dibindedir o gavakların.
- Bu köy evsiz mi? dedim. Evler hiç gözüküyor.
- Görünür, dedi.

Şaşırdım kaldım. Duyardım, duyardım ya, böyle bir şeyle karşılaşacağım hiç aklıma gelmezdi. Ne bileyim, biz de böyle gördük, köyde doğduk, büyüdük, karınca kaderince, şu memleketimizi öğrenmeye çalıştık. Bu yüzden epeyce de dolaştık.

Köyler var yıkılmış, köyler var ottan, kamıştan, hele son yıllarda, köyler var çadırdan. Cümle evleri çadır. Bu çadırlı köyler, göçebelikten bıkip da, iskan olmaya can atanların köyleridir. Bu çadır köyleri, daha çok, Çukurovadadır. Dağ demiyorlar, tepe demiyorlar, çadırları buldukları yerlere kuruyorlar. Yerleştikleri yerlerin sahipleri de var tabii. Başlıyor malikemelere gidip gelmeler, dövüşler. Bu çadırlı köylere de «gündüz kondular» diyesim geldi.

Her neyse, Ernise yaklaşıncı, birkaç ev göründü.

— Bu kadar az mı, dedim, evler? Ben büyük duymuştum bu köyü.

Yanımdaki:

— Çokdır Erniste ev. Çokdır ama görünmirler.

— Yer altı mı? dedim.

Güldü:

— Heye beg, yerin altindedir, dedi. Sen ne bilmişsen?

Öğünmenin tam sırası:

— Bilirim, dedim, bilirim.

Köye girdik. Bildiğimden de beter çıktı. Gerçekten yer altında evler. Evlerin duvarları, çok çok, yerden bir metre yükseklikte. Toprağı kuyu gibi kazıp, yanlarına da harcı çamurdan, taş örmüşler, örmüşler değil, yığmışlar. Sonra ağaçları döşemişler üzerine, ağaçların üstüne de doldurmuşlar toprağı; toprak küçücük tepe gibi yükselmiş.

Bir evin içine girdim. Evin içi kapkaranlık. Çocukken, su kuyularına kova düşerdi de bizim köyde, kovayı aldırma için, belime ip bağlayıp beni sarkıtırlardı kuyuya. Kuyudan çıkıncaya kadar da canım burnumdan gelirdi. Ama her kova düşüşte de beni indirirlerdi. Ben de yok demezdim. İşte, kuyularda duyduğum o korkuyu, seneler sonra, bu evlerde aynen duydum. Öylesine yeraltında, öylesine nemli. Yukarıdaki anlatmamdan evlerde pencere olmadığı anlaşılır sanırım. Yalnız, damın tam ortasından, el kadar bir delik açmışlar, oradan azıcık ışık sızıyor. Tam kuyu ağzı misali... Kuyu edik ya...

Dedim ki:

— Yağmur, kar yağınca, bu deliği ne yapıyorsunuz? İçeri girmez mi yağmur?

Bir kadın:

— Goymişem ağzına bir daş, dedi.

— Karanlık olur, dedim, göz gözü görmez.

— Öyle olur, dedi. Göz gözi görmez.

Mağaraya can kurban. Keşki mağarada yaşasalar.

dı. Hiç olmazsa yer üstündedir. Işık giren bir de kapısı olur nasıl olsa.

Kim icad etmiş bu yéraltı evlerini? Cennet vüzü görmesin. Eski insanlar gibi mağaralarda, göçebeler gibi çadırlarda yaşasalar daha iyi ederlerdi.

Şunu da söylemeden geçmeyeyim: Gene, bu Ernisteki evlerin yüzüne bakılır. Vanın başka köyleri var, onlarda hiç duvar yok, yerle bir. Öylesine ki, harmanları damların üstünde yapıp, döndürüyorlar öküzleri üstünde. Akıllı adamlar doğrusu! Dam üstünden daha düzgün yeri nerden bulacaklar? Üstte sür, çıkar zahireyi, aşağıda, eve indiriver sonra; kolaycacık.

Bir eve girdim de, damda bir adam kalınlığında, bir uçtan, bir uca uzatılmış, bir kalas görüm. Gözüm takıldı kaldı. Çok heybetli.

— Buni, diyor, ev sahibi, babamin babası goymıştır.

Koymaz olsun!

Bu evlerin bir özelliği daha var: Evlere büyücek bir kapıdan giriliyor. Ama bu kapı esas kapı değildir. Üstü örtülmüş, daracık, uzunlamasına bir avluya benzer. Esas ev kapısını bulmak için buradan, bir miktar yürümek ister. Üç tane yanyana kapı gelir. Masalların kırk kapısına benzettik ama, neyse. Bunlar onlardan değil. Bu üç kapıdan biri yattıkları yere açılır Ötekisi koyunları koydukları yere. Üçüncüsü de, atları, inekleri, öküzleri bağladıkları yerdir. Bu sebeple gübre kokusundan evlere girilmiyor. Adamın burnunun direğini sızlatıyor koku! Müthiş bir şey! Ama bunlar alışmışlar, aldındıkları yok. Ekmekleri, yağları, sütleri, yoğurtları, suları, cümle yiyecekleri, bütün köy gübre kokuyor.

Bu söylediğim, bölme bölme olan evler, hali vakti yerinde olanlarıdır. Fukara evlerinde, öyle bölme filan yok. Hayvanları bir yandadır, kendileri bir yanda...

Evlerin önlerine, iki adam boyunda, tezek yığınları yapmışlar. Bu tezeklerin üstlerini güzelce tezekle sıvayıp, bir kapı bırakmışlar. Kışın, bu kapıdan tezeği alıp alıp yakıyorlar. Tezek yığınlarının adı «Kalak»tır. Her evin önünde birkaç tane kalak var.

Bir rüzgar esmeyegörsün, köyün içinde, tezek savruluyor. Adamın ağzına, burnuna tezek doluyor.

Erniste 95 ev var. 95 evden yalnız 12'si yerin üstünde.

Bir gün köyde gezerken dedim de, hani bu köyde de kolay kolay gezilmiyor. Köy, köpeklerle dolu. Her biri eşek kadar, kocaman kocaman köpekler. Maazallah!..

Bir adam geçiyordu, sordum:

— Hep böyle çırılçıplak mı bu köyün çocukları?

— Yok, begim, dedi. Heç olur ciplak, elbise de giyirler.

— Ne, ne? dedim.

— Analari gitmiştir göle. Yikemiştir çemeşir.

— Hep bir kat mı olur? dedim.

— Ya kaç tane olacak, dedi. Yetmir mi bir get?

Erniste, sabuna çok çok da ihtiyaç yoktur. Van gölü sodalı olduğu için, çamaşırları göl suyunda yıkıyorlar. Yaman bir dertleri var, o da olmasa, işleri iş! Göl suyu çamaşırları çabuk eskitiyor.

Doğu köylülerinin bir adetleri var, yatağa çırılçıplak, anadan doğma soyunup, giriyorlar. Çoluk, çocuk, kız, karı, koca, hepsi de yatakta çırılçıplak... Sebebi de, yatakta çamaşırın eskimesiymiş. Bunu aklım kesmedi, adet edinmişler herhalde.

Öyle bizim yataklardan, yani yorgan, döşek gibi şeyler bunların çoğunun evinde yok. Altlarına seriyorlar keçeyi, üstlerine de çekiyorlar çulu... Rahat!

Benim bulduğum günlerde, her ev, zengini, fakırı arpa ekmeği yiyordu. Pek çoğu onu da bulamıyordu.

Mart deyince açlık, açlık dedim ya, öyle acından ölen yok, zahiresizlik başlıyormuş.

Doktor bilmiyorlar. Bilseler bile, verecek para nerede? Ağırca, ölümcül hastaları deriye çekiyorlar. Bir koyunu yüzüp, derisini sıcak sıcak sarıyorlar çıplak bedene. Her derde deva.

Muradiye ilçesinin 127 köyündeki 4 okuldan birisi de burada. Okul 1948 de açılmış. Köydeki nüfustan ancak 17'si okur-yazar. Onların da çoğu, çat pat, askerlikte öğrenmiş. Okula 45 çocuk devam ediyor. Okulda sıra da yok. Kuru yerde oturuyor öğrenciler. 1996 nüfustan 45 çocuk!.. Ne denir..

Köydeki tarla miktarı 10.000 dönümdür. Bunun da çoğu eski beylerin elinde... 30 ev tarlasız. Tarlalar bire üçten, dörtten fazla mahsul vermiyor.

1996 nüfusun ancak 2000 koyunu var. Bu koyunların da 1000 tanesi bir zenginindir. Doğu, guya koyunu memleketi olacak.

Erniste, şapka giyen pek az kimse var. Köydeki erkeklerin, kadınların hepsi tarikatlı.

Soruyorum:

— Sizler niçin şapka giymezsiniz? Bu külahlar da ne böyle?

Bir tanesi:

— Nereden bulalım o kadar parayı? dedi.

Sanırım ki bu cevap, dolambaçlı bir cevaptır. Şapkayı sevmiyorlar.

Çoğunun sırtında gömlek yok. Çıplak tene geçirmişler, eski asker ceketini.

Kadınlar başka. Onların kıyafetleri düzgün. Düzgün ama, çoğu yalınayak. Ayağa ehemmiyet vermiyorlar. Hele düğünlerde görseniz bu kadınları, yedi, sekiz, on entariyi üstüste giyiyorlar. Burunlarına «Hızma» dedikleri, küpeye benzer. gümüş bir zincir takıyorlar.

Boğazları boncuk dolu, çeşit çeşit, renk renk boncuk lar. Çoğununki bir kiloyu geçer. Öyle çok.

Bu boncuklardan ayak bileklerinde de var.

Başlarına giydiklerine de «Kofi» diyorlar. Renk renk ipekli yağlık sarmışlar, kofilerin üstüne. Renklerin en cicili-bicilisi, renklerin en göz alıcısı başlarında.

Erniste bol bol pınar var. Suları da iyi. Pınarların içinde tezek parçaları yüzüyor ama... kusur mı?

Hela arama, hiç bir evde yok. Hamam arama, yıkanan da pek azdır sanırım. Çünkü herkesin boynunda bir parmak kir gördüm. Birkaç zengin ve köyün muhtarı bunun dışında. Onlar temiz.

Doğu, kalkınmalıdır!

12.7.1951

KAÇAKÇILAR ARASINDA 25 GÜN

KENDİME BİR ORTAK ARIYORUM.

Tam beş gündür, sabahtan akşama kadar, bu kahvede oturuyorum. Kahvenin iki yanı açık, yani cam'ı. Camlar alabildiğine kirli ve tozlu. Bereket versin yaz da camları açmışlar. Yoksa içeri zerrece ışık girmez. Ayak ayak üstüne atıp nargile içiyorum. Bu kahve, Anteb'in buğday arasasındadır. Hamallar üstlerinde ağır yükleri, yüklerin altında iki büklüm.. İnce, altın bir toz bulutu güneşin altında süzülüp duruyor. Buğday eleyenler, köz gibi toprağa oturup, habire buğday eleyen adamlar. Her taraflarından ter fışkırmış, ter kuruyup, elbiselerinde ak bir tuz tabakası bırakmış, nargile içip boyuna seyrediyorum.

Artık kahveciyle, garsonla ahabap olduk. Garson bana bir de ad taktı. Ne bildi öyle bir ada ihtiyacım olduğunu.

— Buyur Hasan Ağa! Hoş geldin Hasan Ağa! Merhaba Hasan Ağa!..

— Merhaba, diyorum, merhaba.

Derhal acı kahve geliyor, sonra da nargile.

Anteb'in her kahvesinde, fincanın dibinde, bir yudumluk, acı, çok acı bir kahve getirirler. Bu kahve be-

davadır. Her müşteri, kahve, çay, içeceği neyse, içmeden önce bu kahveden içer. İçmeyenini de hiç görmemişim. Bir garson daima bir pirinç semaver biçimi bir kabın içinde fincanlarını şakırdatarak bunu dolaştırır. Her yeni gelene de bundan bir fincan sunar.

Canım sıkılıyor. Otur, otur, otur... Ucu yok, arkası yok. Halbuki biz kaçakçı olmaya gelmişiz buraya. Kaçakçı nerede? Kaçakçılar nerede? Bekliyelim, diyorum. Nasıl olsa bir gün biri çıkar da «Nerelisin? Ne iş görürsün?» diye sorar. Bekliyelim bakalım, devran ne gösterecek?

Önüme gelen adamın yakasına sarılıp, «Beri bak ağam, ben kaçakçı Adanalı Hasan'ım. Seninle iş yapmak istiyorum. Ortak olmak istiyorum. Olur musun?» diyemem ya. Meğer desem de olurmuş. Bunu neden sonra kaçakçıların içine girip, kaçakçı olduktan sonra öğrendim. Neden sonra öğrendim ki, bu kahvede oturanların yarısı, öbür kahvede oturanların tümü ve bu Antep şehrinin yüzde otuzu kaçakçıymış. Bu yüzde otuz, tarafından şişirilmiş değildir. Öyle bir şeyi kabul edemem. Bizler kaçakçı milletiyiz. Yalan bizden irak olsun.

Sokakta, kahvede, şöyle gözümün kestiği bir adamın önüne geçip:

— Merhaba agoşum. Nasılsın agoşum? Ben garip bir kaçakçıyım. Mal almağa, Suriyeden mal, ipekli getirmeğe geldim Antebe. Eskiden işlerim iyi idi. Şimdi çok kötü. Mallarım tutuldu; mapsenelik olduk agoşum. Elinden bir gelir var mı benim için? Allah düşürmesin. Zamanında biz de kaçakçıydık namlı şanlı... Düşmez kalkmaz bir Allah... Ne dersin agoşum? Ha, ne dersin bu işe? Ben garip bir kaçakçıyım. Kaçakçı Adanalı Hasan. Bana bir iylik yapabilir misin? demeli imişim.

Olurmuş.

Her işin bir acemiliği var. Boşuna beklemişiz kahve köşelerini. Boşuna çekmişiz bunca nargileyi...

İşte bir gün istediğim oldu. Kahveye girdim ki, bütün masalar dolu... Yalnız, bir masada bir tek kişi oturuyor. Sararmış yüzlü, düşük bıyıklı bir adam. Garson beni o masaya buyur etti. Vardım oturdum.

— Merhaba Hasan Ağam.

— Merhaba gardaş.

Acı kahve, sonra da nargilem bana sorulmadan getiriliyor. Ayak ayak üstüne atıyorum. Kaçakçı değil miyiz be kardaşım! Namlı kaçakçı Adanalı Hasan! Garson da sezmiş bu halimi. Öyle sanıyorum ki ben onun gözünde büyücek bir kaçakçıyım.

Adı bulduk. Varol garson! Şimdi bir atla üç nala kaldı iş.

Karşımdaki sarkık bıyıklı, yorgun adam, bana bir sigara sarıp ikram ediyor. Bakışıyoruz. Sonra adam soruyor:

— Ne iş uçun ağam? Nerelisin?

— Adanalıyım, diyorum. Ufak tefek ticaret.

— Yani neler? diyor.

— Ufak tefek... Yani anlayacağın.

— Çekinme gardaş, diyor. Biz de o yolun yolcusuyuz.

— Çok kazadan, beladan kaldık da, diliyorum. Çok beladan...

— İpekli mi? diyor.

— Bulabilir miyiz?

— Çok, diyor, ne ararsan çok.

Artık açılabilirim. Talihin yaver olsun kaçakçı Hasan! Buldun aradığını.

— Ben de kaçakçıyım da, diyor, körolası yokluk. Yokluk belimi büken... Şimdi yapamıyorum. Sermiyem yok agoşum, diyor. Sermiyem yok.

Ben anlatıyorum:

— Heye gardaş, diyorum, adamlarım vardı... Beş, on, onbeş gişi... Suriyeden ceket getirirleridi. Ben de okuturdum Adanada...

Birden:

— Geçmiş olsun, diyor. Geçmiş olsun. Ben de, diyor, bundan sonra yükçülük edemem. Yanımda çalıştırdığım adamın yükünü taşıyamam. Ben bunu yapamam. Ben sermiyederidim esgiden. Benim yükçülerim adam oldular. Milyon sahibi oldular. Ben gapılarında çalışamam yükçülerimin. Acımdan ölür gene çalışamam. Geçmiş olsun.

Anlayışlı adam vesselam karşımdaki.

— Sonra, gardaş, diyorum, düştük içeri... Tutulmıyan mallarımı da arkadaşlarım yedi. Halbuki ben onlara gardaş gibi bakardım. Yediler mallarımı. Ben senede iki, üç bin ceket sarfederdim.

— Geçmiş olsun, diyor.

Hep ben konuşuyorum. O, öylecene dinliyor. Ah bir konuşmaya başlasa. Konuşmuyor.

— Ben Af Kanuniylen çıkınca Adana Mahpusanesinden, izimi yitirdim. Şimdi de Antebe geldim. Allah ne gösterecek bakalım.

— Geçmiş olsun.

Hep geçmiş olsun. Alay mı ediyor aceb? Sanmam.. Bana hayran, bana acıyan bir hali var.

— Geçmiş olsun gardaş, diyor. Gene kazanırsın.

— Seninle, diyorum, bir iş yapamaz mıyız?

— Benim, diyor, sermiyem yok. Ne zort atayım gardaş? Eskiden Suriyeye gider gelirdim. Sorma benim halimi. Ben zort atamam kardaş; diyor. Sermiyem yok.

Bu ara dışardan saçları dökülmüş, kısa boylu birisi geliyor. Daha oturmadan yanımdakine:

— Dört çakmak, bir iki entarilik satabildim, diyor. Mallar Kilisten daha gelmedi. Gidip getireceğiz.

Saçları dökülmüş adam bana dönüp:

— Merhaba, diyor. Nasılsın?

— Merhaba, sağ ol, diyorum.

— Gördün ya, diyor. Meydanı-Ekbezde beni nasıl indirdiler trenden.

Şöyle bir yokluyorum kendimi. Meydanı-Ekbez... Bir ak torba... Arap kıyafetli bir adam... Suriyeli gümrükçüler tarafından trenden indiriliyor.

— O, sen miydin? diyorum. Nasıl oldu da saklayamadın?

— Belki bu onuncu geçirmemdir. Oldu bir seferlik. Düştük ağlarına. Tam da oniki kilo fıstıktı, diyor. Gümrüğünü aldılar, sonra bıraktılar. Sonra gittim Halebe.

— Nasıl, nasıl?

— Pasaportum var, diyor.

Sarkık bıyıklı, bir ara:

— Çekinme, diyor, arkadaş mert arkadaşdır. Bizdendir. Çok işler gelmiş başına bu yolda.

— Olur, diyorum, üzülme kardaş. Hepimizin başından geçti böyle işler.

— Aldırma kaçakçılıktır, diyor. Başa kadar sürmez.

— Sürmez. Çekirge bir sıçrar... iki sıçrar...

— O çekirgedir, diyor bana...

— Yaşa be agoşum. Bana da Adanalı kaçakçı Hasan, demişler. Adanalılık da gardaşım. Bana da...

Dazlak kafalı usulca yanıma yaklaşıyor;

— Neler? diyor. Neler?

— İpekli, diyorum. Suriyeden getireceğim.

— Hiç gidip geldin mi? diyor.

— Yok gardaş, benim adamlarım vardı esgiden. Heye gardaş adamlarım. Onbeş gişi gader. Mahpusaneyeye düşünce...

BU DİYAR BAŞTAN BAŞA

— Olur, diyor. Canını sıkma. İnsanoğlu kalles ol-
muş. Gözüyün bebeğine bile inanma.

— Çok geçti başımızdan, bilirik o işleri. Eşşek
cennetine girince atabilirler madiği... yoksa kul köley-
di hepsi bana. Evelallah tabancanın arkasında kolumuz
sağlam.

Dazlak kafalı daha yaklaşıyor.

— Ne yapmak istiyorsun?

— Mal alacağım. Antep pahalı. Fırsat bulursam,
sırtlan gidip Halepten getireceğim.

Gözlerime deler gibi bakarak:

— Yalnız mı? diyor.

— Yalnız olur mu? Bir elin nesi var? İki elin sesi
var. Bu, kaçakçılıktır, yalnız olur mu? Sonra, diyorum,
dünya kallesler dünyası; verir bana malı, alır parasını
gider ihbar eder. Ben garip bir kaçakçıyım. Yer bil-
mem, yurt bilmem. Biz ne çemberlerden geçtik karda-
şım diyorum. Biz düşmeyiz tongaya...

— Yaşa, diyor, agoşum. Sen çok usdasın. Sen çok
görmüş geçirmişsin.

— Birisiyle ortak olurum, Antepli birisiyle... O
zaman kimse ihbar edemez...

PAZARDA KAÇAK CEKET SATIŞI!

Bizim adamla ortak olmağa orada karar verdik.
Ondan sonra ortak geldi, ortak gitti. Yakında işe baş-
layacağız. Kilisten malları gelince alıp, Adanada, Ma-
latyada satacağız. Sermayenin yarısı benden yarısı on-
dan.. Oldu mu bu iş? Oldu.

Sevinç içindeyim. Varol be ortağım. Yaşsa be
agoşum. Dünyalar durdukça durasın!

Ortağım diyor ki:

— Ben kendimi bildim bileli kaçakçıyım. Kendimi
bildim bileli... Çok işler geçti başımdan. Bu saçlar bu

yolda döküldü. Benim hem Türkiye, hem Suriye nüfus kağıdım var. Burada Türk kıyafeti, orada Arap... Bu iş böyle yapılır. Böyle söker agoşum. Çetin iş!

Ortak coşuyor. Biraz da benim gözüme girmek için olacak. Bir afyon kaçakçılığı hikayesi anlatıyor. Üç kişiler. Bursadan Antebe afyon götürüyorlar. Afyonu jelatinli kağıtlara sarıp, yerleştirmişler sepetlere... Afyon öyle açık, sepette, herhangi bir eşya içerisinde götürülemezmiş... Kokarmış da ondan... Tabii kokusu onu ele verir. Jelatin kağıda sarılı... Sepetlerde... Sepetlerin ağzına ekmek, üzüm, türlü yiyecekler konmuş... beş altı sepeti yerleştirmişler ayrı ayrı kompartımanlara... kendileri de koridorda..

Bir istasyonda arama başlıyor.

Ortağım:

— Arama başladı, diyor. Yüreğim tıpır tıpır atar... ha şimdi tutulduk; ha şimdi tutulacağız. Sıra bizim kompartımana geldi. Sepetler, ekmek sepetleri... Bu sepetler yiyecek sepetleridir. Polis, kurbanın olayım. Yiyecek sepetleridir bunlar. Yiyecek. Yiğitim polis! Görme şunları.. Bunlar ekmek sepetidir, vallahi afyon değil. Yüreğim güm, güm, güm... Aman polis bey... Etme eyleme... Birinci kompartımanda birinci sepet!. «Öl polis!.. Geber, kahrol!» Ne yapayım şimdi? Benim sepetlere gelineye daha iki vagon var. Dayan, dedim. Yiğitlik burada, dedim. Dayan, dedim kendi kendime. Tren kalabalık, mahşer gibi. İğne atsan yere düşmez. Baktım bir tren öteki yolda. İstanbul treni. Dayan. Ya Allah! dedim. Atladım trenden. Sepetleri nasıl almalı? Bir çocuk gördüm, hamal çocuk, çağırdım. Kompartımanı gösterdim. Dedim al gel sepetleri. Çocuk aldı sepetleri. Fakat götüremez... Ya Allah! Ha babam gayret! Ben yapıştım sepetlere... Yerleştirdim İstanbul trenine. Bir nefes aldım ki kardaş... Bir nefes al-

dım. Oh... Oooh..., dedim; Allah! Bu günün de var mıymış? Bize Antepli demişler. Anladım bizi kimin ihbar ettiğini. Bize mal veren. Geldim Bursaya... Gittim Emniyete... böyle böyle, size ihbar ederim. Düştüm önlerine, bize mal veren adamın getirdim evine. Aradılar, ne kadar mal varsa yakaladılar... Yüz kilo, ikiyüz kilo... yapar mısın oyunu? Yapar mısın gardaş? Emniyetten de aldım ikramiyemi. Aldım afyonumu, geldim Antebe. Yaa gardaş! Bize Antepli demişler. Biz neler görmüşük, neler!

Lakırdıyı aldım ben:

— Sağlam dur ortağım! Seninle iyi işler çevirebileceğiz. Yalnız dikkatli ol ortağım. Biz de kül yutmaz takımındanız. Bize de Adanalı kaçakçı Hasan demişler. Anladın herhalde şimdiye dek. Bunca konuştuk. Tekin dur ortağım. Ömrümüz mahpusanelerde çürüdü. Esrar tekkelerinde erittik gençliği. Bir kalleşlik yapayım deme. Bir kötü niyetin varsa vazgeç. Garip kişiyiz ya ortağım, o kadar da garip sayılmayız. Sen bilirsin ortağım! Sütüne zümmetine...

Benim beşyüz lira evden, mal da Kilisten gelecek, onu bekliyoruz. Ortağım ceket satıyor, pazarlarda... Antepte her gün pazar kuruluyor. İki pazarları var. Birisi kalenin altında, öteki şehrin içinde. Bir gün birinde, bir gün birinde...

Bir ceket de ben geçiriyorum sırtıma. Öyle dar ki, nefesim tıkanıyor. Aman ha yavaş.

Ortağım bana satmanın usullerini öğretiyor.

Kızıyorum:

— Beni, diyorum, çocuk mu belledin? Bunca yıllık kaçakçıyık..

Özür diliyor:

— Hani dedim, Allah düşürmesin, sen büyük kaçakçısın da... bilmezsin.

— York arkadaş, diyorum, biz bu işin her yerine girdik, çıktık. Genç ömrümüz mahpusanelerde çürüdü.

Adam, yumuşak; söylediklerinden pişman:

— Kusura kalma agoşum, diyor.

— İşte böyle, diyorum.

Antep pazarı... Pazar mı? Pazar değil, bir alem... bir kalabalık, bir kalabalık.. yürüyen, dalgalanan insan ormanı... alışveriş...

Bir yana otuz kırk çarşafli kadın oturmuş, türlü türlü, iğneden ipliğe, takunyadan kitaba kadar, türlü türlü eşyalar satıyorlar. Kırklık bir kadın, çarşafının içine büzülmüş, bir yumak olmuş, önünde bir tek tesbih... Kadının gözleri bile gözüküyor. Tesbihe alıcı çıkıyorum. Kırk kuruşa döğüş çekiş, bin bela alıyorum tesbihi... Malı satıldı. Kalkıp gidecek mi kadın? Ne gez... Önü boş ama, boyuna kıpırdamadan oturuyor. Neden oturur? Malı satıldı işte. Benimki merak...

Bir kadının önünde de eski, uçları yanmış bir kitap var. Kitabın kapağını okuyorum: «Aslı Han ile Aşık Kerem.» Kerem yanmış. Kitap Kereme ne güzel uyumuş... Eminim bu kitap yakında müşterisini bulacak.

Kadınların hiç birisinin önünde öyle ahım şahım şeyler yok. İki çift takunya, bir çift eski kadın ayakkabısı, bir tek atlet, el dokuması alacalı bir mintan... Daha akla hayale gelmeyecek neler! Mesela bir maşa... kaç satar, bu maşayı bu taze?

— Kaça satarsın anoşum?

— Yirmi gurus ağam.

— Alamam.

Alırdım. Onun süzgün kederli ve kara gözlerinin hatırı için alırdım. Alıp da ne yapayım? Sonradan almadığıma pişman oldum ya. İş işten geçti. Alıp bir tarafa atıverirdim.

BU DİYAR BAŞTAN BAŞA

Pazarda elbiseler yere serilmiş... Kokmuş, vıcığı çıkmış domatesler, pörsümüş pathcanlar, yeşil biberler...

Pazarda halı, kilim, yatak... at, eşek...

Pazarın bir yanı da manifatura sergisi... Antep bezleri, eski kaçak eşyalar, beğen beğen beğendiğini al...

Bir yanda da bizimkiler. İkiyüz üçyüz kadar varlar. Her birinin sırtında ya çok bol, ya da çok dar ceketler. Herbiri ceketinin, ön, üst düğmesini baş ve şehadet parmağıyla tutmuş, öne doğru çekiyor. Böyle yapmak, sırtındaki satılıktır, demektir. Ben de böyle yapıyorum. Pazarlık... Ceketler bir insandan, öbür insana devrediliyor. Satan memnun, alan memnun... İkisi de kârlı... bir keten ceketin yarı fiatına.. on lira, oniki lira, onbeş lira... Her keseye uygun.

Hay kör şeytan! Ben satamıyorum. Sağ elim düğmede dolaşıyorum. Köylü kılıklı birini görünce:

— Bak ağam, çok sağlam. Haleb sermiyesine. Özü-rü bir şeyi de yok.

Köylü yan yan bir cekete, bir bana bakıp sıvışıyor.

Neden? Satmasını mı bilmiyorum? Bu nasıl iş? Satmanın da ağzı gözü yok ya! Herkes gibi tutmuşum düğmeden, herkes gibi köylü kılıklı birisini yakalıyor «Halep sermiyesine ağam» diyorum. Bunun daha ötesi yok ya! Gene de şüpheleniyorum kendimden. Kaçakçı Hasan! Sen büyük bir kaçakçısın, aklın ermez böyle işlere. Ya hiç satamazsan? Düşeceğim ortağın gözünden. Pazarın içinde dört dönüyorum.

— Haleb sermiyesine, Haleb sermiyesine ağam.

Abalı, şalvarlı, top toprak içindeki adamlar, bir bana, bir üstümdekine bakıp, hiç bir şey demeden gidiyor, başkalarıyla pazarlığa tutuşuyorlar.

— Hepsinden ucuza veririm, diyorum, herkesten ucuza...

Çok ucuza verip, ne verirlerse, hiç pazarlık etmeden vereceğim. Eğer, ortağım bana şundan aşağı verirsен ziyan eder, dediği fiattan aşağı verirsem, üstünü cebimden verip götüreceğim.

Dört dönüyorum pazarı:

— Halep sermiyesine...

Nafile, bütün gayretime rağmen satamıyorum. Bir de içerliyorum ki..

— Bedava bedava, diye bağıracağım geliyor.

Pazar dağılıyor.

Boynu bükük, kahrolmuş, ortağın yanına geliyorum. Yüzüne bakamıyorum. Ortak anlıyor:

— Aldırma, diyor, bir gün hiç satamazsan, bir gün olur üç, dört tane birden satarsın. Alışveriştir bu!

Ben gene kabadayılığa toz kondurmuyorum.

— Ben, diyorum, bunca zamandır mal satardım, böylesi başıma gelmediydi. Ona canım sıkılıyor işte.

NİHAYET BÜYÜK BİR İŞ!

Antep pazarı toz içinde. Toz bulut misali...

— Ortak, kusura kalma ya, bir şey soracağım senden. Merak aldı beni.

— Sor, diyor, sor.

— Kadınlar var pazarda, oturmuş çarşafli kadınlar var ya...

— Var. Ne olacak?

— Birinin önünde bir tesbih vardı. Kırk kuruşa aldım. Önünde yoktu başka bir şey de... Kalkıp gitmedi

— Sen bilmez misin onları?

— Ne bileyim?

— Sen de bir şey bilmiyorsun agoşum, diyor. Kusura kalma ya.

— Bak ortağım, diyorum, değme bana. Bana kaçakçı Hasan derler, adıyla saniyle bizim memlekette...

— Darılma, diyor, darılma ya; bilmiyorsun. Getirmişler sana malı Suriyeden, sen toptan satmışsın.

— Eyi bildin arkadaşım. Tam gözünle görmüş gibiydin. Öyle oldu işte.

— Ben bilirim, diyor. Adamı gözünden tanırım.

— Neydi o kadınlar? Hele söyle hele. Şu Antep başka yer.

— Onlar dellal kadınlar. Bohçacı kadınlar. Biz malı getiririk, onlar ev ev dolaşıp satarlar. Sattıklarından ücret alırlar. İşte onlar pazarda bunun için beklerler. Hepsi dellal değil ya, o gördüklerin, çoğu dellal.

— Bunu bilmiyordum işte ortağım.

— Daha neler göreceksin Antepte. Daha neler! Ne işler.

— Ya, diyorum, işte bunu bilmiyordum.

Pazarda bir günde bir sürü kaçakçı tanıdım. Yüzlerce kişi! Tanıştığım kaçakçılardan birisini bulurum. Bu bohçacı kadınlardan birinin evine götürür beni.

Kaçakçı kahvelerini bir bir dolaşıyorum. Gözüme, bugün ceketini bir köylüye okuttuğumuz, ince bıyıklı, esmer delikanlı iliştir.

— Merhaba, diyorum, arkadaşım.

— Merhaba, deyip ayağa kalkıyor.

Şu kaçakçı milleti, terbiyeli, mültefit, hoş insanlar doğrusu.

— Agoşum, diyorum, biliyorsun, senden saklım yok ya, biliyorsun ben epeyi mal aldım Kilislilerden, tutarlar deyi götüremiyorum Antepten de... Bugün sıkı biliyorsun. Ben de sabıkalı bir adamım, biliyorsun. Burada satacağım malları...

— Satarık, diyor. Ondan kolay ne var?

— Beni, diyorum, bir bohçacı kadına götür şimdi. İpeklilerim var. Ama tanıdığın olsun, yemesin mallarımı...

— Yemez, diyor.

Antebin daracık, lağım kokan, karanlık sokaklarından geçip, bir eve varıyoruz.

Kadın elli beşlik var.

— Teyze, benim mallarım var.

— Allah daha versin evladım.

— Aldım da götüremedim.

— Zordur evladım.

— Satamaz mısın teyzeciğim?

— Zordur evladım.

— Teyze, ben garip bir kaçakçıyım. Çok işler geldi başıma. Yeni hapisten çıktım.

— Vay evladım.

— Satıver nolursun teyze?

— Zordur evladım.

Bu sırada ince bıyıklı çocuk müdahale ediyor.

— Bizdendir, diyor. Pazarda bizimle ceket satar.

Pazarlığı yapıyoruz.

— Yarın, diyor. Yanında yedi yaşlarında bir çocuk var. Çocuğu gönderirim yanına, çıpladırsın çocuğu, sararsın ipekliyi her yanına, giydirirsin elbisesini üstünden; getirir bana.

— Sağol teyze diyorum. Berhudar ol. Yarın gönder çocuğu pazara.

Sonradan öğrendim ki, Antep'te bu bohçacı kadınların sayısı bini buluyormuş. Serbest zamanlarda, yani zabitanın fazla sıkıştırmadığı zamanlarda bohçalara doldurup eşyaları, ev ev dolaşıyorlar. Zabıta sıkıştırdı mı onların da çalışma tarzları değişiyor. Bu sefer, bellerine kemer gibi bir ip bağlayıp, ipeklileri fır dolayı takıyorlar ipe, giyiyorlar üstünden çarşafı, dalıyorlar

evlere, kadın hamamlarına... Nerde bir kız evlenecek, bunlar bilir. Nerde bir düğün, bunlar orada...

Bu kadınlardan üç dört sefer hapse girmiş çok namlıları var. Ben, bunca yıllık kaçakçı Adanalı Hasan, ancak bir seferlik düşmüşümdür, mahpusaneye. Yiğitlik kadınlarda kaldı, yavrum kaçakçı Hasan! Ha gayret!

Bizim kaçakçı dostlarla, bu kadınlar meselesini konuşurken biri anlattı:

— Baktık, diyor. Kilis otobüsünden indi bir kadın, yüzü avuç içi kadar, ayakları çöp gibi ince ama, beden desen bir manda. Gören şaştı. Aynasızlar görmez mi bunu hiç? Yakaladılar. Üstüne tam elli metre ipekli sarmış. Be kadın, az sarsana geberesice. Az sarsana!

Bu kadınlar kıymetli ipeklileri sarıp bellerine Malatyaya, Elazığa, daha başka yerlere götürüyorlar. Yalnız ipekli mi? Yükte hafif pahada ağır ne kadar mal varsa, bu kadınların ellerinden geçiyor.

Gör, oğlum kaçakçı Hasan! Elin kadınları neler yapıyorlar? Sen başaramazsan şu işi, yuf olsun erkekliğine...

Kilisten mal gelecek, evden de bana beşyüz lira... Bekliyoruz...

Bu arada ortağım ortadan kayboluyor. Kahveye soruyorum, kahvede yok. Evine soruyorum, evinde yok. Varsın kaybolsun. Ortak mı yok sanki. Elini sallasan ellisi.

Öteki kahvede oturan, gözümün kestiği, çuvaldız ucu gibi sivri bıyıkları olan, iri yapılı, pazarda ahbaplığı ilerlettiğimiz birisiyle iş yapmayı koyuyorum aklıma...

Bana:

— Böyle ceket satmaktan iş çıkmaz, demişti. Seninle başka işler çevirelim.

— Çevirelim agoşum, demiştim... Çevirelim.

Benim para gelsin gelmesin, bir ortaklık yapacağız. Kendisinin sermayesi var. Beraberce Halebe gidip mal getireceğiz. Sonra Kayseride, Ankarada, İstanbul'da satacağız.

Başlıyalım.. Hemen işe başlıyalım ortağım. Daha fazla kalamam Antep'te. Ben bir ömür boyu yapamam bu işi. Şöyle bir vurgun olursa ne ala... Acele kardeşim.

Bir sabah pazarda yanıma yaklaşır:

— Hazır mısın? diyor.

— Hazırım.

— Mal getireceğiz dışardan.

— Getirelim.

— Sen, ben, iki kişi daha.

— Mal bu kadar çok mu?

— Çok..

Sivri bıyıklı, ortak olduğumuzdan beri, öyle her yerde oturup konuşmuyoruz. Ciddi iş göreceğiz. Takip makip ederler. Nemize gerek. Gizli konuşuruz daha iyi.

Herbirimiz bir yerden gelip, şehrin dışında toplanıyoruz. Gece... Alabildiğine karanlık bir gece. Ay filan da yok ortalarda... Birbirimizi kımıltı halinde bile göremiyoruz. Serince, hafif hafif bir yel dokunuyor yüzümüze... Ama yine sıcak kavuruyor. Yıldızlar top top ışıltı içinde... Bir yanıp bir sönüyorlar.

Toprak daha köz gibi. Bizde çıt yık. Bir sigara yakmak istiyorum.

Arkadaşım:

— Aman, diyor; aman ışığı üç saatlik yoldan görürler. Bir iş açmayalım başımıza...

«BURADA SİGARA İÇMEK TEHLİKELİDİR.»

Yoldan gitmek zararlı olabilir. Tepelere doğru vuruyoruz. Ayaklarımız çalılara takılıyor. Sağdaki delikanlı ikide bir kapaklanıyor. Bizim sivri bıyıklı kızıyor:

— Kepekle mi beslediler seni yavrum? Kepekle mi?

O, boyuna kapaklanıyor.

Sivri bıyıklı bana dönüp:

— Bu daha yeni, üç yıl sonra bir gör. Bu günler aklına bile gelmez. Aslan kesilir, diyor.

Bir tepe aşıyoruz. Bir tepe daha... Antep hangi tarafta kaldı? Bir türlü kestiremiyorum. Sonra, bir tepede, gidip bir bağın içinde duruyoruz. Yer yer büyük karartılar seçebiliyorum.

Sivri bıyıklı:

— Yük, diyor, yığılı taşların içinde...

Durup düşünüyor.

— Keçiyolu... On adım sağdaki taş yığını... Sonra... Onun ötesinde... Yüz adım sola sap... Elli adım daha git... Ocak taşı gibi, dikilmiş, üç bağ kütüğü gelir. Onun üstündeki taş yığını...

Keçiyolunun on adım ötesindeki taş yığını açıyoruz. Karanlık; göz gözü görmüyor. Elyordamile açıyoruz... Bir telis çuval, ağzına kadar dolu... Sonra ötekileri arıyoruz... Nefes nefese... İkinci nerede?

Ortak kızıyor:

— Koyar malı, kendisi gelmez... Ara da bul! Ara da bul şimdi!

Bağın içinde dönüyoruz. Tetikteyiz. Yüz adım... Tamam... Yüz adım olmadı... Yok arkadaşım. Şu taraftan yüz adım. Şu taş yığını senin, bu taş yığını benim. Elyordamı... Zor bela taş yığını açıyoruz. Olmadı. Bir taş yığını daha..

Sivri bıyıklı:

— Ah, diyor, Musto burada olsaydı hemen bulurdu.

— Musto da kim?

— Musto bizim arkadaşdır. Hemen bulurdu.

— Büyücü mü? Kerameti mi var?

— Kerametten daha beter. Musto izcidir.

— İzci?..

— Musto iki saatlik yerden kokusunu alır malın.

Musto gecenin karanlığında iz görür. Şimdi şuradan biz gidelim, üç saat sonra Musto gelsin, nereye gittiğimizi izler çıkarır. Bu gecenin karanlığında çıkarır. Toprakta değil, ovada değil, Musto kayaların üstünde bile iz sürer. Mustodur bu! Bir zerre toz düşsün, tamamdır. Kurtuluş yok ondan sonra. Musto mutlak bulur. Ah! Musto burada olsaydı...

Kantere batıyoruz. Sırasıyla taş yığınları açılıyor. Neyse, müthiş bir çalışmadan sonra malların üçünü de yerlerinden çıkarıyoruz.

Yükler sırtımızda. Benim yüküm çok ağır. Adam suya düşüp çıkar ya, işte ben terden öyle sırlıslık kesilmişim. Yükün altında, Anteb'in bu sıcak gecesinde nefes bile alamıyorum.

Bir dal sallanmasın, bir çıtırtı duyulmasın, hemen siniyoruz. Ölüde ses var bizde yok. Nefes almaktan bile korkuyoruz.

Kaçakçıbaşı, yani sivri bıyıklı:

— Durun, diyor, durun, söyleyeceklerim var.

Duruyoruz. Yük sırtımızda. Benim bacaklarımdan aşağı ter süzülüyor. Bir insanın bu kadar terliyeceğini bana söyleselerdi daha önceden imkanı yok inanmazdım. Yüklerin altındayız...

Bir jipin projektörü karanlığı deliyor. Biz hemen olduğumuz yere yatıyoruz. Jip yaklaşıyor. Yerle bir olu-

yoruz. Jip yaklaşıyor. Belki de birazdan bir makineli ateşi başlayacak. Bir kör kurşun. Ya bir kör kurşun...

— Arkadaşlar, kurşuna tutulursak teslim olmak yok, Her biriniz bir tarafa, ayrı ayrı bir tarafa kaçacaksınız.

Ses, sivrisinek vızıltısı gibi zor duyuluyor.

— Ölmek var teslim olmak yok. Yakalanan, öldürseler bile arkadaşları ele vermeyecek. Teslim olanı, arkadaşını ele vereni vururum. Kozun kabuğuna girse, gene bulur, vururum.

Bekliyoruz. İlk kurşun ha şimdi, ha birazdan. Jip geçiyor, jip kayboluyor. Oh... Allahım böyle saatlerin de varmış... Uğurlar olsun güzel jip...

Biz hala sıcak toprağa serilmiş yatıyoruz. Başımızı bile kaldıramıyoruz.

Sonra, neden sonra yekiniyoruz. Dizlerim tutmuyor. Korkudan değil, inanın korkudan değil... Yorgunluktan... Hiç belli etmiyorum halimi... Ünü var, namı var, Kaçakçı Hasanım...

Bu iş uzun sürer de ölmeden yakayı kurtarırsa kaçakçı Hasan, namı söylenecek Antep dağlarında. Korku da ne?

O, giderken boyuna kapaklanan çocuk var ya, yükün altında ne kapaklandığı var, ne bir şey... Şu insan-oğlu anlaşılmaz bir muamma... Çocuk cirit atı gibi önde gidiyor... Deminki çocuk bu mu? Önümden gidiyor. Karanlıkta sallanan yükünü seçiyorum.

Ötede bir karartı var. Durun! Aman durun! Pusu olmasın!

Bizim başkan:

— Arkadaşlar, diyor, ölmeden teslim olmak yok. Her birimiz bir tarafa...

Karartı... Pusu mu? Sıcak toprağa tekrar yatıyoruz. Yerle bir... Bizim bıyıklı, onda yük yok tabii, karartıya doğru ilerliyor. Az sonra dönüyor.

KAÇAKÇILAR ARASINDA 25 GÜN

— Ağaç, diyor. Çalı... Vay anasını, ne kadar korkuttu...

Gecenin karanlığı.. Yıldızların ışığı... Anteb'in sıcaklığı... Ter kokusu...

Şehrin kenarındayız. Yakında dar sokaklardan, korku içinde geçeceğiz.

— Bekçiler, polis, diyorum.

Ortağım:

— Korku şehre kadardı, cevabını veriyor.

Şehre kadar!.. Yaşa be agoşum. Kazasız belasız atlattık şunu.

Gere de, duvarlara sürüne sürüne, sine sine, etrafı kollaya kollaya yürüyoruz.

Sokaklar bomboş... Bir ak kedi duvardan duvara atlıyor...

Güç bela eve gelebiliyoruz. Arkadaş içeri girme-
yip, dışarıda kolaçan ediyor. Telis çuvallarını evin ka-
dınları çocukları sır ediveriyorlar. El çabukluğu ma-
rifet! Evin en beceriklisi, beli bükülmüş, seksenlik ana.
Oradan oraya ikibüklüm mekik dokuyor. Emirler ve-
riyor. Kaçakçı anası! Kaçakçı anası hemen bize ayran
getiriyor. Buzlu ayran...

Ortağım sırtımı okşuyor:

— Senden hiç ummazdım bunu. Bravo, diyor, sağlam adamsın. Kaçakçı böyle olur işte!

Sen söyle ortağım. Söyle dilinin döndüğü kadar. Kaçakçı Hasan bu gece çektiğini bilir. Anasından em-diği süt burnundan geldi. Daha körük gibi soluyorum. Pantolonum, gömleğim, saçlarım bile ıpslak... Sudan çıkmış gibi ıpslak her yanı.

Malları Malatyaya götüreceğiz üç gün sonra..

Sabahın saat beşinde otele geliyorum.

Katip soruyor:

— Nereden?

— Bu gece çok içtik, diyorum. Bir eğlendik ki... Bir de avrat vardı...

Bereket katip uykulu da, üstüme başıma bakmıyor. Sarhoşluğuna sarhoşum.

Yatağa girer girmez... Canım uyku, kahrın çekilir.

Getirdiğimiz malları Malatyaya götürmedim. Antepte sarfedildi.

İşte sivri bıyıklıyla ortaklığımız da burada böylece bitti. Bir daha ne ben onu aradım, ne de o beni...

Benim eski dazlak kafalıyı arıyorum. Evinde, kahvede, dükkanında arıyorum. İlk göz ağrısı...

— Gitti, diyorlar. İçeri gitti.

Bekliyorum.

Bir gün dazlak kafalıyı sorarken garsondan, bana onun akrabası diye birini gösteriyor. Kısa boylu, yırtık lacivert bir pantolon giymiş, kıvrıkcık saçlı, kederli, ela gözlü bir adam.

— Ne yapacaksın onu? diyor. Ben onun dayısının oğluyum.

Kısa boylu adam bir zaman düşünüyor. Elini kaldırıp kaldırıp masaya vuruyor.

— Hani, diyorum, ben onun ortağımı da...

Adam bana uzun uzun bakıyor. Çat, diye elini bir kaç kere daha masaya vuruyor.

— Seni mi buldu dolandırıcılık? Seni mi buldu?

— Ooo... diyorum.

— O, baş dolandırıcıdır, diyor.

— Sen, diyorum.

— Senden saklım yok, diyor. Mert adamsın. Ben kaçakçıyım. Yirmi üç yıllık kaçakçı.

— Ben, diyorum, ben de feleğin çemberinden geçmişim.

Kaçakçılık hikayeleri anlatıyorum ona. Bir kaçakçıdan dinlediğim bir hikayeyi, kendime maledip, anla-

tiyorum. Malzeme çok. Antep kaçakçıları bizim için çalışıyor. Al beğendiğini, uydur kendine. İngiliz kumaş elbise değil ya... Prova falan istemez. Yeter ki uydur. Uyuyor. Mahpusane hikayelerini anlatıyorum.

Adam:

— Sen mert adamsın. Gözüpek, yiğit adamsın, diyor.

— Ben, diyorum, ben bir ortak arıyorum. Ahmed olmazsa Mehmed olsun. Bence hepsi bir.

— Hepsi bir olmaz. Ortak dediğin yiğit, mert olacak. Bu iş başka işe benzemez: Can pazarı.

— Kötü ortak ne yapabilir başta? diyorum. Ne gelir elinden?

— Öldürür bile, diyor. Bir kuruş için öldürür. Bu iş çetin iştir. Başka ortaklığa benzemez bu! Ben kaçakçıyım. Allo Cello değil. Kaçakçı...

— Ben de, diyorum, ben de..

— Ben mert adamları severim, diyor.

— Ben de...

Birden:

— Benimle ortak olur musun?

— Olurum, diyorum.

Ayağa kalkıyor. Gözleri ışıltı içinde..

KAÇAKÇI BİR KADININ KIZINI ALMA PEŞİNDE

Kaçakçı Hasan! Buldun aradığını. Tam sana göre adam.

— Nerede kalıyorsun? diyor.

— Otelde.

— Günah. Nerede yiyorsun?

— Lokantada

— Günah. Bundan sonra bizim evde yatacaksın.

Bizim evde yiyeceksin.

BU DİYAR BAŞTAN BAŞA

— Olur.

Duruyor:

— Bizim çocuk hasta...

— Geçmiş olsun.

— Yirmi altı gündür hasta.

— Ya!

— Yemez içmez.

— Geçer inşallah..

— İyi olsun.. da.. Sana yatak da buluruz.

Ben diyorum ki:

— Sermaye az.

— O kötü işte..

Yüzü kızarıyor:

— Bir sermayedar..

— Bir..

— Bir kadın var, diyor. Zengin kaçakçı. Pasaportu var. Dul.. kızı da var bekar..

— Kızı da mı? diyorum.

— Çok güzel bir kız.

— Başka?..

— Başka kimi kimsesi yok. Sen, diyor bekar mısın?

— Bekarım.

— Kız da güzel mi güzel.

— Parasına bak, diyorum, güzel olsun çirkin olsun..

— Çok zengin.. inci getirir Halepten. Neresinde getirir kimse bilmez.. gümrük bilir onun kaçakçı olduğunu... Anadan doğma soyup ararlar. Gene getirir. Neresinde getirir kimse bilmez.

— Yaşasın kaynana.

— Bir seferinde bir portakalın içini çıkarmış, kabuğu sağlam, portakalın içine koymuş incileri, vermiş portakalı çocuğun ağzına... somura somura çocuk geçirmiş hududu, getirmiş Antebe...

KAKAKÇILAR ARASINDA 25 GÜN

-- Yaşsa kaynanam.

— Evine gidelim.

-- Ya kız beğenmezse beni? Yandığımızın resmi-
dir.

Heyecanla:

— Dur, diyor, dur.

— Ne var?

— Dur.. Bir büyücü var. Ona muska yazdırınız.
Ben muskayı eşikliğine gömerim onların. Kız cin çarp-
mış gibi, deli divane olur. Seni görür görmez, yanar
ateşine...

— Büyücü?..

— Evi yakında.

— Hâydi gidelim.

— Bir on lira vereceğiz ama, büyücüye..

— On değil yüz olsun. Olsun da şu iş. Fukaralık-
tan anamız dinimiz ağladı be agoşum!

— Yüzde yüz..

— Olursa, diyorum; sana da on bin. Kaynananın
on bini senin.

— Hacet yok. Biz zaten kazanırız sermayemiz
olursa...

Büyücüye gidiyoruz. Büyücü bıçak gibi keskin sa-
kalı birisi.. benim adımlı; dedemin adını, dedemin ba-
basının adını kemali ciddiyetle soruyor, söylüyorum.

— Kızın adı ne? diyor, en sonra.

Bizim adamın gözüne bakıyorum. Hiç oralı değil.
Adam, aşık olduğu, derdinden uykularını haram
ettiği kızın adını bilmez mi? At! diyorum, kaçakçı Ha-
san at!

— Kızın adı Melahat!

Tamam mı?

Büyücü yazıyor.

İki muska, birine ben bir bardak suyun içine ko-
yup içeceğim. Öbürü eşikliğe gömülecek.

BU DİYAR BAŞTAN BAŞA

Muskayı, arkadaşına veriyorum. Hemen alıp gidiyor. Büyücü baba, helal olsun sana on lira. Kızı alırsak himmetinle, sana yüz papel daha var.

Sabahleyin erkenden kahvede buluşuyoruz. Soruyorum:

— N'oldu?

— Gömdüm. Bugün eve gidelim.

Kuşluklayın, kaynananın evinin yolundayız.

Yolda:

— Ne diyelim, diyorum, kaynanaya?

— Sen karışma. Ben derim ki büyük bir kaçakçıdır. Kız kahve getirir. Sen onu görürsün, o seni.. şıp diye karasevda.. muska eşiklikte gömülü.. kılıç gibi keskin muska.. buna büyücü Koca Arap demişler.

Bana da Kaçakçı Hasan!..

— Bak, diyorum. On bini senin. Ona göre.

— Bu iş oldu, karışma gerisine sen. Bana bırak.

Büyücek bir evin kapısını çalıyoruz. Bende yürek... Antebin en büyük kaçakçı kadını kaynanam oluyor, laf mı.. Kapıyı çalıyoruz ya, ses yok. Gidip gelip çalıyoruz. Üç gün çaldık kapıyı bu minval üzere. Bizdeki de inat mı inat! En sonunda bir komşu kadın:

— Ağam, dedi, o gitti Suriyeye, akrabalarının yanına.

Kaldın mı şimdi ayazda oğlum Kaçakçı Hasan? Bu kem talih varken sende!..

Arkadaşım:

— Canını sıkma diyor, yakında gelir.

— İnşallah yakında gelir.

Gene aynı kahve. Şalvarlı, bıyıklı, esmer, sararmış yüzlü insanlar. Bir yanda bir masada, bir grup, elden ele kalın esrar sigarası dolaşıyor. Ortağımın da canı sıkkın.

— Aldırma be agoşum, diyorum. Olmazsa olmasın. Kızıyor:

KAÇAKÇILAR ARASINDA 25 GÜN

— Olmazsa olmasın olur mu? Olacak. Mutlaka olacak.

— Olmazsa olmasın. Ben eve tel çektim. Beş yüz lira gelecek. Yetmez mi?

Ortakta bir sevinç, bir sevinç.. görmeyin.

— Dört ay sonra paşanın kızını alırız.

— Alırız.

— Paşanın da valinin de..

— Valinin de..

Ortağım kırıgın kırıgın:

— İyi olur şu kızı almak. Karı çalışır bir taraftan, biz çalışırız bir taraftan. O karı yiğit bir kaçakçıdır. Erkek yapamaz yaptığını..

— Tam bana kaynana.

— Mert karı.

— Olursa böyle olmalı.

YAMAN BİR KAÇAKÇI DAHA!

Şimdilik eli yuduk kaynanadan. Bizim beş yüzü bekliyoruz. Bir gelse...

Yeni ortağım cıva gibi, oradan oraya gidip geliyor. Böyle enerjik, böyle fırıl fırıl dönen adama rastlamadım ömründe... Çocuğun iğneleri.. doktor.. doktor parası...

— Kaç yıldır yaparsın kaçakçılığı ortağım?

— Bilmem.

— Neler üstüne?

— Kokudan tut, incisine kadar.

— Bu yamalı pantolon da ne ya ortağım. Sen de benim gibi felakete mi uğradın? Sen içeri düşünce paralarını arkadaşların mı yedi?

Ortağım karşıma oturmuş, iki dirseğini masaya dayamış, masaya abanmış, boyuna anlatıyor. Ha, unuttum. Ortağımın adını belki merak etmişsinizdir. Gücük Duran.

BU DİYAR BAŞTAN BAŞA

— Ben, diyor, İstanbulda yaptım askerliğimi. Beykozu bilirim. İpek gibi yumuşaktır suları, İstanbul denizinin.. Ah! İstanbulun denizi. Ah! Sevdiğimin gözleri, Bir sevdiğim vardı, Kasımpaşalı.

— Benim de... diyorum. Kaldı yüreğimin bir parçası beraber.

Elini kaldırıyor, masaya vuruyor:

— Şimdi, şimdi bir kerre gideriz Suriyeye... Sende beş yüz, bir iki yüz de ben bulurum. Bir dönüşte

etti bin dört yüz.. bir daha etti bin sekiz yüz. Bir daha bir daha... İki sene sonra zenginiz.

Gözleri yaşıyor. Her şeyi gördüm de, türlü türlü ağlayanları, sevda için, keder için, ölüm için ağlayanları gördüm de umudun insanları ağlattığını ne görmüşlüğü, ne de duymuşluğu vardır.

— Sonra agoşum, diyor, Beykozda birer evimiz olur yanyana.. beyaz badanalı. Ben beyazı severim. Önü bahçeli olur. Çiçekleri olur önünde.

— Ben aydınlığı severim.

Birden yüzü morarıyor. Noldu bu adama?

— Çocuğum, diyor, senden saklı değil ya, çocuğum verem. Bir tedavi ettirebilsem.. bir şey istemem. Para ne zaman gelir?

— Bugün yarın.

— Dur bekle, diyor, ben Azizi getireyim. Azizle Suriyeye gideriz, para gelir gelmez.

— Aziz de kim?

— Bir arkadaş...

Az sonra külot pantolon giymiş, güneş yanığı yüzü, zayıf bir adamla görünüyor.

— Aziz, diyor. İşte bu Azizdir. Buna da bir hisse veririz. N olur? diyor. Kazancımızın hepsini biz yiyecek değiliz ya...

— Olur, diyorum. Daha iyi.

Aziz oturuyor. Elini cebine atıyor, bir Türk, bir de Suriye nüfus kağıdı çıkarıyor.

— Hudut benim yolumdur. Hudut evimdir benim. Su içmek ne kadar kolaysa, benim için de hududu geçmek o kadar kolaydır.

— Eeee... diyorum. Nasıl kolay?

— Antepten çıkarız bir sabah...

— Evet.

— Tam yemek zamanı varırız hududa.

— Eeee...

— Yemektedir askerler. Akşam yemeğinde.. Şafak sökmeden önce de olur. O zaman uyumuşlardır. Sürüne sürüne demiryolunun ötesine geçiveririz. Biz tam karakolun dibinden geçeriz.

— Geçeriz..

— Bak, görürlerse teslim olmak yok. Kaçacaksın öteye. Vuramazlar. Vurmaya sıksalar bile binde bir isabet eder. Vuramazlar.

— Kaçarım.

— İstersen yol da alırız.

— Ben, diyorum, yol almam.

— Neden? Korkuyor musun?

— Heyye...

— Sırt kaçakçılarını vurmazlar. Tam hududun karşısında bizim köyümüz var. Benim baba ocağım o köydür. Amcam daha orada oturur. Varırık köye, sana bir Arap elbisesi.. Sen hiç Arap kıyafetine girdin mi?

— Yok.

— Bir de yakışır ki.. bir de Araba benzersin ki.. fidan gibi.

— Benzerim.

— Giderik Halebe.

— Oldu bu iş. Para gelir gelmez.

— Bana kaçakçı Aziz deller. Ben yükçülük yaparım. Yükü olan ağa bana haber verir. Ben olursam bir kafilenin içinde, kazasız, belasız geçer o kfile hududu. Bana her gidişimde üç yüz lira verir, hangi ağa olursa olsun. Başkalarına iki yüz... ama usandım el işine yelmeden.. Para gelsin.. ortaklık iyi. Ben de ko yarım üç yüz lira. Sen İstanbulda okutursun malları.

— Orası kolay. Okuturum.

— Şu hudutta kaç ağaç var, kaç sıçan deliği var, kaç taş var ben bilirim. Benim elimde mal tutulmadı daha.. bana kaçakçı Aziz deller, namım söylenir.

Gerçekten duydum. Kaçakçılar arasında bir Aziz lafıdır gidiyordu. Aziz şöyle, Aziz böyle.

— Sen o Aziz misin? dedim.

— Ben Azizim, dedi. Benim önümde dağlar düz olur. Ben bir günlük yolu bir saatte alırım.

Duran:

— Seni Allah gönderdi bize. Biz zengin olacağız, zengin. Senin gibi kurt... Aziz gibi bu diyarın en becerikli kaçakçısı.. zengin olacağız agoşum. Çocuğu sanatoryoma yatırırız. Beykozda beyaz badanalı bir ev.

Duran ayağa kalkıp oturuyor. Tekrar kalkıyor.

— İnşallah zengin oluruz.

İş kararlaştı. Benim parayı bekliyoruz. Duranla kahvede her gün İstanbulu, kara gözlü sevgililerimizi konuşuyoruz. Duran tepeden tırnağa umut kesilmiş. Bu işten çok şey kazanacağımızdan o kadar umutlu ki... O kadar inanmış, iliklerine kadar umut kesilmiş ki...

Bir gün utana utana, ter içinde, yumu yumu geldi:

— Hasan ağam, kusura kalma, senden bir şey isteyeceğim.

— İşte.

Gözleri doldu.

— Çocuk, dedi, çok hasta.. elimdeki ufak tefekler de satılmıyor. Şu işe ah bir başlasak. Senden bir şey isteyeceğim.

Cebinden bir reçete çıkarıyor. Doktor bilmem ne, birinci sınıf dahiliye mütehassısı..

— Bu ilaçları alamadım. Bir otuzun var mı?

— Var, diyorum, hemen çıkarıp veriyorum.

Bir zaman konuşmadan duruyoruz.

— Sen, diyor, mert bir adamsın Hasan.

Kalkıp hızla gidiyor.

Bir daha ne Duranı, ne de Azizi görebiliyorum. Sonradan öğrendim ki Aziz atlı bir kafileyle, yüklü olarak Suriyeye afyon götürmüş.

Duran ise:

— O adamın parasını bulup vermeyince yüzüne bakamam, diyormuş.

Bizim dazlak kafalı Suriyede. Aziz de oraya gitti, sivri bıyıklı da malları okutmakla meşgul. Durandan da olduk. Ne yapmalı? Yeni bir ortak mı? Fakat bunların her biri az çok farkla ötekinin eşi... En iyisi bu sefer bir başka yol deneyelim.

Bir kaçakçı dosttan, birkaç tane kol saati zinciri ediniyorum.

Çarşıda pazarda:

— Haleb sermiyesine.. ucuz.. ya beleş... Bir alan pişman, bir almayan.. diye bağıra bağıra dolaşmaya başlıyorum.

Kol saati zincirinden birkaç tane satabildim. Yetiyoruz artık. Her işin bir acemiliği var. Bugünkü kazanç tam bir lira.. Dayan Kaçakçı Hasan, kazanacak-sın bu işde!

— Haleb sermiyesine.

Kaçakçılar elleri gene ceketlerin düğmesinde. Dolanıp duruyorlar.

BU DİYAR BAŞTAN BAŞA

Birden ne o? Çil yavrusu gibi, koyun sürüsüne kurt dalmış gibi kaçıştılar bizimkiler.

— Ne o? Haleb sermiyesine.

Nereye kaçıyorlar bunlar? Neden kaçıyorlar? Haleb sermiyesine..

Nereye dostlar? A dostlar nereye?

Biri kolumdan sertçe çekiyor:

— Polis, diyor, polis.. kaç!

Arkama bakmadan kaçıyorum.

Kahveye dönüyorum çarnaçar... Bizimkilerin cümlesi orada.. yüreğime su serpiliyor.

Yalnız bir değişiklik, bir başkalık var orta yerde. Nedir?.. Buldum. Bizimkilerin hiç birinin üstünde ceket yok. Gömlekçe oturuyorlar. Sebebi? Böyle sıkıştırmalarda hemen kaçıyorlar; ceketleri evlere, dükkânlara yerleştirip, geri geliyorlar kahveye.

— Bugün bir tek kurban verdik çok şükür.

BİR KABAK HİKAYESİ

Top sakallı bir ihtiyar yanımda.. Daha demin tanıştık.

— Ben Adanalı Hasanım.

— Ben de Hüseyin Baba.

— Teşerrüf ettik efendim.

İhtiyar:

— Seni sevdim oğul, diyor. Seni sevdim. Saf, temiz bir adama benziyorsun. Sana benden öğüt: Ben, altmış beş yaşındayım. Otuz beş yıldır kaçakçılık edirim. Otuz beş yılda belki otuz beş defa mahpusane.. Vazgeç bu işten. Sonu yok oğul bunun. Otuz beş yılda elimde kalan bu işte, otuz paraya muhtaçlık.

— Amca, sen olamamışsın ama, olanlar.. Milyonluk olanlar. Bak Memik, bak Şekerci.. Daha sayayım

mı? Memik sırt kaçakçılığı yaparmış eskiden.. Şimdi emrinde otomobiller, atlılar dönüyor.

— Oğlum, diyor, benden sana öğüt, her işin bir hilesi, namussuzluğu var. Sen, temiz bir adama benziyorsun. Vazgeç bu işten. Altta kalırsın. Malından olursun, canından olursun. Sinekler örümcek ağına nasıl düşerler, işte öyle düşüyorlar hudutta. Kaçakçılık, bir kılıcın keskin ağzıdır. Yürüyebilir misin yavrum? Sen bu ayaklarla yürüyemezsin yavrum. Örümcekler nasıl düşerler ağa? Bir parça ekmek için, gidiyorlar ölüme. Ben, kendimi bildim bileli, şu hudutta, en az birkaç bin kişi düştü bu ölüm ağına. Bu benim duyduklarım. Ya duymadıklarım... Hesabını sen yap. Yürüyebilir misin keskin kılıç ağzında?.

— Yürürüm. Ben, kelleyi bu yola koydum. Ya kelle gidecek, ya para gelecek. Ben, kaçakçılık uğruna bunca zahmetler çekmiş, mahpusanelerde çürümüşüm. Vazgeçemem. Kazanırım, sonra vazgeçerim.

İhtiyar kızıyor; sakalı titriyor ihtiyarın.

— Ben de, ben de... Otuz beş seneden beri, kazanırsam vazgeçeceğim, diyorum. Sana vazgeçeceksin, diyorum, vazgeçeceksin. Para sahibi olursan hiç vazgeçemezsin. Yol yakinken...

— Kellemi...

— Vazgeç oğlum. Gel etme bu işi oğlum. Sen civciv çıkaramazsın bu kurtların içerisinde. Paran olmasa seni içerlerine almazlar. Çok paran olsa, seni götürürler hudutta vururlar. Mal pazarı değil, can pazarı..

— Kelleyi koymuşum bu yola...

İhtiyar kızgınlıkla yanımdan kalkıyor.

— Cehenneme kadar yolun var. Yanarım gençliğine.. Acırım babayığitliğine. Cehenneme kadar yolun var.

Gidip küskün küskün bir başka masaya oturuyor. Bir esrar sigarası sarıp, tek başına içmeğe başlıyor.

Kaş altından bakıyorum. Sakalları titriyor. Gözleri kan çanağına dönmüş.

Bir zaman orda, öyle düşünüp duruyor. Sonra kalkıp gene yanıma geliyor.

— Kusura kalma evladım. İhtiyarlık. Bak, diyor, benden sana öğüt, kafana takmışsın bu işi.. yapacaksın bu işi. Kulağına küpe olsun, atlı kaçakçılara karışma. Kör yoluna gidersin. Sırt kaçakçılariyle git. Yol alayım deme. Sen, yol aldım, dersin. Elini kolunu sallaya sallaya geçerken hududu, alha bir kurşun. Hududu geçerken yavaş yürüme. Bükülerek kaç. Yolda giderken, kaçakçıların önüne hiç düşme, hep arkadan.

— Sağol efendim.

— Kaçakçılık ince sanattır. Her adamın kârı değildir. Gel, vazgeç oğul şundan...

— Kelleyi koymuşum.

Köpürüyor:

— Ulan vazgeç diyorum sana.

— Vazgeçemem.

Dişleri arasında ıslık gibi:

— Cehenneme! diye mırıldandığını duydum.

Hışım la yanımdan uzaklaştı.

Canım sıkılıyor. Ne yapmalı? Birden aklıma geldi. Hani biri vardı. Kaçakçı Hüseyinin arkadaşı.. Kahvede kabak meselesini anlatırken sonuna yetişmiştik. Onun peşine düştüm ve buldum.

— Nerdesin be kardeşim? Hüseyinden ne haber?

— Buradayım agoşum. Kaçağım.

— Kaçakçı değil, kaçaksın yani...

— Öyle oldu arkadaşım.

— Hüseyin?

— Keyfi yerinde.

— Yahu, dedim, kahvede anlatıyordun. Biz sonuna yetiştik. Bu kabak işi de ne iş?

— Kabak işi.

— Yani?

— Üç kabak yakalattık.

— Nedir bu üç kabak allahaşkına?

— Mısırda ki de duydu. Bir sen mi kaldın duymadık?

— Duydum. Duydum ya..

— Üç kabak işte.

— Üç kabak.. Anladık be kardeşim. Üç kabak, üç kabak... Biz de çok kurnazlıklar yaptık ama yakayı ele vermedik.

Bir kere düşmüş ele, bırakır mıyım yakasını hiç. İşin, aslını astarını, aslan gibi anlatıverdi.

Nasıl kaçır mal? Nasıl kaçırılır? İnce sanattır kaçakçılık. Cesaret kadar kafa da ister. Yoksa sökmez. Kaçakçının kafası kurnazlıklar kumkumasıdır. Başka türlü yürür mü?

Ya Adanada ya da İstanbulda bir sevgili teyzesi var Hüseyinin. Yıllardır görmemiş teyzesini. Hasret, candamarına tak demiş. Teyze bu!.. Kolay mı? Bir gün teyzeyi görmeyi aklına koymuş. Bunca yıldır hasretlik.. eli boş gidilir mi? Çoban armağanı çam sakızı.. Bizimkinin de armağanı üç kabak teyzesine.. Üç tane kocaman kış kabağı.. Ne yapsın? Ha, teyzesi de sever mi sever kış kabağını. Hediye nin de bundan iyisi can sağlığı gayrı..

Hareket günü.. Üç kabak... Üstleri kırmızı, yeşil çizgili üç kabak. Kabaklar pırıl pırıl.

Kabaklar otobüse yerleştiriliyor. Yürüsün otobüs, Kimbilir teyzenin de canı ne kadar çekmiştir Anteb'in kış kabağını..

Otobüs yürüyor.

— Dur.

— Arama var.

BU DİYAR BAŞTAN BAŞA

Hüseyinin rengi atar. Ellerini bir titremedir alır. Ne var. Bir şey yok ki. Serin olmalı. Ortada ne var sanki. Ha arasınlar, de arasınlar.

Bavullar açılır, denkler çözülür. Yok bir şey. Kaçak mal yok. Tamam.

— Bu kabaklar ne?

— Kabak.

— Bu kabaklar?

— Kabak işte.

Memur düşünüyor. Kabaklar kabak.

— Nereye?

— Teyzeme hediye. Çok canı çekmiş de.. Mektup salmış getirsin diye.

Kabaklar birer gaz tenekesi büyüklüğünde.

Hüseyinin rengi biraz daha solar. Memurun içine kurt girer. Antepten hediye üç kabak... bilmem nere-deki teyzesine.

Hüseyin titrer...

Kabakların kapakları açılır. İşe de bakın! Bu kabaklar kabak değil be Hüseyin, ipekli mağazası. Kabak değil, ıtriyaat mağazası. Bu kadar malı nasıl yerleştirdin be Hüseyin bu kabakçıklara?

İpekliler, aydınlık bir su gibi akıyor insanın elinden. Bunlar has ipek Hüseyin. Ne kadar çok seviyor-muşsun teyzeni. O teyzenin yerinde olsam kuş sütüyle beslerdim seni.

Nereden çıkardılar bunu? Bu kabakların içinden çıkan nedir? Hiç haberi yoktu Hüseyinin bu işten. Ne isterler bilmem şu Hüseyinden? Halbuki o teyzesine kabak hediye götürüyordu. Kış kabağı. Çekirdekleri ipekli ve ruj olmuşlar, bunda onun ne kabahati var?

Mahpusane karanlıktır, nemlidir. Rutubetli bataklık gibi kokar. Zordur. Gördünüz mü başımıza geleni?

HEYECANLI BİR MACERA

Bir kişi kaçakçı olur da rakı içmez, esrar çekmez olur mu?

Bir manav dükkanının arkası.. Sebze sandıkları.. Sandıkları yan yatırıp karşılıklı oturmuşuz.

Ben, Şaban, bir de namlı kaçakçı Mamet. Esrar sigarası, elden ele dönüyor. Bugünlar fazlaca kaçırdık her halde. Sabahleyin de çekmiştik.

Esrar sigarası dönüyor. Dünya dönüyor. Başım dönüyor. Aman tavan! Tavan başıma doğru yaylanıyor. Bir ak duman.. Dünya bir ak dumandan ibaret.

Dünya sisten sıyrılıyor. Kapıda bir akasya ağacı var. Ağaç bana doğru geliyor.

Sonra, bir orman... Yeşil, deniz gibi, bir orman. Bir orman seli akıyor gözümün önünde. Bir deniz, bir ağaç denizi yürüyor. Orman... Ağaçlar.

Neden sonra kendime geliyorum. Bu da ne iş?

Yanımdaki:

— Çarpıldın, diyor. İlkın böyle olur.

— Yok, diyorum. Ben acemi değilim. Yıllarca çekmişim.

İnandırabilirsen inandır. Her şeyin bir âdabı, bir erkanı var.

Kaçakçı Mamet yaptıklarını, başından geçenleri anlatmayı seven bir adam. Zaten bütün kaçakçılar öyle. Bir ağzını açmasınlar. Hep hudut, hep pusu... Hep kaçmak, kovalamak.

Mamet atlı kaçakçılardandır. Bu işten binlerce lira kazanmış, binlerce lira batırmış. Kâr zararın ortağı.

Mamet söylüyor.

— Kaçakçıya, yer düşmandır, gök düşmandır. Çoban düşmandır, köylü düşmandır. Askerler pusu kurarlar. Muhbirin kulağı delik, gözü keskindir. Ne diyem

sana! Gökteki kuş, yerdeki karınca düşmandır. Atı, atı bile... Arkadaşı, arkadaşı bile düşmandır.

Ben soruyorum:

— Bu kadar düşman içinde gene?..

— Gene yaparız... Bir malı, sıkıştırız, bir yere saklarız. Köylü takip eder, ikinci gün koydunsa bul.

Yükleriz atları, çıkarız bir akşam üstü doludizgin. Yavaş gitmek yok. Ha, çıkışımızı karımıza bile söylemeyiz. Hangi saat yola çıkacağız bir Allah bilir. Kulak kırıstedir, at doludizgin, makinalı tabanca elde. Atlar, bizim atlarımız. Has at! Her at kaçakçı atı olamaz. Bir kurşun sesi gelsin, biz istersek eğer, hemen o yere yatar. Bir kurşun sesi duysa, biz isteyince kuş olur uçar. Kurşun tutmaz. Hudutta demiryolu var ya, o demiryolu insan bile geçerken ses çıkartır. Ama bizim atlar, ses çıkarmazlar. Acemi atların ayağına keçe bağlarız.

Şaban:

— Mamet, dedi, hele şu Halepte başına geleni anlat!

— Halepte başıma gelenler?..

Düşündü:

— Yüklettik yükleri... Çıktık Antepten doludizgin. On arkadaşız. On müsellah... İkimizde makineli tabanca.. Yakınlaştık hududa.. Atlar doludizgin, atlar köpük içinde. Çektik atların başını.. iki rekât namaz kılıp elham okuduk. Burası huduttur. Bir gök vardır üstünde, altında dümdüz bir ova.. Ne ana, ne baba, ne kardeş... Bir Allah, bir sen... Yapayalnız. Tutacak dal, sarılacak el yoktur.

Duadan sonra bindik atlara... Atlar kuş...

Gecenin karanlığı.. Atlar uçuyor. O yük altında nasıl gidiyorlar? Tam kulağımın dibinde bir kurşun. Sonra gökyüzü ateş, alev kesti. Kurşun kum gibi kayıyor. Bir baktım yanıma, yönüme, arkadaşlardan kim-

se kalmamış. Ben de çevirdim makineli tabancayı.. At şahlanır.. Kurşun su gibi akar.. Gökyüzü kızıl ateştir. Bir sağa, bir sola... Yarılmaz bir çember.. Bu kurşun seli.. Arkadaşlar nerede? Ha şimdi vuruldum, ha vurulacağım. At, bir tökezledi. Hemen geri kalktı. Ben de kestim kurşunu. Bir yer var, bir açık yer. Arkamı saramamışlar. Bir tarattım. Sonra doldurdum atı... Hududa.. Arkamdan kum gibi kaynar. Suriye askerleri de haber almasınlar mı? Düştüler peşime... İki ateş arasında. Neyse kurtulduk. Tam Halepte arkadaşım Muhammedin evinin önünde çektim atın başını. At bitmiş, ben bitmişim. Yükleri içeri aldık. Muhammed evde yok. Nereye gitmiş? Karısı on dokuzunda bir taze, dil bilmez..

İzi takip ediyor Suriye askerleri. Bir bölük asker, bir de baktım tuttular sokağın başını. Karı bana lisanı hal ile atımı ve yükümü alıp başımın çaresine bakmanızı söyledi. At elimde.. Sokak ortasında kaldım. Yer bilmem, yurt bilmem. Nereye gitmeli? Sokak, iğri bir sokak. Baş taraftan sırayla evler aranıyor. Ben sokağın bükümündeyim bereket; görmüyorlar. Sokak ortasında kalakalmışım.. donakalmışım. Ne etmeli? Şimdi görürler. Benden kan çekildi. Kımıldayacak, yürüyecek halim yok. Yük üstünde, at elimde.. teslim... Başka çare var mı?

Ben taş kesilmiştim sokak ortasında.. biri, bir iki sefer koluma dokunuyor. Bende bir irkilme! Gülen bir adam.. atı elimden alıyor.. bir dükkan görüyorum. Dükkanın yanında bir kapı... at kapıdan içeri.. at gitti.. gitsin.. biz tatlı canı kurtaralım da.. at gitsin.. ben, sokak ortasında dikili.. kaçmayı, bir tarafa gitmeyi akledemiyorum. Adam, tekrar bana görünüyor. Çocuk elinden tutar gibi, elimden tuttu. Sürükledi peşinden. Bir oda açtı. Soktu içeri. Üstümden de iyice kilitledi. Kaldık mı mahpus.. ne olacak? Nedir bu başıma gelenler?

Tam ikindi üstü bir çocuk geldi. Elinde bir bohça.. bıraktı gitti bohçayı. Kapı tekrar üstümden kilitlendi. Açtım bohçayı, bir Arap elbisesi.. giydim.

Uzatmayalım. O adam arkadaşı imiş bizim Muhammedin. Beni böyle sokak ortasında görünce perperişan, almış atı, sokmuş içeri.. öteki kapıdan, öteki sokaktaki bir eve götürmüş atı... ben de kapalı odada.

Akşam oldu. Gene o çocuk. Düşürdü arkasına, beni götürdü eve.. bu arada da Muhammede haber vermişler.. Muhammed malları teslim almış. İçimde bir korku Muhammed malları yer mi?

Muhammed de geldi. Hiç bir şey söylemeden geri gitti. Bende korku büyüdü. Muhammed ya yediyse mallarımı?

Bir zaman geçtikten sonra Muhammed geri geldi. Yüzü gülüyordu. Önüme bir çıkın attı. Açtım çıkını. Ağzına kadar, çarşaf gibi Suriye paralarıyla dolu. Benim afyonu almış Muhammed. Bu da parası... hürmet, ikram.. böyle olur arkadaş işte..

Çarşıda bizim arkadaşı buldum. İki yaralanıp kalmışlar. Gerisi de geçemeyip geri dönmüşler.

Neyse, oradan on yedi bin liralık mal aldık. Getirdik Antebe. Getirirken bir kere daha düştük pusuya, gene kurtulduk..

Malı, Malatyaya götürüyoruz. Antepten çıktık üç atlı. Malatya dağlarında gene sarmasınlar mı bizi. Arkadaşın biri vuruldu kaldı. Ben yedekledim atını. Biz kaçırız, onlar kovalar. Neyse şaşırttık bir yol onları.. Kepir bir taşlık yere getirip gömdük malları. Malların uzağına, bir çalının, ağaççığın gövdesine de bel yaptım.

Ben sordum:

— Sonra?

— Sonrası.. bir hafta sonra gittik malları almağa, aradık, taradık, malları koyduğumuz yeri bulamadık.

— Sonra?

- Mal çürüdü toprakta.
- On yedi bin lira?
- On yedi bin lira çürüdü toprakta arkadaşım.

MUHAFAZA MEMURLARI İLE PUSUDA

Bir de gümrük muhafazayı denemeli. Onları öğrenmeli. Sonra, sonra büyük işler bekliyor seni. Şimdiye kadar yaptığımız işler ufak tefektir. Büyük işler, büyük maceralar gerek sana Hasanım.

Gümrük istihbaratı mı? Olacak iş mi bu? Hem kaçakçı, hem de istihbarat memuru! Neden olmasın.

Gittim istihbarat amirine. O günün akşamı bir de ihbar çıkmasın mı? Otuz bin liralık yükü olan bir otomobil gelecek.

Akşam üstüdür. Jip hareket edecek. Jipin arka tarafına biniyorum. Tam altı muhafaza memuru, bir yabancı, bir de ben, sekiz.

İstihbarat amiri elimden kağıt alıyor.

«Ben, herhangi bir müsademedede vurulursam, kimse mesul değildir. İsteyerek gittim.»

Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından

Yaşar Kemal

Vurulursam... Allah göstermesin. Bir ocağın bir umudu.

Jipin arkasına iyice gizleniyorum.

Pusu yerine geldik. Burası Antep bağlarıdır. Gece bastırdı.

Otomobil... İçinde otuz bin liralık mal.. Muhbir de yanımızda. Yirmi ikisinde bıyıklı bir genç. Gözleri ihtirasla parlıyor.

Yol boyunca pusu kuruyoruz. Birinci pusu, ikinci pusu, üçüncü pusu... Tamam mı? Tamam.

Arkadaşlardan biri:

— Yüz elli kilometre hızla gelir, diyor.

Pusular yüzer metre aralıklı. Birinci pusuda (dur) emri. Durmazsa ateş... İkinci pusuda tam ateş... Üçüncüyü de atlatırsa... Jip taksiye ulaşamaz. Ben üçüncü pusudayım. Elimde tabanca, tam siper. Turnayı gözünden değil, otomobili tekerleğinden vurmali. Vurabilir miyim? Onu sırası bilir. Şimdilik sıkı duralım da el titremesin.

Şimdiyedek epey otomobile pusu kurulmuş, bir teki hariç, hepsi kurtulmuş. Kolay mı? Yüz elli kilometre üzerinden gidiyor. Kurşun tutar mı hiç?

Bekliyoruz. Beklediğimiz yer iki yol ağzıdır. Otomobil gelirse eğer, başka bir yerden Antebe giremez. İlle buradan geçecek. Mutlak düşecek ağımıza.

Elim tetikte. Kafamda «vurulursam kimse mesul değildir» kelimeleri... Niçin mesul olsun! Kendi gönlümle geldim.

Kendime taşlardan bir siper yapıyorum. Yanımdaki arkadaş da yapıyor. Yaşlı muhafaza memuru:

— Çocuklar, diyor, o daha kötü. Kurşun taşı parçalar. Bir daha siz siz olun, bir taşı siperlenmeyin.

Taş siperden vazgeçiyoruz.

Saat gecenin onu. Uzaktan iki otomobil ışığı görülüyor. Yüreğim hopluyor. «Ben kendi gönlümle...» Biz sıkacağız da, herif bakacak değil ya... Eli armut toplamıyor ki...

Birinci pusuda:

— Dur!

Zımk diye duruyor.

— Geç!

On ikiye kadar bu iki yol ağzında bekliyoruz.

Muhbir diyor ki:

— Öteki yola gidelim.

— Öteki yola.

Pusuyu terkedip jipe yerleşiyoruz. İkinci pusunun yeri bir tepenin üstü.

Bu sefer hem atlı kaçakçıları, hem otomobili bekliyoruz.

Muhbir:

— Burası atlı kaçakçıların yığıntı yeridir. Her biri bir yandan gelip burada toplaşırlar.

Saat ikide, bir de bakıyoruz, önümüzdeki uzak yoldan bir otomobil süzülüp geçiyor.

— Keşke yol ağzında kalsaydık.

— Keşke...

Pusuyu atlı kaçakçılar için kuruyoruz şimdi de. Muhbir:

— Bugün mutlak gelirler; ben haber aldım.

Pusu gene, iki yüzer metre aralıklarla tek hat üstüne. Bir arkadaşla ben karşıya geçip, bir çukura giriyoruz. Yaşlı muhafaza memuru razı olmuyor.

— Neden? diyorum.

— Karşılıklı olursa birbirimizi vururuz.

— Peki, biz buradan ateş açarsak, önleri boş, o tarafa kaçarlar ve kurşun menzilinden çıkarlar.

— Çıksınlar.

— Biz buraya...

— Haklısın yavrum ama, birbirimizi vururuz.

Bütün pusular böyleyse... iş yok bence.. kurtulmak kolay... Başka türlü de pusu olmaz zaten. Cesaretim artıyor. Ben büyük işlere girişeceğim bundan sonra. Bir günlük istihbarat memurluğu yeter de artar bile.

Şafak atmadan Antebe dönüyoruz. Ben artık otele dönemem bu saatten sonra..

Sabahçı kahvesi... Yanımda muhbir de var. Karşı karşıya bir masaya oturduk. Daha sabaha epey var.

— Ben bu işi yokluktan ikramiye için yapmıyorum.

— Öyle mi? Ya neden yapıyorsun?

— Sebebi var. Ben esas kaçakçıyım. Ben, kaçakçı-başıyım. Bugün ne oyun ettim onlara biliyor musun?

— Ne oyunu?

— Birinci pusuda bekleselerdi mutlak üstümüze gelirdi otomobil.

— Gelirdi.

— Anladın mı oyunu?

— Anladım ama, hiç haber vermesen de bekleme-selerdi. Daha iyi olmaz mıydı?

— Olmazdı. Ya başka bir muhbir de ihbar eyler-se benden evvel, ben etmeden. Böyle yapınca malı sağ salım geçirebildiler.

— Ya ayrılmasalardı birinci pusudan?

— O zaman ben işaret verirdim. Geriye dönerdi.

— Allah Allah..

Gülüyor:

— Bu iş böyle söker ağam!

Sonra benim iki elimi iki eli arasına alıp:

— Ben seni bilirim, diyor. Seni de epey takip et-tim. Amma yutturdun ha istihbarata.

— Nasıl yutturdum?

— Korkma, benden sır çıkmaz. Senin ne olduğu-nu söylemem istihbarata..

— Ben neyim ki?

— Ağam üsteleme, iyi yutturdun işte.

— Neyi yutturdum be kardeşim?

— Yutturdun. Böyle daha iyidir. Kaçakçılık kur-nazlıkla yapılır.

— Neyi yutturdum be kardeşim? Çatlatma adamı.

— Seni kimse bilmez mi sanıyorsun?

— Bilir.

— Bilirse, ben de bilirim.

Gözlerimin içine bakıyor:

— Sen... Sen... Adanalı Kaçakçı Hasan değil mi-

sin? Amma da yutturdun ha heriflere. Sen daha yeni hapisneden çıkınadın mı?

— ...?

— Korkma kardaş, bizden sır çıkmaz.

— Beri bak, diyorum, agoşum. Ben zaten ölmüşüm. Benim tekerime taş koymağa kalkma. Bunlarla bir dalgam var. Sır çıkmasın.

— Başım gider, gene sır çıkmaz. Biz kaçakçı milleti. Amma da yutturdun ha! Sen onlarla efendice diliyen konuşurken, ben içimden güle güle ölüyordum, içimden diyordum ki, kaçakçı bu Adanalı Hasan gibi olur. Bilmem İstanbulda ne gazatası muhariri. Kaçakçı dediğin senin gibi olmalı. Şimdi sen istediğin kadar mal götür, kimse senden şüphe etmez.

— Etmez tabii.. bak sır çıkmasın.. birbirimizi yeriz sonra.

— Sır mı? Sır mı çıkar? Senin gibi adamın uğruna ölürüm ben bel!

— Çıkmasın. Ben büyük işler çevireceğim. Halebe gideceğim.

— Kiminle?

— Bilirsin ki, karıma bile söyleyemem bunu.

— Söylenmez.

— Peki, sen neden yaparsın muhbirliği?

— Ben, zengin bir adamım. Ben, ikramiye için yapmam muhbirliği. Bir ihbarda yedi bin lira aldığım halde, ben muhbirliği para için yapmam.

— Niçin yaparsın?

— Bilirsin. Bilirsin ya, benimlen oynuyorsun. Sen Adanalı Kaçakçı Hasan olarsın da benim çevirdiğimi bilmeyesin..

— Söyle canım. Bilirsem de bilmezsem de söyle.

— Düşmanlarım var, bir. Dostlarım, ortaklarım var, iki.. düşmanlarımı ihbar ederim, dostlarımı himaye.. düşmanlarım düşman.. her gece evime en az on

atlı yük yıkar. İhbar etseler bile kim inanır, benim evimde kaçak mal olduğuna.

— Kimse inanmaz.

— Evime getirilen malları, getiririm Antebe. Teslim ederim yerlerine. Ben de alırım alacağımı.

— Akıllıca kâr. Aferin sana. Bu ihbarı nasıl yaparsın? Kimse bilmez mi senin muhbir olduğunu?

— Bilmez. Bilseler vururlar. Ben de yeninem ya onlara kolay kolay. Benim kollarım var. Bir nal sesi duysalar, bir kuş uça bana haber verirler. Ben de istihbarata.

Muhbir, benimle ortak olup, İstanbula mal götürmek istiyor. Ben, hiç bir şeyine karışmayacağım. Bir tek istediği var benden. İstanbulda malları ben sarfedeceğim. Dolduracağız malları iki bavula. Ver elini Şehri İstanbul!

HALEBE KAÇAK MAL GÖTÜRMEK İÇİN BENİ 50 LİRAYA TUTTULAR

Bavul bağlanmış, otelin hesabı kesilmiş, guya İstanbula gitmek için otobüs bileti alıyorum.

Allahaismarladık bunca cefalar çektiğim, Antep şehri!

Şehirden bir müddet uzaklaştıktan sonra otobüs şoförüne:

— Bakın hele şu başıma gelene? Eşyalarımı Antepte unutmuşum, diyor iniyorum.

Otobüs tozu dumana katarak uzaklaşıyor.

Yol üstünde yapayalnızım. Bavulum yanımda. Şu uçsuz bucaksız ovada bir ben, bir de bavulum... Görünürlerde ne bir ağaç, ne de kimse.. bir zaman kımıldamadan öylece duruyorum.

Antebin kırmızı, çıplak dağları, yer yer yalnız kal-

miş hissini veren, oymak oymak soluk yeşile çalan bağlar.. sarı sıcak.. öldüren, kahreden bir sıcak var.

Bavulu yüklenip, bana tarif ettikleri köye doğru yollanıyorum. Bavul ağır mı ağır. Altında iki bükümüm. İkide bir, bir omzumdan, bir omuzuma aktarıyorum. Bir de acıtıyor ki omuzlarımı.. Allah bilir ya köye varıncaya dek omuzlarım yara kesecek.

Bu bavulu da ne diye aldım. Almasam olmaz ki... nereye bırakabilirdim. Bir daha Antebe dönmiyeceğim.

Türküler mırıldanıyorum. Memleketimin türkülerini. Dümdüz, mavi bir deniz gibi dalgalanan memleketimin ovası geliyor gözlerimin önüne... memleketimin sarı, memleketimin yeşil, memleketimin mavi ovası... gurbet, yalnızlık türküleri... Son zamanlarda Kaçakçı Hasan oldum olalı, bir de türkü dilime musallat.. bir kaçakçıdan yeni öğrendiğim bir türkü..

**Ben de bilseydim şu Halepten gelmezdim
Bu tatlı canı da bir kurşuna vermezdim
Vallah kirvem, haberim olsaydı da ben de sana
yenmezdim**

**Alınan avladılar bizi
Öldürdüler iklimizi
Issız koydular odamızı
Söndürdüler yuvamızı**

Bir çakır dikenliğe düştüm.

**Ak göğsün üstünde çakır diken
Bitmeyince gönül yardan ayrılmaz**

Nereden çıkılır bu çakır dikenliğin içinden? Diken dizlerime kadar. Diken, köpekler gibi bacaklarımı dalıyor. Bir ara pantolonu kaldırıp bakıyorum. Bacaklarım kan içinde.. bavulun ağırlığı.. yanan kanlı ba-

cak.. sarı sıcak.. cehennem sığağı.. kızıyorum kendi kendime.. ya köyü bulamazsam.. köy, görünürlerde yok.. tam dedikleri yerde indim otobüsten.. köy nerede? Bu adamlar beni aldattılar mı?

Lanet olsun şu kaçakçılığa.. şu benim çektiğime, şu halimi bakın! Yenir yutulur nesne mi? Gönül diyor ki, dön Antebe, oradan da çek İstanbul. Bu kadar yaptık işte şu kaçakçılığı; yetmez mi?

Sıcak... Toprakta güneş tütüyor. Toprağın sıcaklığı ayakkabı falan dinlemiyor. Kızgın demir üstünde, ayakkabıyla değil de, neyle yürürsen yürü, para eder mi? Toprağa ürke ürke basıyorum.

Ter oluk oluk.. başım dönüyor.

Bir de susadım ki.. dilim damağım kurudu. Ağzımın içinde tükürük namına bir şey kalmadı. Dilimde tutkal var sanki. Sigara içiyorum. Sigara daha kötü ediyor.

Susuzluk.. susuzluk ölümden beter. Şu benim akılsızlığımı görüyorsunuz ya!...

Git git bitmiyor. Köy.. vay, viran kalası köy.. neredesin?

Tepemde, ta uzaklarda kartallar dönüyor. Sıcaktan göğ, ötelere göz açıp bakılmıyor ki...

Sarı sıcak buğulanıyor. Sarı sıcak, toprakta, oylum oylum tütüyor.

Halsizlik mi? Ben, ömrümün çoğunu yürüyerek geçirmiş, kahr çekmiş, bin beladan arta kalmış adam... şu Antep ovasının sığağı yıkacak mı beni?

Nereye gidiyorum biliyor musunuz? Bu cevri cefa ne uğruna çekiliyor biliyor musunuz? Söylemek işime gelmez şimdilik. Bir duyan olur da iş açarım başıma.

Söyliyeyim canım.. Söyliyeyim de bu meşakkati niçin çektiğimi anlayınız da canınız sıkılmasın.

Halebe!

Atlı kaçakçılarla birlikte, Halebe kaçak mal götürüp, getirmeğe... tarif ettikleri köyü bulabilirsem, bugün yahut öbür gün Halebe..

Ama kelle de koltukta.. bu sığağa, bu meşakkate razıyım. Daha neler göreceğ bu belalı başım. Ya bir kör kurşun.. ya bir..

«Kurşun yemiş yareleri sızılar.»

Yareye de razıyım ben. İhtiyarın verdiği öğütler aklıma geliyor. Yareye de fitim.

Her neyse güçbela köyü bulabildim. Gün, yavaş yavaş karşı tepelerin ardına yıkılıyor. Gölgem upuzun serilmiş toprağa.. Karnım da zil çalıyor.

Köyün harman yeri.. kocaman, tepe gibi, arkasını karanlığa dayamış sap yığınları.. birkaç at, inek, öküz seçebiliyorum. Çok şükür benden başka da canlı varmış yeryüzünde.

Terim yavaş yavaş, gecede kuruyor. Bavulu gene sırtladım. Ama ev, hangi evdir.. ya köyün köpekleri. Şehirde, yırtık abalılar ardından havlarlar, köyde aksinedir, demişler. Biz de yırtık abalılardan sayılırız ya! Ya köyün köpekleri tanımazlarsa! Hapı yuttuğumun resmidir.

Ne yapalım? Ev, yolun üstündeki ikinci evdir. Ev?...

Harmanların yanından bir ses:

— Yaşsa be agoşum. Biz de gelmez diyorduk.

— Gelmez olur muyum hiç be arkadaşım.

— Hemen şimdi çıkılacak.

— Şimdi mi?

— Yükler tutuldu bile!

Elimdeki bavulu yere bırakıverdim.

Bavulu arkadaş aldı.

Bu yorgunluğun üstüne bir de Halep? Çekilir mi? Kurşun sağnağının altında Halebe... Aman, bunca gi-

dip gelenler insan değil mi? Onlardan benim ne farkım var?

Fakat benimki pek ucuza. Halebe gidip gelmeyi elli Türk Lirasına kestik. Elli lira ücretle, afyon yüklü bir at götürceğim. Adananın namlı kaçakçısı Hasanım, elli liraya Halebe kaçak mal götürülür mü? Bu kadar mı düştün?

Benimle pazarlık eden arkadaş:

— Bu tecrübedir demişti. Gelecekte iki yüzden aşağı gitmezsin.

Gider miyim hiç? İkinci gidişte iki yüzden aşağı idare etmez. Acımdan ölsem iki yüzden aşağıya gitmem. Ölsem gene gitmem.

Bana nasıl güvendiler de at teslim ettiler. Buna sebep, Antepteki ünümdür. Yukarıda da anlaşılmıştır ki, Antepte, namımız almış yürümüştü.

Elli lira.. Elli lira için kelleyi koltuğa ha.. Ne kadar da ucuz! Hudut karakollarının makineli tüfeği... Ya bir tutulursak bu ateş yağmuruna.

Eve girdik. Bu ev, büyük bir kaçakçı evidir. Duvarlarda, som ipekten, üstlerinde Mekke resimleri bulunan halılar vardır. Bütün yorganların yüzü ipeklidir. Döşek yüzleri de öyle. Cümle kadınlar ipekli giymişler. Bu evde ne var ne yok kaçak eşyadır. Kadınların başındaki yağlıklar som ipektendir. Velhasıl ipekliler dünyası...

HUDUDU GEÇERKEN

Kadınlar, çocuklar oradan oraya dönüp duruyorlar. Bir telaş, bir telaş ki, deme gitsin! Bütün kaçakçı evleri böyle mi olur aceb?

Bir kadın, yaşlı bir kadın. Toparлак, solgun, keder akan bir yüzü var. Hiç bir şey söylemiyor. Öylecene, yerinden kıpırdamadan bizlere bakıp duruyor.

Derdi ne bunun? İnsan kendi kendine soruyor. Derdi ne aceb?

Yanımdaki, bana durmadan iltifat eden yaşlı kaçakçı, yeni kafilemizin başı Koca Süleyman, benim de kadına dikkatle baktığını farketmiş olacak ki:

— Hasan, diyor, bu kadın, sana kahvede söylediğim ya, geçen yıl hudutta vurulan çocuğun anasıdır.

— Anası!...

— Biz kaçakçılığa giderken her zaman yanımızda gelir. İşte hep böyle düşünür. Böyle bakar bakar düşünür. Bizim akrabadandır.

Yemeği güzelce yedim. Kahveyi de içtim. Ama dört bir yanım öyle sızlıyor ki...

Süleyman, yanımızdaki dört kişiye:

— Haydi hazırlanın. Gidin evlere... Helallaşın.

Yanımızdaki dört insan... Dördü de çivi gibi. Dördü de yağız yüzlü ve ciddi. Hele biri var. Bu onun ilk gidişi. O da benim gibi elli liraya yükçülüğe gidiyor. Bir dul ananın oğluymuş. Böyle söylediler. Ötekiler kurt mu kurt... Bu dört kişiden biri, hududu tam altı yüz sefer geçmiş. Gerisi şöyle böyle kaçakçı. Süleymanı dersiniz, ara vermeden, kendini bildi bileli yapıyor bu işi. Şimdiye kadar kaç kere hududu geçmiş, orasını yalnız Allah bilir. Kaçakçılar arasında şimdiedek, başına gelenlerden bahsetmiyen bir tek Süleymanı gördüm. Ne sorarsan sor, boyuna gülümsüyor.

Bir zaman sonra, bizimkiler geldiler.

— Atları çekin!

— Atları çektik. Kapıda, altı tane kocaman, geceye yapışmış karartı.

Yüreğim hop etti.

Süleyman, atları yokluyor. Teker teker, kolanlara, yüklere bakıyor. Gevşek kolanları yeniden bağlıyor. Sıkıyor... Sıkıyor.

Atları kontrolden sonra tekrar eve dönüyor, kederli kadının elini öpüyoruz. Kadın, gözleri yaşlı, dualar ediyor. Sora bir çığıktır tutturuyor.

Süleyman kapının orada durmuş, dudaklarında bir gülümseme. Evdekiler bizlere boş gözlerle bakıyorlar. Hepsinin yüzü acı.

Evden çıkarken Süleyman eğiliyor, yanda duran çocuğunu öpüyor.

— Binin...

Hep birden aynı hızla atlara atlıyoruz.

Birkaç kadın sesi birden:

— Sağ salim gelesiniz.

Dördümüzde mavzer, ikimizde de Sten makineli tabancası var. Fişekleri çaprazlama bağlamışız.

Atlar tırıs... Ve gecenin karanlığı... Gece bir karanlık, bir karanlık ki... Bir şairin dediği gibi, kurşun geçmez karanlık.

Boyuna tırıs... Ve yanyanayız. Ne ileri ne geri.

Atlar yılan gibi, ses çıkarmadan usturuplu, yumuşacık akıyorlar.

Benim yanıbaşındaki, hududu altı yüz sefer geçmiş olan o ihtiyardır. Süleyman kafile başı olmasına rağmen ne iş yapacaksa, hep ona soruyor.

— Nereden Müslüm Ağa?

— Dedim ya!

— Memonun vurulduğu geçit, öyle mi?

— Orası... Başka yol tekin değildir. Memo vuruldu vurulalı, kimse geçmedi yol almadan. Gececeğimiz akıllarına bile gelmez.

Karanlık gecenin ışıltılı yıldızları. Gökyüzü tepeden tırnağa yıldızlara bezenmiş.

Atlarımızın ayakları yumuşacık toprakta.. Kadife üstünde yürür gibi.

Önde bir kıpırtı. Atların ürkmesi. Kaçakçı atı ürkek olmalıdır. Ha, işte bu kaidedir.

Ne yapacağımızı biliyoruz. Namludan kurşun boşanır gibi avcı hattına geçip, kıpırtının yüz metre sağından solundan geçip, doğruluyoruz atları. Atlar rüzgar gibi... Elimiz tetikte ve kıpırtıdan yana dönmüş... Bir anda kıpırtıyı geçiyoruz. Ses seda yok.

Süleymanın gülen sesi:

— Bir tilki olacak! diyor.

Ben:

— Ne bildin?

— Tilkiden başkası öyle gürültü yapmaz. Hem buralarda da pusu olmaz.

— Neden?

— Buraya kursun da pusuyu, hududu kim beklesin?

Atların solukları... Bir de gürültüyle soluyorlar ki... Bu gecenin ıssızlığında bir saat öteden duyulur. Bir canımı sıkıyor ki atların böyle soluması. Mendilleri çıkarıp şunların burunlarını iyice tıkamalı...

Sonra bir taşlık yere düşüyoruz. Atların ayaklarının şakırtısı dünyayı alıyor. Kaçakçı atları ses çıkartmazlardı hani! Mamet geliyor aklıma. Yalancı mısın Mamet?

Bu çatırtıyı duyarlarsa askerler... Duyarlarsa... Şu taşlıktan bir çıksak...

Bir ara sağımdan bir atlı gitmeye başladı. Ta yakınımdan... Kimdir bu? Hüseyine benzetiyorum. İnce, dal gibi belirsiz bir karartı...

— Sen misin Hüseyin?

— Benim ağam.

Sesi bozuk, heyecanlı çıkıyor.

— Korkuyor musun Hüseyin?

— Yok ağam... Korkmuyorum.

— Kendini kurtarabilir misin Hüseyin, bir müsademeye tutuşursak?

— Senin peşini bırakmam ağam.

Ben de Süleymanın peşini bırakmayacağım. Karar karar. Anca beraber, kanca beraber.

— Hüseyin!

— Buyur Hasan ağam.

— Sen hiç kaçakçılık yaptın mı şimdiyedek?

— Yok ağam.

— Neden Hüseyin?

— Anam göndermezdi. Babamı kaçakçılıkta vurmuşlar da, onun için göndermezdi.

— Ya şimdi?

— Elimizde bir şey de kalmadı.

— Şimdi... razı mı?

— Gene razı değil ya, neylersin!

— Senden başka kimsesi var mı ananın?

— Bir ocağın bir umuduyum.

— İnin!

Taşlıktan çıkmışız, atların ayakları yumuşacık toprakta da haberim yok. Bir ara atımın boynunu elliyorum. At çıpıldak tere batmış ve kantarma köpük içinde.

Halka olup durduk.

— Ya Allah, ya Ali!

Dualar okuyoruz.

— Binin!

Atların sırtındayız.

— Kurşunları, tüfeklerin ağzına verdiniz mi?

Mekanizmalar şakırdıyor.

— Avcı hattı... Onar metre arayla... doludizgin..

Ayrılmak yok. Birbirimizi kaybedersek, «Alo korktu» da toplanacağız. Dönmek yok.

Hududa onbeş, yirmi dakika ya var, ya yok.

İhtiyar öteden seslendi:

— Gel Süleyman! İçime kurt girdi benim.

— Ne var Müslüm ağa!

— Kurt girdi içime.

— Ne yapalım istiyorsun?

— Geri dönelim.

— Bak Müslüm ağa, içimizde çoluk çocuk var, onlara karşı yapma bunu.

— Kurt girdi içime. Allah bilir ihbar var.

— Şimdi dönülür mü Müslüm ağa? Nereye gidelim?

— Dağa çekilir, yarın geçeriz.

— Bundan sonra dönülmez. Tevekkeltü alallah.

Müslüm ağa:

— Tevekkeltü alallah.

Ben Hüseyini aradım:

— Hüseyin.

— Buyur ağam.

— Gel yanıma.

Süleymanın sesi hafiften gürledi.

— Saf olun... Doldurun atları.

HALEPTE VE DÖNÜŞ

Atlar kurşun gibi fırlıyor. Ellerim atın yelesinde. Atın üstüne yatıp yapışmışım. Düşünüyorum ki, böyle olursa kurşun tutmaz beni.. Rüzgarın uğultusu kulaklarımda. Ta uzaklardan at ayaklarının sesi geliyor. Arkadaşlar ne yandalar? Hüseyin nerede? Yakınımdan bir atlının gittiğini sanıyorum. Hüseyin mi bu? Süleymandır... Süleyman sol uçtaydı. Demek biz ortaya düştük.

Atlar uçuyor. Karanlık gece ve yıldızlar... yıldızlar savruluyor... Yumuşak toprak... Korku... Bu anda korku siliniyor yürekten... adam ölümü aklına bile getirmiyor. Yalnız bir merak: Ne olacak acaba?

Atlar karanlığa bulaşmış, atlar karanlığı sürüklüyorlar.

Birden oldu olacak...

Kurşun sağnağı.. daha önce at ürkmüştü de ben anlamamıştım. Ben, farkında olmadan at, kendiliğinden sapıyor pusuyu.. pusu.. Kurtuldum pusudan.. kurşun kaynıyor. Gece, bir kızıl ateştir.. makineliler homurdanıyor. Atın karnı yere değecek gibi.. öyle hızlı.. Hüseyin nerede kaldı aceb? Hüseyin... Daha bir «anam» diyen olmadı. Demek ki kimse vurulmadı şimdilik.

Süleyman bağıırıyor:

— Pusuya hep birden çevirin tüfekleri... Ateş açmayın, aman ateş açmayın.

Pusu geçiliyor. Tam kulağımın dibinden bir kurşun daha.. yeni bir pusu mu? At, şaha kalkıyor. Kurşun, kurşun... Ölüm kokuyor... burnuma... anam, hakkını helal et, anam!

Elimde olmadan bendeki mavzer de ateş alıyor. Aman dikkat etmeli, askerleri vurmak yok.. bu katiyen yasaktır. Aşırtma sıkıyorum. Nereden çıkmalı? Teslim... Yarılmaz bu ateş çemberi.. açık yer bırakmamışlar.. kurşunu kesip, at dolduruyorum. Ne olur olur..

At, yaydan çıkmış gibi; kulağımın dibinden kurşunlar... Arkadaşlar... Arkadaşlar nerede?

Arkamda bir yangın kalıyor. Bir demir sesi.. nala çarpan bir demir sesi.. burası hududu ayıran demir yoludur. At, demir yolunun üstünden karşıya süzülüyor. Arkamdaki yangın... ve çatırtı hala devamda... biz kurtardık yakayı... ya arkadaşlar? İyi biliyorum, iyi biliyorum ki Suriye çölündeyim. Şimdi de Suriye askerleri... ter içine batmışım. Cayır cayır yanıyorum. Sürüyorum atı, başını bırakmışım atın, sürüyorum içerilere. Bir sağa, bir sola.. nereye gitmeli?.. Ben bir yer bilmem ki.. ben arkadaşsız ne yapabilirim. Hırsımdan elimdeki dizgini, ellerimi ısırıyorum. Geri dönüp teslim olmaktan başka çare yok.. bir yer bilmem ki..

teslim olmak mı? Teslim olmak mahvolmak demektir. Bir yük afyonun cezası... Sonra huçuda tecavüz.. Sonra para cezası... Parayı vermezsen bir yıl hapislik... nereye gideyim? Kapkaranlık, dümdüz ova... tek başıma kalmışım... tek başına Halebe gidemem ya... O zaman Suriye polisi, askeri... bir sağa, bir sola vuruyorum atı, hırsımdan... gönül diyor ki, daya mavzeri altına... nerede kaldı arkadaşlarım? Ya vuruldularsa.. Hüseyin... dul karının bir oğlu, bir tanesi Hüseyin... kör karının değneği.

Bu da ne? Bu da kim? Çok şükür! Bana doğru sürünen bir karartı... Kim olursa olsun. İsterse Suriye askerleri olsun.. Şu azaptan kurtulayım da.. ben de atı, sabredemeyip, ona doğru sürüyorum.

— Kim o?

— Hasan! Yaşsa be agoşum.

— Süleyman ağa!

— Korkma, hepimiz geçtik..

Süleyman ağa yanıma gelip atın üstünden boynuma sarılıyor. Öpüşüyoruz.

— Haydi biz sürelim «Alo korktu»ya; onlar gelirler:

— Tehlike kalmadı mı?

— Kalmadı. Suriye askerlerinden korkulmaz.

«Alo korktu» bir tepecik kayalıklı bir tepecik. Öyle farkediyorum.

«Alo korktu»da iniyor, atları örkliyoruz.

Süleyman ağanın gülen sesi:

— Bu binde bir olur, diyor. Tam tersine pusunun üstüne düşmüşüz. Hepimiz gidiyorduk. Gördün mü Müslüm ağayı, nasıl sezdi evvelden. Onun bilmediği yoktur. Pusuya düşeceğimizi nasıl da sezdi! Ama herif ne pusu kurmuş!... Böyle pusuyu her adam beceremez. Birinci pusuda ateş.. mutlak o tarafa kaçacaksın.. Çünkü ateş öyle açılıyor.. derken üstündesin ikin-

BU DİYAR BAŞTAN BAŞA

ci pusunun. Vay anasını be! Böylesini de görmemiş-
tim pusunun. Pusunun böylesinden kurtuluş yoktur.

— Biz nasıl kurtulduk öyleyse?

— Biz kurşun atmadık da ondan. Kurşun atsay-
dık hepimizi vururlardı.

— Ama ben attım. Bir tarak boşalttım.

— Sen vurulurdun. Hiç olmazsa atın vurulurdu.
Seni tutmadılar mı makineliye?

— Kulağımın dibinden, yanımdan yönümden sel
gibi kurşun aktı.

— Yok, diyor, yok. Tutturamamışlar. Yoksa gi-
derdin gümbürtüye..

— Peki neden gitmedim?

— Tutmamış. Yattın mı atın üstüne?

— Yatma değil, ata yapıştım.

— Bizi de senin beş kurşunun kurtardı. Sen ken-
dine çektin onları, biz kurtulduk.

Demek ölümden kurtulmuşuz! Bundan böyle ko-
lay kolay ölüm yok bize!

— Ya o uzaktaki jipin projektörü?

— Bir yetişseydi, diyor, Süleyman; jip bir yetiş-
seydi, halimiz berbatı.

Amanallah!

Derken arkadaşlar geliyor.

Burnumda çöl toprağı kokusu.

Birbirimizin boynuna sarılıyoruz. Bırakıp bırakıp
tekrar sarılıyoruz.

— Hüseyin!

— Buyur ağam.

Sesi ölümcül ölümcül çıkıyor.

— Bir daha var mısın Hüseyin?

—?

Müslüm ağa boyuna dualar okuyor. Kurtuluş dua-
ları olacak.

Atlara tekrar atlıyoruz. Biz sevinç içindeyiz. Atlar sevinç içinde. Atlar tırışta..

Bir köye geliyoruz. Bu bir Arap köyüdür. Bizimkiler onlarla Arapça konuşuyorlar. Bu köy de bizim Türkiye köyleri gibi sefalet içinde.. adam, bir yokluğun, bir perişanlığın içine düştüğünü anlayıveriyor. Bir elmanın yarısı...

Atlara içeri çekiliyor. Bizler de yatağa... uyuyabilirsen uyu.. kafamda bir halk türküsünün mısraı... Kafamın içinde ve söylediği gözümün önünde..

«Çalıda çırpıda sızlayan etler.»

İşte bu hudut boyları tam böyle.

Şafak vakti Halebe giriyoruz. Önünde durduğumuz ak topraklı, beyaz bir damdır. Şafağın alacakaranlığında, Halep kalesi kuş yuvasına benziyor. Halep şehri aydınlık içinde...

Atlara hemencecik içeri çekiliyor. Bizler de içeri giriyoruz. Bu evin insanları hep Türkçe biliyor. Evdeki yaşlı adamın konuşması ise tam İstanbul Türkçesi. Sonradan, kahvaltıda sordum da, öğrendim. Tam dokuz yıl, bizim orduda, İstanbulda askerlik etmiş...

Yaşlı adam:

— Afyonları, diyor, ben şimdi götürürüm. Piyasa iyi bugünlerde.. çok afyon gelmez oldu nedense! Hudut çok mu sıkı?

Süleyman başımıza gelenleri anlatıyor.

Adam, kahvaltıdan sonra, bize birer Arap elbisesi getiriyor. İpekli başlıklar ve egal.. bu elbiseyi giymek bir tuhafıma gidiyor. Üstümden sıyrılacakmış gibi...

— Ben kendi kıyafetimle gezemez miyim şehirde? Ev sahibi:

— Derhal tanırlar, diyor.

BU DİYAR BAŞTAN BAŞA

Arap kıyafetiyle, Halep çarşısına.. Adanalı kaçakçı Hasan değil, Suriyeli Arap Hasan. Halep çarşısı bir kalabalık ki.. gürültüyle konuşan, başları fesli, başları açık, başları egalli insanlar. Türlü türlü kıyafet... Halep çarşısı bir kıyafet meşheri.

Büyük bir dükkandan bizimkiler mal alıyorlar. Aldıkları da hep ipekli... Daha çok şifon kadife.. Şimdilik Türkiyede en çok gidenler bunlarmış.

Mağaza sahibi soruyor:

— Ne oldu?'cinin hiç afyon gönderdiği yok.

Bu sorduğu adam Antebin en büyük kaçakçısıdır. Yılda on beş ton afyon stoku yapar ve bunu Halebe gönderir. Antep'te de duydum. Konuşmalarından da bu çıkıyor.

Süleyman:

— Topluyor, diyor. Bursaya adamlar yolladı. Yakında bir parti yollayacak. Selam söyle, dedi.

Mallarımızı alıyoruz. Paramız yetmiyor, yarısını da kredi ile veriyor, adam.

— Sizin için, diyor, hiç bir şey esirgemem. Bu dükkani sen Süleyman, yerinden kaldır götür. Yok, demem.

Bütün ısrarımıza rağmen Hüseyin bizimle çarşıya gelmemiştir. Onu boyuna düşünür bulduk. Nesi var bu çocuğun?

Soruyoruz:

— Hasta mısın Hüseyin? Neyin var Hüseyin?

Boynunu büküp:

— Yok, diyor, yok bir şeyim.

Ben, Hüseyine sokuluyorum.

— Bir derdin var senin Hüseyin. Söyle be neyin varsa?

Hüseyin başını kaldırıyor. Gözleri keder ve korku

içinde. Ürkek ceylanın gözleri nasıl olur, işte Hüseyi-
nin gözleri öyle.

— Yok bir şeyim.

— Söyle be Hüseyin derdini.

Hüseyin sapsarı kesiliyor:

— Ben... Ben, diyor, gidemem bir daha.

İş anlaşıldı. Üstelemiyelim. Korkuyor aslan.

Süleyman gülümsüyor.

— Vay, diyor, çocuk korktu. İlk gelişte müsa-
deye tutulursa, hepsi böyle olur. Bir daha dönmek is-
temez. Hani bende de dönmek için yenilmez bir ar-
zu yok değil. Ama, başka türlü nasıl dönebilirdim?

Süleyman ev sahibine:

— Sen çocuğu Müslümiyeye götürür bindirirsin
trene, Çobanbeylide iner. Olur mu? diyor.

«İşte geldik gidiyoruz,

«Şen olasin Halep şehri!..»

Gene gece... Suriye çölünün karanlık boşluğu...
Atlar doludizgin... Yalnız Hüseyin yok.

Ala şafak açılırken hududu kazasız belasız geçtik.
Ne pusu, ne de kurşun cehennemi...

Kayalık ve ormanlık bir dağdayız. Atlar kütürtüy-
le yem yiyorlar. Şafağın bendi yavaş yavaş gözüküyor.
Atların terli bedenleri pırıldamaya başladı. Belimiz;
kayalara dayayıp oturmuşuz.

Süleyman gülümsüyor:

— Vay, diyor, vay Hüseyin çocuk!

Sonra bana dönüyor ve müjdeliyor:

— Adanalı, yiğit çıktın. İkinci gelişte sana iki yüz
lira.

OTOBÜSLE ANADOLU

OTOBÜSTE DOĞAN YOLCU

Kamanı geçtik. Ak çiçekler içindeydi Kaman... Toprak yemyeşildi. Sonra Kırşehir. Kırşehir bağlık bahçelik.. Taze Kırşehir topraklarında bahar tütüyordu. Kırşehirde Dadaloğlunun bir türküsü aklıma geldi:

Biter Kırşehirin güllerı biter

Kırşehirde bir saat bir mola verdik. Kırşehir yarı köy, yarı kasaba... Ama şirin, akça pakça...

**Kırşehir özüne bir ateş saçtım
Yanar oylum oylum duman görünür.**

Kırşehir yanmıyordu ama, ben oylum oylum, baharı tüter gördüm Kırşehirde.

Bindiğimiz otobüsün adı «Sürmeli Ceylan». Otobüsün önünde büyük harflerle «Yolun açık olsun» yazılı ve içinde türlü türlü ayetler asılı. Giderken bir tuhaf gürültü çıkarıyor. Üstelik bir de sallanıyor ki, aman Allah! «Sürmeli Ceylan»ın yolcuları hep köylü. İki elleri dizlerinde hürmetlice oturuyorlar.

Kırşehirden ötedé, bir kadınla iki erkek bindi. Arkada bir yere oturdular. Erkekler, yırtık pırtık urbarlar içindeydiler. Ve kadın sararmıştı, gebeydi. Kendisini çekemez bir hali vardı.

Birkaç köy geçtik. Köy çocukları otobüsü görmek için yol boyuna çıkmışlardı. Yollar uzundu ve güneş vardı toprakta. Otobüse vuran güneş şavkıyordu. Yollar bozuk. Bazı yerleri kuyu gibi çukurlaşmış. Otobüs buralara her giriş çıkışta, bizi hoplatıyor, başımız tavana değiyordu.

Makine bir dönemeci alırken işte o zaman olan oldu. Zaten epeyden beri arkadan usuldan bir inilti geliyordu. Müthiş bir çığlıkla geri döndüm ki, kadın dudaklarını ısıyor ve kıvranıyor. Yanındaki erkekler donup kalmışlar. Ne yapacaklarını şaşırmış bir halleri var. Biri, bir ara ne yaptığını bilmeden, eliyle kadının ağzını kapatıverdi. Kapattı ama, gene kadının çığlığı, iniltisi durmadı. En önde oturan yaşlı köylü kadın:

— Olan oldu, dedi, şüfere söylen de dursun.

Şoföre durumu söylediler. Bir küfür, bir küfür... Kızgınlıkla durdu.

Yaşlı kadın:

— Bez gerek, dedi. Bez olmazsa olmaz.

Yaşlı köylü kadın, ince çehreli, kırış kırış yüzlü, gün görmüş biriydi. Çırpınan genç kadına yaklaştı:

— Korkma bacım, dedi, senin yavrun seyyar olacak.

Gözleri gülüyordu.

Kadın ilk emri verdi:

— Erkekler, dedi, hepiniz inin bakalım. İnin de otobüsün yanında durmayın.

Genç kadının yüzü sararmış, gözlerinin altı da morarmıştı. Durup durup çığlık atıyordu.

Yaşlı kadın:

— Bez, dedi, bez... Bez olmazsa olmaz.

Yolcular homurdanıyorlardı. Kimbilir ne kadar acele işleri vardı. Bazısı da sevinir gözüküyordu.

Kadının yanındaki erkeklerden birisi kocası, birisi kardeşi imiş.

Yolcular onlara soruyorlar:

— Bilmiyor muydunuz?

— Neden yola çıktınız?

— Olsa olsa bu kadar acayiplik olur... Neden yaptınız?

Onlar hiç cevap vermiyor, boyuna önlerine, toprağa bakıyorlardı. Hiç de kımıldamıyorlardı.

Yaşlı kadın, oraya buraya koşuyor, önüne gelenden bez yalvarıyordu.

— Ne kadar çok bez olursa, o kadar iyi olur. Bez!

Bez yok. Kimsede bez yok. Hepimizi bir telaştır aldı. Nereden bulmalı bezi. Her şeyi unuttuk, bütün otobüs, bez derdinde. Bez olmazsa...

Beli bükülmüş bir ihtiyar araya düştü:

— Ulan beziniz yok mu hiç?

Düşünen, hiç bir şeye karışmıyan zayıf köylü delikanlısı, hemen ceketini soyup gömleğini çıkardı.

— İşte bez. Daha bu sabah giydim.

İhtiyar gömleği aldı.

— Yaşsa bire ulan, dedi. Yaşsa ama, bu yetmez.

Ben dedim ki:

— Benim bavulda gömlekler var.

— Ver, dediler.

Çıkarıp verdim.

Birkaç kişi daha çıkarıp verdi.

Bir zaman sonra keskin bir çığrıldı. Sonra yaşlı kadının başını otobüsün kapısından çıkarıp, bağdı:

— Gözünüz aydın, oğlunuz oldu.

Bana döndü.

— Oğul, dedi, senin bavul gerek oldu.

— Al, dedim, teyze.

Taze bahar toprağına bağdaş kurup oturmuş, bir şeyler bekleyen sinirli halkın yüzü ışıdı. Bir sevinç, bir sevinç ki görmeliydiniz.

BU DİYAR BAŞTAN BAŞA

Ceketlerini çıplak bedenleri üstüne giymiş, gömleksizler de memnundular. Yüzlerindeki memnuniyetleri tarifsizdi.

Gömleğini ilk vermiş olan zayıf köylü oğlunun hali bir başkaydı. Hani bir sanatkarın, başarılı bir sanat eseri yarattıktan sonraki, zafer sevinci vardır ya, hali öyleydi. İlk defa konuştu. Sesi birdenbire, top ağzından gülle çıkar gibi, çıktı. Belli ki söylemek için çok sıkıntı çekmişti. Birden boşanmasının başka hiç bir sebebi yoktu.

— Yolcu!

Hepimiz bu kelimenin ne olduğunu anlayıverdik. «Yolcu» çocuğun adıdır.

İki adamı aramıza aldık.

— Çocuğun adı yolcudur.

— Yolcu!

— Yolcu olacak!

Baktım ki bebeği, öteki tarafa, benim bavulun içine koymuşlar. Bavuldan beşik!

Benim eşyalar? Eşyalarımı da bir heybeye doldurmuş yaşlı kadın:

— Ağam, dedi, kusura kalma... Bavulu aldık ya.. Heybeyle bavul değiştirildi.

Çocuk kadınla, iki erkek ilk köyde indiler. Köy bildikleri yer değil ya, ne yapsınlar!

YOLCULARDAN DAYAK YİYEN ŞOFÖR

Ta İstanbuldan Antebe... Tam üç gün! Çekilir mi? Yorgunum. Oturduğum yerde gözlerim kapanıyor.

Orta Anadolu'nun şehirlerini, kasabalarını birer birer geçiyoruz. Orta Anadolu toprağı bir başka toprak. Bu toprağa bakınca insan dertleniyor, kederleniyor. Bir karış boyundaki ekinlerin arasında, iki kat ol-

muş kadınlar görünüyor. Bu kadınlar yolmaya çıkan kadınlardır. Çalışmaları, dişle, tırnakla topraktan rızık çıkarmaktır.

Bozkır uçsuz bucaksız, yalnızlığı ile uzayıp gidiyor. Hiç ses seda yok. Bir bizim otobüsün uğultusu, o kadar işte... Bir çöl ortasında yapayalnız gibiyiz.

Gündüz olduğu halde, şoför direksiyonun başında uyukluyor. Başını direksiyona bir çarpıyor, sonra kendine gelip hemen toparlanıyor. Toparlandıktan sonra da etrafına, bu yaptığımı gördüler mi der gibi, utana çekine bakınıyor. Görüyor ki kimse farkında değil, bu sefer dişlerini sıkıyor, bir eliyle alnını şakaklarını ovuyor. Fakat biraz sonra başı gene direksiyona çarpıyor.

Şoför muavini sarı saçlı bir çocuk. Neşeli... Cin gibi bir oğlan. Ustasının uykusunu kaçırabilmek için türlü şaklabanlıklar yapıyor. Fakat bu, ustaya hiç tesir etmiyor. O, uykusunda, perişanlığında berdevam.. Yolculardan bir kısmı da durumu anladı. Ama ağız açamıyoruz. Ağız açıp da durumu, işin korkunç tarafını birbirimize bile söyleyemiyoruz ve bazan, otobüs yoldan çıkıyor. Oraya buraya yalpa vuruyor. Yol uzadıkça otobüsün yalpası da arttı. Bizlerdeki yürek titremesi... Şimdi tekmil otobüs halkı durumdan haberdar... Homurtular da aldı yürüdü. Ama kimse, hala şoföre tek bir kelime söyleyemedi. Bereket versin, yol düz de... Dönemeç falan gibi şeyler olsa, çoktan hapyutmuştuk. Makine her çukura geldiğinde, tepemiz tavana değip değip iniyor. Şoför hiç oralı değil. Uyuyup da uyanıyor, o kadar. Yüzler sararmış ve gözlerde korku.

İçeride korku son hadde geldi. Ha şimdi devrileceğiz, ha birazdan... Kocaman kocaman açılmış, bir sürü korkulu göz şoförün sırtında.

Şoförün yüzü balmumu sarılığında. Çocuk şaklabanlığını o kadar artırdı ki, camları yalıyor, gülüyor.

sıçrayıp otobüsün önüne biniyor... Türlü oyunlar. Ne yaparsa yapsın, usta oralı değil.

Yolculardan biri içerdeki korkuyu, yahut kendi korkusunu dağıtmak için olacak, oynak bir Karadeniz havası tutturdu. Bir tutturdu, bir daha da uzun zaman kesmedi. Kesmedi ama, para da etmedi türkü.

Artık kurbanlık koyunlar halindeyiz. Hepimiz belki şimdi, belki de birazdan gelecek felaketimizi bekliyoruz.

Sağ yanda epeyden beri kızarıp bozaran, dolup taşıdığı kıvranmasından belli olan adam, deli gibi fırlayıp şoförün kollarına yapıştı. Şoför neye uğradığını şaşırıp otobüsü durdurdu,

— Ulan öldürdün be hepimizi... Öldürdün be! Her birimiz birer çocuk doğurduk be korkumuzdan. Yeter!

Şoför sustu sustu, sonra birden parladı:

— Ne olacak! Ne istiyorsun yani?

— Ulan ne istiyorsunu var mı? Öldürdün, bitirdin ulan.. Geri dön de şu yolcuların haline bak, insanlık haleri kalmış mı hiç?

Şoför adamın yakasından tutup arkası üstü itti. Adam bir yolcunun üstüne düştü.

İşte bundan sonra kıyamet koptu. Bütün yolcular şoförün başına yığıldılar. Şoför ortadan kayboldu. Şoföre tekmeler, tokatlar inip inip kalkıyor ve sarı çocuk çırpınıyor «öldürdünüz, öldürdünüz.» Kimseden ses, küfür, çıt çıkmıyor. Yalnız eller faaliyette.

En sonunda kalabalık dağılıverdi. Baktım ki şoför, şoför mahalline yığılıvermiş. Yüzü gözü kan içinde...

Dayağı atanlar, makinenin etrafına sıralanmışlar, sessizce, yüzlerinde derin bir acı şoföre bakıyorlar.

Bir zaman yerde yattıktan sonra, şoför kendine gelebildi. Hiç bir şey olmamış gibi direksiyona geçip sürdü.

İçeride herkes, oyuncağı elinden alınmış çocuklar misali... Ama artık şoförün başı direksiyona çarpıyor. Eller tamamen hakim ve makine yağ gibi akıyor.

Toros dağlarına geldik. İşte zurnanın zırt dediği yer burası. Şoför, makineyi gayet normal kullanıyor ya, bizim gözümüz korkmuş bir kere. Bir uçurumdan yuvarlanırsınız diye ödümüz patlıyor. Yanımdaki genç boyuna ayaklarını titretip, dudaklarını kemiriyor.

Bu minval üzere Torosları geçtik amma, anamızdan emdiğimiz süt de burnumuzdan geldi.

Karanlık basarken Adanaya ulaştık. Otobüs garajda durunca, yolcular büyük bir sevinç içinde kendilerini dışarı attılar. Dışarı atmadılar, adeta fışkırdılar.

Otobüs durur durmaz, şoför başını direksiyona koyup, öylece uyuyakaldı.

Yolcular dağıldı, epeyce de zaman geçti, o gene öyle...

En sonunda sarı çocuk dürttü:

— Abi! Osman abi, kalksana artık.

Osman derin bir uykudan uyanırcasına kalkıp, sü-rünür gibi indi. Öylesine yorgun, öylesine bitik gösteriyordu ki, sanki her yanı ezilmiş, kolu kanadı dökülmüş...

Sarı çocuğa:

— Otelde mi kalırsınız? dedim.

— Evimiz yok ya, dedi.

— Beni de yattığınız otele götür.

— Gel abi, gidelim. Sen yabancısın herhalde?

— Yabancıyım.

Osman sarhoş gibi, rüyada yürür gibiydi.

Çocuk soruyordu.

— Osman abi, yemek yemiyecek misin?

Osmanda hiç ses yok. Bir baş işaretiyle yemiyeceğini anlattı.

Otelde üçümüze bir oda verdiler. Osman, elbisele-rini bile soymadan yatağa uzanıverdi.

Sarı çocuk, gözlerinde bir acıma, şefkat ışıltısı...
Osmana baktı baktı... bana dönüp:

— Abi, dedi, bilsen ne iyi adamdır Osman abi. Karıncayı bile incitmez. Ne de çok dövdüler.

Osmanı derin uykusunda bırakıp, sokağa çıktım.

Adana gecesinde insanı boğacak gibi yapış yapış bir sıcak vardı. Seyhana doğru yürüdüm. Gökte yıldızlar iri iriydi. Seyhan, yorgun, karanlık... derinden akıp gidiyordu.

Sabahleyin erkenden uyandığım vakit, sarı çocuğu Osmanı uyandırır buldum.

— Kalk be abi! Kalk be! Vallahi vakit geçti. Vallahi billahi neredeyse güneş doğacak. Herkes arabasını doldurdu bile. Abi be!

Osman, usul usul gerinerek uyandı. Gözlerini açar açmaz da birden toparlandı.

— Çok geç mi kaldık Raif? dedi.

— Geciktik abi..

Osman fırladı. Raifle ben, arkasından bakakaldık.

— Evvelsi gece motör bozuldu da yolda kaldık. Yapabilmek için de sabahlara kadar uyumadık.

Uykusuzluk ve dinlenmeden on dört saat direksiyon başı.

Raif:

— Abi, biliyor musun sen?

— Bilmiyorum.

— Yolcular iyi yaptılar Osman abiyi dövdüklerine. Yoksa muhakkak bir kaza olurdu. Dövdüler de ayıktırdılar. Osman abinin iki çocuğu var, küçücük...

HÜKÜMETTEN KARISINI İSTEMEK İÇİN TAM 10 GÜN YÜRÜYEN ADAM

Kayseriden Sivasa gideceğim. Bir garaj gösterdiler. Bu kışta işlese işlese oranın otobüsleri işler, dediler.

Garajın sahibi ince, kupkuru, bir adam.

— Sizin kaç otobüsünüz var?

— İki.

— Hiç kazaya uğradılar mı?

— Üç ay evvel biri uğradı.

— Sebabi?

Ben, «Sebabi?» der demez, kupkuru garaj sahibi çelik bir tel gibi gerildi.

— Sebabi mi? Sebabi ha! Bilmiyor musunuz? Bu şoförler! Ah bu domuzlar! Bakmazlar makineye. Yarış yaparlar canları sıkılınca. Birbirlerine inatlaşır. çarpışırlar. Daha neler! Onlara milyon maaş versek, gene bizlere düşmandırlar. Uyurlar. Vallahi billahi, inanın direksiyonun başında uyurlar. Otuz kırk kişinin hayatı, benim servetim bir serserinin elindedir. Hükümet bir çare bulmalı bu şoförlere, bir çare... Kocaman yepyeni bir otobüs parçalandı, on iki kişi de yaralandı. Ne oldu şoföre? Hiç. Birkaç ay yatıp çıktı. Ya benim mahvolan servetim. Ben on yıldan beri otobüs işletirim, iki aydan fazla bir şoförü yanımda durduramadım. Durmazlar. Mutlak bir hır çıkarırlar.

Otobüs saat dokuzda hareket edecek, dediler. Ben, bunların saat dokuzunu iyi bildiğim için, inanmadım. Gene de ne olur, ne olmaz diye, ertesi sabah dokuzda garaja geldim. Saat on oldu, hareket yok. On bir, on iki. «Dolsun da öyle. Boş gidemeyiz ya» diyorlar. Boş dedikleri otobüsü de bir görseniz! Üstü yükle dağ gibi kabardı, nerede ise çökecek. İçeride ise oturacak hiç bir boş sandalye kalmadı. Bunun daha neresi boş? Kimbilir, koyacak, sıkıştıracak bir yerleri daha vardır belki!

Gerçekten varmış. Saat ikiye doğru, sandalyelerin araları, otobüsün arkası insanla doldu. Saydım tam kırk dört kişi!

Bu arada yaşlı bir köylü, bekledi, bekledi de heybesini omuzuna vurup, küfrede ede çekti gitti.

Giderken boyuna konuşuyordu:

— Tren kalabalık olsa da, insan üst üste binse de, eşyandan para alsa da bundan bin kat iyidir. Hiç olmazsa bekletmez. Gelir istasyona durur. Vakti saati gelince bir «düüt» çeker. Uğurlar ola... Otobüs ucuzmuş... Başlarımı yesin ucuzlukları hınzırların.

Saat dokuzda kalkacak otobüs saat üçte kalktı. Dokuzdan üçe kadar en az yirmi otuz kişi bekledik de, ihtiyar köylüden başka hiç birimiz, neden, niçin bekliyoruz, diye ağzımızı açıp bir laf etmedik. Beklemeye, bizim kadar alışmış insanlar başka yerlerde de var mı acaba? Hiç sanmam.

Bu yolculukta kasten şoförün yanına oturdum.

— Neden böyle dokuzda dersiniz de üçte kalkarsınız?

— Hiç sorma kardeşim, dedi, halimizi. Bunların gözleri doymaz. Şu üstteki yükü görüyor musun? Neredeyse otobüs devrilecek diye, dokuz doğuruyorum. Bu kadar da insan... Bu lastikler bu kadar ağırlığı çekemez.

— Götürme, dedim.

— Nasıl, nasıl götürmezsin be kardeşim. Ekmek dedi. Bunların hepsi böyle. Birinden çıkayım, ötekine gireyim dersin, o daha berbat.

— Müşkül, dedim.

Daha yirmi dördünde bir delikanlı. Açık mavi, yumuşacık bakan gözleri var. Öyle ince, yumuşacık bir çocuk ki otobüsü nasıl idare ettiğine insan şaşıp kalıyor.

— Bundan üç ay önce, bizim patronun öteki otobüsü devrildi. Sebep. Sebebi fazla yük! Tabii kaahatli gene zavallı şofördür. Fazla yükten, zaten zayıf olan lastik patlamış. Patlayınca da...

— Peki, bu kadar çok kaza neden olur?

— Neden mi olur? Bunda bizim arkadaşların da kabahati yok değil. Sonra bizim halk da sağını solunu bilmiyor. Önüne bir araba çıkıyor.. Şoför sola kırıyor, o da sola.. Sağa kırıyor, o da sağa.. İşte sana bir kaza... Sen bir virajdan dönerken sağdan gidiyorsun, adam tam karşına çıkıyor.. İşte sana kaza... Sonra uyku, yorgunluk. Adanadan kalkan bir otobüs, o gün Ankara'ya.. Yarın sabahleyin de geri Adanaya... İşte sana kaza. Buna can mı dayanır? Tabii, sersem olmuş, yorgun adam kaza yapacak. Bu gidişle sizin, bizim, hepimizin hayatı tehlikede.

Elleri ustacasına direksiyonda:

— Bak, dedi, direksiyon başında, bu kadar yükün altında, seninle benim şimdi böyle konuşmam bile hatta... Bu an bir kazaya sebep olabilir. Şoförlük Sırat Köprüsünden geçmek gibi bir şeydir. Kılıç ağzı üzerinde yürüyorsun. Sonra bizim çocuklar sefere çıkarken makineyi kontrol bile etmezler. Bir fren patlar.. yaliah uçuruma.

Sonra sustu. Daldı:

— Abi, artık susayım; yollar tehlikeli.

Uzun zaman sustu. Ben de üstelemedim. Gözleri ileride bir noktaya dikilmiş gibiydi. Otobüs de bir at arabası hızındaydı.

Uzakta bir köylü kollarını açıp yolun ortasında durmuştu. Onun karşısına gelince durduk.

Köylü:

— Beni otobusuna alsana, dedi.

Şoför; -şoförün adı Saimdi- sordu:

— Paran var mı?

— Yok. Yok ama, iki gündür yol yürüyorum. Ayaklarım şişti.

Saim:

— Bin, dedi. Bin başımın belası.

Köylü arka kapıdan zorla girip arkaya yığılıverdi. Baş da önüne düştü. Bir zaman kımıldamadan öyle kaldı. Otobüs sarsıldıkça da başı kalkıp kalkıp öne düşüyordu. Kirli, kara sakalı, yüzünün her bir tarafını örtmüştü. Ayakları yalın ve üstündeki elbise paramparçaydı. Bu karda iki gün yalınayak nasıl yürümüştü?

Onunla ilgilenmek, ondan bir şeyler sormak için can atıyordum. Önce nereden başlanır suale?

— Adın ne senin kardaşım? dedim.

— Benim adım Dertli Hidayet, dedi. Dertli...

Sonra yarasına değmiş gibi irkildi.

— Siz biliyor musunuz ki, ben nerelerden geliyorum?

— Ne bilelim, dedim.

— Ben Ankaradan geliyorum. Hökümeti gördüm. Hökümete dedim ki, Deli Hüseyinden benim Zelihamı alın da bana verin.

Yolcular gülmeğe başladı. Artık Hidayete soran sorana.

— Verdiler mi avradı?

— Biliyor musunuz tam iki yıl var ki benim Zeliham eve gelmez oldu. Babası kandırıp götürdü. Satmış Deli Hüseyine üç yüz liraya. Ben de müdüre istida verdim, kaymakama istida verdim, valiye istida verdim alıp vermediler Zelihamı Deli Hüseyinden.

— Avradın üstüne kaydı var mıydı?

— Yoktu. Yaşı küçüktü de onun için yoktu. Vali avradımı alıp vermedi. Bütün varımı bu yola döktüm, gene de avradı alamadım. Ben de tuttum buradan yürüye yürüye on günde Ankaraya gittim. Çıktım hükümete... Alın da Zelihamı, verin bana... Ben varımı yolumu onun yolunda bitirdim, dedim.

Otobüste, derdiyle, belasıyla bir memleket var. Kayseri-Sivas arası... Karlara gün vurmuş.

BİTLİS YOLUNDA BİR FACİA

Trenle, Haydarpaşadan Kurtalana geldim. Kurtalan son istasyondur. Oradan sonra, Bitlise, Vana otobüsle gidilir. Bu yol, uzun, meşakkatli ve korkunçtur...

Doğu Anadolu'nun dağları Kurtalandan başlar gibi gelir insana. Kurtalanın, sırtını dağlara vermiş yaman bir hali vardır.

Haziran ayındaydık ama, bahardı. Yani Doğu Anadolu'nun baharı yeni geliyordu. Ağaçlarda, daha çatlamamış tomurcuklar.. Doğu dağlarının çoğu çırılçıplaktır. Çırılçıplak, bir aydınlık içine batmış dağlar.. Doğunun baharı başkadır. Başka hiç bir yerin baharına benzemez. Olgun, biçime ermiş bir başak kadar olgun, bir bahar.. Öteki yerlerin baharları gibi birden fışkırmıyor. Usuldan, sindire sindire gelen, durgun bir bahar...

Bitlise gideceğim. İstasyonda otobüsler bekliyor. Otobüslerin dört yanını dilenciler almış. Ama bu dilenciler bizim bildiğimiz dilencilerden değiller. Bunlar, türküler, destanlar söylüyor, kaval çalıyorlar... Bunlar ihtiyar dilencilerdir. Çoğu da kör...

Aralarında top kara sakallı bir kör vardı. Adına oradakiler «Sofi» diyorlardı. Sofi, dehşetli kaval çalıyordu. Uzun, dertli havalar.. İnsanı alıp başka dünyalara götüren, ağlamaklı eden havalar...

Otobüs çok kalabalık... Bu kalabalıkta herkes kendi derdine düşmüşken bile, onu dinlemeğe can atıyorlardı. Sofi de otobüsün etrafını döne döne çalıyor. Otobüs kalkıncaya kadar çaldı.. Biz uzaklaştık gittik, yüzü bize dönük, boyuna çaldı.

Sofiye, yolcular hiç bir dilenciye verilmeyecek kadar para verdiler. Üstü başı perişan köylüler bile, karınca kaderince, ona yüreklerinden koparıyorlardı.

İçlerinden biri:

— Bu Sofi, ben kendimi bildim bileli burada kaval çalar. Yoktur bunun üstüne kavalcı, dedi.

Şu bindiğimiz otobüs bermutat bir alem. İçine neler doldurmadılar! Yükler, denkler, sandıklar.. Otobüsün üstü de tıklım tıklım tabii. Fakat her şeye rağmen tertemiz araba. Radyosu da var. Ulu Bitlis dağları arasında radyo...

Otobüs hareket ettikten beş on dakika sonra bir dostluk, bir ahbablık başladı ki sormayın! Gürültülü konuşuyorlar.. Bunlar ne kadar zamandan beri tanışıyorlar acaba? Yoksa hepsi bir yerden mi? Sordum, öğrendim ki, birbirlerini ilk defa otobüste görüyorlarmış. Ama bu yakınlık, bu dostluk!.. İşte doğu insanının karakteri de budur.

Yüce, sarp, korkunç dağlar uçurumlar geçiyoruz. Bereket yol, iyi bir yol... Yol boyunca ta aşağılardan, pırl pırl bir su akıyor. Dağları kılıç gibi ortasından biçiyormuşçasına bir hali var bu suyun. Yol, dolana dolana dağların tepesine çıkıyor...

Bir yük kamyonunu geçtik. Kamyonun içi köylülerle doluydu. O kadar doluydu ki, yolcular sırt sırta ayakta birbirlerine dayanmışlardı.

Biraz sonra arkadan bir yolcu:

— Amann... diye bir çığlık attı.

— Ne oldu! diye hep döndük.

Arkadaki:

— Kamyon gitti, dedi.

Otobüsten inip geriye doğru koşmaya başladık. Vardık gördük ki, ne görelim! Kamyon uçuruma yuvarlanırken iki kayanın arasına sıkışmış kalmış, tekerlekler hala boşlukta dönüyor. Yolcular sadmenin şiddeti ile boşluğa fırlamışlar, sonra kayalık, meyilli sahnenin şurasına, burasına bütün hızlarıyla düşmüşler. Bir çığrıldı, bir feryat dağları almış... Ölümler, yaralıları... Yaralıları bağırp inliyor, can çekişenler inliyorlar.

Ölenlerin çokları parçalanmış, çokları da pıhtılaşmış kanın içine batmışlar...

Bir çocuk can çekiyor. Bacakları hurdahaş olmuş... Can çekişen çocuk toprağı tırmalıyor, otlara, toprağı dişlerini geçiriyor. Ağzı yeşil ot ve toprakla dolu. Uzun zaman öylece kıvrandı durdu. Toprağı rahatça kıvrıldı.

Meselenin aslını sonradan öğrendim: Kamyondakilerin hepsi Bitlisin bir köyündenmiş.. Elli beş altmış kişi kadarlar. O yıllarda «Veysel Karanî» adında bir ziyaret var. O ziyarete gidip gelmek için, köycek bu kamyonu kiralamışlar. Bu kadar sıkleti bu kamyon çekemez tabii. Bir virajı dönerken başlarına geleni gözlerimizle gördük işte.

Şoföre bir şeycikler olmamıştı. Elleri belinde donup kalmış, gözleri yuvalarından fırlamıştı. Ölümlere, yaralılara, bir heykel hareketsizliği içinde bakıyordu. Bu manzara onun mu eseri acaba? Eserini seyreden ressama hiç de benzer tarafı yok! Tam on iki ölü, yirmi sekiz tane de yaralı saydık.

Uzun boylu, iri kıyım, kapkara bıyıkları ağzını örtmüş bir adam, şoförün üstüne yürüyüverdi.

— Ulan öldürmüş bu kadar adamı, daha durmuş seyrediyor öyle.

Şoför istifini bile bozmadı. Kımıldamadı. Taş kesilmişti.

Bıyıklı adam, iri yumruğunu kaldırdı. İndirecekken, birden vazgeçti. Bütün heybeti, hışmı o anda merhamete çevrilivermişti. Şoförün yüzüne uzun uzun baktı. Taş kesilmiş şoför oralı değildi. Belki gözleri de görmez olmuştu.

Bıyıklı:

— Bu da, dedi, bu da bitmiş. Ölmüş.

Biz sürdük... Ölümler, yaralılar arkada kaldı. İlk merkezde olayı haber vermekle yetindik.

İmdat gönderdiler. Niçin böyle yaptık? Biz de beş on yaralı alamaz mı idik?

Karanlık basarken Bitlise vardık. Bitlisin içerisinde de uçurumlar... Herhangi bir kaza şehrin içerisinde de olabilir, bizler de uçurumdan aşağıda kendimizi bulabiliriz. Korkumuz hala dinmedi. Bitlis kuyu gibi yere, dağların arasına kurulmuş. Bitlis kalesi, Bitlisin evleri kartalların yuvası... Nasıl da sarp yerlere kurmuşlar bu evleri..

Şu ufacık Bitlisin içinde, 30 tane taş köprü var. Üç koldan şehrin içine su akıyor. Bu köprüler öyle derme çatma değil, adamakıllı sağlam güzel köprüler. Bu köprülerin altından akan suya, başınız dönmeden kolay kolay bakamazsınız. Yüce bir dağdan aşağılara, derin bir uçuruma bakıyormuşsunuz gibi gelir size... Ama bu köprüleri kurmakla hata etmemişler. Başka yerlerden Bitlisi bu köprüler ayırıyor. Ve ona has, özelliğini kazandırıyor.

Sabahleyin aynı otobüsle Tatvana yollandım.

ÇUKUROVA TOPRAĞI SITMADAN TİTRER

Ceyhanda bir garaj... Otobüslerle dopdolu. Otobüsler, üstüste gibi bir şey.

Ortalık toza dumana batmış. Gökte toz bulutları dönüp duruyor.

Bir sıcak, bir sıcak ki... Çok yakında bir yangın varmış da, bu dünyayı kavuran alev oradan geliyor-muş dersiniz!

Antebe gideceğim. Otobüsümüz mavi boyalı ve yanlarına kocaman kocaman, ağızları açılmış bir çift aslan resmedilmiş, otobüsün altına da «Maşallah Aslan Yürekliye» yazılmış.

Saat dokuz suları... Heybelerini omuzlarına almış

yolcular, bilet kestirip, teker teker giriyorlar içeri... Her birinde bir telaş, bir rahatsızlanma hali var.

Otobüsün üstü yük, içi insanla doldu. Ter kokusu... Ayak kokusu...

Hareket... Yolculardan biri, bir:

— Uğurlar ola, çekti.

Cümlemiz birden:

— Uğurlar ola, dedik.

Otobüste bir zıngırtı; gürültü, sallantı... Dayan dayanabilirsen.

Temmuz ortaları... Biçilmiş tarlalar, şavkıyan bir aydınlık içinde, yol boyunca uzayıp gidiyor.

Otobüs harap bir otobüs... Altından, yanından, pencerelerinden, içeriye sel halinde tozlar akıyor.

Tozdan, yüzümüz gözümüz belirsiz olup, her yanımız apak kesildi. Her birimiz, şöyle hatırı sayılır birer miktar da toz yuttuk.

Yol boyunca pirinç tarlaları başladı. Yemyeşil... Güneşin keskin, ovayı dolduran, bol aydınlığı altında ince, tütüp buğulanan, tatlı, bambaşka bir yeşil...

Bir pirinç sahasının yanındaki köyde, otobüsümüz durduruldu. Köy, bir ot ve gübre yığınının ibaret. Köyden iki sıtmalı kadın ve iki erkek bindi. Sonradan bir de beli bükülmüş, avurdu avurduna geçmiş bir ihtiyar kadın, elinden tutup, boynu incelmış ve sararıp solmuş bir çocuğu getirip, o erkeklere teslim etti.

— Velimi de gösteriver tohdura gurbanın olam Osman, dedi.

Elindeki çıkını, elleri titriye titriye açıp, içinden bir miktar para çıkarıp Osmana verdi.

Kadınlardan biri, orta yere, kanapelerin ortasına uzanıverdi. Erkeğin biri, onun başını dizine alıp, yere oturdu. Öteki kadın da arka köşeye kıvrıldı.

Çocuk, ürkmüş, kocaman gözlerden ibaretti san-

ki. Her bir yeri ölmüş, yalnız gözler... Yüzü bir avuç... Ama gözler... Çocuk tir tir titriyordu.

Yaşlı kadın otobüs hareket ederken:

— Osmanım, dedi, tohdura söyle, dabannarını öperim, Velimi, biricik Velimi bu derdden gurtarsın.

Yolcular tekmi! göz kesilmiş, sıtmalılara bakıyorlardı. Bunu sezen erkeklerden biri:

— Tohdura, dedi.

Yanda duran seyrek sakallı köylü:

— Hep tohdura... Yaz gelip de sarı sıcak ciğerleri kebab edince, tekmi! Çukurova tohdura... dedi.

Yanımda, bir İstanbullu delikanlı oturuyordu. Bilmem ne üniversitesinde doktora yapıyormuş. Briyantinli saçlarına toz yapışıp çamur halini almıştı.

— Allah Allah, dedi... Bütün Çukurova doktora mı?

İhtiyar köylü:

— Ne belledin ya, yavrum, dedi.

Delikanlı:

— Yaa! dedi.

Köylü:

— Yaz gelip de pirinçlerin dibi göllenince... Yaz gelip de sarı sıcak çökünce... Yaz gelip de Çukurova kaynar kazana dönünce... Dönünce yavrum... Pirinç tarlalarından gara bulut misali sivrisinekler sökün edince... Gör o zaman Çukurova insanının halini. Hal değil irezillik yavrum.

Elini doğudan tarafa uzattı. Otobüsün camını toz bağlamış, öteler gözüküyor, yol boyunca da tozlar direk direk olmuş salınıp duruyordu.

— Şu depenin dibinde benim köyüm var. Altı bin dönüm çeltik ektiler bu yıl köyün dibine... Her yıl sinek yoğudu. Bu yıl... Bu gara yılı ne siz sorun, ne ben söyleyim.

Ben:

— D.D.T. ilacı? dedim.

İhtiyar köylü kızdı da:

— Siz şehir uşakları bir bellediğinizi bellersiniz zataı...

— Çok faydası var, dedim.

— Yazı yaban, Çukurova tüm göl olmuş, senin o ilacın para eder mi?

— Cebinlik?.. dedim.

— Deler geçer, dedi. Deler de geçer... Bizim burada, bu sebepten halı vakti yerinde olan yaylaya geçer.. Bizler galırık. İnsanlar neysem ne gene, hayvanların hali kötü. Sabahınan kalkıp bakıyoruz ki... gızıl gan içinde galmış atlar. Üşüşmüş başına sinekler. Yaa yavrum, dedi, siz ne anlarsınız bizim çektiğimizden! Yaz gelip de Çukurova göl olunca çocuklar dökülü dökülüverirler. Bizim adamlarımız sakallarına ak düşmeden ölürler. Yaz gelince, sıtma dutmadık adam bulamazsınız Çukurovada.

Saçı briyantınli delikanlı:

— Demek, demek, dedi; biz memleketimizi hiç tanımıyormuşuz demek!

Köylü acıyarak baktı. Diyeceksiniz ki, köylü hiç bir şehirliye acıyarak bakmaz. Ancak hürmetlice bakar. O eskidenmiş. Şimdi eski çamların bardak olduğu çağdır. Hem öyle acıyarak baktı ki:

— Eyi tanırsınız, yavru, dedi. Çok eyi tanırsınız. Sonra sustu. Sonra, birden, aklına gelmiş gibi:

— Sana bir şey diyeyim mi yavrum, yaz gelip de... Ağaçlar bile sıtma dutar Çukurovada. Elin memleketi zelzeleden titrer, Çukurova toprağı sıtmadan... Hey bire yavrum eyi tanırsınız siz bizleri... Amma...

Soluk yüzlü köylünün dizindeki kadını bir zangır-tı almış, dişleri durmadan birbirine çarpıyor. Var gücüyle de bacaklarını, tekmil vücudunu gerip inliyor.

— Oooy anam... Yandım anam... Öldüm anam...
Başını erkeğin dizlerinden alıp alıp yerlere çalıyor.
Erkeğin elleri, yarılmış, kocaman kara elleri, kadının saçları arasında,

— Fadımam, diyor, az galdı tohdura varmaya, şindi varırık bir inne yapar heç bişeyin galmaz.

Kadın:

— Yandım, diyor, yandım... Dört bir yanıma ateş aldı, köz aldı...

Sonra kıvranıyor, öylesine küçülüp bir topak oluyor ki... beş yaşında bir çocuk dersin. Bir zaman geldi, öyle ufaldı ki, kadın ortada kalmadı, yokolmuş gibi oldu...

Yüzü gözden ibaret kalmış çocuk köşesine dayanmış, boynunu da bükmüş, dört yanına şaşkınlıkla bakıyordu.

Bir baktık, kadın birden, sara tutmuş bir hal aldı. Debelenip duruyor. Gözleri dışarı fırladı.

Kocasını mı, akrabasını mı, nesiye, kadının başını dizine almış köylü:

— Fatmam, dedi, Fatmam, geldik tohdura... Böyle etme! Böyle edip de beni öldürme...

Fatma, «Ooof of»la karışık, inliyor, çırpınıyor.. Aynı yaralı kuşlar gibi...

Yolcular üzgün, dertli...

İstanbul delikanlı ikide bir:

— Ya, diyor, biz memleketi hiç tanımıyormuşuz.

Deminki köylü, İstanbul delikanlının gözlerine parmağını sokarmışcasına:

— İşte bak, dedi, işte böyle. Sen, dedi, yavrum, bir ayda elli evlik bir köyden on sekiz çocuk öldüğünü duydun mu? Sıfır sıtmadan öldüğünü duydun mu?

Yüreği yanmış köylü, sıtmayı sivrisineği, bataklık, bataklık kokusunu boyuna anlattı.

Temmuz öğlesinde, Çukurova gün vurmuş bir kalaylı siniye benzemişti. Ve bizim otobüs toz içinde, bu kalaylı siniyi bir uçtan bir uca katediyordu.

**Çukurova yana yana ört olur
Her sineği bir alıcı kurt olur.**

İşte Çukurova böyle.

OTOBÜSTE BİR AŞK HİKAYESİ

Bolu dağlarına geldik. Yollarda köyler var. Ahşap evli köyler... Köylerin kalem gibi, renk renk boyanmış, süslü, ahşap minareleri var. Bu köyler tertemiz gözüküyor. İnsanın aklından Doğu köyleri geçiyor. Bunlar da köy... Bütün köylerimiz, hiç olmazsa dış görünüşleri itibariyle, böyle olamazlar mı?

Bolu ormanları, karanlık bir deniz gibi çalkalanıyor. Ağaç denizi diye boşuna dememişler. Buralarda ister istemez Köroğlu geliyor hatıra.. Bütün heybetiyle, namıyla, şaniyle koç Köroğlu.. Köroğlunun kır atını oynattığı bu yerlerde, kimbilir kaç yüz yıl sonra, bizler rahat bir otobüste, evimizde imiş gibi, konuşa, dertleşe yol alıyoruz.

Yolculardan Kurtuluşlu Selim Efendi, bir kıza aşık olup, onu Amerikaya kaçırmak için Mersine götüren oğlunun derdinde. Söyleniyor söyleniyor, beddualar ediyor. Bu bitip tükenmeyen aşk hikayesinden canı sıkılan şoför, basıyor küfürü... Dört bir yanını yağlar almış şoför muavini telaşa.. Dört dönüyor.

Sonra biri var, şişman biri... Sirkece'de başını önündeki koltuğa dayadı, Ankaraya kadar kaldırmadı. Otobüs fazlaca sarsınca, bir gözünü açıp, hemen gene kapatıyor.

Gösterdiği bütün hayat eseri de bu kadar.. Arada bir de derinden derine horluyor.

Arkamdaki sırada oturan şalvarlı, kartal burunlu, kapkara yanmış adam Amasyadan bahsediyor. Her sözünün başı:

— Bizim Amasyanın... Bizim Amasyada Yeşilirmak... Yeşilirmak taşıdığı zaman hanümanlar dağıldı, ocaklar söndü... Yeşil Amasya zümrüt gibi...

Sonra iş kadına, aşka döküldü. Kız kaçırmalar, kadın oynatmalar...

Memur olduğunu söyleyen bir Kayserili, Mersin hapisanesinden sözaçtı. Kadın oynatma yüzünden epeyce yatmış... Sonra af... Toroslardan bir arkadaşı varmış mahpusanede, adı Ali... Torosların ünlü eşkiyası Ali...

Kayserili el kol hareketleriyle Aliyi anlatıyor. Kendinden bir geçmiş ki... Otobüs halkı her şeyi, kendi aralarında konuşmaları bırakmışlar, onu dinliyorlar...

— Alinin sevdiği kızı, Ali askerde iken, zorlan başka birine nişanlamışlar. Ali, askerden dönmüş... bakmış ki iş böyle... Bir gece, kızı kaçırmış... Kızın akrabaları Alinin yolunu kesmişler. Attıkları kurşunlar kızı öldürmüş.. Kızı, kaçırıp vurdu diye vermişler mahkemeye Aliyi... On beş yıl giymiş biçare... Sonra, bir gün baktık, Ali mahpusaneyi bir gece delip, dört arkadaşıyla kaçmış... Arkadaşlarından ikisi, ikinci gün yakalanıp geldiler.

Derken mahpusaneye düşen hemşehrilerinden duydum ki Ali, hapisaneden kaçtıktan sonra sevgilisinin mezarı başına gidiyor... Takibinde jandarmalar... Bir çam fidanını kökünden çıkarıp, mezarın başına dikeyor. Oturup bir de ağıt yakıyor.

Ali, çetesiyle on beş yıl dağlarda gezdi. Sonra da vuruldu.

Amasyalı:

— Aşıktan yaman ne var, dedi, yeryüzünde.

Selim Efendi:

— Aşkın Allah belasını versin, dedi.

Başka biri:

— Selim Efendiyi aşk süründürüyor, dedi.

Selim Efendi: — Allah filmlerin belasını versin...

Bizim oğlan...

Amasyalı: — Gençliktir, iyi olur!

Selim Efendi: — Aşk böyle Amerikaya mı götürür insanı? Filmlerin Allah belasını versin.

Amasyalı: — Cehenneme bile götürür.

Selim Efendi: — Aşkın gözü kör olsun!

Çökmüş bir ihtiyar: — Aşk iliklerdedir.

Öteden biri: — Gözdedir.

Bir köylü:

— Tabandadır, dedi. Görmüyor musunuz aşık Kerem, diyar diyar tabana kuvvet...

Amasyalı:

— Ben ne bileyim, nerededir aşk. Aşk, toprakta, taşta, suda, ağaçta, gecede, gündüzde... Yeşil otlarda bile... Aşk olmazsa damarlardaki kan durur. Aşk, aşk, kainatın her zerresindedir.

Ben:

— Aşk, dedim, Selim Efendiye göre filmlerdedir.

Selim Efendi kemal-i ciddiyetle:

— Teşekkür ederim beyefendi, diye mukabele etti, elbette öyledir. Bizim oğlan...

Amasyalı:

— Bakın, dedi, bizim Amasyada bir aşk geçti. Görülmüş şey değil...

— Nedir o?

— Durun da söyleyim.

— Aşk yamandır.

— Yamandır da söz mü? Bizim orada bir zengin

vardı, adı lazım değil.. Bir kızı vardı, bir elmanın yarısı..

— Sonra?

— Durun canım anlatıyoruz.. Belediyede çalışan bir delikanlı vardı. Kızla tutturmuşlar arayı. Bir gün kız ortadan kayboldu.

Bir delikanlı:

— Sonra?

Amasyalı kızdı, sustu. Anlatsın, delikanlı bir daha ağzını açmıyacak diye söz verdik. Ricada bulunduk.

Hikayenin sonu... Kızı belediyedeki delikanlı kaçırmış. Meydana çıksalar, kızın babası bir derebeyidir. Kızı da oğlanı da öldürtecek... Oğlan ne yapmış biliyor musunuz? Evin tavanarasına kızı saklamış... Yiyeceği içeceği hep tavanarasında.. Kız, tavanarasından iki yıl çıkmamış, kul olana gözükmemiş. Tavanarasında bir de çocukları olmuş.. Kızın canı sıkılmış tavanarasında da, o sebepten elişleri, mendiller, masa örtüleri işlermiş... O kadar çok işlemiş ki, bunları satmağa karar vermişler.

Bu işlemlerden birini kızın anası görmüş ve tutturmuş: «İlle de bu işleme benim kızın elinden çıkmıştır. Buralarda bu çiçekleri, kızımдан başka kimse yapamaz.» diye.

Acaba kim sattı bu işlemeyi? Bulmuşlar. Sır da bundan sonra çözülmüş.

Amasyalı coştı:

— Kızı tavanarasından çıkardılar ki ne görmeli! Sararmış, daha doğrusu solup, bembeyaz kesilmiş... Yanındaki çocuğu da kendisi gibi.. Kolay mı tam iki yıl, gün yüzüne hasret kalmış. Kızı kaçıran, bundan sonra, başını alıp, Amasyadan gitti. Bir daha da ondan bir haber çıkmadı.

Şakacı delikanlı:

— Kusura kalma amca, dedi, sözümü tutamadım. Kız, sonra ne oldu?

Amasyalı:

— Kız da, dedi, kahrından, bir ay sonra, dilinde sevdiğinin adı, öldü gitti. Kızın babası diyorlar, günahı boynuna, «Ben evimde bu çocuğu besleyemem», demiş, bir gece çocuk ortadan yok olmuş. Adam iyi ki Amasyayı bıraktı gitti, kalaydı mutlak öldürürlerdi. Hal böyle işte.

Otobüs halkı, bu aşk hikayesine dalmışken, birden makine zınk diye durdu ve şoför, muavin çocuğa, okkalı bir küfür salladı.

Şoförle muavini makinenin bozulan bir yerini düzeltmeğe çalışıyorlardı.

Yanımızdan pırıl pırıl, son model taksiler geçiyordu. Toprakta çeşit çeşit kıyı çiçekleri açmıştı.

GÜLEN ADAM VE AĞLAYAN KADIN

Narlıda otobüse bir köylü bindi. Köylü kısa boylu, küçücük bir adamdı. Orta yerde boş bir koltuk vardı, oraya oturdu. Küçücük gözleri dört dönüyordu.. Oturur oturmaz, baştan ayağa, bütün yolcuları süzdü. Sonra yüksek sesle bir «merhaba» çekti. Yolculardan bir ikisi, ona mukabele etti. Adamın bir yerinde duramaz bir hali vardı. Otobüs kalkıncaya kadar, hemen hep-siyle ahbap oldu. O boyuna söylüyor, biz gülüyor, gülmekten kırılıyorduk.

— Bana Çiftedut köyünden Köse Halil derler.

— Bu Çiftedut köyü nerede? dedik.

— Yerin üstünde, gökün altında.

— Oradan geçtik, dedi bir ikisi.

Köse Halil:

— Ben de geçtim mukabelesinde bulundu.

— Sen ne iş yaparsın Halil ağa?

BU DİYAR BAŞTAN BAŞA

— At alır satarım. Amma son zamanlarda bir iş geldi ki başıma sormayın. Düşman başından ırak...

— Söyle, dedik.

— Söylemem, gülersiniz.

— Kimse gülmez.

— Hepiniz söz verin gülmiyeceğinize de söyleyim.

— Söz veriyoruz.

— Gülersiniz.

— Gülmeyiz.

— Eyi tutun kendinizi, başlıyorum.

Hepimiz kulak kesildik.

— Başlıyorum.

Bir zaman bekledi. Sonra başladı:

— Bir atım vardı satacaktım,

Almadılar dorudur diye.

Üçlük beşlik verdiler,

Almadım iridir diye.

Sade Osmanlı altını verdiler,

Almadım sarıdır diye.

Beni tımarhaneye attılar delidir diye

Gene de almadım.

İki üç adam geldi şahitlik etti..

Köse Halil Veli oğlu Velidir diye.

Ben de minareyi belime soktum borudur diye.

Gülleleri cebime doldurdum,

Darıdır diye.

Denizin ortasına bastım kurudur diye.

Toros dağlarına tekme vurdum,

Geri dur diye...

Gülmeyin be! Söz verdiniz. Ne gülüyorsunuz.

Köse Halil yerinde duramıyor. Gayet ciddi oturup kalkıyor, kulaklarını oynatıyor. Kulağını nasıl oynatıyor? Bu kendine göre bir hususiyet herhalde.

— Ben, dedi, büyük tüccarım. At tüccarı. Her şey satın alırım. Gülmiyeceksiniz amma, başımdan bir

vaka daha geçti... Bu kötü amma... Bunu demem. Hem de inanmazsınız. Söz verin inanacağınıza söyleyim.

Hep birden:

— Söz verdik inanacağımıza, dedik.

Halil başladı:

— Ben o zaman genç bir tüccardım. 25 yaşlarımda vardım. Bir gün arkadaşlarımdan Hacı ağa ile yola çıktık. Derken bir acıktık, bir acıktık ki... Yolda bir kaz almıştık bir köyden.. Pişirelim dedik.

Kazı kaldırdık koyduk ocağa,
İstanbul'a indi Hacı ağa.
Kaz kalktı kaçtı bucağa.
Kırk gün oldu kayna deriz kaynamaz.

Anadan aldık sacı,
Pişirmek için kazı,
Kazın gölde kaldı gözü.
Kırk gün oldu kayna deriz kaynamaz.

Kazın kanadı yapçacık,
Eti kemiğinden berkçecik,
Ne kazan koydu, ne kepçecik,
Kırk gün oldu kayna deriz kaynamaz.

Dokuzumuz çalı çeker,
Sekizimiz altın yakar,
Kaz kaldırmış başın, bakar,
Kırk gün oldu kayna deriz kaynamaz.

Köse Halil sustu. Biraz sonra:

— Hani ya, gülmiyecektiniz? Söz vermiştiniz, dedi.
Bir yolcu:

— Kazı yedin mi? diye sordu.

Köse Halil:

— Kırk birinci gün pişti. Biz de yedik, doyduk, dedi.

Bir köyden geçerken otobüs durdu. Yaşlı bir kadınla üç erkek bindi. Kadın boyuna ağlıyordu. İncelmiş, kırış kırış yüzü gözyaşından ıpsıslaktı. Kadını görür görmez Halilin neşesi birden uçtu. Köşesinde büzüldü kaldı.

Kadını yanındaki adamlar teselli ediyorlardı:

— **Teyze ağlama, senin oğlanı vuranı hükümet muhakkak asacak.**

— Muhakkak asar.

Bütün otobüs halkı, artık Köse Halili unutmuş, kadınla ilgileniyordu.

Kadının yanındaki yaşlı adam, izahat veriyordu:

— Bunun oğluyla, vuran Alinin arasında bir tarla davası vardı. Ali bir gece tarladan dönerken pusuya düşürüp vurdu. Sabahleyin Aliyi asmazlar mı?

Hep birden:

— Asarlar, dedik.

Köse Halilin yüzünden şimdi keder akıyordu. Nerede biraz önceki neşeli, durmadan milleti güldüren Köse Halil, nerede şimdiki kederli adam!

— Onu mutlak asmalılar. Hem de asarlar. Tarla için adama kıyılır mı? Dünya malı için adama kıyılır mı?

Otobüs halkı ağlayan kadını türlü türlü şekilde teselli ediyordu. Ama her tesellinin başı:

— Onu mutlaka asarlar, sözüydü.

Ne söyleseler kadının ağlaması durmuyordu.

Bir ara başını kaldırdı ve sordu:

— Onu asarlarsa, benim oğlum geri gelir mi?

Hepimiz, bu teselli kabul etmez acı karşısında dertliydik. Otobüsümüz, Antebin, kırmızı, çıplak dağları arasında homurtuyla ilerliyordu.

AMBAR YOLCULARI İLE SEYAHAT

Vapurun adı Aksu... Samsunda dört gün bizim nazlı Aksuyu bekledim. Gününden bir gün sonra, salına salına ancak gelebildi. Onun zararı yok. Canı ne zaman isterse o zaman gelebilir. Bizler, beklemeye alışmışız. Ya beş gün sonra gelseydi. Ya hiç gelmeseydi, ne olurdu sanki, ne yapardık?

Asıl iş başka! Asıl mesele, Aksunun güvertesi, ambarları.. Bu güvertenin, ambarların ününü yıllardır duyuyorum. Bu seferki vapur yolculuğuna sebep de zaten ambarların, güvertenin duyduğum bu ünüdür.

Kapıyı açar açmaz birden sendeledim. Bir koku, bir koku, tarifi kabil değil... Adamın ciğerine kurşun nasıl işlerse, öyle işliyor. Korkunç bir koku, temiz havadan gelen insanı vuruveriyor. Ustura gibi keskin... Bir zaman insan kendine gelemiyor. Kendimi azıcık toparladıktan sonra, içerilere doğru yürüyelim, dedim. Bir kalabalık... İnsanlar, üstüste, yanyana, kucak kucağa, kirli, yırtık, asıl rengini kaybetmiş yorganların, telis çuvalların, yırtık hasırların altında, birbirlerinin üstüne yığılmışlar... Büyük karınca yuvaları vardır. Onlar gibi mi desem? Ama benzetemedim. Vân gölündeki gemilerden birine yüklenen bir koyun sürüsü görmüştüm. Öylesine yüklemişlerdi ki, koyunlar sıkışmış, kaburgaları birbirine geçmiş, acı içinde, can havliyle

hep bir ağızdan meleşiyorlardı. İşte Aksunun güvertesi, ambarları da tam böyle. İğne atacak yer kalmamış insandan.

Bir adım atamadım. Yerimde mihlandım kaldım.

Biri, ince burunlu, yelken bezinden yağlı bir pantolon giymiş, döşü, bağı açık, saçları iğne iğne, gözleri kan çanağı biri kolumu dürttü, «Ne istiyorsun?» der gibi, yüzüne baktım.

— Abi, dedi, baktım da sabahtan beri burada, dikilmiş duruyorsun. Sen güvertenin acemisisin herhalde. İçeri girmek mi istiyorsun?

— İstiyorum, istiyorum ya! Bu kadar insanın üstüne basa basa nasıl gidilir?

— Gidilir, dedi.

— Nasıl?

— Gidilir be abi! Ben nasıl geldim?

— Belki uçarak gelmişsindir.

— Yok, dedi. Ben senin zaten güverte acemisi olduğunu anladım. Onun için geldim yanına.

Bu oğlan, ıslıl ıslıl gözleri, bembeyaz dişleriyle gülen, ince, uzun, soluk yüzlü bu Karadeniz uşağı, sihirbaz olsa gerek... Yoksa... Akıl, sır ermez yaptığı işe...

O önde, ben arkada, elim de elinde düştük yola... Elimden, en güzel bir dostluk sıcaklığı fışkırıyor. Bu dostluk, bu pis yerde, koyun koyuna, ten tene yatmış insanların kardeş sıcaklığı, beni yüreğimden sarıverdi.

— Destur ağam! Destur bacım!

Desturu duyanlar, birbirine, biraz daha yapışıyorlar, zorla, yanlarından bir ayak basacak kadar yer açıyorlar. Kılavuzum, elden geldiği kadar ustalıkla, o binbir meşakkatle açılmış bir ayaklık yere, yavaşça ayağını basıyor. Sonra bir zaman duruyoruz. Yeniden seslenmeye başlıyor;

— Destur canım! Destur anam!

Zorla bir ayaklık yer.

Neyse, böyle böyle, az gittik, uz gittik, dere tepe düz gittik, dönüp baktık ki, bir arpa boyu yer gitmişiz derler ya. işte biz de öyle. Orta yerde, direğin yanında durup kaldım. Ayağımızı kımıldatacak yer yok ki...

Karadenizliye:

— Senin adın ne? dedim.

— Hasan.

— Hasan, dedim, haydi göster kendini.

Hasan gözlerime uzun uzun baktı. Gözleri doldu:

— Abi, dedi bu...

Gerisini söyleyemedi. Yutkundu kaldı. Gözleri doldu.

Uzun zaman olduğumuz yerde durduk. Rutubetten kararmış, paslanmış ambarın kaburgalarına başlarını dayamış, yorgun insanlar... Yüzleri de limon gibi sarı. Ve bomboş, hiç bir şey söylemeyen gözler. Binlerce göz. Biz orada dikilmişiz. Bu, binlerce gözü, bir zaman geldi ki, bana dikilmiş sandım. Sanki bütün yüzler, kuyu gibi kapkaranlık, kocaman kocaman açılmış, bir çift gözden ibaret. Hepsi de benim üstümde. Gözlerin sahipleri, inanılmayacak kadar, paramparça elbise. Gözlerden kaçmak için bir delik, bir yer. Şu benim kılığım kıyafetim, bilen bilir ne kılıkta olduğumu, ama bu kıyafetimle bile onlardan apayrıyım.

Ne yapmalı? Bunca göz, beni eziyor, sığınacak bir yer... Mademki binecektim bu gemiye, gidip bitpazarından her bir yeri yamalı, bir pantolon, bir de gömlek alsam ne olurdu yani? Şimdi, bunların arasında, ben de kendime bir yer, şöyle sıkışacak bir hasır üstü bulur, sıkıştırdım insanların arasına. Ve tenimde toprağımın adamlarının dost sıcaklığını duyardım. Olmadı. Bilemedim işte.

Biz böyle dikilmiş dururken, köşede bir kalabalığın içine sıkışmış, iki yanına dönemeyecek kadar sıkışmış, mavi gözlü, orta yaşlı biri seslendi:

— Ne duruyorsunuz orada öyle? Gelin oturalım.
Bu teklif canıma minnet, minnet ya:

— Nereye oturalım amca, yer nerede ki? Suali ağ-
zımdan döküldü.

Ayaklarını çenesine doğru çekti. Çenesini de dizinin
üstüne koydu.

— İşte yer, dedi.

Arkadaşıma dedim ki:

— Bir kişilik yer açıldı orada. Senin yerin nasıl
olsa var. Sağ ol!

Bin bela beni çağıran adamın yanına varabildim.
Düzüstü çöktüm.

Adam:

— Bey, dedi, seni öyle ayakta gördüm de...

Yumuşacık mavi gözleri vardı. Gözlerinin içi güler
gibiymi.

— İstanbula mı? dedim.

— İstanbula.

— Dört gün, dedim, bu kokuda, zor, dayanılmaz.

— Ben Rizeliyim. Bu, dördüncü gün. Dört gün da-
ha var. Vapura bindim bineli bu köşedeyim. Yerimden
kıpırdayamadım. Dışarı çıkmak gerekince yerimi, şu
çocuğa bırakırım.

Çocuğa baktım. Daha on beşinde. Arka üstü uzan-
mış, bitik bir hali var. Bacaklarının üzerinde, yanın-
dıkların ayakları.

Mavi gözlü konuşuyor:

— Biz gurbet adamlarıyız. Gelir gideriz. Bizim evin
biri de bu gemi ambarlarıdır. Görüyorsun ya... Bu ka-
dar sıkışık olmasak ne iyi olur. Bir de şu koku... Allah
kahretsin. Ben her yolculuktan sonra, gemiden inince
başım döner, halsiz düşerim. Günlerce burnumda bu
koku. Haftalarca yataktan kalkamam. Bizler gurbet
adamlarıyız. Alışmışız böyle işlere.

Kadınlar, arkalarını bize dönebilirlerse bebelerini emziriyorlar. Bebeler ağlaşıyorlar. Bir gürültü, bir ha-yuhuy... Tekmil Karadenizi köy köy toplayıp, başka di-yarlara sürgün ediyorlar gibi bir hal.

Bir kadın, bir köşeye büzülmüş. Kucağında da yav-rusu... Çocuk ağlıyor. Kadın, kocaman ela gözleriyle telaşlı telaşlı dört yanına bakınıyor. Ağlayan çocuğa meme verse ya! Veremiyor. Bu kadar erkeğin içinde memesini nasıl çıkarsın. Bakındığı bu yüzden zaten.

Bir ara edemedi: Yüzü kıpkırmızı, ürkek ürkek ge-ne bakındı. Burnu süzülmüş, ipincecik çenesi sivri, açık kalmış dudakları arasında gözüken dişleri süt gibi beyazdı. Bir delikanlı gözlerini kadından ayırmıyordu. Kadın, bu bakışı hissetti. Memesini çıkarmak için, göğsüne giden eli, geri indi. Gözünü de yere dikti. Be-besi ağladıkça onda da kıvranan bir hal görölüyordu.

Kadın, en sonunda, yanında duran erkeğe ısrarla baktı. Erkek işi anladı:

— Ben çekileyim de, sen çocuğu emzir, dedi.

Kadın yüzünü duvardan yana dönüp, büzüldü. Me-mesini çıkarıp, çocuğun üstüne yu'muldu. Bu sırada saatlerce bekleyen vapur hareket etti. Ben de dışarı çıktım. O korkunç koku, her yerime, derime bile sin-mişti.

Dışarıda hava kapkaranlık, kapalı idi. Karadeniz kudurmuştu. Tepeleri ak köpüklü dalgalar, gemiye çar-pıp parçalanıyordu.

YAĞMUR ALTINDA GÜVERTEDE UYUYANLAR

Karanlık kurşun geçmez bir gece... İnceden inceye yağmur çiseliyor denizin üstüne. Aksu vapuru aheste aheste yolunda...

Yağmur çiseliyor, dedim. Bazan bu hoş bir şey ola-bilir... Ama bu gece...

Geminin baştarafının, baştaraf güvertesinin, üstü apaçık. Ve orası da kum gibi insan dolu... Yatakları, eşyaları, her şeyleri ile insanlar bu yağmurun altında... Islak yataklardan, ekşi bir paçavra kokusu yükseliyor. Çocuklar ağlaşıyorlar. Erkekler, Karadenize has, o sinirli, gürültülü sesleriyle küfrediyorlar. Yağmura küfrediyorlar. Hallerine, gelmişe, geçmişe küfrediyorlar.

Ve yağmur devam ediyor.

Öte yanda, ince zayıf bir kadın sesi... Kadın boyuna bir şeyler mırıldanıyor. Böylesine yakıcı, böylesine acı bir ses duyulmuş değil dersem, yalan söylemiş olmam sanırım.

Kulak verip dinledim.

— Boğulacağım bu yorganın altında, diyor. Yorgan kurşun gibi ağırlaştı. Yorganın altına geçti yağmur, diyor.

Sesten yana yürüyorum.

Yukarıdan, üst güverteden bizim güverteye parça parça ışıklar dökülüyor. Yağmur damlaları ışığa çarpıyor. Çarpıp kayboluyorlar. Bir ışık parçası da kadının yorganının üstünde. Işık, yırtık yorganı sarıvermiş, yorganın bütün sefaleti meydanda... Altından birbirine girmiş, bir sürü, irili ufaklı ayak fırlamış. Ayaklar kirli, ayaklar ıslak...

Kadın, başını yorganın altından çıkarıyor. Yaşlı bir kadın, yüzü, alnı kırışık içinde. Avurtları birbirine geçmiş. Çenesi ipincecik. Dişsiz dudakları da çökmüş. Islak yüzü ışıktaki parlıyor.

Eli, yorganın ıslaklığı üstünde dönüp duruyor. Ne yapacağını şaşırmış...

Yağmur, durmadan karanlığa yağıyor. İnatçı ve sinsî bir yağmur. Yağmur döşemelerde göllendi.

— Sana ne diyeyim, oğul? diyor kadın. Bizim de toprağımız vardı... Neler gelecek bu garip başıma. Da-

ha ne kara günler göreceğiz? Aç ölseydik, aç ölseydik de toprağımızda ölseydik.. şu halimize bak!

Bu minval üzere söylendi durdu.

O, boyuna kahırlı kahırlı söylüyor, yorganın altındaki erkekse, hiç sesini çıkarmıyor. Yalnız, kadın, her: «Sana ne diyem oğul?» dedikçe, ayakları sinirli sinirli kıvranıyor.

Ötede yağız bir delikanlı.. Kapkara bıyıkları var. Güvertenin sekisine upuzun arka üstü uzanmış. Ne altında hasır, ne üstünde yorgan. Apaçık. Yırtık elbisesinden her bir yeri gözüküyor. Bu yağmur altında, bir bahar güneşi altında imiş gibi, bir rahat uyuyor ki.. Böylesine rahat bir yüz görmedim! Işılsak elbisesi tenine yapışmış. Yüzünden aşağı sular süzülüyor. Bir zaman başında durdum baktım. Bu yağmur, bu üstünden süzülüp akan sular, hiç mi tesir etmiyor ona acaba? Bu da insan. Bunun da bizim gibi bir yüreği, sinirleri, eti, derisi olsa gerek. Yağmur altında böyle rahat nasıl uyunur? Bu uyku, kahredici, öldürücü bir yorgunluğun sonu olsa gerek. Başka türlü... Arada bir de dönüp, geniş geniş soluk almasa, adam buna ölmüştür, der.

Güverte insan dolu... Parça parça dökülen ölgün ışık delicesine süzülen yağmur, deniz... İnsanların yüzleri bambaşka... Uzamış, korkunç yüzler. Bunlar başka mahluklar, başka bir dünyadan gelmiş gibi.

Kıvranışlar, beddualar, gülüşler. Ya... Gülenler de var. Bir ihtiyar bir köşeciğe çökmüş, boyuna gülümsüyor. Ötede birkaç kişi bir araya gelmiş şakalaşıyorlar.

Sonra, sarışın, sakallı, sakalsız, kıvrıcık, mavi gözlü, ceketsiz, gömleğinin de bütün düğmeleri dökülmüş biri, (adını öğrendim : Hopalı Rıza) gözlerini karanlık yağmura, bir noktaya dikmiş, kıpırdamadan bakıyor. Hiç mi hiç de kıpırdamıyor.

Bu gecede, bu yağmur altında, herkesin hali berbat ya, asıl beterin beteri bir ailenin hali. Bunlar, Ka-

radenizden her yıl yurdunu yuvasını bırakıp göç edenlerden. Küçücük tam altı çocuk, gene bir de çocuklar kadar küçücük yaşlı bir kadın.

Yağmur gittikçe artıyor.

Karı koca, yırtık bir hasırı, köşelerinden tutup germişler. Çocuklar ve ihtiyar kadın bunun altında. Ama bu yırtık hasır, yağmura o kadar kâr eylemiyor. Gene olan oluyor.

Dönüp dolaşıp geldim baktım; karı koca, hep öyle ayakta sıırılsıklam, hasırı çocukların üstüne germiş, öylécene duruyorlar. Yüzlerinden bir acı, zehir yeşili acı geçiyor. Kolları hiç mi yorulmaz bunların?

Gece yarısına doğru yağmur dindi.

Şimdi, gürültülü, yorgun, canından bezmiş bir kalabalık uyumağa, ıslak, göllenmiş döşemelerde sabahlamağa çalışıyordu.

O hareketsiz uyuyan, yağız delikanlının başına bir daha vardım. Hala dünyadan habersiz. Sırılsıklam ve rahat uykusunda...

Ambara giden kapının yanında, zayıf, titreyen bir kadın... Elbisesi tenine iyice yapışmış... Öylesine yapışmış ki çırılçıplak sanırsın. Göğsü, kalçaları her bir yanı besbelli... Yedi yaşlarında gösteren bir çocuk da eteğine yapışmış, habire mızmızlanıyor.

— Ana! Kız ana! Beni götür buradan.

Kadın, tersledikçe çocuk basıyor yaygarayı...

— Boyu devrilesi, seni nereye götüreyim?

Çocuk, ağladı ağladı, sonra sustu.

— Ben buradan gideceğim. Ben burada durmam. Üşüyorum... Üşüyorum...

Çocuk, iyice işi azıttı, terter tepiniyor.

— Ben burada durmam.

Kadın kızıyor. Kızıp dövüyor çocuğu. Çocuk yerde debeleniyor.

Kadın:

— Geber, diyor, geber.

Sonra birden, ağlayan çocuğu yerden alıp, var gücüyle bağrına basıyor. Ve nihayet hıçkıra hıçkıra ağlıyor.

— Güm görmemiş öksüz yavrum, seni nerelere götürüyüm, nerelere yavrum? diyor.

Kadına yaklaşıp soruyorum :

— N'oluyor bu çocuğa? Bir yeri mi ağrıyor?

— Ateşler içinde yavrum, diyor, ateşler içinde... Şimdi onu, İstanbul'a, amcasına götürüyorum, diyor. Doğdu doğalı hastalıklı.

Çocuğu sımsıkı sarmış, avutmak için iki yanına sallanıp duruyor.

Ambara giriyorum. Azıcık olsun ambarın kokusuna alıştım. Ambar, kocaman bir meydanlık gibi. Bu meydanlığa, sanki bir takım cesetleri üstüste yığmışlar... Herkes derin uykusunda. Kucak kucağa, üstüste uyuyorlar.. Horlayanların, sayıklayanların hesabı yok.

Gene ortada dikilip kalıyorum. Nasıl adım atmalı? Ama bazıları hiç orali değil, insanlara basa basa gidecekleri yerlere gidiyorlar.

Bazıları salıncak kurup, içinde uyuyorlar. Onlar rahat.

Ambarın sağ köşesinde, ikinci mevki kamaralara açılan kapının biraz sağ ilerisinde musluklar var. Bozuk musluklardan sular sızıyor. Burası en pis bataklık-tan daha pis. Muslukların sağı solu, soğan kabukları, ek-mek kırıkları ve hamsi artıkları karışmış bir çamur içinde. İşte burada da bir onbeş kadar insan, çoluk-çocuk, kadın erkek uyuyorlar. Uyuyanların her bir yerlerine buranın çamuru bulaşmış.

Bir direğin dibinde, belini direğe verip, bir ihtiyar uyumuş. Uzun ak sakalı göğsünü boydan boya örtmüş. İhtiyarın başı, sanki gövdesine iplikle bağlanmış gibi,

öylesine göğsüne düşmüş. Kocaman, korkunç, yırtılmış elleri, herhangi bir eşya gibi, şöyle bir tarafa atılmış-casına hareketsiz yerde duruyor.

Sabahleyin, bulutları ortadan çekilmiş bulduk. Gökyüzünde tek leke yok. Kocaman, yapayalnız bir güneş... Gecedен ıslananlar, sırtlarını güneşe vermişler, kurunuyorlar. Kurunup geriniyor; kaşınıyorlar.

Karadenizi sorarsanız, o da bugün dümdüz. Üstünde ufacık kırışıklıklardan başka dalgaya benzer bir şey yok.. Bu küçücük kırışıklar, Karadenizi ışığa boğmuş. Pırıltılar cümbüşte...

DERDİ ANLAŞILMAYAN ÇOCUK

Bugün yolculuğun ikinci günü... Dört yanımız deniz. Karadenize gün vurmuş, duman duman mavileşiyor.

Uzakta, Karadeniz kıyıları... Sarp kıyılar bıçakla kesilmiş gibi. Kıyı dağları yeşillik içinde. Köyler de görülüyor arada bir. Yamaçlara asılmış gibi köyler.

Gene güverteye, ambara dönüyorum. Dışarıda, alabildiğine sıcak bir güneş, burada ise, kıvıl kıvıl, bir solucan yumuşaklığı, ıslaklığı içinde yarı sersem olmuş insanlar. Hani ağlarla balıkları karaya çıkarıp dökerler, balıklar karaya çıkınca bir zaman çırpınır, sonra, kesilirler. Nihayet arada sırada kuyrukları oynar. Toprakta debelene debelene kirlenmişlerdir. Bu insanların şimdiki hali de öyle işte.

En alt ambar, kuyu gibi derin, rutubetli. Dışarıda, doludizgin bir bahar güneşi.. İşte bu kıyıya sıkışmış adamlar, o güneşin adamlarıdır. Ömürleri, kara toprakta, güneş altında geçmiştir. Burada, bir delirtici kuyuda betterin betteri bir can sıkıntısı musallat olmuş onlara. Sararmış, uzamış yüzler sinirli.

İşte bir delikanlı ki bıyıkları yeni terliyor. Yüzünde ayva tüyleri. Avurtları geçmiş. Gözlerinin yanında keskin kırışıklar. Ela gözleri bir hoş, dalgın, sarhoş gözleri gibi. Yırtık pantolonunun dizlerinden aşağısı salkım salkım, öylesine parçalanmış. Beline kemer yerine kirli bir kendiri dolamış... Belini de geminin kabusuna dayamış. Ayaklarının bulunduğu yerde azıcık bir açıklık var. Fırsat, bu fırsat. Hemen oraya çöktüm. Benim, yanına oturduğumdan haberi bile olmadı. Kimbilir ne derdi var? Neler düşünüyor şimdi?

— Merhaba! dedim.

Hiç oralı olmadı. Duymamıştır sandım. Birkaç sefer dürterek, bir :

— Merhaba! daha çaktım.

Derin bir uykudan uyanırmışcasına, gözlerini kocaman kocaman açarak yüzüme baktı. Sonra, aynı şaşkınlık içinde, usuldan gülümsedi.

— Çok dalmışsın be hemşerim, dedim.

Sesi derinden, uzak bir mağaradan çıkar gibiydi:

— Yok, dedi, dalmadım.

— Ya bu hal ne?

Sustu. Daha, şaşkın şaşkın yüzüme bakıyordu.

Konuşma kapısı Anadolu'da, «Nerelisin»le açılır. Ben de aynı suali sordum:

— Bayburtluyum, dedi.

Elleri kocamandı. İki, üç el büyüklüğünde.

— Nereye? diye sordum

— İstanbula, dedi.

— Hiç gittin mi İstanbula?

— Gitmedim.

— Duydun mu?

— Bizim hemşerilerden çok duydum. Ucu bucağı yokmuş. Bir minareleri varmış, üç kavak boyunda. Orada her yerde bir minare varmış. Bizim hemşeriler, İstanbul değil, minare ormanıdır, derler.

Konuşurken sesi zayıflıyor, kesiliyor, yani zorla söylüyordu. Arada da derin derin dalışından, bu çocukta bir hal olduğu anlaşıyordu. Sebebini bir türlü söyletemiyordum. Hastaysa doktora gitmesini, yok, başka bir derdi varsa, bir çare bulmak için elden geleni yapacağımı söyledim. Bir türlü söylemiyor.

Sonra, bayılır gibi, gene daldı. Tekrar dürttüm. Söylesin diye de, iyice yüklendim. Soluk, bütün kanı çekilmiş, ak bir kağıda dönmüş yüzü gerildi, zorla:

— Üç gündür... dedi. Gerisini getiremedi.

Gönlünü almak için türlü diller döktüm. Açlığını bana söylediğinden dolayı öyle pişman olmuştu ki... Dünyanın bütün pişmanlığı yüzüne toplanmıştı sanki. Gözlerinden, bana karşı, şimşek gibi bir kin pırıltısı geçti.

Bir daha da konuşmadı.

Gidip ekmek ve hamsi alıp getirdim. Bakmadı bile. Başı önüne düşmüştü. Yemesini söyledim. Başını kaldırıp bir daha bana bakamıyordu. Yanaklarından aşağı yaşlar sızdığını gördüm. Daha fazla üstüne varmayıp, oradan ayrıldım.

Bir kadın bebesini bağrına basmış ninni söylüyordu; yanık, dertli bir ninni...

Bir erkek, konuşuyordu. Tarladan, öküzden, fındıktan, tütünden, yokluktan konuşuyordu.

Bir başkası, çok uzun boylu, Rizeli, kemençesinin üstüne yumulmuş, neşeli aşk türküleri çalıyor, söylüyordu.

O, çalarken yanında dinleyenlerden iki üç kişinin omuzları boyuna oynuyordu.

Derken bu üç kişi, birden ayağa kalkıp elele girdiler. Ama ayak oynatacak yer yok. Olmasın. Millet coşmuş bir kere. Ayakları altındaki insanları ezemezler ya.. Derken bir yer açıldı. Aralarına kurşun sıksalar, bu

kadar yeri açacak imkanı bulamazlardı. Ama horon başka...

Ve başladı, Karadenizin o canım, o deli su gibi akan horonu...

İstanbul'a kadar üç gün durmadan, o küçücük yerde, Karadeniz uşakları taşkın neşeleriyle horon teptiler. İnce, uzun, dal gibi Rîzeli kemençeci tam üç gün tükenmez bir aşkla, çaldı söyledi.

**Adamun sayırler
Otuz içi dışını
Nasıl tarif edayım
Sevdaluğun işini**

Alt ambarı dolaşıyorum. Gözüme, o deminki Bayburtlu çocuk çarptı. Şimdi canlanmış bir hali var. Ama beni görür görmez başı önüne düştü. Yüzünde kan eseri kalmadı. Dayanamayıp yanına vardım.

— Bak, dedim, yiğidim, sen bana başındaki hali söylediğine utanıyorsun. Daha çok toysun da ondan. Gurbet elde çok işler geçecek başından. Hepimiz aynı yoldan geçtik.

Ben söyledim o, başı önünde düşündü durdu. O sustukça ben de söylüyordum. İnsanlardan, dostluktan; insanların birbirlerine yardım yapmak zorunda olduklarından, bunda utanılacak bir şey olmadığından dem vurdum, durdum.

Sanki toprağa, kayaya, şu ambarın lanetleme demir kaburgasına söylüyorum.

Başını kaldırıp da bir tek laf, ama bir tek laf etmedi, edemedi.

BİLETSİZLER ÇUVALA

Beterin beterinden saklasın derler, bir laf vardır. Bu söz bugün Aksu Vapurunun ambarlarına, güverte-

sine öyle bir yakışmış ki... Deniz, bugün her günkü gibi değil, biraz belalı... Dalgalar gemiyi şöyle, arada bir yokluyor.

Bu sebepten, ambarları, güverteyi seyreyle şimdi... Karnını, boğazını tuta tuta, serilmiş insanların üstünden koşa, atlaya, musluğa can havliyle kendilerini atanlar... Bazıları da musluğa yetişemeyip, oldukları yere, yanlarındaki insanların üstüne kusuveriyorlar.

Başka taraflarda neyse ne ya, burada şu deniz tutması korkunç bir hal alıyor.

Koku üstüne koku!

Kusanlar, başı dönenler, yüreği daralıp, duracakmış gibi mosmor kesilenler...

Bilet kontrolü başladı. Kontrol memurları tek ayak üzereler adeta. Seke seke biletlere bakıyorlar.

Gene alt ambardayım. Kontrol lafı ağızdan ağıza dolaşıyor. Yukarıda biletsiz bir kişiyi yakalamışlar. Şimdi herkes bunu konuşuyor. Bu bir dedikodu halini aldı.

Bunun üstüne, asker pantolonu giymiş bir delikanlı ortaya dikildi. Ellerini kollarını sallaya sallaya söylenmeye başladı:

— Arkadaşlar! Ben bilirim... Onun için kimse inkar etmesin... İçimizde kaçak binenler vardır. Kontrol başladı. Yukarıdan aşağıya geliyorlar. Yukarıda da bir biletsiz yakalamışlar. Bizim ambar rezil olmasın elaleme. Biletsizler, kontrol gelirse, nasıl olsa meydana çıkacaklar. Biletsiz kim varsa çıksın meydana. Çıksın da bir çaresine bakalım. Bir yolunu bulalım. Bizim ambarın şerefi var. Rezil etmeyelim.

Kimsede ses seda yok. İçimden, çok şükür, diyorum, bu ambarda hiç biletsiz yok.

Delikanlı ise, hala ayakta. Direk gibi dikilmiş duruyor ve teker teker her insanın yüzüne, gözlerinin içine, boynunu uzatmış bakıyor.

Bir zaman böylece baktı. Sonra zayıf, yırtık gömleğinden kaburgaları görünen, uzamış, kirli sakallı bir adama, hızla parmağını uzattı. Adam, neye uğradığını bilmez bir halde afalladı; telaşlandı. Gözleri, kocaman kocaman açıldı. Etrafa korku ile bakındı.

Delikanlı:

— Sana diyorum. Sen gel buraya, dedi. Parmağı, ona doğru dikilmiş, sert, öyle duruyordu.

Adam, kıpırdar, kalkar gibi etti; sonra olduğu yerde kalakaldı.

— Gel buraya!

Sesi gürlüyordu.

Zayıf adam, zorla, iki ellerini yere dayayarak kalktı. Başı önüne düşmüştü.

Ses gürlledi:

— Biletini göster!

Çenesi, iyice göğsüne dayandı. Bir el işaretiyle «yok» der gibi yaptı.

— Ben, dedi, ben adamımı bilirim. Biletsiz adamı gözünden tanırım. Şimdi bir çare? Bu arkadaşı saklayacak bir yer bulmalı!

Adama döndü:

— Sen, dedi, dur olduğun yerde. Sonra yine nutuk verir halini aldı.

— Haydiyin, daha biletsiz varsa çıksın meydana. Beni yormayın. Ben biletsiz bulurum. Ben bulamazsam, biletçi şıp diye bulur çıkarır.

Durup, keskin keskin, gözlerini kalabalığın üstünde gezdirdi. Gözleri bir yere gelince durdu. Gözlerinin olduğu yerden bir adam, yavaş yavaş ayağa kalkıyordu. Bu, bir efendi düşkünüydü. Efendi düşkünü olduğu paçaları, dizleri erimiş pantolonunun ütü yerinden, ellerinden, duruşundan, her halinden belli oluyordu. Ayağa kalkan efendi düşkünü tatlı tatlı kaşındı, kaşın-

dı ve gülümsedi. Nutuk meraklısı iyilik sever delikanlımız da gülümsedi.

— Tamam, dedi, tamam. Dur orada.

Ambardakilerin cümlesi de gülümsedi. Adamlar, ayakta, öylesine durdular kaldılar. Ambardakiler, hep onlara bakıyorlardı.

Delikanlı:

— Bir çare? dedi. Bunları saklamak için içinizde bir şey bilen var mı?

Her kafadan bir ses çıktı. Şöyle yapalım böyle yapalım.

Biri bağıırıyordu:

— Kundağa saralım.

Delikanlı:

— Böyle ham laf ettiğin için seni kundağa sarmalı, dedi.

Öteki bozuldu.

Delikanlı:

— Şunun lafına bakın, millet can derdinde... De söyleyin bakalım, aklınıza bir çare geliyor mu?

Kalabalık kıpırdandı. Bütün yüzler, bir şeyler halletmeye çalışan bir düşünce içerisindeydi.

Millet düşünüyor. Arada, birden biri ayağa kalkıp, bir fikir ileri sürüyor. Fikir ipe sapa gelmez cinsinden olursa toptan gülüşüyorlar.

— Kontroller geliyor.

Haber kalabalığı şaşırttı.

Delikanlı gürledi:

— Hiç birinizde de iş yokmuş, dedi. Ben de siz!... bu kadar insanı... Durdu. Kalabalığı şöyle yukarıdan aşağıya süzdü.

— Haydi, dedi, şimdi iki çuval bulun! Bu da mı gelmiyecek yoksa elinizden?

Kalabalık yerinden oynadı. İnsanlar aralığa düştüler. On dakika sonra iki çuval, bizim nutuk meraklısı-

nın elindeydi. Kalabalığın gözü de bizim delikanlının elindeydi.

Efendi düşkünü gülümsüyor, ötekinin başı önde, yüzü mosmor olmuş, taş kesilmiş soluk gibi öylecene duruyordu.

Delikanlı önce efendi kılıkliya yaklaştı. Gülümsedi. Gözleri, bir iyilik yapmanın sevinci ile dolmuş, pırl pırl yanıyordu. Çuvalı açıp:

— Gir! dedi.

Efendi düşkünü, hiç istifini bozmadan, dudağında o hoş gülümsemesiyle çuvala girdi. Delikanlı da çuvalın ağzını iyice bağladı. İki kişi çağırıp, köşeyi, üç kadının bulunduğu yeri eli ile işaret etti:

— Götürün oraya!

Kaldırıp götürdüler. Patates çuvalı gibi, geminin kaburgasına dayadılar.

Kaburgaları görünen adamın, başı daha önünde. Yüzü de daha morarmış.

Delikanlı çuvalı gösterip:

— Gir! dedi.

Adam, oralı bile olmadı.

— Gir be; dedi ölüm değil ya! Ben belki yüz defa girdim çuvala... Kımıl da be!

Bir türlü kımıldamıyor.

Delikanlı hırsla, tutup adamı yere yatırdı. Adam, sanki ölüydü. Hiç bir can eseri göstermiyordu.

Kendisine yardım edenlere:

— Yerleştirin şunu çuvala, dedi.

Çarçabuk çuvala yerleştirip, ağzını bağlayıp öteki çuvalın yanına koydular.

Derken memurlar damladı. Kadınlar, çuvalların üstüne bir yorgan örtüp, bellerini de çuvala dayadılar.

Memurlar, teker teker biletlere bakıyor. Ambarda-kilerin hepsinin yüzü çuvallara dönük, heyecanla çu-

valları kolluyorlar. Memurlar, bellerini çuvallara vermiş kadınların biletlerini kontrol ederken, heyecan son haddini buldu. Nedense, bu sırada, bütün ambarda bir öksürme başladı. Hep bir ağızdan, ara vermeden habire öksürüyorlar. Bunca insanın bir ağızdan öksürmesi, insanın kulağını sağır edecek derecede müthiş bir gü-rültü yapıyor. Memurlar çuvalların yanından ayrılınca, öksürük de birden durdu.

Memurların yüzlerine baktım, gözleri şaşkındı. Ök-sürük sağanağından sonra bir afallamışlardı ki... sor-mayın.

Memurlar, ambardan çıkar çıkmaz birkaç kişi he-men çuvallara saldırıp, ağızlarını açtılar. Efendi düş-künü hala gülümsüyordu. Ötekisi ise bir külçe halin-deydi. Çuvaldan cansızcasına yere dökülüverdi.

AMBARDA YEMEK VAKTİ

Öğle vaktidir.. Bahar güneşinde Karadeniz tütü-yor. Öylesine taze bir hali var.

Aksu, kıyıda uğramadık yer bırakmadı. Her uğra-dığı yerde de en az beş saat bekliyor.

Dönüp dolaşıp, vardığım yer güverte. Fakat güver-teye adım atmağa korkuyorum. Acının, derdin bu ka-darı da insanı kahrediyor.

Güverte, ambarlar şimdi daha kirli, daha pis, öldü-rücü bir kokuyla kokuyor. İçerisi güneş alınca, güneş ambar deliklerinden içeri sızıyor ve bol ışık altında manzara daha başka türlü, daha aşıkarak görülüyor. Şim-di burada, yalnız, sararmış insan yüzleri, halsiz çıplak ayaklar, eller görülüyor.. Gerisi, yani, geriye kalan vü-cut kısımları, üstünü toz bağlamış, çamur olmuş, liy-me liyme bir paçavra yığınının ibaret. Bu paçavra yı-ğınını arada sırada kımıldıyor. O zaman anlaşılıyor ki, burada bir can, bir hayat eseri var.

Yukarıda anlattığım haller öğle üstleri birden değişiveriyor. Paçavra yığınları, kısım kısım birbirlerine dayanarak doğruluyor ve bizim bildiğimiz insan suretine geçiyorlar.

Öğle üstleri ambarları, kızartılan hamsilerin ağır dumanı alıyor. Şunu da söylemeden geçmiyeyim. Ambarda bir de lokanta var. Hamsiler orada kızartılıyor. Fakat bu lokanta öylesine pis ki...

Parası olanlar, tabak tabak hamsi alıyorlar. Bir kısımları da evlerinden getirdiklerini yiyorlar.

İşte bir ihtiyar kadın.. Başındaki yazması paramparça.. Yırtıklarından gür, ak saçları dışarı fırlamış.. Kirpikleri de top top olmuş yaş ile.. Dizinde sararmış, incelik bir deri kalmış, incecik bıyıklı bir delikanlı yatıyor. Delikanlının rengi korkunç bir sarı... Herkes yemek yiyor da ana - oğul yemiyorlar.

Beni artık yukarı ambarda herkes tanıyor. Can ciğeriz hepsiyle. Daha şimdiden bir yaşlı kadınla ana - oğul olduk. Ben yanından ayrılısam, hemen aratıp bulduruyor. Dertleşiyoruz.

Çocuğu dizinde yaşlı kadının yanına gittim. Beni artık iyice tanıdığı için çekinmedi.

— Gel, dedi, gel otur yanıma çocuğum.

Yanında oturacak yer var mıydı sanki... Ancak çömelebildim.

— Geçmiş olsun teyze, inşallah iyi olur, dedim.

İçini bir çekti ki ciğerleri tüm söküldü sandım.

— İnşallah, dedi, inşallah çocuğum.

Sonra anlattı. Oğlanın babası da ince hasta'lıktan gitmiş. Bu çocuksa babasından sonra dünyaya gelmiş.

— O zamanlar halimiz daha kötüydü. Bizde, diyor, tarla yoktur. Kayaların arasında bulduğumuz el kadar bir toprak parçasına, çapayla ekeriz tohumu, sonra da, tutam tutam toplarız. Gün görmedi çocu-

ğım. Sırtıma bağlardım bebeği, götürürdüm tarlaya. İşte böyle, sırtımda büyüttüm. Kara saçımı süpürge eyledim de, bu yaşlara eriştirdim.

Kadının elleri, bütün Anadolu elleri gibi, aşırı de-recede büyüktü. Nasır bağlamıştı. Aynı kaplumbağa sırtı gibi...

— Son zamanlarda azıcık, halimiz dirliğimiz iyi-leşti. Dert eksik olmaz ki başımızdan. Oğlan evlenme parası kazanmak için gurbetlere düştü. Eli boş, bir de bu hastalıkla döndü. Bir fındıklığımız vardı ağam, onu sattık. Ben sırtımda odun taşıdım şehre, onun parası ağam... Aylaktık, elimizde ne var ne yok doktorlara verdik. Ondan, günden güne sarardı, soldu.

Şimdi de neleri var, neleri yok, satıp savıp bir gü-verte bileti kestirmişler, ver elini İstanbul hastaneleri.

Çocuğun yüzüne baktım. İstanbula ya varır, ya varmaz.

— Vapura bindik bineli hiç yemek yemeyip, su içi-yor, onu da kusuyor.

Çocuk aynen ölü gibi hiç kımıldamıyor.

— Bizim tarafların insanları, hep ince hastalıklı. Bu hastalıktan gitmeyen yok. Bizleri hep bu hastalık götürür.

Anlattıklarından anladığıma göre, Çukurovada sıt-ma ne ise, Karadenizde de ince hastalık oymuş.

Ne denir, yolun açık olsun cefakar ana! Çocuğu-nu inşallah hastaneye yatırırılar.

Öğle yemeği, şu kadınların hali yürekler parçala-yıcı.. Erkekler ağızlarını şapırddata şapırddata yemek yi-yorlar. Yesinler, helal olsun ya, iş başka... İş kadınla-rın halinde, onlar çarşaflarına bürünmüşler, erkekle-rin ağız şapırtılarını seyrediyorlar.

Bunlardan bir karı-kocaya gözüm takıldı. Sofra kirli bir bez parçası, ekmekse kapkara, toprak gibi

ufalan bir ekmek, ortada da yumruk kadar, bir lor peyniri parçası... Erkek çok genç, kadın da öyle. Kara gözlü, uysal... Erkeğin koltuğuna sığınmış bir hali var.

Erkek, iştahlı iştahlı, habire atıştırıyor. Kadınsa büzüldüğü yerden onun yiyişini hayran hayran seyrediyor.

Erkek, yiyip doydu. Elinin tersiyle de kabadayı kabadayı bıyıklarını sıvazlayıp, ağzını sildi. Sonra bir mart kedisi gibi, bir uçtan bir uca gerindi.

Beni bir meraktır aldı. Ya şimdi ne olacak? Kadın aç mı kalacak?

Sofra açık duruyor. Sofranın üstünde, bir elin yarısı kadar bir ekmek parçası, baş parmak büyüklüğünde bir de peynir..

Erkek, sıvazlanıp gerindikten sonra, sağ eliyle ekmek parçasını kadının önüne atıverdi.

Hani, hırsız kediler olur, epeyce zaparta yedikleri için, kendilerine verilen yiyeceğe bile sine sine, korka korka yaklaşırlar. Kadının şimdiki hali de tıpkı onlar gibi idi. Öyle ürkekti ki... Ağzına her lokma atışta bir kocasına, bir etrafına üzüntüyle bakıyor, sonra yavaş yavaş çiğniyordu.

Duyardım da inanmazdım. Derlerdi ki, Karadencilerde, erkekler oturur, her işi; tarla işini, ev işini, pazar işini kadınlar görürler. Bu hali gördükten sonra...

Şu ambarda, güvertede kaç övün yemek yendiyse hep erkekler önce yedi, kadınlar baktı. Kalan artıkları da köpeğe atar gibi, kadınlara verdiler.

29.5.1952

NUHUN GEMİSİ PEŞİNDE

AĞRI DAĞI ETEKLERİNDE GEÇİRDİĞİM İLK GÜN

Ta ötelerde, uzaklarda, doğuda bir aydınlık.. Bu aydınlık, önünde, havada salınıp duran toz tabakasının arkasında... Son süratle ilerliyoruz. Şoföre, ikide bir soruyorum:

— Dağ nerede?

— Biraz sonra gözükecek.

Gidiyoruz, gidiyoruz..

En sonra dümdüz bir ovaya düşüyoruz. Dört bir yanımız yüksek tepeler... Yüksek tepelerin ötelerinde dağ. Tepeleri aştıktan sonra bir başka düzlük... Dağ gene ortalarda yok.

Sonra, doğudaki ışıltı çoğalıyor. Tozlardan ince ince ışıklar süzülüyor.

Birden karlı bir doruk. Ama birdenbire, tepemizde, asılı kalmış gibi, apak, sabah güneşinin ışıltısına boğulmuş göklerde bir doruk.

Şoför otomobili durduruyor.

— İşte Ağrı.

Bıyık altından bir de gülüyor.

— Bey sen bu dağa mı çıkacaksın?

Yüreğime bir korku düşüyor. «Sahiden ben bu dağa mı çıkacağımı?» Ama elden geldiği kadar belli etmiyorum.

Dünyanın üstüne ikinci bir dünya gibi oturmuş dağ! Dünya, ağırlığı altında eziliyor gibi... Ağrının cümle ağırlığını sırtımda duyuyorum.

Çekine çekine:

— Kısmet... diyorum.

Bu sefer, şoför çokça gülüyor.

Gülüp:

— Hayırlısı... diyor.

Dağ, biz ne kadar yaklaşırsak o kadar büyüyor, heybetleşiyor.

Yeni doğmuş güneş dağın eteğine, daha doğrusu sağ kanadı üstüne asılmış kalmış, bir ucu dağın kayalarına sürünüyor. Dağa zorla, yorulmuşçasına tırmanır bir hali var.

Güneş, bir zaman sağ kanat üstünde bir indi çıktı. Güneş Ağrıda oyuncak gibi.

Doğubeyazıttayız. Yani, Ağrının tam dibinde.. Ağrının doruğu tepemizde. İnsan göz açıp doruğa, şöyle ürpermeden, içinde ıssız, yapayalnız kalmış bir korku geçmeden bakamıyor..

Doğubeyazıt sıcak, toz duman içinde... Ama biraz ötemizde Ağrının karlı yamaçları... Sıcak burada nedense başka yerlerdeki tesiri yapmıyor.

Ciple benden biraz sonra gelen Fransız heyeti, dağa karşı durmuşlar habire bakıyorlar. Hayretle, büyümüş gözlerle dağa bakıyorlar. O gün, belki akşama kadar, durmadan dinlenmeden dört dönüp dağa baktılar.

Ve gece oldu. Gecede ağustos ayının kocaman yıldızları var. Yıldızlar, Ağrının doruğuna yapışmışlar.. Adeta çivilenmişler gibi.. Ağrının doruğunda bir yıldız harmanı..

Gecede, gecenin karanlığında Ağrı daha korkunçlaşıyor. Daha heybetli. Dünyayı iki kısma ayırıyor sanki. Ötesi, apayrı periler, devler dünyası... Efsane dünyası... Öyle geliyor insana.. Masalların Kaf dağı..

Nuhun gemisini arıyoruz. Bu da akıl mı diyen çok. Kim ne derse desin, biz arıyoruz işte. İnsan, bu karanlıkta, karanlığın üstüne ikinci bir karanlık gibi yüklenmiş yıldızların ortasındaki dağa bakıyor da, sahiden Nuhun efsanevi gemisinin biraz önce buraya demirlemiş olduğuna inanıyor. Tufan, çok eskiden değil de, biraz önce olmuş gibi... Şu geceyi delen yara kendisini gemiden dışarı atan, ilk mahluktur. Ötekiler dağdan biraz sonra inecekler.

Nuh gemisi hakkında Fransız heyetiyle konuşuyorum. «Böyle bir şey olur mu, olabilir mi?» diye soruyorum.

Bu işde gayet ciddiler. Geminin dağda bulunabileceğini, bu bulma şerefine de kendilerinin olacağını söylüyor, geminin enkazının şimdiye kadar nasıl kalabileceğinin izahını yapıyorlar:

1 — Gemi toprak altında kalıp kömür kesilebilir.

2 — Buzların altında kalıp çürümez. Daha buna benzer bir sürü şeyler.

İçlerinden biri var: Zayıf, orta boylu biri. Kutup kaşiflerindenmiş. Adı Jean De Riquer.

— Yarın, dağa çıkıyoruz, diyor. Gemi şu vadideki karların altındadır.

Sevinç içinde gülümsüyor.

Ellerinde, daha önce gezmiş seyyahların mektupları, geminin nerede olabileceğini gösteren planlar, haritalar var. Bundan otuz yıl önce Ağrıda tetkikatta bulunmuş Fransız bilginlerinden Louis Marinin, doruktan 1200 metre aşağıda gemiye benzer bir cisim gördüğü

üzerinde çok duruluyor. En büyük araştırma o bölgede yapılacak.

Yarın Doğubeyazıt'tan birinci kampa doğru yola çıkacağız. Sonra ikinci kamp, sonra doruk. Şu uzun yolculuktan sonra bir de yorgunum ki.. Allah bilir ya, Ağrı dağını hiç gözüm kesmiyor. Görür görmez Ağrı başımı döndürdü. Ama çarnaçar çıkacağız. Ta İstanbul'dan bu iş için geldik.

Sabah oluyor. Hazırlık tamam. Dağa çıkacak gerilla bölüğü, bizlerden önce bütün hazırlığını tamamlamış. Kampları Ağrının eteğinde. Biz de onlara gideceğiz bugün.

Tam hazırlığımız bitiyor, hareket edeceğiz. Birden Ağrının üstünde kapkara bir duman.. Bütün Ağrı ta eteklerine kadar duman içinde kalıyor. Duman yavaş yavaş ovaya iniyor. Belalı bir yağmur. Oluk oluk. Şimşekler çakıyor. Ağrıya bakıyorum... Bu yağmur, yağmur değil, yağmur gibi bir şimşek seli dört bir yandan durmadan Ağrıya akıyor. Karanlık, yağmurlu, boralı Ağrı, ışık içinde... Işığa boğulmuş.

Ağrıyı iyi bilen gerilla subayları:

— Çok iyi oldu bu yağmur, diyorlar. Yarın ortaklık süt liman olur. Dağda bir tek bulut parçası kalmaz..

Hakları var; sonradan öğrendim ki Ağrı'da küçük de olsa bir tek bulut parçasının bulunması hayra alamet değildir. O küçücük bulutun neler yapabileceğini git de Ağrı'da gör. Bora, fırtına...

Bu sebepten o gün, birinci kampa gitmeyip, heyetin Nuh'un gemisini bulabileceğini sandığım, dağın kuzeyinde bulunan Ahuri vadisine doğru, Iğdır üstünden yola çıktık.

LANETLİ AHURİ

Iğdır yolundayız.. Buraları da Ağrının etekleri sayılır. Uzak yakın Anadoludaki bütün dağlar hemen hemen öyledir ya.

Cipimiz ilerliyor. Yükseklik üç bin metre. Fransızlar büyük dürbünlerle durup durup Ağrıya bakıyorlar. Şaşıtım şu, neden bu kadar çok bakarlar? İnsan bir bakar, iki bakar...

Uzun, yorucu bir yolculuktan sonra Iğdıra gelip orada geceledik. Iğdırdan nereden geldiği belirsiz bir bataklık kokusu... Sonra sivrisinekler... Burası Çukurovayı da geçmiş sinekler babında...

Iğdırdan sonra yolumuz Sürmeli ovada pamuk tarlaları... Tam Ağrının eteğinde, cilalanmış gibi dümdüz, geniş, kocaman bir ova.. Ovanın üstünde ağıdağı. Burada Ağıdağı, olduğundan iki misli, üç misli daha kocaman gözüküyor.

Sürmeli ovanın sıcaklığı beterin beteri... Biliyorum, biraz ötede, dağın eteğinde soğuktan durulmaz. Şimdi, yani bu günlerde Sürmeli ovada in yok, cin yok. Yaylaya, eteklere çekilmişler. Birkaç kişi bir köy kenarında öküzleri, mandaları döğene koşmuşlar, harman sürüyorlar. Göllerde mandalar yan gelip sıcaklığın altına yatmışlar. Sinek üşüşmüş sırtları güneşte parlıyor.

Bir köy geçtik. Ağaçlıklı bir köy.. Ağaçları orman gibi. Köyün adı Karakoyunlu. Köydeki en göze batan şey, mezarlık. Mezar taşları koyun şeklinde. Hem de çok güzel, düzgün koyun heykelleri. Köyün yerlileri, bildiğimiz Karakoyunlu boyu var ya, onların torunları. Karakoyunlularda mezarı koyun şeklinde yapmak adetmiş.

Ahuriye doğru yükseliyoruz. Motörün sıcaklığı iki yüzü geçince, araba duruyor, soğuyuncaya kadar bek-

liyoruz. Sonra yokuş yukarı vuruyoruz. Fransız heyeti, hepimiz, cırılçıplak denecek kadar soyunmuşuz. Yanıyoruz.

Ahuriye gelir gelmez, bir soğuk dalgası bizi sarıverdi. Ahurinin yüksekliği epey fazla..

Ahuri köyü!. Ahuri köyü daha yeni yerleştirilmiş.. Eskiden buraları yasak bölgeymiş de ondan..

Ahuri vadisi uçsuz bucaksız.. Ağrının karnına doğru ucu sivri bir hançer gibi uzanıyor.

Jandarma takip bölük komutanı Faik Şehsuvaroğluna misafiriz. Çok tatlı bir insan..

Aşağıda, köyde, köylü kadınlar arasında amansız bir kavga.. Yukarıdan kavgayı seyrediyoruz. Ben, yukarıdan aşağı kavga edenlere doğru iniyorum.

Kavga duruluyor. Köyde bir ihtiyar tanıdım. Çok meraklı bir adam. Niçin geldiğimizi soruyor. Anlatıyorum.

Küçücük gözlerinden bilen, fakat bildiğini haber vermek istemiyen bir insanın güvenine benzer, ısıltı geçiyor.

Deşiyorum. Susuyor. Uzun oldukça uzun bir müddet susup düşündükten sonra anlatıyor.

— Bu Ahuri köyü lanetli bir köydür.

— Neden öyle?

— Öyledir, diyor.

Bir taşın üstüne oturup ilave ediyor:

— Ahuri lanetlidir. Bundan yüz yıl önce, tam yüz yıl önce Ahuride bir ağa varmış. Ağanın kızına çobanı aşık olmuş. Ağa, ağa değil bir Allahın gazabı... Kızı da çobana aşık.. Koyunlar kuzular, Ağrı, cümlesi bu aşka tanık.. Ağa da neden sonra bu aşkı duyar duymaz çobanın derisini yüzmeleri için adamlarına emir verir. Bütün köy ağanın adamı. Düşerler çobanın peşine.. Çoban kaçıp Ağrıya sığınır. Ama bütün köy çoluk çoeuk çobanın peşinde. Ağrı çobanı saklar. Kız da çoban öl-

dürüldü diye deli-divane dağlara düşer. Bir zaman gelir, çoban aşkının ateşinden duramaz olur. «Sevgilimi bir defa göreyim de öyle öldürsünler» der. Bir gece köye gelir. Gelir görür ki, ne görsün, köy yerinde yok. Kız da köyün yerinde dolanıp durur. Buluşup Ağrıya giderler, muratlarına ererler. Çoban, gene çobanlık eder.

İşte bu, Ağrının öfkesidir. Ahuriyi lanetlemiş, kocaman bir toprak parçasını, çobana zulmeden köyün üstüne göndermiştir. Ağrı öfkelenmesin bir kere.. Ağrı bir yeri lanetlemesin.. Elinden kurtuluş yok.. Ahurinin yerinde ot bile bitmez...

İhtiyarın anlattığı hikayenin aslı var. O yanlarda bu olayı herkes biliyor ve söylüyor. Bir toprak kayması sonunda yüz evlik Ahuri köyü, bir gece bütün insanıyla, hayvanıyla toprağa gömülmüş.. Şimdi Ahurinin yeri kel bir tepeden, kılıç gibi keskin bir sırttan ibaret.

İhtiyar Kürtçe söylüyordu. Kadın erkek bütün köylüler de başımıza toplanmış, merakla bizi dinliyorlardı.

— Amca şimdi söyle, biz Nuhun gemisini bulabilir miyiz?

Yaşlı, seyrek, ak sakallı zayıf yüzü küçücüktü. Gene sustu. Uzun zaman sustu söylemedi. Israrla gözlerine bakıp, bekliyordum.

— Bulamazsınız, dedi.

— Neden?

— Bulamazsınız işte.

— Gemi bu dağda mıdır?

— Bu dağdadır.

— Çürümemiş midir?

— Çürümemiştir.

— Öyleyse neden bulamayız?

— Bulamazsınız. Sizlere gözükmmez.

— Şimdiye kadar gören olmuş mu?

— Çoook!

Sonra coştı:

— O gemi kıyamete kadar çürümez. O gemiyi yalnız günahsızlar, sabi çocuklar, evliyalar görebilir. Abanoz ağacından yapılmıştır. Sular çekilirken geminin durduğu yer hala bellidir. Mıhtepe yakınlarında bir düzlüktür. O yerin bir tonluk, iki tonluk, on tonluk bir kayasını alıp Van gölüne atın batmaz, aynen vapurlar gibi yüzer. Boşuna aramayın... Bu gavurlarla gemi size gözükmaz.

— Sen gördün mü, dedim, gemiyi?

— Ben gördüm ya, bir çoban vardı bizim... Evliya çoban.. O gemiyi her zaman görürdü. Gemiden kopardığı bir parçayı yanında gezdirirdi. Kapkara bir parçaydı. Her hastalığa, ağrıya, sızıya iyi gelirdi. Sonra çoban kayıplara karıştı. Nuhun gemisine binmiş gitmiş derler.

Mıhtepenin yüzen taşları!. Kaptan çoban.. İkinci kurtuluşu bu çobandan bekliyebiliriz. Bir gün bizi gemisine alır belki.

Ahuri vadisi korkunç, tatlı efsaneler diyarı.

Ahuri vadisinden, pırıl pırıl, ince, buz gibi bir su iniyor ovaya doğru.

Burada Ağrıya dair insanı sarhoş eden, bir sürü hoş efsaneler dinledim.. İçlerinde bir tanesi var, en tatlısı.. Ağrının küsüp başını alıp da başka yerlere gitmesi... Yalvara yalvara gönlünü ediyorlar da Ağrı yerine geri dönüyor. Burada bu kadar çok efsanenin meydana gelişi, Ağrıyı başka yerlerden ayıran özelliğidir sanırım.

Sabah, gün ışımadan Şehsuvaroğlunun çadırından Ahuri vadisine doğru yola düşüyoruz. Vadi sonsuz.. Git git bitmiyor. İnsan gittikçe, o boyuna uzaklaşıyor, derinleşiyor. Çürümüş hissini veren gevrek kayalar, insanın tepesine düşecekmiş gibi. Akşama kadar o kaya

NUHUN GEMİSİ PEŞİNDE

senin bu kaya benim dolaşıyoruz. Dört bin metreye çıktığımızda, vadi altımızda kocaman bir karanlık gibi kımıldıyor. İnsan elinde olmadan korkuyor. Yanımızda Ağrının cumudiyeleri.. Sarkıyorlar. Güneş usuldan cumudiyelere vurmuş. İplik iplik bir pırıltı. Batan güneş buzların üstünde..

Ahuri vadisinin toprağı kırmızı.. Bakır kırmızısı.. Öylesine kırmızı ki, uzaktan insan yangın var sanıyor.

Fransızların gözleri cumudiyelerin altında.. Bir tahta parçası... Canlarına can katacak.. Yok... Ne yazık!...

BİRİNCİ KAMPA DOĞRU

Apak tozdan hiç bir yerimiz gözükmüyor. Her bir yerimiz toza batmış. Doğubeyazıda Ahuriden işte böyle geldik.

Şu Doğubeyazıda köy desen... değil, kasaba, şehir desen değil. Ağrının dibine halsiz, cansız, şöyle uzanmış. İnsanları da bu minval üzere. Üstlerine başlarına bakınca, fakir oldukları anlaşılıyor. Bütün kasaba, evet, (kasaba diyelim artık) tezek kokuyor.

Buralarda çok tuhaf bir merak, var. Anadolu'nun başka yerlerinde de vardır ya, bu merak, bu kadar değil. Nereye gitsek, ne yapsak etrafımızı müthiş bir kalabalık sarıyor. Konuşmadan, hiç bir şey sormadan öylecesine bize bakıyorlar. Usanmıyorlar da. İnsan gözleri altında eziliyor. Bu kadar ısrarla, durmamacasına bakış.. Pes billahi.

Doğubeyazıt eskiden yükseklerde, eteklerde imiş. Eski yer, şimdi bir harebe yığını.

Bu harabeler yurdunda hala dimdik duran bir cami var. Kartal yuvası gibi yükseklerde. Ben hiç bir şehrimizde bu kadar güzel, böylesine sabırla işlenmiş bir yapı görmedim. Ama karışık bir mimarisi var.

Selçuk'tan tut da Osmanlıya, Araba kadar her telden çalıyor. Bununla beraber kendine göre yeni, yerine uymuş, oturmuş bir başkalığı, bir özelliği, bir sihri var.

Bu camiin bazı yerlerini yıkmış, nakışlarını parçalamışlar. Bunca güzel şeyin karşısında insan ağlamaklı oluyor. Ağrının laneti bu camiye bu hale getirenlerin başına olsun. Bunu böyle dilerim.

Doğubeyazıdın kahveleri.. Bütün doğu Anadolu'da olduğu gibi burada da kahveler dopdolu. Kahvelerdeki insanların, biz geldik geleli, işi gücü Nuhun gemisinden, Ağrı dağından söz açmak olmuş. Nereye gitsen, kiminle konuşsan hep Ağrı, hep Nuhun gemisi.. Sual dolu gözler.

Her gelen soruyor :

— Acaba gemi bulunabilecek mi? Böyle bir şey var mı?

Çoğu da : «Var olmasına var ya, bulamazsınız» diyorlar.

Var olanı niçin bulamayalım? Buna sebep ne? Bunu bir türlü anlamıyorum.

Sonra buranın halkı Ağrı dağı'nın başına kimsenin çıkamayacağına kuvvetle inanmış.

Kimse Ağrının tepesine çıkamaz, diyorlar da başka bir şey demiyorlar.

— Ya bundan önce çıkmış heyetler, diyorum.

— Yalan, diyorlar. Yalan. Şöyle karlı bir eteğe çıkıp resim çektiriyor, sonra iniyorlar.

Bu, ağrıya çıkılmaz inancı nereden geliyor? Karışık bir mesele mi? Bence, Ağrının insanı korkutan, ürküten heybetinden ileri geliyor bu düşünce. Yoksa neden çıkılmasın? Ben de böyle diyorum, diyorum ya, gelin de benden sorun! Ağrıdan ürkmüş durumdayım. Kararım boyuna değişiyor. Bir çıkmak, bir çıkmamak. Gece yatağa girince, dağa çıkmağa kesin kararımı ve-

riyorum. Sabah olup da Ağrı, bütün ağırlığı ile karşıma dikilince, derhal geceki verdiğim karardan cayıyorum.

Öyle bir hale geldim ki, ben de, oradaki halk gibi, Ağrıya çıkılamıyacağına, çıktık diyenlerin de yalan söylediklerine inandım. Son hükmüm, bu dağın tepesine çıkılamaz oldu.

— Ağrının tepesine, ta şu doruğa çıkacaksınız öyle mi?

— Yok, diyorum, benim böyle bir niyetim yok. Çıkacaklar var.

— Çıkabilirler mi dersin?

— Bilmem ama benim gözüüm kesmiyor.

— Bu akıl iyi akıl bey. Bak şu dağa, dünyanın yarısı.

Orta yaşlı, kara, top sakallı bir köylü durup dururken birden söze karışıyor:

— Bunlar, tüm aklını kaçırmışlar. Ağrıya çıkılamaz. Şimdiye kadar kimse çıkamamıştır.

Ve Ağrıya çıkanlara, çıkıp başına bela gelenlere dair bir sürü misaller veriyor.

Doğubeyazıtta olsun, etek köylerinde olsun, Ağrıya, Nuhun gemisine ait efsanelerin, rivayetlerin hemen hemen tümünün kahramanı çobandır. Çoban yiğittir, çoban aşık, çoban dertli, çoban evliyadır. Her şey çoban...

— Çam yarması gibi çoban. Aslan mı aslan, yiğit mi yiğit. Bir gün Ağrı dağına bakmış bakmış da bu mu çıkılmayan dağ demiş. Bunun üstüne böyle bir dağ daha oturtsalar gene tepesine çıkarım, demiş. Dağarcığını sırtına bağlayıp yürümüş. Bir ananın bir tek oğlu, bir ocağın umuduymuş... Anası arkasından gözyaşı dökmüş, «Etme oğul, gitme oğul. Bu dağ Ağrı dağıdır. İnsan ayağı basmamıştır. Bu dağ belalı dağ-

dır. Kuş kanadıyla, yılan gövdesiyle çıkamaz. Bu dağ, dağlar padişahıdır. Karşısında durulmaz. Bu dağa gün bile sürtünmeye korkar. Bu dağ yer seni yavrum. Gel etme bunu, gel gitme.

Çoban dinlememiş anayı. İnsan gururu bu. Gücüne güvenen insan mağrur olur. Çoban düşmüş Ağrıya. Bir gün, iki gün yürümüş. Durmadan dinlenmeden yürümüş. Uyumuş bir yerde. Düşüne çok şeyler girmiş. Anasının eli yakasında: «Gel gitme oğul!» Bunu da dinlememiş. En sonunda çıkmış Ağrının başına. Dünyaya şöyle bir yukarıdan bakmış. Ayağına bulutlar sürünmüş. Bu sırada da yüreğine ilk olarak korku gelmiş. Var gücüyle aşağı doğru koşmağa başlamış. Ama Ağrı, onu yakalamış, bırakmamış. Çoban donmuş orada. Donup taş kesilmiş. Bir kayanın üstünde çoban daha öyle durup durur. Yaa işte böyle kardeşim, Ağrıya çıkılamaz. Çıkan insanların hepsinin hali bu. Çıktık diyenlerin hepsi yalan söylüyor. Çıkılamaz.

Orada ne kadar insan varsak, dağa karşı durmuş, doruğuna, bir açılıp bir kapanan ak bulutlara bakıyorduk.

İçlerinden biri atıldı:

— Eşkiya Semo... Eşkiya Semonun da donmuş ölüsünü getirdiler. O da takmış kafasına ille çıkarım diye. Akıbeti donmak. Ağrı kızdır; kızoğlan kız.

O kadar çok, öyle konuştular ki, ben iyice bu işten vazgeçtim. İkinci kampa kadar çıkıp, tepeye gidenlerin yarı yoldan dönüşlerini seyredeceğim ve güleceğim hallerine.

Ama beni bu düşüncelerimden döndüren bir kişi var: Gerilla üsteğmeni Şahap Atalay. Şahap Antepli, yirmi sekiz yaşlarında tığ gibi, yağız bir delikanlı. Aylardır Ağrının eteklerinde yanmış. Birbirimize «Kaçakçı» diye takılıyoruz.

— Sen, diyor, ne pahasına olursa olsun Ağrının tepesine çıkacaksın. Dağda on gün kalıp seni gene çıkaracağım.

Doğrusu bu ya, sözüne inanamıyorum. İnanmak istemiyorum.

İçimden:

— Sen kendin çık da, diye söyleniyorum.

Şahap:

— Aldırma, diyor, zordur, zordur ama çıkılır. Biz mutlak çıkacağız. Ne pahasına olursa olsun.

O gün ikindi üzeri Şahapla birlikte ciple, İran hududu karakolunda bekliyen gerillacı bir arkadaşını almaya gidiyoruz. O da bizimle birlikte dağa çıkacak.

Hududa giderken gökte bir tek ak bulut yoktu. Arkadaşı aldık, dönerken ortalık kapkaranlık kesildi. At kuyruğu gibi ince bir yağmur başladı. Şimşekler iniyor. Bu ne kadar bol şimşek böyle! Ağrıya, yan tepelere, ta yanımıza... Dört bir tarafa şimşekler akıyor. Böyle bir yağmuru, şimşek selini ilk geldiğimiz gün de görmüştüm. Bir an geliyor, bir sürü şimşek bir arada, Ağrının tepesi ateş aleve kesiyor.

Her şimşek çakışta biz, cipin içine bir yumuluyoruz. Ta yanımıza, cipin bir metre önüne, arkasına düşüyorlar.

— Bu da ne? diyorum. Yarın da dağa çıkamıyacak mıyız?

Şahap:

— Bu çok iyi oldu, diyor. Yağmurun bu kadar şiddetli yağması, ortalıkta bir tek bulut bırakmaz yarına. Talihimiz varmış.

Yağmur diniyor. Bulutlar Ağrının üstüne koşuyorlar.

Gün batarken Doğubeyazıda gelip, dağın eteğindeki birinci kampa doğru yola çıkıyoruz.

Batan gün, göllenmiş yağmur sularını kırmızılaştırıyor.

DAĞ BAŞLIYOR

Bir yağmur sonu akşamı... Kampımız Ağrının eteğindeki düzlüktedir. Yağmur sonu toprağı mis gibi kokuyor. Bu toprak... Bu toprak bir bahar toprağı gibi taze ve tatlı kokuyor. Toprak kokusunun bu kadar tatlısı yalnız Ağrıya has olsa gerek. Sonra bu toprak kokusuna bir koku daha karışıyor. Ben bu kokuda dertli, belalı, ama her şeye rağmen tatlı çocukluğumu yaşadım : Bizim Çukurovadaki köyün önünden Ceyhan ırmağı akar. Ceyhan ırmağının kıyılarında «Püren» dediğimiz bir bitki vardı. İşte burada, toprak kokusuna karışan koku, bu «Püren» kokusudur. İnsan neler düşünmüyor : Bir yangın içindeki Çukurova.. ala karlı Ağrı dağı. Nereden nereye!... «Püren»le ellerimiz Ağrı dağında birleşti. Oradaki herkese, elime bir tutam püren alıp gösteriyorum. Püreni bir koklayan, bir daha kokluyor. Buna bir seviniyorum ki...

İnce ince püren dallarını koparıp bir demet yapıyorum. İstanbuldaki sevdiklerim de «Püren»i koklasınlar..

Bu gece noldu böyle?. Bu gece, bütün çocukluğumu, Çukurova'nı buluyorum. Ağrı eteklerinde.. Şiiriyile, belasıyla...

Şiiri, kokusu Püren, belası da sivrisinek.. Bir sivrisinek var. Çukurova sinekleri yanında, sinekten bile sayılmaz.. Ağrı değil, Çukurova.. Kamp değil, bizim köy..

On kişi bir çadıra doluyoruz. Erken kalkmak için, erken uyumak gerek.. Meraktan, bu çıldırtıcı toprak, Püren kokusundan gözüme uyku girmiyor..

Sonra sivrisinekler... Buranın sinekleri bir de kocaman ki... Ağrı sinekleri, Çukurova sinekleri gibi cılız olacak değil ya.. Sinek göz açtırmıyor. Uykudan geçtik

artık.. Şu sineklere parçalanmadan yakayı bir sıyr-sak.. Büyültüyorum sanılmasın. Bu böyle.

Yanımda yatan, dağ gönüllüsü Doğubeyazıt kay-makamıdır. Çırpınıp duruyor.

Neyse göz yummadan sabahı ediyoruz. Yorgun yorgun Ağrıya doğru.. Ağrı her derde devadır, derler. Bizim yaralarımıza da belki.. Sineğin kabarttığı, del-diği yerler sızlıyor.

Ortalık usuldan aydınlanmış.. Toprağa uzanıp do-ya doya Püren kokluyorum. Bütün yorgunluğum geçi-yor.. Terü tazeyim. Anamdan yeni doğmuş gibiyim.

Kampta telaş, hazırlık.. Acele ediyoruz. Gün doğ-madan Eli yaylasını tutmalı... Yoksa sıcak yakar, ka-vurur. Sıcaktan bir adım atılmaz. Eli yaylasından son-ra soğuk başlar artık. Ondan sonra sıkı giyinmek gerek..

Ceket, gömlek, atlet... Üst tarafımız çırlıçıplak. Ürperiyorum. Çıplak sırtıma bir asker çantası bağlıyo-rum. İçinde sigaralarım, fotoğraf makinem var.

Çok kalabalığız... Ağrıya sefer var sanki...

Önceleri çok neşeli olan Nuh gemisi arayıcıları, bu sabah çok durgun, kederliler nedense..

Yanlarına sokulup «Nuhun transatlantiği» diyo-rum.

Kısa boylusu ve en neşelisi, eliyle doruğu işaret edip:

— Orada işte, diyor.

Nuh Hazretleri eğer böyle olacağını bilseydi, ge-misini gidip de Ağrının doruğuna kondurmazdı. Bili-yoruz, biliyoruz ki Nuh iyi adamdır. O olmasaydı şim-di dünyamız bomboş kalırdı. Bu kadarcık iyiliği de esirgiyecek değildi ya?.

Ağrının tepesindeki üşümüş yıldızlar ağarıyor.

Gün, doruğun çok aşağılarından, Ağrının sağ ka-nadı üstünden doğar. Orada bir ağartı, kocaman, fış-

kırmaya hazırlanmış, bir top ışık.. Öyle duruyor. Ne gün doğuyor, ne de kızarıyor. Kocaman, birikmiş bir top ışık!..

Yönümüzü Ağrıya döndük. «Uğurlar olsun.»

Ver elini Ağrının doruğu.. İçimizde biri var. Yüzü sapsarı kesilmiş, dudakları titriyor.

Arkadaşlar takılıyorlar:

— Bu halin var da neden gelirsin?

Öteki susuyor.

Tırmanıyoruz. Eteklerde ayaklarımız toprak görmüyor. Hep taş... Yerinden oynamış taşlar. Taşların, kayaların hiç biri yerli değil.. Başka yerlerden gelmişler. Başka yerlere, ovaya, aşağılara gidecekler. Taşlar, kayalar renk renk... Kırmızısı, karası, yeşile çaları... Sarısı da var... Korkunç, taş dolmuş dereler geçiyoruz.. Daha ilk başta insan bu dağa çıkmanın ne kadar zor olduğunu anlıyor. Ayak, toprak yüzü görmüyor, dedim.. Taşlar da başka dağların taşları gibi, yerli değil.. Bir basıyorsun, ayağının altındaki taş kayıyor. Şu dağcılık sopasını icad edenin eli dert görmesin. O olmasaydı, gerçekten halimiz dumandı. Kayıp, parçalanmak işten bile değil...

Daha şimdiden başladık. Halbuki yürüdüğümüz yerler o kadar dik, sarp da değil. Önden gidenler bağıyorlar:

— Taş!

Bu bir paroladır. Önden gidenin ayağından bir taş kayarsa, aşağıdakiler başlarının çaresine baksınlar diye. «Taş, taş!» bağırlır. Aşağıdaki de ona göre kendini korur. Kayan bir taş olsa neyse ne!. Bir taş, ikinci taşı getiriyor. Aşağı doğru bir taş seli...

Biraz yükselince gün doğdu. Çıplak, terli bedenler gün ışığında parlıyor.

Daha Eli yaylasına epey var. Terden gömlek giyilmiyor. Yokuş yukarı insan sıcaktan çatlayacak. Beş

saatlik sıkı bir yürüyüşten sonra Eli yaylasındayız. Eli yaylasında, bir su başında, yaylacı çadırları. Çadırlar düzlükte bir oba olmuşlar.. Eli yaylasının ayrıntı çok güzel..

Şaşkın şaşkın bizim şu çıplak, yorgun halimize bakan köylü kadınlar, habire ayrıntı taşıyorlar.

Hasan Çöktüye bir saatlik misafirlikten sonra, tekrar yola düzülüyoruz.

İncecik, serin yayla havası, bir saat içinde bütün yorgunluğumuzu gideriyor.

İşte bundan sonradır ki olan oluyor. Sarp, duvar gibi dik, her basışta dökülen taşlarıyla Ağrıyla cembelleşmek başlıyor.

AĞUSTOS ORTASINDA TİPİ

İnce, yalın bir kılıç gibi keskin taşları harman olmuş bir düzlükten ilerliyoruz. Ne ağaç, ne bitki. Sararmış otlar yerle beraber. Sarı, sapsarı bir örtü. Su, pınar arama.. İnsan susuzluktan ölse bir damla su bulamaz. Ağrıdan su çıkmıyor mu? Çıkıyor. Hem de bol bol. Ama bir kötü huyları var bu suların. Çıkıyorlar; çıktıkları yerden itibaren iki metre aktıktan sonra toprağa geri gömülüyorlar. Koydunsa bul. Bu suların çıktıkları yerlerde koyu, kapkara bir yeşillik oluyor. Bu dağda orta, yumuşak hiç bir renk görülüyor. Yeşili alabildiğine keskin yeşil, sarısı, kırmızısı alabildiğine sarı, kırmızı. Beyazı, süt beyaz. Bir ölçü yok. Renkler başını almış doludizgin gidiyor. Renkler insanı sersemletiyor.

Ağrı dağı, dağ değil, bir taş çölü. Şu taş çölü lafı da Ağrıya bir yakıştı ki... Nereye, ne yana baksan kırılmış, üstüste yığılıp öbek olmuş, yanmış, çürümüş, demir rengi, ateş rengi, kömür rengi taşlar.

Soluk soluğa dağa çıkarken, insanın içine garip bir

duygu çöküyor. Garip, anlaşılamaz. İnsanın burnuna bir koku gelir gibi oluyor. Bir yangın yeri kokusu. Sanki biraz önce Ağrıyı bir ateş - alev sarmış. Biz gelmeden de az önce söndürmüşler.. Ayaklarımızı bu yangın yerinin sıcaklığına korka korka basıyoruz sanki. Bir kocaman kayanın dibinden bu yangın yerinin dumanı oylum oylum tütüyor gibi.

Bir yere geldik. Burada da büyük bir taş alanı. Tepede keskin bir kaya parçası. Neredeyse düşecek. Kaya parçasının dibinden zavallı bir kar suyu sızıyor. Taş alanının taşları kavrulmuş, yanmış, büzölmüş. Taşlar demir tortusu gibi bir şey. Yangın yerini tamamlıyor.

Dermanımız, gücümüz tükeniyor. Yokuş yukarı da çık çık bitmiyor. Uzaktan biraz çekilebilir gibi görünen dağ, içine girdikçe umudu kesiyor. Doruk çok uzaklarda. Doruk minare gibi sipsivri.

Üç bin beş yüz metredeyiz. Usuldan başım dönüyor. Başımda belli belirsiz bir ağrı. Yere basıyorum, basıyorum ya, ağırlığımı hiç duymuyorum. Bir hafifim ki.. Havadan olacak.

İkinci üzeridir. Aşağıdan bize doğru kara bir bulut geliyor. İyice yorulmuşuz artık. Her on beş dakikada bir dinlenmek zorunda kalıyoruz. Daha önce de söyledim. Dağın yorgunluğu uzun sürmüyor, biraz oturmak, dinlenmek insanı yepyeni, dinç ediveriyor.

Ağrı dağının yangını göstererek:

— Nuhun gemisi bu yangında yanmıştır, diyorum. Arkadaşlardan biri gayet ciddi:

— Ağrı dağı çok yanmıştır. Şu gördükleriniz kül-lerdir. Tabii bu yangın da Nuhun gemisi..

Nuh gemisi üstünde şakalar ediyoruz.

Sular çekildiğinde... Bir güvercin geliyor gözü-müzün önüne, bembeyaz. Ağzında bir zeytin dalı. Karayı ilk haber veren kurtarıcı. Sulh ve sükun.

— Sular çekilince yer gök ıslak. Yakacak odunlar da ıslak, Nuh gemiyi söküp, yemek pişirmek, ısınmak için yakmıştır mutlak..

Bir arkadaş bunu Fransızlara tercüme ediyor. Fransızlar buna güceniyorlar.

Kısa boylusu dosdoğru işaret edip: İşte oradadır. diyor.

Kim ne derse desin, işte orada. Can çıkmayınca umut çıkmaz. Bana öyle geliyor ki, biz doruğa ulaşmadan canımız çıkacak.

Kara bulut bize doğru yükseliyor. Onunla beraber de bir soğuk dalgası.. Terli terli oturup yorgunluk almanın sırası değil. Yol alıyoruz.

En sonunda kara bulut gelip bizi sardı. Önce usuldan bir yağmur. Sonra tipi başladı. Soğuk, üşütücü, insanın iliklerine işleyen bir soğuk. Ben kışın sıfırın altında 30 derecede Erzurumda bir ay kaldım. Bu kadar üşümedim. Bu kadar yılmadım. İki büklüm olmuş, bütün dayanma gücümü yitirmiştım. Birden sıcaktan soğuğa geçişten midir nedir, belki de yorgunluktandır, belki de dağ soğuğudur. Şimdi biliyorum, biliyorum ki, bu saatte aşağılar yanıyor. Sıcak, dayanılmaz bir sıcak hasreti duyuyorum. Nerede kaldı Ağrının çöllüğü? Nerede demin taze duman tüten yangın yeri.. Tipi göz açtırmıyor.

Şu ikinci kamp yerine varsak da dağ elbiselerimizi bir giysek. Kurtarır mı ki? Fırtına böyle devam ederse değil doruğa, kamp yerine bile varamıyacağız. Bereket versin tipi uzun sürmüyor. Birden açıyor. Yeniden gene başlıyor.

Duvar gibi bir sırttayız. Sırtın taşları da ufak ufak.. İri taşlar neyse ne, ufak taşlarda yürümek, ölüm bedel. Ayak yeri tutmuyor ki. Yükseldikçe de taşlar küçülüyor. İkide bir, bir taş yığını yanımdan gürül-

tüyle aşağıya akıp gidiyor. Her an ölümle karşı karşıyayız.

Karlı yerler de başladı. Yanımızdaki dereler karla, buzla dopdolu. Hafif sarhoşluğum, başağrım biraz daha artıyor.

Anadolu Ajansının yaşlı muhabiri, eski gazeteci arkadaş Salahaddine bakıyorum, büzülüp iyicene çadır bezine sarınmış. Nerede o canlı, şakacı, dipdiri Salahaddin...

Şimdi bu anda burada biz bütün gücümüzle titrerken, bu ağustos gününde, aşağılarda, ovada insanlar buram buram ne kadar da güzel terliyorlar.. Sıcak hasreti.. Halbuki bir gün önce sıcaktan elaman ediyordum. Şimdi ellerimi, yalnız ellerimi ısıtacak bir küçük ateş bulsam, dünyada hiç bir şeye değişmem.

Kampımız tam doruğun dibinde bir düzlük. Yanındaki dereden kar suları akıyor. Bir günlük uzun bir yürüyüşten sonra dilim damağım kurumuş, soğuktan tirtir titrerken içim yanıyor. Dışleri döken kar suyundan kana kana içiyorum.

Gene birden, bulutlar çekilip gün başladı. Güneş soğuğa hiç tesir etmiyor. Başımdaki ağrı da çoğaldı.

Her birimiz bir, iki, üç battaniyeye büründük. Bütün battaniyeleri üstümüze yığsak gene para etmeyecek. Oturulacak yer de yok. Toprak ıslak ıslak parlıyor.

Yorgunluk kahrediyor, bir de uyku bastırdı. Uykudan göz açılmıyor. Uykuda dolaşır bir halimiz var. Bir acıkmışız ki.. Elimize ne geçerse yiyoruz. Yiyoruz, biraz sonra gene acıkıyoruz.

Çadırlar kuruluyor. Kuruladursun. Çadır şiddetli soğuğa ne eder? Ben köşemde titremekle meşgulum.

Ayağımın altı kurşun yemiş gibi yanıp sızlıyor.

Yağmur sonu dağa gün vurmuş. Dağın renk renk taşları, karı, sararmış keskin sarı otları, yer yer koyu yeşili amansız bir pırıltı ile ışıldıyor.

NUHUN GEMİSİ PEŞİNDE

Altımızdaki ova karanlıkta. Gün aşağılara indikçe, yavaş yavaş karanlık da bize doğru yükseliyor.

Gün battı, gitti. Ova ve bizim bulunduğumuz yer koyu bir karanlığa büründü. Ama Ağrının doruğu ışıktı. Gün vurmuş, buzları parlıyor. Öyle geliyor ki, bütün gece Ağrı böyle ışıktı kalacak. Sonra doruktaki ışıktan usuldan yukarıya çekildi. Bir zaman da doruğun ucu bir altın pırıltısı içinde kaldı. Parlayıp parlayıp söndü.

Kampta kalın dağ elbiselerimiz dağıtıldı. İçi yünlülük, sıcak elbiseler. Elbiseyle battaniyelerin altına girdik. Uyku. Hem uyunur, hem titrenir mi? Biz şimdilik ikisini de yapıyoruz.

O gece, iki yanımda yatan doktor Kemal ile Üsteğmen Nazmi Yatmanın battaniyelerini hep üstüme almışım. Donmuşlar onlar. Sanki aldım da ne oldu. Ben ısındım mı?

«DAĞ UYKUSUDUR BU!»

Battaniyelerin içinden donmuş gibi çıktık. Herkes yumulmuş elini oğuşturuyor.

Sabahın çok erken saati. Ama Ağrının tepesine gün vurmuş. İnsan uyuyup uyanıyor, Ağrının tepesini ışıktı görüyor.

Hazırlık... Sonra dağa doğru yürüyüş.

Bulunduğumuz yer 4500 metre. Demek ki daha doruğa 665 metre var. 665 metre dile kolay. Hangi 665 metre! Şöyle doruğa bakıyorsun da bir ömür boyu yürü çıkamazsın gibi geliyor. Gözüme doruğun aşağılarındaki bir tepeyi kestiyorum. Oraya kadar çıkar dönerim, diyorum. Ama olmuyor, yapamıyor insan. Bir yer, bir an geliyor ki, ölüm de göze alınıyor.

Doktor tansiyonumu ölçtü: 14. Aşağıda 12,5'tu.

Nabzım, 134. Aşağıda 110'du. Doktorla gözgöze geliyoruz. Bir şey söylemiyor.

Kamptan 24 kişi iyice giyinip yola düştük. Sekizi gerilla eri. Tam üç aydır dağda pişmişler. Gerisi subay, Fransızlar ve Doğubeyazıt kaymakamı.

Artık yokuş yukarı çıkış terletmiyor. Soğuk ellerimi donduruyor. Fotoğraf makinesini cebime, yerleştirdim. Ellerim de cebimde. Başağrım her adımda biraz daha artıyor. Gözlerim kapanıyor. Ayakta uyuyup kalacağım.

Yanımdakilere:

— Bu uyku nedir böyle? diye soruyorum.

— Daha yükselelim görürsün. Dağ uykusudur bu! Bu hava böyle uyutur insanı, diyorlar.

Bu da mı gelecekti başıma?

Şu taşların Allah belasını versin artık. Basacak bir toprak, sağlam bir kaya parçası olsa.. Doğru dürüst basamıyorsun ki.. Şöyle tartarak, düşünerek basacaksın.

4700 metredeyiz ve gün doğuyor. Aşağıdan gelen kara bulut, gene musallat. Etme eyleme bulut.. Ne aman dinler, ne zaman.. Sarıveriyor. Artık aşağılardaki gibi ilkten yağmurla başlamıyor. Kar, tipi, bora..

4700 den sonra soluk da alınmıyor kolay kolay.. Bir an için olsun ağzı kapamak boğulmağa sebep olabilir. Kime baksam yüzü sapsarı.

Sekiz asker önde.. Onlar kolay ilerliyorlar. Kılavuz Şahap Atalay dönüp dönüp bana bakıyor. İkide bir:

— Yaşsa be kaçakçı! diyor.

Gözüme kestirdiğim, dönmek istediğim sırtı çoktan geçtik.

Kaymakam ve daha birkaç kişi yüzleri sapsarı kesilmiş, halsiz geri döndüler. Subaylar kaymakamın bu kadar yükseğe çıkabildiğine şaşıyorlar. İdmansız, nasa başından kalk, sonra düş Ağrıya.

NUHUN GEMİSİ PEŞİNDE

Her adımda bir kere durup, uzun uzun soluk alıyoruz. Yorgun, yarış sonu atları gibi habire soluyoruz.

Molaları on beş dakikaya çıkardık. Bu on beş dakika içinde birden uyuyuveriyorum. Nerde o İstanbul'daki gözüme uyku girmiyen geceler? Uyuyabilmek için çektiklerim! Hareket ederken beni derin uykumdan dürte dürte uyandırıyorlar. Ne rahat, ne tatlı bir uyku.. Uyuyan yalnız ben miyim? Herkesin hali bu minval üzere.

Molalarda bazen burnuma keskin, ama çok keskin bir çiçek kokusu geliyor. Bakıyorum, taşların arasında bir santim boyunda, bazan da yerle bir sarı, mavi, kırmızı çiçekler.. Dağ çiçekleri böyle acı, böyle bıçak gibi keskin mi kokarlar? Ağrının her şeyi sert.

4700 metrede yürürken, yürürken, diyorum, bakmayın lafıma, buna yürümek değil, sürünmek derler. Yürürken Şahap Atalay ötede, karların üstünde uçan uzunca süt beyaz bir kuş gösteriyor. Bu da Ağrı'da görüp göreceğimiz tek canlı oluyor.

AĞRININ TAM TEPESİNDE

Önümde geniş bir alan ağarıyor. Buraya nasıl geldim, neyle geldim, farkında değilim. Yalnız biliyorum ki burası Ağrının tepesidir. Bu ağaran da tepenin buzlarıdır. Rüzgar, bütün şiddetiyle esiyor ve tipiği savurup donduruyor. İleride, tek sıra olmuş askerler gidiyorlar. Bunlar en yüksek doruğa bayrağımızı çekecekler.

Rüzgar, halsizlik.. Ben artık onları takip edemiyorum. Bu rüzgarda, bu kadar yeri yürümek artık benim için imkansız. Fakat içimde bir dert var. Durduruyor. İlle tam doruğa ben de çıkacağım.

Tepe bir buz düzlüğü. Geniş ve dümdüz. Bir kilometre kare kadar, ortasında bir uçtan bir uca uzan-

mış, derince bir çukur. Eski bir ırmak yatağı gibi bir şey.. Burada, buzdan başka bir şey yok. Başını yukarı kaldırıp göklere bakamıyorsun. Gökler bile apak.

Düşe kalka askerlerin yürüdükleri yöne doğru, yanımda Ramiz Egeli, yürüyoruz. Onlara yetişmek sanki çok gerekmiş, olmazsa olmazmış gibi. Şahap ve askerleri doruğun dibindeler. Fırtına değmiş dal gibi bükülüyorlar. Merasim duruşu.. Sonra doruğa çıkıp, bayrağı dikiyorlar. Ben bulunduğum yerden Şahaba bağııyorum :

— Bekle, geliyoruz. Biz de geliyoruz.

Ne akıl! Sanki bekleyecekler! Hem bu karda kıyamette nasıl beklerler? Bekleyecekler de ne olacak?

Ramiz Egeli :

— Üzülme, diyor. Ha orası, ha burası... Her yeri Ağrının doruğudur.

— Ama esas doruk orasıdır, diyorum.

Şahap beklese oraya varabilir miydim? Gayri orasını kestiremiyorum.

Aşağılar bulutlar içinde, bulutlar, ak, kara, bulutlar bir açılıp bir kapanıyorlar.

Doruktan uzaklara, kuzeye, batıya, güneye, her bir yöne bakıyorum. Toprak, dağ, dere görünmüyor. Her şey, her fazlalık silinmiş. Yalnız dümdüz duman içinde, uçsuz bucaksız bir ova. Bazı yerlerde dumanlar kararıp bazı yerlerde cam gibi bir hal alıyorlar. Ağrının tepesinden dünyamız, yaşadığımız yerler bir dumandan, renk renk bir dumandan ibaret görünüyor.

Buzların üstünde bir zaman oturup kalmışım. Soğuktan bütün kanım çekilmiş. Güya Şahabı ve askerlerini bekliyorum. Onları beklemek vesile. İnmeyi gözüm kesmiyor. Ramiz Egeli «inelim» diye ısrar ediyor.

İyice sarhoşum. Başım bir de dönüyor ki.. Boğulacağım. Şurada kalıp derin bir uyku çekmek. Ne olursa

olsun yapardım. Hiç bir akıbeti düşünmeden burada, bu Ağrının doruğunda, şöyle rahatça kıvrılıp uyur kıldım.

Ramiz kalkmanın için ısrar etti, etti, sonra, ne yap-sın, ben oralı olmayınca, yürüdü gitti. Ben de arkasın-dan bakakaldım.

Ramiz aşağıdan boyuna bağılıyor :

— Gel, gel! Donar, kalırsın.

— Biraz bekle, geliyorum, diyorum ve tekrar da-lıyorum.

En sonunda, olacak gibi değil, doruktan aşağıya kendimi atarcasına hızla yürüyorum. Ayaklarımın al-tındaki kumlar kayıyor. Bazan kuma boylu boyunca seriliyorum. Ramiz önden gidiyor. Bütün derdim hali-mi, zayıflığımı Ramize bildirmemek. Ramizin hali be-nimkinden iyi mi? Hiç sanmam. Onun da yüzü kül ke-silmiş. Sararmış yüzünü gördükçe, kim bilir ben ne haldeyim diye korkuyorum.

Otuz metrede bir, hiç farkında olmadan bir kaya-nın üstüne çıkıveriyorum. Ramiz boyuna çağırmasa ol-duğum yerden kalkacaklardan değilim.

— Akşam oluyor, gece soğuğu bizi dondurur, kalk!

Donmak.. Korkunç bir ölüm dalgası kafamdan şimşek gibi geçiyor. Kendime geliyorum. Ama aşağıla-ra bakınca, buraya kadar nasıl çıktığıma şaşıp kalıyo-rum. Buradan inilmez. Şuradan, beni şöyle rahatça bir indiren olsa..

Ramiz :

— Bak, diyor, şu kaya var ya, onu geçtikten son-ra indik demektir.

Öyle birçok kayalıklar, taş tarlaları, vadiler, dere-ler geçiyoruz. Ne indiğimiz var, ne bir şey.. Kamp ça-dırlarımız uzaklarda, erişilmez bir yerde, küçücük kü-çücük ağarıyorlar.

Geldiğimiz yolu da kaybettik. Çıktığımız yol, nispeten daha rahattı. Bir vadinin dik yamacındayız. Sağa sola kıvranıyoruz. Her bastıkça bir taş tarlası bizimle birlikte aşağılara doğru akıyor. Düşmelerimin, taşlarla birlikte sürüklenmelerimin haddi hesabı yok. Sağ elimin baş parmağından durmadan kan akıyor. Her yanımda sızlıyor. Bu iyi oldu işte. Uykuyu, açlığı, sarhoşluğu unutturdu sızı. Uykuya en iyi çare buymuş meğer.

— Bana bak Ramiz, diyorum, gel biz kampa gitmiyelim. Şu yaylacı çadırlarına gidelim. Orada yatak vardır. Bu gece rahat bir yatakta yatarız. Kampta, bu yorgunluğun üstüne soğuktan ölürüz.

Köye gitmeye karar verip, yönümüzü oraya çeviriyoruz. Dik, üç kilometre uzunluğunda bir taş bayırının düzlük bir yer başlıyor. Düzlüğü bir tutabilsek yaşadık. Düzlüğün yanındaki bir vadi karla dolu. Baktık birkaç kişi kara oturmuş kayıyorlar. Dümenleri de dirsekleri. Can kurtaran diye buna derler. Seviniyoruz. Köyü unuttuk. **Kamp daha yakın.**

Vadiye gelip karın üstüne oturduk. Bütün hızımızı la iniyoruz. Hızdan mıdır, nedir, başımın ağrısı bir zaman için geçiyor.

Karanlık basıyor. Hem de iyice bir karanlık.. Koyu. Kardan kalktığımız zaman, bakıyorum ki, her tarafım, ayakkabılarının içi, pantolon karla dolmuş. Yağmurdan kaçarken doluya.. Karları temizlemek hayli iş. Öyle yola düşünüyorum. Ben yürüdükçe kar eriyor ve her tarafım su içinde kalıyor. Ayakkabım vıcık vıcık. Ayaklarımdan çıkıverdi.

Arkadan bir arkadaş geliyor; bitmiş. İki asker kollarına girmişler, ayakları bükülüyor. Gene benim halime şükür.

Şimdi üç kişi olduk. Tepeye çıkanlardan tank yüzbaşı İbrahim Aras da bize katıldı. Zayıf, yaşlıca

bir adam. Tepede bizim önümüzdeydi. Daha hayretler içindeyim, biz neyse ne ya, bu adam tepeye nasıl çıktı. O kadar genç, kuvvetli insan kaldı da?

Çadıra gelip kendimi içeri atıveriyorum.

— Telsiz kuruldu, haydi haberi gazeteye ver, diyorlar.

Benim başımı kaldıracak halim yok. Değil haber, bir tek kelime bile yazamam. O gün gazeteye haberi gönderemiyorum.

Nasıl uyudum, nasıl uyandım, bu da bence belli değil..

İkinci kamptan ayrılırken, dönüp Ağrının duman içinde, bulut içinde ağaran başına bakıyorum. Çok uzak, korkunç bir dünya. Dün ben oraya çıktım öyle mi? Bir türlü inanmıyorum.

Ağrı, dünyanın üstüne ikinci bir dünya gibi oturmuş..

AĞRI UZAKLARDA KALİYOR

Doğubeyazıtta tanıdık tanımadık kime rastlasam soruyor:

— Ta tepeye çıkabildiniz mi?

— Çıktık, diyorum. İnanmıyorlar.

İndiğimiz gece bu yüzden, bir de kavga oldu.

Uzun uzun, inceden inceye Ağrının tepesinde ne var, ne yok hepsini de öğrenmek istiyorlar. O kadar çok duymuşlar ki, Ağrının tepesini çıkanlardan daha iyi biliyorlar. Biliyorlar ama çıktığımıza da bir türlü inanmıyorlar.

— Tepe bir buz düzlüğüdür. Ortasında derin bir de çukur vardır. Bu düzlükte ocak taşı gibi durmuş üç de doruk vardır. Üç ocak taşı...

Öteki soruyor:

- Buzların kalınlığı ne kadar?
- Bilmem, diyorum.
- Elli metredir, diyor.
- Ne biliyorsun?
- Biz hepsini biliriz.

Gemiye de soruyorlar. Gemi buzların altındaymış. Biz, değil gemi, doğru dürüst buzları bile göremedik.

Ben, Ağrıdan indikten sonra, artık gideceğimizi sanıyordum. Fakat Fransızlar bir «Korhandır, Korhan» tutturdular. Haritada küçücük bir mavi göl işaret ediyorlar. Gölün üstünde 4200 metre yazıyor. Gölden 300 metre yukarılarda, Ağrı dağına daha önce çıkmışlar, tayyareciler tarafından gemiye benzer bir cismin görüldüğü iddia ediliyor. İlle de o cismi bulacağız. Bulalım.

Gene düştük yollara.. Gene toz duman.. Üstüne üstlük bir de Ağrı yorgunluğu. Korhana nereden gidilir, en kestirme yol arıyoruz. Herkes bir şey söylüyor. Velhasıl gölü, Korhanı pek bilen yok.

En sonunda, ikinci defa olarak Ahuriye gittik. Ahuride bir de kılavuz bulduk. Yetmiş yaşlarında Selim Ağa.. Selim Ağa kısa boylu, incecik, ak sakallı bir adam. Bir yürüyor ki on sekizinde delikanlıdır, dersin.

Sabahleyin Ahuriden aldık önümüze dağı.. Korhan gölü dedikleri, burada halkça «Küp» gölü. Yetişmek için bütün gücümüzle dağa tırmanıyoruz. Gün battı gitti, karanlık kavuştu, biz daha tırmanıyoruz. «Küp» gölüne yetişemedik. O gece, bir çadırda geceledik. Biz çok iyi ağırladılar. Çadırda da yorgan koymadık, üstümüze örttük. Çadırdakiler bizim bu halimize şaşıyor. Biz de onların hallerine şaşıyoruz. Bu adamlar yaz, bahar yüzü görmüyorlar öyleyse.. Düşündüğümü onlara söylüyorum; gülüyorlar :

— Bahar gelir karlar erimeğe başlar, biz köyden çıkıp, kardan ilk açılan toprağa çadırlarımızı kurarız.

Karlar eriyip yukarılara doğru çekildikçe biz de onu takip ede ede ta buralara kadar geliriz. Sonra kar yağmağa başlar, karlar aşağılara indikçe, biz de çadır-ları aşağılara kadar çekeriz. Kar gelir köyün kapısını tutar, bizler de o zaman içeri gireriz.

İyi usul.. Kar nerde, o orada yok.

Sabahleyin erkenden Küp gölüne.. Doruğun gene eteğindeyiz. Buralara bizim çıktığımız yer gibi değil, sert yalçın, dik. Buralarda geyik bile sekemez. Öyle belalı yer. Biz çıkmak için en iyi yeri seçmişiz meğer..

Doruk tepemize düşecek gibi.

Bir rüzgar esiyor, deviriyor insanı.. Rüzgarla bir-likte, bir fısıltı, bir gürültü; gök yer birbirine kavuşu-yor gibi.

Sabah vaktidir. Bu gürültü, bu fısıltı ne acaba?. Ta şafaktan başladı. Gürültüden sonra, bir rüzgar esi-yor, yıkıp, süpürüp götürüyor. Sonradan anladık. Çok da merak ediyorduk bunu. Bir kayanın dibinden yü-rürken gene aynı dehşetli gürültü, pek yakınımızda bu. Baktık gördük ki, doruğun aşağılarından kocaman bir buz parçası kopmuş, toz duman, bulut içinde yuvarla-nıyor.. Rüzgarı, çarpıp arkadan gelen bucak müdürü-nü yıktı.

Göl nerede? Selim Ağaya belki her adımda soruyo-ruz. Selim «aha şurada» diyor. Aha şurada bir türlü bitmiyor. Öğle oldu, şafaktan beri durmadan dinlenme-den yürüyoruz. Gölü daha bulamadık. Artık şüphe edi-yorum: Ne göl var, ne bir şey.. Bu kadar yükseklikte göl ne arasın. Kara bulutlar gökte dönüp duruyor. Ge-ne tipi yiyeceğiz,

Keskin, sivri bir tepeye bizden önce çıkan Selim Ağa bağırıyor:

— Geldik göle.

Bütün yorgunluğuma rağmen koşuyorum. Bunca zahmete katlandığımız göl!

Göl, bir harman yeri büyüklüğünde. Çok derinlerde. Göl değil kuyu. Ama Ağrıya has dev gibi bir kuyu. Ağrının kuyusu bizim kuyularımız gibi küçücük olacak değil ya.. Her neyse bu göl görölmeğe değer. Güzelliği bütün sıkıntısını unutturdu.

Dört bir yanı, yani kuyunun ağzı, kırmızı, bıçak ağzı gibi kayalar. Göle kadar, daralarak inen yumuşak bakır rengi hoş bir toprak, toprağın arasına koyu bir yeşil serpilmiş, sonra gölün mavisi.. Gölün kıyıları çepeçevre, lekesiz bembeyaz karla çevrilmiş. Kar çizgisinin üstünde türlü renkte çiçekler.. Burası çiçek kokuyor.. Bütün göl acı bir çiçek kokusuyla bezeli.. Öyle geliyor ki bana, buradan bir tek çiçek al, koy bir eve, bir ömür boyu Ağrı kokusuyla koksun dursun.

İşi gücü bıraktım, çiçek yoluyorum. Bir kucak çiçek yoldum. Huyum kurusun, gelirken bir kucak çiçeğini yaylacı çadırlarında unuttum. Daha yanarım çiçeklerime.

Bir tek canlı da bu gölde gördüm : Bir küçücük kuş. Kanadını göle değdirip kayboldu.

Fransızlar, gemiyi bulacağız diye gölde beklemekten Selim Ağayla birlikte, yukarı çıktılar. Onları bekliyoruz. Beklemeye imkan kalmadı. Kara bulutlar sağanağı başladı. Gürültüler de gittikçe artıyor. Tipi dayanılmaz bir hal aldı. Biz Nahiye Müdürüyle duramadık. Selim Ağa yakınlarda bir oymağın olduğunu söylüyordu. Gölden aşağı inip, Ağrının düzlüğüne düştük. Düzlükte dolanıp duruyoruz. Çadırlar ne yöne düşer?

Bir çoban bir sürü otlatıyor uzakta. Ona bakıyorum. Yalnız el, kol sallıyor, yanımıza bir türlü gelmiyor. Edemeyip ben onun yanına gidiyorum :

— Beyim, diyor. Kusura kalma, ben sizin yanınıza gelemedim. Ben koyunların başından azıcık ayrı-

lırsam kurt kapar hemen. Bazan gelir gözümün önünde koyunu alır giderler.

Yağmur altında birkaç saat yürüyerek bir çadıra giriyoruz. Kocaman bir çadır. Çadır değil, meydan yeri. Çadırın bir köşesini kilimlerle ayırıp, bir oda çıkarıyorlar ortaya.. Nakışlı, çiçekli bir oda. Böyle güzel bir odayı şimdiye kadar kimse görmemiştir, iddia ederim.

Nakışlı odada yorganların altına giriyoruz. «Bir kilim de üstüme,» diyorum. Getiriyorlar.

Akşama doğru Fransızlar sevinç içinde geliyorlar. Bulmuşlar. Birinin elinde kapkara bir kaya parçası. Bu parçayı da ondan koparmışlar: Bir kaya parçası görmüşler, aynen gemiye benziyormuş.. Seyyahların tarif ettikleri yerde imiş.

Fransızlara takılıyorum:

— Nuh Hazretleri, bir zaman gelip gemisinin yok olacağını, geminin de bir gün insanlar tarafından aranacağını bilmiş, onun için heykelini yapıp, Ağrıya dikmiş.

Fransızlar artık oralı değil. Ağrının hemen her yanını dolaşıp filim çektiler. Bütün dünyada «Nuh gemisi» namına gösterip, para kazanacaklar.

İşte Nuh masalı, Ağrı macerası da burada bitti.

Erzuruma doğru yoldayız. Ağrı uzaklarda kaldı. Başında ak bulutlar, bir ışıltı içinde dönüp duruyorlar.

Ağustos 1952

SAİT FAİKLE GÖRÜŞME

Akşam üstleri Tünelden Taksime doğru sol kaldırımından yürürseniz, gözünüze dalgın, siyah gözlüklü, yüzü kederli, ama müthiş kederli, -yüzündeki keder bellidir, elle tutulacak gibi, yüzde donup kalmıştır-pantolonu ütüsüz, ağarmış saçları kabarmış bir adam çarpar. Bu adamın, bu Beyoğlu kalabalığı içinde bir hali vardır ki (daha doğrusu her hali) size bu koskocaman şehirde yalnız, yapyalnız olduğunu söyler. Bu neden böyledir? Orasını kimse de bilmez.. Bazı adam vardır, insan yüzünde sırf hınç, kin okur. Bazısında gurur, bazısında neşe, bazısında bayağılık, aşağılık... Bu adamın üstünden, başından da yalnızlık akar. Bir de bu adama, Kadıköy iskelesinin kanapelerinden birine oturmuş, heybeli köylüleri, çıplak ayaklı serseri çocukları, hanımefendileri seyrederken rastlarsınız,

Bu adam hikayeci Sait Faiktir.

Bir gün, aklımda kaldığına göre, bir pırlıl pırlıl, cam gibi parlıyan sonbahar sabahıydı, ona Kadıköy iskelesinin kanapelerinde rastladım.

— Ne var, ne yok Sait? dedim. Hikaye yazıyor musun?

— Yok, dedi, yaşıyorum.

Hüzünlü, ılık, insan sevgisi dolu hikayelerini Sait yazmaz, yaşar. Sait bir dertli, kötülüklerden, aşağılıklardan, dünyadaki cümle bayağılıklardan, kirden iğrenen bir adem oğludur. O daima iyiliği söylemiştir.

Dünyaca ün almış Mark Twain derneğinin fahri üyeliğini aldığını duyunca, bu iş için Saitin ne diyeceğini öğrenmek için aradım. O gün öğleden sonra İstiklal caddesindeki kaldırımdan gittim geldim. Sonra Kadıköy iskelesine uğradım, orada da yoktu. Sait anacığı ile birlikte Burgaz adasında oturur, bindim vapura ikinci gün oraya gittim. Anası Saitin aynı gün İstanbul'a indiğini söyledi. İstanbul'da tarif ettiğim kaldırımda, ona rastladım. Gene dalgın, sinirliydi. Yüzünden düşen bin parça olur derler ya, öyleydi.

«Bu iş için ne dersin?» diyecektim, korktum.

— Merhaba, dedim.

— Merhaba, eyvallah, dedi.

— Ne var, ne yok? dedim.

— İyilik, dedi.

— Mark Twain... dedim.

— Aldırma, dedi.

— Bak, dedim, Sait, biliyorsun ki ben röportaj yaparım.

— Sonra? dedi.

— Söyle, dedim.

Sait beni kırmadı. Teşekkür ederim.

Ben sual sormadan o başladı:

— Bana, Mark Twain cemiyeti fahri üyeliği verildi, dünya edebiyatına ettiğim hizmetten ötürü. Bir çokları gibi ben de şaşırdım. Dünya edebiyatına hizmet filan etmediğimi söylemeğe ne hacet. Bu, üyelik verilmesi için uydurulmuş nazik bir sebeptir sanırım.

Ben aldım, dedim ki :

— Senden önce, bu cemiyetin ilk üyesi Atatürk-müş...

— Biliyorum. Beni sevindiren de işte bu. Atatürk'ten sonra, benim üye olmam, benim için ne büyük bir şereftir. Bir milletin yetiştirdiği en büyük çocuğu ile,

o milletin kendi halinde bir küçük hikayecisinin Amerikada bir cemiyette buluşmaları küçük hikayeci için ne bulunmaz şerefli bir fırsattır. Demokrasi de zaten böyle olur. Eğer bu üyelikten memnunsam, bu yüzdendir.

— Politika... dedim.

Sözümü ağızımda kodu :

— Karışmam.

— Peki, seni bu cemiyete ne sebepten, hangi eserin için üye seçtiler?

— En büyük devlet adamlarının, başkanların ve başbakanların fahri veya asli üye oldukları bir cemiyete beni de seçmenin aslı nedir diye düşündüm, şunu buldum : Demek ki şimdiden sonra dünya çapında bir hikayeciyi anmak için kurulmuş bir cemiyete dünyanın dört bucağından kendi halinde hikayeciler de seçilecek.

Türk hikayecilerini temsil ettiğim anlamına alınmasın sakın. Her hikaye yazan ve yayan Türk hikayecisi kendi şahsında bir dilin hikayeciliğini yaptığına göre, şahsıma Mark Twain cemiyetinin gösterdiği ilgi ve sevgi daha çok Türk hikayeciliğindedir gibi geliyor bana. Ben de bu ilgi ve sevgiyi bütün değerli hikayeci arkadaşlarımla paylaşırım. Kabul ederlerse.

Kendini bütün dünyaya tanıtmış, sevdirmiş, bir halk çocuğu olan hikayeci Mark Twaini ananların içine Türk dilinin bir hikaye yazarını almayı düşünenlere de teşekkür ederim.

— Mark Twain için ne dersin?

— Sen de amma sual sorarsın ha. Ne derim! Mark Twain alay edermiş, güldürürmüş, kepaze edermiş, cemiyetteki sahte vakarları, petrol krallarını, pamuk prenslerini, demir beylerini, çelik efendilerini sağlığında. Ölümünden sonra da bir Türk hikayecisi ile şakalaşmasın mı? Eyvallah Mark Twain:

Sonra güldü Sait:

— Daha soracağın? dedi.

— Eyvallah, dedim.

Ayrıldık. O, bir sinemanın önünde kaldı.

17.5.1953

GÖRÜLMEMİŞ LÜFER AKINI

İstanbulda lüfer akını var...

Vakit gece... Haliç balıkçı kayıklarıyla dolmuş. Kayıkların üstüne basa basa Karaköyden Eminönüne gitmek mümkün...

Geceleri, dört bir yanına keskin bir koku salan, karanlık bir mağara gibi insanın içini ürperten, yapayalnız kalmış hissini veren Haliç, balıkçı kayıklarının binlerce ışığı ile donanmış. Burası Haliç değil, bambaşka pırıltılı bir dünya. Gökyüzündeki yıldızları toplayıp, şöyle Halice serivermişler...

Kasımpaşanın, Cibalinin fakir halkı, tam bir haftadır bayram ediyor. Sokak aralarında, kadınların, çocukların ellerinde birer lüfer salkımı.

Kasımpaşanın ünlü satıcısı İbrahim bağıyor:

— Yaşa bre lüfer! Şen ettin bütün evleri. Şen olsun yurdun yuvan!

Çıplak ayaklı, gözlerinde tokluğun verdiği bir memnunluğun sarhoş pırıltıları dolaşan avareler, hep bir ağızdan:

— Yaşsa bre lüfer! diye bağıyorlar.

Yaşsa be lüfer! Aziz ol lüfer. Sen ettin bu işi!

Bugünlerde, bir lüfer türküsü dillere destan olursa şaşmayın. Lüfer milletin yüzünü güldürdü.

Ben de bu çılgın sevinç selinin içine katıldım. Ömrümde balık tutmadım. Olta kullanmadım. Zokanın ne olduğunu, ne belalı şey olduğunu ilk defa burada gördüm.

Uzun sözün kısası, işte bunca acemiliğime rağmen, ben de dün gece sabaha kadar, soğukta titriye titriye balık tuttum. Diyeceksiniz' ki bu bahar gününde de, insan titrer mi? Bal gibi titriyor. Halicin nemli, ağır havası, insanın tenine tuz gibi yapışıyor. Tutkal gibi yapış yapış bir ıslaklık.

Karaköy iskelesine gittim önce, kiralananacak kayık aradım. Kaç lira teklif ettimse aldırın olmadı.

Biri :

— Arama be abi, dedi. Kayık bulamazsın. Millet hep lüferde.

Dört dönüyorum. Ne yaptımsa kayık bulamadım.

Haliçten, ışık selinin içinden balıkçıların sesleri geliyor.

Çarnaçar dönüp Köprüden, yani Köprünün Haliç iskelesinden balık tutanları seyre dalıyorum.

Köprünün kenarında demir atmış motörlerin içlerinde, kayıkların içlerindeki kadar balık tutanlar var. Aralarına karışıyorum.

Saat on sularında, bir kayık yanaştı köprüye, bakkal kayığı... Kayıktan kayığa alışveriş... Bu bakkal beni kayığına almaz mı? Alması gerek. Ne zararım olur ona! Teklif ettim, kabul etmedi.

— Ne istersen veririm, dedim.

Gene olmadı.

Ötelerden, bakkalla bu konuşmamızı duyan, kara bıyıklı biri beni çağırdı :

— Gel be ahbap... Ne kadar meraklısın, beraber turalım.

Kayığı yanaştırdı, girdim.

— Benim adım Ferhat Çalışkan, arkadaşım da Ali..
— Balıkçı mısın Ferhat? diyorum.

On beş yıldır balıkçılık yaptığını söylüyor.

Ali ile Ferhat her oltayı atışta bir balık çıkarıyorlar denizden.

Yanda çok ihtiyar, pamuk sakallı biri:

— Böyle balık akını, İstanbul İstanbul olalı, Haliç Haliç olalı görmemiştir. Denizin dibi balıkla döşeli. Denizin dibinde bir avuç toprak bulamazsın şimdi, tüm balığa kesmiştir.

Böyle olmasa bu kadar çok balık çıkar mı?

Öteden, biri uzun bir kahkaha atıyor.

— Hey koca lüfer, aslan lüfer, ne hallere düştüğünü görürsen, belki adını değiştirir, lüferlikten istifa edersin. Gör bak seni kimler yiyor! Üç yüz elli, dört yüz kuruşa olan lüferin kilosu şimdi seksen kuruşa.

Kayıktan kayığa : «Gümüş, gümüş» diye bağırıyorlar. Bu «gümüş» demek, «balık satan var mı?» demekmiş.

Tanesini 18, 20 kuruşa, gümüşçülere satan satana.

Kayıklar yanyana, sırtsırta... Kürekler oltalara takılıyor. Birbirlerine ağza alınmaz küfürler savuruyorlar. Arada bir de zorlu bir kavga oluyor. Kayıktan kayığa kürek sallıyor, yaka paça oluyorlar. Hele kavganın biri ömür oldu. Biri bir kayıkta, öbürü başka bir kayıkta. Birbirlerine veryansın ediyorlar. Sonunda ikisi de denize yuvarlandılar. Balıkçılar, gülüşe oynasa bunları sudan çıkardılar. Sudan çıkanlar da hallerine gülüyorlar.

Bazan neşe kaçırıyor. Gülenler, oynayanlar, birden duruluveriyorlar. Bu, balığın azaldığı andır.

Ferhat :

— Abi, diyor, bu balık akını sağanağa benzer. Gelir gider. Şimdi denizin dibi balık doludur. Biraz sonra bir tekini bulamazsın.

Saat on ikiye doğru bizim Ferhat yükünü tuttu. Balığın tanesini 20 kuruştan gümüşçü İbrahime devredip gitti.

Ben de gümüşçü İbrahim'in kayığına misafir oldum. Üçümüz üç yerden oltaları denize salmışız. Her atışta çıkarıyoruz. Ben, üç tane oltayı balığa verdim. Balığı çekiyorum, tam kayığa alacakken balık çırpınıp «cup» diye geri denize fırlıyor. Benim de yüreğim balıklarla birlikte... Herhalde bunun da bir usulü var.

Balıkçılar, birbirlerine katiyen balığın kaç metrede olduğunu söylemezlermiş. Bizim arkadaş İbrahim bir iki yokladıktan sonra, bana dönüp : «18 kulaç, 20 kulaç at!» diye sesleniyor. Dediğini yapıyorum.

Balıkçılar, bir bana bir İbrahim'e bakıp, laf atıyorlar :

— Acemi mi yetiştiriyorsun İbrahim?

İbrahim izahat veriyor:

— Bunlar kimsenin balık tutmasını istemezler. Herkes balık tutarsa kime balık satacağız? diyorlar.

Hakkı da var.

Acemi insan balık tutamaz. Vay aceminin haline bunlar arasında.

Sabaha karşı balık kalmıyor. Bütün oltalar saatlerce denizde bekliyor. Hiç çeken yok oltayı ve adamlar uyukluyorlar. Nerdesin lüfer, nerdesin deminki neşe?

Balık çıkmayınca herkes gibi benim de canım sıkılıyor. Köprüye çıkıp İbrahimle salep içiyoruz. Her yanımla balık kokuyor. Sabaha karşı eve geliyorum.

29.4.1952

ÜÇÜNCÜ MEVKİ YOLCULARI

Trene Şarkışla'dan bindim. Bir biniş ki... Ne siz sorun, ne ben söyleyeyim...

Üçüncü mevki... İnsanlar sırt sırta... İğne atsan yere düşmez. Çocuklar, kadınlar ihtiyarlar... Vagonun koridoru da hıncahınç dolu. İçeride bir koku! Ayak kokusu, sigara dumanı, ter kokusu... Koridora yorgan sermişler, heybeleri koymuşlar... Heybeler iş görüyor: Yastık. Hatta yüz numaraların içine girip oturmuşlar.

Köşelere öylesine yığılmış, öylesine sıkışmışlar ki, kimse elini bile kıpırdatamıyor.

Tren istasyonda durunca, iki kişi inerse beş kişi biniyor. Bir istasyondan bir istasyona insan düşünüyor : «Bu vagon bundan fazla bir kişi daha alabilir mi?» Halbuki öteki istasyonda bir insan kalabalığı biniyor ve vagon hiç tınmadan hepsini alıyor. İşte ben bu sırta akıl erdiremedim. Her halde bu işte Sayın Ulaştırma Bakanının parmağı var. Keramet ondadır muhakkak. Yoksa...

Gündüzleyin üçüncü mevki gene nur-nimet. Gece-si, işte gecesi çekilmiyor. Perişanlık...

Gece Sivastan ötede bastırdı. Koridorda büzülmüş, dizlerini karınlarına çekmiş, uyuyorlar... Sırt sırta, üst üste uyuyorlar... Birbirlerine kardeşçesine sarılmışlar. Sabahleyin uyandıkları vakit belki bu işe şaşa-

caklardır. Bu bize öyle geliyor. Belki de hiç şaşmazlar. Bu alışılan bir şeydir. Yıllar yılı her yerde Anadolu insanı sarmaş dolaştır.

Bacakları, elleri birbirine dolaşmış insanların dost sıcaklığı. Bunun adına, mukadderat birliği mi derler? İster istemez insan bunun üzerinde duruyor : Garezsiz bir sarılma, bir dostluk... Yol uykusu, sıcaklığı...

Şu, başını sakallı ihtiyarın bacakları üstüne koymuş, ölü yorgunluğu içinde uyuyan delikanlı; ince uzun yüzlü delikanlı, mutlak Karadenizlidir. Nereden bildim? Bellidir, yüzünde Karadenize has solukluk var da. İhtiyar ya Erzurumlu, ya Ağrılıdır. Ama şu hallerine bakıp da kim bunlara baba-oğuldur demez. Bu baba-oğulluktan da ileri bir şey...

Neden sonra, zor, güç bavulumu bir köşeye yerleştirip üstüne oturabildim. Şu bavula bir yer bulabilmek, benim ömrümdeki başarılarının belki de en büyüklerinden biridir. Belki şaşılacaktır bu sözüme... Ama o ne iştir, ben bilirim. İnanın ki bundan sonra kendime itimadım iyice arttı.

Bavulumun üstüne kurulmuş, seyrediyorum alemini. Buna 'gel keyfim gel' diyebilirim.

Türlü türlü uyuyanlar içinde sayıklayanları, bir yandan bir yana dönenleri birdenbire kalkıp, onun bunun üstüne basa basa yürüyenleri... Daha ne haller ararsanız.

Hele biri vardı. Başını yüz numaranın eşiği üstüne koymuş, ayaklarında dizlerine kadar nakışlı bir Sivas çorabı. Nakışından baharlar taşıyor. Bunca kir, pas, bunca dert, bela içinde çoraplarından bir türlü gözlerimi alamadım. Yapan eller dert görmesin.

Çoraplı ikide bir bütün gücü ile geriniyor, bacaklarını birer çelik tel gibi gerip inliyordu.

Erzincandan ötesi soğuktu. Vagonun pencereleri buz tutmuştu.

Tam yanımda başını bir dizinin üstüne koyup yumulmuş, yüzünü gözünü başörtüsü ile sarmış ananın kucağında dört beş yaşlarında bir çocuk duruyor, boyna zangır zangır titriyordu. Çocuğun yüzü al aldı. Çocuk istasyondan bindiğinden beri titriyordu. Daha önce de bir adam vardı. Adamın kocaman bıyıkları, yırtık pırtık bir şayak şalvarı ve gene şalvarın kumaşından aynı minval üzere bir paltosu.. Paltosuna sıkıca sarılmıştı. Adam, boyun çeviriyor, kendi kendine homurdanıyor, dişlerini sıkıyordu.

Çocuk anasının karnına doğru yumulmuş, titremeye veryansın ediyordu.

Adam doğruldu; yüzüne acı, sıkılğan bir gülümseme geldi. Oturan, yatan kalabalıktan, ayağını koyacak bir yer aradı, bir zaman sonra buldu ve ilk adımını attı. En sonunda kadına yaklaşıp:

— Bacı!.. dedi.

Sonra yutkundu. Kadın da başını kaldırdı.

Adam kekeledi :

— Üşüyor mu?

Kadın başını geri indirdi. Adam da mahcup oldu. Ellerini uğuşturdu. Bana döndü :

— Çok titriyor, ne yapmalı?

Adam, iki yanına bakıyor, bedenini sağa sola döndürüyor, ellerini birbirine kenetlemiş sıkıyor :

— Bu çocuğa ne yapmalı?

Hepimiz donuyoruz. Tren değil buz deposu... Bize ne yapmalı? Bize neyse ne... gerçekten bu çocuğu ne yapmalı? Çare yok.

Sonra adam, kadına eğilip çocuğu kucağından çekiyor ve mıncıklamaya başlıyor.

— Böyle ısınır belki.

Çocuk koskocaman, kendisi kadar büyük ellerin arasında kuş gibi, uçacak bir kuş gibi, çırpınıp duruyor. Bir bakışı var : «Acaba bu adam böyle ne yapı-

yor?» der gibi. Ne ağlıyor, ne bir şey... Hayretle bakıyor..

Adam ne yaptıysa çocuğun titremesi durmuyor.

Biri : «Bir sıcak çay,» diyor. «Bir sıcak çay olsa, şimdi durur.»

— Sıcak çay...

Bir başkası : «Birinci, ikinci mevkiler yanıyor,» diyor, «oraya götürmeli.»

Daha bir sürü çareler... Ama herbirinin belalı tarafı var.

En sonunda çocuğu elinde tutan adam, paltosunu çıkarıp çocuğa iyice sarıyor. Anasının kucağına veriyor, gidip bir köşeye büzülüyor.

Buna rağmen, daha bir zaman çocuğun titremesi durmadı. Islanmış kuş, hani tüyleri diken diken olmuş ıslak hali var ya, kocaman açılmış gözleriyle, bu titreyen çocuk öyleydi işte...

Sonra çocuğun titremesi azıcık durdu.

Ana :

— Gardaşım, dedi adama, sağ olasın sen!

Adam yere yumulmuştu.

— Ne yapalım bacım, dedi.

Sordum öğrendim, bu adama Tercanlı Halil derlermiş. İzmirden, çalışmadan geliyormuş.

Şimdi benim içime kurt girdi. Pekî, bu vagonlarda kalorifer bulunmaz mı? Varsa neden ısınmaz bu vagonlar?

Şimdi adam ne diyordu? Birinci, ikinci mevkiler de böyle soğuk mu? Böyle, tren değil, işkence yeri mi? Gidip bakmalı. Bir istasyonda inip birinci ve ikinci mevkilere geçtim.

Ne görsem beğenirsiniz! Sımsıcak.

17.2.1952

AMASYA SULAR ALTINDA

Önce uçak... Baş döndürücü bir hız, sonra 8 saatlik bir otomobil yolculuğu... Sonra da karanlıkta yaya yürüyüş... Foto arkadaşımın, gecenin bir hayli ilerlemiş saatinde, Amasyanın kayalıklarına tırmanıyoruz. Yorulmuş, bitmişiz... Bu gece ille Amasyaya varacağız... Ama yol yok. Yolları, belleri su almış, biz de o sebepten kayalıklara vurduk.

Tam saat 24'te Amasya... Amasya caddelerinden, sokaklarından sular akıyor. Bütün evler, dükkanlar su içinde. Bugün (3 Nisan), su en yüksek seviyesini bulmuş. Ne bulursa önüne katmış, silip süpürmüş...

Sabahın erken saatleri... Herkeste bir sevinç, bir sevinç ki tarifsiz. Sebebi de su alçalıyor. Korkunç su, belalı su biraz alçalıyor... Ama ben bu alçalışın farkında olamadım. Dört bir taraf derya, deniz... Bütün Amasya vadisini ağzına kadar su doldurmuş, buna su demek ne kadar doğru olur bilmem, kopkoyu, sarı, karanlık pis bir balçık. Delirmişçesine, doludizgin akıyor. Suyun bunca şahlanması, delirmiş görülmüş değil...

Taşkın suyun uzunluğu 30 kilometre. Bu 30 kilometre uzunluktaki su, yani akan balçık, bazı yerde bir, bazı yerde 5 - 6 kilometrelik bir genişliğe yayılmış... Bu 30 kilometrelik vadide, bağlar, bahçeler, yani Amasyanın can damarı, bütün serveti var. Amasyanın o ünlü elmaları bu vadide yetişiyor... Ama şimdi... Yürekler acısı bir hal...

Çiçek açmış elma ağaçları... Ağaçların yalnız ak çiçekli başları görünüyor. Geri yanı su altında. Şu bahara, göz alan bir yeşillik içinde gelen bahara, bu sarı, bu balçık yakışmıyor. Su içinde kalmış ağaçlar boyunlarını bükmüş. Bahçelerde ak çiçekli elma ağaçları arasında, dört bir yanı su içinde, yıkılmış, her gün de yıkılmakta olan ak badanalı evler... Pencerelelerde perdeleri daha öylecene duruyor. İçlerinden hiç bir eşya da alınmamış ve sahipleri yukarılara kurdukları çadırlardan, su içindeki evlerini, evlerinin çöküşünü seyrediyorlar.

Bugün Ferhat Kayasına giden yolun üst tarafına çadırlar kurmuş afetzedelerle görüşmüştüm... Su biraz çekildiği için sevinçleri var, ama hepsi ümitsiz. Eşya olarak hiç bir şey kurtaramadıkları gibi, evlerindeki su çekilse bile hayır ummuyorlar... Evsiz barksız, yurtsuz yuvasız kalmışlar. Hem de baharın en güzel günlerinde.

İbrahim adında, ak sakallı, yaşlı bir adamla konuşuyoruz. Sakin ve kederli bir hali var.

— Sel yavaş yavaş geldi. Biz de her yılki gibi sandık, aldırmadık. Sonra azıttı. Günden güne azıttı. Tufan oldu. Evler, evlerin bahçe duvarları yıkılmağa başladı. Geceydi, su içinde kalmıştık. Sığırların bağırışları ortalığı kapladı. Kaçalım dedik, fırsat yok. Dört bir yanı su almış, su, ağaçların tepelerinden aşıyor. Sonra sesler duyduk. Bizleri çağırıyorlardı. Sonra otomobil ışıkları gördük. Kayık gönderdiler, çıktık dışarı. Ama hayvanlar kaldı. Benim iki eşeğim, üç danam vardı. Suda boğulmasınlar diye alt kattan ikinci kata çıkardım. İki, üç gün sonra oradan da kurtardım. Bu yıl artık hayır yok bizden... Sebzeler gitti, ekin gitti, elma, kayısı ağaçları, su çekildikten sonra, kökleri çürüyüp kuruyacaktır... Bu bir afet... ben kendimi bildim bileli, Amasyada böyle bir tufan görmedim Bey,

dedi. Şu gördüğün benim ev işte. Her gün bir parçasını su alıp götürüyor.

Gözleri doldu. Bunca emek... Herhalde su, evinden bir parça götürdükçe, onun da yüreğinden bir parça kopup gidiyor.

Bir kadın gösterdiler, orta yaşlı. Bir bahçıvan karısı imiş. Evinden ayrıldığından beri, çadıra sabahlara kadar girmiyormuş. Su kıyısında boyuna evini seyrediyor. Konuşmuyor, hiç bir şey söylemiyor. Taş kesilmiş bir halde, gözleri suda, yıkılmış evinde. Kadın mecnuna dönmüş.

— Git, onunla konuş, dediler.

— Dediğinize göre, konuşmuyormuş ya, dedim.

— Şimdi biraz açıldı, dediler.

— Konuşur mu?

— Ah arılarım, ah evim, ah ağaçlarım diye, boyuna sızlanıyor.

Gidip kadını su başında buldum. Bir zaman ağzını açmadı. Sonra :

— Arılarım, dedi, bunca yıl emek verdiğim arılarım mahvoldu, dedi, bu bahçeyi diş, tırnak döke döke meydana getirdim. Bir ömür boyu...

Kadın, gözlerini su içinde kalmış evinden bir türlü ayıramıyor, boyuna da:

— Kaybolan emeklerim, diye kendi kendine söyleniyor.

Üç gündür de ağzına bir lokma ekmek koymamış.

Komşuları, onu, çadıra girmesi için kandırmağa çalışıyorlar. Fakat onun gözleri suda, evinde... Oralı bile olmuyor.

Boyuna yalvarıyorlar, fakat bir türlü kadını yerinden oynatamıyorlar.

Ben, kadının yanından ayrılırken, komşular da yalvarmayı bıraktılar, yanından ayrıldılar. O orada iki büklüm olmuş kalakaldı.

Balçık gibi su, bütün deliliği, bütün haşmetiyle önümden akıp duruyor.

EN ÇOK SU BASKININA UĞRAYAN ŞEHİR

Su, ertesi gün de, dünkü seviyesindeydi. Hiç alçalma olmadı.

Yeşilırmak vadisi baştan sona kadar, 700 ev, 80 bin ağaç, 14 köy su altındadır.

Buranın insanları, suya alışmış, hiç yadırgadıkları yok... Bir göl kadar durgunlar.

Sebebini sordum :

— Bir iki yıl değil ki, dediler. Her yıl bu böyle, 1939 yılından beri doğru dürüst bir mahsul alamadık. Her yıl bir tufan...

Su altındaki köylerden biri, Kayabaşı köyü...

Dört bir yanını su çevirmiş, küçük bir ada gibi, selin ortasında kalmış. Bugün, üç saat yaya, dağlardan tepelerden aşarak oraya gittim. Çünkü şose su altındadır. Hiç bir taşıt da işlemiyor.

Buralı gazeteci bir arkadaşımın köye geldiğimizde, baktık ki köyün içine soyunmadan girmeğe imkan yok. Arada, bir kilometre su var. Çarnaçar soyunduk. Birkaç köylü de kılavuzluk etti. Düşe kalka Kayabaşı köyüne varabildik. Kayabaşı köyü, yüksekçe bir yerde, gene de köyün içinden bir sel akıyor. Alçakta bulunan 23 ev, tamamen bir iki metre su içinde. Çoğu çökmüş; geriye kalanlar da çökmek üzere... Köydeki insanların bazıları çadıra, bazıları da yakın köylere taşınmışlar.

Bu ada haline gelmiş, daha doğrusu, su altında kalmış köyün insanların hali yürekler acısı... Bütün eşyaları, yiyecekleri su içinde... Bir canlarını zor kurtarmışlar... Ama, her şeye, coşkun akan suya rağmen

evlerini bırakamıyorlar, evlerinin başında dönüp duruyorlar. Neden bu böyle, ne için böyle yapıyorlar? Bu, olsa olsa, toprağından, evinden ayrılamamaktır.

Köyde bir Süleyman Can var. Suyu geçerken benim kılavuzumdu. Köylüler onun halini anlattılar: Su gelmiş, köyün üst başındaki bendi yıkmış, silip süpürmeğe, evleri yıkınağa başlayınca, herkes köyden kaçmış. Süleyman ise ortalarda yok... Köylüler bağırmışlar, çağırmışlar Süleymandan ses seda yok. En sonunda birkaç köylü bir olup Süleymanı kurtarmağa gitmişler, bakmışlar ki Süleyman 6 çocuğı ile göbeğıne kadar çıkmış suyun içinde durup durur.

— Ne o Süleyman?

Süleyman şaşırmış.

Onu alıp evden çıkmışlar.

Bunlar anlatılırken Süleyman da orada idi:

— İnsan şaşıyor, dedi. İnsan ne olduğunu bilemiyor... Baktım deniz gibi su, delirmiş, köpürmüş geliyor. Kaçmayı akıl edememişim, donup kalmışım. Komşular gelmese işim bitikmiş... Şaşkınlık işte... Ne dersin?

Köylüler, daha önceden suyu tutmak için, bent yapmışlar, suları yarararak, bendin halini görmeğe gidiyoruz. Bendin yeri yurdu bile yok. Ortadan silinmiş gitmiş. Yerinde yeller esiyor. Ve bendler öte, arkadaki dağa doğru, belki 5 - 10 kilometre uzakta köpürmüş bir su. Kavak ağaçlarını köklerinden sökmüş, kavak ağaçları, bir değil, beş değil, kökleri yukarıda, suyun içinde yüzüp duruyor.

Yanımdaki kangal bıyıklı Hüseyin Pehlivan, ötedeki köyü gösterdi:

— Şu köyü görüyor musun? dedi. Ben on iki baş nüfusu gecenin karanlığında, sırtımda buradan oraya götürdüm. Oraya Karaköy derler... Su gelip bendi

yardığında baktım başka kurtuluş çaresi yok; yüklen-
dim çocukları, ver elini Karaköy. Göğsüme kadar su
içinde, bir saatlik yolu gittim. Sonra da malları gittim
getirdim, sonra eşyaları almaya gittim... Baktım ki ev
ortadan silinmiş, koydunsa bul.

— Peki, dedim, bu kadar suda, bunca yılda hiç
kaybınız yok şükür?

— Beyim, dedi, onun sebebi var. Biz on yıldan
bu yana her yıl böyleyiz işte... Suya alıştık. Ördek mi-
sali. Bizler su adamıyız gayri. Günümüz, geçen yıl ha-
riç, hemen hemen her yıl böyle olur işte, alıştık. Su-
yun ilmini aldık da, o sebepten kaybımız yok...

Kayıpları yok. Çok şükür yok. Ama şu halleri
ölümünden de beter. Her yıl bu afet! Her yıl çamur,
bataklık. Anlattıklarına göre, bu yüzden, bu köyde sıt-
malıdan geçilmezmiş.

— Su geliyor, ekinlerimizi, ağaçlarımızı, evlerimi-
zi alıp gidiyor. Sonra da bataklık yapıyor, bizler de
sıtmadan kırılıyoruz...

Bir tanesi var: Zayıf kısa boylu bir adam.

— Bıktık... Canımızdan usandık... Yaşamak de-
ğil bizimkisi, düpedüz rezillik. Her yıl, her yıl!... Bu
seneki de... Böylesini hiç görmemiştik. Aç kaldığımızı-
za mı yanalım, evlerimizin çöktüğüne, köyümüzün ha-
rap olduğuna mı?

Kayabaşı köylüleri bundan böyle, bu yerde bir da-
ha köy kurup oturmayacaklar.

Hüseyin Birok:

— Yaz, diyor, yaz, muharrir efendi, halimizi yaz!
Mademki bu kadar yorulup, bunca tehlikeye atılıp bu-
raya gelmişsin, bir iyiliğin dokunsun bari. On yıldır
biz, dünya cehenneminde yaşıyoruz. Her yıl hal böyle
işte. Viran olduk da inat edip köyümüzü bırakmadık...
Öldük de gene çıkmadık. Bundan sonra, ne olursa ol-

sun, durnıyacağız. Ne olursa olsun burayı terkedip gideceğız.

Ne olursa olsun, gidecekler. Gözlerinden öyle okunuyor ki, bir daha bu köyde imkanı yok oturmayacaklar. Ama nasıl gidecekler? Mahsul yok olmuş. Hepsi de gırtlığa kadar borçlu. Bir lokma yiyecekleri de yok. Nasıl giderler? Gidip de başka yerde nasıl köy kurabilirler?

Bu insanları, yıllarca tabiatın işkencesine maruz kalmış insanları, kurtarmak gerek.

— Bize hükümet kredi versin. Şu karşıdaki yeri istimlak etsin. Kurtulalım bu hayattan artık, diyorlar. Bu köyde dert mi ararsınız! Dert üstüne dert! Felakete uğrayalıdan beri, Kızılay bile, ancak iki kere ekmek gönderebilmiş. Çoğu aç. Lcyleğın yuvadan attığı bunlardır herhalde.

Kayabaşı köyünde, pis bataklık ve ak çiçekler açmış elma ağaçlarının kokusu bir arada.

Biri bahar, ötekisi felaket ve pislik. Su içindeki, bu yoksul, bu yıkılıp viran kalmış köyden ayrılırken köylüler arkamdan bağıyorlar:

— Bu kadar yoruldu, derdimizi duyur millete, hükümete

Söylemek benden.

Gözlerimde sarı, coşkun, göz alabildiğine her yanı sarmış bir su. Burnumda baharın en güzel, bataklığın en acı kokusu ..

7.4.1952

DOĞUDA İNANILMAZ ŞEYLER GÖRDÜM

DİYARBAKIRDA BİR RÜFAİ TEKKESİNDE OLUP BİTENLER

Buna ister talih deyin, ister tesadüf: Hadiseler daha Haydarpasada trende başladı. Ondan sonra da çorap söküğü gibi arkası geldi.

Trene, hareketinden iki buçuk saat önce bindim. Anadolu'ya giden trenlerde çok seyahat etmiş olanlar, geç gelmenin ayakta kalmak demek olacağını iyi bilirler. Ben, trene bindiğimde, içeride beş kişi ya var, ya yoktu. Koca tren beş dakika içinde doluverdi. Nakışlı heybeler, bavullar, meşin, bez kaplı, kılıfları nakışlı Anadolu bavulları... Benim bulunduğum kompartıma'na da beş kişi düştü. İkiisi daha tüysüz delikanlılardı. Sonradan, bunların İstanbula gezmeye gelmiş, Van köylülerinden iki kardeş olduklarını öğrendim. Küçüğü lise talebesiydi.

Öteki üç kişiden biri Mardinli idi. Değirmi kara sakallı, çiçek bozuğu yüzlü, daima ayetler, hadisler, dualar mırıldanan biriydi. Bunları hiç kesmiyordu. Öteki ikisi de Kayseriliydi. Onlar da ikide bir, bir şeyler mırıldanıyorlardı ya, beriki gibi değillerdi.

İçimde bir his bana öyle hükmettiriyordu ki, bu kavruk, kara yüzlü Mardinlide çok iş vardı. Bu önsezi, sebepsiz miydi? Değil. Bu adamları gözlerinden tanırım. Ben değil, her Anadolulu tanır. Bunların tesbihleri, yenleri kıvrılmış kara ceketleri, ayaklarındaki lastik ayakkabıları, kederli, ihtiraslı gözleri, bilhassa ihtiraslı, insanın canevine işliyen gözleri başkalarında kolay kolay bulunmaz.

Tren hareket etmeden biraz önce birbirimize ne-reye kadar gideceğimizi sorduk, söyledik. Adlarımızı da bağışladık. Mardinlinin adı Müslimdi. Müslim Akateş...

Ankaraya kadar hiç kimse ile konuşmadım. Kitap okudum ve uyudum. Bu arada aptest alıp namaz da kıldım. Müslimin sert bakışları namazdan sonra bana karşı sevgi ile dolmaya başladı. Yumuşak, okşar gibi bakışlar. Ben durup durup bir «Ya Allah! Ya Pir!» çekiyordum.

Müslimle dini bahisler üzerine uzun bir konuşmaya tutulduk. Belki beş saat süren bir tartışmadan sonra, büyük şehirlerde dinsizliğin alıp yürüdüğünde karar kıldık. Bu konuşmadan sonra birbirimize daha fazla yakınlaşmıştık. Beni Mardindeki köyüne davet etti. Şimdilik kabul edemiyeceğimi, Vandaki akrabalarımı görmeye gittiğimi, gelirken köyüne uğrayıp kendini ziyaret edeceğimi söyledim. Çok memnun oldu. Söylemeden geçmiyeyim. Ben, kendimi ona dini kitaplar basan bir matbaacı olarak tanıttım. Kazancımın nasıl olduğunu sordu.

946'dan sonra düzeldiğini, ondan önce aç biilaç süründüğümüzü söyledim. Gözleri doldu. «Allah o günleri bir daha getirmez inşallah!» dedi.

Elhasıl Müslim Akateş Efendiyle Diyarbakıra kadar derttaş, sırdaş, kardeş olduk. Benim hangi tarika-

ta mensup olduğumu sordu. Daha hiç bir tarikata girmediğimi özür dileyerek anlattım. Sebeplerini de anlattım. Hiç bir şey söylemedi.

Bir sabah Diyarbakır istasyonuna indik. İnsanı delip geçen bir sıcak vardı. Diyarbakırın taşları yanıyordu. Bana bir fırına düşmüşüm gibi geldi. Müslim Efendi bütün samimiyeti, bütün sıcaklığıyla elimden tutmuştu. Bir zaman elele, ellerimizde bavullarımız istasyonun önünde öyle durduk. Sonra bir araba çağırdı. Bir otelin önünde indik. Akşam gelip beni alacağını, saat yedide otelde bulunmamı söyledi. Saat sekize kadar bekledim, ne gelen oldu, ne giden. Sekizi on geçiyordu ki, bir delikanlı gelip Müslim Efendi'nin beni beklediğini söyledi. Bana bir nevi hayranlıkla bakıyordu.

Delikanlı önüme düştü. Dar sokakları geçe geçe tam dokuzda büyük avlu duvarlarıyla çevrili, kale gibi bir eve geldik. Gökte pırıl pırıl bir ay vardı. Ay ışığı taş duvarların üstüne dökülüyordu. Çaldıktan az sonra açılan kapıda Müslim Efendi, beni «yeni kardeşimiz» diye karşıladı. Arkasında birkaç kişi daha vardı. Onlar elpençe divan durmuşlardı. Geniş bir avluya girdik. Ortada bir havuz vardı. Havuzun etrafında sıralandık. Hiç konuşmadık. Neden sıralandık anlayamadım.

Avlunun zeminine, tam arkamıza düşen yere halılar sermişlerdi. Bir kapıdan on kadar adam çıktı. İçeriden yirmi beş yaşlarında görünen bir delikanlı nazları kendine çekiyordu. En önde yürüyen o idi. Müslim Efendi beni elimden tutup bu delikanlıya doğru götürdü:

«Şeyhim işte benim İstanbulda arkadaş olduğum kitapçı arkadaş. Çok temiz, çok samimi arkadaşlarıdır. Senden ricam arkadaşları da hidayete erdir.» dedi.

Şeyh, iki eliyle göğsünü okşayarak mırıldandı:

«Ya Allah! Ya Pir!»

Sonra Müslime Kürtçe sordu:

«Sen bu adamı yakından tanıyor musun? Layık mı?»

Müslim:

«Kendim kadar tanıyorum. Çok iyi, çok samimi-
dir,» dedi ve bana da gülerek baktı. Yüzü, ay ışığında
kararmış gümüş donukluğundaydı.

Bu arada kapı açıldı, birkaç kişi daha avluya da-
hil oldular.

Havuzun başını bırakıp, arkadaki kilimlerin, ha-
lıların üstüne oturduk.

Son gelenlerin içinde uzun saçlı, sakallı bir adam
vardı. Onu tanıttılar: Derviş Nuri.

Derviş Nuri, on beş yıl pir tekkesinde hizmet et-
tikten sonra bu payeyi alabilmiş.

Kahveler geldi. Kahvelerle birlikte balkonda
elektrik yaktılar. Böylece birbirimizin yüzünü görebil-
dik.

Kahvemi bitirdikten sonra Müslim kolumu dürt-
tü. Beraber kalktık.

Müslim:

«Git, abdest al!» dedi. «Tarikate giriyorsun. Allah
sana yardım etti.»

Gittim, abdest aldım. Müslim beni tekrar yanına
çağırdı. Kulağıma mırıldanmaya başladı:

«Bak evlat, şeyh ne söylerse evet diyeceksin. Var
git şeyhin elini öp. Sağ dizini yere koyup, eli üç defa
öpüp başına götüreceksin.»

Aynını yaptım.

Sonra şeyhin önüne diz çöktüm. Ve o başladı
söylenmeğe:

«Şimdiye kadar yaptığın bütün kötülüklere, zul-
me, hayvana ve insana... Yaptığın zinaya, okuduğun

kitaplara, hak yediklerine ve riyakarlıklarına ve cümle pisliklere, bilir bilmez işlediğin cümle fenalıklara tövbe mi? Tövbe ediyor musun?»

«Evet!»

Sonra:

«Ya Allah!» dedi, başladı uzun bir dua okumağa. Dua yarım saat sürdü. Bitince yüzüme üfledi. Sonra başımı okşadı. Bu merasimden sonra biri kalkıp, beni şeyhin önünden kaldırdı, öteki uca götürüp bıraktı. Müslim de yanıma geldi. Sevinç içindeydi:

«Sen artık Rüfai oldun,» dedi.

Bundan sonra hep bir ağızdan yanık bir ilahiye başladılar. İlahi Yunusundu. Müthiş dokunaklı sesleri vardı. Bir yarım saat kadar da ilahi sürdü. Bu arada ilahi söylenirken hepsi titriyor, sallanıyordu ya, Derviş Nuri öylesine titriyordu ki, uçuyor sanırdınız. Başkaları durdu, yalnız bir tanesi Kürtçe bir ilahiye boyuna söylemeğe, söyledikçe coşmaya başladı.

Bu arada Derviş Nuri «Allah Allah, Sultan, Sultan» diye bağırarak daha şiddetli titremeğe başladı. En sonunda ağızından köpükler saçıldığını gördüm. Bir baktım yanında beş tane kadar şiş peyda oldu. Birini aldı, «Ya Allah, ya pir,» dedi, bir avurdundan öbür avurduna geçirdi. Ürperdim, boyuna titriyordu. Dikkatle şişi soktuğu yere baktım. Ne kan akıyor, ne bir şey.

Bir zaman sonra şişi çıkarıp yanına hafifçe koydu. Gözleri tabii her zaman kapalıydı. Yerden daha uzun bir şiş aldı. Öyle bir sarsılarak dizlerinin üstüne kalktı ki, korktum. Dizlerinin üstünde yürümeğe başladı. Durdu gerindi ve elindeki şişi bu sefer karnına sapladı. Ucu arkasından çıktı. Gene aynı gerginlikle ağızdan köpükler saçarak dizleri üzerinde yürümeğe, yürüyüp titremeğe başladı. Kürtçe ilahi bütün sıcaklığıyla devam ediyordu. Derviş Nurinin titremesi son

haddini bulmuş, ağzından köpükler de etrafa saçılmağa başlamıştı. Derviş dizleri üstünde çırpına titreye ilahi söyleyiciye doğru süründü ve önünde uzun zaman titredi. Birden ilahi kesildi. Şeyh de yerinden kalktı, geldi, Dervişin etindeki şişi çekti. Yerini tük-rükledi ve Derviş'i yere yatırdı. Derviş Nuri ölü gibi hareketsiz kaldı.

Müslim bana eğilerek fısıldadı:

«Haydi biz kalkalım artık.»

Kalktık. Müslim sevinç içindeydi.

«Sen artık Rüfai oldun,» dedi. «Erenlerin himmeti seninle olsun. Çalışırsan sen de şişleri öyle karnı-ra sokar çekersin. Derviş Nuri ateşin içine girer oturur, gene yanmaz. Çalış, bu dünya hiçtir.»

Dışarı çıkarken gayriihtiyari hala Derviş Nurinin bıraktığı yerde duran şişlere baktım. Bunlardan birinin barsaklarım arasında durduğu vehmiyle içimi derin bir ürperti kapladı. Bana olduklarından iki üç misli uzun göründüler.

DİYARBAKIRDA ESKİ HARFLERLE TEDRİSAT YAPAN MEKTEPLER

Sabahleyin çok erken uyandım. Güneş, eskimiş Diyarbakır surlarının üstüne ateş parçaları döküyordu.

Diyarbakıra niçin geldiğimi buradaki eski arkadaşlarıma haber vereyim mi, vermiyeyim mi? Belki bir yardımları olur. Karar verdim, birkaç gün kimseye haber vermeden kendi kendime çalışayım, dedim. Bakalım devran ne gösterecek?

Adetimdir, ne zaman Diyarbakıra gitsem, ilk işim Mardinkapıya uğramak olur. Mardinkapı, başlıbaşına bir Diyarbakır. Diyarbakırdan daha da çok bir Doğu Anadolu demektir. Mardinkapıda Doğunun türlü gelenekleri, türkücüleri, kavalcıları, hacıları, hocaları,

yolcuları, köylüleri, toprak beyleri, tarlasından atılmış köylüler, hulasa kimi ararsanız bulunur.

Mardinkapıya vardığımda saat yediydi. Deli bir dilenci kız türküler söyleyerek dolanıyordu. Benzin istasyonunda birkaç cip benzin alıyordu. Benzin istasyonunun orada bir bakkal dükkanı vardı. Kocaman Diyarbakır karpuzları satıyordu. Dükkanın arkasına bir sürü köylü uzanmış, taşıt bekliyordu. Kimbilir ne-relere gideceklerdi. Bu köylülerin arasında çok yaşlı-lar da vardı. Bu yaşlı adamların hemen hiç birisinin kafasında şapka göremezsiniz. Başlarına sarı renkli bir bez parçasını sarık gibi sarıp çarşı pazar dolaşırlar. Aldıran, necisin, bu başındaki nedir? diyen yoktur. Orada idare makamları Şapka Kanununu unutup artık bunlara alışmışlardır. Tuhaf gelmiyor bu haller onlara.

Diyarbakır sokaklarında, bu kırk iki derece sıcakta bile, umacı gibi giyinmiş kara çarşafli, peçeli kadın-lar dolaşıyordu. 951'de, Diyarbakıra geldiğimde kara peçeli, kara çarşafli umacılar' bu kadar çok değildi. Şimdi o kadar bol ki... Koca Diyarbakırda, çarşafsız ve peçesiz birkaç kadına rastladım. Eskiden durum tam bunun aksiydi.

Mardinkapının biraz ilerisinde Diyarbakırın Be-lediye Parkı vardı. Güzel bir parktır. Parkın bir kilo-metre ötesinde Diyarbakırın mezarlığı uzanır. Mezar-lık bekçisi hoş bir adamdır. Eskiden bilirim. Parka gi-rip bir kanapeye oturdum. Bu sırada birkaç çarşafli kadın geldi, üst yanımdaki kanapeye yerleştiler. Kürt-çe konuşuyorlardı. Hepsi de Silvana gideceklerini söy-lüyorlardı. Konuşmalarından anladığıma göre Suriye-den Şeyhleri. Silvana gelmiş, bunlar da Şeyhin geldiği-ni duyar duymaz bağlamışlar bohçayı, düşmüşler yo-la. Kadınlar müthiş sabırsızdılar. Bekledikleri şoföre beddua üstüne beddua ediyorlardı.

BU DİYAR BAŞTAN BAŞA

İçlerinden en güzeli:

«Keşke Şeyhimize çocukları da götürebilseydik,» dedi.

Biraz daha yaşlıcası.

«Ben Ahmedimi istedim hocasından ama izin çıkmadı,» dedi.

Başka biri:

«Hükümet mektebinden olsa izin alırdık ama. Bu hanım hocalar yok mu, hiç izin verirler mi bu hanım hocalar?»

En yaşlıları:

«Vermesin anam, vermesinler... Vermesinler de varsınlar çocuklar dinlerini diyanetlerini öğrenip gavrur olmasınlar.» dedi.

Bu izin vermiyen hanım hocalar kimlerdi? Hükümet mekteplerinde bulunmadıklarına göre acaba Diyarbakırda İstanbulda olduğu gibi hususi teşebbüsün açtığı mektepler mi vardı?

Bir kamyon geldi, kadınlar kalktılar. Ben de oradan ayrıldım.

İkinci üzeri yine döndüm Mardinkapıya. Niçin döndüm? İkinci üstü Mardinkapıda ne olur biter bilirim de onun için döndüm. Yanılmamışım. Daha doğrusu gün öldürmemişim.

On beş, yirmi kadar çocuk, ellerinde Kuranı Kerimler yüksek sesle ha babam okuyorlar. Çocuklar, yolculara musallat. Eteklerine yapışıp ölülerin ruhuna Kuran okumak için yalvarıyorlar. Çocuklar yolcudan yolcuya koşuyorlar. Okutanlar para veriyorlar. Okuyan çocuklar sevinç içinde. Demokrasi devrimizde müstakbel cer hocalarının yetiştirilmesi böylece teminat altına alınmış bulunuyor. Bunlar on yıl sonra kimbilir neler yaparlar. Köyleri kasıp kavururlar. Elleri Kuranları, bellerinde divitleri... Köy köy yaz babam yaz... Ne yazacakları malum, muska!

İkindiden sonra çocuklardan bir grup ayrıldı. Ayrılan grup mezarlığa doğru gitti. Ben de arkalarına düştüm. Çocukların yaşları on birle, on beş arası. Mezarlığa geldik. Çocuklar kaplarından Kuranlarını çıkarıp okumağa başladılar. Gözlerini kapatıp başlarını sallaya sallaya çevirmeye başladılar sayfaları. Yüreklere paralayıcı sesler. İnce, mahzun, bir vızıltı halinde uzayıp giden çocuk sesleri. Ben de bir taşın üstüne oturdum. Taş kızgın demir gibi hala yanıyordu.

Sonra nereden peyda oldularsa oldular. Birkaç çarşafli kadın, birkaç erkek göründü mezarlığın içinde. Çocuklar okumalarını bırakıp onların etrafını aldılar. Kadınlar çocukları paylaşip mezarların başına götürdüler. Herkes kendi mezarına tabii. Şimdi ayrı ayrı mezarlardan incecik çocuk sesleri geliyordu. Ağlamaklı sesler...

Karanlık yavaş yavaş çökmeğe başlarken sesler de durdu. Çocuklardan birini yanıma çağırıp bir mezarın başına oturdum:

«Oku şu mezarın başında, sana para veririm,» dedim.

Açtı kitabını, başladı okumağa.

Çocuğun sağ yanağında kocaman bir yara izi vardı. Boyuna bir makine hızıyla kitabın yapraklarını çeviriyordu.

En sonunda dayanamadım:

«Yeter bu kadar, kalk gidelim,» dedim.

Daha ne kadarcık okudum der gibi, yüzüme hayretle baktı.

«Yeter, yeter,» dedim.

Eline bir iki buçukluk verince daha çok şaşırdı:

«Hepsi bana mı?» dedi.

«Tabii,» dedim, «hakettin.»

Çok sevindi.

«Ben,» dedi, «bunun yanına bir elli kuruş daha bulurum amca, ayağıma bir lastik ayakkabı alırım.»

Çıkarıp bir elli kuruş daha verdim. Daha çok şaştı.

«Sen hangi mahalledensin?»

«Ben mi? Ben Alipaşa mahallesindenim.»

«Sen hiç mektebe gittin mi, yani okula?»

«Gitmedim. Yoook iki ay gittim, sonra annem beni Naciye hocaya gönderdi. Orada da Kuranı hatmettim... Ben büyük bir hoca olacağım.»

«Bana bak,» dedim, «şu Naciye hocanın evini bana gösterir misin?»

«Ne yapacaksın?» dedi.

«Hiç,» dedim, «bir küçük kardeşim var da ben de onu senin gibi hoca edeceğim.»

«Bak amca, Naciye hoca bize tenbih etti, evi bildiğimizi hiç kimseye bildirmeyeceğiz.»

«Sen beni oraya götür, evi bana göster, geri dön. Para veririm.»

«Peki amca...»

Dar, karanlık sokaklardan geçiyoruz. Çocuk konuşuyordu:

«Ben büyük bir hoca olacağım. Din uğruna çalışacağım. Anam diyor ki dinimiz sahipsiz kalmış. Anam beni Silvana medreseye gönderecek. Orada büyük hocalar varmış.»

«Bak yavrum,» diyorum, «sen öteki okullara gidip adam olsan ya...»

Çocuk cevap vermiyor, afallıyor. Belki okula gitmesini ilk söyleyen adamım ona. Şaşırmamın da ne yapsın.

Eski bir kapıda gelip durduk:

«İşte burası Naciye hocanın evi,» dedi, ve yürüdü. Arkasından yetişip elli kuruş daha verdim.

Sabahleyin Naciye hocanın evine giden sokağı tuttum. Göğüslerinde nakışlı bez çantalar içinde Kuranı

Kerimler asılı irili ufaklı çocuklar, sükün etmeye başladılar. Yirmi kadar çocuk saydım. Bilmem artık Naciye hocanın kaç talebesi var.

Çocuklardan öğrendiğime göre, Naciye hoca yalnız Kur'anı hatmettirip bırakıyorunuş. Eski harfleri ise bazı kabiliyetli talebelerine, yani Silvan medreselerine layık olanlara öğretiyormuş.

İLKOKULLARLA ESKİ YAZI MEKTEPLERİNİN SAVAŞI

Mustafa doğma büyüme Diyarbakırlıdır ve eski bir arkadaşımıdır. Diyarbakır avucunun içi gibi bilir. Kocaman, dünya kadar eski görünen surları delik delik, beden beden, hangi delikte akrep; hangisinde yılan, çıyan bulunur, onun malumudur. Eğer Diyarbakır Mustafa da bilmezse, teklif edeceğim işi o da yapamazsa, hiç kimse yapamaz. Eli boş dönerim Diyarbakırdan. Gidip Mustafayı buldum ve hali keyfiyet böyle dedim. Mustafa inanmış çocuktur, yiğit çocuktur. Mustafa Kemal der, Atatürk'ün inkılapları der de başka bir şey demez. Mustafaya rufailere nasıl karıştığımı, tarikate nasıl girdiğimi, şiş soka adamı anlattım. Güldü:

«Yahu,» dedi, «ne kendini gizler saklarsın, burada her şey, ayinler, dualar her şey apaçık. Seni istediğin ayine hem de gazeteci olduğunu söyleyerek götüreyim. Hiç kimsenin korkusu yok. Her şey apaşık.»

«Mustafa,» dedim, «Diyarbakıra gelirken en büyük güvencim sendin. Çetin bir işe girişmiş bulunuyorum. Din istismarları ve eski yazı okutan mektepler için röportajlar yapacağım.»

Mustafanın çocuk ve inanmış gözleri parladı:

«Aldı yürüdü,» dedi, «aldı yürüdü ve apaşık. Hiç kimsenin aldıracağı yok. Yirminci asırdan ortaçağa doğ-

BU DİYAR BAŞTAN BAŞA

ru gidiş, gittikçe hızlanıyor. Evet, korkunç bir geriye gidiş var. Sana Diyarbakırda en azından yirmi tane eski harflerle okuma ve yazma öğreten mektep göstereyim. Git hocalarıyla konuş, git çocuklarla konuş. Bunlar ilkokul çağındaki sabilerdir. Sabahtan akşama kadar kafalarına hurafe doldurup bilmedikleri dilden ezberle körletiliyorlar. İlkokulla mahalle mektepleri arasında büyük bir savaş başlamıştır. Sana mahalle mekteplerini tek tek göstereyim.»

Kızgın bir güneş vardı. İkimiz de terden ıpsıslaktık. İğri, büğrü, kirli bir sokağa saptık. Basık bir evin önünde durduk. Saat sekiz suları

Mustafa:

«Burada bir saat kadar bekleyelim. Bak,» dedi, «Hanım hocaya kaç talebe geliyor gör.»

Çocuklar sükün etti. Kız çocukları, erkek çocukları... Ben kırkbeş dakika içinde mektebe giren, on altı çocuk saydım. Yedisi oğlandı. Sekizle on yaş arasındaydılar.

Mustafa:

«Gördün mü?» dedi.

«Gördüm,» dedim.

Yürüdük.

Yine dar sokaklardan geçiyoruz. Yine kapılar. Mustafa evler gösteriyor. Gösterdikleri evlerin mektepler olduklarını söylüyor.

«Mustafa,» dedim, «böyle gez gez de ne olacak, anladık. Mektep çok. Beni götür de bir hocayla konuşur.»

Mustafa:

«Oraya gidiyoruz,» dedi. «Anlamıştım zaten isteyeceğini.»

Şehrin dışına doğru tek bir eve geldik.

Mustafa:

«Ali hocanın mektebi burasıdır. En çok talebesi bunun vardır. Benim arkadaşlardan birisinin çocuğu burada okur. Onu sormak bahanesiyle içeri gireceğiz. Konuşursun» dedi.

Kapıyı çaldı. Küçük bir çocuk açtı kapıyı. İçeri girdik. İçeride yirmi kadar çocuk diz çöküp oturmuşlar, habire ellerindeki kitapların yapraklarını çeviriyorlardı. Hoca, gür kara sakallı biri idi. Bizi muhabbetle ve iltifatlarla karşıladı. Çocukların ötesine oturttu. Çocuklar bize korka korka bakmağa başladılar. Ne tuhaf, hepsi de bir ölü sessizliği içindeydiler. Aklıma ilkokullarımız geldi. Orada çocuklar ne kadar canlı, ne kadar cıvıl cıvıldılar. İnsanın yürekleri sızlıyor burada. Çocukların üzerlerinde bir karasinek bulutu, inip inip kalkıyordu. Çocuklar sineğe boğulmuşlar, pislik içindeydiler.

Hocayla yanyana oturuyoruz. Nereli olduğumu soruyor. Muşlu olduğumu söylüyorum. Memnun oluyor.

«Muşta da din mektepleri var mı?» diye soruyor.

«Her mahallede dört, beş tane var,» diyorum.

Memnun memnun gülümsüyor.

«Muş,» diyor, «dini mazbut bir yerdir, Muşu bilirim. Her yerde medreseler kapandı da Norşinin medresesi hiç bir zaman kapanmadı. Şarkta ne kadar hoca, molla varsa hep Norşin medresesinin talebesidir. Allah himmetlerini eksik etmesin.»

«Hocam,» diyorum, «Allah kabul eylesin, din için çok çalışıyorsunuz. Bari karşılığını alıyor musunuz?»

«Yok yok evladım,» diyor, «ne gezer, o eskidendi. Kuranı hatmeden bir çocuğun babası yüzlerle lira verirdi. Ben Osman Beyin çocuğunu mezun ettiğimde, Osman Bey tam on altın, on sarı altın verdi idi. Şimdi nerede!»

«Vah vah,» diyor, acır gibi yapıyorum.

Bunun üstüne hoca coşuyor:

BU DİYAR BAŞTAN BAŞA

«Ben kelleyi koltuğa almış bir adamım. Ben en sıkı devirlerde Mustafa Kemal devrinde bile (Mustafaya dönüyor) Mustafa Efendi çok iyi bilir, evet biz Mustafa Kemal devrinde bile talebe okutmuşuz. Din yoluna, Allah yoluna... Şimdi çok şükür biraz aydınlığa çıktık. Bir de şu dinsiz öğretmenler olmasa. Hükümet bir şey demiyor, ille de şu dinsizler. İhbar ediyorlar. Dinini diyanetini öğrenmesin çocuklar. Allah belalarını versin.»

«Hocam,» diyorum, «sizin mezun ettiğiniz talebeler hoca olabilirler mi? Yoksa...»

«İçlerinden akıllıları çıkıyor, onlara eski yazı da öğretiyorum ve Silvandaki medreseye götürüyorum. Benim çok talebem var ki şimdi hocadırlar. Bizler olmasaydık şimdiye kadar din çoktan ortadan kalkmıştı. Şimdiki hocaları hep biz yetiştirdik.»

Hocanın yüzü bir zafer sevinci içindeydi.

Mustafaya baktım, hırsından titriyordu. Müthiş kızmıştı. Baktım kötü bir iş yapacak. Tuttum kolundan kaldırdım. Hocaya:

«Varol hocam,» dedim, «sizin gibiler olmasa halimiz perişandı zaten...»

Hoca telaşlandı:

«Bir kahve içip de öyle gideydiniz. Mustafa efendi oğlum, sen hiç bize uğramazdın, bir işin mi düştü?»

Ben Mustafayı sürükledim.

Mustafa titreyerek:

«Bizim Halilin kızını soracaktım, burada mı diye?» dedi.

Dışarıda yine korkunç bir güneş vardı. Mustafanın yüzü kararmıştı.

Bana döndü:

«Yahu,» dedi, «nasıl dilin varıyor da bu mikroba varol hocam, iyi yapıyorsun, diyebiliyorsun. Bunların

yaptıkları düpedüz cinayet. İstatistik çıkarsınlar, kırk altıdan bu yana, doğuda okula giden çocukların sayısı mutlak yarıya inmiştir. Hem de bir sürü yeni okul yapıldığı halde. Nasıl dilin dönüyor yahu!»

Mustafayı teskin ettim. Neden sonra koluma girdi:

«Bu gördüklerini korkmadan olduğu gibi yazabilecek misin?» dedi.

«Onun için geldim buralara. Bunu en büyük memleket hizmetlerinden biri sayıyorum. Ne görürsem yazacağım. Emin ol.»

Mustafa:

«Korkuyorlar bunlardan,» dedi. «Partiler korkuyor. Aydınlar korkuyor. Kimse bunlara ses çıkaramıyor.»

Yürüye yürüye beni Diyarbakırın büyük camiinin önüne getirdi. Orada kendirden oturakları örülmüş küçücük iskemlecikleri olan bir kahve vardır. Ve kahve caminin kapısına kadar uzanır.

Mustafa, biz oturduktan sonra, caminin büyük kapısını gösterdi:

Caminin büyük kapısının iki yanında sağlı sollu iki kitapçı ve esansçı sergilerini açmışlar bekliyorlardı.

«Dikkat et,» dedi, «ne kadar çocuk gelip kitap alacak. Burada akşama kadar bekliyelim göreceksin.»

İskemlelerimizi tam kitapçının burnunun dibine çektik. Ne yaparsa, ne alış-veriş ederse hepsini görüyor, duyuyoruz.

Biraz sonra, gerçekten, çocuklar gelmeye başladı: «Amca baya biy eyifbe vey!»

Tertemiz giyinmiş bir kız çocuğuydu bu. Boynunda üstüne muhabbet kuşları işlenmiş bir torba vardı. Elifbesini alıp oynıya oynıya gitti.

Akşama kadar bekledik. Elifbeleri çocuklar aldılar. Sakallı, şapka yerine başlarına bez sarmış sofular

aldılar. Çarşafli kadınlar aldılar. Aldılar oğlu aldılar. İki kitapçıdan ikimiz otuz beş, kırk kadar kitap satıldığını saydık.

Bu arada kitapçıyla da ahbab olduk.

«Nasıl elifbe satışı, iyi mi?» diye sordum.

Bu yıllar çok iyi. Günde otuz kırk, elli altmış kadar satılıyor,» dedi.

Mustafa bana bir içerledi ki...

Deli gibi söylenmeye başladı:

«Günde,» diyordu, «elli altmış tüp zehir.»

KÖYDE EN BÜYÜK DÜŞMAN: GENÇ ÖĞRETMEN

Tozlu yollara düştüm. Bir sıcak, bir sıcak var ki, dille tarifi kabil değil. Alev gibi bir rüzgar insanı yakıp kavuruyor. Toz sütunları bu belalı, bu ağır rüzgar da dönüp duruyor. Ayaklarımın içine bile tozlar giriyor. Böyle olacağını bilsem tövbeler olsun, bu yola ya ya çıkmazdım. Oluk oluk ter akıtıyorum. Çatlıyacağım. Karşımdan insanlar geliyor. Bu sıcakta kapkara çarşafllara bürünmüş kadınlar, sarıklı erkekler... Bunların çoğu traktörlere takılı römorklara binmişler.

Dilim damağım kurudu. Dudaklarım çatladı. İkide bir yalıyorum. Daha bizim öğretmenin köyüne epey var. Varsam varsam öğleye ancak varırım. Oturup yorgunluk alayım dedim. Yere oturulmuyor ki... cayır cayır yakıyor.

Buradaki yaşlı adamların her birinin bir kucak sakalları var. Kirli, uzun, tel tel sakallar... İşte öyle uzun sakallı biriyle yol arkadaşı olduk. Köyünü söyledi, arkadaşım öğretmenin köyü. Öğretmeni sordum; evde olduğunu öğrendim. Memnuniyetime diyecek yok. Köylü ile yanyana yürüyoruz.

Şunu da peşinen söylemeden geçmiyeyim: Öğretmen arkadaşının adını ve hangi köyde öğretmenlik ettiğini yazmıyacağım. Başına bir iş getirirler. Bunu iyi biliyorum. Bir öğretmenin köylerde bugün ne şartlar içinde didindiğini de biliyorum. Arkadaşım da zaten adını yazınamamı söyledi.

Sıcaktan erimiş gibiydim. Yanımdaki kirli sakallının üstelik de ayakları yalın. At gibi hızlı gidiyor. Arkasından zor yetişiyorum. O da benim kadar terebatmış ya, aldırıyor. Yahut aldırıyor da öyle gözüküyor.

Konuşuyoruz:

«Sofi ne iş görüyorsun? Geçimin nasıl?»

Doğuda yaşlı sakallılara «Sofi» diyorlar. Ben de onun için ona öyle hitap ettim. Bizim Sofi Türkçe de bilmiyor tabii.

«Yarıcılık, ağanın yarıcılığını ediyorum. Biri benim ikisi ağanın.»

«Çocuğun var mı? Okuyor mu çocukların? Eski yazı okuyorlar mı?»

Eski yazı lafı ağızımdan çıkar çıkmaz Sofi bir parladı ki bayağı korktum.

«O yezit, o gavur, o Fransız gavuru, o Ermeni piçi, o ne idiği belirsiz çingene tohumu, o senin sorduğun namussuz öğretmen, dinsiz öğretmen, göz açtırıyor mu bizlere. Hocalar elinden usanmışlar. Çocuklarınızı zorla o gavur mektebine sokuyor. O mektebi bitirdikten sonra da vakti geçiyor çocukların, büyüyorlar. Bizim o tarafın öteki köylerinde gavur mektebi yok, onlar rahat, onların her çocuğu bir alim gibi Kur'anı gürül gürül okuyor. Her biri, bir hoca.»

Sözü değiştirdim:

«Sofi sen hangi tarikate mensupsun? Şeyhin kim?» dedim.

«Ya Hak!» dedi, «Ya Abdülkadir Geylani... Bizim Şeyh çok büyüktür. Ya Şeyh... Bizim şeyhin bir eli gökte, bir eli cennettedir.»

«Yahu» dedim, «Sofi, diyorlar ki, senin şeyh rakı içip, kız oynatıyormuş İstanbulda. Doğru mu acaba?»

Boş atıp dolu tutmuştum. Başını olanca sertliğiyle salladı. Gözleri döndü:

«Herkes söylüyor; zındıklar Şeyhe iftira ediyorlar. O, içtiği rakı değildir. Gözleri güneşe kapalı olanlar onu göremiyorlar. Şeyh rakı kadehine elini dokundurur dokunduramaz o rakı kevser suyu olur. O kadın cennetten gelmiş Huridir. Yoksa Şeyh kadına bakar mı?»

«Sofi» dedim, «demek o öğretmen öyle zındık?»

Sofi:

«Sorma» dedi, «zındık, kafir.»

«Ben» dedim, «onun o kadar zındık olduğunu bilmiyordum. Benim çok iyi arkadaşımıdır. Ama böyle zındık, din düşmanı olunca ben onu arkadaşlıktan sil-dim. Ben ona misafir olmayacağım. Kafirin ekmeği yenmez. Ben bu gece senin misafirinin Sofi.»

Sofi sevindi:

«Efendim» dedi, «ağa bey, haramdır, onların ekme-ği yenmez. Şeyh, öyle fetva çıkardı. Biz onun gavur mektebinin yanından da geçmeyiz. Dinsizlik bulaşır. Sen benim misafirim ol. Başım üstünde, gözüm üstün-de yerin var. Gel bana misafir ol. Köylü sana o dinsi-zin marifetlerini anlatsın. Ne öğretiyor benim çocukla-ra biliyor musun? Vay zındık vay! Diyormuş ki, çocuk-lara, yağmuru Allah yağdırmaz, yağmur, suların üstüne güneş vurur, bundan sular buhar olur, buhar olunca havaya çıkar, havaya çıkınca soğuk rüzgarlara çarpar, soğuk rüzgarlara çarpınca tekrar su olup yere dökülür-müş... Vay yezit zay! Yani demek ister ki, yağmuru bi-le Allah yağdırmaz. Allahın yağmura bile gücü yetmez. Vay yezit vay! Bunu da ispat etmek için mektebin bah-

çesine bir ateş yakmış, bir tencereyi suyla doldurmuş, suyu kaynatmış, sudan buharlar çıkmağa başlayınca üstüne bir kapak tutmuş, buhar ona gelince damla olup yere dökülmüş. Vay yezit vay! Daha onun ne marifetleri var, köye gidelim de köylü sana hepsini anlatisın.»

Sofinin, anlattığına göre yeryüzünde bir tek dikili ağacı bile yok. Babası, ağanın babasının kölesi imiş, şimdi de kendisi ağanın yarıcısı... Sofi dünyadan vazgeçmiş görünüyor:

«Ne gördük ki, şu dünyadan diyor, zaten dünya nedir ki, diyor. Dünya bir anlıktır, gözünü kapatırsın biter. Başka, ebedi bir dünya var orada, her şey, cümle saadetler orada. Oradaki yerini iyi yapmak için çalışacaksın. Gerisi boş. Ben on yıldan beri Kabeye gitmek, hacetmek için para topluyorum. İnşallah gelecek yıl!»

Tam öğle üstü. Sıcak dikine, kurşun gibi iniyor. Sofi nefes nefese. Anladım ki Sofinin de hali benden iyi değil.

Uzaktan, güneşten rengi solmuş toprak yığını damlarıyla köy göründü. Köyün üstünde bir toz bulutu dönüp duruyordu.

Köye indik. Birkaç tavuk, bir iki köpek, kerpiç duvarların dibine yatmışlar uyuyorlardı. Başkaca, köy ıssızdı. Ortasından geçip ucuna doğru yürüdük. Bel vermiş, avlu duvarları yıkılmış bir evin önünde durduk. Evden dışarıya, biri on beş, diğeri on iki yaşında iki oğlan çocuğu çıktı. İçeri girdik. Sofinin karısı yüzünü gözünü örtmüştü. Uzun etekleri yerlere sürünüyordu. Yırtık bir döşek atılmıştı yere. Üstüne oturduktan sonra Sofi yanına yönüne gözlerini belerterek şöyle bir bakındı. Çocuklar diz çöküp, ellerini kavuşturmuşlardı.

Hışımınla çocuklara döndü:

«Yezitlere bak hele. Yezitler... Müslüman evi Kuransız olur mu? Açın Kuranlarınızı okuyun.»

Çocuklar ezile büzüle kalktılar.

Biraz sonra iki ağızdan bir vızıltıdır başladı. Yanık, bezgin bir vızıltı.

Kadın, yemek pişirmeğe koştı. Sofraya bulgur pilavı ile kapkara bir arpa ekmeği geldi.

Biz sofra başında iken, köylüler gelmeğe başladılar. Bana korka korka bakıyorlardı. Sofi beni onlara anlattı. Yabancı olmadığımı, din yoluna çalışan bir fedai olduğumu, bu sıcakta yollara sırf din uğruna düştüğümü söyledi. O öğretmen zındığını köyden attıracağımı anlattı. Nazarlar bana muhabbetle bakmaya başladılar.

Bir köylü:

«Muallim ne demiş biliyor musunuz? Irmaklar göğe çekilir, sonra kar olarak dökülür demiş. Muallim kızları da mektebe gönderin diyor, bu hangi şeriatte var?»

Bizim Sofi köylüye susmasını işaret etti:

«Ben» dedi, «hepsini efendiye anlattım.»

Sofi boyuna beni tarife çalışıyordu, ısrarının sebebini çaktım. Demek istiyordu ki, bakın benim misafirim ne mühim adamdır. Ben böylesi adamlarla konuşurum işte.

Diyordu ki:

«İşte bu efendiler ki, o Kuran kitaplarını basar. Bu efendidir ki memlekete dağıtıp dine hizmet eder. Allah bunların yokluğunu vermesin. Bunlar birer evliya, birer din fedaisidir. Şimdi bu köylerin hepsini gezecek, ne kadar çocuk Kuran okuyor, o da ona göre Kuran bastırıp dağıtacak. Köyleri tek tek gezecek.»

Yolda gelirken bunları ben anlatmıştım ona ama, o, benim anlattıklarımı belki on misli mübalağa ile naklediyordu.

İnce, zayıf, Yusuf adındaki köylü heyecanla bağırdı:

«Efendi istediğin kadar Elifbe, istediğin kadar Kuran çıkar, çok şükür hocalarımız çocuklarımızı okutuyor. İstediyin kadar çıkart. Gider.»

KARA TAHTASINDA ESKİ HARFLER YAZILI MEKTEP

Gece... Ay ışığı var. Evin önüne, tozların üstüne eski bir çul parçası sermişler. Ben, çulun üstündeki ufak bir minderde oturuyorum. Öteki köylüler tozların üstünde, etrafımda çepeçevre olmuşlar. Bir çare düşünüyoruz. Şu dinsiz imansız öğretmeni bu köyden attırmak için bir çare.. Türlü iftiralar uydurduk. Sonradan bu iftiraların hepsinden vazgeçtik. Düpedüz şikayete karar verdik. Diyecektik ki, bu öğretmen köyümüze geldi geleli çocuklarımıza bir harf bile öğretmedi. Müfettiş geldiğinde çocukları imtihan etsin. Bir tanesi bile bir şeycik bilmez. Laf aramızda bu çocuklar, okula kayıtlı oldukları halde gönderilmemişlerdi ki, bir şeyler bilsinler.

Her neyse... Ben öğretmenle nasıl temas sağlayacağım derken, öğretmen köye geldiğimi duymuş, biz yatmadan önce bulunduğu eve geldi. Biraz önce öğretmen aleyhinde atıp tutanlar, ona küfredenler, can düşmanları ayağa kalkıp hürmetle selamladılar. Ben de onlar gibi yaptım ama, öğretmene biraz soğuk, biraz yabancı davrandım. Öğretmen zeki adam, hemen durumu çaktı. Ve bana bir köy ismi fısıldadı. Köyü bilirdim. Anladım ki, yarın sabah o, doğru o köye gidecek. Ben de oraya gitmeliydim. Orada buluşacaktık.

Şimdi size öğretmeni biraz anlatayım. Bu anlattıklarımın, öğretmeni keşfedip, ona bir zarar verebileceklerini sanmam. Verebileceklerini bilsem bunları da yazmam. Ama, bu özellikleri de yazmasam olmaz.

Arkadaşım otuz yaşında asker oluyor. Bir tek ke-lime Türkçe bilmiyor asker olduğunda. Ekmeği, suyu bile işaretle istiyor. Her şeyi ilk aylarda işaretle yapıyor. Fakat birkaç ay sonra, Türkçeyi bal gibi öğrenip, başlıyor okuma yazma öğrenmeye. Askerden terhis olduğu zaman bizimki mektup bile yazacak hale gelmiş bulunuyor. Köyüne geldiğinde ilk işi köyüne bir okul açtırmak için mücadele etmek oluyor. Mücadelesinde muvaffak olamıyor. Tam bu sıralarda Köy Enstitüsü açılıyor. Fırsat bu fırsat... Öğretmen Enstitüye müracaat edip, eğitim kursuna alınıyor. Kursu pek iyi derece ile bitirerek, bu köye eğitimci tayin ediliyor.

Ve başlıyor asıl mücadele bundan sonra işte... İlk yıl okulda iki üç öğrenci. Kısmet bu kadarmış diyor öğretmen, çalışıyor. İkinci yıl birkaç öğrenci daha... Direnmeler devam etmekte ama... Fakat ilk günlerde yağmur buhardan olur falan yok. Gayet temkinli, gayet soğukkanlı... Ancak gene rahat durmuyorlar hocalar, şeyhler...

Bir odaya, kötü, pis pis kokan bir yatak serdiler. Uyuyabilirsen uyu. Dertli başım, belalı başım.

Sabahleyin yanık bir Kuran sesiyle uyandım. Baba, oğullar diz çökmüşler habire dua ediyorlardı. Yemek bile yemeden allahaısmarladığı çektim. Öğretmen arkadaşşıma yetişmeliydim. Aradığının hepsini bana bol bol o gösterebilirdi.

Buluşacağımız köye gün doğarken girdim. Bu köyde şeyhler, hocalar, hacılar bulunmaz. Bu köyün böyle şeylerle ilişkisi olamaz. Onun için bana ve arkadaşşıma burada hiç bir zarar gelmez.

Kahve daha yeni açılmıştı. Kahveci beni görür görmez tanıdı.

«Hoş gelip safalar getirmişsin muharrir bey. Sizin buraya gelmeniz milletin hayrınadır. Eee bu sefer de neler gene?»

«Gene öbür yılki gibi,» dedim.

Başladı:

«Derebeyler,» dedi, «derebeyler traktör alıp köylüleri topraktan sürdüler. Toprak aslanın ağzında. Köylüler saman çöpü gibi kurudular bu ovada. Köylünün hali duman. Yazın beyim... Bu toprak meselesini yazın. Cennete girersiniz, bu köylülerin halini yazarsanız...»

«Yahu Sülmen» dedim, «şeyhler ne diyor halkın bu sefaletine, bu durumuna, bu topraktan atılışına?»

Sülmen:

«Şeyhler mi? Şeyhler Allah yaptı diyor, toprak derebeylerin hakkıdır, diyor. Şeyhler, daha, bu soyulmuş, bu ölmüş bitmiş halktan vergilerini topluyorlar. Yol parasını veremiyecek kadar fakir köylü bile şeyhe hissesini veriyor. Çoluğunun çocuğunun rızkını bile şeyhe veriyor. Bey, senin anlayacağın, halk, aç kaldıkça şeyhe yaklaşıyor. Biraz daha çoğalsın ovada traktör, şeyhlerin tabaaları da çoğalacak. Traktör ne kadar çoksa, o kadar sefalet, sefalet ne kadar çoksa, o kadar şeyh ve müridi. Köylü, bu işlerin, son yıllarda şeyhini ihmal ettiğinden dolayı başına geldiğine inanıyor.

Çayımı bitirdikten sonra, bir de baktım öğretmen karşımda. Kan ter içinde kalmış.

«Hoş geldin. Bugünlerde iyi yetiştin,» dedi, «ne dertler, ne belalar var. Sorma.»

«Otur bir nefes al. Konuşuruz sonra. Bir de ne için geldiğimi öğrenirsen daha çok sevineceksin» dedim.

Dinlendikten, biraz hoşbeş ettikten sonra dışarı çıktık. İş anlattım.

«Tam sırası» dedi, «gezici vaızlar, mollalar şimdi cerre çıkmışlardır. Soyuyorlar fakiri fukarayı. Din okullarına gelince, o yıllardan beri bir çıbanbaşı gibi kanamaktadır. Demokrasiden sonra iyice azıttılar. Apaşıkaredrisat yapıyorlar. Bizler ders okutınaya korkuyoruz. Onlar bizi müthiş bir baskı altında tutuyorlar. Bana et-

tiklerini, yıllardan beri ellerinden neler çektiğini bir anlatsam, roman olur. Sekiz yıldan beri okulun kapısını hiç bir sakallı açmadı. Sebebi de şu, hoca demiş ki, o okulda suretler var, insan suretleri... Onları gören, onların beş yüz metre yanından geçen kafirdir ve katli vaciptir. Bundan sonra kimse okulun yanından geçmeğe cesaret edebilir mi? Eskiden bunu dinlemiyen birkaç kişi vardı. Şimdi onlar da sindiler. Tek başımıza kaldık ortada. Hükümet korkusu olmasa hiç bir baba, çocuğunu okula göndermez. Ceza, tehdit hocaların elinden birkaç çocuk kurtarabiliyoruz.»

«Bana, eski yazı okutan köy mekteplerini gösterebilir misin?»

«Aradığın o olsun. Bu bölgede ondan bol hiç bir şey yok. Denizde kum, burada mektep. İçlerinde çok basitleri olduğu gibi, bir medrese kadar tedrisatlısı da var. Her köyde iki tane, üç tane...»

Beni bunlardan birine götürmesini istedim. Öğleden sonra yola düştük. İkimiz de yayayız. Yolda öğretmen, sevinçli tonla boyuna mırıldanıyordu:

«Yalnız değiliz. Demek yalnız değiliz.»

Bana dönüyor, dünyanın en güzel gülüşü ile güler:

«Yaşar Kemal Bey, demek yalnız değiliz. Ha... Yalnız değiliz ha...»

Terli yüzü ovanın safi ışık, safi ateş güneşinde yalpalp ediyor, sevince garkoluyordu.

Köye girdik. Doğru camiye girdik. Cami bir toprak damdı. İçerisi tertemiz süpürülmüştü. Burada on kadar çocuk hocanın önüne diz çökmüşlerdi.

Girdik yanına oturduk. Öğretmeni tanıyordu. Şakalaştılar.

Mahmut hoca:

«Sizinki tavşan kaçtı, tazı ardından seğirtti. Köpek havhav dedi, bizimki ise, Allah yolu, Allah yolu...»

Gülüştük.

Ben dedim ki:

«Hocam ne kadar az talebeniz var? Acıdım vallahi. Başka köylerdeki hocaların en az altmış, yetmiş talebeleri var. Bu ne böyle, bu köyde çocuk bu kadar az mı?»

Hoca hafiften güldü:

«Bu kadar az talebeyi ancak bunlar okuturlar. Talebesizlikten kapatacaklar neredeyse. Bakma şimdiye, şimdi yazdır. Çocuklar işte, göçtedirler. Kışın bizimki de bulur yüzü.»

«Varolun hocam, Allah himmetinizi bol eylesin. Hizmet ediyorsunuz dinimize.»

Hoca kızgınlıkla öğretmene döndü:

«Baksana efendiye, ne güzel laf ediyor. Sizler hep bizim aleyhimizde, hep bizim peşimizde... Herkes sizin gibi olsa Müslümanlık kalmazdı zaten ortada. Böyle efendiler, dini, imanı üstün aslanlar...»

Hulasa uzun bir nutuk çekti. Beni göklere çıkarıp, öğretmeni yerin dibine batırdı.

Camiden ayrılırken, gözüm bir kara tahtaya ilişti. Üstünde tebeşirle yazılmış bir sürü eski harf vardı.

BÜTÜN ANADOLUYA KÖY HOCASI VEREN MEDRESELER

Şu mahalle ve eski yazı öğreten köy mekteplerini şimdilik geçelim. Bunlardan her köşede, bucakta bol bol var. Doğuyu, daha doğrusu bütün Anadoluyu şöyle bir dolaşayım, bunlardan binlercesini ismiyle, cismiyle tesbit edebilirim. Bunların yalnız doğuya has marifetler olduğunu söylersem hata etmiş olurum. Kayseride, Konyada, Malatyada, Antep'te, Adanada bunlardan bir sürü gördüm. Açık açık tedrisat yapıyorlardı.

Doğuda beterin beteri var. İrtica kaynakları var. İcazetli hocalar yetiştiren medreseler var. Mustafayla öğretmen arkadaşım bana bunların tam bir listesini verdiler. Muhtelif merkezlerde bunlardan birer, ikişer tane bulunuyor. Bunlar üstüne bilgi topladım.

En büyüğü Norşin medresesidir. Çok eskiden, Osmanlılar devrinden beri hali faaliyettedir. Hiç bir devirde, hatta Atatürk devrinde bile faaliyetini tatil etmemiştir. Şimdi yüz elli kadar talebesi vardır. Başında da Şeyh Masum bulunmaktadır. Norşin, Muş ilimize bağlı bir şeyhler köyüdür. Sonra Diyarbakırın Lice ilçesine bağlı Hizan medresesi... Bu medrese de çok eskiden beri faaliyettedir. Yine, Lice ilçesine bağlı Hane köyü medresesi... Silvan medresesi ve sonuncusu Licede Molla Halilin medresesi...

Mustafa bana dedi ki:

«Bir yolunu bulup Liceye git. Licede Molla Halil ile konuş. Dünyanın en enteresan adamıdır. Sonra Hane köyüne, sonra da Hizana git.»

«Nasıl», diye sordum. «Ne şekilde gidip konuşabilirim Molla Halille? Bu kıyafetle benden şüphe etmez mi?»

Mustafa:

«Bir yolunu bul. Kılık değiştir. Ne yaparsan yap. Ah bugünlerde benim işim olmasaydı da seninle gelseydin. Gir Molla Halilin medresesine. Gir Hizan medresesine, gör alemde neler oluyormuş.»

Şimdi ne yapmalı? Liceye nasıl gitmeli? Molla Halilin medresesine nasıl girmeli? Kafama koydum. Bir kere, bunu başaracağım. Zor bir iş de değil. Ama insan yalnız ve garip olunca iş değişiyor.

Bir çare ararken, Diyarbakırın sevilmiş simalarından bir dostum vardır. Derdini ona açtım.

«Zor iş ama, bir çaresini bulmalı. Bunlar sağlam bir ağacı kemiren kurt gibidirler. Gövdeden çıkarılıp

güneşe serilmeleri gerektir. Yardım edebilirim. Size yarın bu işleri yapabilecek, bir Liceli arkadaş bulur gönderirim.» dedi.

Dostumun bana gönderdiği Liceli arkadaş anasının gözü, yaman bir adam. Hemen anlaşip dost olduk. Planımızı kurduk. Önce kılık meselesi... Ben bir esansçı kılığına girecektim.

Gittim bit pazarından kendime, kara bir şalvar, bir kasket, eski, yırtık pırtık bir gömlek, bir lastik ayak-kabı aldım. Sakalı bıyığı daha İstanbulda iken bırakmıştım.

Giyindim, kuşandım. Bir de baktım ki, belimde bir kuşağım eksik. Onu da tamamladım. Sonra, o cami kapısındaki esansçıya gidip, bir esans sandığı, türlü esanslar, cilt cilt Kuranlar aldım. En kıymetli, Hafız Osman Kuranları, Mısır baskısı Kuranlar... Elifbeler, cüzler, yasinler... Gül yağları, menekşe, kekik, çoban, şıpır yağları... Pahalı, ucuz yağlar... Her çeşidi var. Artık her şeyim tamam. Ver elini Lice kasabası! Ver elini Molla Halil Efendi... Çok ününü duyduğum Molla Halil Efendi. Acaba dedikleri doğru çıkacak mı? Doğru çıkarsa, bu benim için görülmemiş bir şey olacak.

Liceli arkadaşım ile kararlaştırdık ki, ben sabah erkenden Mardinkapıda esans satarak, Liceye gidecek posta arabasını bekleyeceğim. Onunla posta arabasında tanışmış olacağız.

Sabahleyin erkenden Mardinkapıda posta arabasını bekliyerek esans satıyorum:

«Esanslar... Gül yağları... Menekşe... Şıpır... Çoban yağları... Halis yağlar. Biz bu yağlara zeytinyağı katmadık... Halis yağlar...»

İnsanlar toprağa oturmuşlar. Sakallı, başlarında sarık sarılı ihtiyarlar, çarşafli kadınlar, genç erkekler,

uzun bıyıklı, orta yaşlılar, boyunlarında Kuran asılı çocuklar... Kamyon, araba bekliyorlar. Arkasına römork takılmış traktör bekliyorlar. Ben boyuna bağıryor, esanslarımı övüyordum. Başlayıp sonuna kadar bir bir esanslarımın adını sayıyorum. Ne alan var, ne satan... Bu esansçılık böyleyse bütün esansçıların aç kaldığının resmidir.

Bağırmaktan vazgeçtim. Ben esansçılık yapamıyacağım. Taş çatlasa yapamıyacağım. Gittim, duvarın dibine, serin toprağın üstüne rahatça uzandım. Kendi kendime kızıyorum. Neden satılmaz benim esanslarım?

Baktım ki Liceli arkadaşıla, başka bir arkadaş meydanda aranıp duruyorlar. Kalkıp onlara doğru gittim.

«Esanslar... Gül, menekşe, kekik, fulya...»

Liceli beni görünce hayret içinde donakaldı. Şaşır-
dı:

Yanıma yaklaşıp yüksek sesle:

«Kaça gramı?» diye sordu.

Sonra yavaşça:

«Posta şimdi gelecek. Ben bir arkadaşım için yer ayırttım. Güya arkadaş gelmedi. Yeri sana kalacak.» diye fısıldadı.

Hemencecik ayrıldık.

Biraz sonra Liceli arkadaş posta arabasıyla gözüktü. Bindim arabaya. İlk esansımı arabada bir delikanlıya satarken de bizim Liceli arkadaşla tanışmış olduk. Liceliye de bir iki gram esans sattım.

Bir delice sıcak... yakıp kavuruyor. Diyarbakırın tozlu ovasına düştük. Şoför Halidin arabası homurdamıyor. Şoför Halit hoş bir adam. Çok da zeki. Bana şüpheli şüpheli bakıyor. Daha doğrusu bana öyle geliyor. Acaba rolümü iyi yapamıyor muyum?

Aynı minval üzere, sıcaktan kavrularak otuz, kırk kilometre kadar gidip, öğleye doğru bir pınar başında

mola verdik. Pınarın buz gibi suyu var. Bir adam pınarın başına bir kahve açıp bir de radyo almış.

Oturduk, yemek yedik.

Kahveciyle konuşuyoruz. Kahveci işlerin kesat gittiğinden dert yanıyor. Sebebini sorduk.

«Söylesem inanmazsınız,» dedi.

«Söyle» dedik.

Bağıra bağıra:

«Bu lanetler bırakmıyorlar ki,» dedi, «bırakmıyorlar ki çalışıp kazanalım. Bu radyoyu aldığımdan beri işlerim bozuldu. Ne gelen var, ne giden! Radyoyu satacağım. Alan var mı içinizde? Radyoyu çalmayı bıraktım. Bir kere olan oldu. Para etmiyor.»

Liceli:

«Radyoyu niçin satıyorsun? Radyonun müşteri gelmesine faydası olur. Şehirlerde radyosuz kahveye kim-seler gitmez,» dedi.

«Ben de onun için aldımdayken zaten. Zararı olacağını ne bilirdim! Radyo yüzünden bu kadar masraf ettiğim kahveyi kapatmak zorunda kalacağım. Çoluk çocuğumun rızkını hep bu kahveye yatırmıştım. Ne yapayım, Allah gözlerini kör etsin.»

Birkaç kişi birden:

«Anlat bakalım, radyonun sana ne zararı dokundu?» diye sordular.

Kahveci:

«Allah belalarını veresice şeyhler, hocalar var ya, köylülere demişler ki, o kahveye gidip, o pınarın suyundan içmek külliye haramdır. Kafir olursunuz. Çünkü o pınarın suyuna radyo sesi sinmiştir. Radyo şeytanı lainin icadıdır. Radyo sesinin sindiği toprağa basmak bile kafirliktir. Radyo neredeyse cehennem oradadır. Ya işte, beni böyle geçimimden etti radyo. Bu laf çıktığından beridir ki, kara sakallılardan hiç biri kahveye uğrayıp bir tas su içmediler. Sıcaktan yanmış

bir halde, başlarını bile bu tarafa çevirmeden geçip gidiyorlar.»

Kahvecinin Allah yardımcısı olsun. Bir iki haftalık dolaşmalarımın sonra anladım ki, herhangi bir şeyhin ortaya bir laf atması, kahveciyi iflas ettirebilir. Burada herkes bir şeyhin mürididir. Şeyhin dediği dediktir. Şeyhler bu zavallı insanların vicdanlarını, mallarını, canlarını ellerine almışlardır. Herkesin başında, şapka yerine, sarı bir bez, sarık... Ellerinde birer tesbih...

Kahveci ağlamaklıydı. Hepimiz dertlenmiştik. Ovanın sıcağından yukarılara tırmanıyoruz. Uzatmıyayım. İkindiden biraz önce Liceye vardık. Bir kahveye tezgahımı kurdum.

«Esanslar... Kekik yağları, menekşeler... Bugün var, yarın yok...»

MOLLA HALİL MEDRESESİNDE BAŞIMA GELENLER

İki saat içinde tam otuz yedi liralık esans sattım Licede. Mubarek bir satılıyor ki, sormayın.

Lice dedikleri yer, bir hoş, bir garip yer. Çetin kayalıklı bir dağın yamacına kurmuşlar. Her evde bir kartal yuvası hali var. Evlerin duvarlarını toprakla örmüşler. Bir çarşısı var amanallah. Yıkık, eğri büğrü dükkanlar.

Licedeki bir, iki saatlik misafirlik beni bir hoş etti. Yalnızlık, karanlık, içime bir çöktü ki tarifsiz. İnsan bu kasabanın havasına kendisini bırakırsa cümle dünyadan umudunu, ilgisini hemencecik kesiyor. Kendimi korkunç bir yalnızlık içinde buldum. Bir de sevinçim var. Becerikliliğime seviniyorum. Esanslarım satılıyor. Gönlümden koptu, o aşkla esanslara bakan bir delikanlıya bedava bir şişe esans verdim.

Liceli arkadaşım gitti de bir türlü görünmedi. Beni Molla Halilin medresesine sokma çarelerini arıyor. Ya burada başıma bir iş gelirse. İçimde şüphe kurdu. Şu esansçı kılığıma girdiğime bin pişman oldum. Buraya geldikten sonra anladım ama iş işten geçti.

İçimden Liceli arkadaşına lanetler okuyorum. Nerede kaldı acaba? Beni Molla Halilin yanına sokamıyacak mı? Eli boş mu döneceğim? Bugün eğer bu işi başaramazsam burada mekan kurar otururum. Mutlak girerim medresesine Molla Halilin. Kurtuluş yok.

Liceli arkadaşım ikindiye geçmişti ki, kan ter içinde geldi. Bana dedi ki:

«Ben seninle Molla Halile gelemeyeceğim. Fakat bir akrabamı senin yanına katarım. O seni Molla Halil medresesine götürür.»

Yanıma kattığı akrabası genç bir adam. İnce, uzun, kavruk yüzlü biri. Beraber, yakan sıcağın altında düştük yola. Molla Halilin evi ve medresesi Liceden aşağıda, ovada... Taşlardan ateş fışkırıyor sanki. Düzlüğe doğru iniyoruz. On beş dakika indikten sonra arkadaşım:

«İşte Molla Halilin evi.» dedi.

Ağaçlar içinde uzun, toprak bir dam. Arkaya bir kapısı açılıyor. Ön kapı büyük ve balkonuvar. Önde bahçeler... Eve doğru ilerliyoruz. Birtakım ağaçların altında bembeyaz elbiseler giyinmiş, beyaz sarıklı, kara sakallı biri buzağılarla uğraşıyor. Bu bembeyaz kimseye doğru yaklaştım. Esans sandığımdan bir de Mısır baskısı Kuran çıkardım. Hoca beni görünce durdu. Koşa koşa yaklaşıp elini öptüm. Kuranı Kerimi de hediye ettim. Almadan reddetti. Üstelik de bir:

«Ya hak,» diye bağırdı. Bağırtısından dağlar, taşlar yankılandı. Boyuna:

«Ya hak, ya hak,» diye bağıırıyordu.

Dedim ki:

«Sizin ününüzü, şanınızı duydum. Çok talebe okuyormuşsunuz. Dinimize büyük iyilik ediyormuşsunuz. Size misafir geldim.»

Bu sefer tek kelime söylemeden elini uzattı. Parmığı ile geldiğimiz yolu gösteriyordu.

Ayak direyecek oldum. Molla Halil:

«Benim çok Kuranlarım var. Onu Kuranı olmıyanlara götür. Ya hak!» dedi.

Çaresiz döndük. Adam bizi düpedüz kovmuştu. Yanımdaki arkadaş anlatmağa başladı:

«Bu Molla Halil gibi adam var mı? Bu bir evliya-dır. Kimseden para almaz. Her yıl elli altmış kadar talebe okutur. Tam on yıldan beri mektebi açıktır. Talebeleri yatılıdır. Köylerden gelirler. Yataklarını, yiyeceklerini de birlikte getirirler. Bir de bunlara köylüler ve kasabalılar yemek yardımı yaparlar. Mesela her gün on ev yemek pişirip hayırlarına medreseye götürürler. Başka yardımlar da yaparlar. Molla Halil gibi var mı hiç? Kimseden bir kuruş bile kabul etmez. Ona Muştan, Bitlisten bile talebe gelir. Hükümet onunla çok uğraştı ama baş edemedi. Hükümet ona bir şey yapamaz. Hiç bir zaman sarığını başından çıkarmamıştır. Evvelsi gün jandarma kumandanı ile kavga ettiler. O böyle adamdır işte. Çarşının içinde sarıkla geziyordu. Bunu jandarma kumandanı gördü. O boyuna 'Ya hak, ya hak!' diye bağıırıyordu. Sonra jandarma kumandanı onu bıraktı.»

«Peki», dedim, «ne yer? Nasıl geçinir Molla Halil?»

«Kimse bilmez. Ona Allah gönderir geçimini.»

«Peki, talebeleri bu eve sığar mı?»

«Kasabalılar, gece evlerinde yatarlar. Köylüler, orada kalırlar.» Sonra gene Molla Halili övmeğe başladı. Anlata anlata bitiremiyordu onun maharetlerini.

«Onun öyle yaşlı görüldüğüne bakma. Demir gibidir o. Geçen yıl on sekiz yaşında bir kızla evlendi.»

İşte buna şaşıtm kaldım. Adam, altmışından fazla gösteriyordu.

Az daha unutuluyordum. Molla Halilin bir acayıplığı daha var: Saçları belik şeklinde, örülmüştü. Örülmüş saçları uzun uzun omuzuna doğru sarkıyordu. Köylü kadınlarının örülmüş saçları gibi.

Molla Halilin talebelerini, okutma şeklini göremeden döndüm. Bu yüreğime dert oldu. Bir çaresini bulacağım.

O gün Diyarbakıra gittim. İşi Mustafaya anlattım. Mustafa bu işe çok içerledi.

«Onlar ne şeytandır, onlar. Derhal çakmıştır. Sen gel benimle. Ben sana onun talebelerini göstereyim. Yarın Liceye gidiyoruz. Kılık kıyafetin lüzumu yok. Asıl elbiselerini giy gidelim.»

Bir cip tuttum. Daha gün doğmadan Diyarbakır'dan Liceye doğru yola düştük... Mustafa tabii Licenin de kurdu.

Liceye varınca, Mustafa ovada cipi durdurdu:

«Burada akşama kadar bekle,» dedi.

Aşağıdan, kasabaya uğramadan, heyccan içinde birer hırsız gibi, gözlerden sakınarak, ağaçların içine girdik. Sık ağaçların içinden Molla Halilin medresesine doğru ilerliyoruz. Bir baktım, karşımda Molla Halil medresesi.

Mustafa:

«Yere yatalım, ağaçların arkasına saklanalım,» dedi.

Saklandık. Molla Halilin kapısı apaşık gözüküyordu. Balkonumsu avluda çocuklar. Yirmi kadar saydım. Sallana sallana Kuran okuyorlar. Molla Halil de arada bir:

«Ya hak!» diye bağırıyor.

Mustafa:

«Yürü eve doğru!» dedi.

Korktum. Mustafa:

«Korkma, be!» dedi, «bunlardan.»

Kalkar kalkmaz bizi, Molla Halil gördü.

«Ya Hak! Ya Hak!» diye bağırdı.

Biz dinlemiyerek, ona doğru yürüdük. Çocuklar ayağa kalktılar. Mustafa gayet ciddi:

«Selamünaleyküm ya mübarek,» dedi, geçtik.

Çocukların önünde, duvara dayalı, üzerinde tebeşirle eski harfler yazılmış bir kara tahta vardı.

Oradan jandarma komutanını gidip buldum. Meseleyi, medreseyi anlattım:

«Maalesef doğru,» dedi. «Burada irtica almış yürümüşdür. Bu adama sarık sarma, diye birkaç kere ihtar ettim. Geçen gün de yakaladım. Bir daha sararsa mahkemeye vereceğim. Bunlar hiç. Bunlar küçük meseleler. Saidi Nursinin bile burada müritleri var. Geçen gün bir tanesini yakaladık. Evinden Saidi Nursinin mektupları ve fotoğrafları çıktı. Bir sürü de kitap...»

Jandarma komutanı bana bir sürü mektupla Saidi Nursinin fotoğraflarını gösterdi. Mahkemeye vereceklermiş adamı.

O gece sabaha karşı Diyarbakıra döndüm. Gördüklerim beni serseme çevirmişti. Yirminci yüzyılın Türkiyesinde bunlar gerçek miydi?

KAPALI GİBİ GÖSTERİLİP HERKESE AÇIK OLAN TÜRBELER

Ne dersiniz deyiniz, talihim yaver gidiyor bu seyahatimde... Diyarbakırdayken Kulpa gitmek hiç aklımda yoktu. Diyarbakırlı bir arkadaş, o gün ciple Kulp kazasına gideceğini söyledi.

«Gitmek istersen, beraber gidelim,» dedi. «Hem Kulpu, hem de Diyarbakırla Kulp arasına yapılan yolu görürsün.»

Razı oldum. Giderken cipimize temiz, hatta şık giyinmiş diyebileceğim elli yaşlarında bir adam da bindi. Arkadaş:

«Şeyh Kemaleddin,» diye tanıttı bu kimseyi bana. Şeyh Kemaleddin çok hoş sohbet; çok olgun bir zat.

İlk sözleri şunlar oldu:

«Bak bey, bizlere şeyhlik yapıyor, diyorlar. Biz ne şeyhliği yapıyoruz görürsünüz. Ben hiç bir şeye karışmıyorum. Benim şeyhliğim yalnız babamın şeyhliğinden ibaret. Babam şeyh olduğu için bana şeyh diyorlar. O kadar.»

Sarp yollardan, uçurumlardan geçerek, ikinci üstüydü ki, Kulp kazasına vardık. Kulp kazasında halkla konuştum. Mahalle mekteplerini araştırdım. Yok. Kulpun çok olgun, ileri bir Müftüsü var. Tamamen, böyle şeylerin aleyhinde, Şeyhliğin, müritliğin aleyhinde.

«Şeyhlik,» diyor, «kulla Allah arasına menfaat mukabili bazı kimselerin girmesidir.»

Buralardan topladığım malumata dayanarak Doğu Anadolu'da, şimdiki şeyhlik nedir, ne alemdedir, anlatmağa çalışayım:

Şeyhlik de derebeylik, seyitlik gibi babadan oğula geçer, yani silsile takip eder. Doğuda öyle eli öpülen şeyhler vardır ki elifi görse mertek zannederler. Bunların da müritleri vardır.

Doğuda en büyük üç tarikat vardır: Kadiri, Nakşibendi, Rûfai... Bu sonuncusunun müritleri gayet azalmıştır. Yani yok denecek kadar. Diğer ikisi ise her köye, her eve kadar girmiştir.

Büyük şeyhlerin oturdukları yerde, cedlerinin türbeleri bulunur. Eskiden türbelerin bulunduğu yerlerdeki tekkeler kapatılmıştır. Şimdi de kapalı gibi durur ama, açıktır. Müritleri her an ziyaret edebilirler tek-

keleri. Halk bu tekkelere bağışta bulunur. Halk dediğim, o şeyhlerin müritleridir. Her yıl tekkelerin büyük ziyaret günleri vardır. O günlerde cümle müritler orada toplanıp ayinler yaparlar. Halk, hala şeyhlere değil, tekkeler adına bağışta bulunur.

Kulpta, akşam yemeğini yedikten sonra, bir arkadaş bana gelerek:

«Temmuzun yirmi dokuzunda Anduk dağının tepesinde yüzlerce kişi tarafından büyük ayin yapılacak. Her yıl da yapılır. Şeyh Kemaleddin iyi adamdır. Böyle şeyhliğe falan da aldırılmaz. Ona rica et, seni dağa götürsün. O yanında varken hiç bir şeyden korkma. Sana kimse bir şey söyleyemez. Gazeteci olduğunu da açıktan açığa söyle.» dedi.

Bu, benim için bulunmaz bir fırsattı. Deli gibi sevindim. Böyle bir ayinde çocukluğumda bulunmuştum. Şimdi de böyle toplu ayinlerin yapıldığını, nerede, hangi tarihlerde yapıldığını biliyordum ama, yazamazdım. Görmeden nasıl inandırırırsın okuyucuları. Ama Şeyh Kemaleddin ne diyecekti bu işe! Gidip o akşam Şeyh Kemaleddini buldum.

«Kemaleddin bey,» dedim. «Anduk dağına ben de ziyaret etmek istiyorum. Beraber gidelim mi?»

Şeyh Kemaleddin:

«Memnuniyetle,» dedi, «gel de gör. Bize hep şeyhlik yapıyor, diyorlar. Ben şeyhlik yapıyor muyum, yapmıyor muyum gör. Sana at da bulurum yarın. Beraber gideriz. Yollar o kadar sarp ki, iki gün kayalara tırmanmak zorunda kalacaksın. Dayanabilir misin? Dayanabilirsen gel! Sizlerin böyle bir geriliği görmesini isterim. Ben burada şeyhliğimden tek şey için istifade etmeğe çalışıyorum: O da halka, çocuklarını okula göndermeleri için telkindir. Diyorum ki: «Sizin bu yaptığınız geriliktir. Sizin bu yaptığınız **cahilliktir. Çocuklarınızı okula, okul ta cehennemin dibinde olsa bile**

gönderin.» Şimdi benim yüzümden şu gördüğün dağlardan birkaç kişinin çocuğu lise tahsili yapıyor. Bu geriliğin önüne ne sen, ben, ne kanun ne korku; hiç bir güç geçemez. Tek güç okuldadır. İlle okul. Şu üç bin metrelik dağın tepesine halk nasıl istekle, ne zorluklara dayanarak, çoluk çocuk, kadın erkek nasıl akıyorlar görün. Çok memnun oldum. Sizi memnuniyetle götürürüm.»

Her şeyh böyle olsa, can kurban şeyhlere.

Şeyh Kemaleddini iyi tanıyan arkadaşı buldum:

«Yahu,» dedim, «Şeyh Kemaleddin beni memnuniyetle götürecektir oldu Anduk dağına. Hem de bir ileri laflar ediyor ki ağzım açık kaldı vallahi. Ne dersin bu işe? Bütün şeyhler böyle ise, ben buradan bir şeyhler methiyesiyle döneceğim.»

Arkadaş:

«Seni götürecektir ya, karışma gerisine. Benim sana Şeyh Kemaleddini anlatmam para etmez. Kendi gözünle gör, ayinde bulunur, her şeyi anlarsın. Dağa çok şeyh gelecektir. Gözünü dört aç. Yanında Şeyh Kemaleddin varken kimse kılına dokunamaz.» dedi.

Nedense bir garip heyecan içindeyim. O geceyi yarı uykulu, yarı uyanık geçirdim. Üç bin metrelik dağın tepesindeki ayini düşündüm. Hey Allahım, dünyada neler oluyormuş. Nelerden de haberimiz yokmuş.

Arkadaş, bana bu hususta demişti ki:

«Gene talihin varmış ya, asıl ayın bu değil. Asıl büyük ayın Maaz türbesinde olur. Oraya beş, altı bin kişi toplanır. Kadın erkek, bir hafta ibadet ederler. Orada kız kaçırma... Orada rüfailerin kendilerini şişlemeleri... Orada binlerce kişinin bir arada zikretmeleri... Neler neler olur... Anlatmakla bitmez... Burada bu büyük ayınların adı, «Panayır»dır. Maaz panayırı, Veysel Karani panayırı... Maaz panayırı her yıl dört martta açılır.»

«Gerçekten talihsizim,» dedim, «onlardan birinde bulunmak isterdim.»

«Bu da fena değildir. Bunda da bin beş yüzden fazla kimse bulunur. İki gün sürer.»

İkinci gün ikinci vakti yola çıktık. Kulptan ben at bulamadım. Şeyh Kemaleddin ve arkadaşı atlı, ben yaya idim. Gün batarken bir köye gelip, şeyhin akrabalarından birine misafir olduk. Bizim Şeyh Kemaleddinin de ilk şeyhlik alametleri burada belirdi. Köyde duyan, gören, herkes şeyhin önünde diz çöküp, elini üç kere öperek başına koyuyordu.

BİR ŞEYHİN DİĞER ŞEYHLER HAKKINDA İFŞAATI

Gene yollara yaya düştüm. Duvar gibi yokuşlar. Arkadaşlar atlı. Bu duvar gibi yokuşlarda bile attan inmiyorlar. Ben kayalara tutunarak yürüyorum. Bir de sıcak var ki... Hep sıcaktan bahsediyorum ya, ne yapayım, hep sıcak var.

Şinas köyüne geldik. Burada da Şeyhin akrabaları var. Bu köyde muazzam bir derebeyi köşkü harabesi gördüm. Dolmabahçe sarayı gibi bir şey... Üç katlı olan köşkün ikinci katında büyük ve mermer bir havuz varmış eskiden. Şimdi bu yıkılmış köşkün zemin katında derebeyin torunları oturuyor.

Burada da Şeyh Kemaleddinin eli öpülüyor. Yol boyunca da kim Şeyhi görse koşarak geliyor, elini öpüyor. V● Şeyh bu işlere gülümsüyor. Adeta alay ediyor gibi bir hali var. Bana bakarak:

«Bunların elinden kurtuluş yok!» diyor.

Bana Şinasta Şeyh bir katır buldu. Artık buralarda Şeyhin hükmü geçiyor. Bir katır değil, isterse bir sürü bulabilir. Şeyhle İstanbul'dan, İstanbulun meyha-

nelerinden, kadınlarından konuştuk. Şeyh Beyoğlunun kurdu. Her şeyini biliyor. Zamanında yapmadığı kalma-mış:

«İşte benim gibi şeyhler böyledir,» diyor. «Biz bugünün adamıyız. Halkın bize tutkusunu iyiliğe kullanırız. Burada öyle şeyhler var ki kötüye de kullanıyorlar. Mesela Şeyh Heybet var. On beş, yirmi köy kadar tutan müridi var. Her yıl her ev ona yüz lira göndermek zorundadır. Bak şeyhlik nedir biliyor musun? Şeyhlik başlıbaşına büyük bir teşkilat meselesidir. Büyük zeka ister. Bütün şeyhlik teşkilatı şu şekilde kurulur: 1 — Türbe başındaki büyük şeyh. 2 — Ondan küçük, her bölgede bir tane, onun halifesi. Bu halifeler daha çok, kasabalarda otururlar. Halifelerin de bir kadem küçüğü çavuşlar. Çavuşlar köylere yayılmışlardır. Bunlar hem şeyhin propagandacıları, hem para toplayıcılarıdır. Mesela Şeyh Heybetin halifeleri burada paraları toplar, ona götürürler. Parayı postaya vermek günahtır. Onu şeyhe bir halifenin götürmesi de şarttır. İşte onların şeyhliği böyle, benimkini de görüyorsun. Bu şeyhlerden ne hurafeler, ne yalanlar çıkmaz, akıl hayal almaz. Bunları tesbit etmek dünyanın en güzel şeyi olurdu. Mesela şeyhin bastığı toprağı kaynatıp içmek, sıtmaya iyi gelir. Bir de daha korkunç, daha pis olan başka bir şey vardır: Çocuğı olmayan gebe kadınlara şeyhin idrarını içirirler. Şeyhin idrarını içen kadınların çocuğı olacağına inanmışlardır. Bu da merasime tabidir. Şeyhin idrarı dualarla alınır. Bir hafta yıldızların altında, şişe içinde asılı kaldıktan sonra dua ile içilir ve o gece kadın kocasıyla yatar. Bu şekilde doğmuş çocuklara şeyhin adının konması gelenek icabıdır. Ya işte onların şeyhliği böyle, benimkini de görüyorsun.»

Şeyh Kemaleddine şaşıyorum. Ne tuhaf adam, anlamadım gitti.

O gece Goma köyünde yattık. Goma köyüne Kulp kaymakamı ile jandarma komutanı da gelmişti. Şeyh başka bir evde, kaymakam, jandarma komutanıyla ben de muhtarın evinde kaldık. Bütün köy halkı, bizim Şeyh Kemaleddine adeta secde ediyorlar.

Bu üçüncü gündür ki yoldayız. Artık sarp dağlar iyice başladı. Şimdi başka, daha kuvvetli bir katırdayız. Bu katır, şeyhi Anduk dağına götürmek için karşılamağa gelen, belki de dünyanın en iyi yüzlü insanı olan, yirmi beş yaşlarında bir delikanlının katırıdır. Delikanlı yaya yürüyor. Sonradan öğrendim ki bu delikanlı, bizim Şeyh Kemaleddinin bu yanlardaki halifesidir.

Sarp dağlarda, dağlara doğru giden, ayakları ya-lın, kocaman, al yeşil başlıkları olan kadınlara, başla-rına sarık sarılmış çocuklara, -bunlara hep molla diyorlar- gene yırtık şalvarlı, tüylü keçi derisinden, kolları kısa cepkenler giymiş köylülere rastlıyoruz. Şeyhin ellerini öpüyorlar. Bazı dindarlar, hararetle şeyhin elini bir tutuyorlar, bir daha da bırakmıyorlar. Öp babam öp.

Müthiş bir sarp dağ geçiyoruz. Ben katırdan indim. Ötekiler hala binekteler. Yol karanlık ve bin metre yükseklikte bir uçurumun başından geçiyor. Yol dediğim de bir keçi yolu. Genişliği iki karış ya var, ya yok. Katırı bıraktım, kayalara tutuna tutuna, emekliye emekliye yürüyorum. Gözlerim kararıyor. İnsanın ayağı bir kayarsa, parça parça olması işten bile değil. Kanter içindeyim. Yorgunluktan nefes alamıyorum. Dünya kapkaranlık bence şimdi.

Şeyh ısrar ediyor:

«Kardeşim,» diyor, «bin katıra, yoksa uçurumdan aşağı yuvarlanırsın. Sen kayada yürümeğe alışık değilsin. Bu gidişle sen bir haftada Anduk dağı bulamaz-

sın. Bin katıra. Katır, bu kayaların katırıdır. Hem yorulmazsın, hem de uçuşuma yuvarlanmak tehlikesi azalır.»

Katıra bir türlü canımı emanet edemiyorum. Katıra binip, korkunç bir duvar gibi dikine inen uçuruma bakınca başım dönüyor. Sırat köprüsü de böyle olsa gerek. Ne gelir elden! Ben de uçuruma, aşağı bakmadan katırın başını bırakıyorum. Katır nasıl bilirse öyle gidiyor. Canım katırın himmetine bağlı.

Kayalardan kurtulup küçücük bir düzlüğe geldik. Orada bir hadise oldu. Bu düzlüğe Arkin pınarı düzlüğü diyorlar. Anduk dağına giden bir köylü topluluğu ile karşılaştık. Bunlar bütün hararetleriyle şeyhin eline sarıldılar. İçlerinden bir tanesi, şeyhe sokulup eline bir miktar para sıkıştırdı. Şeyh, bakmadan usulca parayı cebine indirdi. Bu adam, müthiş bir ağlama, müthiş bir yalvarmayla şeyhin ellerine sarıldı:

«Sen bizi bıraktın, sen bizim büyük şeyhimizin oğlusun. Aman bizi bırakma. Aman bize himmet eyle. Sen yoksun, biz şeyhsiz kaldık. Aman şeyhim, gel tekkenin başına... Şeyhim, şeyhim tekkenin başına gelmek senin borcundur. Gel de bize doğru yol göster. Gelmezsen seni Allah affetmez. Baban seni affetmez. Gel tekkene... Tekkeni aç otur.»

Oradaki bütün köylüler de aynı şekilde şeyhe yalvarmağa başladılar. Şeyh hiç cevap vermedi. Yalnız:

«Anduk tepesinde buluşalım,» dedi.

«Geliyoruz,» dediler.

Ayrılırken yine, her biri şeyhin elini üçer kere öpüp, başlarına koydular...

Bunlar koca sakallı, başları sarıklı kimselerdi. Her birinde bir kucak sakal vardı. Kocaman sakallarına giydikleri keçi postlarının kılları karışıyor, onları başka dünyadan gelmiş korkunç devler haline getiriyordu.

Gene sarp uçurumlara düştü yolum. Katıra dayanamadım. Açıkçası ne olursa olsun canımı güvenemedim. Yayayım. Birkaç kere yuvarlanmak tehlikesi atlattım. Bir de yepyeni ayakkabımı kayalar yiyip parçalamasınlar mı? Ayakkabısız da kaldım. Yalınayak ne yapmalı? Ayakkabıyı sicimle ayaklarıma iyice sardım. Neyin çaresi bulunmaz ki...

Bir yaylakta bir eve misafir olduk. Şeyhin babasının müritlerinden bir adamın evi. O gün bizim şerefimize tam iki tane koyun kesti. Sabah erkenden uyanıyoruz. Saat dörtte yollara değil, uçurumlara düşüyoruz.

Son konağımız, bizi Goma köyünde karşılamağa gelen delikanlı Halifenin evidir. Bugün temmuzun yirmi yedisi, yarın yirmi sekiz. Ziyaret yarın başlayacak ve iki gün sürecek.

Hiç bir yer değil de beni Kargabayırı denenen yer öldürdü. Dümdüz duvara tırmanılır mı? İster istemez tırmanacaksın. Ölüm yanıbaşında. Buna cesaret de denmez. Düpedüz ahmaklık. Her neyse oldu bir kere. Benimkisi neyse yine vazife gibi bir şey, ya şu ayakları yalın keçi derisi elbiseli insanlar alayına ne oluyor? Anduk dağına sefer var. Akın akın... Çoğu haftalarca yürümüştür. Ya bunların derdi ne?

Kargabayırını da güç bela çıktık. Ama artık bende hal kalmadı. Anduk dağının dik doruğu gözümün önüne dikildi. Gözüm kesmiyor artık doğrusu.

Delikanlı Halifenin evinde iyi bir yemek yedik. Yaşasın Şeyh Kemaleddin. Burada her derdin ilacı Şeyh Kemaleddin. O olmasa halim yaman.

Yolda Şeyh, büyük bir ceviz ağacı görüp mim koymuş. Yemeği yedikten sonra o ceviz ağacının sahibini sordu. Bir genç:

«Benim,» dedi.

Şeyh:

«Ev yaptırıyorum, o cevizi bana ver, tahta yaptıracağım.»

«Şeyhim, sana canım feda ama, ağacımı veremem.»

«Neden?»

«Gel, tekkene otur. Ben ağacı kesip, tahta yaptırayım. Elimle tekkeye getireyim.»

Bunun üstüne orada uzun bir tartışma başladı. Tekkesiz şeyh, şeyh midir, değil midir? Neticede mademki para veriliyor, ağaç da verilebilir kararına vardılar.

Yarın sabah Anduk tepesi... Şimdiden tepede adamlar gözükyor. Demek bizden evvel tepeye varanlar var.

ANDUK DAĞINDA BİNLERCE KİŞİNİN İŞTİRAK ETTİĞİ AYIN

Rüzgarları bir hoş esiyor bu dağların. Rüzgarları çiçek kokuyor. Dağların kokusu başka. Baş döndürüyor.

Bu ayda dağlar cümle çiçeklerini açmış. Bu dağlar meşelik dağlar. Başka ağaç yok. Yemyeşil, güçlü, dağ gibi, toprak gibi sağlam meşeler.

Yumuşak yüzlü kılavuz bizi gün doğmadan çok önce uyandırdı. Anduk dağının tepesi uzaklarda. Büyük bir katile halinde düştük yollara. Katilemizde elli kadar yetmiş geçmiş ihtiyar var. İhtiyarların sakalları göğüslerinden aşağıya kadar iniyor. Başlarında sarıklar, ama sarıkları beyaz değil, sarı renkli bezler. Bir ihtiyarlar sarıklı, bir de yirmisinden aşağı çocuklar. Orta yaşlıların çoğu yine şapkalı. Bu çocukları sordum, mollalar, dediler.

Dağı tırmandıkça, yolda dağa çıkmaya çalışanlara rastlıyoruz. Bize de yetişenler var. Katile büyüdü-

çe büyüdü. Dağın doruğuna kadar üç yüz kişi olduk. Her rastlayan kabile efradı bize katılmadan, koşa koşa gelerek Şeyhin elini üç kere şapırtılarla öpüyorlar.

Doruğa doğru ortalık ağarmağa başlıyor. Bir bakıyorum, doruğun yüzü karınca misali insanla dolu. Habire tırmanmaya uğraşıyorlar. Beni sorarsanız, son gayretlerimi harcıyorum artık. Bunca günün yorgunluğu iliklerime işlemiş. İki üç adım atıyor, üçüncüsünde dinleniyorum. Ve doruk gözümde gittikçe uzaklaşıyor.

Güç bela doruğun düzüne ulaşabildik. Bizim kafilenin başında Şeyh Kemaleddin, onun arkasında da iki şeyh daha var. Düzlüğün ötesinden bizi karşılamaya bir büyük insan kabileşi boşandı. Beş yüz kişilik bir kalabalık. Kalabalık Şeyhin etrafını aldı. El öpen öpene... Şeyhin bir eli boyuna kalbinin üstünde. Kalbinin üstünü sıvazlayıp duruyor.

Bir zaman el öptükten sonra karşılayıcı kabile bize katılıp geri döndü. Hep birlikte türbenin bulunduğu yere doğru yürüdük. Bizim kabiledekilerin bir kısmı türbenin taşlarını öptüler. Bir kısmı ise öpmedi. Sonra cümle kalabalık türbenin etrafına halka olup, el kavuşturup divan durdu. Böylece uzun birer dua okudular. Sonra da kalabalık dağıldı.

Türbe, bir harman yeri genişliğinde, harçsız, düzgün olmayan taşlardan örülmüş bir metre yüksekliğinde bir ağıl. Sanduka iki insan boyunda, gene düzgün olmayan taşlarla örülmüş ve ortasına toprak doldurulmuş.

Yukarıda, türbeye iki yüz metre ötede de gene harman yığını gibi örülmüş bir taş yığını vardır. Bu da iki harman büyüklüğündedir. Yani yüz metre karelik bir yerdir. Bunun da adına Mescid diyorlar. İçinde mihrap gibi bir de yer var.

DOĞUDA İNANILMAZ ŞEYLER GÖRDÜM

Baktım ki türbenin aşağısında bir yerde türküler söyleniyor, oyunlar oynanıyor, en güzel doğu türkülerini söyliyerek halay çekiyorlar. Oraya gittim. Delikanlılar coşmuşlardı. Hepsi, bayramlık elbiselerini giymişlerdi. Allı yeşilli elbiseler. Ter içinde, gür sesleri, dağı dolduruyordu.

Bir zaman onları seyrettikten sonra yukarılara çıkayım bakalım neler oluyor, dedim. Vardım ki, mescidin içini adamlar doldurmuş. Adamlar mescidin içinde dizdize içiçe... Başta iki üç tane derviş... Dervişlerin yanına Şeyhler dizilmişler, tabii başta bizim Şeyh Kemaleddin... Beni görünce yanına çağırıldı:

«Yahu nerelerdesin? Millet ayine başlıyor. Ben seni arattırdım, bulamadılar. Az daha başlangıcı kaçırıyordun.»

Derviş Ali, altmış yaşında dinç, değirmi sakallı, güçlü kuvvetli bir adam. Tam kırk yıllık dervişmiş...

Burada tefe «Albene» diyorlar. Derviş Ali usulca albenesini eline aldı. Başladı Kürtçe ilahi söylemeğe. Söylüyor, söyledikçe coşuyordu. Dağ gibi gür bir sesi vardı. Derviş Ali meşeler kadar sağlam, meşeler kadar köklü. Toprağa bütün heybetiyle oturmuş, önünde diz çöküp, boyun bükmüş bir kalabalık. Derviş, çaldı, çaldı. Belki yarım saat kadar çaldı. Ondan sonra seste korkunç bir gürlük, albenede müthiş bir gürültü...

Kalabalık bir uçtan bir uca dalgalandı. Kalabalıktan birkaç kişi hafif hafif titremeğe başladı. Yanık ilahi durmuyor, ağlıyor, bitiyor, ölüyor, ölürken diriliyor...

Şimdi bütün kalabalık artık Derviş Aliye tabi. Kalabalıktan usul usul «Allah Allah» sesleri geliyor. Kalabalık, rüzgar değmiş ekin gibi sallanıp dalgalanıyor.

Titriyenler çoğaldı. Bir an, bütün kalabalık tirtir titriyor. Gözlerini yummuşlar, sallanıyorlar. Sakallı-

lar, on yaşla onbeş yaş arası mollalar titriyorlar. En çok titreyenler, mollalar... Ses acılaşıyor, albene deliriyor, zikredenler dizleri üzerinde yürümeğe başlıyor... Bağırmalar, kendini kaldırıp kaldırıp yere atanlar... Mescidin içinden bir toz bulutu kalkıyor... Dizleri üzerinde, titreye titreye Derviş Aliye doğru bir yürüyüş... Pervaneler ışığa nasıl üşüşür... Öyle üşüşüyorlar. Derviş Aliye... Birbirini ezen, birbirinin üzerinden öteye atlayanlar.

Zangırdamalar büyüdü. Toprak bile sarsılıyor... Bir, iki tane de bayılan oldu. Koskoca kalabalığın içinde titremeyen bir ben, bir bizim Şeyh Kemaleddin, bir de on yaşlarında bir çocuk... Çocuk gözlerini kocaman kocaman açmış, kendilerini yerden yere vuran arkadaşlarına bakıyor. Bazan gülümsüyor, sonra yüzü kaskatı bir hal alıp hayretten donakalıyor.

Titriyenlerde bence artık hal kalmadı. Derviş Aliye akın büyüdü. Bir tanesi gelip kendisini Derviş Aliye vurdu. İnsanlar toz içinde, ter içinde... Gerilmiş, titreyen vücutlar... Çırpınan, gözleri yumuk, dönen, haykıran... Birden zikredenlerden bir ihtiyar, kendini kaldırdı kaldırdı yere vurdu. Boyuna da «Allah, Allah» diye bağıırıyordu. Gerildi, ağzından köpük saçarak, yere cansız düştü. Yerde kıvrıla kaldı.

Zikredenlerden çoğunun ağzı köpüklenmişti.

Albene son olarak her bir yanı, zelzeleye uğramış gibi titretti. Ses, zelzele çılgılığı gibi titreyip, durdu. İki derviş kalkıp, hala kesilmiş, can çekişen canlılar halinde titreşenleri duayla yere yatırmağa başladılar. Şimdi meydan cansız, yan yatmış insanlardan ibaretti. Deminki titreyenlerde can eseri gözükmiyordu.

Derviş Ali, Şeyh Kemaleddin, ben, hayretle bakan çocuk oradan ayrıldık.

Yarım saat sonra tekrar mescide vardığımda orada beş altı baygının ancak kaldığını gördüm...

Türbenin yanına geldim ki ne göreyim, yataklar içinde birçok hastalar. Hastalar, yataklar içinde, büraya ölmeden nasıl çıkmışlar, hayret. Şifalar olsun.

Kadınlar türbenin arka tarafındaki kayaları mekan tutmuşlar. Kadınlar, en cici, en güzel, gelinlik elbiselerini giyip, sürmeler çekmişler gözlerine. Bir başlıkları var, ipekli meşheri, renk meşheri... Başlarında bir dükkan kadar bol, renk renk ipekli...

Bir delikanlı:

«Bunların her başlığı en az yetmiş beş liradır.» dedi.

Derviş Ali, öğleden sonra, türbenin yanında çalınmağa başladı. Yine büyük bir kalabalık titriyordu. Bu sefer kadınlar da kendi kısımlarında titremeğe başlamışlardı. Kadınlar, sütbeyaz başörtüleri başlarından aşağı bütün vücutlarına sarmışlardı. Bembeyaz cisimler titriyordu.

Bu da bittikten sonra, türbenin başında tekrar büyük bir dua başladı. Başı agelli, baştan ayağa kadar beyaz bir fistan giyinmiş Şeyh duaları gür sesiyle okuyordu.

Aşağıda halay bütün coşkunluğuyla devam ediyordu.

Dualar, oyunlar, ayinler arasında akşam oldu. Akşam olunca gökte kara kara bulutlar toplanmasın mı? Vay benim belalı başım. Beni de bir üşümek aldı. Dişlerim bütün şiddetiyle birbirine çarpıyordu.

Zikredenler arasında uçar gibi titriyen, sakalı göbeğinde, değirmen taşı gibi kirli bir sarığı olan Molla Ömer adında bir ihtiyar vardı. O boyuna söyleniyordu:

«Korkmayın, diyorum size, korkmayın. Yağmur yağmıyacak.»

Gözlerini yumup, dalıyor, sonra uykudan uyanırmışçasına, gözlerini korkunç korkunç açıyor:

«Gidin işinize, yağmur yağmıyacak.» diye tekrarlıyordu.

Halk, Molla Ömerin kerametine inanmış: «Yağmıyacak dediyse yağmıyacaktır!»

Derken efendim yağmur bütün kuvvetiyle veriştir-mesin mi? Nerede Molla Ömer? Molla Ömer ortalarda yok.

Yağmur sağanak halinde geldi geçti.

Ben titremeğe dayanamadım, bir yorgan bulup altına girdim. Bu arada Şeyhler yeni mürit yazıyorlar, onlara tövbe ettiriyorlar.

Islandıktan sonra kalktım. Herhangi birini tuttum: «Sen,» dedim, «Şeyhe kaç lira verdin?»

Ve ekledim:

«Verin Şeyhinize. Şeyhler iyidir.»

«Ben,» dedi, «on yedi lira verdim. Bu yıl elimde fazla yok.»

Önüme gelene soruyorum. Herkes az çok şeyhe bir miktar para vermiş. En çok veren yüz yirmi, en az olan on lira. Allah bin bereket versin.

Benim anladığım, bu dağ ayinlerini eski şeyhler sırf para toplamak, mürid kaydetmek için düşünmüşler. Bunu nereden anladım? Anlatayım: Bir zaman buranın en büyük şeyhini sürgüne göndermişler, dağdaki toplantılar da kesilmiş. Şeyhin çocukları sürgünden döndükten sonradır ki, ayinler tekrar başlamış.

Sabaha kadar uyuyamadım. Kılıç gibi keskin bir rüzgar esiyordu.

Çok erkenden yola düştük. Ayrılırken halk türbenin taşlarını öpüyordu.

Yolda kılavuzum Mehmed:

«Bey,» diyordu, «burası da bir şey mi? Maaz türbesinde bir kalabalık olur, iğne atsan yere düşmez. Dualar dağı taşı inletir. Rüfailer gelirler oraya. Bir zikre düşerler, dünyayı görmezler. Geçen yıl bir rüfai zik-

re düştü. Şişsi soktu karnına, tepeden uçuruma doğru kendini yuvarladı.»

Yine Allahın belası bir yolculuk başladı. Bu sefer ayakkabım tamamen düştü. Ayaklarıma çarçaput sardım.

Yüce, sivri bir tepeye geldikçe Mehmed:

«Bak bey burada evliya İsmail yatar. Burada Sultan Muhammed yatar, bunda da Veli yatar.» diyor.

Oralarda toplanış tarihlerini de söylüyorlardı. Mübareklerin de mezarı hep yücelerde, sivrilerde... Hal-
kın yıllardan ve yıllardan beri buralara çıkmak için
çektiğini düşündüm. Kara kara düşüncelere daldım.
Evet, ne diyordum, dağ havası güzeldir... Burcu bur-
cu kokar. Ama keskin kokar.

Ağustos, 1953

MAĞARA İNSANLARI

Bir gün, Vanın Sor köyüne gidiyordum. Sor, kır-
nızı demektir. Sor köyü Esrük dağının kayalıkları di-
bindedir. Dağın dibi düzlüktür. Bu düzlüğe, küçücük
bır ova da desek olur. Ovadaki taşlar insan boyudur.
Yani şaha kalkmış binlerce taş... Taş ormanı.

Gittim gittim, ne köy var, ne bir şey. Epey aran-
dıktan sonradır ki, gözüme gübre yığınları ilişti. Bu uç-
suz bucaksız kayalıkta gübre yığını pek mühim bir ala-
mettir. Yeşillik nasıl suya işaretse gübre yığını da köye
delalet eder. Vara vara vardım ki gübrelige, her biri-
nin arkasında, kuyu gibi toprağa açılan kapılarıyla kö-
yün evleri var. Kuyudan saç baş darmadağınık, tarih
kitaplarındaki mağara insanları resimlerinin tıpkısı
insanlar çıkıyorlardı. Hayretten donakalmıştım bu du-
rum karşısında. Yirminci yüzyılın ortasında taş dev-
ri... İçimden, kendi kendime «Bu Sor köyü olsa olsa
doğuda bir iki tanedir. Böylesi de her yerde bulunur.»
demiştim. Ama sonraları Erzurumdan Ağrısına, Bitli-
sinden Siirtine, Muşuna kadar bütün doğuyu gördüm.
Oradakilerin çoğu da aşağı yukarı Sor köyü gibiydi.
Bu köylerden birkaç tanesini olduğu gibi yazdım.
«Böyle şeyler de olur mu?» diyenlerin haddi hesabı
yoktu. İnanmıyorlardı. Bu yazımı işte onlara ithaf edi-
yorum.

Son doğu seferimde şu Anduk dağı ayininden son-
ra ancak üç günde ovaya inebildim. Ve üç gece köyler-

de kaldım. Şiltelerin içine pamuk yerine ot, yaprak basmışlardı. Şilteler sabun yüzü görmemişti. Bütün bu köylülerin hepsi darı yahut arpa ekmeği yiyorlardı. Arpa ekmeği yiyenler hali vakti yerinde olanlardı. Fakirlerin cümlesi cindarıya mum olmuştu. İçlerinde buğday ekmeği hiç yememiş çok kimse vardı. Bu köy deyince sakın bunları toplu bir ev kümesi sanmayın! Her tepenin üstünde bir ev... Bir köyün hududu kilometrelerce tutuyor. Kışın kimsenin kimseden haberi olmuyor. Köydeki kadınların cümlesinin ayağı yalın. Neden erkekler değil de kadınlar hep yalın? Anlayamadım bunu.

Kılavuzum Mehmedle Goma köyündeyiz. Goma köyü gübrelik bir diyar. Bütün sefaleti, kırıyla pasıyla dağın yamacına yapışıp kalmış. Her köylünün avuç içi kadar tarlası var. Goma köylülerine:

«Yahu bu haliniz ne? Hiç olmazsa yıkanın. Biraz düzene girin. Şu yolunuzu köycek birleşip yapın. Sizin köyünüz kadar sefil köy doğuda da az bulunur,» diye takılacak oldum.

Dediler ki:

«Bizimkisi gene ne nimet. Şu karşıkı kayalık dağı görüyor musun? O dağın altında doksan tane mağara vardır. Büyük büyük mağaralar. İşte o mağaralarda bir köy yaşar. Yaaa... bizimkisi nur, nimet.»

Güney tarafından düz, kaypak kayalıklardan meydana gelmiş bir dağ gözüktüyor. Toprak rengi. Kayalardan mor bir güneş buğusu fışkırıyor.

Allah bilir ya, inanmadım.

«Yahu etmeyin eylemeyin, bu devirde artık mağarada insan yaşar mı? Artık böyle işler tarih kitaplarında kaldı. Bana oyun oynamayın. Hem siz o mağaraları gördünüz mü?» dedim.

İlkönce benim kılavuz Mehmed atıldı:

«Benim karım mağaralardandır. Kayınbabam mağarada oturur hala,» dedi.

Köylüler de her gün mağara köyüne gittiklerini, orada, mağaraların içinde, misafir olarak yattıklarını yeminle söylediler.

İnanmayıp da ne yapayım. Ama yorgundum. Ayakta duracak halim yoktu. Ayaklarım parça parça idi. Şu Anduk dağı bana edeceğini etmişti. Ama gene de ölüm değil ya, gidip görecektim.

Merak bu ya, boyuna sual üstüne sual soruyordum: «Bu mağaraları zamanında, oda oda elle yapmışlar öyle mi?»

«Yok. Elle falan değil. Kocaman mağaraları Allah yapmıştır. Mağaralar öyle kocaman ki, ta dağın dibine kadar uzayıp gidiyor. Kocaman kovuklar... Köylüler atlarını, eşeklerini, eşyalarını, otlarını, odunlarını, samanlarını, keçilerini dolduruyorlar da gene bir tarafları boş kalıyor. Bu köyün insanların her şeyleri mağaraların içinde. Suları bile.»

Benim kılavuz Mehmed :

«Bey,» dedi. «Yarın Kulpa gitmiyelim. Mağaralarda kalırız. Mademki bu kadar merak ediyorsun, görürsün.»

«Gidelim,» dedim.

Gene uyku tutmadı beni. Yatak yatak değil ki. Yanıma bıçak sokmuşlar gibi. Her yanımda öyle ağrıyor işte. Her mafsalımda sızlıyor.

Saat üç buçukta uyandım. Burada güneş dörtte doğuyor zaten. Ağzımın içi zehir gibi. Birkaç gündür yemek de yiyemiyorum. Cindarı ekmeğinden ağzımın içi yara oldu.

Mehmed atı çekti. Binecek halim bile yok. Zor güç bindik. Ama biliyorum, biraz sonra sarp kayalıklar başlayacak, uçurumlarda ben gene inmek, yürümek zo-

runda kalacağım. Bir yolun ıssızlığını, vahşetini anlatmak için kuş uçmaz, kervan geçmez, derler. İşte onun gibi hiç bir şey geçmemiş gibime geliyor bu keçi yollarından.

Tepede Allahın belası bir güneş, kayaların sıcağı... Tabii ben gene yayayım. Yavaş yavaş mağaraların hudutlarının içine giriyoruz.

«Benim beyim» diyor, «bak şu kayaların başına, orada da ziyaret var. Oraya da on beş mayısta çıkılır.»

Sözünü bitirdikten sonra da bıyık altından gülümüyor. Gülümsemesin de ne yapsın? Yolda bana o kadar çok türbe gösterdi ki dağların sıvrilerinde.

«Mehmed» diyorum, «hepsi neyse ne ya, buraya nereden çıkılır? Buna aklım ermedi.»

«Benim beyim» diyor, «bir küçücük yolu vardır, oradan çıkarlar. Onlar sizlere benzemezler ki, taş adamlarıdır onlar.»

Bu taş adamları lafına da bir mim koyup geçmek gerek.

Derken efendim, mağaralar göründü. Açlıktan karnım karnıma geçmiş.

«Burada inelim» dedi.

«Neden?» dedim.

«Bey» dedi, «şimdi mağaralarda pek az insan vardır. Hepsi yazlığa çıkmışlardır. Bu yazlıktaki çardak, benim akrabamındır. Sen zaten açlıktan öldün.»

Dört beş tane kavak hafif rüzgarda sallanıp durur. Çardaklar onların altında. Çardakların sağ yanındaki bir düzlükte de inceden bir yeşillik. Mehmed, orada bir pınar olduğunu söyledi.

Çardaklara girerken bizi kocaman korkunç köpekler karşıladı. Sonra evciğin birinden sakalı göbeğinden aşağıda bir ihtiyar çıktı. Onun arkasından çocuklar çıkıp, gene içeri kaçıştılar. Bu çocuklar anadan doğma çıplaktılar.

GAZETE BİLMEYEN HOCA

İhtiyarın yüzü, sakalı terden sırılsıklamdı. Sakalı apaktı. Göğsünün ağarmış uzun kılları, açık göğsünden dışarı fırlamıştı. Önümüze düşüp bizi dallardan yapılmış kulübesine götürdü. Kulübede genç bir kadın ve çocuklar vardı. Çocuklar bize bir tuhaf korkuyla bakıyorlardı.

Mehmede eğilip :

«Bana bak Mehmed, benim Kürtçe bildiğimi söylemeyeceksin. Guya sen bana tercümanlık yapacaksın. Anladın ya! Benim hakkımda ne söylerlerse söylesinler, ağzını açmayacaksın. Yoksa seninle arayı bozarız,» dedim.

Mehmed:

«Sen nasıl istersen öyle olsun» dedi. «Bizim gibilerin işi sizlerin vazifelerinizi kolaylaştırmak. Ben, ne derlerse desinler, isterse sana sövsünler, hiç aldırmam. Ben biliyorum senin bunu niçin istediğini. Anladım ya! Böylesi daha iyi.»

İhtiyar çul gibi kalın, el dokuması, yıllanmış, yırtık pırtık bir şalvar giymişti. Ayakkabısı ise, otomobil tekerleklerinin iç lastikleri var ya, ondandı. İç lastikten birer parça kesip sicimlerle ayaklarına sarmıştı. Lastik ayakkabıların ikisinin de altı delinmişti. Altı kocaman yarıklarla doluydu. Tırnakları görünüyordu ve tırnakları uzamış, yarılmıştı. Elleri aksine küçücük ve hiç çalışmamış insanların elleriydi. El tırnakları da uzamıştı. Tırnakların dipleri kapkaraydı. İhtiyarın gözleri kartal gözleri gibi yuvalarında fıldır fıldır dönüyordu. Yüzünde güneş kızartısına benzer bir kızartı vardı. Buna rağmen bir yumuşaklık, bir dostluk edası okunuyordu. Bana, daha ne olduğumu ne aradığımı, nerden gelip, nereye gitiğimi sormadan bir dostça bakıyordu ki, sanki kırk yıllık ahbaptık.

Kulübeye telaşlı telaşlı birkaç kere girip çıktıktan sonradır ki yanıma gelip oturdu.

Kürtçe:

«Hoş geldin, safalar getirdin. Sevgili misafirimin başım üstünde yeri var. Kusura bakma. Seni iyi ağırlıyamayacağım. Çünkü yazlıktayım. Mağarada olsaydık, sana kuzu bile keserdim.» dedi.

Gözlerinin içi sevinçten gülüyordu. Hem söylüyor, hem de dostça, kardeşçe boyuna gülümsüyordu.

Mehmed, ihtiyarın sözlerini olduğu gibi bana tercüme etti.

İhtiyar anladı ki Kürtçe bilmiyorum. Mehmede sual üstüne sual sormağa başladı :

«Kimdir bu adam?»

Mehmed :

«Gazetecidir bu.»

İhtiyar :

«Ne yapar yani bu? Bize bir hayrı dokunacak mı?»

Mehmed :

«Gazete yazar. Cümle alemin derdini yazar. Buralara kadar bizlere iyilik etmek için gelmiş.»

İhtiyar :

«Yani hükümete istida mı yazar?»

Mehmed kızdı :

«Ah be Zübeyr hoca, bir de hoca olacaksın, sen hiç gazete görmedin mi? Duyunadın mı? Bir de hoca olacaksın! Sen nasıl okudun ya?»

Zübeyr hoca :

«Bize gazete okutmadılar. Bize Kuran okuttular. Başka bilmem. Sen bana bu adam ne iyilik yapacakmış, onu anlat bakalım. Ben ne bilirim gazeteyi!»

Mehmed :

«Tarlasızlara tarla verilmesi için, sizlerin o pis

mağaralardan çıkarılmanız için, açların halini, fakirlerin halini yazar...»

Zübeyr hocanın neşesi kaçtı. Gözlerine apaşık bir umutsuzluk çöktü. Başını dertli dertli salladı:

«Bunları,» dedi, «herkes yazdı. Biz hükümete istida yazdık. Kaymakam da yazdı. İğneci de yazdı. İğneci mağaralara girmiyordu. Biliyorsun ya, mağaraların kapısına oturup hüngür hüngür ağlayan iğneci. O da yazdı hükümete; hiç bir şey çıkmadı. Ben de bir şey sanıyordum bunu.»

Mehmed, kıpkırmızı kesildi, kızgın kızgın :

«Şeyh Kemaleddinin adamıdır. Bunda iş olmasa Şeyh Kemaleddin o kadar hürmet eder miydi?»

Zübeyr Hoca:

«Bunun da yazacağı, iğnecinin yaptığı gibi bir istida değil mi? O zaman ne etti hükümet? Hiç.»

Mehmed :

«Bu gazeteci,» dedi. «Hükümet bunu tarlasızları tesbit et, mağarada yaşayanları tesbit et, diye vazifelen-dirmiş. Tesbit edip hükümete bildirecek. İşte gazete budur. Hükümet de sizi mağaralardan çıkaracak.»

Zübeyr hoca ayak diredi :

«Bu adamda iş yok. Baksana şunun kıyafetine? Benden ne farkı var? Böyle hükümet adamı olur mu hiç?»

Mehmed :

«İş olmasın bu adamda. Mağaralarınızı sırtlayıp götüreceksiniz değil ya. Kötülüğü dokunamaz. Belki de iyiliği dokunur.»

Mehmedin kızgınlığı yüzünden okunuyordu. Gözleri kızarmıştı. Sebebi de beni bir türlü Zübeyr hocaya anlatamamasıydı.

Zübeyr hoca da dikleşti :

«Ben her türlü hükümet adamı duydum da, ga-

zeteci adında bir memur duymadım. Nedir bu? Neymiş bu? Şeyh Kemaleddin söylemedi mi?»

Mehmed :

«Bilmem, Şeyh, bu gazete yazar, dedi, millet için iyidir, dedi, ta İstanbul'dan zahmet edip gelmiş dedi. Doğrusunu istersen gazete nedir ben de görmemişim ama, duymuşum. Şeyh yalan söyler mi?»

Zübeyr hoca:

«Bak Memedo, sen bilmediğin işe karışma, sen de bilmiyorsun gazeteci nedir? Sor kendisine anlatsın. Anlayalım bakalım neymiş bu iş?»

Şimdi ben başladım gazete nedir anlatmağa. Fakat bu adama gazeteciye nasıl anlatırım? Ben söylüyorum, Mehmed tercüme ediyor. Anlatamıyorum herhalde. Anlata söylye dilimde tükrük kalmadı. Hoca anlamıyor.

Mehmede boyuna soruyor:

«Peki bundan bizim ne istifademiz olacak?»

Ben tekrar başlıyorum onun bundan istifadesini anlatmağa. Zübeyr hocanın bir türlü kafası bir şey almadı. Yüzüne, tekrar eski gülümsemesi geldi ve gazeteciye anlamaktan vazgeçerek:

«Bizden geçti artık. Dünya bu, neler yok dünyada? Daha neler çıkacak. İnşallah hayrımıza olur,» dedi.

Bu sırada, on tane çıtırçıtlak çocuğu elinden tutmuş göğsü bağı açık, şalvarı paramparça, sakalları diken diken uzamış, otuz beş yaşlarında gösteren bir adam karşıma dikildi. Dimdik durdu :

«Ben,» dedi, «memur efendi ben, on çıtlak çocuğun babası, ömründe içgömleği giymemiş, iki karanlık mağaranın sahibi, bir avuç bile toprağı olmıyan, ağanın yarıcısı, dört yüz liranın borçlusu, hasta Abdülhalim...»

Put gibi, hazırol vaziyetinde karşımda durup kaldı. Çocuklar da hazırol vaziyetinde duruyorlardı. Zayıf,

ağız yüzü kirden belirsiz olmuş çocukların üstüne si-
nekler konuyor, çocuklar bu sebepten vaziyetlerini azı-
cık bozuyorlardı.

Kalkıp Abdülhalimi kolundan tutup da yanıma
oturttum.

Abdülhalime :

«Sən Türkçeyi nereden öğrendin? Ne güzel konu-
şuyorsun,» dedim.

«Ben,» dedi, «askerlik yaptım Dörtyolda, orada
öğrendim Türkçeyi. Okur yazarlık da öğretiler ama
unuttum. Ölmezsem bu çıplakların hepsini mektebe
göndereceğim.»

Sonra, bana iyice yaklaştı :

«Bunlar gazete nedir bilmezler. Ben bilirim. Siz-
ler hükümetin gözbebeğisiniz. Her şeyi yaptırırsınız.
İsterseniz bizi bu mağaralardan çıkarttırırsınız. Ben
sana her yeri göstereceğim. Her mağarayı gezdirece-
ğim. Senede soğuktan, satlıcandan kaç kişi ölür sana
adresini vereceğim. Hele bir yarın olsun.»

Bu arada güler yüzlü hoca bize bulgur pilavı yap-
tırmış. Sofraya getirdiler. Bulgur pilavını ağaçtan oyul-
muş, koskocaman bir kaba doldurmuşlar. Bu iyi. Ya
ekmek! Ekmek gene darı... Darı ekmeğinden korkar
oldum. Görünce ürperiyorum. Çarnaçar, ekmezsiz pila-
vı kaşıklamalı. Öyle yaptım.

Abdülhalim :

«Hele bir sabah olsun, seni bizim saraylara, ma-
ğaralara götürüyüm, görürsün yer yüzünde ne işler,
ne çeşit inanılmaz şeyler varmış... Hele bir...»

Dedim ki :

«Abdülhalim, bu gece ben, sende misafir kala-
cağım.»

Güldü :

«Bey,» dedi, «istediğin bulgur pilavı olsun. Çal
kaşığı. Ekmeksiz de olduktan sonra. Yalnız yatak yok.

Sana otlardan döşek yaparım. Üstüne atacak bir şeyimiz de yok ama, bir şeyler buluruz. Hüsameddin ağadan bir çarşaf alırız. Kusura kalma.»

Artık mağara insanlarının içine giriyorum. Bu gece Abdülhalimde misafirim. Bu misafirlik, bir gün de olsa yeter, değil mi ki Abdülhalim benim Kürtçe bildiğimi bilmiyor, her sırrı, cümle yaşayışı gayrı bana aynadır.

DOKTOR KELİMESİNİ HİÇ DUYMAMIŞLAR

Akşamla beraber bir de yalnızlık çöktü ki... Bir tarafta gittikçe morlaşan mağaraların korkunç, göklerle ser çekmiş kayaları... Ayağımızın dibinden doğuya, dağlara doğru başlıyan taşlık bir ova... Ova da denmez ya buna, bir taş tarlası desek daha iyi deriz belki de... Rüzgar bir fırın ağzından çıkıyor gibi sıcak...

Bu sırada oturduğumuz yere öteki mağara sakinleri de geldiler. Cılız, kupkuru, yırtık elbiseli insanlar; başlarında yırtık mendillerden sarıklar... Mendiller kir içinde... Kadınlarsa uzun fistanlar giymişler. Fistanlar öyle uzun ki yeri süpürüyor. Başlarında alacalı bulacalı örtüler... Bu mağara sakinleri kadınlar, şehirlerde gördüğümüz kadınlar gibi umacı kılığına girmemişler. Ne erkekten kaçıyorlar, ne bir şey. Yüzlerini de örtmüyorlar. Öyle, bizim bildiğimiz kadınlar gibi serbestler... Erkeklerle oturup konuşuyorlar da...

Başımda yirmi kadar köylü vardı. Yirmisi de söylüyorlar, söylüyorlardı. Topraksızlıktan, mağaraların isinden, sefaletlerinden dert yanıp döküyorlardı.

Abdülhalim bir ara :

«Efendi,» dedi, «akşam oldu. Buyursana bizim haneye. Gel gör ki bizim hane ne alemdir. Yarın da seni bizim mağaraya götüreceğim. Gel gör ki bizim mağara ne haledir.»

Abdülhalimin kulübesi bizim oturduğumuz yerin biraz üstündeydi. Biz kulübeye doğru yürürken Abdülhalim karısına Kürtçe bağırıyor, öteki mağara sakinleri de gülüyorlardı.

Abdülhalim :

«Karı karı, sana bir misafir getiriyorum. İyi ağır-layacaksın. Yağsız bulguru dayayacaksın taş sahanda. Çok hoşuna gider. Ot minderde bu gece yatsın da gör-sün gününü... Pireleri de koynuna verelim. Bir rahat eder ki... Aziz misafirimiz ta İstanbuldan gelmiş... Görsün kendisini mağaralılar nasıl ağırlar... Yarın ona mağarada bir de ziyafet çekeceğim. Misafirimiz, Mehmed söyledi, türkü meraklısı imiş. Sivrisinekler bu gece ona bir türkü söylerler ki, anasından doğdu-ğuna pişman olur. Bir daha yedi ceddine tövbe eder, bir daha mağaralara ayak basmaz..» diyordu.

Gülüşmeler, alaylar içinde eve geldik.

Kadın :

«Halim, Halim,» dedi, «ya anlarsa bu dediklerini kalbi kırılır misafirin.»

Halim :

«Kürtçe ne bilsin o. Bir kelime bile bilmez. He-rif Adanalı..»

Bunun üstüne kadın kızdı.

«Halim, sende akıl var mı? Bu adamı alır getirir-sin. Evde ekmek bile yok. Nerede yatıracaksın. Hem bu adamın ne olduğunu sen ne biliyorsun?»

Halim :

«Heç kızına o benim misafirimdir. Bir iyi adam-dır. Gazetecidir o. O bana misafir olmayı istedi. Ço-cukların halini de gördü. Evde ekmek, yemek, yatak olmadığını da söyledim. İlle de dedi, ben Abdülhali-min evinde yatarım. Gelsin de görsün.»

Kadın :

«Bu neymiş, tahsildar mıymış yoksa?»

Abdülhalim gururla :

«Yok, gazetecidir. Ferman söyler hükümete. Bizim derdimizi, halimizi görecektir, sonra gidecek hükümet babamıza ferman verecek, diyecek ki, bir Abdülhalim vardır mağara köyünde hali çok kötüydü. On çocuğu vardı çıplak çıplak. Yiyecek darı ekmeği bile yok. O bizim için çalışıyor, nasıl misafir almam onu evime... Başım üstünde yeri var,» dedi.

Hala ayaktaydık. Kadın getirip yere bir yırtık çul atıp, kirli bir yastık koydu. Halimle oturduk.

Halim mahçup mahçup:

«Kusura kalma beyim, yok. Yokluğun gözü çıksın. Benim de halim bu işte. Görüyorsun halimi. Yaz fermanını hükümete.. Çok acı yaz ki bizi mağaralardan çıkarsınlar. Eskiden bu mağaralarda doksan ev oturuyordu. Şimdi yirmi beş ev kaldı. Hep öldüler. Bir kısmı da başka köylere taşındılar. Bizim gibi sefiller kaldı mağarada. Burada çok hazine tarlaları var. Hep ağaların elinde hazine tarlaları, onları bizlere bir verseler bu lanet mağaralardan çıkarız. Bu mağaralara Allah düşmanımı bile düşürmesin. En sonunda insanı bir hastalığa müptela ediyor. İhtiyarlıyan çok azdır ya onlar da bir türlü hastalığa müptela oluyorlar. Mağarada çıkan hastalıklar hiç bir köyde çıkmaz. Buranın hastalığı bambaşkadır. Üç günde katılaşıverirler.»

«Halim, bu mağaralara hiç doktor gelmedi mi? Hiç doktor nedir bilir misiniz siz?»

Halim :

«Beyim,» dedi, «ben askere gitmeden önce, ne doktor, ne ilaç, hiç böyle şeyler duymamıştım. Bu köyde benden başka hiç kimse doktor nedir görmemiştir, duymamıştır. Zaten eskiden kasabada bile yoktu. Bizde her hastalığa şeyh bakar. Geçen yıl bizim Abdonun babası hasta oldu. Allah bilir ya satlıcandı hastalığı.

Ben dedim, bunu götürelim doktora, kimse dinlemedi. Bana kötü kötü baktılar. Sonra üç gün içinde öldü git-ti Abdonun babası... İyi adamdı Abdonun babası. Val-lahi istersen teker teker bu mağara köyüne sor, dok-tor nedir diye. Kimse ilmez. Şaşırp kalırlar.»

Bu sefer kadın lafa karıştı:

«Böyle uzun uzun ne konuşuyorsunuz bu adamla? Söyle ki bu adama hükümet bize çadır versin. Ev ve-remez hükümet. Çadır göndersin.»

Halim :

«Ben ona hepsini söyledim. Hepsini yazdı defte-rine. İstanbula ferman yapacak. Sen karışma.»

Kadın, isten kapkara olmuş bir toprak tencereyi dışarıda ateşe vurmuş, habire kaynatıyor. Çıplak ço-cuklar da ateşin etrafına sıralanmış, aç gözlerle, ten-cereye yanacak kadar sokulmuşlar seyrediyorlardı.

Kadın :

«Halim,» dedi, «misafirimize mahçup olmadık. Bugün pilavı yağlayacağım. Ha sen de birkaç gün son-ra götür yağı kasabaya. Bin yılın bir başı evimize bir misafir geldi, ona da yağsız pilav mı yedirelim? Ne olur bugün de yağ koymıyalım küpe.. Madem misafir bizi demiş gelmiş. Misafir Tanrı misafiridir. Üstelik de bizim için ferman yapacak.»

Halimin yüzünde bir sevinç, bir ışıltı ki deme git-sin.

«Yaşa be karı, şu mağara köyünde senin üstüne yok bir tane. Beni misafirime karşı mahçup etmedin. Yaşa be karı. Bunu unutmayacağım hiç.»

Halime bu sevinci içinde sordum :

«Halim kışın mağaralar soğuk olmaz mı? Ateş yakar mısınız? Dumanı nereden çıkar?»

Halim :

«Bey,» dedi, «asıl işte bunu yaz fermanına. Kışın soğuk mağaranın her tarafından sızar. İnce ince sızar.

Mağaranın ortası birazcık kurudur. Benim mağaranın içinde pınar vardır. Biz su için dışarı çıkmayız. İçerdedir bizim su. İse gelince hiç dışarı çıkmaz. Mağaranın içinde dolanır durur. Yarın görürsün. Ben anlatmıyayım. Yarın görür, gördüğün gibi fermanını yazarsın.»

Sofrayı getirip önümüze serdi kadın. Bulgur pilavını da getirdi. Çocukların önüne de büyük bir toprak kapta pilav koydu. Çocuklar başına üşüştiler. Belki ömürlerinde ilk defa bir yağlı pilav yiyorlardı. Hem kaşık sallıyorlar, hem de bana dönüp dönüp hayretle bakıyorlardı.

Ben gene ekmeksiz dayandım pilava. Yemeği yedikten sonra benim yatak hemen serildi.

Halim :

«Bey yorgunsun,» dedi, «sen hemen yat.»

Yatak, yırtık bir yüzü olan ot bir döşekti. Üstüne yatınca burnuma kurumuş ot kokusu geldi. Yorgunluktan ölüyordum. Üstüme örtecek bir bez olsa, bahtiyar olurum ama... Halime söyledim. Gidip Şeyh Hüsameddinin evinden getirdi.

Yatağa girdim. Kadın kendi kendine söyleniyordu :

«Vay fıkara,» diyordu, «bu ot yatakta uyuyamaz bu gece... Ne işi var buralarda... Hükümet işi, akıl ermez ki... Vay fıkara uyuyamaz bu gece... Kimbilir evinde ne biçim yataklarda yatıyordur.»

Ama ben başımı yatağa (yastığa değil) koyar koyamaz uyudum.

Yorgunluk...

MAĞARALAR İÇİNDE KURULAN KÖY

Gene gün doğmadan uyandık. Kadının ne zaman uyandığı belli değildi. Gözümü açtığımda başucumda boynu bükülü öylecene durduğunu gördüm. Kirli, yırtık elbisesi üstünden dökülecek gibiydi. Çocuklar da

çırılçıplak etrafımı almışlardı. Çocuklar, ana, ben, Abdülhalim hepimiz hayret içindeydik. Onlar bana hayretle, ben onlara hayretle bakıyordum. Kadın, biz uyanıp giyinince, ocağın üstünde kaynayan isli tencereyi indirdi. Toprak bir tabağa çorbayı doldurup önümüze sürdü. Sonra tencereyi olduğu gibi bekleyen çocukların önüne sürdü. Çocukların ellerinde sapları uzun, kararmış iki tane kaşık vardı. Kaşıklarla, nöbetleşe, şapır şupur çorbayı içmeğe başladılar. Ben de önümdeki kepçe gibi kaşığı alıp yanaştım.

Abdülhalim bana bakıp bakıp gülüyordu. Ben de ona bakıp güldüm. Ama bu gülüşten hiç bir şey anlamıyordum. Abdülhalim niçin gülüyordu acaba?

Bu ara :

«Bey,» dedi, «söz aramızda, bana şu gazetecilik nedir anlatsana, orada ses çıkarmadım. Ama buna bir türlü aklım ermiyor. Sen söylüyorsun söylüyorsun ben anlamıyorum.»

Ne yapmalıydım? Gazetenin ne olduğunu dilimin döndüğü kadar Abdülhalime anlattım. Olmadı. En sonunda :

«Abdülhalim,» dedim, «sana İstanbula gidince size dair yazı yazdığımın gazetelerini gönderirim. Kasabada okutturur, o zaman hem gazete görür, hem de gazetenin ne olduğunu anlarsın.»

Halim bir sevindi ki...

«Beyim,» dedi, «gazete fermanını yaz ki, mağaralarda doğma büyüme Halim, otuz beş yaşındadır, anasından doğduğundan beri sırtına gömlek giymemiştir. Don giymemiştir. Yaz fermanına okusun şehirliler.»

Dedim ki :

«Halim kardaş, baban da mı mağarada doğmuş büyümüş?»

«Babamın babası, sülalemin sülalesi, hep mağarada doğmuş, mağarada ölmüşler. Benim anam ev nedir

görmemişti. Köy evlerini bile görmemişti. O zaman kimse askere de gitmezdi. Onun için kimse dünyayı görmezdi. Ben askerden döndükten sonra anama gördüğüm evleri anlattım. Apartımanlarını anlattım İskenderunun... Şehirleri anlattım, ağzı açık kaldı. Bana diyordu ki : «Yavrum Halim! Ne yap yap, o evleri bana göster.» Derdi günü bir ev görmektir. Kasabaya götürüyüm de göstereyim derken, o yıl öldü. Fıkara ana-cığımın içinde kaldı ev hasreti. Keşki görseydi. Bir ev görmeden öldü.»

Sonra Halim lafını birdenbire kesiverdi. O hızla ayağa kalktı :

«Kalk,» dedi, «kalk bey, sıcakta, bu kayaların sıcağında yürüyemeyiz mağaralara kadar. Bir gün doğarsa görürüz günümüzü. Bir yere vurur adamı, bir daha yerinden kalkamazsın.»

O önde, ben arkada, koşarcasına yürümeğe başladık. Buralara atla gidilemeyeceği için kılavuz Mehmedi yattığı evde bırakmıştım. Mağaralara gittiğimizi duyunca, o da arkamızdan herhalde gelirdi.

Korkunç, mor, kaypak taşlı, yekpare kayadan kocaman bir dağ. Dağın üç tepesi var. Bu tepelerin üstü düzlük. Birinde bir kale döküntüsü var: Kefro kalesi... Son devirlere kadar bu kalede derebeyler hüküm yürütürlermiş. Kalenin mağaralarında oturanların bir kısmı bu kalede oturan beylerin torunları... Şimdi bunlara da bey diyorlar. Bey, ama, ne bey!...

Daha dağa gelmeden, gün doğmasın mı... Gün kıpkırmızı bir alev tekeri halinde, öylesine donuk bir ateş ki gözü bile kamaştırmıyor. Birdenbire, bir alevdir sardı her yanımızı. Biraz yürüyünce kan ter içinde kaldık. Halim zaten gömleksiz. Belki yüz yamalıklık ceketini de çıkardı. Etinde kara kara lekeler ve kir... Kir tende donup kalmış. İkinci bir deri gibi.

Canım burnumdan çıkacak :

«Oturalım,» dedim.

Oturduk.

Arkadan gün vurup üstümüzdeki sivri kayanın gölgesini upuzum önümüze, kayalara seriyordu. İnceden de bir yel esmeğe başladı. Kayaların arasında birkaç kopkoyu, yeşil, bodur ağaç gözüküyordu.

Biz oturur oturmaz bir baktık ki, Şeyh Hüsameddin de yanımızda. Şeyh Hüsameddinle dün tanışmıştık. Hoşsohbet bir adam, iyi de Türkçe biliyor.

«Sen nereye Şeyh Hüsameddin?» dedim.

«Beyim,» dedi, «ben de sana mağaramı gezdireceğim. Ben bir yıllık mağara adamıyım. Geçen kış benim Düderiya köyündeki evim yıkıldı. Kaldık çoluk çocuk meydanda.. Ev yok, bark yok. Aldım yatağı yorganı mağaralara... Ver elini mağaralar. Kötü kişinin kapısından iyidir. Girdim bir mağaranın içine. Karı, çocuklar korkarlar. Biz mağarada nasıl otururuz? diye sızlanırlar. Benim mağara, mağaraların en iyisidir. Öteki mağaralardan çok yüksektedir. Dağın doruğuna doğru, kartal yuvalarının içindedir. Bir merdiven yaptım, oradan iner çıkarız. Çocuklar ilkin bir ay uyuyamadılar. Sonra gül gibi alıştılar. Mağarayı süslemeğe başladılar. O süsleri göstereceğim sana... Benim mağara ötekilerin mağarasına da benzemez. Kapısı vardır. Bir de ufak penceresi vardır. Neyse görürsün...»

Bu Şeyh Hüsameddin, Düderiya köyündeki büyük Şeyhin akrabası olduğu için Şeyhle beraber batı Anadoluya sürülmüş. Sürgünlükten kurtulunca da doğru köye gelmiş. Geldiğine bin pişman. Batıyı anlata anlata bitiremiyor. Mağaradakilere treni anlatmış, gülmüşler. Arabayı anlatmış, gülmüşler... Hele otomobili anlatınca onu deli yerine koymuşlar.

Diyor ki :

«Mağara köyünde bana acayip bir sihirbaz, bir kaçık, tuhaf adam gibi bakıyorlar...»

Şeyh Hüsameddin bunu böyle söylüyor, sonra da ağız dolusu gülüyor.

Halim gene komutayı ele aldı :

«Haydi kalkın! Şimdi sıcağın en belalısı başlar.

Bir adım atamazsınız.»

Ben: «Biraz daha bekliyelim Halim,» dedim. «Bu kayaları nasıl çıkarım yoksa?»

Dizlerimde bir kırıklık, ayaklarımda bir acı, öldürüyor. İçimden ağlamak, oturup şu mağaraların kayalarına, hüngür hüngür ağlamak geçiyor.

Halim :

«Bugün de benim mağarada misafirsin, ama korkuyacaksın. Yatacaksın mağarada.» dedi.

«Korkmam,» dedim. Tekrar davrandık.

Sarı sıcağın altında yürüdük babam yürüdük. Kayalar ayaklarımı dağladı. Yero basamıyordum.

Her neyse yarı baygın bir halde, büyük bir uçurumun başına gelebildik. Aşağısı dağların ortasında büyük bir kuyu gibi. Dört bir yan, yekpare korkunç kayalarla çevrili... Kayadan kayaya bir ateş yalımı... Orta yerde, derinde,, beş altı tane yalnız kavak ağacı...

Halim :

«Benim mağara aşağımızdadır, inelim,» dedi.

Ama nasıl inelim? Bir keçi yolu bulduk. Halim keçi gibi sekmeğe başladı. Ben ne yapayım ya? Ben de tutuna sürüne inmeğe başladım. Pantolonumun dizleri yırtıldı. Dizlerim sıyrıldı. Neyse, kazasız belasız denirse buna, kazasız belasız indik.

Gözlerime inanamadım. Kafamda tasarladığım, köylülerin anlattıkları mağara hiç buna benzemiyordu.

HAYVAN VE İNSANLAR BİR ARADA

Kocaman, karanlık ağızıyla mağara, bu yakıcı sıcakta sanki derinden soluyor. Kayalar bir buğulu ter

içinde ıslak ıslak kalkıp iniyor. Bu hareket halindeki mağara, bana masalların devi gibi geldi. Mağaranın karanlığı derinden ürperdi. Ben de ürperdim.

Bir uçtan bir uca adımladım. Mağaranın ağzının uzunluğu kırk adım geldi. Sekiz metre de yüksekliği var. Derinliğine uzayıp gidiyor. Aynen tünel gibi. Ağız tarafına biraz toprak yığılmış. Bu toprağın üstünde orta yaşlı bir dut ağacı... Dut ağacı sarıya çalan bir yeşillikte.. Ağzın tam orta yeri diklemesine yüksek. Kenarlara doğru ağız yerle bir oluyor. Deniz kıyıları'nın mağaraları var ya, hani insana bu mağaraları mutlak deniz oymuştur gibi gelir. İşte bu mağaranın da ağzı, tıpatıp o deniz mağaralarına benziyor. Zamanında belki buraları da denizdi, kimbilir. Her yerde bir deniz döküntüsü, deniz kokusu var. İnsana öyle geliyor ki biraz önce burada bir deniz varmış, biz gelmeden az önce de başını alıp çekmiş gitmiş.

Mağaranın kapısının tam ağzına yakın yerde, yani dut ağacının bir metre arkasında, ağzın iki boyu yüksekliğinde, otuz kırk metrelik bir çevreye oturmuş, taşlar var. Taşlar aşağı düzlüğe doğru iniyorlar. Aşağıda taşlardan sonra küçük bir meyil, meyilden geçince, bir düzlük, düzlüğün ortasında yanyana yedi sekiz tane kavak ağacı, ondan sonra da gene yekpare, göklere ser çekmiş kayalık, kayalığın düzlüğünde Kefro kalesi, Kefro kalesi batıya düşüyor. Güneyde de kayalık. Güneydeki kayalıkta on iki tane mağara var. Doğuda ki kaya, kayaların en korkuncu, en kocamanı... Altında on kadar mağara, mağaraların üstünde de, gene bu mağaralar kadar yüzlerce kartal yuvası. Yani küçücük bir düzlüğü sarp, korkunç kayalar çevirmiştir. Ortası dev bir kuyu... Derin kuyu. Ama susuz.

Dalmışım. Donup kalmışım. Halim :

«İçeri girelim Bey, sıcakta kavrulduk,» dedi.

Gerçekten de yanmışız. Elimi üstüme sürsem ya-
nıyor.

İçeri girerken yüzüme nemli bir serinlik çarptı. Güneşten içeri girince gözlerim uzun zaman karanlı-
ğa alışamadı. Bir taşın üstüne oturup, karanlığın geç-
mesini bekledim. Birkaç dakika sonra ortalık aydın-
landı. Abdülhalim mağaranın sağ taraf ağzıyla içinin
bir kısmını harcı çamurdan bir duvarla kapatmış.

Halime :

«Bu ne?» diye sordum.

Halim uykudan uyanırcasına :

«Bu,» dedi, «hayvanların yeridir. Askerden evvel,
hayvanlarla bir arada yataydık. Askerden sonra ben
bu duvarı ördüm. Öteki mağaralarda hayvan duvarı da
yoktur.»

Öteki köşede de gene öyle bir duvar var. Ama bu
duvarın mağaranın tavan kısmına gelen yerleri, bir met-
re kadar aşağıda ve içinde saman yığınları görünüyor.
Halime bunun ne olduğunu sormadım.

Kalkıp içeri doğru yürüdük. Mağara yüz metre ka-
dar, içerilere uzanıyor. Sol tarafta, dipte isten kapkara
kesilmiş ocak taşlarıyla bir ocak... Gene dipte sağda
incecik bir damardan suyu sızan bir pınar. Pınarın su-
yu kirli, yeşil bir yosun bağlamış. Pınarın dibinde tuz
beyazlığı gibi bir beyazlık var. Pınarı görünce içerim
bir yandı ki... Ama bu su içilir mi? Hastalık dediğinin
tümü bu sudur işte...

Şeyh Hüsameddin yanımdaydı :

«Şeyh,» dedim, «buralarda içecek su bulunur
mu?»

«İşte pınar,» dedi, «bundan iyi su olur mu?»

Sonra suyun başına yatıp uzun uzun içti.

Ben gene sordum:

«Başka yerde su yok mu?»

«Var bir çeşme ama, çok uzakta. Ona ikindi üstü gideceğiz. Bizim mağaraya giderken.»

Bu su içilmez. Ben susuzluktan ölsem de içemem bu suyu. Göz göre göre bir mikrop deposunu karnıma aktaramam.

Şeyh Hüsameddinden sonra da Abdülhalim pınarın başına uzanıp uzun uzun, kana kana içti. Bana da : «Gel Bey, sen de iç,» dedi. «Şifalıdır!»

«Ne şifalı be Halim, tüm zehir o be,» dedim. Halim kıllı göğsüne vurdu.

«Bu kara can alışmıştır. Çocuklar da alışmıştır. Bize para etmez zehir.»

Mağaranın nemi gittikçe adamın derisine, içine işliyor.

Halim :

«Burada, benim bu mağarada bir saat kadar, istersen öğleye kadar bekliyelim. Yakında çalışan köylüler öğleyin su içmek için hep buraya gelirler. Onları da görürsün. Onları görüp fermana geçirirsen dünyada bu görülmedik bir şey olur. Onları olduğu gibi fermasına geçirirsen kimseyi inandıramazsın böyle adamlar olduğuna... Şimdi birazdan buraya bir sürü yarı çıplak, güneşten kapkara kesilmiş kıllı adamlar gelir. Yalnız olsaydın korkar kaçırdın. Kadınlar bir deri bir kemiktirler. Benim Dörttyolda gördüğüm kadınlara hiç benzemezler.»

«Bekliyelim,» dedim.

Elbisem gayri ıslak ıslak. Bir hoş oldum. Kafamdan türlü düşünceler, türlü hayaller geçiyor. Yüz binlerce yıldan beri insanlara yuva olmuş mağaralar... Nice hayat, nice macera, aşk, sefalet, kıskançlık, dostluk, düşmanlık gelip geçmiş... Nice kadın burada doğurmuş, nicesi burada gerdeğe girmiştir. İnsan macerasının en büyük şahitleri mağaralar. Hala da devrimizde bir kısım insanların inanılmaz sefaletlerine, değişmez

yaşayışlarına yataklık ediyor. Abdülhalimin babası, babasının babası, daha ötesi, en eski dedesi, ilk okla, ilk hayvanı avlayan, dağdan ilk hayvanı tutup mağarasına sokan ve kendisine arkadaş eden... Sonra kabileler, çoğalmalar, azalmalar... Süsler, elbiseler... Sağlam, cesur olanlar, mağarasını başkasına kaptırmamak için savaşıyorlar... Mağara için, ekmek için kan dökmek... Sonra bir ateş etrafında, belki bir kavalcı ile beraber cümle mağara halkıyla birlikte uzun, gecelerce süren bir mağara destanı...

Mağaranın tavanı... Mağaranın tavanında o kadar is var ki, tarif kabul etmez. Bana yüzlerce yıldan beri birikmiş gibi geldi. Kapkara, ıslak ıslak parlayan isler salkım salkım sarkıyor.

İslere gözümü dikip uzun uzun baktığımı gören Abdülhalim :

«Bey,» dedi, «onlar donmuştur orada.»

Donmaz olsun!

Kafama bir düşünce takıldı : Belki bu mağaralarda ilk insanların yaptıkları resimler vardır. Aramağa başladım. Mağara duvarları islerin altında. Belki islerin altından da belli olur. Bir, bir buçuk saat Halimin mağarasının duvarlarında arandım durdum. Yok.

Halim hep soruyordu :

«Ne arıyorsun? Ne arıyorsun?»

«Bir şey değil,» diyordum.

En sonunda :

«Ne arıyordum biliyor musun Halim?»

«Ne?»

«Hani tasvirler var ya, hayvan, insan tasvirleri, onlardan var mı diye arıyordum. Senin hiç görmüşlüğü var mıdır?»

«Yok.»

«Hiç mi yok?»

MAĞARA İNSANLARI

«Belki varmış ama, ben kendimi bildim bileli mağaralar böyle is altındaydı.»

Derken efendim, köylüler, sıcaktan dilleri dışarda derler ya, işte tamamen öyle soluk soluğa gelip, pınarın başına yattılar. Kavrulmuş, kurumuş yüzleri, kara, kocaman; gözlerinin akı da bir tuhaf kara, yalın ayakları taşa benzer bir nasıra sarılmış, el parmakları uzun uzundu. Bunlar bu mağaraya sanki yüzyılların ötesinden geliyordular.

Bana korkmuş gözlerle baktılar. Bir zaman birbirleriyle bakiştılar.

İçlerinden biri Halime sordu :

«Bu da ne?»

Halim :

«Bu gazete yazar. Mağaranın fermanını çıkarmağa gelmiş... Bizim için gelmiş...»

Yaşlı biri :

«Tahsildar olmasın?»

Halim kızdı :

«Eşek misiniz be, hiç bir şeye aklınız ermez sizin de. Ferman çıkaracak adam. Mağaraların fermanını. Verecek hükümet ağaya. Hükümet ağa alacak fermanı diyecek, bu vatandaşlar sefil perişan, yardım edeyim ona. Anladınız mı?»

Hepsinin gözünde bir hayret, büyük bir korku, çekingenlik, bir kabuğuna çekilme vardı. Bundan sonra hiç birinden çıt çıkmadı.

Halimin mağarasının içindeki eşyayı da anlatmadan geçmiyeyim: Bir toprak tencere... Bir boyunduruk. İki keçi derisi... Bir teneke kandil... Çoğunda kandil de yok. Halim görgülü bilgili adam tabii...

EN GÜZEL MAĞARA PERİ PADİŞAHININ!

Yorgun mağara insanları, mağaranın taş tabanına serildiler. Uyur gibi yapanlar, inceden inceye beni

tetkik ediyorlar. Dedim ya, içerim yanıyor ki, yanbaşımdaki su da delirtiyor beni. Şu taş serilmiş on beş yirmi kişinin hepsi de içti. Onlara bir şey olmuyor da bana mı olacak? Olursa olsun. Onlar gibi mağara pınarının taşına ağız aşağı yattım. Su kirli, pis, etrafında kuş pislikleri, hayvan pislikleri var. Bir de su damla damla biriktiğinden, kimbilir daha neler? Gözümü yunup, ağzımı dayadım.

Şeyh Hüsameddin :

«Hiç korkma, su ne kadar pis olursa olsun bir şey yapmaz. Allaha tevekkel ol!»

«Olalım şeyhim,» dedim. «Başka çare var mı?»

Şeyh :

«Dinlenmedin mi? Haydi benim mağaraya da gidelim. Mutlak gör. Benim mağaram iki katlıdır. Üstündeki mağara iki kapılıdır. Büyük kapılar... Şehir kapıları gibi...»

Abdülhalim :

«Mutlak görmelisin. Zengin mağarası, saray gibidir. Benim mağaraya hiç benzemez,» dedi.

Abdülhalimin dediği olsun. Gene bu sıcakta düşelim yollara.

Gökte yağmurunu toplamış gibi duran ak bulut. Terlemiş kayalar. Kocaman kertenkeleler mor kayaların üstünde oradan oraya kaçıyorlar. Kayaların sıcaklığı daha beter. Kayalar yanıyor.

Düzlüğe indik. Sonra bir bayır tırmandık. Bayırda badem ağaçları. Bu bayır kalenin bayırı. Bu badem ağaçları nereden acaba? Şeyh Hüsameddine sordum.

«Bu kalede bundan elli yıl önceye kadar Mervani beyleri otururdu. Kalenin düzlüğünde yedi sekiz tane kayaya oyulmuş, sarnıç vardır. Bu bademler onlardan kalmıştır. Zübeyr hoca var ya, o, bu beylerin torunlarından. Padişahın fermanı vardır. Şimdi onun

mağarasına gidince, sana bir çarşaf kadar kocaman fermanı gösterir.»

Birden gözüme çarptı, aklımı başıma getirdi. Şeyh Hüsameddin, nerede büyük bir kaya görse başında durup bir şeyler mırıldanıp, eliyle yüzünü sıvazladıktan sonra yürüyor. Abdülhalim de onu taklid ediyor. Ama o kadar çok duruyorlar ki... Canım sıkıldı da sordum :

«Allahaşkına şeyhim, bu durup durup mırıldandığınız nedir?»

Şeyh kızgın baktı. Yahut bakmadı da, bana öyle geldi.

«Bunlar hep ziyarettir. Bunların her birinde bir iyi kimse yatar.»

Ne kadar da çok ziyaret! Bütün iyi kimseler her halde mağara köyüne gelip ölmüşler.

Bayırı aştık. Dimdik, göğe kavak gibi uzanmış bir kayanın dibine geldik.

Şeyh Hüsameddin:

«İşte burada evliyanın en büyüğü yatar.»

Sonra başladı bitmez tükenmez duasına. Şaşıtm kaldım. Ortada ne mezar var, ne mezara benzer bir şey. Kayanın üstü ise sipsivri...

Sırasıyla dokuz on mağara bir araya dizilmişler. Birkaçının ağzı örülüp, küçücük bir kapı ile, el kadar bir pencere takılmış. Ötekiler ise kapısız. Hepsi kapı yapsaymış iyi olmaz mıymış acaba? Bunu Şeyh Hüsameddine sordum. Şeyh Hüsameddin, kapının zararlı olduğunu söyledi.

«Çünkü,» dedi, «içeride yaktığın ateşin dumanı kolaylıkla kapıdan çıkmaz. Halbuki kapısız olursa... Bir taraftan rüzgar girip dumanı alır götürür.»

Ağzının yüksekliği bir metreyi geçmiyen buraya insan ancak bükülerek girebilir, genişliği otuz adım kadar olan ve ağzını boydan boya büyük bir kaya par-

çası kapatmış bulunan mağaranın içine girdik. İçeride birkaç keçi yatmış, uyukluyordu. Bizim geldiğimizi duyunca, sıçrayıp kaçtılar. Bunun dibinden de damla damla düşen bir su sesi geliyordu. Şeyhe dedim ki :

«Peki bunun sahibi kim? Nerede?»

Şeyh :

«Abdülkadir Zümrüttür bunun sahibinin adı. Yaylaya gitmiştir. Mağaraların en zengin adamıdır. Çok keçisi vardır. O yakında mağaranın önüne bir dam yaptırıp, mağaradan çıkacak.»

Şimdi teker teker mağaraları geziyorum. Sulu mağaralar. Sular yazın kurur. Ondan dolayı mağara sakinleri yazın darmadağın olurlar. Yüreklerinde mağaralarının hasreti.

«Peki şu kayanın yüzündeki mağaraya nereden çıkılır?»

Abdülhalim Yıldız, bir yol gösterdi ama, ben görmedim. Bence buraya imkanı yok çıkılamaz. Halim Yıldıza bu düşüncemi açtım. Bunun üstüne o ağır ağır, hantal yürüyen Halim Yıldız fırladı. Bir baktım, mağaranın ağzında. Nereden, nasıl çıktı? Şaşıtmı doğrusu.

Kayanın dibine kuyu gibi inen mağara kimin? Abdülbakinin mağarasıdır. Şu yıkılacakmış gibi duran kayanın altındaki? Necmeddin Aydınındır. Onun yanındaki, Mehmed Eminin. Kapısında bahçesi olan mağara da Musa Polatın. Ahmedin, Mehmedin, Akonun, Hasanın, Hüseyinin, Zübeyrin, dul karı Hayriyenin, yani insanoğlunun türlü biçimde fakat hepsi de aynı kaderi yaşayan mağaraları...

Bu mağaranın kapısı bir takızafer gibi yüksek, geniş, aydınlık. Derinlemesine gidiyor içeri, uçsuz bucaksız... Denizden gelircesine nemli bir rüzgar çarpıyor insanın yüzüne içerde. Bir de hali var ki mağaranın, insan ayağı değmemiş sanki buraya.

Abdülhalim Yıldız :

«Bu mağara,» dedi, «cin padişahının mağarasıdır. Burada cinlerin düğünleri olur, ziyafetleri olur. Burada cinlerin en büyük padişahı oturur. Eskilerin hepsi görmüştür cin düğünlerini.. Padişahın başında yıldız gibi parlayan büyük bir elmas varmış. Bunu mağara köyünde görmiyen kalmamıştır eskiden. Şimdi de gören var ya... Öldü, Allah rahmet eylesin. Abdo çocuğun babası cinlerin düğününde bulunmuş, anlata anlata bitiremezdi.»

«Çok merak ettim Halim, nasıl anlatırdı Abdonun babası? Hele söyle.»

«Abdonun babası bana dedi ki: 'Bir gün bizim keçiler kaybolmuştu. Ben de aramağa çıkmıştım. Gece yarısına kadar aradım keçileri, aradım bulamadım. Keçileri kurtlar yemiştir, dedim, döndüm geriye. Dönerken mağaranın önünden geçiyordum. Karanlık öyle çöktü ki, göz gözü görmüyordu. Bir baktım kulağıma çalgı sesi geldi mağaradan. Binlerce saz, zurna, davul... Kaval... Belki beş yüz kavalı bir arada çalıyorlar. İçeri doğru döndüm. İçerde bir ışık, bir ışık... Güneşi buraya alıp getirmişler sanki... Ben şaşırılmışım. Demeğe kalmadı, iki kuvvetli, kısa boylu, allı yeşilli elbiseler giymiş cin beni alıp padişahlarının yanına götürdü. Padişah kocaman bir tahta oturmuş, ışıklar her bir tarafından fışkırıyordu. Padişah bana kimsin diye sordu. Söyledim. Keçilerimi kaybettiğimi de söyledim. Hemen iki cine emretti. Keçilerimi bulup getirsinler diye. Yarım saat içinde keçilerimi mağaranın kapısına getirdiler. Padişah bana bu düğünü gördüğümü kimseye söylemememi tenbih etti. Ben de söz verdim. Düğünü söylersem, başıma çok işler geleceğini söyledi. Binlerce bir metre boyunda ışıklı elbiseler giyinmiş kızlar oynuyorlardı padişahın önünde. Binlerce çiçek doldur-

muşlar mağaranın içine... Kokuları dünyayı alıyordu. İpek halılar sermişlerdi baştan ayağa. Bir tarafta bir altın ibrik, altın ibrikten durmadan bir su akıyordu. Kızlar dönüyorlardı. Kızların kanatları da vardı. Süslü kanatlar... Sonra altın tepsilerde kızarmış kuzular getirdiler. Kuzuları herkes yemeğe başladı. Bu sırada, içeri gözlerinden alev fışkıran uzun, kara kanatlı bir kartal yumularak, fısıltıyla girdi. Ben kendimden geçtim. Sonra bir ayıldım ki, karanlık içindeyim. Oradan kaçtım. Sabahleyin geldim ki mağara eski mağara... Ne ipek halılar, ne altın ibrik... Ne cin padişahı...’ Abdonun babası böyle anlatırdı.»

Konuşma sırasında biz üçümüz cin padişahının mağarasına girmiş oturmuştuk. Başımı kaldırıp tavana baktım. Tavanda is yok.

«Bu yüzden mi oturmazlar, bu mağarada?»

«Bu yüzden tabii. Yoksa bu, mağara değil, bir saray. Otursunlar da göreyim onları. Cin padişahı bir çarpar onları... Ağızları bir tarafa gider, başları bir tarafa... Yaaa... Cin padişahıdır bu! Onun evi alınır mı?»

Halim yeni bir hikayeye başladı :

«Dağ gibi delikanlıydı Mısdö. Ah beyim bir görseydin onu. Mısdö bir gece gene bu mağarada bir cin düğününde bulunmuş, cin padişahının kızını görüp âşık olmuş. Ondan sonra Mısdö kimseyle konuşmadı. Mısdö lal oldu. Mısdö gece gündüz mağaranın yanında dört döner. Kız kendisini bir kayaların tepesinde gösterir, bir de aşağıda. Tepede görüldüğü zaman, Mısdö ona kavuşmak için koşa koşa kayanın tepesine çıkar, sevgilisini kucaklayacağı zaman, bir de bakarmış sevgilisi mağaranın ağzında, aşağılarda kendisine el ederek gülüp durur. Bu sefer Mısdö koşa koşa aşağıya. Mısdö aşağıda tutacağı zaman kız tepede... Böyle se-

nelerce sürdü. Bir gün Mısdonun ölüsünü kayanın dibinde parça parça olmuş buldular. En yüksek kayadan kendisini atıvermiş.. Mısdo dağ gibiydi...»

Şeyh Hüsameddin :

«Vakit geçti bey, bizim mağara daha uzakta. Sonra yetişemeyiz.»

Sarı sıcak daha çatır çatır ediyor. Hüsameddinin mağarası uzaktan göründü. Ta kartal yuvalarının yanında. Oraya nasıl çıkılır?

Ben dayattım :

«Oraya çıkamam.»

Hüsameddin :

«Buraya kadar geldin. Çıkacaksın. Çıkıp benim sarayı da göreceksin.»

Anduk dağına çıkış gibi bir şey.. En sonunda tabii vardık.

Gerçekten Şeyh Hüsameddinin mağarası iki kat. Üstündeki mağaranın iki büyük kapısı da açık. Yani kocaman dağ gibi kaya ortadan delinmiş. Delikten iki lokomotif yanyana geçebilir.

Şeyh Hüsameddinin mağarası gibi bir mağara benim de olsa herkese gösteririm. Güzelce bir kapısı var. İki pencere yapmış Şeyh Hüsameddin, camlı. İçeri girdik. İçeride masa bile var. Yer tertemiz. Çok yüksekte olduğu için rutubet de az. Azıcık karanlık olmasa. Şeyh Hüsameddin, bir ateş yakıp, hemen oracıkta bize birer kahve yaptı. Eline sağlık.

Tam yan üstümüzde birkaç kartal yuvası. Kartallar ak bulutun altında durmadan dönüp duruyorlar.

MAĞARALARDA DEMOKRASİ DERSİ

Mağaranın önüne de bir bahçe yapmış Şeyh Hüsameddin. Bahçenin etrafını bir güzel, çitle çevirmiş. İçine de kabak ekmiş. Dünya görmüslük başka. Şeyh Hü-

sameddinle birlikte mağaralara, bir ucundan da medeniyet usuldan giriyor.

Şeyh Hüsameddinin mağarasından ikindiden az önceydi ki ayrıldık. Yürüdüğümüz yol, kılıç gibi keskin bir kayanın sırtı. Hala güneş buğu buğu çıkıyor.

Tam kalenin yanındayız. On metre üstümüzde kale döküntüsü.

Şeyh Hüsameddin :

«Bey,» dedi, «gidelim de şu kaleyi görelim. Herifler ne sağlam yapmışlar. Taşları oyup sarnıç etmişler. Yukarıda beş tane kocaman kocaman sarnıç var. Kale yıkıntısı tuğladan yapılmıştır. Daha bin sene öyle durur yıkılmaz.»

«Peki Şeyh Hüsameddin,» dedim, «derebeylik zamanında da mağaralarda insanlar oturuyorlarmıydı dersin? Bir duymuşluğun var mı bu hususta?»

«Çok duydum. Burada, bu kalede derebeylerin oturduğunu bilen vardır. Mesela Zübeyr Hoca bilir. Son zamanlarını çok iyi bilir. Gençliğini kalede geçirmiştir Zübeyr Hoca. Zübeyr Hocanın elinde bir fermanı vardır. Alimallah büyüklüğü yarım dönüm gelir. Padişahların dedelerine verdiği derebeylik fermanıdır. Şimdi mağarasına gidersek fermanı çıkarıp sana gösterir. O zamanlarda da mağaralarda insanlar oturuyorlarmış. Bunlar derebeyinin askerleri imişler. Şimdi de derebeyinin torunları oturuyor mağarada.»

Uçurumlar indik, kayalar çıktık. Sıcak, tepemize kurşun gibi işledi. Bunun çoğu da Şeyh Hüsameddinin yüzünden. İki adımda bir, bir kayanın, bir badem ağacının başında durup, on onbeş dakika dualar okuyor. Yandık, öldük. Şeyh Hüsameddin dinlemiyor ki...

Bir uçuruma geldik ki deme gitsin. Uçurumun dibi görünmüyor dersem inanın. Uçurumun başına gelip dikildik kaldık. Şeyh Hüsameddine baktım. O da bana baktı.

Sonra :

«Ne duruyoruz, inelim,» dedi.

Şaşırdım :

«İnelim ama, nereden?»

Dikine inen, cıllanmış gibi düz, bir kayayı gösterdi. Buna nereden inilir derken, Şeyh Hüsameddin kayanın yüzünden aşağıya yürümeğe başladı. **Aman** Şeyh Hüsameddin! Şeyh Hüsameddin keçi gibi.

Hüsameddin bana dönüp :

«De gel ne duruyorsun?» dedi.

«Yahu biz canımızı yerde mi bulduk. Buradan inilir mi? Adamın bir ayağı kayarsa bin parça olur. Etme eyleme. Başka yol yok mu?»

O, habire :

«Korkma canım,» diyordu, «korkacak ne var? Bu yoldan mağaralıların eşekleri iner. Gel bak, burada merdiven var.»

Uçurumun ucuna yürüyüp baktım. Kayayı avuç içi kadar oymuşlar. Demek merdiven buymuş. Çaresiz, ayakkabılarımı soyup kayalara tutuna tutuna inmeğe başladım. Her on dakikada ancak iki metre iniyorum. Bu benim için bir ölüm kalım savaşı oldu. Neyse, yarı baygın aşağı inebildim. Bir daha mı uçurumdan inmek! Tövbeler tövbesi. Anamdan emdiğim süt burnumdan geldi.

Aşağı indik ki, ne görün, say sayabildiğin kadar, on mağara, on beş mağara... Burası bir mağara şehri... Ötekilere bakarak bu tarafın mağaraları şehir. Ama hepsi de çok sarpta. Mağaraların tam üstünde, ama çok yükseğinde mağaralar kadar büyük kartal yuvaları... Kartallar havada dönüp duruyorlar. Bir kartal değil, bin kartal değil...

Gene bir susamışım ki, iflahım kesilmiş. Su nerde ola? Bir çukurda yanyana dört dut var. Yapraklarında taze bir yeşillik. Bakınca içim açıldı. Arkadaşım :

«Çeşme oradadır işte,» dedi.

Çeşmeye vardık. Olmaz olsun böyle çeşme. Kokudan yanından geçilmiyor. Yıllanmış su gibi bir şey bu su. Dibi kapkara.. Yanı yönü keçi pisliği.. Gözümü yumup kana kana içmekten başka çare yok. Arkadaşımdan sonra ben de öyle yaptım. Su epeyce serin. Mikropsa mikrop! N'olacak yani. Hala ölmediğime göre bunda bir iş olsa gerek. Tavsiye ederim.

Halim arkamızda kalmıştı. O da yetişti. Biz üçümüz, dut ağacının gölgesinde dinlenirken benim önder Mehmed de geldi.

Mehmed :

«Gördün mü bey,» diyor, «gördün mü olanı biteni. Mağara payitahtını gördün mü? İşte şu büyük mağara kayınbabamındır. Kayınbabam beylerdendir. Zenginidir mağaraların. Bu yıl mağarasının önüne bir dam yaptırdı.»

Abdülhalim gülerek :

«Mehmed demek istiyor ki, kayınbabam dam yaptırdı, yani kayınbabam medeniyet sahibidir demek istiyor. Damı yaptırdı ama, gene de mağarada yatar. Bey bu Mehmedin kayınbabasının bir sakalı vardır, ta dizinde. Makas yüzü görmemiştir. Bak sana tarif edeyim: Üç koyunu kırk, çıkan yünleri bir araya getir, işte Mehmedin kayınbabasının sakalı.»

Mehmede :

«Ne diyorsun bu işe?» dedim.

«Doğru söylüyor. Dedikinden de fazla.» dedi.

Halim :

«Haydi kalkın artık. Zengin mağaralarını da gezelim.»

Düştük yola. Şimdi, gene kayalık bir yokuşu tırmanıyoruz. Yukarıda sekiz mağara ve kartalların yuvası. Yukarıda mağaraların önüne oturmuş yüzlerce

kocaman taş. Taştan orman... Yarı yola geldik ki, yokuşun başında mağaraların cümle sakinleri durmuşlar, bizim gelişimizi seyrediyorlar.

Halim :

«Bunların hepsi şimdi yazlıktalar ama, senin geldiğini duymuşlar da görmeğe gelmişler. Görecekler sen nasıl ferman çıkarıyorsun.»

Yokuşun başına da ulaştık. Gözler kocaman kocaman açılmış. Hepsinde bir parça umut ışığı parlıyor. Benden ne bekliyorlar acaba? Beni büyük bir devlet memuru falan mı sanıyorlar? Yüzlerine bakıp, onlara bu kadar umut verdiğimden utandım. Ben ne yapabilecektim onlara! Olsa olsa yazacaktım. Okuyanlar «Vah! vah!» deyip geçeceklerdi.

Taş ormanından geçip mağaralara gidiyoruz. Taşlar benim üç boyumda var. Taşların araları yol yol. Biz önde, mağaralılar arkada.

Gerçekten buradaki mağaralar medeni. Zengin mağaraları olduğu daha dışlarından belli. Önlerini tahtanlara kadar örmüşler. Her birinde ikişer pencere var. Mağaralar yanyana sıralanıyolar.

Bir mağara da iki kat... Bu Zübeyr Hoca'nın mağarası. Zübeyr Hoca mağarayı kazıklarla bir metre kadar yükseltmiş, kazıkların üstünü döşeyip, çamurla sıvamış. Mağara da, bu yüzden, saray gibi olmuş.

«Hoca,» dedim, «mağara değil bu be! Bir saray bu!»

Hoca dertli dertli başını salladı:

«Gel de o sarayı sen benden sor. Kışın ne kadar yağmur yağarsa mağaranın içindedir. Ağzından içeriye akar durur.»

Hoca bir testi de su getirmiş. Şu Zübeyr Hoca'nın hakkı ödenilemez yani. Suyu doya doya, sırasıyla içtik. Bu sırada, karşıma çok ihtiyar bir kadın dikildi.

BU DİYAR BAŞTAN BAŞA

Gözleri bozlu, üstü başı hak getire, saçları yapağı gibi, bir deri bir kemik... Elleri titriyor.

Kürtçe sayıp dökmeğe başladı: Mehmed bana tercüme ediyor. Kadın yarım saat kadar durmadan konuştu. Konuşmasından, iki torununun da öldüğünü, torunların babasının, anasının da çok önce öldüklerini, baykuş gibi aç susuz mağarada tek başına kaldığını, derdini hükümet paşaya söylememi istiyordu. Söylemek benden!

Kadını Zübeyr Hoca uzaklaştırdı. Sonra içeri girdi. İçerden, elinde çok büyük bir kıl torbayla çıktı. Torbayı açtı. Kocaman bir kağıt tomarı...

«Bu işte padişahın dedeme verdiği son fermandır.»

Fermanı mağaraların önüne yaydık. Femandaki tuğra yaldızla yazılmıştı.

«Padişahlar bize otuz sene evveline kadar maaş verirdi. Bu fermanı göstersek, şimdi maaşımızı alamaz mıyız acaba? İstanbula kadar bir gitsem mi?» dedi hoca.

Gerektiği şekilde söyledim. Artık devrin değiştiğini, Padişahların gittiğini söyledim... Demokrasiyi de söyledim!.

UÇAK, RADYO, OTOMOBİL, TREN BİLMEYEN İNSANLAR

Selim beni elimden tutup, kayalara doğru çekti. Kayaların arkasından birdenbire karşıma, bir gözlük, yeni yapılmış bir dam çıktı. Selim, Kürtçe bilmediğimi duyduğu için bana el, kolla bir şeyler anlatmağa çalışıyor.. Fakat ne söylemek istiyor bir türlü anlayamıyorum. En sonunda onunla Kürtçe konuşmağa karar verdim.

«Kardeşim Selim, ben Kürtçe bilirim. Derdini Kürtçe anlat bana.»

MAĞARA İNSANLARI

Selim hayretler içinde kaldı. Bir şeyler söyleyecek oldu, kekeleydi. Sonra korktu.

«Aldırma Selim, onlara Kürtçe bilmediğimi mahsus söyledim. Benden bir şey saklamasınlar diye öyle yaptım. Sen de benim Kürtçe bildiğimi kimseye söyleme. Ayıp olur. Hakkımda öyle şeyler söylediler ki, utanırlar.»

Selimin yüzü ışıdı:

«Demek sen Kürtçe biliyorsun. Hiç kimse Kürtçe bildiğini bilmiyor. Her şeyi yanında açık açık konuşuyorlar.»

Selime sordum:

«Bu damı sen mi yaptırdın?»

Selim:

«Ben yaptırdım. Mağara dar geldi bize. Hayvanlarla bir arada yatıyorduk mağarada. Ben Silvana gittim. Orda evler gördüm. Geldim buraya, yaptırdım bu damı.»

Selimin yaşı on sekiz... Zayıf, bacakları çöp gibi ince, incecik yüzü kavrulmuş... Kara, kederli kocaman gözleri var. Onunla mağarasının içine oturduk, dertleşiyoruz... Mağaranın içi Toroslardaki bir Türkmen evinin içine benziyor. Nakışlı yün çuvallar... Kürt kilimleri... Mağaranın orta yerinde çamurdan yapılmış boru şeklinde bir ambar... Sonra köşede bir ocaklık... Ocaklıktan dışarıya bir baca uzatılmış... Bacaya rağmen tavanda gene salkım salkım isler. Yani Selimin mağarası öteki mağaralara hiç benzemiyor. Doğudaki yeraltı köy evleri gibi bir şey.. Belki de onlardan daha iyi. Yalnız kapı kapanınca bir damla ışık girmiyor.

Bir anda Selimle kaynaşıverdik. Benden hiç bir şeyini esirgemedi açık açık anlatıyor. Önce babasını anlattı. Babası aşağıdaki mağarada oturuyormuş. Bir

gece sabaha karşı ölüvermiş. Anası da ölünce, Selim mağarada tek başına kalmış. Bundan sonra el kapılarında büyümüş. Çobanlık etmiş. Bundan iki yıl önce de Emine teyzesi ona kızını vermiş. Karısı on altı yaşında imiş Selimin, Selim karısını seviyor. Ancak anladığıma göre karı onu sevmiyor. Karı sarışın. Mağarada da en makbul kadın sarışın olandır. Halbuki Selimcik sevilmiyecek insan mı? Bir ince yüzü var ki, hiç demezsin bu çocuk mağarada doğmuş büyümüş...

«Selim!»

«Buyur ağam.»

«Tarlan var mı Selim?»

«Yok.»

«Ne yiyorsunuz ya Selim?»

«Darı satın alıyoruz.»

«Selim!»

«Buyur ağam.»

«Kaç koyunun var Selim?»

«On.»

«Kaç keçin var Selim?»

«Elli.»

«Kaç tane ineğin var?»

«On beş.»

«Bunların hepsinden ne kadar yağ elde edersiniz Selim?»

Selim bana batman hesabı söyledi. Ben, kiloya çevirdim onu. Yılda yüz seksen kilo kadar yağ elde ediyor.

«Zenginsin be Selim. Bu ev, bu kadar kalmasın. Büyük bir dam yaptır.»

Selim :

«Çok şükür zenginiz ağam. Emine teyzem bıraksa bir büyük dam yaptırıp bu pis mağaradan kurtulacağım.»

Selim arslan çocuk. Selim iyi çocuk. Dünyadaki çok şeyi de merak etmiş. Mesela denizin rengini sormuş. Kendisine yeşil olduğunu söylemişler. Sonra denizde vapur diye ev büyüklüğünde, yani yaptırdığı dam büyüklüğünde, bir vasıtanın yüzdüğünü de söylemişler.

«Selim! Bu paraları nerede saklarsın?»

«Emo teyzem saklar onları. Yerini kimse bilmez.»

Emo teyze Selimin içgüveysi girdiği kaynanası. Yaman bir kadın. Mesela mağaradaki kadınların hiç biri para bilmezken, Emo para saklıyor, gidip şehirden alışveriş ediyor. Güvendiklerine borç para da veriyor. Üstelik de faizsiz. Bütün bu keçiler, inekler de Emonun tabii...

Şimdi not defterimi açıp mağarada Selimle yaptığım konuşmayı aynen yazıya geçiriyorum. Selimin düşünceleri, bu mağara sakinlerinin düşüncelerini ortalama temsil edebilir :

«Selim!»

«Buyur ağam.»

«Kardeşim Selim, sen radyo gördün mü?»

«Haaa!»

«Radyo, radyo!»

«Haaa!»

«Bir kutu vardır. Dünyanın bir ucundan söylerler, buradan dinlersin. Hiç duymadın mı?»

«Yok vallahi..»

«Selim!»

«Buyur ağam.»

«Selim, tren gördün mü?»

«Hani askerleri bindirip götürürler. Onu mu?»

«Evet onu Selim.»

«Görmemişim ağam.»

«Selim!»

«Buyur ağam.»

«Otomobil gördün mü Selim?»

«Görmedim ama, duydum. Bizim Kulp kazasına gelirmiş bazı. Askere gidenler de söylediler.»

«Uçak?»

«Duymuşum. Havada uçarmış.»

«Traktör?»

«Hani çift sürer o mu?»

«O.»

«Silvana ırgatlığa gittiğimde gördüm. Ateş yürütür onu.»

«Apartıman nedir Selim?..»

«Haa!»

«Apartıman.»

«Ha!»

«Ap-ar-tı-man.»

«Ha!»

«Buz dolabı?»

«Ha!»

«Elektrik?»

«Ha!»

«Baklava!»

«Paklava? Duymuştum ama, görmemişim.»

«Belim bir sual daha sana. Tramvay gördün mü tramvay?»

«Duymamışım bile.»

«Gazocağı, elektrik süpürgesi, elektrik ütüsü, çamaşır makinesi, ha çamaşır makinesi gördün mü?»

«Yok.»

«Atom bombası? Atom bombası nedir duydun mu? Hidrojen bombası... Uçankale duydun mu Selim? Nedir bunlar?»

«Ha!»

«Atom,» diyorum, «atom bombası?»

«Ha!»

Selime bunlardan başka daha bir sürü sualler sordum. Selim ne sordumsa hayret etti. Canım sıkıldı bu işe doğrusu. Kendi kendime dedim ki, bu sualleri cümle mağara sakinlerine sorayım. Gittim. Hocanın evinde hepsi toplanmışlardı. Suallerimi onlara da bıkmadan, usanmadan teker teker sordum. Hiç biri bir şey bilmiyor. Gene Selim bunların en kültürlüsü. Hiç olmazsa Silvanda traktör görmüş. Paraları saymasını biliyor.

«Selim!»

«Buyur ağam.»

«Tarikatta mısın sen de Selim? Şeyhin kim?»

«Evet, tarikattayım. Şeyhim de Şeyh Kemaleddin. Ama o hayırsız çıktı. Müridlerini bıraktı.»

«Yılda kaç lira verirsin şeyhe Selim?»

«Yirmi lira.»

«Az değil mi Selim?»

«Az ama biz de fakiriz.»

Şimdi Selim beni sıkıştırıyor. Sorduklarımın hepsini benden öğrenmeğe çalışıyor. Ben de elimden geldiği kadar ona anlattım. Ben anlatırken Selim hayretler içinde kalıyor, renkten renge giriyordu.

MAĞARA İNSANLARININ KÖYÜNDE GECE

Kızgın, terlemiş kayaların gölgeleri doğuya doğru epey uzadı. Batıdaki bulutların da kenarları sırmalandı. Gün battı batacak. Kefro kalesinin ötesinde, mağaraların kayalıklarının üstünde bir gün daha bitecek. Biraz sonra, hayvanlarıyla birlikte, bu asırların ötesinden gelmiş insanlar, aynı yalnızlık, aynı tabiat savaşı içinde, aynı yorgunlukla kovuklarına çekilecekler.

Yukarıda, gökyüzünde yüzlerce kartal dönüp duruyor. Kartalların kocaman gölgeleri kayalara seriliyor.

BU DİYAR BAŞTAN BAŞA

Bir yığın insan arasındayım. Belki kurnaz, belki biraz hilekar, tabiattan, ulu ağaçlardan, gök gürlemesinden, vahşi kayalardan korkan, seven, ağlayan, acı çeken, ağız dolusu gülen, bir ağaç nasıl büyüyorsa, bir kurt nasıl büyüyorsa öyle büyüyen, yırtıcı bir hayvan gibi kavga eden, yokluktan, naçarlıktan kıvranan bir yığın insan arasındayım.

Bir kayanın tepesinde, kaya yarığında bir ağaç çıkmış. Bu ağaç bu korkunç kayalıkta toprağı nereden bulmuş? Suyu, alacağı cümle gıdayı nereden buluyor? Dalları ince, yeşil... Gökyüzünde ak bulutlar, yeryüzünde kavurucu güneşin kayalara vurunca iki kat artan kızgınlığı... Bulutlar, bir damla su vermez. Bütün yaz, süs için oraya koymuşlar gibi, ak ak dolanır durur. Peki bu ince ağacın macerası? En vahşi kayanın sivrisinde, ne bir avuç toprak, ne bir damla su. Yaprakları en güzel yeşille yeşil. Bütün yeşilliğine, bütün güzelliğine rağmen kayada biten ağacın, bir garipliği, bir ölümlü hali var.

Kayada ağaç, mağarada insan... Ne güzel yanyana gelmişler.

Gece oldu. Vahşi kayalıkların üstüne karanlık usuldan usuldan çöküyor. Kartallar yuvalarına döndü. Hala karanlıkta birkaç kartal dönüp duruyor. Biz aşağıdayız, tepemizde, çok yükseklerde kartalların yuvaları. Alacakaranlıkta kartallar tünemişler, daha doğrusu büzülmüşler, arada bir kıpır kıpır ediyorlar. Bu yuvadaki kartala, o gökyüzündeki kartal demezsin. Öyle mahzun, öyle halim selim.

Selim, dizimin dibinde. Selimle iyicene dostuz artık. Ben ona dünyayı, insanları anlattım. İnsanların neler yaptıklarını, dostlukları, düşmanlıkları anlattım. Selim, sevinç içinde... Yeni bir dünyaya doğmuş gibi Selim.

O da açıldı. Bana kartalları anlatıyor. Diyor ki :

«Dünyada; dünyada bir tek ilaç vardır, o da kartal yağıdır. Hele yele bir iyi gelir. Her derde dermandır. Yağından başka ilikleri, ölmüş adama can verir. Ama yakalaması zordur. Biz yakalarız ama... Gece bir adamın beline ip bağlarız. Kayanın tepesinden indiririz aşağı. Elindeki bıçakla çöker kartalın üstüne. Tüfekte de vururuz tabii.»

Bir türkü, çok ünlü bir türkü geldi aklıma. Bu yanların türkülerinden olacak :

**«Nukrağı dersen de Ofo'nun dağı,
Derde derman derler kartalın yağı»**

Kayaların sivrisinden yıldızlar iri iri görünüyor. Isızlık da alabildiğine çöktü. Yanımdaki mağaralılarından çoğu yerlerine çekildiler. Benim yanımda Mehmed, Abdülhalim, Selim kaldı. Ha unuttuyordum Abdo da var yanımızda.

Kayaların kızgınlığı hala alev alev...

Mehmed :

«Beyim gel bu gece burada yatmıyalım. Sabaha kadar cayır cayır yanarız.» dedi.

Benim de bu mağaralardan gözüm korktu.

«Ne yapalım ya Mehmed?»

«Emonun evine gidelim. Şimdi yazlıktadır Emo. Yirmi dakika aşağıda suyun yanındadır. Suyun yanı buraya bakarak serin.»

Olur mu olur. Gidelim mi gidelim. Zaten Selim arkadaş da istiyor.

«Selim!»

«Buyur ağam.»

«Emo teyzenin yazlığına gidelim.»

«İyi olur ağam. Gidelim oraya... Abdo da bize kaval çalar.»

Abdülhalim:

«Mehmed sana hiç türkü söylemedi mi bey? Mehmed sana türkü söylesin.»

«Söyledi Abdülhalim. Çok söyledi.»

«Zeynonun türküsünü de söyledi mi?»

«Yok.»

«Neden söylemedin Mehmed?»

«Söylerim bey.»

Gecenin karanlığında yola düştük. Abdoyla Selim eşeklerinde. Abdoyu sorarsanız, daha on dört yaşında. Üstüne kaval çalan yok mağara köyünde. Geçen yıl babası ölüvermiş, iki gün içinde, Abdo öksüz kalmış...

Kayalıkları dolanıyoruz babam dolanıyoruz. Ay da çıktı. Ay, kayalıkları daha vahşileştiriyor. Büyük bir kayanın dibinden geçerken Abdülhalim durdu:

«Bey, sen bu mağaranın hikayesini duymuş musun?»

«Duymadım.»

«Söyleyim mi?»

«Söyle tabii. Daha ne duruyorsun?»

«Eskiden bu mağarada altı kişilik bir aile oturmuş. Bir gün tepeden bir kaya parçası kopup gelmiş, mağaranın ağzı iyice kapanmış. İçerdekiler orada kalmışlar. Günlerce bağırılmışlar, çağırılmışlar. Seslerini duyan gelmiş. Kaya o kadar büyük bir kayadır ki, mağaralılar uğraşmışlar, uğraşmışlar, taşı kırıp içerdekileri çıkaramamışlar. Onlar orada kalıp, ölmüşler. Bunu da yaz fermanına. Bir gün Halimin de mağarasının önünü bir kaya parçası kapatabilir. On çıplak çocukla Halim mağarada ölür kalır. Yaz fermanına bunu.»

«Bunu da yazalım Halim. Oldu olacak, bunu da yazalım.»

Ay ışığında incecik bir su parlıyor. Yani, bir pırıltı şeridi uzayıp gidiyor. Mehmed de Zeynonun türküsüne başladı. Zeyno mağaradandır. Sevgilisi askere gidiyor, Osmanlı devrinde. Zeyno sevgilisi askere gitmesin diye elinden geleni yapıyor, fakat sevgilisini askere alıyorlar. Zeyno da onun üstüne iki gün iki gece süre-

cek bir destan çıkarıyor. Destan dilden dile geziyor. Hele bir yeri var destanın, adamın yüreğini parçalıyor. Diyor ki: «Sevgilim, kayadan kayaya fışkıran ışıklı susun sen. Sevgilim yüreğimdir. Ondan sonra ben ölürüm. Mezarımı sevgilime gösterin.»

Sevgili yedi yıl askerde kalıyor. Bu arada Zeyno hasrete dayanamayıp ölüyor. Son nefeste bir top saç çıkarıp kokluyor. Ondan sonra da «bu saçları», diyor, «sevgilim gelince verin.» Ve can veriyor.

Emonun kulübesine gelene kadar Mehmed bu türküyü söyledi. Söylediği kadar, türkünün onda biri bile değildi.

Emo bizi iyi karşıladı. Bir de tavuk kesti. Emonun yazlığında döşek bile vardı. O gece, ilk defa, bir döşekte yattım. Öteki, evde oturan köylülerin evlerinde döşek yoktu da, mağaralı Emonun evinde döşek vardı. Ne iyi!

Sabahleyin gün doğmadan uyandık. Emo yayık yapıyordu. Bize bir çay yaptı. Kahvaltıdan sonra, yola düştük.

Korkunç vahşi kayalıklarıyla mağara köyü geride kaldı. Bu bir hayal miydi, düş müydü? Şimdi öyle geliyor bana, asırların ötesinde kaldı.

25.8-2.9.1953

KÖYLÜ RESSAM BALABAN

Bursanın Seç köyünden İbrahim Balabanın resim sergisi geçenlerde Fransız Konsoloshanesi salonunda açıldı. Sergi günlerce dolup taşı. Sergiyi her türlü insan gezdi. Hamalı, köylüsü, tüccarı, ressamı, şairi, zengini, fakiri, talebesi, her türlü insan. Bu kadar kalabalık hiç bir resim sergisine nasip olmamıştır. Resimlerde insan yüzleri var: Dertli, solgun, bitkin, dünyasından vazgeçmiş.. Bu yüzleri bir tablonun içine yerleştirmiş Balaban. İnsan bu yüzlere teker teker bakınca içine bir karamsarlıktır çöküyor. Ama resimden şöyle azıcık uzaklaşıp, topuna birden bakınca iş değişiyor. Bir umut ışığıdır sarıveriyor insanın içini. Yuyor, temizliyor cümle karanlığı. İşte bu, Balabanın kuvvetidir. Balaban söylemek istediğini kestirmeden söylemesini biliyor. Bu, kestirmeden söylemeyi, bu ustalıklı söylemeyi Balaban nereden öğrenmiştir? Asıl iş burada işte. Nakış var, oya var, kilim var, çorap var. Yüz yıldır Anadolu halkı renkle haşır neşir olmuş. Balaban da söyledi, dedi ki: «Ben bugünlerde öğrendim bunu. Büyük batı ressamlarının, tablolarına bakınca öğrendim. Bizim köydeki kadınlar, batılı büyük ustalar nasıl renk değerlendiriyorlarsa, onlar da öyle renk değerlendiriyorlar.»

Bir de türküler var. Bir ovayı anlatmada türküler kadar kestirmeden giden hiç bir söz, sanat yoktur desek yeridir. İşte Balaban bunlardan da alacağını almış. Ben, Balabanın her tablosunu bir türküye benzetiyorum. Şöyle ki: Her türkü bir hikayedir. Bir olaydan çıkmıştır. Olaydan çıkmıyan hiç bir türkü yoktur. Olayı anlatınca da hayatı en kestirmeden anlatıyor türküler. İşte Bursanın Seç köyünden Balabanın her tablosunun bir hikayesi var. Ve hayatından bir parça her tablosu... Rengi ile, ışığı ile, bir parça... Bir doğum tablosu var, doğum tablosunda bütün sancısı, belası, yokluğu ile köy doğumunu görüyoruz. Öğrendim ki Balabanın karısı çocuk doğururken ölmüş. Bir de gelin tablosu var, o da İbrahimin evlenmesi... İbrahim öyle söyledi. Sonra hasat tablosu var. Bir sarı sıcak çökmüş dünyaya, adamlar bir terliyorlar. Kadınlar, çocuklar, köpek, çekirge, deve dikenleri... Deve dikenini batacakmış gibi. Aslında, hasat yaparken, deve dikenini batar da. Hem de ne batar! Bunu Balaban bilir. Daha doğrusu bilen bilir! Bu «Hasat» tablosunda olan şey, yani çalışan insanı vermek, bütün sanatlarımızda, resmimizde, şiirimizde, hikayelerimizde, romanımızda yalnız Balabanın bu tablosuyla mümkün olabilmıştır. Anadolunun nakışı, renk ustalığı ile Anadolu insanı, Anadolu hasadı, Anadolu sıcaklığı, teri, otu, böceği, suyu söylenmiştir.

Balabanın sergisini bir daha gezdikten sonra, Balabanla karşı karşıya oturduk. Guya ben, Balabana soracağım, o da söyleyecek. Kararımız bu. Birbirimize baktıktık kaldık. Ne o bir şey söyleyebildi, ne ben sorabildim. Sonra ben, çocukluğuma dalmışım. Köyde bütün çocuklar, kumun üstüne resimler çizdik. Şimdi hatırlamıyorum. Bu bir oyundu sanıyorum. Balabanın ressamlığı buradan gelmiş olmasın!.

Birden, bir:

«Merhaba,» duydum.

Ben de:

«Merhaba,» dedim ve kendime geldim.

«Sergi açılalı iki gün oldu,» dedi.

«Boşver buna da, eskiden anlat bana, çocukluğundan,» dedim.

«Resim yapmağa nasıl başladım, onu mu? Herkesin ilk sorduğu bu zaten.»

«Sen anlat.»

«Ben ilk olarak anamı nakış yaparken gördüm. Nakış beni bir sardı ki deme gitsin. Her gün akşamlara dek anamın karşısında oturur, onu seyrederdim. Çocuklarla oyunu, her şeyi bırakmıştım. İşim gücüm nakış seyretmekti, anamın gergefinin üstüne elimi sürmekten çok tad duyardım. Anam bana gergefi yırtarım diye kızardı. Ama ben gene bildiğimi işlerdim. Her gün de anama yalvarırdım bana işleme versin diye. Bir gün elime iş verdi anam. Öyle iyi işledim ki, bu işe anam da şaştı kaldı. Gergefe yeni yeni nakışlar bulup koymuştum. Sonra ben yedi yaşına değince. babam beni mektebe gönderdi. Öğretmen, tarlada otlayan bir eşek yapmamızı söyledi bir gün. Sınıf hiç yapamamıştı. Benimkini görünce öğretmen, «hah, böyle işte» diye bağırdı ve yaptığım resmi sınıfa gösterdi. Ondan sonra benim için varsa da resim, yoksa da resim. Üç yıllık okulu bitirince her çocuk gibi tarlada çalışmağa başladım. Ama elimde de bir defter, nereye gittimse, ne gördümse, kurdun, kuşun, bulutun, ağacın, atın, eşeğin, saban süren adamın, yunak yuyan kadının, ne gördümse hepsini defterime geçirdim. On dokuz yaşında hapishaneye düştüm. Yalnızlıktan, boşluktan canım sıkıldı. Bütün günümü resme verdim içerde. Resme ait kitaplar okudum. Yağlıboyaya çalıştım birkaç yıl da. Sonra mahpusların tablolarını yaparak para kazanmaya başladım. Tam on yıl mapusanede durmadan

resimle uğraştım. Askerden de yeni geldim.. Bu benim ilk sergidir. Tek sevincim, gördüğüm ilgidir. Bir günde on beşten fazla tablom satıldı.»

«Bu sergiden sonra Balaban?»

«Bu sergiden sonra, yeni, büyük resimlere çalışacağım. Bu sergide, köy hayatını, benim hayatımı, anamın hayatını verdim. Bundan sonra şehirlerin, kalabalıkların, pazar yerlerinin resmini yapacağım. Köyde de çalışmak imkanı bulabiliyorum.»

«Balaban! Köyde bu resimlere ne diyorlar? Günah falan?»

«İlk günlerde anam, köylü, herkes yadırgıyordu. Şimdi hepsi alıştılar. Ta uzak köylerden tablolarımı görmeğe geliyorlar. Ben de her tablomu yapıp bitirdikten sonra köy kahvesine bir hafta asıyorum. Onların fikirlerini alıyorum. Böylelikle bu gördüğünüz sergi bizim köyde açılmış oldu ilkönce. Bir de şu gelin işlemesi var ya, onu, anam, ben, gelinimiz yaptık. Eskiden anam yanına sokulmazdı resimlerin, gelin tablosunda bana çok büyük yardımı dokundu. O, olmasaydı, bu resimler için senelerce uğraşırdım. Şimdi herkes bu resimlere dost.»

«Allahaısmarladık.»

«Güle güle...»

Ellerin dert görmesin, Bursanın Seç köyünden İbrahim Balaban!

8.11.1953

SAHAFLAR ÇARŞISI

Bugün, günlerden salı... Usuldan usuldan bir kar serpeiyor. Sulu sepken. Bir soğuk var ki, deme gitsin... İki genç kız, on yedişer yaşlarında gösteriyorlar, büzülerek, birbirlerine sokularak çarşıya girdiler. Başkaca çarşı ıpıssız. İn cin top oynuyor. Başka günler yırtık pırtık kitaplar kaldırımından taşırdı. Kar altında kalacak değil ya, kitapları, dükkânı olanlar içeri, olmıyanlar da saçak altlarına, evlerine çekmişler... Bir kitapçı dükkânının vitrinine uzun uzun bakan kızlar hiç bir dükkâna girmeden, gene aynı titreme telaşı içinde çarşıdan çıkıp gittiler ve ben bekledim. Vakit ikindi üstüdür. Daha çok akşama yakın... Hiç mi hiç kimse bir dükkândan başını uzatıp, bir şey sormadı. Soğuktan desek... Belki ama, tek tük de olsa birkaç müşterinin çıkması gerek.

Neyse efendim, ben de o kadar dışarıda kalıp, dükkânlara giren çıkan var mı, diye gözetleyemedim. Üşüdüm yani. Bir kitapçıya girdim. Bu kitapçı daha çok, yeni kitap alıp satıyor. Eskilerle pek ilişkisi yok. Eskiden, yani Sahaflar Çarşısı yanmadan önce, dükkân kirası olarak beş lira veriyormuş. Şimdi yüz bir lira veriyor. Diyor ki, «Bu sebepten, çok ziyan ediyoruz. Okul kitapları da satamaz olduk. Çünkü sahafların kitap alıcısı yarı fiatına, dörtte bir fiatına eski kitap almağa alışmıştır. Dükkân fiatları arttığından dolayı

biz de kitap fiatlarını biraz arttırmak zorunda kaldık. Ondan dolayı alıcı azaldı. Son yıllarda, yani 950'den sonra dini kitaplara fazla miktarda talep arttı. Bu da olmasaydı halimiz dumandı. Bana gelince, ben sahaf değilim. Yani eski manada. Şimdi, eski kitaplar alıp satan, onları değerlendirebilen üç sahaf kalmıştır: Raif Yelkenci, İsmail Hoca, bir de Muzaffer Ozak.»

Ondan sonra, Sahaflar Derneği Başkanı Ekrem Karadenize gittim. O da dert yandı. «Sahaflar eski halini, havasını kaybetti, bu kübik kitaplarla. Eskiden bir şark, bir eski havası vardı her şeyi ile. Buradaki dükkanlar da çok pahalıdır. Eskiden otuz kadar dükkan vardı. Şimdi Belediye bunun yerine yirmi iki dükkan yaptırdı. Sekiz kişi açıkta kaldı. Bunlar da kaldırımlarda iş görüyorlar» dedi.

Kitapçılar Başkanından sonra da en meşhur kitapçı Muzaffer Ozaka gittim. Dükkanı eski kitaplarla tıklım tıklım. Kitaplar sararıp kararmış. Dükkanın bir tarafında da en güzel yazılarla yazılı levhalar asılı.

Muzaffer Ozaka sordum:

«Bir şey merak ediyorum. Bir kitabın takdirini nasıl yaparsınız?»

Muzaffer Ozak:

«Bu daha çok bir ihtisas işidir. Önce kitabın değeri... Sonra eskiliği, daha sonra da hattatın meşhur bir hattat olup olmadığı, yani yaşadığı zamanda. Bir de kitabın nüsha-i nadirattan olup olmadığı...»

«Bu nüsha-i nadirat ne demektir?» dedim.

«Mesela, bir kitap yalnız, zamanında üç nüsha yazılmıştır. Bu kitabın bir nüshası dünyanın falan yerindeki kütüphanededir. Birisi de falan yerde. Birisi de bizim elimize geçmiş. İşte bu çok kıymetlidir. Eğer bunun baskısı yapılmamışsa daha çok artar. Mesela geçende Amerikada, Hayyam zamanında yazılmış,

Hayyamın rübailerini toplayan el yazması bir kitap on bin dolara satıldı. Bu kitap, işte bizden, yani Türkiyeden gitmiştir.»

«Sizde şimdi böyle kıymetli kitaplar var mı?»

Muzaffer Ozak:

«Tabii var,» dedi.

«Mesela?» dedim.

«Mesela, bende, Kazasker Mustafa İzzetin yazdığı kuran vardır. Mustafa İzzet, devrinin en meşhur hattatıdır. Sultan Abdülmecidin imamıdır. Bu kitabı Topkapı Müzesi için devlet benden yedi bin liraya aldı. Bundan başka Mevlana zamanında yazılmış Mesnevi de var bende. Bunlar da pahalıdır.»

Sonra işi sohbe döktük. Devrimizin hattatlarından Osman Bey de geldi bu arada dükkana. Muzaffer Beyin arkadaşı imiş. Bu Osman Bey, pirinç taneleri üstüne ayet yazan Osman Beydir. Bu yüzden de ünü vardır. O da karıştı sohbetimize. İslam yazısının her şeklini iyice tetkik etmiş, söylediklerine göre bu hususta, derin bilgisi varmış.

«Türkler kadar güzel yazı yazmış hiç bir millet yoktur yeryüzünde» dedi. «Bütün İslam âleminde en güzel hatlar Türklerindir. Ne Araplar, ne de Acemler Türklere erişebilmişlerdir, bu işte.»

Muzaffer Bey, eski kitapları, ölen kitapseverlerin kitaplıklarını alarak tedarik ettiğini de ilave etti. Bu kitaplıkların içinde ölen adamın hususiyetlerine ait gayet enteresan notlar da çıkarmış.

«Mesela» diyor Muzaffer Bey, «mesela Bebek sırtlarında ölmüş bir adamın bir miktar kitabını aldım. İçinden yirmiden fazla defter çıktı. Defterler büyüktü ve çok ince yazılarla yazılmıştı. Bu yirmi defterin yirmisinde de aşk şiirleri vardı. Bu aşık adam sevgilisine bütün bir ömür durmadan şiirler yazmış. On binden fazla şiir.»

«Bu defterleri ne yaptınız?» dedim.

«Sattık.» dedi. «Her bir defteri birisi aldı.»

«Yazık» dedim.

Bir ömür durmadan sevgilisine şiirler yazan bu adamın şiirlerinden, hiç olmazsa birisini okumak istedim.

Muzaffer Beyin anlattığına göre kitaplar arasında hatıra defterleri, akla hayale gelmez yazılar da çıkarmış. Para da çıkarmış. Eyuptan alınan bir kitaplığın kitapları arasından altın çıkmış. Bu kitapları taşımakta olan Çingene hamallar altın yüzünden kavgaya etmişler, biri diğerini öldürmüş...

Sahaflar çarşısında, artık eski canlılık, eski hayat kalmamış. Eskiden yüzlerce kitap tiryakisi sahafları doldurur, gelen kitapları durdurmazlarmış dükkanlarında. Alıp götürürlermiş.

Şimdi üç tane tiryaki kalmış. Onlar da her sabah gelir, dükkan dükkan dolaşırlar, adeta boynu bükük giderlermiş. Bulurlarsa bir kitap alırlarmış.

Muzaffer Ozaktan ayrıldığımda karanlık kavuşuyordu. Havada küf kokusu vardı. Usuldan usuldan kar yağıyordu Fatih devrinden beri gelen köhnemiş Sahaflar Çarşısının üstüne. Cümle sahaflar dükkanlarını örtmüşler, ışıklarını söndürmüşlerdi.

Sahaflar Çarşısı ölü gibiydi.

5.1.1954

DOST ELİF NACİ RESSAM ELİF NACİ

Kambersiz düğün olmaz, derler. Cumhuriyet Gazetesi de Elif Naci olmazsa olmaz gibime gelir. Bazı insan vardır, birden gidince, onun gittiğini hiç kimse farketmez, yokluğunu kimse duymaz. Bazı kimse de vardır, bir yerde olmayınca, yani bir yerden azıcık uzaklaşınca yokluğu insanın yüreğine bıçak gibi saplanır. O adam olmayınca insan orada rahat edemez. Elif Naci bunlardandır.

Ben ne zaman gazeteye gelsem elimde olmayarak Elif Naci'yi ararım. Eğer yoksa, yokluğunu derhal duyururum. İçimde bir eksiklik, bir boşluk olur. Görünce de sevinirim.

Gözlüklerinin altındaki gözleri saf mıdır, kurnaz mıdır, inatçı mıdır, hilekar mıdır, ne bileyim ben, ne türlüdür, belli olmaz. İyice araştır, belli olmaz. Çok neşeli görünür Elif Naci. Gözlerinin içi her zaman güler gibidir. Bence gülmez. Bence dertli, kederli, gamlı bir adamdır Elif Naci. Gözlerinde daha çok bir arama telaşı, rahatsızlığı vardır. Bir çocuk telaşı.

Herkes rahat sanır. Öyle de görünür. Gazetede bir telaş içinde, ama hiç belli etmeden odadan odaya gider gelir, şakalaşır.

Onu birkaç kere İslam Eserleri Müzesinde gördüm. Orada çok rahattı. Dış görünüşündeki rahatlık içine de sinmişti. Yerini bulmuştu.

Sonra onda, en sağlam, en iyi, sıcak bir taraf vardır: Dostluğu... Nedendir bilinmez; insan Elif Naci ti-pindeki bir insana hiç düşünmeden dostluk duyar. Onda, adamı bir dostluk, bir dost sıcaklığı, yakınlığı havası sarıverir. Yakından tanıyınca da bu hava eksilmez, büyür, çoğalır, gerçekleşir. İlk hükümler aldatabilir. İlk hükümlerde şüphe vardır. Elif Nacinin havası ilkin birdenbire çarpıverir. Şüphe müphe bırakmaz. Az önce de dediğim gibi bu hava gittikçe daha büyür, gerçekleşir, daha çok sarar insanı...

Ressam tarafına gelince, ben orasına karışmam. Belki de anlamam. Şunu bilirim ki, o daima arayan, çırpınan, sanatına bağlı bir adamdır. Bir hali vardır, «Hişt! Bana bakın be, ben dünyaya resim yapmak için gelmişim, sırf bunun için gelmişim» der gibidir.

Resim sergisinin açılacağını duydum. Gazetenin arşiv odasında, yani işinin başında, buldum. Konuştuk.

«Üstad,» dedim, «hayatınızı söyler misiniz?»

«Geliboluda doğdum» dedi. «Sekiz yaşına kadar, Edirne'de kaldım. Sonra İstanbul'a geldim. Bir daha da İstanbul'dan dışarı adımımı atmadım. O gün bugündür İstanbul'da yaşar dururum.»

«İstanbul'u çok mu seversiniz?»

«Herkes İstanbul'u denizi için sever. Ben denizi hiç sevmem.»

«Allah Allah!»

«O kadar sevicek şeyi çok ki İstanbul'un, valahi deniz solda sıfır kalıyor.»

«Mesela nesi?»

«Kübik apartmanları değil elbette.»

«Ya nesi?»

«Bir gök vardır masmavi. Başka türlü bir gök bu. Minarelerin karaltısı düşer üstüne. Kurşun kub-beler ormanı... Daha doğrusu, İstanbul kurşun kub-

belir şehridir. Kubbeler, çeşmeler, mescitler, türbeler...»

«Ya Süleymaniye?»

«Süleymaniye yeter de artar bile...»

Ben söylemiyorum, öyle duydum. Kızır diye de korkarım. Çabuk parlar. Her neyse, soracağım:

«Diyorlar ki, fildişi kuleniz varmış sizin. Oraya çekilmişsiniz.»

Gülerek: «Bir bakıma doğrudur,» dedi. «Sizin o fildişi kule dediğiniz o kadar güzel ve insanı teshir edici bir cennet ki, oraya girenler, bir daha oradan çıkmak istemezler.»

«Neden çıkmak istemezler?» diye sordum. «Bu sizin kulenizin cennetliği de nereden geliyor?»

Fildişi kule hakkında üstadın cevabı şu oldu:

«Her şeyimi feda ederim ama, fildişi kuleme dokunmayın.»

Fildişi kule üstüne bir soru daha sordum:

«Bu fildişi kule ne demektir sizce, efendim?»

«Ressam, cemiyetin faydası için resim yapmaz. Ben içtimaiyatçı değilim. Ressamım. Resimlerimde ne müzahabat-ı ahlakıyye dersi vermek isterim, ne de yurt bilgisi hocalığı etmek.. Beşeri ıstıraplarımızı anlatmak için mutlaka ağlayan öksüz, bir hasta kadın, bir yığın, bir zelzele, bir felaket sahnesi mi resmetmek lazımdır?»

«Kuleden açıldı da... Siz ressam Balaban için bir yazı yazmış, onu övmüştünüz. Halbuki benim bildiğime göre Balaban, fildişi kuleyi yıkmış bir kimsedir. Açık havadadır. Bu size bir aykırılık değil mi?»

«Ben o yazıda Balabandan bahsettim. Burada da kendim için konuşuyorum.»

«Bundan bir şey anlamadım.»

«Ben demiyorum ki, her ressam benim gibi dü-

şünsün, benim gibi resim yapsın. Benim gibi düşünmiyeni sevmek... iyiye övmek günah mı?»

«Haşa...»

«İyi öyleyse. Daha ne istiyorsunuz?»

Elif Nacinin son zamanlarda yeni bir resim tarzını denediğini söylüyorlardı. Bu yolda hayli iyi eserler verdiğini de işittim. Bunu kendisine sorayım, dedim.

Aldı Elif Naci dedi ki:

«Sanatta aynı kanaat, aynı kalıplar içinde bir akideye bağlı olarak kalmak bence softalıktır. Ben bir sanat softası değilim. Benliğimizde ve tarihimizde mazisi olan resim sanatının batı resmiyle bağdaşmasını özlemiş, bu uğurda yıllarca çalışmış bir mücadeleciyim. Tarihteki o Türk resim sanatı ki, yazılarla, tezhiplerle, halılarla kendini göstermiş, önünde batıyı dize getirmiştir... İşte ben, bu dünkü resim sanatının cevherlerini eşeleyerek bir şeyler yapmak istiyorum. Belki başaramıyacağım. Bu mümkündür. Fakat ben-den sonraki bir nesle mensup bir aslan yavrusu bu zafere ergeç ulaşacaktır. Ben, şimdilik hiç bir şey olmasam bile eski Türk sanatının yumurtaları üzerinde oturmuş bir kuluçkayım.»

Şakadan sordum:

«Üstad, bundan ne çıkar?»

«Ne mi çıkar? Belki ileride altın yumurtaları yumurtlayacak emsalsiz civcivler... Belki de alemi kırmızı ibiklerine güldürecek ispenç horozları.»

Dileğim odur ki, Elif Nacinin yumurtaları cılk çıkmassın.

4.1.1954

FÜREYANIN ÇİNİ CENNETİ

Var olan, kişiliği olandır.

İzniğin çinileri, Bursanın Yeşil Camii, İstanbulun Eyupsultanı, Sultanahmedi, Süleymaniyesi; Edirnenin Selimiyesi, Yahyalının kilimi, Sivasın çorabı, Antebin oyası, Kastamonunun çam bardağı, Yunusu, Pir Sultan Abdalı, Dadalı, Karacaoğlanı, Saidi, Orhanı var olandır.

Dünya üstünde yepyeni, terü taze, alışılmamış, hayran eden bambaşka dünyalar. Sanatçı budur işte. Yeşil, kırmızı, al, billur alı, sarı, en güzel kanarya sarısı. Pare pare dökülen ılık bir gün ışığı. Deryanın tuzlu mevsimi. Çimen yeşili. Yeşilin pırıl pırılı, en tazesi. Can gibi. Sarı toz. Gökte sarı tozların dönmesi. Ak bulut. Dünyada insanoğlu, kocaman açılmış gözlerle bakmada.

Olgunlaşma Enstitüsünün odası karanlık geldi bana. Karanlık değildir belki de. Ama ben öyle gördüm. Olgunlaşmada başka sergiler de görmüştüm, o zaman karanlık gelmemişti. Füreya Kılıç, sergisini meydanlarda, büyük aydınlık meydanlarda, şehrin kalabalığını alacak bir açıklıkta göstermeliydi. Öylesi yakışık alırdı.

İnsan çinileri görünce şaşırıyor. Çarpılıyor. İzninkilere, Yeşil Camidekilere benzemiyor. Hiç birisine benzemiyor. Azıcık kilimi andırıyor. Kilime de ben-

zemiıyor. Başka bir havası var. Alışılmamış. Başka bir tadı var. Kendine has bir dünyası var. Bir belalı dünya. Kişilik dedikleri.

Çiniden geliyor. Eski çiniden. Başka yere yol alıyor. İşte böyle kişilik. Yani eskileri taklit etseydi, yani maviyi daha güzel mavi, kırmızıyı daha kırmızı, sarıyı daha güzel bir sarı yapsaydı, eskiden daha güzel olsaydı, belki daha güzel olurdu. Ama hapi yutmuştu. Öteki çinilerin kişiliği içinde erimiş olurdu. Asıl olan Füreya Kılıcinkilerdir.

«Yaşayacaksın. Nefes almak gibi, su içmek gibi, gülmek, konuşmak, görmek gibi bir şey olacak. Böylesine hayatına karışacak sanat. Sanatçının hayatına karıştığı gibi, halkın hayatına da karışacak. Bizimkiler iyi yapmışlar. Sanatı yaşayışlarına karıştırmışlar. Halkınsa sanat zaten yaşayışından çıkmış. Şu çoraba nakışların en güzeli vurulmuş, giymek içindir. O kadar. Güzelliği hayattadır. Şu kilim sedire serilmek içindir. Nakışlı sofralar vardır, üstünde yemek yerler Anadolu'da. Camiler çinilerle bezenmiştir. Selçuk'tan bu yana durur. Çini tabaklar, küçük küçük çini eşyalar doldurmuştur ortalığı bir zaman.

«İstiyorum ki yaptığım çini tabakta en fakir ev yemek yesin. Benim çinilerim herkesin olsun. Yaptığım masa her evde bulunsun. Yaptığımız masalar yahut da. Bir ocak yapmalıyım çiniden. Güzel bir merdiven başı. Kahve fincanlarım olsun bütün kahvelerde. Zengin fakir, iyi kötü bütün ellerde. Genç ihtiyar bütün ellerde. Sanatı müzelerde hapsetmek yok. O sanat ölü sanattır. Çağımıza yakışmaz. Eski Yunanlılar, sanatı hayatlarına karıştırmışlar. O üniformalı müzelerde gördüğümüz Yunan çanağı şarap içmek içindi. Güzelim testi su koymak, güzelim tas su içmek içindi. Heykeller meydanları doldurmuştu.

«Ortada hoş bir olay var, çağımıza yakışan. Çağı-

mızın sanatçıları hayata karıştırmak istiyorlar sanatlarını. Mutlu bir gidiş var. Sanatlarını halk yığınlarına ulaştırmak istiyorlar. Picasso başta. Bir arkadaş geçenlerde İsviçreden geldi. Orada bir ressam Klée var. İsviçrede dokunan bütün kumaşlarda bu yıl Kléenin motifleri varmış.

«Mimarlığa sokmak ne iyi çiniyi. Mimarlık deyince büyük büyük anıtlar gelsesin akla. Küçük işler olsa yeter. Bir köşeciğe bir pano.

«İstanbulda fabrikaya gitmiştim. Kumaş yapıyor. «Motiflerinizi kim yapıyor?» diye sordum. «Ressamlarımız var» dediler. «Bunları onlar mı yapar?» dedim. «Avrupadan gelenleri kopya ederler» dediler. Bizim motiflerimizi koymağa cesaret edemiyorlar. Yazık oluyor. Tutunur halbuki.»

Nasıl başladığı, ne zaman başladığı merakı değer. Onu sormak istedim.

«Ne zaman?»

«On yedi yaşma kadar müzikle uğraştım. Virtüöz olacaktım.»

«Sonra?»

«Sonra İsviçrede sanatoryumda başladım bu işe.»

Nasıl oldu, nasıl olmadı bilmem, sözü değiştirdik. Ben mi sordum, yanımızda bulunan bir arkadaş mı açtı, her neyse:

«Bir kırmızılı çini var ya, hani sağda, işte o...»

Onun macerasını anlatmağa koyuldu:

«Ateşim kırk. Yataktayım. Halsizim demek de fazlası. Pencere gün batıya bakar. Akşam olmuş, gün batıyor, Derken kırmızılık camlara vurdu. Yukarıdan aşağıya bir kırmızılıktır akıyor. Bu hali mümkünü yok kaçıramazdım. Kalktım. Başladım çalışmağa. İşte o kırmızılı öyle meydana geldi. Tabiat karşısında durumum hep böyledir. Tabiatın hep böyle faydalanırım.»

Ne desem, ne etsem söyleyemem. Gidip görmeli. Füreya Kılıç kendisine göre bir cennet kurmuş. “Dünyanın ucunda bir gül açılmış.”

23.5.1954

YANAN ORMANLARDA ELLİ GÜN

ORMANCILAR VE ORMAN YANGINLARI

Akşam ile ikindinin arası... Dağların tepeleri ışıklı ama, koyaklar git gide kararıyor. Koyu gölgeler basmış. Karanlık çöktü çökecek. Gündoğusundan, çayın büyük bir hışiltıyla indiği koyaktan (vadi) poyrazımsı bir yel esiyor. Bir hoş bir yel. Bazı duruyor. İyicene duruyor. Bir zaman sonra fırtınalar koparır gibi hızlanıyor. Uzun çam ağaçlarında, serviye benziyen ardıçlarda uğultular. Uğultular gittikçe, karanlık bastıkça artıyor.

Orman İşletme Müdürü gençten bir adam. Zayıf, ince yüzlü, durmadan sigara içiyor. Sinirli. Yalnız bir tepenin üstündeki Bucak evinin önüne oturmuşuz. Ötede birkaç bakım memuru kederli, yorgun dolaşıyorlar. Herkes tetikte. Bekliyoruz. Tecrübeyle sabittir. Bu yel böyle eser de... Böyle boşu boşuna estirmezler. «Az sonra ya telefon gelecek yangın kulesinden, ya da bir yerlerden ateşin patladığını göreceğiz. Şimdiye kadar böyle esen bir yelin boşa salındığı görülmemiştir.»

Gün battı. Karanlık kavuştu. Derken bir telefon, bir telefon daha.

«İki yerden bastılar ateşi ama, bekleyelim. Çok uzaklarda. Az sonra birkaç yerden gene ateş verirler,»

dedi demedi, alt sağımızdaki uzanan yassı dağın yamaçlarından beşer onar kilometre aralıkla ateşler parladı.

Müdür:

«Gördünüz ya işte, önceki yangın burayı söndüremiyelim diyedir. Yürüyün söndürmeğe.»

Ben:

«Peki, öteki yangınlar ne olacak?»

Müdür:

«Onları da Allaha havale ettik. Onu da o söndürsün.»

Sesinde bir ölüm kederi vardı. Bu seste binlerce ağıt bir arada duydum.

Sonra gene içi götürmedi, Orman Bölge Şefine:

«Bari sen de oraya git. Köylülere yalvar yakar. Ayaklarının altını öp. Götür yangına.»

Sonra, bir: «Ooof, of!» çekti. «Bütün yazımız böyle geçti işte. Ne uyku, ne dünek!»

Cipe atladık. Yangın arabaları köylere, adam getirmeğe gittiler. Cipte ben, bir köylü, iki bakım memuru, bir de on beşinde bir çocuk var. Bucaktan. Yangına meraklı. Bütün yaz yangıncıların yanından ayrılmamış. Onlar nerde, o da orda. O yangın senin, bu yangın benim.

Yollardan mı geçiyoruz, kayalardan, hendeklerden mi atlıyoruz belli değil. İşletme Müdürü makinayı delicesine sürüyor. Ne yol belli, ne iz. Yassı dağdaki yangın gittikçe büyüyor. Daha şimdiden bir ateş harmanı oldu. Harmanın solundaki ateş, onbir oniki kilometre gelip, bir şerit gibi doruğa doğru uzanıyor. Yılan gibi kıvrıla kıvrıla, incecik, yukarı doğru kayıyor. Kendini kaybetmiş İşletme Müdürü:

«İşte» diyor, «ben böylesi uzun yangından korkarım. Bu lanetlemelerden ödüm kopar. Bir türlü söndüremezsin. Bin kişi bile olsan söndüremezsin. Ormanın

içinde kıvrıla kıvrıla akar gider. Dolanır durur. Harman gibi yananın etrafını iyice açtın mı tamam. Zor atlar. Söner kalır olduğu yerde. Ama benim bu rüzgarda hiç umudum yok. Söndüremiyeceğiz. Koca dağ yanacak. Hey be anasını. İşte böyle. İşte böyle böyle memleket yanıyor. Bir memleket yanıyor, biz seyirci kalıyoruz.»

Makinayı dağın yamacına sürdük. Oralarda bir yerlerde bırakıp tırmıkları aldık. Tırmıklar demirdendir. Topraktaki dökülmüş kuru yaprakları alırlar. Kuru yapraklar alınınca ateş atlayamaz.

Yangın üç türdür. Dip yangını, gövde yangını, baş yangını. En çok vuku bulan yangın dip yangınıdır. Bu yangında yere dökülmüş kuru yapraklar yanar gider. Baş, yani yapraklar yanmaz. Bu, ağacı seyrek ormanlara has bir yangındır. Baş yangını ise ağaçları sık, genç ormanların yangınıdır. Bir de orman sık olur, dip yaprakları da bol olursa gövdeyle birlikte bütün orman yanar. Bu enderdir.

Benim gördüklerimde yangınları hiç bir zaman bölümlere ayıramadım. Dağı taşı ateş almış, yanıyordu babam yanıyordu. Ben bu kadarlığını gördüm.

Harman gibi yanan yere tırmanıyoruz. Karanlıkta çalılar, dallar bizi köpek gibi dalıyorlar. Dal çarpmadık, diken batmadık yerimiz kalmadı gibi. Her bir yanım sızım sızım sızıyor.

Ben de yangını yakın yerde belledimdi. Çık çık bitmiyor. Oluk oluk ter akıtıyorum. En geride kaldım. İşletme Müdürü geyik gibi fırladı gitti. Tırmığı omzunda. Ben de gayret ediyorum. Şu şehirlerde dura dura ne de kalpazan olmuşuz. Eskiden olsa, böyle gayret isteyen iş için uçardım yani. İçim içimi yiyor. Göz göre göre koskoca orman yanıyor. Buna iç dayanır mı? Dayansın dayanmasın yanıyor.

Harman, harmanlıktan çıktı. Ateş gittikçe büyüyor. Yana doğru bir atılış atılıyor ki, doludizgin. Ortalık gündüz gibi oldu. Ateşe yaklaştım ama, Müdürü de yitirdim.

Bir çığrıldı, bir patırtı, bir cazırtı geliyor ki ormandan, olmaya gelsin. Bir cehennem gibi yanıyor ortalık. Arada bir, bazı da üstüste top patlar gibi bir şeyler patlıyor. Yanan ormanın çığlığına, uğultusuna, korkunç, sağır edercesine uzun bir dev ısıklı karışıyor. Yalımlar göklere doğru süzülüyor. Göklerde dolanıyorlar. Ateş devi ormanın üstüne yatmış, dünyayı yutarcasına nefes alıyor. Bir deli nefesi. Yaklaşmanın mümkünü yok.

Müdür nerelerde kaldı acep? Yangın pikabı köylüleri getirdi. Birkaç köylü.

Bakım Memuru:

«Gelmiyorlar Bey. Gelmiyorlar. Kaçıyorlar. Hangi eve gittikse kapalı bulduk. Sekiz kadar köylüyü elini öpe öpe getirdim. Gelmiyorlar.»

Bu sırada, ateşin etrafında tırmığıyla dört dönen Müdürü gördüm. Kırmızı ışıktaki yüzü kapkara kesilmişti. Habire tırmık çekiyor, yaprakları öteye öteye küriyordu. Sonra bakım memurlarından birini çağırdı. Elindekini ona verdi. Yanıma geldi. Sallanıyordu. Kesik kesik de soluk alıyordu. Bana bir şeyler söyleyecek oldu. Söyliyemedi. Elleri yanlarına halsizce düştü. Tabiatın haşmeti, felaketi karşısında insan güçsüzlüğünü, bitkinliğini iyice gördüm. Ta yüreğimde yangın gibi duydum. Ateşe tapanlara hak verdim. Onlar da böyle yangınlar görmüşlerdir. Ondan sonradır ki... Başka türlü olamaz. Başka ateşler ateş değildir. Eğer bu deli yangın ateşe...

Öteki ateş uzadı gitti. Yetişilmez. Biri ta dorukta. Vay anasını! Ne de çabuk! Müdürün dediği kadar varmış.

Aşağıda, suyun aktığı koyak, koyu, zifiri, taş gibi ağır bir karanlık. Yangın karanlığı. O kadar gürültü, uğultu, çığlık geliyor ki ormandan. Yüz kilometre öteden duyulur dersin. Mutlak duyulur. Toplar üstüste patlıyor. Sanki büyük bir meydan muharebesindeyiz.

Her ağaç bir insan olmuş, basıyor ağıdı, basıyor çığı. Bir orman yangınında bulunup da ağaçların canlanarak, ateşin önünden can havliyle çığlık atarak kaçıştıklarına inanan bulunmaz. Her bir ağaç başını almış kaçıyor. Suyu kaçıyor.

Gökte yıldızlar sönük. Ay, batı dağlarında. Üstünü kalın bir bulut örtmüş. Daha kaş gibi. Ha varlığı, ha yokluğu.

Müdür:

«Demek gelmediler?» dedi.

Bakım memuru, boynu bükük:

«Hangi kapıyı çaldımsa...»

Ben dedim ki:

«Bir de ben gideyim şu köylere. Dillerini anlarım. Belki sözüm geçer.»

Müdür:

«Gidin kardeşim,» dedi. «Belki bir insan getirirsiniz. Bizim için şu anda bir insan bir insandır.»

Şoförle birlikte aşağı doğru karanlığa atıldık.

«Hangi köye?» dedim.

«Hangi köye olursa Abi...»

Yarım saat sonra bir evin önünde durduk. Ben bütün heyecanımla kapıyı döğmeğe başladım. Neden-se, heyecanımdan tirtir titriyordum.

Geri dönüp yassı dağa bakıyordum. Dağ tüm ateşe kesmiş. Bütün yamaca lav dökmüşler. Lav habire büyüyor, kaynıyor, akıyor. Daha doğrusu dağın sırtından ateş fışkırıyor.

Bir kadın ses verdi.

«Bacı! bacı» dedim. «Bacı hele! Kocanı uyandır-sana. Ormanlar tüm yanıyor. Bizim ormanlarımız bacım. Uyandır-sana bacı!»

Bacıdan uzun zaman ses gelmedi.

«Ortalığı ateş alev aldı bacım. Uyandır-iver. İşimiz var bacım.»

Bacı:

«Herifim evde yokkine gardaş,» dedi. «Yokkine. Değirmene gitti.»

Köy zaten on evlik. Onunu da dolaştım. Yalvar-dım. Türlü hileler kurdum birkaç adam bulayım diye. Yalnız iki kişi çıkarabildim.

Köylüler:

«Bize suç bulma ağam,» diyorlar. «Bu her gün böyle. Canımızdan bezdik. Şu ormanlar yanıp bitse de tüm kurtulsak... Üç aydır hep böyleyiz. Gelirler uyku-muzu bölerler. Her Allahın gecesi. Gece yok gündüz yok. Biz işi gücü bıraktık. Ormanla uğraşıyoruz. Bitse de kurtulsak. Ne kaldı zaten ya...»

Vardık ki, Müdür bir kayanın üstüne oturmuş, ölü gibi donmuş duruyor.

«Dört yanını çevirdik ateşin. Allah vere de atla-masa. Atlarsa bütün dağ yanar.»

Derken efendim, biz böylece konuşurken, gün batısındaki suyun aktığı koyağın ötesindeki dağda da üç dört yerden gene ateş vermesinler mi!

«Bir bu eksikti Müdür Bey» dedim.

Müdür:

«Bekliyordum,» dedi. «Ben bir gecede otuz yangın çıkardıklarını bilirim, tam otuz. Bir başlamasın! Arkası çorap söküşü gibi gelir.»

Ağır ağır doğruldu:

«Allah,» dedi, «taksiratımızı affetsin.»

Koşarak dağdan aşağı indik.

Cip batı yangınına doğru koşarken:

«Söndürdüğümüz, yani çevirdiğimiz yerde bir orman var ki kardeş... Keşke sönse. Rüzgar da hafifledi. Ne orman var, gündüz gözüyle bir görseniz! Kız gibi ağaçlar. Bakınağa doyamazsınız.»

Durup çevrilen yere bakıyoruz. Ateş, kendi harmanında dönüyor, büyümüyor. Uzun çizgi ateşi doruğu bulmuş. Onun da etrafını açmışlar. Biz böyle sevinirken, sol tarafından harmanın bir uzama oldu.

Müdür:

«Çare yok,» dedi. «Yakacaklar.»

Bir koşu öteki yangınlara çıktık. On beş kişi kadar varız. Bu sefer bana da bir tırmık tutuşturdular. Yangının yalımları yüzümde... Orman kokuyor. Çam kokuyor, kekik kokuyor. Orman tepeden tırnağa yanık kokuyor. Çam pürlerini bütün gücümle tırmıklıyorum. Bir taraftan da sık ağaçları kesiyor birkaç kişi...

Harman karşıda. Sol yanındaki delik iyice büyüdü. Bu sefer aşağılara iniyor.

Sabaha karşı...

Gün ışıkları çiğli, yanık ormanın üstünde. Bir keder gibi. Işık bir karanlık gibi. Ömrümde böyle bezgin, tatsız bir şafakla karşılaşmadım.

Ateş harmanı gayri harmanlıktan çıktı. Bütün sırtı kapladı. Ateşin geceki haşmeti kayboldu gün doğunca. Şimdi sırt bir top ak dumandan, kara topraktan, kömür karasından ibaret...

Öğleye doğru Orman Bölge Şefi geldi yanımıza. Tanınmayacak halde.

«Yangın büyük değildi,» diyor. «Çabuk söndürüyorduk. Söndürüyorduk ama, arkamızı dönünce gene yakıyorlardı. Sabaha kadar biz söndürdük, onlar yakıtılar. Sabah oldu.»

Müdürün, bakım memurlarının, köylülerin yüzleri uzamış tanınmayacak hale gelmiş. Bitkin. Ölü.

Ve yangın devam ediyor karşıda. Şimdi İzmirde, Kemalpaşada, Karaağaçta, İçelde, Silifkede, Anamurda, Antalyada, Manavgatta, Gündoğmuşta, Alanyada, Korkuteline, Elmalıda, Kaşta, Muğlada, Fethiyede, Köyceğizde, Aydınla, Karacasuda, Manisada, Balıkesirde, Dursunbeyde, Bandırmada... Adanada, Kadirli-
de, Kozanda... Eskişehirde... Velhasıl yedi iklim dört
bucakta... bir memleket ormanları tutuşmuş yanıyor.

İNSAN VE ORMAN

Antalya - Manavgat, Manavgatın Beşkonak Buca-
ğı... Mor dağların başladığı yer.

İki gündür denizin ötesinde, gökte kara kara bu-
lutlar birikmiş. Yağacak gibi ediyor, sonra dağılıyor.
Denizden dağlara doğru ağa bulutlar yağdı yağacak
derken kayboluveriyorlar.

Yangından bıkmış usanmış İşletme Müdürü:

«Ah bir başlasa yağmur,» diyor. «Ah bir başlasa.. »
Gözü denizin üstündeki bulutlarda. Bulutlar kararmaya
görsün. Bizimkinde bir sevinç, deme gitsin! Yüzü bir
çiçek gibi taze taze açılıyor. Yorgun gözlerinden se-
vinç taşıyor.

«Bugün mutlak yağacak. Bugün mutlak, mutlak...»

Yağmur yağmıyor bir türlü.

«Tam otuz altı yangın oldu bu yaz. Büyük yangın.
Küçükleri de caba...»

Bir yağmur yağsa... Ah bir yağsa. Denizin üstün-
de salınıp duran bulutlar bizi umsunuk etti. Yangının
köküne kibrit suyu... Kibrit suyu olmaz ya. Ne suyu
olursa olsun. Bir yağmur...

Derken bir kuşluk vakti... Burmahanın berisinde-
ki ormanlar yanarken, soğuk, kara bir yel esti güney-
den. Yel dönüyor. Yağmur yeli. Bunca yağacak. Bulut-
lar kapkara ve dağlara dağlara doludizgin gidiyorlar.

Üstümüze kara bir tül gibi bir bulut ağıdı. Bir şimşek çaktı. Yanık ağaç gövdeleri ışıldadı. Yağmur yağmış gibi de parıldadı. Sonra, birden sicim gibi bir yağmur boşandı. Ortaliğa bayağı bir karanlık çöktü. Yanımda duran ormancılardan sevinçlerini tarif edemem.

Beşkonak bucağının bulunduğu köy yedi mahalleden ibaret. Bucak merkezi güya Yarış adlı mahallede. Yarışta dediğime bakmayın. Yarışta olmaz. Neden ki dersiniz, Yarış diye toplu, bir arada evlerden bir mahalle yok da ondan. Her ev bir koyakta, bir taşın, kayanın dibinde. Bucak yapısını da kel bir tepeliğin üstüne yapmışlar. Kuş uçmaz, kervan geçmez... Bucak yapısının yanına da ahşaptan eğri büğrü bir ev yapmışlar... İşte size bucak merkezi... Tuttu mu yağmur. Dinmez de dinmez. Ben de, sözüm ona, orman röportajları yapacağım. Sığındık eğri büğrü bucak müdürünün evine... Müdür İstanbullu Bülent adında tatlı bir delikanlı. Daha iki aylık müdür. Yalnız bir çökmüş ki serine.

Bir gün geçti, iki gün geçti yağmur dinmiyor. Dinmek bilmiyor.

Bir bölge şefi var burada, ikide bir:

«Bir başlamasın durmaz buranın yağmurları...» diyor.

Durmuyor. Ben sabırsızlanıyorum.

Evimizin önünde bir mezarlık var. Mezarlıkta ulu ulu ardıçlar... kara serviler gibi biçimli, daha da heybetli. Bir tek de yaşlı bir çam var. Gövdelerinden oluk oluk sular süzülüyor. Üç gün sabahtan akşama kadar ulu ardıçları, yaşlı çam ağacını seyrettim. Önümde mezarlığın ağaçları birer karanlık tepe, birer sihir gibi yükseliyorlardı. Üç gün canım sıkıldı. Geri dönsem olmazdı. Bunca zahmet çekmişim buraya gelmek için. Beklesem olmuyor. Yağmurun ne zaman döneceği belli olmuyor. Bölge Şefi de habire umudumu kırıyor.

«Bu yağmur durmaz da durmaz.» İnat ettim. Durmazsa durmasın. Dönmeyeceğim. İyi etmişim dönmediğime. Ömrümce göremeyeceğim şeyleri gördüm. Şaşılacak olaylarla karşılaştım.

Bir sabah uyandım ki, yağmur duruvermiş. Bende ki sevinç ormancılarının sevincinden de beter. Kuş gibi hafifim. Ver elini dağlar!... Lastiklerimi ayağıma geçirdiğim gibi yürüdüm. Yol arkadaşım, yani kılavuzum İbrahim Gök adında yaşlı bir adam. Altmışbeşinde, dinç, keçi sakallı, aynı keçi gibi ince, zayıf yüzlü birisi... Gazeteci olduğumu söyledim, oralı bile olmadı. Bilmiyor. Beni doğudakiler gibi o da hükümet memuru sanıyor. Şüpheli şüpheli bana bir bakışı var!... Yürüyoruz. Yürüdükçe içine kapanıyor.

«Bu ormanları neden yakıyorlar?» diye soruyorum.

Boynunu büküp:

«Bilinmez ki,» diyor, «yakıyorlar işte.»

«Neden ola?»

Ellerini açıyor:

«Kimbilir!»

Çimen yeşili gözleri hilekar. Düşmanlığını, itimat-sızlığını, korkusunu gözlerinden iyice okuyorum. Besbelli. Bir gözün insan içini böyle açık açık, her şeyi apaşık söylemesine ilk olarak rasgeldim.

«İbrahim Emmi,» dedim kızarak, «bana yutturmağa çalışma. Ben de köylüyüm. Adam köylü olur da ormanların niçin yakıldığını bilmez mi? Ben bizim köyde sinek uça bilirdim.»

İbrahim Emmi dalkavukça:

«Biz de biliriz, emme... Bu orman yangınına akıl sır ermiyor. Kul işi değil bunlar. Kul işi olsa bir tanesi yakalanırdı şimdiye dek. Allah yakıyor ormanları... Güneş yakıyor yavrum. Allah işi... Köylü orman yakmaz.

Ne desin de yaksın. Hazreti Peygamberimizin beşiği, evimizin eşiği ağaç. Ağaç yakılır mı. Alimallah adamın eli kurur. Ağaç gibi var mı kardaş, kırmızı gül de ağaçtandır. Biz ağacın kıymetini biliriz. Köylü hiç yakar mı kardaşım. Efendi biladerim.»

Hem konuşuyor, hem de durup durup inanıyor muyum diye yüzüme bakıyor. Bakıyor bende inanacak göz yok. Devam ediyor. İlle de köylünün ağaca, ormana zarar vermediğine beni inandıracak.

«Köylü ağaca el vuramaz. Korkar. Hazreti Alimin Döldöl atının egeri de ağaçtandı. Kabe eşiği nurdandır emme, o da yine ağaçtandır. Ağaca kıyılır mı hiç! Ormancılarımız ağaçların başından hiç ayrılmazlar. Ağacın kılına hile gelmez köylü tarafından. Yaş kesen, baş keser. Bunu hepimiz biliriz. Her köylü bilir. Ormanı seven yurdunu sever. Öyle değil mi?»

Bu buluşundan dolayı bir zafer kazanmış gibi durdu, gülerek yüzüme baktı.

«Ormanı seven, vetanını sever öyle değil mi?»

«Öyle,» dedim.

İbrahim Gök bir zafer coşkunluğuyla:

«Vetanını sever,» diye tekrarladı.

Bir tepe çıktık. Bir tepe daha çıktık. Sağımız solumuz ormanlık... Genç ağaçlar... Ama yangın görmemiş hiç bir gövde yok. Gövdeler kapkara. Bunlar geçen yılki, evvelki yılki yangından kalanlar. İkinci tepyi de inince, bir yeni yanığa geldik. Dağ alabildiğine kapkara uzanıyordu. Ta doruklara kadar. Kırılmış, yarı yanmış, ütülenmiş, toprağa üstüste yatmış yanık ağaçlar... Bütün dağ az önce söndürülmüş bir dev ocak sanki... Yağmursu, ıslak ıslak bir yanık kokusu almış dünyayı. Adamın genzini yakıyor.

Daha ötede aynı biçimde bir yangın yeri daha... Bir daha, bir daha... Ve artık ara ki bir yeşillik göresin...

«Bunları hep Allah mı yakmış İbrahim Emmi?...»

«Allah, Allah yavrum... Yoksa bunca yangını çıkarmağa köylünün gücü yeter mi?... Köylü Dövlетinin ormanını hiç yakar mı? Bizim hepimiz biliriz ki 'Çam gider, çalı kalır. Kum giderse, kaya kalır.' Köylü bunu bilir.»

Kendimde olmadan gülümsüyorum. O da bıyık altından gülüyor.

Şunu da unutmadan kaydedeyim ki, Antalya Orman Baş Müdürlüğü her kayaya, her ağaca, ormana, yollara orman sevgisi aşıl原因 yazdırmış. Çıplak yamaçlara çimentoyla ta uzaklardan görünen "Ormanı Korum"lar kondurmuş. Kim anlar, kim dinler mi diyeceksiniz. Olsun. Mutlak faydası vardır. Tebrik ederim.

«Bizim atalarımız ne diye Orta Asyadan göç etti. Bunu bilmeyen var mı? Yok. İşte böyle ormanları yak-tılar, kestiler, orman tükendi. Orman tükenince göl kurudu. Yavrucağızıma deyim. Göl kuruyunca kuraklık başladı. Kuraklık başlayınca göç ettik. Ta buralara geldik. Buradan da nereye gideceğiz? Başka yer yok. O sebepten ormana köylü milleti iyi bakar. Bu yangınlara köyde hep çareler düşündük. Vetanımız harap olmasın dedik. Madem yangın Allah tarafından çıkıyor, biz köycek buna çare bulmalıyız dedik. Bir çare bulmalıyız.»

Bir saat mı, iki saat mı yürüdük. Ben kesildim. O boyuna elindeki kirmenini eğirip konuşuyor. Bu dağlardaki erkeklerin hepsinin elinde bir kirmen, durmadan keçi kılından ip eğiriyorlar.

Yukarıdaki Orta Asya meselesi var ya, her yerde kayalara yazılmış. Her orman müdürü, bölge şefi, bakım memuru Orta Asya meselesini diline dolamış, önüne gelene anlatıyor. Bu gezide en az beş yüz orman-cıyla karşılaştım. Bu Orta Asya meselesini her orman-

cı en az üç defa söyledi. "Orta Asyadan neden göç ettik? Kuraklıktan. Kuraklık neden oldu? Orman tahribinden. Şimdi ise bizim gidecek başka vatanımız yok. Ormanlarımız bitiyor."

İbrahim Emmi durup durup:

«Yanan orman felaket, yaşatan orman varlık getirir. Köylü ne demeye yaksın ormanımızı?»

«Doğru,» diyorum çaresiz. Hoşuna gidiyor. Beni inandırdığını sanıyor. Gittikçe de işi azıtıyor. Benim şaşkınlığımı da görüp veryansın ediyor vecizelere:

«Ormansız dağlar yokluğun kara bekçisidir. Bir parmak toprağın bin senede meydana geldiğini bilir misiniz? Vetandaş ormanı yakma, yurdunu öksüz bırakma! Öksüz kalan yurt ne demektir? Babasız, öksüz demektir. Ormanı biz korursak, o da bizi türlü felaketten korur. Korur demek ne demektir? O sebepten köylü ormanı yakmaz. Ormanı koru ki, dağın kel, suyun sel olmasın... Emme, emmevelâkin şu ormancılarda da suç var azıcık. Eyiler, haslar emme, bir keser saplığı bile kestirmezler. Allahın yaktığı ormanı köylüye bulurlar. Orman yurdun hem süsü hem gücüdür. Aaah şu ormancılarımız.»

Kalktık yürüdük. Yollar kayalık. Yollar kılıç sırtı gibi. Sarp bir dağa çıkıyoruz. Tepeye bir saatlık yol var daha. Ter ceketimden de dışarı fışkırmış. Suyu batıp çıkmışım sanki. Cıvı cıvı. Durmaya gelmez. Üşütür. Soğuk yeller üşütüyor zaten.

Bir hayli uğraşmadan sonra tepedeyiz. İkinci üstü. Tepeden çok uzaklar bile gözüktüyor. Bütün dağlar kaplan alası gibi. Öyle yanmış.

Herife de iyice içerledim. Köye varsak bırakacağım.

«Bunlar Allahın işi mi?»

Baktı ki kızgınım:

«Çay köylüleri de yakar. Onlar ormanın vetanının yüreği olduğunu bilmezler. O dinsiz imansızlar.»

«Doğru söyle İbrahim Emmi şu sabahtan beri sayıp döktüklerini kaç ayda ezber ettin?»

Şaşırdı, utandı, kekeledi:

«Doğru değil mi dediklerim?» diye masumca sor-du.

Karanlık kavuşurken köye indik.

Burmahanda Babacığın evine misafir olduktan sonra, ona parasını verdim savdım. Burmahanın dört saat ötesindeki köyüne doğru yoluna devam etti.

Gece yatarken, Babacığa İbrahim Emniyi tanıyıp tanımadığını sordum. Çok iyi tanıdığını söyledi.

«Eyi bilir bizim köylü Gök İbrahimi. Bizim köyden çok gelir geçer.»

Babacığa yoldaki konuşmaları, vecizeleri anlattım. Güldü güldü de:

«Bey,» dedi, «bizim köylü Gök İbrahimi neden bu kadar yakından tanır bilir misin? O, çok mahkemeye gider de ondan. Orman yakmak, orman açmak, ağaç kesmek suçundan gider... Vay bre Gök İbrahim vay! Her yıl mutlak iki kere orman suçundan mahkeme-dedir. Köyüne gelip giderken de bizde yatar. Vay bre Gök İbrahim vay! O sana dediği lafları, hep mahkemelerde ezber etmiştir.»

ORMAN KEMİRENLER VE KEMİRİLEN ORMANLAR

Ardıç ağacından yapılsa daha iyi olur. Ardıç serttir. Demire yakın. Ardıç, bulunmazsa herhangi bir ağaçtan da yapılabilir ama, zor iş görülür onlarla. Eni üç parmak, boyu otuz santim kesersin ağacı. Ucunu aynen keski gibi yontarsın. Kabuğunu da soyarsın. Dalarsın ormana.

Çam kabuğu kokuludur. Ağaçlar içinde en çok çamın kabuğu kokar böyle. Yel esince iki saatlik öteden çam kokusu duyulur. Köknarı da unutmamalı. Ondaki koku da çama yakın bir kokudur.

Şimdi elimizde otuz santim boyunda, üç parmak kalınlığında ucu yontulmuş, artık ağacından bir keskimiz var. Keskiyi orta yaşlı bir çamın gövdesine dayar, arkasından taşla vurursun. Keski kabuğu diler, ağaca dayanır. Böyle, kabuğu kese kese gövdeden büyük bir parça kabuğu ayırırsın. Esas kabukla, yani dış kabukla, ağaç arasında incecik, sütbeyaz bir zar vardır. Kabuğu gövdeden ayırınca bu zar ayrılan kabukla birlikte gelir. Çakını çıkarır bu ince zarı kabuktan güzelcene ayırırsın. Sonra parça parça kesersin bu ince zarı, sonra yersin. Kokuludur. Çiğnerken kocaman, kekikli, naneli, çiçekli, pınarlı kocaman bir ormanı kendindeymiş sanırsın. Bütün tadıyla, kokusu, rüzgarıyla orman sende uğuldar. Buruk bir tad. Şekerlerin en güzeli... Sonra o çam biter, başka çam soyarsın. O biter, başkasını...

Bana göre kamalak «Yalabuk»u daha tatlıdır. Bazıları çam, bazıları da köknar diyorlar. Bence kamalaktan şaşmamalı... Yirmi yıl önce bir kamalak ormanında yalabuk yapmıştım... Ne zaman aklıma düşse, daha daha, o ormanı, rüzgarı, kokusu, nanesi, yaban gülü, peryavşanı, püreni, yarpuzu, salep çiçeği, mantıvarı, sarı sarı mantıvarı, arı kekiğiyle etimde duyarım. Ormana karışır giderim. Ben kamalak yalabuğunu hiç bir şeye değişmem. Ama kamalak her ormanda bulunmaz. Azdır. Bizim köylüler de kamalak yalabuğunu hiç bir şeye değişmezler. Bilirim. Bir köylüye bir parça yalabuk götürün size canını versin. Bu kadar işte. Bir lokma yalabuk yeyip, dünya kirinden, dünya hayhuyundan arınıp orman olsun, ağaçlığını,

yepyeni bir dünyaya uğultulu, kokulu, yıldız yıldız yerlerle esip, ağaçlığını etinin her zerresinde duysun.

Bir şehir adamı, kaldırım, dükkan, büro adamı git-sin ormana, yalabuk yesin para etmez. İsterse bir hafta yesin, orman bana mısın demez. Yani orman olmaz. Bir orman adamını deli eden bir lokmacık ince yalabuk, şehir adamının dışının kovuğunda bile kal-maz...

Bu yüzdendir ki, ta İçelden Bandırmaya kadar, bütün ormanlarımızı adım adım gezdim, kabuğu soyulmamış hemen hemen hiç bir çama rasgelmedim. Nedense kamalaklara dokunmamışlar. Bilmiyorlar tadını... Soyması da zor kamalağın çama bakarak. Bir de kamalak sarplara çekilmiş artık. Başını alıp dağların sarpına gitmiş. Nazlı ağaçtır kamalak.

Ormancı:

«Görüyorsun ya kardeşim, görüyor, görüyorsun ya... Bir koca çam ağacından, iki yüz elli gram yalabuk ancak çıkar... Görüyorsun ya... Bir ağacı bir parçacık yalabuk için öldürüyorlar... Adam acır. Bir parça, bir parçacık yalabuk için. İnsan olan bunu yapar mı? Bir lokmacık şeker için... Bir lokma, bir lokma... birazcık şeker için... Bütün ormanlar böyle. İnsan olan... Canavarlar!»

Uğultulu, kokulu bir çam ormanındayız. Bütün ağaçlar kemrilmiş... Bir parçacık bir parçacık şeker için... Gök bulutsuz, yeşile çalan bir mavilikte. Düm-düz uzanıyor. Bir kayanın üstünde bahtiyar bir ker-tenkele kuyruk sallayıp duruyor.

Şu ormancı anlamaz ki... Yalabuk yese bile bir orman uğultusunu, yeşilini, kokusunu yüreğinde duyup da deli olamaz ki...

Kendimi tutmasam, "ver çakını," diyeceğim, "ormancı!" Bir köküç yontacağım kuru ağaçtan, yanaşacağım bir çama, soyacağım babam soyacağım. "Al!"

diyeceğim. "Al da ye!" Yedirdikten sonra bir nanik yapacağım. "Bir lokma şeker miymiş?" Sonra onu bırakıp kökücümle ormana dalacağım, o çam senin, bu çam benim... Ormanlığı yüreğinde duymanın deliliği, sarhoşluğu... Bir gün akşama kadar... Başımda ulu yeller, fırtınalar...

Ormancı anlamaz. Onun için, dünyada hiç bir şey yoluna ağaç öldürülmemelidir.

Kurumuş ağaçta bir çocuk ölüsü yalnızlığı, hüznü var. Bir yalabuk uğruna bütün ormanlarımız batıyor. Kuruyor. Önüne geçilmez. Yalabuk yalabuktur. Tadını tadan bir kolu pahasına da olsa ille birazcık yalabuk tadacak. Olmazsa olmaz.

Bir de ilaçtır yalabuk. Vereme iyi gelir. Cümle hastalıklara iyi gelir. İyi gelsin gelmesin köylü buna böyle inanır. Ne olursa olsun, göz gürür, can dayanmaz. Candarma, top, tüfek para eylemez... Ben bile ormancılar içinde bir dedikodu, bir küfür yağmuru koyup ardımda, bir çam soyacaktım bir lokmacık yalabuk için. Bunca yıl sonra... Bir ağacın ne demek olduğunu iyicene öğrendikten sonra...

Karşımızdan adamlar, kadınlar, çocuklar geliyorlar... Yörüklerin göçleri geliyor. Her birisinin elinde bir yalabuk kökücü. Hepsi de ardıç ağacından. Al sana ormancı. Bu tabiatın hükmüdür. Tohumu ekersin biter. Büyür. Sonra da tohum olur gene. Tohum, mutlak tohum olacak!

Köylü milleti ağacın kıymetini bilmez mi, bilir. Benden senden iyi bilir. Ağaca inanır. En çok neye inanıyorsa, ağaca da o kadar inanır. Hoş bir misal var. İzmir Orman İşletmesi Müdürü Hakkı Özkan anlattı. Hakkı Özkan zamanında Bandırma İşletme Müdürü imiş.

Bakım Memurunun adı Hasan Aydın. Bandırmanın bilmem ne köyünde bakım memurluğu ediyor.

Köyün adını bellemiştim ya, unuttum. Hasan yirmisinde ya var, ya yok. Hoş, güleç bir adam. Hasanın bir de güzel karısı var. On yedisinde. Köy dağlık köy. Yokluk gırtlığa kadar. "Yürü bire fıkarcılık elinden. Dolanıp belime kuşak olursun," dediği. Her neyse Hasanın karısı hastalanır. Hasanın maaşı 52 lira 36 kuruş... Hasan karısına delicesine aşık... Amanın bire! Hal nolacak? Doktor. Doktor nerdesin? Hasan bir gün karısını sırtına vurup dağdan indirir bin bela. Kıyıda bir motora atıp Bandırmaya doktora götürür. Doktor kadını iyicene bir muayene eder. Bakar hasta son halde. İnce hastalık ciğerini delik delik eylemiş.

Başlar ince hastalık öğütleri vermeye:

«Oğlum Hasan, karına tereyağı, bal, yumurta yedireceksin. İstirahat edecek. Şu şu ilaçları alacaksın... En mühimi Hasan oğlum, çam havası aldıracaksın karına. Mutlak çam havası almalı... Belki kurtulur.»

Hasan karısını gene sırtlar. Hasan kurşun yemiş gibi. Eve gelirler. Hasan ne yapar, ne yapar tereyağını, balı yumurtayı, ilaçları bulur... Bunları bulur ama... Ammavelakin çam havası yok. Orman olur da çam havası olmaz mı diyeceksiniz. Ormanda yıllar yılı yine yine bir tek çam ağacı kalmamış. İlaç için arasan bir tek çam yok. Netsin neylesin Hasan. Kadına çam havasını mutlaka aldırarak gerek. Bu yarlarda da çamlı hiç bir yer yok.

Hasanın aklına gelir: filan dağın doruğundaki eski manastırın önünde bir yaşlı çam ağacı vardı. Tamam. Çam havası için bire bir. Hasan manastırın avlusundaki ağacı sökmeğe başlar. Söker yüklenir. Ağaç, ağaç değil bir beter. Köylüler Hasanı yarı yolda, yarı baygın, koca ağaçla cebelleşirken bulurlar. Hasan kan tere batmış, eli ayağı yırtılmış, kan içinde. Hasan, ne pahasına olursa olsun ağacı dağdan indirir, getirir evinin kapısına diker. Her gün de içerde ya-

tan 'karısının yatağını çam ağacının altına yapar. Kadın böylece çam havası alır. Hasan mesut, kadın bah-tiyar... Ama günden güne çamın yaprakları solmaya başlar. Bir ay sonra da çam kurur. Çamla birlikte Hasanın karısı da ölür.

Çukurovada, Antalya, İçel taraflarında ince has-talığa biri tutuldu muydu, doktor söylesin sövleme-sin, çam havası, yalabuk. İlle de yalabuk...

Ağaç kutludur. Kutlu ağaçlar vardır. Önlerinde dua okunur. Çaput bağlanır. Günah dökülür. Sonra efendim İbrahim Gökün dediği gibi... Nurdan ağaç. Velakin... Kör olsun yokluk. Ağaç işe yarar. Dağda durup duran, işe yaramayan ağacı köylü anlamaz. An-lasa bile, hali anlamağa elvermez. Ağaç ona gerek. Bir dönüm toprak... Hem de kır dağda. Bizim için hiç bir şeydir... Bir köylü için candır. Medarı maişetidir. Bir ağaç bizim için çok şeydir. Ona yalnız yakmağa yarar.

Yolda, köylere yaklaşırken boğulmuş, kurumuş ağaçlar gördüm tarla kıyılarında, orman içlerinde... Ağaçların orta belinden kuşak gibi dört parmak enin-de kabukları, firdolayı soyup çıkarmışlar. Yüzlerce bin-lerce ağaç... Ağaçlar kurumuş. Bir yeşillik ortasında kupkuru, bir yalımdan geçmiş gibi. Niçin boğmuşlar diye merak. Kurutup mu çalışıyorlar acaba? Boğulmuş ağaç, boğulmuş insan gibi bir şey...

DAĞLARIN ONMAZLARI!...

Bu dağlarda evleri birarada, evleri toplu köyler-den biri de Burmahan. Bu yanlarda kime sorsan: "Burmahan mı? Burmahan bu dağların en zengin kö-yü. Burmahan bağlık bahçelik."

Yağmur çiseliyor. Sabahtan beri bir yangın yerin-de yürüyoruz. Dağlar, koyaklar kara kara. Yağmur vurunca da kara kara dağlar kömür gibi ışıldıyor.

Vakit ikindin. Burmahana vardık varacağız. Bir teppeye çıktık. Burmahan göründü. Dağların kuyusunda. Zorlu bir sel gelse alimallah alır götürür. Burmahanın yanında bir top yeşil ağaç görünüyor. Üstüste. Geri yanı doruklara kadar soyulmuş. Çırılçıplak yamaçlarda tarlalar görünüyor. Yamaçlara kademe kademe, toprak taşınmasın diye duvardan setler örmüşler. Bu Burmahan gerçekten yaman köy. Dedikleri kadar var. Gezdiğim hiç bir dağ köyünde böyle toprağı setle bağlayan köyle karşılaşmadım.

Burmahana giren yol merdiven merdiven.

Köyün orta yerinde meydanlık gibi küçük bir yer var. Bir dükkan. Dükkan, ağaçlardan çatılmış, bir hoş bir yapı. İşte meydana, dükkanın önüne, bir örtmenin altına köylüler birikmişler. Üşümüş kuşlar gibi boynlarını içlerine çekmişler. Gözler kapalı gibi. Yirmi beş kadar varlar. Uyuşmuş kalmışlar. Selam verdim. Hani kuşlar bir şey, bir çıtırtı duyarlarsa tek gözlerini açar bakarlar ya, onun gibi, adeta tek gözlerini açtılar baktılar.

«Babacık kim?» dedim. «Babacık?»

Ha, bunların hepsi de ellerinde birer kirmen kıl eğiriyorlardı. Dağ köylerinde ne kadar erkek gördümse kolunda bir top kıl, elinde bir kirmen büküyor ha büküyor. Anadolunun başka yerlerinde erkekler ip eğirmezler. Bu iş kadın işidir.

Kalabalıktan zayıf, küçücük bir adam ayrıldı. Elindeki ipi tükürüklüyor, eğiriyor. Tok bir sesle, gülererek:

«Merhaba! Hoş geldin. Babacık benim.»

Yağmur hışım gibi iniyor. Bereket benim muşambaya. Muşambadan sel akıyor. Elimden tutup örtmenin altına götürdü. Bir de sandalya getirdiler. Sandalya da tuhaf. Bir ağaç gövdesini kesmişler, bir yanından üç ayak çıkarmışlar. Kesitinin üstü oturacak yer.

Hepsinin ayağı çarıklı. Üstlerinde bir tek fabrika dokuması bez bulamazsın. Hepsi kendi dokumaları. Şalvarları kıl karışığı yün. Şayak gibi bir şey.

Evlerin üstü tahtadan. Evlerin duvarları birbiri üstüne harçsız yığılmış taşlardan yapılmış.

Adamlar doğruluyorlar. Canlanır gibi bir halleri var. Çoğu kocaman sakallı. Otuz yaşındakiler bile. Elisinde gösteriyor ama, Babacıkta sakal yok.

«Gazeteciyim,» diyorum, «halinizi hatırlınızı sormaya geldim. Derdinizi çabanızı...»

Birkaçı birden:

«Şu gazatacı da neymiş onu bir eyice anlat da ondan sonra konuşalım.»

Babacık bana fırsat vermiyor. Alıyor sözü bir on beş dakika, gazeteyi, gazeteciliği anlatıyor.

Öyle bir anlattı ki tövbeler olsun ben bunun yarısı kadar gazetenin ne olduğunu anlatamazdım.

Hepsinde bir telaş, sevince benzer bir hal... Fıskoslar.

«Abdiş Ağa nerde? Gelsin Abdiş Ağa Valiye söylediğini efendi kardaşa da söylesin. Söylesin de nam versin dünyaya. Bir söylesin Abdiş Ağa. Görsünler dünya kaç bucakmış. Bizim halimiz neymiş.»

Burmahanın yolu sarp kayalık. Yol değil, yol gibi, yol diye kayalıklardan yürüyorsun. Yani yol niyetine.

Birkaç koldan adamlar gitti Abdiş Ağayı çağırmağa. «Hele bir gelsin Abdiş Ağa... Hele bir gelsin de deyiversin sana halimizi. Hele bir gelsin de sana deyiversin Valiye dediğini... Parmağın ağzında kalsın.»

«Abdiş Ağa ne dedi Valiye?»

«Biz diyemeyiz onun gibi. O eyi der.»

«Peki ne dedi?»

«Kendi gelsin desin. O başka.»

Merak aldı. Abdış Ağa Valiye ne der? Benim merakımı sezenler hain hain gülümsüyorlar.

Konuşuk da kesildi. Kimse ağzını açıp da bir lafa varmıyor. Gene herkes başını içine çekti. Kirmenini çevirmeğe başladı.

Dayanamadım:

«Abdış Ağa gelinceye kadar, süt dökmüş gibi ööyle kımıldamadan mı oturacağız?»

«Şimdi gelir» dediler, gene sustular. Vay anasını!

Çınar ağacından yağmur suları dökülüyor. Gün batıdaki kel dağın başı kara bulutlu. Şimşekler veriştiriyor.

«Köyde okul var mı?»

«Yok.»

«Kaç okur yazar var?»

«Altı.»

«Bunlar nerede bellemişler okur yazarlığı?»

«Askercilikte.»

«Köy kaç evlik?»

«Kırk.»

Biz böyle konuşurken karşıdan, iyice ıslanmış, yumulmuş bir ihtiyar çıktı öteden. Ardından birkaç delikanlı. İhtiyarın sakalı uzun, sakalı ak. Ayakları yalın. Sırtında yırtık bir gömlek. Şayak şalvarından bir iplik çeksen bin yamalık dökülür.

Geldi karşıma dikildi:

«Hay yiğen hoş geldin, safalar getirdin,» dedi. Uzun, ak sakalı titriyordu. Sakalından sarı sular sızıyordu.

«Hay yiğen, Abdış dedikleri benim. Valiye ne dedim onu soruyormuşsun öyle mi?»

«Öyle.»

İri gövdeli bir çınar gibi karşımda dikilmiş ihtiyarın gözlerinden kara bir keder bulutu geçti. Yaşardı gibi.

«Sen gazete yazarmışsın. Kim olursan ol. Ben sözümü esirgemem. Söz bir Allah bir. Korka korka, derdimizi saklaya saklaya bu hale geldik. Ben korkmam. Elli beş yaşımdayım.»

Köylüler:

«Abdiş Ağa sözünü esirgemez,» dediler.

Abdiş Ağa:

«Dedim ki Valiye, Vali Paşa dedim, ben tam elli beş yaşımdayım. Belki de altmış... Sen say elli beş... Demek ki bu dünyada elli beş yıldır sürtüyoruz. Ben bu elli beş yılın yalnız yalnız beş yılını yaşadım. Gerisi... Gerisini ömürden sayarsam cehennemlik olurum. Elli beş yıllık ömürde beş yıl! Gerisini ömürden sayarsam gözlerim kör olur. İşte Vali Paşa halimiz dirliğimiz bu. Elli beş yılın ellisinde yalnızayak gezdim. Ekmeksiz, tarlasız, yataksız gezdim. Elli beş yılın ellisinde tarla çıkarmak için süründüm. Mahkeme mahkeme süründüm. Bütün dağ köyleri de bizim köy gibi. Bütün dağ köylüleri de benim gibi. Sorsana Vali Paşam dedim, sorsana bana. Sordu Vali Paşa. Bu elli beş yılın beşini nerede geçirdin? dedi. Vali Paşa dedim, işte Vali Paşam iş burada.»

Gözleri bir top sevinçten ibaretti. Gençleşip çocuk gibi olmuştu karşımda Abdiş Ağa... Bu beş yılı birden söylemiyordu. Sindire sindire söylüyordu.

«Bu beş yılı nerede mi yaşadım? İkisini askercilikte, üçünü de İzmir mahpusanesinde Vali Paşam. Ya Vali Paşam ikisi askercilikte, üçü de İzmir mahpusanesinde. Duydun mu Vali Paşam?»

Durdu, bir adım daha yanaştı yanıma:

«Şimdi gelelim sana efendi kardaşım. Buralara kadar şimdiye dek senin gibi ayağı pantolonlu kimsecik gelmedi. Senin de ya çok iyi bir tarafın var, ya da büyük bir çıkarın var.»

«Neye sayarsan say Abdiş Ağa.»

«Ben beş yıl yaşadım...»

Elini yanıımızdaki köylülerin üstüne doğru uzattı:

«Gene ben beş, elli beş yıllık ömürde beş yıl yaşadım. Bu fıkarakalar hiç yaşamadılar. Bunlar ağaç gibiler. Şu çınar ağacı nasıl yaşıyorsa... Yok yok çınar ağacı gene yaşıyor. Karışanı yok, görüşeni yok. Rezilliği, açlığı, sefilliği yok. Ben gene beş yıl, beş yıl yaşadım.»

Sustu. Susar susmaz da arkasını döndü. Bir adım attı. Sonra geriye döndü.

«Burası ormanlık. Burası yayla savı bir yer değil mi? Ha burada bir sıtma olur, amanallah... Sıtma Savaş da burasını sıtmalık bölge dışı sayar, hakmaz. Bunu da unutma.»

Çabuk çabuk yağmura yürüdü. Kayboldu.

Yağmur siyim siyim... kara bir çul gibi örtmüş Burmahanın üstünü.

AĞAÇ BOĞUCULAR VE BOĞULAN AĞAÇLAR

O gece Babacığın evinde misafir kaldım. Babacığın evi çok güzel bir ev, öyle köylerde değil, kasabalarda bile bulunur evlerden değil.

«Ne güzel ev Babacık.»

«Öyle.»

«Nasıl olmuş da... Babacık?»

«Babama Emin Kahya derlerdi. Dokuz köyün kahyasıydı. O yaptırdı.»

Odaların duvarları sırf ağaç kaplama. Bir de nakış vurmuşlar ki ağaçlara görmeğe değer.

Babacık konuşkan bir adam.

Köylüler gittikten sonra aynı odada beraber kaldık. Şafak atıncaya kadar konuştuk.

Babacık köylünün halini anlattı. Eski köyü anlattı. Tarlaları, bağları, bahçeleri anlattı.

«Şu dağa, hani gündoğuda kel bir dağ var ya, ona Topalcevizin dağı derler. O zamanlar, yani benim delikanlılığımda öyle kel değildi. On yıl önce bile. Yangın üstüne yangın, yangın üstüne yangın öyle kaldı işte dağ. Eskiden her adımda bir pınar olurdu. Şimdi tüm kurudu. Şimdi her yer keskin, bıçak gibi kayalıktır. Eskiden azıcık olsun kaya göremezdin. Orman yanınca sular toprağı aldı aldı götürdü. Kayalar kaldı meydana. Sonra kardaş bir geyikler vardı Topalcevizin dağında; sürüyle. Ava giderdik. Bir günde on tane geyik vurduğumu biliyorum. Otuzu kırkı bir arada, Topalcevizin dağında... Sürü sürü. Koca boynuzlu, kırmızı, ısl ısl geyikler. Şimdi bir tanesi bile kalmadı. Başlarını aldılar gittiler.»

Burmahanda bir bakım memurluğu var. Bakım memuru İsmail Merdin sabahleyin erkenden damladı.

Ellisinde, ak saçlı, esmer, kavruk yüzlü, uzun boylu, çakı gibi bir adam.

«Hoş geldin, safalar getirdin. Duydum ki,» dedi, «orman hakkında yazı yazmak için dolaşıyormuşsunuz. Siz İstanbulda Cumhuriyet Gazetecisiymişsiniz. Hoş geldin, safalar getirdin. Şimdi siz sabır taşı olacak, bizim derdimizi dinliyeceksiniz. Bizde dert bir çok, bir çok ki, başımızdan aşkın. Ormancı demek dert kumkuması demektir. Ormancıya köylü düşman, keçi düşman, partiler düşman, ocaklar, bucaklar düşman, hele bizim gibi küçüklere herkes düşman... Ama vazifeni yaparsan düşman. Yapmazsan herkes... dost diyemem. Çokları gene düşman. Ben seni kardaşım, derdimin hepsini demeden bir yerlere göndere mem. Derdimi söylerim, yakılmış yıkılmış ormanları gösteririm, nereye gitmek istersen de seni oraya kadar götürürüm. Bir düştün elime.»

BU DİYAR BAŞTAN BAŞA

«Teşekkür ederim İsmail Efendi kardeş», dedim, «benim istediğim bu zaten. Nereye istersen giderim. Ne söylersen, kaç gün söylersen dinlerim. Zaten bunun için geldim.»

Ellerime sarıldı :

«Sağol», dedi. «Sağol!»

«Bu köyde açma var mı İsmail Efendi?»

«Tarlaların hepsi açma.»

«Bana boğulmuş ağaç gösterebilir misiniz?»

«Sana daha neler gösteririm!... Parmağın ağzında kalır.»

Sabah kahvemizi içtik. Babacık :

«Her yeri, her şeyi göster İsmail Efendi. Göster de iyice görsün. Bu dağlarda yaşanmaz. Bu dağlarda yaşayan adamın vatana hayrı olmaz. Bu dağlarda yaşayan insan vatana yüküdür. Bunu görsün de yazsın. Bu dağlardaki adam hem ormanını yakar vatanın. Hem kecisine yedirir. Hem okumaz, hem yazmaz. Hem vergi vermez. İşe yaramaz. Yaramaz oğlu yaramaz. Benim diyeceğim bu kadar.»

Dışarı çıktık. Yağmur daha veriştiriyor.

İsmail Efendi :

«Bey», dedi, «bekleyelim mi? Yağmur çok azgın.»

«Beklemeyelim. Görülecek yerleri görüp yarın Düzağaca, Kırkkavağa, Zerke, Tazıya doğru yola düzülelim.»

«Olur», dedi, İsmail Efendi.

Gece Babacığın söylediği Topalceviz dağına doğru yola çıktık.

İsmail Efendi :

«Önce boğulmuş bir ormana götürüyüm seni.»

Yürüyoruz. Yürüyoruz yağmur hışlıyor. Yürüdükümüz yer ormanlık. İsmail Efendi önde. Bir de çabuk yürüyor ki, kayadan kayaya ceylan gibi sekiyor.

Güya ormandan geçiyoruz. Yamaçtaki toprakları akıp, çakılları çıkmış, verimsiz, taş tarlalar arasında bir eğri büğrü çam ağacı. Biraz daha gayret etseler çalılar gibi çamlar da toprakta göceklenecek.

Bir akar su geçtik. Sol yanda pürenler mor mor. Pürenler yağmur altında ağır ağır kokuyorlar. Sonra bir kekik alanına düştük. Sonra kayalık, sarp bir yere geldik. Kayalığın arkası sık ormanlık. Hiç yaşlı ağaç yok. Genç ağaçlar... Bıraksalar burası on yıl içinde öyle bir orman olur ki bakınağa kıyamazsın.

Bu yıl değilse de gelecek yıl bu ormanı mutlak yakacaklar. Ne yazık! Bir de ormanın içine girdim ki ne göreyim: Bizim gördüğümüz gençlik kıyılardaymış. Ortaları yakmışlar. Yangın yerinden de geçtik. Bir tarlaya geldik. Tarlanın arkası ormanlık. Ormanlığı da geçtik. Öğle oldu. Saat tam on iki. Benim ıslanmadık bir yerim, iğne deliği büyüklüğünde bir yerim kalmadı. Muşamba yalnız İstanbul yağmurlarına dayanırmış. Topalcevizin dağında hapi yuttu.

Ormanlığı geçtikten sonra, tepeden tırnağa kurumuş ağaçlıklı bir ormana geldik. Dikilmiş ağaçlar kupkuru. Binlerce telgraf direğini bir araya getirip dikmişler sanki. Çırılçıplak. Yapraksız.

İsmail Efendi beni elimden tutup iri gövdeli bir ağacın yanına götürdü. Elimi gövdenin üstüne koydu.

«Baltayı alır eline... Aldı mı baltayı eline, kabuğu fırdolayı keser. Dört parmak. Bir daire gibi kabuğu çıkarır. İçinin yalabuğunu güzelce yer. Sonra efendim öteki ağaca geçer. Onu da öyle yapar. Böylece ağaç boğulmuş olur. Boğulan ağaç kurumağa mahkumdur. Kurur. Ağacı boğduğundan dolayı adamı yakalasan bile, mahkemeye versen bile ceza görmez. Ağacı boğmak, tahribat sayılmaz. İşte böylece ağaç boğulduktan sonra adam bırakır orayı, bir yıl, iki yıl uğramaz oraya... İki yıl sonra ağaçlar çürür. Çürümeyenleri adam

kökler, odun yapar. Sonra da orayı tarla yapar. Şu gördüğün tarlaların hepsi boğulmuş ağaç tarlasıdır. Şu gördüğün göz alabildiğine uzanan kıraç, sel yeniği topraklar da, toprak denmez gayri onlara ya, kayalık- lar da boğulmuş ormanlardan çıkarılmış eski tarlalar- dır. Onlar artık işe yaramaz. İki yıl sonra bu tarlalar da işe yaramayacaktır.»

«Vay anasını! Bunu nasıl anlatırsın millete? Bunu nasıl anlatırsın sorumlulara?»

Boğulmuş ormandan çıktık. Yağmur yağıyor. Bu yağmur, kimbilir şimdi ne kadar çok toprağı denize alıp götürüyordur. Orman olsa toprak öyle kalır.

«İsmail Efendi, daha çok mu böyle boğulmuş or- man?»

«Son yıllarda çok sıkıştırdık da hep boğuyorlar. Eskiden boğmazlar, keserler tarlada bırakırlardı. Boğ- maya da bir ceza bulsak, onlar da başka bir yolunu bulurlar. Bir kördöğüşüdür gidiyor. Şimdi, biraz son- ra seni kesilmiş, tarla ekilmek için kesilmiş bir orma- na götüreceğim, görsen hüngür hüngür ağlarsın.»

İkindiye doğru dediği yere geldik. Çamlar yere serilmiş. Kesiklerinden sakızları sızıyor, kan gibi. Daha yeşil yeşil. Yüzlerce ağaç...

«İşte burası yaza kadar böyle kalır. Kurur. Yazın tarla sahibi gelir, bu kurumuş ağaçlara bir ateş verir. Bu ateşle orman da yanar... Bak Bey, Allahaşkına iyi bak! Burada tarla olur mu? Bu yamaçta tarla olur mu?.. Buraya eksen eksen bir yıl ekebilirsin. Sonra sel gelir toprağı alır gider. Değer mi? Milletin bu or- manına yazık değil mi? Köylü buradan bir yılda al- sa alsa yüz liralık mahsul alır. Şu devirdiği ağaçlar en az beş bin lira eder. Ağacından vazgeçtik. Ya akan toprağa ne demeli?»

Böyle kesilmiş, boğulmuş beş altı tarla daha gös- terdi İsmail Efendi, geri döndük.

«Ben buraların çocuğuyum», diyor İsmail Efendi. «Şu gördüğün kel, topraksız, kayaları bıçak gibi çıkmış yamaçlar var ya, daha yeniyile kaplan giremez ormandı. İşte şimdi böyle. Biliyor musunuz ben bu bakım memurluğunu niçin yapıyorum? Parası için değil. Yemin ederim parası için değil... Para için bunca rezalet çekilmez. Ben ağacı severim. Canım gibi severim. Mesleğe girince öğrendim ki bir ağaç, bir çocuk kadar kıymetlidir vatan için. Ama bunu bizim köylülere anlatamazsın. Söylersin, dinler dinler, doğru der, sabahlayın gider bir ormanı boğar atar.»

İsmail Merdin binlerce orman bakım memurundan biri. Macerası gerçekten macera... Yarın İsmail Merdinle Düzağaç köyüne doğru yola düzüleceğiz.

DOĞRANAN ORMANLAR...

Yağmur azıcık dindi. Gün doğarken Burmahandan Düzağaca doğru yola çıktık. İsmail Efendi önde, ben arkada vurduk bir sırta yukarı. Yol, keçi yolu bile değil. Karınca yolu gibi incecik bir şey. Çalılık. Bu yoldan yarım saat kadar yürüdükten sonra kayalıklara geldik. Çakmak taşı gibi keskin kayalar... İşte Burmahandan Düzağaca kadar aradaki yol böyle. Çakmak taşından yol. Bu iki ara üç buçuk saat çekiyor. Gene bu üç buçuk saatlik arada da yakılmamış hiç bir ağaçla karşılaşmadım.

Sonra açmalar da gırla gidiyor. Yer yer, benek benek derisi yüzülmüş gibi dağların. Dağlar nakışlı.

İsmail Efendiye dedim ki :

«İsmail Efendi kardaş, yangının önüne geçilmez. Yakan adam ormanda kaybolur gider. Dediğin gibi yakalasan, yakarken yakalasan şahit yok isbat yok. Ama bu açınacılığın önüne geçebilirsiniz.»

İsmail Efendi :

BU DİYAR BAŞTAN BAŞA

«İşte», dedi, «tam derdime bastın. Ben de bunu söyleyecektim sana. Onun da önüne geçilemiyor. Geçilemez. Bir kere boğma var. Boğulmuş ağaç ceza tutmaz. Sonra kesme var. Her neyse sana bir iki misal vereyim de parmağın ağzında kalsın. Ben bundan önce kendi köyüm Karaörende idim. Burmahana sürün geldim. O da bir açma yüzünden. Bir baktım ki adam tarlasının üstbaşında beş dönümlük bir yerdeki ormanı baltayla doğramış. Yaşlı genç bütün ağaçları doğramış. Tuttum hakkında bir zabıt, verdik mahkemeye. Adam beraat etti. Hakkın var dedim. Sen bunda beraat et. Edebilirsin. Hakkın var. Gelecek yıl ağaçları yakarken elime bir geçersen İsmail sana gösterir. Yıl geçti. Ben tetikteyim. Kesilen ağaçları ha bugün yakacak, ha yarın... Temmuzun onunda mıydı ne, bir baktım ağaçlara ateş verilmiş... Kuru ağaçlar yanmış. Tuttum bir zabıt. Adam gene beraat etti. Dur, dedim, dur! İsmail sana gösterir. Gelecek yıl sabanı koşup ekeceksin ya... Gene bir yıl geçti. Sabanı koştun seninki... Gel dedim gel! Gel çekirge. Verdik mahkemeye. Bir ay yattı çıktı. Ama gene de ekti tarlayı. Hasat zamanı geldik mahsulü haczettik. Gelecek yıl gene ekti tarlayı. Ben bu sefer gene zabıt tuttum. İşte o zaman olanlar oldu. Hakkımda bütün köylüyle birlikte iftiraya girişti. Birincisi, karısının boynundan gece gelip elli altını çalmışım. İki şahit. Verdi mahkemeye. Sürün İsmail sürün. Ondan beraat ettim. Bir başka iftira. Bu sefer de oğlunu öldürüp yakmışım. Altı yaşındaki oğlunu... Gene mahkemede aldık soluğu. Anan yahşi, baban yahşi çocuk yok ortalıkta. Allah kuru iftiradan saklasın. Bir ay iki ay... Canımdan bıktım. Çocuğu uzak köydeki ninesinin evine götürüp koymuş. Orada bulduk da yakayı kurtardık. İftira durur mu? Bir kez başlamasın. Rüşvet aldığım, ormanı sattığım, daireye ihbar edilmeğe başlandı. Amirle-

rim beni bilirler. Ormanı canımdan çok sevdiğimi bilirler. İnanmazlar böyle şeylere... İnanmazlar ya, edemediler, beni köyden alıp Burmahana attılar. Ben kötü oldum. Açmayı açan şimdi o tarlada güzelcene ekip biçiyor. Ben neden dayattım bu işte. Köylü görsün ki hükümet ormandan tarla açtırmıyor. Görsünler de açmasınlar. Şimdi baktı ki köylü, tarla açana ceza yok. Herkes tarla açacak. Üstelik ormancıyı da yerinden atıyorlar... Yerimden atıldığıma bir yüreğim yanıyor ki... sorma Bey...»

«Neden İsmail Efendi? Burası da yer. Sanki orası burdan daha mı iyiydi.»

«Yok Bey yok. Beş yıldır, yanmış bir sedir gençliği vardı. Her bir fidanı kız gibi. İşte beş yıldır ben o ormanın içine kuş bile sokmuyordum. Uyku uyumayıp onu bekliyordum. Görsen Bey ne orman!... Benden sonra gelen arkadaşaya eyi tenbih ederek teslim ettim ya, korkuyorum ki yakacaklar... İşte ondan korkuyorum. O orman kurtulsun dünyada hiç bir şey istemem. İsterlerse işimden atsinlar. Bilmezsın Bey, bu ağaç sevgisi başka şeye benzemez. Çocuk sevgisi gibi bir şey... Sedir gençliğini yakarlarsa benim de dünyada tutunacak dalım kalmaz. Benim de bir tarafım yıkılır. Çocuk gibi büyüttüm. Onun için beş yıl uyku yüzü görmedim. Gece gündüz bu yaz onu düşündüm. Ha yaktılar, ha yakacaklar...»

Saat on ikide Düzağaç köyünün yirmi evlik Düzağaç mahallesine geldik.

İsmail Efendi :

«Bey», dedi, «kusura kalma ya, yorgunsun ya, senden bir ricada bulunacağım.»

«Söyle, İsmail kardaş», dedim.

«Bugün, Düzağaçta kalmadan, Düzağacın bir mahallesi olan Kırkkavağa geçelim. Dört saat gelir. Sana orman tahribatını orada göstereyim. Görmeden olmaz.»

«Sen bilirsin İsmail Efendi. Gidelim.»

Düzağahta yemek bile yemedik. Birer su içip düş-tük yola.

Yollar gene kayalık. Yollar bıçak sırtı gibi... Sırat köprüsü de diyebiliriz. Ayağımdaki lastiğin altını taş yedi eritti. Paçavra bağladım.

Yağmur iyice dinmişti. Gün kavuşurken Kırkkavak mahallesinin ilk evine geldik.

İsmail Efendi :

«Bey Kırkkavağa geldik,» dedi.

«Burası mı Kırkkavak?»

«Burası...»

«Bir tek ev, başka ev yok...»

Güldü :

«Bey,» dedi, «bir de köylü çocuğuyum dersin. Bun-dan sonra bu dağlarda bir arada eve raslayamazsın. Bu evden yarım saat uzakta bir eve daha raslarız. Ya-rım saat ötede bir eve daha... Böyle böyle... hepsi bir köy olur. Bu ev Hüseyin Ağanın evidir. Bu gece burada kalacağız.»

«Kalalım.»

Hüseyin Ağanın evinin sefaletini anlatamam. Ev de başları bitleştirilerek, alt uçları toprağa dikilerek yapılmış ağaçlardan... Yalnız yarım metre kadar taş örmüşler dört bir yanına.

Öyle bir yatak ki, sabaha kadar gözümü yumma-dım.

Şafak atmadan gene yola düşüp, gün doğarken va-racağımız yere vardık. İsmail Efendi zehir gibi bir yüz-le :

«İşte,» dedi, «bundan sonra bütün orman böyle.»

Dağlar, yamaçlar, koyaklar göz alabildiğine kesil-miş, yerde yatan ağaçlardan ibaret... Ayakta bir iki yeşil fidancık var. Başka yok. Kesilip yıkılmış. Ağaç

denizinde yürüyoruz. Bütün ağaçlar soyulmuş. Hiç birisinde bir damla kabuk yok.

«Bu ne İsmail Efendi?»

İkimiz de ağlamaklıyız.

«Bu efendim, kışın toprağı kar örter. Ortada hayvanların, keçilerin yiyeceğı bir damla ot kalmaz... Keçi sahipleri de ağaçları yıkarlar. Keçiler çamların kabuklarını soyarlar. Her keçi günde dört beş ağaç kabuğıyla ancak doyar.»

«Bu kadar çok mu?»

«Bu gördüğün çam... Çamın yalnız kabuğunu, bir de uç pürlerini yer keçi. Halbuki yapraklı ağaçların, yani meşelerin her yerlerini yer. Bir de meşe ormanı görsen...»

Olacak gibi değil!

ORMAN İÇİNDE YAŞAYANLAR

Kırkkavaktan dönerken yol boyunca bütün ağaçlar çepeçevre yalabuk soygunuyla yaralıydı. Kurumuştu. Bu kurumuş, yaralı ağaçlar bir de yangın görmüşlerdi.

Beşkonak Sütlüce arasını, (Sütlüce İspartanıdır) on beş günde gezdim. Bu on beş günde, on kadar köyü dolaştım. Bir anket yaptım. Anketimin doğru olması için birçok insanla görüştüm. Yüzlerce kadın erkek.

Dönüp dolaşıp tekrar Düzağaç köyüne gelelim. Bu bölgenin orta köyüdür.

Yücesinde çıplak bir dağ var. Çıplak dağın altından firdolayı, bir kuşak gibi bir orman şeridi var. O da yer yer yanmış. Yanmış yerler, esas ormandan birkaç misli daha çok. Düzağaç muhtarlığının merkezi olan Düzağaç yirmi evlik. Bütün tarlaları ormandan açılmış. Yamaçlarda. İki yıllık sele dayanamaz. Bir kışta bütün toprak Akdenizi boylar. Düzağaç muhtar-

lığı on mahalleden meydana gelmiştir. 1 — Düzağaç, 2 — Karakanlar, 3 — Kızılcakaya, 4 — Çingilder, 5 — Çayır, 6 — Kırkkavak, 7 — İntaş, 8 — Eğrenlibük, 9 — Subaşı, 10 — Kocaeğrik... Bu mahallelerin birbirine en yakını üç buçuk saat uzaklıkta. Mesela Düzağaçla Kırkkavak arası dört buçuk saat çekiyor. Karakanlarla Kırkkavak arası yedi saat. Mahallelerdeki her ev arası da yarım saat... Mesela Kırkkavak mahallesindeki Hüseyin Ağayla Osman Ağanın evlerinin birbirine uzaklığı bir buçuk saat. Hüseyin Ağaya soruyorum: «Komşu filan?...» «Komşum,» diyor, «iyi has komşum Osman Ağadır.»

Bir köyün yayıldığı sahayı yukarda verdiğim saat hesaplarıyla ölçtük, inanılmaz rakamlar elde ettik. Mesela bu hesaba göre Düzağaç muhtarlığı yahut derebeyliği diyelim, otuz beş, kırk kilometre karelik bir sahayı kaplıyor. Düzağaç köyü yüz yirmi evliktir. Yüz yirmi evde sekiz yüz insan yaşar. Yüz yirmi ev bir saatlik, kırk beş dakikalık, yarım saatlik aralıklarla otuz beş, kırk kilometre karelik bir sahaya dağılmıştır.

Bu evler orman içindedir. Her biri bir tepenin yamacında, bir kayanın duldasındadır.

Bu hesabımızı burada bırakıp şimdi başka hesaplara geçelim.

Düzağaçtan üç kişinin iktisadi durumunu göreceğiz. Bunu otuz kişinin içinde kendilerinden sordum. Doğruluğundan eminim. Sorarken muhtar da vardı. Yalan söylemelerine sebep de yoktu. Bu üç kişiden biri fakir, biri ortahalli, öteki de zengindir.

1) Ramazan Güven. 1926 doğumlu. Anası babası hayatta. Evlendikten sonra babasından ayrılmış. En büyüğü yedi yaşında dört çocuğu var. Tarlası iki dönüm. Bir yamaçta. Gittim gördüm. Taşlı, verimsiz, berbat bir tarla. Toprağı da iyice yıkanmış. İyi mahsul

verdiği yıl, bire üç veriyor. Tarlasından aldığı kendisine yetmediği için Düzağaçtan Ahmet Erdemin ortakçılığını yapıyor. Ortakçı olarak on iki dönüm ektiyor. Mahsul iyi olursa, bire üç alıyor. Keçisi yok. Bir eşiği, bir ineği var. Borcu dört yüz lira. Bankaya hiç borcu yok. Borcu köylülere... Faizle alıyor borcu. Her yıl Manavgat çukuruna inip amelelik yapıyor. Bu yıl altmış lira getirmiş Manavgat çukurundan. Çeltikte çalışmış. Sıtma tutmuş üstelik. Evine bir kurban bayramında et girmiş. O da bu yılki kurban bayramında. Bir de üç yıl evvelki kurban bayramında et yemişler. Yılda üç kilo yağ yiyorlar. Çarşıdan elbise, çamaşırlık almıyorlar. Kendileri dokuyorlar. Karısı şimdiye kadar ayakkabı yüzü görmemiş. Çocuklar da öyle.

Ramazan Güvenin ayağında bir ham çarık var. Keçi derisinden. Bir de kendi dokuması bir çorap. Kendi dokuması kıl karışığı bir şalvar. Sonra pamuklu bir mintan sırtında da.

Hiç gazyacı yakmamış Ramazan, Ramazan oldu olalı... Çırayla ısıtmış evini. Evine tatlı olarak geçen yıl yarım kilo bal girmiş. Onu da öteki köylerden bal satmağa gelen birisiyle buğdayla değişmiş. Bütün derdi çabası ormancıları atlatıp birkaç dönüm tarla çıkarabilmek. Şu ormancılarda da vidadan merhamet arama diyor. Halimizi görüyorlar, sefaletimizi görüyorlar da tarla açtırmıyorlar, diyor. Ramazan yakında tarla açacak. Hesap ettim de Ramazanın nasıl geçinebildiğine bir türlü akıl erdiremedim. Evine gittim. Bombos gibi bir şey. İki yatak eskisi. Birkaç bakır sahan, bir tencere, bir testi... O kadar işte... Ramazan köyün fıkara dediklerinden.

2) Ortahalli. Ali Gülmez. Otuz beş yaşında. Altı çocuğu var. Tarlası on dönüm. Her yıl bir dönüm, yarım dönüm ormandan açarak kazanmış. On beş keçi-

si var. Bir ineği, beş koyunu, bir kısırağı, bir atı var. Borcu beş yüz on lira. Bunun sekseni ağabeyesine, iki yüz ellisi Ziraat Bankasına, yüz sekseni Burmahanda Mustafa Ağaya. Yılda Manavgat çukurunda pirinç işinden, pamuk toplamadan, kök köklemeden üç yüz lira kazanır. Yılda keçi kılından bir çul yapıp kırk liraya satar. Yılda altmış liraya da iki keçi satar. Okur yazarlığı var. Askerde öğrenmiş. Yüz yirmi evlik Düzağacın on altı okur yazarından birisi de Ali Gülmez. On dönümlük tarlaya beş gülek eker, on beş gülek kazanır. Bire üç yani. Dört yüz elli kilo yani. Bu mahsul onlara yetişmez. Şubattan itibaren borç almağa başlar. Ali Gülmez diyor ki, «Çocuklar bir büyüsün, işe elleri yetecek kadar olsunlar hele. Ben mahpusa girince aç kalmayacak hale gelsinler... Birçok tarla açacağım, birçok tarla açacağım ki ormandan... Paydos fıkara-lığa gayrik... Atarlar hapse. Yatar çıkar, gene açarım. Gene gene açarım.. Hele bir büyüsün çocuklar...»

3) Zengin. Cemal Güvener. Elli beş yaşında. Köyün imamı. Otuz dönüm tarlası var. Orman içinde. Yanğın yeri. Üç yüz keçisi var. Borcu yok. Kazancı yılda keçi yüzünden bin beş yüz lira... Tarlalarından yetmiş beş gülek mahsul kaldırır. Beş kovan arısı var. Geçen yıl otuz kovanmış, geçmiş. Dokuz çocuğu var. İyi giyiniyor. Föter şapkası var. Ayağında mestisi var. Beyaz sakalı var. Evi iki katlı.

Sonra yüz yirmi evlik Düzağaç köyünün orman suçundan mahkemeye verilmemiş tek adamı. Yalnız Düzağaç köyünün orman suçundan mahkemeye verilmemiş tek adamı değil, bu dağların orman suçundan mahkemeye verilmemiş tek adamı. Rekor İmam Efendide. Varolsunlar.

Düzağaç köyünün evleri de öteki dağ köylerinin evlerinin tıpkısı... Duvarlar üstüste yığılmış harçsız taşlardan yapılmış... Üzerleri de biçimsiz biçimsiz ke-

silmiş tahtalardan. Tahtalarla örtülmüş... Tahtalar çivilenmiş de değil. Tahtaları tutturmak için taş yığılmışlar üstlerine... Uzaktan evlerin üstü taşlı tarlalar gibi benek benek gözüküyor.

YANAN ORMANLARIN YERİNDE EŞİKENLER...

Ali Gülmez konuşkan, akli başında bir adam:

«Bizim durumumuzu olduğu gibi tesbit ettin. Biz başka yerlere bakasıya cennetlik sayılırız. Bir de Zerki gör. Ispartanın Sütlüce bucağı köylüklerini gör. Gör de Düzağaç köyü İstanbulmuş, onlara bakarak, de!»

Dedik ki:

«İnsaf et bire Ali Gülmez. Bu sizin köylerden de...»

Ali Gülmez kızdı:

«Söyleyim de dinle öyleyse... Geçen yıl Zerke gittim.. Hani Zerkin yanında da bir gavur tiyatrosu, bir gavur şehri var ki, deme gitsin... O şehrin mermerleri, taşı toprağı cam gibi parlıyor. Bir şehir ki Antalya büyüklüğünde... Geçen yıl bir İngiliz avradı görmeğe geldi. İşte Zerk köyü bu şehrin yanında. Kayaların içinde. Zerk köyüne yalçın dağları tırmanarak gideceksin. Başka yol yok. Zerk köyünde bir damla toprak göremezsin. Tüm kayalık. Zerk köyünde bir tek zengin adam var. Amma çok zengin. Zerk köyünün insanları tüm yalınayak gezerler. Kış yaz ak bezden bir don, bir de gömlek giyerler. Bellerinde de kıl ipten bir kuşak...»

«E Ali Gülmez, buysa, ben bunları gördüm. Gezdiğim yerlerin kıyafetleri hep böyle... Tazı da böyle... Karacaören de böyle... Böyle oğlu böyle.»

Ali Gülmez:

«Dur baba, dur!» dedi. «Azıcık sabırlı ol da sana deyivereyim. Önlerinde üç keçi, o dağ senin, bu dağ benim... Sonra efendim, bunlar yatak bilmezler...»

«Nee?»

«Yatak bilmezler.»

Konuştığımız yerde on beş kadar köylü var.

Bir tanesi :

«Etme Ali», dedi, «etme. Eskiden yatak bilmezlerdi. Şimdi yatakları var. İki yıldır yatakları var. Bildir bizden pamuk almadılar mı? Etme Ali Gülmez kardışım.»

Ali Gülmez :

«Ben geçen yıl Zerke gittim. Kara Hüseyinin evine misafir oldum. Ben de kertikte yattım onlar da... Bir hafta kaldım köyde. Bütün köy kertikte yatıyor.»

«Bu kertik dediğin de ne Ali Gülmez?»

«Ha, onu sana deyivereyim. Uzun, kalın bir çam ağacını alırlar, kabuğunu soyarlar, soyduktan sonra keseri ellerine alırlar, o ağaçta kaç kişi yatacaksa o kadar baş koyacak yeri ağaçta oyarlar. Yani bir koca çam ağacı, üç dört kişilik ailede kaç kişi varsa, bir yastık olur. Altlarına bir kıl çul serip, üstlerine bir kıl çulu örterler, başlarını kertığe koyup uyurlar. Kara Hüseyinin evindeki yastık ta dedesinden kalmıştı. Başlarını koydukları kertikler yağ bağlamıştı. Birer parmak kalınlığında... Yeni ağaç kertikler iyi olmazmış. Adam başını koyunca batar gibi olurmuş. Halbuki eskiler, yağlanmış, dedelikler kuş tüyü gibi rahatmış.»

Birkaç köylü :

«Ali Ali», dedi, «etme! Şimdi yok o. Geçen yıl gelip bizden pamuk aldılar.»

Ali :

«Yalansam iki gözüm önüme aksın», dedi. «İsterse Efendiyi götürüyüm oraya.»

«Götür», dediler.

«Sütlüce köylükleri de öyle...»

Araya laf karıştı. Söz. döndü dolastı gene yakma, açma, meselesine geldi.

Dün gecedен beri köylüler alımlarını almışlar bana, ormancılara iyice kızmışlar. Sorduklarımdan mı huylanmışlar ne, yüzleri yüz değil.

Biri :

«Gel de tarla açma? Sen ol da tarla açma!»

Lafı onun ağzından gene Ali Gülmez aldı :

«Bozlar köyünü gördün mü?» diye sordu.

«Gördüm,» dedim.

«Bizim köy de dağ köyü, o da... Bizim köyün evleri gibi, onun da evlerinin her biri bir koyakta... Cehennemin dibinde.»

«Öyle.»

«Bizim köyden hiç bir farkı var mı? O da kayaların arasında. Onun da suyu yok, tarlası yok. O da orman içinde. Dört bir yanını kayalar sarmış.»

«Sarmış.»

«Amma dur. Amma dur ki sana farkını söyleyim: Bizim köyün Mart deyince yiyeceği biter. Bozların yiyeceği gelecek yıla da yeter. Bozlar, harıl harıl buğday satarlar. Halbuki üç yıl öncesine gelinceye kadar Bozlar köyü ekmek yüzü bile görmezdi. Biz gene şimdi çok iyiyiz. Yiyeceğimiz bitse bitse Martta biter. Onları Şubata da kalmazdı. Nerde bir aç, çıplak görsek Bozlarlı derdik. İşte Bozların bu dağlarda ünü şanı böyleydi. Bunu iyice belledin mi Bey?»

«İyice belledim Ali.»

«Bundan beş yıl önce Bozlar köyü ormanlarında bir yangın çıktı. Tam onbeş gün geceli gündüzlü devam etti. Ormanlar yandı kül oldu. Bir tek dikili ağaç bile kalmadı. Ağaçların kökleri bile yandı dersem inan.. Ondan sonradır ki Bozlar köyüne gün doğdu...

Bir tarla açtılar, bir tarla açtılar... Koyaklardan yamaçlardan, pınar yanlarından bir tarla açtılar... Her birisinin yirmi dönümlük tarlası oldu en az... Bir de kara toprak çıktı ıslıl ıslıl... Ekmek yerine toprağı ye. Senin Bozlarlılar bir ekin ektiler, bir ekin ektiler o yıl! Ormanın külü, gübresi, toprağın hamlığı... Toprak bire on beş, bire yirmi verdi. Bozlarlı o gün bugündür buğday satar. İyi bakarlarsa toprak beş on yıl daha dayanır. Yamaçlar çok dik değil Bozlarda. O yüzden yağmur, sel toprağı ancak beş on yılda yıkayabilir. Ondan sonra da Allah kerim. Bozlarlılar bir orman daha yakarlar. Şimdi gel de sen ormanı yakma. Ormanı tarla etme.»

Karşiki genç ormanlı yamacı gösterdi. Bu yıl yamaca yedi sekiz yerinden ateş verilmiş. Verilmiş ama, yamaç tamamen yanmamış. Çünkü Düzağaç bölgesinde iki tane bakım memuru var. Söndürmüşler.

«Şurdan bir tarla çıkar, bir tarla çıkar ki... Vay anam vay. Bir de kara toprağı var... Eh. Bütün köyün gözü bu yamaçta. Bir gün yanacak. Kim yakacak? Allah bilir. Kimse de yakmayacak. Kendiliğinden ateş alacak. Bir gün bakacağız ki yanmış kül olmuş orman. Sonra tarla yapacağız. Bozlar gibi...»

Ormanlı yamacın altında açılmış bir tarla gösterdiler. Buradan bir altı dönümlük kadar gözüküyor. Taşlı. Tarla Hasan Korkutur adlı birininmiş. Bundan üç yıl önce bir dönümlük bir tarla daha katmış tarlasına... Orman dairesi onu mahkemeye vermiş bu yüzden. Bir hafta hapislikle 1254 lira para cezasına mahkum olmuş Hasan. Hasan bir hafta hapsini yatıktan sonra ortadan kaybolmuş. O gün bugündür Hasan Korkuturdan bir haber yok. Hasanın üç çocuğuyla karısı ellerin aralığında kalmış. Köylü de imdatlarına yetişmeseymiş açlıklarından öleceklermiş. Bereket ki

köylüye, tarlasını ekip biçmişler de... Bu dağlarda binlerce Hasan Korkutur misali var.

ORMAN YANGINLARININ SEBEPLERİ

Bozkaya köyü yedi mahalle. Tazı köyü de beş mahalle. Bunlar da kilometrelerce sahaya dağılmış...

Düzağaçta epey kaldım. Köylülerle seviştik. Kendi kendime dedim ki, bir de şu orman yangınlarının sebebini sorsam Düzağaçlılardan. Bunca ahbablığımız var. Söylerler mi ki acep? Dükkancı Ahmedin odasında toplandık:

«Kardaşlar», dedim, «bir de ormanları neden yakıyorlar onu öğrenmek istiyorum. Merak ettim. Elbette bir sebebi olacak. Bazı yerleri, anladım, tarla yapmak için yakıyorlar. Bir de sarp kayalıkları, ulu yamaçları yanmış gördüm. Buralardan tarla çıkmaz bir şey olmaz. Neden yakıyorlar acaba?»

Bir zaman birbirlerinin yüzlerine baktılar. Sorumun altında bir kötülük var mı yok mu diye gözle riyle konuştular, ölçtüler biçtiler. Sonra içlerinden birisi beni cevaplandırdı:

«Bizim köylüler orman yakmasını bilmez ki sebebini bilsin. Orman yakmak vatani yakmak demektir. Düzağaçlılar ormanın kıymetini bilirler.»

«Yahu insaf edin, dedim. Dün, bu köylerde Cemal Efendiden başka orman suçundan mahkemeye verilmemiş bir tek adam yok diyordunuz.»

Aynı adam :

«Ormancılar laf olsun, garaz olsun diye verirler köylüleri mahkemeye. Hepsi de beraat eder.»

«Boş yere orman yakılmaz ya.»

«Yakılmaz.»

«Eee?»

«Bozlar yakar ormanı. Tazlılar, Bozyakalılar, Bolasanlılar yakar ormanı. Düzağaçlıların elinden gelse ağaç dikecek dağlara.»

«Peki bu köylükler neden yakarlar ormanı? Onu soruyorum.»

«Orman yakmadık ki bilelim. Git de sebebini o köylülerden sor.»

Bütün Düzağacın yanı yönü, tüm ormanları yanık. Yıllardan beri her bir dağı yangın görmüş. Düzağaç ormanlarını gelip Tazlılar yakmamışlar tabii!... Söylenmez ki.

Sebeplerini söylemiyecekler. Biliyorum, biliyorum ya ağızlarından duymak istiyorum. Bozlarlılar niçin yakıyorlar ormanı. Düzağaçlılar haş! Öyle şey yaparlar mı.

Düzağaçtan bir yol arkadaşı aldım. Düştük yola. Şafak vakti. Yağmur dinmiş. Dağlar çam kokuyor. Pürenler de mor mor açmışlar. Kokuları çam kokularına karışıyor. Toprak kırmızı.

Dereler inip, tepeler çıkıyoruz. Yolda evlere uğruyoruz. Bir tepenin duldasında yalnız bir ev. Bu evden başka yeryüzünde ev yoktur dersin kendi kendine. Öyle bir duygu gelir insanın içine burada. Ta tepenin doruğuna kadar evin dört bir yanı çırılçıplak soyulmuş. İlaç için arasan orman yok. Bütün yan yön toprağı taşınmış taşlı yamaçlardan ibaret. Ormanlar evin uzaklarına kaçmış. Evden yarım saat, bir saat ötelere başlıyor orman, o da eğer yanmamışsa... Bu dağlarda yüz binlerce evin etrafı böylesine açılmış işte. Dağlarımız böylecene kel bırakılmış. Ormanlarımızı bu yüzden kaybetmişiz işte.

İkinciye doğru Bozlara girdik. Ne bende bir hal kaldı, ne de yol arkadaşım Mustukta... Kayalar ayaklarımızı, ellerimizi yedi. Yol diye kayalıkları tırmandık. Allah kahretsin böyle yolu.

Bozlar on üç evlik. Bir çukurda. Evlerinin üstü tahtadan. Taşlı tarla gibi; öteki köylerin ev üstleri gibi. Bu tahtalar her iki yılda bir değiştirilir. Yoksa çürürler. Dam akar.

Bozlara girerken yamaçta ak sakallı birisi çift sü-rüyordu. Selam verdik. Selam aldı. Yol arkadaşımın dostuymuş. Bizi yanına çağırdı. Yamaç öyle dik bir yamaç değil. Ova gibi bir şey. Taşı da az tarlanın. Saban kumda gibi işliyor. Kara toprak mis gibi kokuyor. Yumuşak yumuşak. Çukurova toprağı gibi.

Çift süren adamın adı Mehmed.

Mustuk :

«Beğ gazata yazanlardan», dedi.

Mehmed Ağa bana bir tuhaf baktı. Mustuğu yanı-na çağırdı. Benden uzaklaştılar. Konuştular. Sonra ya-nıma geldiler.

«Hoş gelmişsin», dedi, Mehmed Ağa.

«Hoş bulduk», dedim.

Çifti bıraktı.

«Yürün eve gidelim.»

Eve geldik.

«Bu tarla yangın tarlası mıydı Mehmed Ağa?»

«Yangın tarlası...»

Gece on üç evin erkeğı de başımıza toplandı. «O yangın çıkmasaydı, biz şimdiye acımızdan ölmüştük.»

«Yangını kim çıkarmış acaba?»

«Kim çıkaracak? Tazı köylüler geçerken ateş at-mış olacaklar. Allah razı olsun onlardan. Yoksa çok-tan köyü bırakmış gitmiştik. Bir dönüm tarlamız bile kalmamıştı. Bütün toprağımızı yağmur taşıyıp götür-müştü. Bire bir bile alamıyorduk. Allah razı olsun yan-gıncıdan. Bir toprak çıktı ki ormandan, bire beş, bire on veriyor.»

Yumuşattım onları. Ormancıların değil, onların dostu olduğumu, onların dertlerini millete duyurmak

için dolaştığını dilimin döndüğü kadar anlatmağa çalıştım. Memnun kaldılar.

Tam sırasıdır diye sordum:

«Bu orman yangınlarının sebepleri?...»

«Bozlar yangın çıkarmazlar. Bozlar köyünde arama yangını. Düzağaçtan geldin. Tazıdan geldin. Soraydın ya, asıl yangını onlar çıkarırlar. Bizim elimizden gelse dağlara tüm çam dikecektik. Düzağaçlılarla, Tazılılar, Bolasanlılar orman düşmanı. Yangın çıkıncaya kadar biz aç kaldık, sefil kaldık da gene bir ağacın kılına dokunmadık. Yangın çıktı. Biz de tarla yaptık. Ne yapalım?»

Bu sefer yol arkadaşım Mustuk alındı :

«Nedenimiş? Nedenimiş?» diye çıkıştı. «Düzağaç on beş gün orman yaktı da tarla mı yaptı? Söyleyin Düzağaçta kimin on dönümden fazla tarlası var? Kim tarla açıp da devletimize zarar vermiş? Söyleyin bakalım.»

Baktım iş tatsıza dökülecek. Araya girdim.

«Ne Düzağaç yakar, ne de Bozlar... O Tazılar yok mu?»

Güldüler. Mesele de burada kapandı.

Bozlardan sonra Mustukla gene yola düzüldük şafaktan. Köyü çıkar çıkmaz Mustuk bir boşandı :

«Sana söyleyim. Teker teker söyleyim Efendi. Neden ormanı yakarlar? Tarla açmak için bir. Tarlanın etrafı ormanlık olur, içinde kara böcük saklanır. (Domuz) Kara böcük çok zarar verir mahsule. Çok olur öldüremezler. Onun için tarlanın yakınındaki ormanı yakarlar, iki. Bir de yanmış orman toprağında o yıl öyle bir ot biter ki diz boyu. Keçiler o otları yeyince çok etlenirler. Bir de ormandaki keneler vardır. Keçilere yapışırlar. Keneler yansın diye ormanı yakarlar, bu üç. Bir de tahtacılar işsiz kalırlar. Orman dairesi onlara orman gösteremez. İş bulmak için yakarlar, bu

dört. Bir de orman memurlarına kızar köylü. Yani zulüm gören köylü. Mahkemeye verilen köylü... bu beş. Bir de köyde iki adam birbirine hasım olur. Biri, ötekinin tarlasından ormana ateş verir ki tarla sahibini orman dairesi tutsun da mahkemeye versin. Süründürsün, bu altı. Daha bir ay evvel böyle bir adam yakalandı. Bolasan Muhtarına kızmış adam, muhtarın tarlasından ormana ateş vermiş. Muhtarı yakalamışlar. Muhtar kendisinin değil de, ormanı düşmanın yaktığını isbat etmiş. Adam şimdi hapiste. Şimdi anladın mı sebeplerini. Söyledim mi sana?...”

Yüzünde hem bir acı, hem de gizli bir şeyi söylemenin rahatlığı vardı.

«Mustuk?...» dedim.

«Ne yapalım geçim...» dedi. «Allah kahretsin... Ben bilmiyor muyum orman kalmayacak. Beş yıla varmadan her yer çöl olacak...»

KEÇİYE VE AÇMAYA KARŞI

Bozlardan yukarılara Bolasan köyüne doğru döndüm. Bu duyup işittiklerim görülmemiş, duyulmamış şeyler. İlk defadır ki çok iyi bildiğimi sandığım memleketimde şaşkına döndüm.

Traş edilmiş dağların ortasında bir çamlığa rasgeldim. Ne yakılmış, ne de kesilmiş. Yalabuk bile yapılmamış. Çamlığın içine girince işin sırrı anlaşıldı. Ortadaki belki iki yüz yıllık koca çam, giydirilmiş gibi. Dallarına, yanına yönüne o kadar çok çaput, bez bağlamışlar ki... Çamın altında büyük evlialardan biri yatarmış. Yaşasın evliya. Keşke her çamın dibinde bir evliya yatsa.

Yaşlı bir orman mühendisi de güzel bir usul bulmuş. İyi, yakılması ihtimali olan bir orman gördü mü, gidermiş terziye, bir çuval kırpık alır, ormanın orta-

sında büyücek bir çamı iyice donatırmış. Birkaç yıl sonra gelir bakarmış ki, orman yanmadığı gibi, bez bağladığı ağacın dalları bezden gözükmeyen olurmuş. Anadolu'da ziyaret ağaçlarına çamaşırından, elbisesinden bir parçayı yırtıp bağlamak sevap sayılır. Böylelikle bizim mühendis epeyi orman kurtarmış.

Gene vurduk yol dedikleri sarpa. Yürü ha yürü! Bende yürüyecek hal kalmadı ya, iş hoş. Görmek istiyorum. Her gün yeni bir olay, yeni yeni insanlarla karşılaşıyorum.

Akşam bastı. Karanlığa kaldık. Bir de acıkmışım ki, hal kötü. Yol arkadaşım şimdi on dördünde Hasan adlı bir çocuk.

«Hasan!»

«Buyur ağam.»

«Karanlığa kaldık Hasan. Yakınlarda bir köy, bir ev.»

«Az ötede Süleyman Ağanın evi var. Evi var ama...»

«Aması ne?»

«Çok nekes.»

«Bize ne. Olsun.»

«Misafir alır mı ki? Hiç kimseyi misafir etmez de...»

«Eder etmez. Biz bir baş vuracağız Süleyman Ağa-ya...»

Çoban yıldızı gözüktü. Kayalar silindi ortalıktan. Karanlık ağaçlar perde perde oldu. Uzaktan köpek havlamaları gelmeğe başladı. Tepenin başına çıkınca, karşı yamaçta sallanan ufacık bir ateş dilimi gördük.

«İşte o ışık Süleyman Ağanın evi.»

Tepeye indik. Bir su geçtik. Taşlı bir yamaç çıktık. Sürülmüş bir tarladan yürüdükten sonra Süleyman Ağanın kapısına geldik.

«Oooo Süleyman Ağa!... Süleyman Ağa!»

İçerden ses seda yok. Bekle bekle ses yok. Bu gece-
nin karanlığında dağda mı kalacağız!

«Süleyman Ağa! Süleyman Ağa!»

Gene ses yok. Ne yapmalı? Bir şey uydurmalı.
Köylü olmadığımızı anlatmalı.

«Süleyman Ağa, ta İstanbuldan geldik buraya. Se-
ni deyip geldik.»

Buna da bir ses çıkmadı.

«Hasan, Süleyman Ağadan hayır yok. Başka bir ev
yok mu yakınlarında?»

Hasan usuldan :

«Var, var ama, sabaha ancak yetişiriz. Velinin evi
var. Var ama...»

İçerde bir patırtı oldu. Kapıya doğru bir ayak se-
si gelmeğe başladı. Kapı açıldı. Mucize! Kapıda ak sa-
kallı, yetmişlik, beyaz don gömlek giyinmiş biri, ge-
rilmiş duruyordu.

«Misafiriz», dedim. «Seni deyip geldik»

İhtiyar kımıldadı. Bize kapıdan yol verdi.

«Hoş geldiniz.»

Sert, aksi bir yüzü vardı. Nerdeyse bizi kovdu ko-
vacak.

Bir genç kız ocağın başına minder attı. Oturduk.
Ocaklığın üstünde bir çıra cızırdıyarak yanıyordu. O-
cağa da kütükler atılmıştı.

Gür bir sesle :

«Merhaba!» dedi. «Nereden gelip, nereye böyle?»

Niçin gezdiğimi, ne yaptığımı, nereleri dolaştığımı
uzun uzun anlattım. Keçiden, orman açmasından, köy-
lülerin zaruretinden söz açtım. Konuştuklarını hep
iyi karşılıyordu. Coştı Süleyman Ağa. Coştugu da şun-
dan belli ki gelini çağırırdı :

«Efendi uzak yoldan gelmiş. Hemen çabuk bir lok-
mak ekmek hazırla. Akşamdan sonra gelene ya sü-
yen, ya soğan. Efendi de kusura bakmaz.»

Bir on beş dakika sonra sofraya geldi. Bulgur pilavı ve soğan. Yedik. Sofrasına bereket.

Süleyman Ağa :

«Eyi geçtin elime Efendi kardaş. Eyi ki yolun bana uğradı.»

«Seni deyip geldim.»

«Çok çok eyi etmişsin. Şu evi görüyor musun? Bu ev yüz elli senelik evdir. İyi bak. İçine sıçan düşse başı yarılmaz mı?»

Baktım. Ne denir.

«Yarılır yarılır,» diye kendisi cevap verdi. «Bütün ömrümüz bir keçiyle, açma uğruna geçer. Keçi beslemek, açma açmak kolay mı sanırsın. Bilmeyene kolay görünür. Bilmeyene yakarsın orman olur biter gibi gelir. Bilmeyene... Açma açmak Cehennem azabı. Bunu kimse bilmez.»

«Bilmez», dedim.

«Bilmezler de vay köylü orman yakar, vay köylü ormanı keçisine yedirir. Bilmezler. Bilmezler de köylü canı sıkıldığı için açma açar sanırlar. Ya ben aç kalacağım, ya orman gidecek. Bunun ikisi ortası yok. Bu dağlarda keçiden başka hayvan iyi yetişmez. Bu dağların hayvanı keçidir. Ya keçi besliyeceğim, ya açlıktan öleceğim. Keçi de ormanını yiyecek devletin. Çare yok. Başka çare yok. Açma açacağım. Hükümet, her ağacın başına bir bakım memuru dikse, her bakım memuruna da bin lira maaş bağlasa gene ağacı boğup, yakıp, kesip tarla yapacağım. Hor görmeyin bizi. Bu dağlarda başka geçim yolu yok. Birincisi keçi, ikincisi tarla.»

«Ama Süleyman Ağa», dedim, «orman bir gün bitecek. Yağmurlar toprağı yıkayıp götürecektir. Her yan sipsivri kayalardan, taşlardan ibaret kalacak. Yağmur yüzü görmeyeceksiniz yılın on iki ayında. O zaman ne keçi yetiştirebilecek, ne de ekin ekebileceksiniz.»

Süleyman Ağa kızmıştı. Coşuyordu.

«Bunu çok iyi biliyorum. Yakında, on yıla varmadan bir tek ağacın kalmayacağını, kurak olacağını, toprağın gideceğini hepinizden iyi biliyorum. Koy kendini benim yerime de keçi besleme, orman açma. Haydi koy. Koydun mu? Düşün bakalım.»

«Düşündüm.»

«Bir çare geldi mi aklına? Başka bir çare?»

«Yok!»

«Kış gelir. Göğüs boyu kar alır ortalığı. Ne ot, ne bir şey. Keçiler, aç aç meleşir kapıda. Ne yedirirsin sen olsan keçiye? Orman... Başka çare var mı? Keçi çok aç kalmadan çam kabuğu yer mi sanırsın... Ot olsun, meşe yaprağı olsun çam kabuğuna ağzını bile vurmaz. Pürlü ağaçları keçi de sevmez. İlle yapraklı ağaçlar... Ama kış gelip çatınca kabuklarını da yer çamın, uç, yumşak pürlerini de yer... Başka geçim olsa bu verimsiz keçiyi ben besler miyim sanırsın. Vay efendi vay! Ben İzmirde askercilik etmiş adamım. Sen beni ne belledin.»

«Demek böyle ha?»

Kıpkırmızı kesildi. Bağırmağa başladı :

«Sen bir açma açmak nedir, neye malolur bilir misin? Bu zulme, bu meşakkate insan olan dayanabilir mi? Sana bir açma açmanın hikayesini deyivereyim de ibret olsun aleme... Bak şimdi, eyi dinle... Ormanın içinden tarla olabilecek bir yer bulacaksın. Hiç olmazsa iki yıl dayanabilecek bir tarla... Yani iki kış yağmurunda taşınmayacak bir tarla... Bunu önce ya boğacaksın, ya kesecek, ya yakacaksın. Bunu böyle yaptın mıydı, bakım memuru gelecek yapışacak yakana... Mahkeme mahkeme sürün ha sürün. Bir aya, iki aya mahkûm olacaksın. Geçti mi bir yıl. İkinci yıl, o kestğin yeri, boğduğun yeri yakacaksın. Gene mahkeme,

hapis... Bir yıl daha geçecek. Üçüncü yıl köklerini çıkaracaksın. Kök çıkarmak da bir bela...»

Ellerini açtı gösterdi.

«Bak şu ellere. Bak bakalım ele benzetebilir misin?»

Elimi aldı kendi elinin yanına götürdü.

«Şu şuna benziyor mu hiç? Ha, benzemiyor. Anladın mı şimdi? Kök çıkarmak nedir?»

Elleri yamru yumru yırtık yırtık, girintili çıkıntılı biçimsiz bir kaya parçasına benziyordu. Elleri el değil.

«Kökü çıkardıktan sonra koşacaksın ölümcül öküzü yamacın yüzünde çifte süreceksin. Mahsul meydana gelecek. Bire beş en çok. Eğer bakım memuru arkanı bırakmamışsa mahsulü haczedecek orman dairesi... Mahkeme mahkeme... Ya beraat edersin, ya da mahsulü alırlar elinden. İkinci yıl ekersin, toprağın şerbetini yağmur almış götürmüştür. Bu sefer alsan alsan bire üç alırsın. Üçüncü yıl bire ancak bir alırsın. Dördüncü yıl bütün toprak taşınır gider. Sivri kayalar, taşlar kalır geride. Tarla gitti. Bu kadar emek vererek, sürünerek, bunca ağacı öldürerek meydana getirdiğin tarla uçtu gitti artık. Ne yapacaksın? Ne gelir elden? Gene başlayacaksın ağaç boğmaya, ağaç kesmeğe, ağaç yakmağa... Bir ömür tarla çıkarıp, tarla kaybetmekle geçecek. Anladın mı şimdi? Gönlümüzden tarla çıkarmıyoruz. Şu dağlara bak. Kır, kıraç dağlara. Başka ne yapabiliriz? Bir ömür durmadan kök sökmek, durmadan hapis yatıp mahkeme mahkeme sürünmek ne demek! Bilir misin ne demek!»

Öğrendim.

**ORMANI BİZDEN DEĞİL
BİZİ ORMANDAN KURTARIN!...**

Karanlık bastı. Karanlığa yağmur çiseliyor. Bir

de yolcu katıldı yanımıza. Yukarı köylüklerden birindenmiş. Kasabaya elek almağa inmiş. Hiç mi hiç ağzını açmıyor. Bir yerde bizden, nedense, ayrılıverdi.

Dönüp dolaşıp gene Burmahana gelelim. Köy odasında oturmuş tartışıyoruz.

Abdurrahman Uzun yar konuşanların başında. Bir de Bahriyeli var. Bahriyeli tarikatlı. Her ağzını açışta bir bismillâh çekiyor. Bir dua okuyor. Gözlerini yumar gibi edip dualar okuyorlar.

Ormanların korunması için çareler arıyoruz kendi kendimize.

Abdurrahman Uzunun fikri şu :

«Bak oğlum, hükümet ne yaparsa yapsın, bu gi-dişle bir yeşil yaprak kalmayacak. Uzun da değil, ya gelecek yıla, ya öbür yıla... Yeşil bir tek yaprak kalmayacak. Benim dediğimi iyi yaz. Okunacak yere yaz. Başbakana ver. Okusun. Abdurrahman Ağa dedi ki de, Abdurrahman Ağa milletin menfaatını kendininkinden yücede tutar. Başbakana öyle yaz. De ki iki yıla varmadan orman bitecek de. Biçare köylülerin kana-ati böylecene gelmiş de... Bak sana bir hikaye deyiverim de iyi dinle... Bir bakım memuru vardı burada önceki yıllarda. Bir ağaç için kendini parçalardı. Daha toy. Bir yangın çıkmasın bir yerde köylüyü torlar toplar koşardı oraya. Yangını ne eder söndürürdü. Böyle yaman bir oğlandı. Köylü elinden usandı bunun. O gidince yangına, evinin yanındaki, tam önündeki ormana ateş veriyordu köylü. Yangın çıkıyor, o ormana gidiyor, birisi de onun evinin yanını yönünü yakıyordu. Bir yangında evi de yanıp kül oluyordu. Gene köylü acıdı da söndürdü. O bile başa çıkamadı. Kimse başa çıkamaz. Kanun hükümet başa çıkamaz.»

«Ya ne yapalım Abdurrahman Ağa? Bir çare söyle.»

«Söyleyim çaresini. Başbakana işte bunu iyice yaz. Başbakan sözümü dinlerse hükümet ziyan etmez. Millet de ziyan etmez. Köylü de ziyan etmez. Şöyle ki efendim. Şimdi ele alalım bizim köyü. Bizim köy kaç hane, kırk beş hane. Köy hudutları içinde ne kadar orman var, şu kadar. Ölçersin ormanı, kırk beş parçaya ayırır köylüye teslim edersin. Her köylüden kendisine teslim edilen ormanı istersin. Vermediler mi, bir ağaç mı kesilmiş gel beri ağam, gel beri dersin. Bir ağaç için beş yıl atarsın hapise. Amma ona önce zati ihtiyacı olan ormanı, keresteyi verirsin tabii. Böyle olmazsa yemin ederim, Kuranı Kerim üstüne yemin ederim ki bir tek yeşil yaprak kalmayacak. Amma bir tek. Başbakana de ki biçare köylülerin kanaatı budur.»

Abdurrahman Ağaya dedim ki :

«Sen de bilirsin ki böyle şey olamaz. Sen köylü milletini bilmez gibi konuşuyorsun. Bu, un çuvalının ağzına sıçanı bağlamak gibi bir şey olur önce.»

Abdurrahman Ağa sert :

«Olmaz olmaz! Sen Başbakana böyle yaz. Ne yapacaksın. Senin vazifen köylünün her dediğini Başbakana, millete rapor etmek değil mi? Sen dediğimi yaz da karışma gerisine. Başbakan benim dediklerimi anlar.»

«Peki yazalım», dedim. «Amma böyle şey olmaz. Sen köycülüğü nedir bilmez misin? Burada hepiniz birbirinizin akrabasısınız değil mi? Akraba olmayanınız var mı içinizde?»

«Yok yok», dediler.

Abdurrahman Ağa elindeki kirmenini hızla çevirerek :

«Bunun ormanla ilgisi ne?» diye hayretle sordu.

«Ormanla ilgisi yok ama, bir yere getirmek için senden onu sordum», dedim. «Senin bu köyde hasmın var mı?»

«Çoook», dedi Abdurrahman Uzun.

«Bu köyde hasını olmayan bir tek adam gösterebilir misiniz?»

«Var», dediler gülerek.

«Kim?»

«Topal Ali.»

Topal Ali yerde sürünen, köylülerin baktığı on beş yaşlarında bir delikanlıdır. Anası babası yoktur.

«Başka?»

«Olur mu hiç? Köycülük hali bu. Kavga döğüş, ihbar eksik olur mu! Çoğumuz birbirimize düşmanız.»

Abdurrahman Ağaya döndüm :

«Söyle bakalım Ağa, senin hasmın, sana kötülük olsun diye, sana verilen ormanı yakmaz mı?»

Sustu. Düşündü. Bana döndü :

«Sen gene Başbakana dediğimi yaz. Millete duyur. Bundan başka çıkar yol yok. Düşman olsa da başka çıkar yol yok.»

Başka birisi atıldı :

«Abdurrahman Ağanın dediği yanlış, bu olmaz. Bu sefer bütün ormanlar bir ayın içinde yanar çıkar. O onunkini yakar, o onunkini. Sonra herkes kendisine teslim edilen ormanı yavaş yavaş tarla yapar. Bence her köyün ormanını köyün muhtarına teslim etmeli.»

«Bire ulan,» dedi, «bütün köy muhtara düşman, yakıverirler ormanı.»

Bu sefer Babacık atıldı. Sabahtan beri söze karışmıyordu.

«Benim bir düşüncem var. Gazatacı kardaş münasip görürse eğer Başbakanımıza bunu yazsın. Millete bunu duyursun. Bizler burada ne ile geçiniyoruz? Toprakla, keçiyile... Bunun ikisi de ormana zarar. Bunlar olmasa ormanlar kurtulur mu?»

«Kurtulur,» dediler.

Babacık :

«Öyleyse burada hükümetin yapacağı bir şey var: Ekmeyi ve keçiyi yasak etmek.»

Herkes her yerden güldü :

«Babacık bizi aç koyacak. İlahi Babacık!»

Babacık:

«Durun», dedi, «ulan. Azıcık durun bakalım. Diyeceğim var.»

Dinlemediler :

«Bizi aç koduktan sonra ne diyeceksin Babacık?»

«Siz durun hele. Lafımı ağzımdan almayın. Deyivereyim hele. Bak Efendi kardaş keçiyi ve ekini yasak etsin. Bak şu kadar erkeğin eline ne yapıyorlar?»

Gözümün içine bakıyordu.

«İp eğiriyorlar», dedim.

«Haaa şimdi gelelim sözümüze. Bu iplerden ne yapacaklar dersin?»

«Giyecek olsa gerek.»

«İyi bildin. Giyecek. Şimdi hükümet keçiyi ve ekini yasak etsin. Bize de tezgah ve iplik göndersin. İyi bez dokumasını öğretecek ustalar göndersin. Köylüye belletsinler. Bir de yol yaptırsın. Bezleri satarız. Bizi bol bol geçindirir her yılki dokuduğumuz bez. Şimdi bile giyimimizi çıkarıyoruz. Bunu böylece yaz. Yazmazsan vebalim boynuna olsun. Bunları yaptıktan sonra hükümet, odunlarımızı, ihtiyaç kerestemizi de verdikten sonra bir ağaç kesene on beş yıl, orman yakana da idam cezası versin. Razıyız. Amma şimdi tarla açana bir günlük ceza bile vermesin. Bunu da böylece yaz millete.»

Köylüler :

«İşte bu doğru», dediler. «Hükümet bunu böyle yapsın. Böyle yaparsa reyimiz hep kendisinin olsun. Reyimiz öyle hükümete kurban olsun. Orınanı da kurtulur.»

Ta odanın ucunda, adamların arkasında kambur, yetmişlik bir ihtiyar oturuyordu. Lafa hiç karışmıyordu.

«Bu dediklerinizin hiç birisi olmaz. Olsa da işe yaramaz. Hükümet tezgah da verse gene ekersiniz. Zorunuza gider para verip zahire almak. Zorunuza gider para verip yağ, süt almak... Keçi de beslersiniz. Hükümet hepinizi maaşa bağlasa gene yiyeceğe para vermezsiniz. Ne atıp da Efendiyi kandırıyorsunuz. Ben dokuz yıl askercilik ettim. Tam dokuz yıl. Galiçyadan Yemene kadar dünyayı dolaştım. İnsan gördüm. Şehirler, vatanlar gördüm. Büyük, akıllı adamlarla görüştüm. Bu sebepten çavuşluk aldım. Bir tek çare var. Bu dağlardan inmek. Aşağıda ovalarda köy kurmak... Eninde sonunda zaten ineceğiz. Orman kalmayınca nasıl olsa ineceğiz. Bu efendiler bilmezler. Siz her gün gözlerinizle görmüyor musunuz? On yıl evvelki ormanlardan eser var mı?»

«Yok.»

«Ormanın yeri tarla mı oldu?»

«Ya ne oldu? Bir iki yıl tarla... Sonra yağmur aldı götürdü toprağı. Şimdi tüm kayalık. Bu kayalıklarda bir daha orman biter mi? Söyleyin biter mi?»

«Bitmez.»

«On yıl sonra bu ormanlar kalmayınca ne olacak? Her yer kayalık olmayacak mı?»

«Olacak.»

«Gene aç kalmayacak mıyız?»

«Kalacağız.»

«Aç kalınca, son geçimimiz de bitince buradan göçmiyecek miyiz? Göçeceğiz.»

Durdu, düşündü:

«Efendi,» dedi bana, «sen bunların dediğine bakma. Köylü akıllı. Dediklerini yazma. Anlamazlar bunlar. Bunların laflarını yazarsan gülerler. Köyümüzün şe-

refi beş paralık olur. Amanı bilin mi yazma. Sana bir şey daha söyleyim ki bu dağlarda yanyana evlerden kurulmuş bir köy yok bizim köyden başka. Bunu da Emin Kahya yanyana, döve döve getirmiş... Yanyana olsalar geçinemezler. Otlaktı, tarlaydı... Gel de bir mektep yaptır bu dağ köylüklerine. Nereye yaptırırsın? Orta yere, bir dağın tepesine mi? Çocuklar beş saatlik, altı saatlik yollardan gelip okusunlar öyle mi? Bu olmaz. Yaz ki hükümete. Dediğimi aynen yaz. Bizi burarlardan aldırmaktan başka çare yok. On yıl sonra ormanı bitecek... Ormanı bittikten, tarlalar taşındıktan sonra gene başına bela olacağız hükümetin. Şimdiden, on yıl sonra ormanı bitmeden bizi kaldırsın burarlardan. Türkiyemizde boş yer mi yok? Bizi oralara iskan etsin de ormanı kurtulsun. Biz de kurtulalım. Bütün yediğimiz sabahlayın tarhana, bulgur çorbası, öğleye bulgur pilavı, akşama bulgur pilavı... İkinci gün aynı, üçüncü, dördüncü gün... Bütün yıl böyle... O da bulursak... Abdiş Ağanın dediği gibi... Biz yaşamıyoruz... Bizi iskan etsin ovalara. Sevakımıza girsin hükümet. Biz de insan gibi olup, insanlar arasına karışalım. İnelim bu dağlardan. Böyle. Amanın böyle yaz. Koskoca Türkiyemizde boş yer mi yok?»

İsrarla sordu. Gözlerimin içine bakarak tekrar tekrar ısrarla sordu:

«Türkiyemizde boş yer mi yok?»

Çarnaçar:

«Var», dedim, «var!».

YAYLALARIN MASALI

Bağlardan aşağılara iniyoruz. Gene yağınur çiseliyor. Geceye kaldık. Cip arabası kötü yollardan iniyor. Arada da kayıyor. Farların ışığında geceye düşen yağmur damlaları parıldıyor. Aydınlık, ışıklı yağmur iplik-

leri hızla arabanın ön camına veriştiriyor. İşte bu sıralar oldu. Bir saniye, iki saniye karşımdaki yamaçta ışıklı, binlerce, yüzbinlerce penceresi ışıldayan bir şehir çıktı karşıma gecenin içinde... Bir zaman kendimi toparlayamadım. Buralarda bir şehir!... Düş gibi, hayal gibi... Bir iki saniye sonra kendime geldim. Işıklı şehir de sihrini kaybetti.

Keçi sürülerinin gözlerine farların ışığı vurunca yüzlerce, binlerce göz gecenin içinde böyle ışıldıyor. Her göz bir pencereye benziyor. Bir an insan karşısında şıkır şıkır ışıklı bir şehri buluyor.

Bu sıralar, yani Kasım ayları yörüklerin yaylalarından sahile inmek zamanıdır. Yollar keçi, koyun sürüleriyle dolu. Gündüzleri yollarda sıra sıra deve katarları. Deve katarları yüklü. Yol boyunca arka arkaya tirkenmişler. Yüklerin üstüne kilim atılmış. Her katar da dört, beş, altı deve var. Bazan yirmi, yirmi beş katar bir araya gelip düzülüyorlar yola... Katarları daha çok renk renk giyinmiş genç kızlar çekiyorlar. Kızların boyunlarında, alınlarında altınlar var. Altınlar uzaklardan parlıyor. Her devenin üstüne bir kilim atmak yörüklerin adetiymiş. Kilim atamayan en fakir, iyice yoksul düşmüş birisi sayılırmış.

Yol boyunca ağır ağır bir renk cenneti taşıyor. Develer bir renk cümbüşü içinde, dalgalana dalgalana, tozuta tozuta bol Kasım güneşi altında ilerliyorlar. Develer değil, bir çiçek bahçesi, bir güneş bahçesi yürüyor. Kopmuş yürüyor. Akıyor. Kızların altınlarının parlıtısı da caba...

Sonra bir zaman geçiyor, başka bir deve katarına rasgeliyorsun... Öteki nerde bu nerde... Hiç birisinde kilim yok. Kızların boğazlarında altınlar ışılamıyor. Giyimler rekli değil. Bir paçavra yığını gibi herkes. İnsanlar düşkün, kirli. Develer ölgün... Yollarda gördüğüm yörüklerin çoğu böyle... Neden ötekiler öyle de bunlar böyle?

Bu yıl en çok Serik ovasına inmiş yörükler. Birkaç yıldır hep Serikte kışlıyorlarmış.

Yanıma Tahtacı Aliyi aldım. Keçe almak bahanesiyle bir yörük obasına gittim. Bu oba on beş yirmi çadırılık. Ormanın ortasına kurmuşlar çadırlarını. Vakit akşam. Çadırların önüne ateşler yakmışlar. Kocaman kocaman ateşler... Aliyle küçük Musa Kahyanın evine inmeğe karar vermiştik. İlk çadırdan Musa Kahyayı sorduk. Bir kız çocuğu orta yerdeki uzun, kara çadırı gösterdi.

Uzun çadıra vardık. Kapısında durduk. Köpeklerin bize saldırmalarıyla çadırdan dışarıya bir gelin çıktı. Arkasından da kısa boylu, kırk beşlik bir adam.

Selam verdik. Selam aldı. Çimen yeşili gözlerinden bir sevinç dalgası geçti. Gülümsüyordu. Habire gülümsüyordu. Yörüklerin çokları böyle gülümserler. Bu Musa, Dede Korkutun adamlarından birisine benziyordu. Çadırın içine buyur etti. Çadırın direkleri işlenmişti. Nakışlıydı. Çadırın içine sıra sıra nakışlı çuvallar dizilmişti. Çadır büyük bir çama dayamıştı bir köşesini. Daha doğrusu arkasını... Köşede bir çuvala arkasını dayamış bir ihtiyarı farkettilik neden sonra... Musa:

«Babam», dedi.

İhtiyar:

«Hoş gelmişsiniz, safalar getirmişsiniz hay yiğen.»

«Hoş bulduk», dedim.

Karanlık kavuştu. Çamlar hışılamağa başladı. Dışarda bir patırtı, bir gürültü, bir hayuhuy gidiyordu. Koyunlar meleşiyor, eşekler anırıyor, atlar kişniyordu. Kadınların telaşlı sesleri birbirine kavuşuyordu. Hayuhuy biraz sonra durdu. Çadırların önünde büyük ateşler yandı. Çoğaldı.

Yemeği yedikten sonra biz de çadırların önüne doğru oturduk. Çadır iki kısımdı... Öteki kısımdan

kızlar çıkıp çadırın önüne büyük bir ateş yaktılar. Kızların da gözleri çimen yeşiliydi. Yanakları pembe pembe... Yeni doğmuş bebe yanakları tatlılığında. İhtiyar da nakışlı çuvalından ayrılıp yanımıza geldi. O nun da gözleri çimen yeşiliydi. O da Dede Korkutun adamlarına benziyordu. Yok, belki ta Dede Korkutun kendisine benziyordu. Şimdi, şu koskoca ateşin karşısına geçip, eline değneğini alacak, başlayacaktı Deli Dumrulu anlatmağa...

Dedim ki:

«Nakışlı bir keçe için geldim.»

İhtiyar:

«Nakışlı keçe çok güzel olur hay yiğen», dedi.

Musa:

«Yaptıralım. Ne zaman istiyorsunuz?»

«Yarına.»

«Yarına olmaz,» dedi Musa. «Ancak bir haftada yapılır.»

«Bir hafta kalamam ki ben, yarın gidiyorum.»

İhtiyar gülerək:

«Öyleyse bir daha gelişine olsun», dedi.

Evlerin önlerindeki ateşlerin yalımları geceyi yalıyordu. Bizim de ateşimize kızlar odun taşıyorlar. İhtiyarın ak sakalı yalımlar vurunca kızarıveriyordu. Gökyüzü silinmiş, arınmıştı. Gökte bir parça bulut bile kalmamıştı. Yıldızlar iri iriydi. Bizim ateşler gibi kıvılcımlanıyorlardı.

Çok şeylerden konuştuk. Lafı döndürdüm dolaştırdım, kendi hallerine, orman tahribatına getirdim.

İhtiyar bir türkü gibi konuşuyordu:

«Aaah eski günler» diyordu. «Eski günler», diyor-du da başka bir şey demiyordu.

Musa:

«Babamın hakkı var. Eskiden bizim yaşayışımız üstüne yaşayış yoktu. On yıldan bu yana bozuldu iş-

ler. Bozuldu ama, ne bozuldu! Deşme yarayı... Hele şu taroktor çıktıktan sonra işler iyicene sarpa sardı.»

Dede Korkuta benzeyen ihtiyar atıldı. Sanki bir masalın en güzel yerini söyler gibi boynunu uzattı:

«Eskiden bu dağlar, bu yaylalar bizimdi. Kimse karışıp görüşmezdi. Nereye gitsek hürmet görür, insan yerine konurduk. Şimdi ya, şimdi halimiz dirliğimiz it rezilliği... İt rezilliği hay yiğen. O zaman tüm bizimdi Torosun yaylası... Tüm bizimdi Akçagölün ovası... Ben altımda Arap atlan gezerdim. Sürü sürü erkeklerim yayılırdı yazıda. Tor köheylanım vardı. O pınar senin bu pınar benim, gezerdim yayla yayla. Atadan beri gezip gördüğümüz buydu bizim. Katar katar develerim göç zamanı gelince düzülürdü yollara. Üç saatlik yoldan kilimlerin şavkı vururdu yüzüne. Sarı altınlarla oynardım. Ya şimdi, şimdi beş paraya muhtaç kaldık. Göçü gören çingene göçü sanıyor. Böyle işte hay yiğen. Yörüklük dediğin öldü senin.»

Yaşlı, kırış kırış yüzünde bir çöküşün, bütün bir yörük milletin çöküşünün acısı vardı. Gözlerinde eski günlerin, ormanların, yaylaların tatlılığı okunuyordu. O da acılıydı ya... Çimen yeşilinden bir yalım geçmişti sanki. Gözleri öyleydi.

«Babam doğru söylüyor. Bundan yirmi yıl önce... On yıldan bu yana hele... İyice bozuldu. Şimdi bir köyün yanına konuyorsun, «Vay tarlalarımızda otlattınız, verin iki bin lira otlakiye. Verin bin lira...» Verin oğlu verin. Bir köyün içinden bile geçirtmiyorlar vergi almadan. Yukarı gittinizse bilirsiniz. Bozyaka köyü var. Bu yıl içinden geçerken köyün içinden geçme parası istedi muhtar. Parayı alıncaya kadar bırakmadı. Bizde de artık takat kalmadı. Bütün paralarımız vere vere bitti. Ovaya iniyoruz, bütün ova sürülmüş. Konacak bir karış yer yok. Yaylaya çıkıyoruz, bütün

yaylalar sahipli olmuş. Tapuyu dayayıveriyorlar adamın alınına. Geçen yıl doğru dürüst konacak bir yer bulamadık. Beş gün o köyde, iki gün bu köyde bütün kış sürün ha sürün... Buna can mı dayanır. Bizimki ölüm artık. Yörüklük öldü gitti. Dayanamadık bu işkencelere. O köyden sövüle dövüle o köye atılmağa dayanamadık. Hükümete bize tarla versin diye müracaat ettik. Olmadı. Kimse bakmadı halimize. Bize tarla, Başka çare kalmadı. Bizim için sığınacak bir ormanlar kaldı. Ormanlarda da bakım memurlarıyla başımız dertte. Onlara bir parça dünyalık ayırmak gerek. Yoksa... Orman yüzü de göremeyiz. Biz öldük kardaş. Sen ne diyorsun... Bize ormandan başka vatan kalmadı. Bizler havada yaşayamayız ya... Bütün ovalar sürülüyor. Bir karış toprak kalmıyor sürülmedik. Bütün yaylalar tapulu... Biz gökyüzünde yaşayacak değiliz ya... Bize de ormanlar kalıyor. Ormanlar hükümetin.. Öldürsünler bizi ormandan da atacaklarsa...»

«Siz halinizin kötülüğünden söz açıyorsunuz. Ben yollarda öyle deve katarları gördüm ki, eskiden de ancak bu kadar zengin olurdu katarlar... Bunlar nasıl zengin olmuşlar?...»

«Onlar zamanında akıl edip tarla sahibi olmuşlar. Kışın köylerinde duruyorlar, yazın yaylaya çıkıyorlar. Bizim gibi köyden köye köpek gibi **kovalanmıyorlar** ya... Bize Allahın ormanını bile çok görüyorlar. Onların toprağı var.»

«Oğul», dedi, «oğul... Onların toprağı var. Ben isteseydim, toprağın kıymet edeceğini bilseydim, bütün Serik ovasını satın alabilirdim. O zaman toprağa kim kıymet verirdi. Dönümü iki liraya...»

Yalımlar, usul usul sönüyordu. Obada ses sada kesilmişti.

İhtiyar, dizlerine çöke çöke ayağa kalktı. Yalımların ışığında kuşağı nakışlı nakışlı bir renk, bir düş şeri-

diymiş gibi parlıyordu. Belinde bir renkli akarsu. Arkasını döndü çadıra girdi. Dede Korkut yılların ötesine gitmiş gibi. Bende kederli çimen yeşili gözlerinin acısı kaldı. Yıkılmış, bitmiş...

«Aaaah eski günler!»

TAPULU KESİMLER

İşletme Müdürü Lütfi Yıldırımın odasında oturduk. Lütfi Yıldırım çalışıyordu. Odaya üç kişi girdi. İki orta halli, birisi şişman. Şişman adam köylü kılıklıydı. Kalın bir boynu vardı. Pantolonu soba borusu gibiydi. Göğsünde istiklal madalyası sallanıyordu. Madalyanın şeridi eskimişti. Adam ellilik gösteriyordu.

Gelenlerden ikisi Milletvekili imişler. Birisi eski Konya Milletvekili, öteki Antalya Milletvekili. Öteki ikisini Antalya Milletvekili takdim etti.

«Aksekinin Aşağı Işıklar köyünden İbrahim Efendi...»

Bu sefer sözü Konya Milletvekili aldı:

«Efendim,» diye başladı. «İbrahim Efendi fakr-ü-zaruret içindedir. Akseki kazası yakınında dört dönüm kadar bir tarlası var. İçinde elli bir tane çam ağacı var. İbrahim Efendi onları müsaadeniz olursa kesecek. Bendeniz de Konyada şimdi kerestecilikle iştigal etmekteyim. Bu ağaçları kıymetlendirmek istiyorum. Müsaadeniz olursa tabii.»

Orman Müdürü İbrahim Efendiye sordu :

«Tarif edin bakalım bu tarla nerede? Hangi orman.»

İbrahim Efendi :

«Hani Beyefendi, Aşağı Işıklar köyü var ya, köyün gündoğusunda, Aksekiye giderken sağda. Yol boyunca büyük çamlar var. Öbek öbek çamlar...»

Müdür :

«Anladım», dedi. «Anladım ama, İbrahim Ağa orda, o bölgede o çamlardan başka da hemen hemen hiç bir yeşillik yok. O da giderse çöl gibi olacak oralar. Yazık değil mi İbrahim Efendi... Oraların tek süsüdür o ağaçlar.»

Bir baktım, ellerini önüne kavuşturmuş İbrahim Efendinin gözlerinden yağmur gibi yaşlar dökülmeğe başladı.

Eski Milletvekili tekrar söz aldı :

«Müdür Bey», diye başladı. «İbrahim Efendi fakr-ü zarüret içinde olmasa kestirir mi sanırsın o ağaçları. Şimdiye kadar niçin kestirmemiş? İhtiyacı olmadığı için. Müsaadelerinizi rica ederiz. Biz de onu Konyada kıymetlendireceğiz. Vakit geçmesin. Yoksa kışın o kadar fazla kıymetlenmez keresteler. Biz de sırf İbrahim Ağanın hatırı için kıymetlendiriyoruz. Yoksa işimiz mi yok. Çok rica ederim bunun bir çaresini bulun.»

Antalya Milletvekili de ricada bulundu.

Lütfi Bey :

«Bir keşfine gidelim de... Umum Müdürlüğe yazmalıyız. Eğer kesilmesine karar verirsek Umum Müdürlükten izin almalıyız. Başka türlü elimden gelmez.»

İbrahim Efendi boynunu büktü :

«Taşakkur ederim Beğem», dedi.

Üçü birden çıktılar.

«Size bunun aslını astarını söyleyim. Bütün işimiz gücümüz böyle şeylerle uğraşmak. Gece gündüz tapulu keşfine git. Bütün ormanlar tapulu gibi bir şey. Nereye elini uzatsan bir tapu çıkıyor. Bunların dedikleri yerin tapusu da dört beş yıl önce alınmıştır...»

Bu tapular şöyle alınıyor : Tarla sahibi olduğunu iddia eden kişi mahkemeye başvurarak, filan hudutlar içindeki tarlayı otuz yıldan beri ekip biçtiğini, ondan önce de dedesinin ekip biçtiğini, tarlanın tapusunun kendisine verilmesini istiyor. Mahkeme keşfe gidip, bi-

lirkişilere soruyor ve tarlanın tapusunu o kişiye veriyor. Ve tarla da içindeki ormanla birlikte o kimsenin oluyor. İşte bu yüzdendir ki köylülerle ormancılar arasında bir dava, bir geçimsizliktir başlıyor.

Müdüre dedim ki :

«O eski Milletvekili Bey boyuna ağaçları kıymetlendirmekten bahsediyordu. Paraya tahvilini mi söylüyordu? Yoksa ağaç üzerine başka bir ameliye mi yapıyorlar?»

Müdür :

«Kıymetlendirmek demek, ağacı paraya tahvil etmek demektir. Satmanın kıbarca söylenişi...»

Müdüre dedim ki :

«Ne gün gidecekseniz, ben de İbrahim Ağanın tarlasının keşfini görmek istiyorum.»

Müdür :

«Memnuniyetle», dedi. «Gidelim.»

Birkaç gün sonra Aksekideyiz. Öğleden sonra Aşağı Işıklar köyüne, tarlanın başına geldik. Akseki Kaymakamı, D.P. Genel Meclis azalarından birisi de gelmişlerdi. Bilirkişiler hazırlanmıştı.

Tarlanın içinde seksen kadar ağaç vardı. Bunlar kocaman kocaman, düzgün ağaçlar...

Merak ettim :

«Bu ağaçlar kıymetlenirse ne kadar para eder?»

«En az yirmi bin lira», dediler.

İbrahim Efendinin hakkı varmış, ağlamakla.

Tarla ekilmiş. Taşlı, kayalık bir tarla. Yedi sekiz dönümlük kadar görünüyor.

Müdür bilirkişileri çağırdı. Dört kişiler. Üçünü ses duyulmayacak kadar uzağa gönderdi.

Bir tanesine sormaya başladı. Bu bilirkişi bir elli lik var.

«Bu tarla İbrahim Efendinin mi?»

«Onun.»

«Ne zamandan beri ekip biçer?»

«Dedesinin dedesinden beri...»

«Tapuyu ne zaman aldı?»

«Dört beş yıl oluyor. O zaman da ben gene bilirkişiydim.»

«Peki hudutları göster.»

Bilirkişi hudutları göstermeğe başladı :

«Cenuben Mustafa Bozkurt, Fatma Köken tarlası, Garben ve Şimalen yol, Şarkan Hatice Değirmenci tarlası ile çevrili dört dönümlük arazi İbrahim Efendi-nindir.»

Tarlanın Doğu Kuzeyinde büyücek bir kaya parçası uzanıyor. Kayalığın aralıklarında, arkasında beş on tane heybetli çam var.

Müdür soruyor :

«Hudut bu kayaya kadar mı, kayanın ötesine de geçer mi?»

Bilirkişi :

«Geçmez,» diyor.

«Şu çamlar bu tarafta mı kalır, öte tarafta mı?»

«Bu tarafta...»

«Bu kayalar dededen mi kalma?»

«Öyle.»

«Bu kayalığı eker miydi dede?»

«Ekerdi.»

«Kayalık ekilir mi?»

Susuyor.

«Kayalığa tarla denir mi?»

«Mademki hududu içinde, denir.»

Bilirkişinin dördünü de dinliyoruz. Dördü de aynı minval üzere cevap veriyorlar.

Bu arada da Orman Bölge Şefi gösterdikleri hudut içersindeki tarlayı ölçüyor. Ölçtü bitirdi. Tarla yedi dönüm çıktı.

Müdür :

«Hudutlar içindeki tarla tam yedi dönüm. Sizin tapuda dört dönüm diyor metresi metresine... Bana dört dönümlük bir tarla gösterin.»

Oradan gösteriyorlar olmuyor, oradan gösteriyorlar olmuyor. Nereden gösterecekler, hududu nereye çekecekler ağaçların bir kısmı hudut dışı kalıyor.

Böylecene zabıt tutuldu. Biz de Antalyaya döndük.

Acaba o ulu çam ağaçlarının katline ferman verildi mi?

TAHTACILAR...

Tahtacıları çoğumuzun duymuşluğu vardır. Tahtacılar Toroslarda ağaç kesmek, tahta biçmekle geçinen bir obadır. Bunlar Maraştan Marmarise kadar olan dağlarda barınırlar. Tahtacılıktan başka bir iş görmezler. Olsun olmasın görmezler. Bugün de Orman İşletmelerinin ağaçlarını tahtacılar kesiyorlar. Yazın dağlarda, kışın sahilindedirler. Hiç bir hayvan beslemezler. Ne koyun, ne keçi, ne inek... Yalnız her evin bir, birkaç katırı vardır. Tahtacıların yörükler gibi develeri de yoktur. Ama onlar gibi tahtacıların evleri de çokluk kıl çadırdandır.

Tahtacıların da ormanla ilgileri olduğundan dolayı gidip bir de onları göreyim, dedim. Benim orada bulunduğum zamanlar bütün tahtacılar iş başında idi. Çoğu da işlerini bitirmek üzereydi.

Çalıştıkları yerler hep sarplarda. Uzak, dağların doruklarında. En yakınları Olukköprüde. Ata bindik. Kuşluğa doğru Olukköprüye vardık. Tahtacı kadınlar vardı yalnız obada. Oymakta hiç bir erkek yoktu. Evler tahtadandı. Her evin önünde büyük birer tomruk yığını vardı.

Biraz bekledikten sonra tahtacılar önlerinde keres-te yüklü katırlarıyla dağdan inmeğe başladılar. Tahta-cı kadınlarının kılıkları bir hoş. Nakışlı önlükleri var. Başlarındaki feslerinin alna gelen yeri altınlarla, gü-müşlerle örtülü. Paraları biribiri üstüne dizmişler. Ka-dınlar, güzel kadınlar. Tahtacı çocukları da sıhhatli...

Akşama kadar tahtacılar birkaç kere doruğa gitti-ler, gittiler geldiler. Her gelişlerinde ikişer büyücek tomruk getiriyorlardı.

Gece oldu. Yemek yedik. Sonra kocaman bir ateş yaktık. Sonra da ateşin önünde saz çaldık. Türkü de söyledik.

Olukköprü Romadan kalma bir köprüdür. İki bü-yük kayanın ortasına yapılmıştır. Altmış metreden yük-sek görünüyor.

Türküyü Ali söylüyordu. Sonra kesti.

Laf lafı açtı. Eski yaşayışlarından, şimdiki yaşa-yışlarından söz açtık. Tahtacılar dertli. Bunlar az da olsa toprak sahibi olmuşlar. Sevinçleri de bundan. Bu dağların ortasında tahtacıların üç tane de radyoları var. Çoluk çocuk başına üşüşüp türkü dinliyorlar.

Ali Çavuş :

«Tahtacılık öldü», dedi. «İş kalmadı tahtacılıkta. İyi ki yirmişer dönümlük tarla almışız. Onu da almasak halimiz dumandı. Arkamızı dayayacak bir güvencimiz var. Yoksa yörüklerden kötü olurduk. Bir çadır kura-cak yer bile vermezlerdi bize. Bizim topraksız tahtacılar dağ eteklerinden ovaya inemez oldular. Hele tahtacı-lık böyle öldükten sonra... Orman İşletmeciliği çıkma-dan önce, Ormanlar dikili olarak müteahhitlere verili-yordu. Müteahhitler ormanın bir ucundan giriyor, öbür ucundan çıkıyorlardı...»

«Ali Çavuş», dedim, «bu söylediklerinden hiç bir şey anlamadım. Şunu bana iyice bir anlat.»

«Ne var anlaşılmayacak! Ama gene anlatayım. 1937 den önce, Orman İşletmeciliği yoktu. Ondan önce Devlet dikili olarak ormanı müteahhide satardı. Müteahhit de bizleri işçi olarak tutardı. Müteahhitler o zamanlar bir bölgenin bütün ormanlarını satın alırlardı. Mesela bu bölgeyi oğulları almışlardı. On beş yıl bu ormanları kestiler. Bütün bu dağları gezdim diyorsun, doğru dürüst bir ağaç gördün mü? oğulları tüm ağaçları dipten tıraş ettiler. Bizler mesela bir uçtan bir ormana başlıyor, büyük küçük bütün ormanı, yani başladığımız sahayı tıraş ediyorduk. Bu bizim için kolay oluyordu. Çok iş çıkarıyorduk. Biz metre küp başına para alırız. Ya şimdi, amanejman planlarına göre kesilecek orman. Kesilecek ağaçları ormanın içinden teker teker seçeceksin. Bir tek damgalanmamış ağaç kesersen vay haline... Bu gene neyse ne, bir de ormanda rüzgardan, yaşlılıktan devrilmiş ağaçlar var. Onları teker teker seçip işliyeceksin. Dikili ağaca dokunamazsın. Orman dikili ağaç kesmek kabiliyetinde değilmiş. Bir de düz yerde hiç kesim yapamıyoruz yıllardan beri... Hep sarp yerlerden kesim yapıyoruz. Bu ise bizim için ölümden beter. Çünkü ormancılara göre, eteklerde orman kalmamış, daha bir elli yıl eteklerden orman kesilemezmiş. Daha elli sene biz sarp dağlarda sürteceğiz demektir. Şimdi orman işlediğimiz yer sarp bir dağın yamacı. Devrilmiş eski ağaçları işliyoruz. Buraya tam dört saat çekiyor. Yol da yok. Katırlara ancak iki tomruk yükleyebiliyoruz. Günde ancak iki sefer yapabiliyoruz. Gündeliğimiz on liraya gelmiyor. Eskiden en güzel bir ormana bir uçtan girer, kese kese öteki uçtan çıkardık. Bu işletme canımıza okudu. Şu yangınlar da olmasa halimiz iyice duman. Bazan ormanlar yanıyor. Kalıntıları işlemek gerekiyor. O zaman bütün ormanı bir uçtan bir uca işliyoruz. Ne dağlardan indirmek, ne de ağaç kereste seçmek var... Bir de yangın-

ların çoğunu bizim üstümüze atarlar. Bizim geçimimiz orman üstüne. Biz orman yakar mıyız? Güya kolay iş bulalım diye orman yakıyormuşuz. Haşa! Onu müteahhitler yaktırıyorlar. Biz de işliyoruz.»

1937'den, yani Devlet Orman İşletmesi kurulmadan önce müteahhitler ormanları insaf etmeden tıraş etmişler. Yangınlardan önce güney ormanlarını müteahhitler bitirmişler. Ve Suriyeye satmışlar. Mısıra satmışlar. Bütün Araplar yıllarca güney ormanlarını haraç mezat kullanmışlar. Bir rivayete göre Süveyş kanalının kereste ihtiyacı güney ormanlarımızdan temin edilmiş. Ve efendim bu sebepten güneyde orman kalmamış. El elde, baş başta!...

Devlet İşletmeleri 1945 yılında teşkilatını tamamlamış... O zamana kadar da türlü dalaveralar dönmüş ve ormanlarımız su gibi Suriyeye akmış. 1945'den sonradır ki doğru dürüst, ilmi şekilde bir kesim yapılmışa başlanmış...

Bu gezimde ne kadar ormancıyla karşılaştımsa, hepsi müştereken şunu söylüyor :

«Türkiye'de ne kadar orman kanunu çıkmışsa, her kanundan sonra bir orman tıraşlaması olmuştur. Ormanları orman kanunları bitirmiştir.»

Allah, kalan ormanlarımızı, orman kalmamış, şayet köşede bucakta bir iki dikili ağaç kalmışsa- bu yeni çıkacak kanundan esirgesin.

BİR ORMAN DERTLİSİ!..

Avukat heyecanlı, bilgili bir adamdı. Otomobilin önünde oturuyor, ben arkada... Yol uzadıkça ondan bundan konuşmağa başladık. Onun avukat olduğu, benim gazeteci olduğum meydana çıktı.

Ve sordu :

«Sebebi teşrifiniz?»

Avukat ellilik var. Başında bere var.

«Orman yazıları yazmak için dolaşıyorum.»

İşte bu avukatı coşturdu.

«Dokunulmamış, hayati bir mevzu. Bir milletin mukadderatı ile ilgili.»

Avukat bu sefer dayanamadı. Otomobili durdurup yanına geldi :

«Orman işi, orman davası bir milletin **olmak yahut olmamak** davasıdır. «**Var olmak yahut var olmamak**» da denebilir. Eğer şöyle bir düşünürsek efendim, bütün memleketlerde, bilhassa ortaşarkta büyük, en büyük bir davayla karşılaşırız. O da orman davasıdır. Türkiye'de demokrasi davası batılılaşma davası, kalkınma davası... Davalar var. Tekmil davalar bir tarafa, orman davası bir tarafa. Ormancılığın ihmal edilmesi, ormanın yok olması, vatan topraklarının sabun gibi elimizden kayması demektir. Bunu biz hariç bütün dünya biliyor. Biz orman davasını parti menfaatleri, politik menfaatler, şahsi menfaatlere alet ediyoruz. Orman davası ne demektir, orman davası şu demektir ki, evet şu demektir ki... Biz halk adamlarıyız, biliriz. Orman davası bir milletin kurtuluş savaşı kadar mübarektir. Zatiâlinize izah edeyim efendim: Niçin mübarek ve mukaddestir orman davası? Müsaade buyurun efendim, müsaade buyurun da izah edeyim. Efendim, bir vatanın toprakları müstevliler tarafından işgal edilebilir... Evet efendim, o milletin çocukları, millet millet olarak kaldıkça, mücadelelerini yaparak yurtlarını kurabilirler. İşte biz, Yunanlıları denize döküverdik. Bırakalım bizi, işte Hindistan, işte Mısır, işte Yunanistan... Daha yüzlerce millet. Ama sonunda her millet vatanını müstevliden kurtarmıştır. Ama orman gidince, toprak da gidiyor. Yurdun iklimi, bereketi gidiyor. Toprak gidiyor, kayalar kalıyor. Bu giden toprak bir daha

gelmemek üzere gidiyor. Yağmurlarla, sellerle gidiyor. Vatan parçası sabun gibi elimizden kayıp kayıp gidiyor. Orman davasının bir kurtuluş davasından daha üstün olduğunu anlatabildim mi efendim? Bu meseleyi, müsaade buyurursanız.»

«EStağfurullah efendim, tenvir buyurursunuz. Çok istifade ediyorum. Zahmet olmazsa beyefendi.»

«Biraz daha izah edeyim. Şöyle ki efendim, ağaçlar, kökler yamaçlardaki toprağı tutarlar, kayaların üstündeki toprağı tutarlar. Şöyle ki, toprak ağaç kökleriyle bağlanmış olur. Ağaç demek, toprağın ipi, toprağın bağı, toprağın halatları demektir. Toprağın halatlarını kesince toprak ne oluyor? Yağmurlarla sellerle doğru denize. Ne kalıyor geride? Kayalar. Al sana bir kayadan vatan. İkincisi, orman olan mıntikalarda, bir santimlik bir toprak kalınlığı bin yılda meydana gelir beyefendi. İlmen sabittir. Dikkat buyurun bir santimlik bir toprak kalınlığı tam bin yılda... Orman davası ne demek zatıalınıza izah edebildim mi?»

«Teşekkür ederim efendim.»

«Eğer sesinizi duyurabilirseniz, bu vatana hizmetiniz çok kıymetli olacaktır. Orman meselesini politika adamlarımız, münevverlerimiz bilmiyorlar. Bendeniz de bilmiyordum. Ta ki orman avukatı oluncaya kadar. On beş yıl orman avukatlığı yaptım. İşin içine girince öğrendim ki bu dava büyük davadır. Eskiden ormancıların telaşlarına, ormana verdikleri ehemmiyete, vatanla ağacı aynı ayarda tutuşlarına bakıyor da bu adamlara adeta kıızıyordum. Sonra anladım ki iş başka... O gün bugündür, ben ağaç dostuyum ve muhitimde bunun mücadelesini yapıyorum... Nasıl ki vatan savunması mevzubahsolunca parti farkı yok. Orman savunma mücadelesinde de bütün millet elele vermeli... Ve daha ileri gideceğim, evet efendim, kanunla olsun, sosyal gelişmelerle olsun ormanı kurtaran Türk

vatanını kurtarmış demektir. Yazılarınızda bunu bil-hassa belirtmelisiniz. Türk ormanlarını her kim kurtarırsa, Türk vatanını ebediyen kurtarmak şerefi onun olacaktır. O şahsın, o partinin olacaktır...»

«Beyefendi,» dedim, «ormancılık hakkında çok derin malumatınız var. On beş yıl da orman avukatlığı yapmışsınız. Sizden bir şey rica edecektim. Bu rica edeceğim şeyi sizden daha iyi kimse bilmez sanırsam. Günlere bir izah edecek kimse bulamadım.»

«Nedir?» diye merakla sordu.

«Şehre yaklaşıyorduk.

Dedim ki :

«Bir tapulu kesim, usulsüz kesim diye bir şey var. Tapulu kesimle, usulsüz kesimle ormanlarımızı bitirmişler. Bir iyice izah eden çıkmadı.»

Avukat sevinçle güldü :

«Orman Avukatı iken uğraştığım başlıca iş buydu. Onun için size çok enteresan vakalar anlatabileceğim. Sizden ricam ne adımı yazacaksınız, ne de o vakaları yaratan adamların adını... Zaten şahıslarla değil, davalarla meşgulsünüz. Sonra bir adamın adını yazmışsınız ne olacak... O adam gibi yüzbinlerle kişi var. Yarın yazıhaneme gelin.»

Saat dokuzda yazıhaneye damladım. Avukat bekliyordu. Kapıyı arkadan kitleyip, «Kapalıdır», levhasını astık.

«Büyük, zengin orman müteahhitleri vardı. 1937'-den önce ormanları dikili olarak devletten alırlar, işler satarlardı. Güneyde bu büyük işti. Çok para getiriyordu. Ağacın metre küpünü inanılmayacak kadar ucuza satın alıyor, otuz kırk misli pahalıya satıyorlardı. 1945 yılında Orman İşletmeleri teşkilatını kurup da işe başlayınca müteahhitlerin işleri suya düştü. Açıkta kaldılar, işleri öldü. Bunun üstüne onların da çokları kaçak-

çılık yaptılar. Böylece, bin türlü hilelerle işlerini devam ettirdiler.

1950'de 5653 sayılı kanunun yanlış anlaşılmasından dolayı müteahhitler tekrar sahneye çıktılar. Fırsat bu fırsattır diye başladılar işe.

Müteahhitler köylülerden tapu, tapularının içindeki ağaçları satın almağa başladılar. Üçer, dörder dönümlük, hudutları gayrimuayyen tapular aldılar. Bir misalle anlatayım daha iyi... Bu müteahhitlerin en zenginlerinden biri, on yedi dönümlük bir tapu almış. Eski tapularda dönüm nazara alınmaz, tapu hudutları nazarı itibara alınır. Mesela tapuda on beş dönüm yazılı olan bir tarlanın hudutları içine on bin dönüm, hatta yüz bin dönüm de girebilir. Anadolu'da halen beş dönümlük bir tapuyla otuz bin dönüm tarlaya sahiplenmiş kimseler çoktur. Tapuların yüzde doksan sekizi böyledir. İşte bu müteahhit allem etmiş kallem etmiş on yedi dönümlük tapusu içine yüz bin dönümlük bir sahayı almış. Alış tarzı da dikkate değer. Tapuda şöyle hudutlar var: Cenuben Emine kızın gelin olduğu yer, şimalen yanık çınarın kökü, garben kan mezarı, şarkan pınar. Görülüyor ki yukardaki hudutlar muayyen değildir. Pınar, her yerde pınar vardır. Emine kız nerede gelin olmuştur, Allah bilir onun orasını... Bilirkişi nerede derse orada gelin olmuştur. Bilirkişilerin insafına kalmıştır Emine kızın gelin olduğu yer. Alır bilirkişi Emine kızın gelin olduğu yeri beş saat öteye götürür. Kan mezarı nedir, bilir misiniz? Eskiden orada bir eşkiya, bir candarma vurulmuş, kanı oraya akmıştır. Adettir, kan akan yeri taşla çevirirler. Bu kan mezarıdır. Bu da bilirkişinin insafına kalmıştır. Onu da kırk kilometre öteye çekebilir bilirkişi. Yanık çınarın kökü de en güzel ormanın bulunduğu sahaya kadar gidebilir. Bu da bilirkişinin insafına kalmıştır. Bilirkişinin insa-

fını da söyleyim mi? Bilirkişiler de müteahhidin parayla tutulmuş adamlarıdır.»

«Bu şekilde daleveralarla efendim, yüzbinlerce metre küp orman kesilip yok edilmiştir. Ormancılar bunu kabul etmiş midir? Hayır. Onlar da mücadele etmişlerdir bununla. Bu ağaçları kesenler mahkemeye verilmiştir. Bunlardan bir tanesi dört milyon liralık ağaç kesmesinden dolayı mahkemede iken af çıkmıştır. Bir de bunlar için hususi af kanunu çıkarılmıştır. Müteahhitlerimizi korumalıyız efendim. Toprak gider efendim, müteahhitlerimiz kalır. Bir fincan kahvenin bin yıl hatırı var...»

Avukat dertli adam, aşk adamı, dürüst adam. Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı olmaz olsun. O değil mi belimizi büken.

Manavgat, Elmalı, Kaş, Fethiye, Silifke ve daha birçok ormanlarımızı bu tapulu kesim yok etmiş. Bereket versin ki kırk yıllık kahvenin hatırı o kadar uzun sürmeyip 5653 sayılı kanun için sonradan bir izahname gönderilmiş de durum kurtarılmış.

Şu orman üzerinde nice menfaatler dönmüş. İnılmaz. Veyl saf olanlara...

BİTMEZ TÜKENMEZ DAVALAR

Antalyadan sonra Muğlaya geçtim. Fethiye ormanlarını gezdim. Burada da yangın görmemiş bir tek ağaca rasgelmedim. Yalnız Fethiyenin Seki köyünün Kavacık ormanlarını, orman gibi gördüm. Bir sedir ormanı ki, orman derim sana... İnsanın aklına geliyor : Acaba bu ormanı niçin yakmamışlar.

Yanımdaki Bölge Şefine sordum :

«Acaba niçin yakmamışlar?»

Şef :

«Sedir ormanı kolay kolay yanmaz da ondan. Bir de niçin kesmemişler diye sorsanız.»

«Sorarım,» dedim. «Gerçekten şaşılacak şey.»

«Görüyorsunuz burası dağlar. Sahile de çok uzak. Yol da yok. Taşınması çok pahalıya malolur. Onun için bu sedir ormanı kurtulmuş.»

Fethiyede de tarla açmaları gırla gidiyor. Fethiye için derim ki yeryüzünün cenneti. Köyceğiz için de öyle derim. Hele bir orman bitsin. Bitmesine pek az kalmış. Ben görürüm o zaman onun cennetliğini. Denizi, koylarının güzelliği beş para eder miymiş. Görürüm o zaman.

Köyceğizde tam on gün devam eden bir yanık sahasını gezdikten sonra da Aydın'ın Karacasu İlçesine geldim. Karacasuda tapulu kesim halen devam etmektedir. Şunu da söylemeden geçmiyeyim ki, Karacasu Aydın'ın tek ormanlık bölgesidir. Saksıda çiçek gibi. Nazillide, Bozdoğan'da da var ya, az. Ormandan sayılmaz. Karacasu ormanları da ormandan sayılmaz ya... Yeşillik var. Eğri büğrü ağaçlar var hiç olmazsa. O da bazı yerlerde.

Yıllardan beridir ki Karacasuda halkla Orman Dairesi arasında bir boğuşmadır almış yürümüş. Bir Ali Cengiz oyunu. Ama tam manasiyle bir Ali Cengiz oyunu. Orman Dairesi ağaçları kestirmemek için türlü kanunlar gösteriyor, türlü yollara, kanuni sebeplere başvuruyor. Halk da onun karşısında... Halk demesek daha iyi olur... Halk yalnız alet ediliyor bu işlere. Büyük müteahhitler menfaatlerine halkı alet ediyorlar. Orman Dairesinin hiç bir kanunu, hiç bir tedbiri bu zenginler karşısında sökmüyor. Bir açık kapı, bir yol mutlak buluyorlar. Ve Karacasu ormanlarına kастeyliyorlar. Bir ağaç kesimidir gidiyor. Deme gitsin.

Karacasu ormanlarının yüzde doksanı tapuludur. Yani şahısların mülkiyetindedir. Bunların çoğu da eski

tarihli tapulardır. Eski tarihli tapuların hepsi 4785 sayılı kanunla devletleştirilmiş ve 5658 sayılı kanunla da iade dışında bırakılmış ormanlara ait olduğundan hukuki kıymetini kaybetmiş olup, sahibinin müddeti içinde müracaat edip tapulu yerinin bedelini istemeğe hakkı vardır.

Bunun dışında son iki yıl zarfında yeni tapu tescilleri kanuna aykırı olarak yapılmış, ormanlara «Çam-lı tarla» tabiri kullanılarak tapu verilmiştir.

Bu böyle olmakla Orman Kanununun hükümlerine göre hiç kimsenin bir ağaç kesmeğe hakkı yoktur. Göz göre göre kesemiyorlar da zaten.

Ama türlü usuller bulmuşlar... Ali Cengiz oyunu oynamakta hiç kimse kâbımıza erişemez. Boy ölçüşecek varsa gelsin beri!

Bir gün bakıyorsun Karacasunun falan filan mevkiinde yüzlerce dönümlük orman bir uçtan bir uca tek yaprak bile bırakılınadan doğranmış. İrili ufaklı doğranmış. Bunları kim doğramış? İşte o yok ortada. O doğranmış yerler tapulu ya, sahibi doğru mahkemeye müracaat ediyor. Diyor ki, tarlam içindeki ağaçlar meçhul şahıslar tarafından kesilmiştir. Orman Dairesi ağaçlarımı zaptederek satacaktır. Ağaçlarımın satılmasının önüne geçiniz. Buna **ihtiyatlı tedbir** diyorlar hukuk dilinde. Ve seninki ihtiyatı tedbirini alıyor. Bu sefer ağaçlar açık arttırma ile satılığa çıkarılıyor. Satışa çıkarılan ağaçlara rakip yok. Ağaç sahibi, yahut onun bir akrabası, yahut meşhur tüccarların adamları yok pahasına, arttırmada rakip olmadığı için ağaçları satın alıyor. Mahkeme sonunda adam beraat ederse, zaten beraat ediyor, el elde, baş başta. Yok beraat edemezse açık arttırma ile çok ucuza satılan ağaçların bedelini Orman Dairesine ödüyor ki, bu devde kulak bile değildir. Dediklerine göre, pek ödedikleri vaki değilmiş.

Bu hususta çok şeyler yazılabilir. Ama ispat hakkı diye bir şey tanınmamış gazeteciye. Burada bir takım dolaplar dönmüştür. Bu kadarlığını yazabilirim.

Neden sonradır ki Orman Dairesi bu ihtiyati tedbirlere ve satışlara bir çare bulmuş. Açık arttırmalara kendisi girmeğe ve satılan ağaçları satın almağa başlamış. O zaman oyun biraz durmuş.

Avukat diyor ki :

«Yakında buna da bir çare bulacaklar...»

Ben bir tanesini söyledim. Daha öyle tahrip usulleri var ki, akıl sır ermez. Öyle yol buluyorlar ki şu ke-resteciler, şaşıp kalırsın. Mademki elinde tapusu var. Geri dur orman dairesi...

İşletme Müdürü Burhaneddin Şener inanmış adam. Şu ormancılardan hangisi davasına inanmamış ki... Yoksa bu kadar kırtasiye, bu kadar mücadele içinde çalışabilirler miydi? Adam aç kalır da buna dayanamaz. Uyku yok dünek yok. Üstelik de kötü adamsın. Partiler gelir çöker, politikacılar yüklenir, halk yüklenir. Şu iki cami arasında kalan var ya, tam ormancı...

«Karacasu yüzünden canımdan bıktım...» diyor. «Ne yapacağımı şaşırdım. Bir çıkar yol yok. Ne tedbir alırsan al, bir yolunu buluyorlar.»

Halkı da görelim dedik. Tüccar bulursak onlarla da konuşalım...

Bu tüccarlardan birisinin dükkanında oturmuş konuşuyoruz.

Adamlar kanunu yutmuşlar. Bana o kadar çok kanun maddesi okudular ki ezberden, şaşkına çevirdiler. Bütün ormanları bir günde tıraşlasalar bile hakları var, diyesim geldi.

«Orman Dairesi haksızlık yapıyor. 5653 sayılı kanunun D. fıkrası der ki: 'Sahayı otuz dönümden az ve Devlet ormanlarına üç kilometre uzak olursa orman sayılmaz.' Ama Orman Dairesi sayıyor. Şöyle ki: Bu

üç kilometrelik arada gene şahısların çamlı tarlaları var. Bu şahıslar o tarlaları kesecek olsalar arada üç kilometrelik bir saha açılacak. Aradaki ormanları devlet ormanı sayınca, yakın oldukları için, bizim üç kilometre uzak orman da Devlet Ormanlarının bitişiğinde olmuş oluyor... Bu büyük haksızlık ve kanunsuzluk. Sonra Medeni Kanunun 644'üncü maddesi der ki: 'Bir araziye sahip olmak demek alt ve üstüne sahip olmayı tammun eder.'

Bu konuşan yaşlı bir adamdı. Genci aldı :

«Bu kanuna göre, tarlalarımızda biten ağaçlar bizimdir. Kimse elimizden alamaz. Eğer Devlet bunun önüne geçmek istiyorsa tapularımızı satın alsın. Yoksa haksızlık ediyor. Burada tapusuz olarak bir karış toprak bile bulamazsınız. Şu karşıdaki yüce dağ var ya, ona Baba dağı derler, onun sivrisi bile tapuludur. Oraya tapu alınır mı? Almış. Belki Baba dağının sivrisi de bir gün işe yarar.»

Gene yaşlı adam aldı sözü :

«Bakın burada hiç mi hiç yangın olmaz. Yıllardır yangın kazara bile çıkmamıştır. Çünkü orman tapuludur. Bir gün gelecek ki, köylü ormanı alacak umudunda... Sonra bir ormanı tahdit komisyonu geldi. İşleri o berbat etti işte... Ağaçları zamanla tıraşlanmış tarlaları sahiplerine verdi de ağaçlıklı tarlaları orman saydı. Köylüler de ne yaptılar bu sefer... Tarlalarındaki ağaçları tüccarlara meccanen verdiler. Sırf tarlalarındaki ağaçlar yok edilsin diye... Tüccarlar ormanları kestiler kestiler gittiler, köylüler suçlu olarak mahkemelere verildiler... Asıl komisyon sebep oldu büyük ağaç kesilmesine.»

Genç adam aldı :

«Peki biz bu çamlı tarlaların arazi vergisini yıllardan beri veriyoruz. Buna ne buyrulur?»

Bence diyecek söz yok. Bu işin uzmanları söylesin. Benim görüp bildiğim her yerde, her yanda ormanların yok olduğudur.

Şu yağmurlar da yakamı bırakmadı. Karacasu dağlarını gezip orman tahribatını göreceğim. Fırsat vermez. Ama benim gezip görmem gerek. Ver elini Seki, ver elini Karıncalı dağları... Yağmur hışım gibi inerken çıktık yola... Yüzlerce dönümlük kesilmiş, kökleri öyle durur ağaçlar gördüm. Bir on kadar daha yeni kesilmiş, çamları daha kurumamış tarla gördüm. On tarladaki binlerce ağacı meçhul şahıslar kesip ortadan kaybolmuşlar... Ve tarlaların sahipleri, orman dairesi karşılıklı mahkemeye başvurmuşlar. Zarar ortada, ne kazandık dediği gibi.

Şimdi halen Karacasu Orman Şefliğinin 400 tane böyle davası var.

SANKİ ÇARESİZ DERTLER!..

Oradan İzmir'e geçtim. İzmir'in Kemalpaşa, Karaca-dağ ormanlarını gördüm. Bu ormanlarda da ağaca benzer ağaç arama. Yangın silip süpürmüş. Yangından başka İzmirde açmacılık her yerden çok. Çünkü burada toprak nisbeten verimli ve pahalı. İzmirde bir de kaçakçılık var. İzmir İşletme Müdürü Hakkı Özkanla bir gece sabaha kadar kaçakçı peşinde dolaştık. Macerası uzun. Her yıl İzmir ormanları 10.000 metreküp ağaç verebilir. Fazla santim veremez. Ormancılık da yılda on bin metreküp ormanı kesip ambalaj sandıklığı için isteyenlere satıyorlar. Halbuki İzmir'in yılda 30.000 metreküp ambalajlık keresteye ihtiyacı var. Böyle olunca yirmi bin metreküplük bir kereste kaçak temin ediliyor demektir. İnsanın ha gayret diyeceği geliyor. Ha gayret hangi il önce bitirecek ormanlarını. Böyle bir yarış olsa İzmir birinci gelecek gibi geliyor bana...

İzmir ormanlarını da gezdikten sonra Hakkı Özkanla Manisa işletmesine geçtik. Hakkı Özkan da gördüğüm insanların en tatlılarından... Her orman yangınında gözleri dolu doluveriyor. Toprak taşınması üstüne İzmir gazetelerinde epeyce yayını var. İşinin adamı bir genç.

Yolda bana önce kireç ocaklarını gösteriyor. İzmir'in yakınları hep kireç ocağı.

«Bu ocaklardır,» diyor, «bu dağları hep böyle kel bırakan...»

Sonra yolda bana fundalıklar gösteriyor.

Bizimkiler orman ilmini de bize benzetmişler. Makilik, baltalık, koruluk diye üç kısma ayırmışlar. Baltalıkla makilik dediklere yerlere ver etmişler baltayı. Halbuki ormancılık ilminde yalnız bir orman vardır. Makilikler, baltalıklar dediklerimiz, türlü sebeplerle dejenere olmuş ormanlardır. Bu ormanlar nasıl dejenere olmuşlardır? Gezdiğim gördüğüm yerlerde bütün ormancılar bunun üstünde durdular. Hakkı Özkan da ötekiler gibi. Beni bir yamacın altında durdurdu ve bir makiliğe götürdü.

«İşte bu makilik keçinin eseridir.»

Misal olarak bir ağacı gösterdi :

«Şu ağaca bakın. Bu ağaç yere yapışmışcasına yayılmıştır. Uzayamamasının sebebi keçidir. Çıkan dallarını yer. Ağaç da bu yüzden uzayamaz, yayılır. Bu ne ağacıdır? Pırnal meşesi... Bunun boyu iki karıştır. Halbuki beş metre boyunda pırnal meşesi vardır. Keçi bir ormanın üremesinin, gençlik yetiştirmesinin önüne geçer. Çıkan gençliği yer, çıkan gençliği yer.»

Pırnal meşesini hepimiz görmüştüzdür. Yollarda, yamaçlarda yere yapışmış gibi küçücük, incecik bir ağaçtır. Şemsiye gibi yayılmıştır. Ben şimdiye kadar bu meşenin yarım metreyi geçmesini görmemiştim. Söyleseler inanmazdım. Ama üç metreliğini, dört metreli-

ğini gözümle gördüm. İnandım ki bu keçinin ettiğidir. İnandım ki bu dağlar keçinin kel bıraktığı dağlardır.

Hakkı Özkanın başından geçmiş enteresan yangın olayları var. Özkan diyor ki :

«Yedi yıllık mühendisim. Yedi yılın yedi Otuz Ağustosunda da bayramı yapamadım. Yedisinde de köylüler tatilden istifade ederek yangın çıkardılar.»

Bu Otuz Ağustos yangınlarında çektiklerini öylesine anlatıyor ki Hakkı Özkan, dinlemeğe değer.

Eski orman bölgeleri cırılçıplak... Dağlar öylesine soyunmuş, toprak öylesine akmış ki, dağların tepeleri, sırtları testere gibi, testere gibi akmış... Akmakta devam ediyor. Geçtiğimiz bir iki çay kıpkırmızı akıyordu. Yıl on iki ay hep böyle akarınışı bu çaylar. Ormanlık bölgelerden gelen sular böyle değildir. Pırıl pırlıdır. Dibine kitap düşse okunur. Öyle aydınlıktır. Çünkü taşıyacak toprak bulamaz.

Bir sel deresinden girdik. Kuru dere yani... Yanı yönü habire akmıştı. Dere günden güne, yıldan yıla genişliyor... Dere ta karşıki dağa kadar uzanıyordu. Toprak taşınmasından böyle yüzlerce binlerce dere meydana gelmiş. Toprak akıyor babam akıyor. Bazı yerlerde de toprak kalmamış. Bu sefer taşlar akıyor. Çakıltaşları. İşte bu felaket...

Seller oluyor. Bir tufan gibi. Göz açıp kapayınca kadar her şeyi basıp geçiyor. Bu sele, kurak, ormansız dağların seline ne baraj dayanır, ne set...

Orman olmayınca düşen yağmurlar aynı hızla toprağa değer ve aynı hızla akmağa, birleşerek sel olmağa başlar... Halbuki ormanda yağmur damlaları ilk önce dallara, yapraklara düşüp hızlarını kaybettikten sonra toprağa düşerler. Ormanın altındaki çürümüş topraklar suları sünger gibi emip sonra yavaş yavaş bırakırlar. Böylelikle sel olayı olmaz. Bazı Avrupa memleketleri baraj inşasına başlayacakları zaman, yıllar ön-

ce o suyun gözünün bulunduğu dağları ağaçlandırıyorlar, ondan sonradır ki baraj yapıyorlarmış... Yoksa seller, baraj ne kadar sağlam olursa olsun, bir gün alıp götürüyormuş...

Bu anlattığım yerler Manisa, Balıkesir, Eskişehir, Muğla, İzmirdir... Türkiyenin hemen her yerinde sel olayı var. Toprak taşınması var. Son yıllarda sel baskınları gittikçe çoğalıyor ve afet halini alıyor. Bu, ormanların bitmesindendir. Dağlardaki bir iki ağaç da biterse, ki çok az zaman kalmıştır, sellerin önünü ne barajla, ne de başka suni tedbirlerle alamayacağız. Tekrar orman yapmak zorunda kalacağız. Toprağı taşınmış dağlarda da orman yetişmez... Korkunç bir şey bu...

Manisa - Turgutlu... Turgutluda Irlamaz çayı... Irlamaz çayı Manisa ovasının büyük felaketi... Irlamaz çayı bir kilometre genişliğinde çevresine çakıl yığmış... Bu bir kilometrelik çakıl sahası çay boyunca uzanıyor. Gün geçtikçe bu saha boyuna genişliyor. Bağları, tarlaları içine alıyor. Bütün Turgutlu ovası çakıl, taş tehdidi altında. Etrafına uzunca bir set yapmışlar ama dinlemiyor. Dinlemez de... Belki otuz yıl sonra bütün ova çakıla kesecek. Ormansız bunun önüne geçilmez. Eğer Manisa ovasını kurtarmak istiyorsak dağlarını şimdiden ağaçlamağa bakalım. Ama biz kesiyoruz ağaçlarını... Bir de ağaçlayacak mıyız! Benimki de ne ham hayal.

Urganlı köyüne girerken yolda bir arabayı durdurduk. Arabaya iki zayıf at koşulmuştu. İki kişi vardı arabada. Bir genç, biri de yaşlı. Yaşlı adam Turgutlunun içinden olurmuş... Genç adam da Urganlıdan.

Adamla çayın olduğu yere gittik.

«Senin çocukluğunda, bu çayın çakıllarının genişliği bu kadar var mıydı?»

Yaşlı adam güldü :

«Benim çocukluğumda, bir insan bu çayın bir tarafından bir tarafına atlayabilirdi. İşte şimdi bazı yer-

ler yedi yüz, bazı yerler bin metre gelir. Her yıl da gittikçe büyüyor. Bütün Gediz ovası çakıl olacak oğul, bütün çakıl...»

Sordum :

«Peki bunun sebebi ne?»

«Ormanın dağlarda bitmesi...»

Yemin ederim ki bu köylüleri ben söyletmiyorum. Hepsi kendi dertlerini, topraklarını dertlerini herkes-ten, hatta bilginlerden bile iyi biliyorlar.

Sormağa devam ediyorum ve hayretler içinde kalı-yorum.

«Tarlalar, bu batan tarlalar sizin. Orman kesilme-sine bir çare bulun.»

«Bulunmaz.»

«Neden?»

«Fakir fıkara ne yesin? Tarla açmak zorunda ora köylüleri de...»

«Dağlardan ovaya insinler...»

«Ovada tarlanın dönümü bin lira...»

«Eskiden niçin bu kadar açma yoktu?»

İhtiyar :

«Nüfus çoğalıyor. Nüfus çoğaldıkça da geçim dara-lıyor. Tek çare orman... Ormanı kesiyorlar.»

«Peki ne çare düşündünüz?»

«Hiç bir çare... Bu gidişle bütün ova...»

Yıl yıla uymuyor. Çay gittikçe daha çok çakıl ge-tiriyor. Buna çare?

ORMAN DERTLERİNİN BİRİCİK ÇARESİ

«Türkiye ormanları normal olarak yılda ancak 3,5 milyon metre küp ağaç verebilir. Halbuki her yıl bu ormanlardan 17 milyon metre küplük bir ağaç alınıyor. Şimdiki hızla kesime devam edilirse, yirmi, yirmi beş yıl sonra memleketin bütün

ormanları tükenmiş olacaktır. Bu anormal işletme ne nispeten küçük çapta olan kereste sanayisinin, ne de büyük şehirlerin ihtiyaçlarından doğmaktadır. Bu durum, ormanlarda, ormanların dolaylarında yaşayan köylülerin ihtiyaçlarından ileri gelmektedir.»

«Comment améliorer l'hydrologie de l'Anatolie grâce à la biologie et à l'écologie» adlı makaleden.

Prof. Franz Heske

Hamburg ve İstanbul Üniversitesi Profesörü

Profesör Heske aynı makalesinde ormanların, bir memleketin suları, iklimi üstünde çok büyük tesiri olduğunu gösteriyor. Ormanlar, tıpkı büyük denizlerin gördükleri vazifeyi görür, diyor. Dolayısıyla bir bölgenin ormansız kalması o bölgenin kurulmasına, çölleşmesine yol açar, diyor.

Bu iklim meselesinde Batı ve Ekvatoryal Afrikanın geniş ormanlarını misal göstererek, bu ormanların Afrika için Büyük Okyanus rolünü oynadıklarını söylüyor.

Orman toprağı sünger gibidir. Yağmur sularını çekmekte, onları sonradan yavaş yavaş bırakmaktadır. Bu sular yer altı sularına, sonra da nehirlere karışmaktadır.

Anadolunun ikliminde bitkiler ve bilhassa ormanlar kesin rol oynamaktadır. Anadolu'nun iklimi yüzde yüz ormana bağlıdır. Bunu Profesör Heske de böyle diyor, öteki bütün ilim adamları da aynısını söylüyor.

Profesör Heske yalnız ihtiyaçlık kereste kesmekle yirmi yıl sonra ormanlarımızın tükeneceğini söylüyor. Ya yangın, ya açma, ya kaçakçılık, ya yakacak odunluk, ya yalabuk, ya keçi!.. Tapulu, usulsüz kesim de var.

Var oğlu var. Daha bizim bilmediğimiz kimbilir başka ne kadar tahrip şekilleri var. Mesela yangın üstüne bir iki rakam vereyim. Bu kadarcığı bile işin fecaatini apaşık göstermeğe yeter. 1951'de, bütün yurttta 628 yangın olmuştur. Bu orman Genel Müdürlüğünün verdiği rakamdır. Hiç düşünmeden bunu iki üç misline çıkarabiliriz. Neyse, rakamı olduğu gibi kabul edelim. 1952'de ise yangın adedi 1282'ye yükselmiştir. Bu korkunç bir artıştır. 1938'den bu yana yangın adedi boyuna artmaktadır. 1938'de 398 yangın olmuştur. Bu yılki yangın miktarını alamadım. Yalnız bir iki ildeki yangın adedini verirsem işin korkunçluğu daha iyi meydana çıkar. Antalyada 187, Muğlada 180, İzmirde 137. Bu yangınlar içinde fasılasız bir hafta devam etmiş yangınlar vardır. Varın gerisini de siz hesap edin. Memleketin ne büyük bir tehdit altında olduğunu görün.

Röportajımızda daha önce de gördük ki tarla açmacılık orman tahribinde büyük rol oynuyor. Bunu türlü misallerle, türlü yaşayış tarzlarıyla gösterdik. Köylü orman sahalarını daraltarak, ziraat sahası açmaktadır. Gördük ki ormandan açılan tarım alanları tarıma elverişli değildir. Açılan tarlaların ömrü en çok üç yıldır.

Türkiye'nin nüfusu 1927'de 13 milyondur. 1950'de 21 milyona yükseldi. Şimdi 25 milyonu bulduğu söyleniyor. Gene Profesör Heskenin dediğine göre Türkiye'nin zirai kesafeti bir kilometre kareye 165'dir. Bu bazı çok sıkı sürülmüş Avrupa memleketleriyle mukayese edilecek olursa tam iki mislidir. Halbuki toprağın verimi buğday olarak yarısından daha azdır.

Nüfusun böyle hızla artması memleketin ekonomisi üzerinde baskı yaratmaktadır. Bu baskı da yüzde elli olarak ormanların zararıyla vukua gelmektedir.

Her neyse biz gördüğümüzü söyleyelim. Açma da büyük bir felaket halini almış, her yıl yüzbinlerce dö-

nümlük ormanı silip süpürmektedir. Ve yüzbinlerce dönümlük vatan parçası her yıl denize akmakta, bize de kel dağlar, kayalıklar kalmaktadır.

Üçüncüsü keçidir. Türkiyede 15 milyon keçi tesbit edilmiş. Bu doğru değildir. Herkes bilir ki vergiden kaçmak için köylü keçisinin ancak dörtte birini yazdırır. Ben de çok iyi bilirim. Buna göre Türkiyede altmış milyon keçi vardır. Haydi biz yanılmış olalım da otuz milyon keçi var sayalım. Bu otuz milyon keçi nedir bilir misiniz? Türk ormanlarına girmiş otuz milyon balta... Tam otuz milyon keskin balta. Gece demeden, gündüz demeden, yorulmadan işleyen otuz milyon balta... Mübalağa ettiğimi sananlar gitsinler de ormanları bir görsünler. Böyle yangınlar, açmalar, keçiler olmasaydı o yüce dağlardaki ormanların biteceği mi vardı. Ama bitmiş. Ama orman denecek orman kalmamış.

Profesör Heskenin yirmi, yirmi beş yılına yangını, keçiyi, açmayı da eklersek Türkiye ormanlarına bitmiş nazarıyla bakabiliriz. Ben gezdiğim yerlerde ancak birkaç tane orman görebildim. Öteki eğri büğrü, gençliği tükenmiş, yanmış, keçi tarafından tüketilmiş yeşilliklere kim orman diyorsa beri gelsin. Bu gidişle o yeşilliklerin de ömrü olsa olsa on yıl sürer. On yıl sonra köylünün dediği gibi tek yeşil toprağa rasgelemeyiz.

Orta Anadoludan geçerken o kıraçlık, o kuraklık, o zalim tabiatın verimsizliği, kısırılığı karşısında adamın yüreği ağzına geliyor. Orta Anadolunun o Allahın belası tabiatında insan yaşayabiliyorsa, o kurağa, kızgın saca benzeyen bozkıra yılda hiç olmazsa bir kere olsun yağmur düşüyorsa o da kıyılardaki orman şeritlerinin yüzü suyu hürmetinedir. Eğer Kızılırmak, Yeşilirmak, yüzlerce, binlerce cılız çay akmakta devam ediyorsa o kıyılardaki bir tutam kalmış ormanlığın yüzü suyu hürmetinedir.

Ve insanlarımız, Orta Anadolu insanları kendilerinde tabiatın haşın kuvveti karşısında yaşamak gücünü bulabiliyorlarsa bu kestiğimiz, yaktığımız, harabetmek için bütün kuvvetlerimizi seferber ettiğimiz bu birkaç ağacın yüzü suyu hürmetinedir.

Ormanlarımızı bu beladan nasıl kurtarabiliriz?

Gördük ki orman içindeki köyler zaten köy değil... Mesela Hopadan Trabzona kadar bir tek köy var diyebiliriz. Köyler yok. Dağınık, her biri ötekine bir saat uzaklıkta, beş saat uzaklıkta evlerden meydana gelmiş bir köy diyebiliriz. Maraştan Marmarise kadar da aşağı yukarı böyle. Böyle köy olmaz. Dünyanın hiç bir medeni ülkesinde de böyle köyler kalmamıştır. Kalamaz da... Bu yüzde beş yüz gerilik demektir. Bu köylere hiç bir teşkilat götüremezsiniz. Ne okul, ne sağlık teşkilatları... Daha bilmem neler... Hiç bir kuvvet bunları kalkındıramaz. Çünkü bunlar daha toplum haline gelememişlerdir. Ondan ötesi... Bunlar böyle kaldıkça inanılmaz bir sefalet içinde yaşamağa mahkûm kalacaklardır. Başka yolu yok. Yüz yıl, bin yıl geçse de, dünya medeniyeti kafamızın alamayacağı kadar ilerlese de, bunları bin yıl sonra gene bıraktığımız gibi bulacağız.

Ama onlar oralarda uzun zaman kalmayacaklar. Orman bitip de kayalarla başbaşa kalınca göç edeceklerdir.

İlk iş, orman bitmeden bu insanları iskan etmeliyiz. Başka hiç bir çaremiz yok. Orman bitip de bunlar milletin başına bela kesilmeden... İskan etmeliyiz.

Selahiyetli bir orman mütehassısı diyordu ki bu dağlardaki insanlar yaptıkları birkaç yıllık tahribatın geliriyle iskan edilebilirler.

Teklifim şu : Orman hudutları çizilmeli, buna göre büyük haritalar yapılmalı, memleket bölgelere ayrılmalı, bölge bölge her yıl, her bölge indirilip, önce tesbit edilmiş, köyleri kurulmuş yerlere yerleştirilmeli... Bunun için üç yıllık, beş yıllık, on yıllık planlar yapılmalı.

BU DİYAR BAŞTAN BAŞA

Ormanlara kesinlikle balta sokmayı yasak etmeliyiz.

Vakit çoktan geçti. Boş dağları, kel toprakları yeneden ormanlamağa çalışmalıyız. Türkiye topraklarının yüzde 13'ü orman diyorlar. Yüzde beş bile kalmamış. Halbuki bir memleketin topraklarını normal olarak yüzde otuzu orman olmalı.

Eğer bu topraklarda yaşamağa niyetliyse, hemen işe başlamalıyız.

16.12.1954

KUTSAL BALIKLAR VE CEYLANLAR ŞEHİRİ URFA

Ne kadar gün ışığı varsa hepsini bir araya toplamışlar, getirip Urfanın üstüne aktarmışlar. Otobüs tabaka tabaka toz altında kalmıştı. Yol boyunca toz direkleri salınıp duruyordu. Altına bulaşmış bir toz bulutunu esen yalın gibi bir yel oradan oraya savuruyordu.

Urfaya girdiğimizde hiç birimizde konuşacak hal kalmamıştı. Bütün otobüs sızmıştı. Bu toz kasırgasından sonra Urfa açıldı. Evleri ortaya çıktı. Yorgun argın, bitmiş, sallanarak otobüsten, şehrin dışındaki garajda indik. Yaprak kımıldamıyordu. Arada, inceden bir yalın yeli esiyor, sonra hiç esmemiş gibi kesiliveriyordu. Elle tutulur, taş gibi ağır, kıpkırmızı, bir sıcak çökmüştü... Ne kadar gün ışığı varsa... Yalan değil.

Alt yanı Haran ovası, Suriye çölü, Ceylanpınar, Mardin çölünün serapları... Üst yanı Suruç ovasının düzlüğü... Antebın kırmızı topraklı, yangın yerine dönmüş tepeleri... Orta yerde Urfa. Dört bir yanı kel, kıraç, bozarmış tepeler. Güneşten yanmış, benek benek olmuş, el değince un ufak olacakmış gibi duran kayalar. Tepelerin çukurunda Urfa. Başucunda kalesi öylece salınıp duruyor.

Orta yerde, bavulum elimde öyle bunaldım kaldım. Susumdan da dilim damağım kurumuş. Duyardım. Ur-

fadaki Halilrahman gölünü duymayan yok. Anzelhayı duymayan yok. Geldiğimiz yerde, kalenin dibine doğru kuytu, ıslak, karanlık bir yeşillik tütüyor. Göğe kadar uzanıyor gibi geliyor insana. İlk bakışta.

Yanından geçen delikanlıya:

«Anzelha mı?» diye sordum.

«Odur,» dedi.

Anzelhaya yöneldim. Tüten yeşillik, koyu, karanlık, durgun göl. Urfalıların parkı... Sekiz saatlik, toz duman, sıcak, koku, ter içinde yolculuktan sonra, bu çölde, böylesi inanılmaz bir yeşillik. Antep Urfa arasını giden bilir. Yol da bir yol ki... Bu yoldan sonra... böyle bir cennet köşesi... Urfada taş toprak, ağaç, bulut, kale, mağara, her şey bir efsaneye girmiş. Urfa mucizeler şehri. Herkesin dilinde Urfadan bir efsane. Şu dere diyorsun, o, diyorlar, Hacca gitmek isterken, Urfada konaklıyan, o gece gelip Urfayı basan, evleri alıp götürən sele karşı, hac parasını bu derenin açılması için harcaııp, evine geri dönen bir hatunun eseridir. Ünlü Türkmen boyu Karakoyunlu beyinin kızkardeşi olan hatunun... Şu ağaç... Onun da var. Urfayı görmiyen, Urfada Halilrahman gölünü görmiyen, buranın taşı toprağı neden efsaneye kesmiş bilmez. On beş dakika içinde Halilrahman gölü kıyısında, dışarıyı, tozu dumanı, taş gibi ağır sıcağı, yalım gibi esen yeli unuttum. Kuş gibi hafifledim. Anadan yeni doğmuş gibi. Huzur -Allah kahretsin şu huzur sözünü de- duydum. Huzur diye anlatmak istedikleriyle hiç karşılaşmamıştım. Sınırsam o dedikleri şey burada, Halilrahman gölünün kıyıcığında, taş gibi, öldürücü bir sıcaktan sonra Anzelhanın yeşilliğinde.

Urfalıların Halilrahman diye adlandırdıkları bu göl iki parça. Ötekine de Anzelha diyorlar. Gölün kıyısın onarmışlar. Bu yüzden göl büyücek bir havuz gibi duruyor. Beyazıttaki havuzun yedi sekiz büyüklüğünde bir

havuz. Bu havuzun gözü nereden kaynıyor? Belli değil. Her kime sordumsa, doğru dürüst bir şey söylemedi. Gölün kıyıları asırlık, ulu ağaçlarla çevrili. Dalları sarkmış. Koca ağaçların altına temizce bir lokanta yapmışlar. Gazinosu da var. Sonra parktan bir parça yer ayırıp, iki ucuna şöyle yazılar yazmışlar: «Ailesi olmıyan buradan geçemez.» Efendim, işte bu iki yazı arasında kalan yere yanında karısı olmıyan vatandaş giremiyor. Kayseride de böyle bir şeyle karşılaştım. Şehir Kulübünün bahçesinde bir yere oturmuştum. Kimsecikler yoktu orada. Arkadaşları bekliyordum. Garson geldi. İçecek bir şey istedim. Getiremeyeceğini söyledi. Şaşırdım. «Burası aile yeri, karşıya geç de ne istersen getiririm,» dedi. Eh canım, bu kadarlık da olmasın mı artık? Demokrasi icabı.

Duymuştum, duymuştum ama, bu kadarı da aklımdan, hayalimden geçmezdi. Gölün içi balıkla döşeli. Balıklar suyun yüzünde üstüste tembel tembel yatıyorlar. Kımıldamıyorlar. Durgun, ölü. Ama göle bir yaprak, bir parça ekmek düşmesin; ölü balıklar canlanıyor yıldırım kesiliyor, birbirinin sırtına binerek düşen parçayı kapmağa koşuyorlar.

Bir gün sabahtan öğleye kadar bu balıklarla uğraştım. Yandaki bahçelerden kucak kucak dut dalı toplattım, balıklara attım. Kocaman bir dalı suya atıyorum. Dal suya değer değmez balıklarda bir kaynaşma... Dal her biri her yerden saldırdı. Göz açıp kapayınca kadar, dalda bir tek yaprak kalmadı. Çırılçıplak suyun yüzünde yüzdü durdu. Ne kadar dal atıyorsam hepsi öyle oldu. Balık yaprak yer mi diyeceksiniz. Ne bileyim ben, yer mi yemez mi gidip Halilrahman gölünde görün.

Yanımdaki Cumhuriyet muhabiri Naci İpeğe sordum:

«Sahiden hiç kimse bu balıklara dokunamaz mı?»

Ötedeki ak sakallı yaşlı adam atıldı:

«Kimin haddine oğul, kimin haddine ki... Sen bu balıklar nedir bilir misin? Kimdir bu balıklar bilir misin? Bu balıklara el dokundurmanın...»

Yanımıza geldi:

«Sen herhalde yabancısın oğul. Bu balıklara kötülükle bakanın gözleri kör olur. Yemeğe teşebbüs edenler çok olmuştur. Ya yerken, lokma ağzında iken ölüvermiş, ya da sonradan, gün atlamadan başına bir felaket gelmiştir. Yağma mı var oğul, yağma mı var kimse dokunsun bu balıklara... Bak bak balıkların sırtına. İyi bak oğul. Ne görüyorsun söyle.»

«Kara kara lekeler.»

«O kara lekeler nedir bilir misin oğul?»

Gözlerimin içine baktı.

«Bilmem,» dedim.

«Onlar, o lekeler yanık yerleridir. Yangından sonra... Hazreti Halil İbrahim...»

«Hiç kimse yiyemez demek ki. Göl bir yandan da akıp gidiyor. Bu gölden ayrılıp giden sularla balıklar da gidiyor. Aşağılarda da bu balıkları tutamazlar mı?»

«Tutamazlar. Bir gün, bundan iki üç yıl önce bir subayla bir öğretmen, dinlememişler, ne gelirse gelsin başımıza demişler. Tutmuşlar balıkları, güzelce kızartıp yemişler. İkinci gün subay attan düştü öldü. Öğretmen de aylarca yatağından çıkamadı. Memleketine gitti. Şüphe yok, o da ölmüştür. Yağma mı sandın oğul, yağma mı sandın?»

Balıkları, ceylanları, taşları kutsal. Güneyde Urfa demiyorlar da Urfaya, ceylan gözlüler diyarı diyorlar. Efsaneler diyarı... Kutsal diyar.

URFALILARIN ÜNLÜ «MANCINIK» EFSANESİ

Urfanın en hoş, insanın kolay kolay ayrılamıyacağı yeri, göller kıyısı. Ağaçları, akpak camileri, sıkır sıkır

suları... Sabah ögle hep Halil İbrahim camisindeyim. Caminin içine oturup düşünüyorum. Serin. Dört bir yanımdan, caminin duvarları dibinden, odaları içinden sular akıyor. Çok da güzel bir yapısı var. Bu camide insanın içine bir gariplik, bir karanlık çökmüyor. Bir ölüm havası çökmüyor. Aydınlık. Camide ak sakallı yaşlı adamlar da var. Salih Efendiyle ahbap olduk. Her Urfalı gibi, o da Urfasını seviyor. Boyuna Urfadan konuşuyor. Ögle sıcağı çatır çatır ederken biz caminin aydınlığında, serin suların başında keyif çatıyoruz. Urfaya dair her şeyi en iyi Salih Efendi biliyor.

Urfa kalesinde minare kalınlığında, uzun iki sütun vardır. Kale yıkılıp harap olmuş, onlar öyle dimdik duruyorlar. Sütunlar tek parça taştan yapılmış değil, duvar gibi parça parça taşlardan örmüşler. Bu karşılıklı iki kocaman sütuna Urfalılar «Mancınık» diyorlar.

Salih Efendiye:

«Kale yıkılmış bitmiş de, bu sütunlar nasıl öyle dimdik kalmış?» diye sordum.

«Evvela çok sağlam yapılmıştır. Sonra kaleyi, taşları için insanlar harap etmiştir. Halbuki efendim mancınıklara kimse el süremez.»

«Neden?»

«Süremezler. Çok çok tehlikelidir. Amanallah... O mancınıklar yıkılacak olsun... Felaket. Felaketi o zaman gör. Dünya nasıl un gibi savruluyor o zaman gör. Atom bombası neymiş. Mancınıklar yıkılsın da atom bombalarını o zaman gör.»

Salih Efendinin dilinin altında bir şey vardı.

«Nesi var bu mancınıkların? Atom neresinde bunların? Bildiğimiz basbayağı iki sütun...»

«Öyle değil arkadaşım, öyle değil. Kazın ayağı öyle değil. Hey bire oğul, dünyada neler var, her bir taşın altında neler var, bilinmez. Dünya bilinmezlerle dolu. Bak sana söyliyeyim, bu mancınıklar neden yıkılmamışlar da

bu zamana kadar kalmışlar. Yıkılmıyacaklar da... Kıyamet gününe kadar öyle kalacaklar. Bu mancınıklardan birisinin altında yeryüzünün en büyük hazinesi var. Eğer çıkarılırsa, altını bütün dünyayı donatır. Ama çıkaramazlar. Mancınıklardan biri yıkılırsa kıyamet kopar, birinde de dünyanın en büyük hazinesi...»

«Canım, hazine olanı yıksınlar, ötekine de dokunmasınlar.»

«Yağma yok» dedi. «Yağma yok. O hazineyi oraya koyan, o sihri yapan ahmak mı? Hazinenin hangi mancınıkta olduğu belli değil. Ya hazine var diye kıyamet mancınığını yıkarlarsa... Onun için kimse hazine aramaya cesaret edemez. O hazine orada öyle kalır. Kıyamet gününe kadar kalır. Mancınıkları yıksak, şimdi şimdi, hemencecik kıyamet kopuverir. Ne Alamanı kalır, ne Fransızı. Dünya yekten un ufak olur.»

Sonra başladı uzun uzun mancınıklar niçin, nasıl kurulmuş, onun hikayesini söylemeğe. Ne kadar karşılaştıkça camide Salih Efendiyle hep mancınık hikayesini anlattı.

«O zamanlar buraları Nemrut idare ediyormuş. Zulmünün üstüne zulüm yokmuş. İnsanları diri diri ateşe atıp yaktırıyormuş. Yeryüzü, yeryüzü oldu olalı hükümdarın böyle zalimini görmemiş. Halk amanallah demiş şerrinden. Yıllardan bir yıl, günlerden bir gün Nemrudun sihirbazları remil atmış, bakmışlar ki, işler kötü, karanlık... Bir çocuk doğacak bu yıl, Nemrudu öldürecek, halkı da hak dinine davet edecek. Bunu Nemruda söylemişler, Nemrudun öfkesi başından çıkmış, demiş, varın bu yıl ne kadar gebe kadın varsa öldürün. Düşmüşler ortalığa ne kadar gebe kadın, ne kadar yeni doğmuş çocuk varsa öldürmüşler. Bunlar arasında Zeliha adında bir genç kız varmış. Kocası yok. O da gebe olacak değil ya. Zelihanın gebeliği de belli değil. Sonra da Zeliha kaçmış, bir mağaraya sığınmış. İşte bu mağara.»

Caminin içinde ayrı bir oda var. Kapısı kapalı. İmam geldi, açtırdık. Önce bir su gördük. Gölün suyu oradan akıp gidiyor. Sonra uzayıp giden bir mağara. Nemli. Önüne parmaklıklar gerilmiş. Yeşil boyalı.

«İşte Zeliha çocuğunu buraya doğuruyor. Dallardan bir beşik yapıp içine yatırıyor. Çocuğu bırakıp gidiyor. Çocuğun sesine gelenler oluyor, onlar gelip mağaraya baktıklarında hiç bir şey göremiyorlar. Sular çocuğun dallardan beşiğini alıp ta mağaranın öteki ucuna, karanlıklara götürüyor. Derken efendim, çocuk bu kuru mağarada acından ölecek değil ya... Süt gerek. Bu sefer, her gece bir dişi ceylan gelip memelerini ağzına dayayıp, çocuğu emziriyor. Ceylan sütü de güçlü olur. Çocuk ceylanların sütüyle büyüyor. Büyüyüp on altı yaşına geliyor. Geliyor ki, vakti geldi, diyor kendi kendine, bir gece mağarasından çıkıyor. Gücüne güç yetmez. Ceylan sütüyle büyümüş herif. Varıyor mabetlerine, ne kadar put varsa hepsini kırıyor. Baltayı da en büyük putun boynuna asıyor. Sabah oluyor, gün ışıyor, putpe-restler gelip görüyorlar ki ne görsünler, bütün putlar tuz buz olmuş, kim yaptı bunu? Bakıyorlar ki balta büyük putun boynunda asılı. Acaba? Bu arada çocuğu da mabedin bir köşesinde buluyorlar. «Ulan sen mi kıldın bunları?» diye soruyorlar. «Yok» diyor, «ben kırmadım. Bakın o büyük put kırmış. Balta onun boynunda asılı.» Diyorlar ki, «sen delisin çocuk. O cansız put, putları nasıl kırabilir?» Çocuktur bu, kızıyor oğul. Bir kızıyor. Ama ne kızıyor! «Behey imansızlar» diyerek, onlara vuruyor. «Siz neden cansız bir puta tapıyorsunuz öyleyse? Hak dinine gelin.» İşi Nemrut duyuyor. Aradığımızı bulduk diyor. Yakalatıyor Halil İbrahimi. Asıyor, asılmıyor. Boğduruyor, boğulmuyor. Kestiriyor, kesilmiyor. Hiç bir şey kâr etmiyor. Yerin altına gömüyor çocuk gülerek geri çıkıyor. Yağma mı bu, ceylan sütü emmiş çocuk. Nemrut edemiyor, kalenin dibine

günlerce, küçük bir tepe kadar odun yığdıyor. Odun ateş alınca tabii yanına yaklaşılmaz. Onun için de kaleye bu mancınığı dikeyiyor. Odunlara ateş veriyorlar. Alevler gökyüzünü tutuyor. Beş yüz metreden yanına yaklaşılmıyor. Mancınığa koyuyorlar Halil İbrahimi, savuruyorlar ateşin ortasına... Nemrut seviniyor. Bir de bakıyorlar ki iş başka, tersine. Ne görsünler! Parmaklar ağızlarında kalıyor. Ateşin ortasında bir cennet bahçesi... Alevler o anda parıl parıl bir su olmuş. Odunlar da balık olmuşlar. Çiçekler açmış, bülbüller ötüyor. Halil İbrahim de cennet bahçesinde yan gelmiş yatıyor. Keyfine bakıyor. Bunu gören halk, Halil İbrahim doğrudur, Nemrut münafıktır, yalandır, diyor. Nemrudu öldürüyorlar. Halile inanıyorlar. Halil İbrahim peygamberliğini ilan ediyor. Sonra da Kabeye gidip Kabeyi kuruyor. İşte bu Halilrahman gölü o ateş suyudur. O balıklar da, odun balıkları, bu balıklardır. Sırtlarında daha o günden kalma yanık izleri vardır. Kanatlarını gördün mü? Kanatlarının, kuyruklarının yarısı yanıktır.»

«Peki Halilrahman gölü ateşten olmuş. Ya Anzelha gölü neden olmuş?»

«Ha unuttum onu. Halili ateşe atarlarken anası Zeliha gelmiş, ateşin yanında durmuş. Habire ağlarmış. Kanlı yaşlar dökmüş Aynelzeliha da onun göz yaşlarından meydana gelmiş. Ayn zaten göz demektir.»

Salih Efendi bir tane mi Urfada? Her yaşlı adam bir Salih Efendidir. Daha ne efsaneler anlatmıyorlar Urfaya dair.

URFANIN HER DERDE DEVA KUTSAL SUYU

Halilrahman camiinin önü mahşerallah... Hastalar, sayrılar. Sıtmalılar. Hastaneden çok, buraya geliyor halk. Her gün, cami avlusunda, yataklar içinde bir sürü

hasta. Yüzlerine su serpiyorlar hastaların. Bitkin, bir deri bir kemik hastalar, buradaki sulardan imdat umuyorlar.

Caminin yaşlılarından birisi:

«Efendi» diyor, «bu su her derde devadır. Doktor, hoca, ilaç iyi edemez hastaları. Ancak bu su iyi eder. Yarı ölmüş getirirler bazı hastaları, Halil İbrahim efendimizin makamına yatırırılar, terü taze olur çıkar iki gün içinde. Ama hastanın yüreği temiz olacak. Yüreği temiz olmazsa, hiç bir fayda göremez. Yeni doğmuş çocukların gözlerine bu sudan sürülsün, çocukların gözleri hastalanmaz. Hastalık yaklaştı. Sen mademki garipsin. Garip bir adamsın, buradan bir şişe su al da götür evine. Koy evinin bir köşesine. Bütün felaketler evinin semtine bile uğramaz. Babam, kardaşım, ben sana bir şişe al götür diyorum. Karışma sen gerisine. Evine felaket uğramaz. O su orada durdukça uğramaz. Ne sandın sen. Burada kim doğmuş? Halil İbrahim Peygamber doğmuş. Bu su ne suyudur? İyilik ateşinin suyudur. Kötülük yanına yaklaşabilir mi?»

Köylerden gelmiş hastalar, çocuklar, yaşlılar... Bir çocuğu anası suya sokmuş yıkıyordu. Çocuğun boğazında bir yufka ekmek asılıydı. Yanımdaki arkadaşla sordum:

«Yıkıyor yıkıyor ama, bu boğazındaki ekmek nolu-yor?»

Arkadaş:

«Çocuk sıtmal. Boğazındaki ekmek eriyinceye kadar anası üstüne böyle su döker. Ekmek eridi döküldü müydü çocuğu sudan çıkarır. Böylece çocuğun sıtmasının geçeceğine inanır.»

Halilrahmandan sonra, gelelim Urfaya. Urfa illerimiz içinde belki en kişiliği olan şehir. Mimarisi başka illerimizin mimarisine benzemiyor. Taşları yumuşak, taşları peynir gibi işlenebiliyor. O yüzden en kötü bir

evin kapısı bile işlemeli. Sokakları dar. Evleri büyük surlar içinde. Çok evlerde havuzlar olduğunu söylediler. Ama Urfa pislik içinde. Tozdan göz açamıyor insan. Günün her saatinde şehrin içinde bir toz fırtınası... Sözümlü ona Belediye, şehrin caddelerini suluyor. Hiç mi hiç faydası olmuyor. Sonra sokaklar pislik dolu. Urfaya belediye dedikleri şey daha uğramamış bile.

Urfada daha eski görenekler olduğu gibi yaşıyor. Göreneklerin kılına bile dokunamamış hiç bir şey. Mesela Urfada en çok itibar gören kişiler yabancılardır. Bir garip kişiye kim dokunacak olursa, kim yüreğini incitecek olursa vay haline. Bütün şehir ona düşman olur. Garibin kutsallığı vardır sanki Urfada. Urfada misafirsevirlilik de başka şehirlerdekine benzemez. Bir Urfalı misafirine her iyiliği yapar. Herhangi bir eşyaya bir misafir, «ne güzeldir» desin de ona sahip olmasın, bunun mümkünü yok. Ev sahibi eşya ne pahasına olursa olsun onu misafirine mutlaka verir. Ama eşyayı misafirin alıp almamasına bağlı. Çok zaman da alıp almamasına bakmazlar. Zorla verirler.

Urfada eski göreneklerden biri de çiğ köftedir. Her Urfalı çiğ köfteye bayılır. Çiğ köfte hamamda, düğünde, seyranda yenir. Çiğ köftenin türlü yapıma törenleri vardır. Örneğin çiğ köfteyi, yuğurarak oyun oynarlar. Çiğ köfte halayı Urfanın en güzel oyunlarından biridir. Bir yandan çiğ köfte yuğrulur, bir yandan davul zurnayla, oyun oynanır. Hem yuğurur, hem oynarlar.

Urfalıların çoğu eski giyinişlerini bırakmamışlardır. Çokları beyaz fistanlar giyip, başlarına agel bağlıyorlar. Ayaklarında kırmızı, ökçesi basık ayakkabılar var.

Urfalılar ehlikeyif adamlardır. Anlattıklarına göre, Urfa gençleri yaz ayları bir araya toplanarak yiyeceklerini, içeceklerini alırlar, yakınlardaki mağaralara gider orada bir hafta, on beş gün, bir ay eğlenirlermiş. Davul zurna, oyunlar...

Urfada yaşamakta olan göreneklerden birisi de kan davasıdır. Aileler bu yüzden birbirlerini tüketiyorlar. Türkiyede kan davası en çok güdülen yer Urfadır. Dediklerine göre burada kan davası torununun torununa kadar sürermiş. Bugünlerde de Urfa içinde sürüp giden birkaç olay var. Hele bir tanesi korkunç. Herkes ondan söz ediyor Urfada. Olayın kahramanı dillerde bir masal kahramanı gibi dolaşıyor. Çocuk, zayıf, incecik. Babası vuruluyor. Babasını vuranlar, baba oğul. Hapse giriyorlar. Delikanlı daha on yedisinde. Yüreğinde kin ateşi. Bu çelimsiz çocuktan kimse babasının kanını alacağını beklemiyor. Ama çocuk bir gün köyün ortasında dal gündüz babasını vuranların akrabalarından iki tanesini vurup dağa çıkıyor. Sonra içerdekilerden oğul da, bu olay üstüne, hapisten kaçıp dağa çıkıyor. Çocuk da birkaçını daha öldürüyor. Öteki de öldürüyor. Şimdi ikisi iki yandan boyuna öldürüyorlar. Birbirlerini arıyorlar, bulamıyorlarmış.

Urfa insanının göreneğinde cömertlik başta gelir. Bir misal vereyim. Kapalıçarşığı geziyordum. Çok güzel bir kilimin yanından ayrılamadım. Evirdim çevirdim baktım. Sonra fiyatını sordum. Çok pahalı. Alamam.

Dükkanacı:

«Beğendin de niçin almıyorsun?» diye sordu.

«Alırdım ama, o kadar param yok» dedim.

Adam sustu. Hiç bir şey demedi. Bir yandan da kilimi dürüp bükmeğe başladı. Sonra bir paket yapıp bana verdi.

«Al babam kardışım. Al götür. Parasını gittiğin yerden, evinden, ne zaman istersen o zaman gönderirsin.»

Bu işe gerçekten şaşırdım. Adam beni tanımaz etmez.

«Herkes böyle mi muamele ederler?» diye sordugumda:

«Herkes değil, gariplere böyle davranırlar» dediler.

Memleketimizin çok yerlerinde aşiret, beylik gelenekleri çok çabuk değilse de yavaş yavaş ortadan kalkıyor. Urfada öyle değil. Belki de gittikçe kuvvetleniyor bu gelenek. Hele demokrasiden sonra. Eski derebey oğullarının daha beş on köyleri var. Traktör almalarına rağmen köylülerin hepsini topraktan atmamışlar. Oy zamanı işlerine yarıyor. Sonra burada bir derebey otuz kırk köye hükmediyor. Daha o köylerin her bir işlerini derebeyler görüyor. Seçimlerde de en çok oyu ya bu beyler alıyorlar, ya da istedikleri adama, istedikleri partiye verdiriyorlar. Çok olmamakla beraber burada şeyhler de var.

Urfanın keçeciler, bakırcılar çarşısı yüz yıl önce nasılsa, şimdi yine öyleymiş. Eski geleneklerine sıkı sıkıya bağlı... Bakırcılar çarşısında bakırlar eskiden olduğu gibi, hilesiz hurdasız eski Türk motifleriyle işleniyor. O kadar emekli, o kadar güzel. Çırak alma, kalfa yetiştirme de eskisi gibi. Eski törenler. Keçeciler de azalmalarına, işlerinin kesat gitmesine rağmen, aynı emek, aynı aşkla çalışıyorlar. Belki de dünyanın en güzel nakışlı keçesi Urfada yapılıyor. Hele bir güneşli motifleri var. Görülmeğe seza. Ak yün üstüne, kara, kırmızı yünden döküyorlar nakışlarını.

Sokaklarda, caddelerde ta ortalara kadar taşan küçücük küçücük yer iskemleleriyle kahveler... Kahveler bütün doğu illerimizde olduğu gibi dopdolu...

Sıcaktan taş toprak, keçeler, bakırlar, nakışlı Kürt kilimleri, koyu yapraklı ağaçlar, her şey tere batmış. Yine çarşıda hiç bir ilimizde artık kalmamış olan saraçlar. Nakışlı, klaptan işleme, altın tel, arma işleme eyerler dükkanlarda göz alıyor. At dizginleri, kantarmalar da sırma işleme. Bol Urfa güneşinde yalp yalp ediyorlar.

Keçe, bakır, sırma işleme at takımları, nakışları uçuşan kilimleriyle kapalı çarşısı, güzel gözlü insan-

ları, eşeklere binmiş, yaşlı adamlarıyla Urfa bambaşka, tozuna toprağına, bulut misali kara sineğine rağmen sihirli, adaını büyüleyen bir şehir. Bir büyüleyen tarafı var. Nedendir bilinmez.

FIRAT NEHRİNİ SALLARLA GEÇİŞ

Antepten saat dokuzda çıktık, saat birde Bireciğe geldik. Otobüsteki yerim en arkada. Beş altı kişi oraya, kahvelerdeki gibi halka olup küçük iskemlelere oturmuşuz. Yol boyunca alttan toz fışkırdı durdu. Bir zaman geliyordu ki, alttan fışkıran tozlardan birbirimizi göremiyorduk. Her birimiz toza belenmiştik. Değirmenden çıkmış gibi, bomboz olmuştuk. Elbisemiz elbiseliğini, suratımız suratlığını yitirmişti. Arkadaşların yalnız gözleri, dişleri ışıldıyordu. Bir sıcak çökmüştü. Amanallah dedirten bir sıcak. İçerisi fırın gibi yanıyor. Üstelik bir de sallıyor ki otobüs. Sonra birkaç kadın da kustu. Bu da cabası. Otobüste üstüste bindirilmiş kırk kişiyiz. Toz, koku, ter, sıcak. Ayak kokuları bir bela. Sonra susuzluk. Biz kırk Urfa yolcusu, böyle boğularak, sabahdan Antepten kalkıp, öğle üstü Bireciğin karşısına, Fıratın kıyısına gelip durduk.

Arkada halka olmuş oturanların biri Urfalı bir kuyumcu, biri Urfalı bir çiftlik sahibi, biri öğretmen, biri seksen bir yaşında Haran ovası köylülerinden bir yaşlı, yanında hastane hastane gezdirdiği, kardeşi oğlu, otuz yaşlarında bir genç, bir ziraat teknisyeni, bir de ben.

Her bir yanımız dökülmüşcesine otobüsten indik. Fırata koştuk. Yüzümüzü yıkadık. Sıcak kavuruyor. Fırat ovaya serilmiş, bir deniz gibi durgun, sıcak alında pusmuşcasına yatıyor. Fırat akıyor gibi. Yüzümüzü yıkadıktan sonra azıcık dinlenelim dedik. Su-

yun kıyısında bir barakacık var. Kahvehane imiş. İçeri girdik. Yarısını da lokanta etmişler bunun. Kebab yapıyorlar. Bir sinek var ki, arı oğul verir gibi. Kapkaranlık ortalık sinekten. İçerisi şoförlerle dolu. Oturduk, çay getirdiler. Çay değil boya. Burada böyle bekliyeceğiz. Karşıdan salllar gelecek, sonra sıra bize gelecek de karşıya geçeceğiz. Çekilmez. Bu, yolculuk değil, bir ölüm.

Yandaki masadaki genç bir şoför:

«Kaç saattir bekliyorum biliyor musun abi? Tam altı saat oldu. Baksana benden önde daha on kadar araba var. Bir beş saat daha beklerim en azdan. Geçmek için sallara ne vereceğim biliyor musun abi? Yü-kümle birlikte tam otuz lira. Ben ne kazanıyorum ki abi? Sonra bu çekilir mi bu sıcakta.»

Herkes dert yanıyor. Kahvedekilerin hepsi bir ağızdan, «bu ölümdür» sözünü söylüyorlar.

Sıcığın altında toza bulanmış on beş, yirmi kamyon öyle duruyorlar. Sallar bir yandan yükleri, bir yandan da kamyonları alıyor ama, çare ne, yetiştiremiyorlar.

Büyük takalar var ya, bu Fırattaki salllar da onların daha kabası, daha biçimsizi. Biraz da belki daha büyüğü. Her salı beş altı kişi çalıştırıyor.

Suyun öte geçesinde, bizim bir buçuk kilometre kadar yukarıımızdan bir salı bize doğru gönderdiler. Yanımdaki salcılardan birine:

«Niçin bu kadar yukardan?»

Adam:

«Daha çok yukarıdan bırakmalılardı ya, yorulmuş olacaklar. Çekemediler. O kadar yukarıdan bıraktıkları halde, bizim karşımıza bile gelemes sal. Ta aşağılara düşer. Su sürükler onu.»

Adamlar, kürekleri var güçleriyle çekiyorlar ama, su alıp götürüyor salı. Dinlemiyor. Hiç olmazsa bizim

yanımızda kıyıya geleceğini sandığım sal, bizden bir kilometre aşağıdan çıktı. Bu sefer adamlar kürekleri bırakıp ipleri aldılar ele. Yedi sekiz adam ipleri sırtlarına vurup yukarı çekmeğe başladılar salı. Kocaman sal, çekilecek gibi değil. Adamlar kan ter içinde, çeke çeke, belki yarım saatte salı bize kadar getirdiler. Yüzleri kapkara kesilmiş, hiç birinde adamlık hali kalmamıştı. Sala bindik. Dolduk. Elli kişi kadarız. Salı kıyının sığından kurtarmak için bir hayli zaman geçti. İnliye inliye küreklere yapıştılar kürekçiler. Su bizi ta aşağılara aldı götürdü. Her neyse, binbir bela, korku içinde karşıyı bulduk.

Öğretmen bana sordu.

«Asurlular da buradan bizim gibi sallarla mı geçerlerdi acaba?»

«Neyle geçecekler ya?» dedim.

«Demek ki...» dedi.

«Öyle,» dedim, «Asurlularla başbaşa gidiyoruz.»

Sallar çalışıyor. Yıllar önce temeli atılmış Fırat köprüsü orada, gözümüzün önünde durup duruyor.

Birecikliilere:

«Köprüyü neden yapmıyorlar? Çalışmayı neden bırakmışlar?» dediğimde:

«Demir yokmuş da ondan,» dediler.

Başlarlar inşallah. Ama Bireciğin salları bir bela.

Birecikte çok durmadan, aynı şirketin, Urfadan Bireciğe kadar gelen otobüsüne bindik. Antep yolcuları da bizim karşıda kalan otobüsümüze binecekler. Hay yaşasın bu otobüsçü. Ya böyle bir şey düşünmeseydi. O zaman akşamlara kadar, otobüsün bu yana geçmesini bekliyecektik.

Birecik, bundan bin yıl önceki şehir hissini veriyor. Yanı önü oyulmuş ak taşlar. Bazıları bu yumuşak ak taşları iyice oyup ev yapmışlar. Büyük, camlı pence-

releri bile var bu evlerin. Radyolu olanları bile varmış. Öteki evlerden daha iyiymiş bazı bakımlardan. Soğuktan, sıcaktan daha çok korurmuş. Böyle taşa oyulmuş mağara evlerden Urfanın içinde de var. On beş, yirmi kadarını gördüm. Üstünden cadde geçiyor. İsten kap-kara pencereleri var.

Beni gezdiren arkadaş:

«Siz dağlardaki mağara insanlarını yazdınız. İşte Urfanın içinde de var.»

«Mesele değil,» dedim. «Alıştık göre göre. İstanbul içinde de var. Samsunun içinde de gördüm. Antalyada, Eğin de var. Sanki köylerimiz bundan iyi mi?»

«Ama şehrin içinde yaşıyan mağaracıklar... Bir röportaj yapsanıza.»

Gittim konuştum. Rahat rahat yaşayıp gidiyorlar işte. Ev derdinden kurtulmuşlar. Mesutlar, rahatlar. Sevinç içindeler. Hep gülüyorlar. Ağızları kulaklarına varıyor. Öylesine neşeliler ki...

Fıratı bu yana geçince bizim seksen birlik yaşlı bir türkü tutturdu. Güzel sesi var. Yanık. Üç dilden konuşuyor, üç dilden türkü söylüyor. Türkçe, Arapça, Kürtçe...

**Urfa bir yana düşer
Zülûf gerdana düşer
Bu ne bıçım baş bağlar
Her gün bir yana düşer.**

Sıcak da azaldı. Vakit ikindiye doğru. Azıcık bir yel çıktı. Seksen birlik adam sıcaktan kurtulunca coştuda coştuda. Türküyü bırakıp komiklikler ediyor. Otobüsü kırıp geçiriyor. Komikliği bırakıp türkü söylüyor.

Önden birisi atıldı:

«Babo,» dedi, «şu boğulan kaymakamın da türküsünü söyle.»

Yaşlı adam:

«Vay başım üstünde, vay gözüm üstünde. Vay ser-seran, vay sercavan... Söylerem babo. Söylerem kur-ban. Ne kadar var boğulmuş, ben türküsünü bilirem. Ne kadar boğulmuş var kaymakam, paşa, ben türküsü söylerim.»

Başladı türküye, uzun mu uzun bir türkü. Dediği gibi ne kadar boğulmuş varsa, kaymakam, paşa, köylü, kentli, çocuk, yaşlı hepsini sayıp döken bir türkü. Söylediklerinin hepsini anlıyamıyordum ya, paşaları da dinlemez Fırat, ağaları da, köylüleri de alıp götürür. Kaymakam Fırata kaymakam değildir. Onu da dinlemez, diyordu. Fırat, Fırat, Fırat, kanlı Fırat, diyordu. Çoluk çocuktan ne istersin, diyordu. Birecik sen yanasın, yıkılasın, diyordu.

Kışın öyle kolay kolay sallarla geçilemezmiş Fırat. Geçmek zorunda kalanların da yüzde ellisini alıp götürürmüş. Geçen yıllar bir kaymakamla birlikte birkaç kişi boğulmuş. Kışın Fırat, uçsuz bucaksız, bütün ova-ya yayılıyormuş. Çok hızlı, yıldırım gibi akıyormuş. Tabii gene sallar çalışıyormuş... Ama yüzde elli tehlike... Öyle dediler.

Şu köprü bir yapılsa. Urfa kurtulacak. Koskocaman, bereketli bir il kurtulacak. Ne olur, az bir şey kalmış. Köprünün yapılmadık iki ayağı kalmış. Azıcık bir şey kalmış. Yazık değil mi Ürfaya! Yazık değil mi şu boğulan adamlara! Birazcık gayret.

Seksen birlik türkücü:

«Hükümetin eli uzun, kolu uzun,» diyor. «Ne vardır yani. Yapsa bitirse şu işi... Kaymakamını da götürüyor su. Ne vardır yani.»

ADEM BABANIN SABANI

Bizim seksen birlik ihtiyarın adı Hasan. Bu yaşta bir adamın sakalı sütbeyaz olur. Bununki kırçıl. Kırklık bir adam gibi. Kırçıl sakalı gür. Değirmi gözleri küçücük bizim ihtiyarın. Güçlü bir hali var. Alını geniş, çıkıntılı. Bütün yüzü, daha çok gözlerinin etrafı kırışık içinde. Binlerce kırışık. Döşeli. Sonra ihtiyarın yüzünün bir yanı, dudakları döğme. Sağ kolunda bir hançer. Bir yürek. Birkaç yıldız. Ulu bir ağaç. Uçan bir ceylan. Kolunun içe doğru olan kısmında da bir saban Saban toprağa gömülmüş, dimdik duruyor. Sol kolundaysa bir turna katarı... Ağaca benzer birkaç şey, ne oldukları belli olmuyor. Sonra burun buruna bir çift güvercin. Bir leylek. Açık göğsünün sol tarafında da bir at başı...

«Hasan Ağa,» dedim, «sen Nuhun gemisi gibi bir şey olmuşsun. Cümle mahlukatın sureti sende.»

Güldü:

«Hele sen vücudumu görsen lal olursun. Her bir şey var. İnsan vücutunda her bir mahlukat mevcuttur. Yeryüzünde ne var, insan vücudunda cemolmuştur. Tamam cemolmuştur. Çok zengindir adem oğlu. Benim sırtımda Havva Ana, Adem Baba sureti de vardır.»

Sonra her zaman olduğu gibi iş evlenmeğe döküldü. Karılarından açtı.

«Şimdiye kadar ben altı almışım. Çocuk yirmi yedi olmuş.»

Yanımdaki arkadaş sordu:

«Hayatta kaç tanesi var?»

«Beş. Gerisi öldü.»

«Şimdi kaç karın var?»

Şahadet parmağını gösterdi:

«Bir.»

«Kaç yaşında?»

«Biraz yaşlı. Yaşı yirmi dört. Bir tane daha alacağım köye gidince. On dört yaşlı.»

«Hasan Ağa, on dört yaşında kızı sana nasıl verirler?»

«Ohhhoooo sendeci. Perem sağ olsun. Pere var bene kız mı gelmez. Vay akıl vay!»

«Senin öteki karılara ne oldu?»

Toprağı gösterdi:

«İşleri çıkmış, oraya gitmişler.»

«Şimdiki karıyı kaç a aldı?»

Hep gülüyordu:

«Dört deve. Bir safkan Arap at. Bir tabanca. Bir mavzer. İki kat erkek elbisesi. Bir sürü koyun. Bir de on bin lira pere. Bir on bin daha verirem. Alirem bir on dört yaşında.»

Yanındaki hasta kardeşinin oğlunun da üç karısı varmış. Haran ovasında daha doğrusu doğuda iki karılı pek az. Üç, dört karılı her biri. Burada en pahalı meta da kadınmış. Zengin kızları, bey kızları otuz bin lira kadar ediyormuş.

«Hasan Ağa, bir kadın için bu kadar parayı nereden buluyorsunuz? Bir kadın da değil, birkaç kadın...»

«Şimdi begime diyeyim. Eyi dinlemişge. Haran ovası çok zengin... Çok verir buğda. Bir de koyun vardır. Çok zengin. Kadından başka da ne masraf vardır? Yok bir şey başka. Biz de kariye verir pereyi.»

Merak ettim. Müslümanlıkta suret yasak. Hasan Ağa, dediği doğruysa sırtına Âdem ile Havvanın suretlerini resmettirmiş. Bu nasıl olur? Hem de sırtına. Olur mu bu? Sorayım, dedim, soramadım. Söz döndü dolaştı en sonunda Âdem Babamıza geldi ya. Yaşlı adam o kadar öğüyor ki Haran ovasını. Orada bir dağda olduğu gibi duran bir şehir harebesi varmış. Adı Şuayip şehriymiş. Uzun da bir efsanesi var. Nasıl ku-

rulmuş, nasıl boşalmış. Şimdiye kadar da nasıl ayakta kalmış. Üç dilden belki bir buçuk saat anlattı. Hepsinin aklında tutamadım. Haran ovasının Arap a'larından söz açtı. Arap atlara dair de efsaneler söyledi. Fakat efsanelerinin en tatlısı Adem Babaya ait olan efsane.

«Sen bilir misin ki...»

Sustu. Hilekar hilekar yüzüme baktı. Dilini yaladı.

«Sen bilir misin ki, Haran toprağı ne topraktır. Sen bilmiş misin ki... Cennet nerededir, sen bilir misin ki...»

Sustu. Bir zaman ısrarla baktı.

«Cennet Haran toprağının altındadır. İlk buğda tanesi hangi topraktan gitmiştir cennete sen bilir misin?»

«Bilmem.»

«Haran toprağından.»

«.....»

«Havva Anamıza buğdayı yılan getirdi. Nereden aldı getirdi? Haran toprağından. Kandırdı Adem Babamızı. Kadın bir, şeytan iki. Buğdayı tadınca Adem Babamız, cenneti berbat etti. Kovdular Babamızı cennetten. Babamız nerede buldu kendini cennetten kovulunca? Nerede bulacak. Haran ovasında. Ne yapacak Babamız orada? Cennetten çıktığında vardır elinde bir beyaz gül dalı, bir de nar dalı. Diker gül dalını ovanın ortasına. Diker nar dalını ovanın ortasına. Baba ekmek ister. Aç gezer ovada Havva Anamızla. Sen bilir misin ilk saban, yeryüzünde hangi toprağa girmiştir? Haran toprağına. Baba, ovada dolaş babam dolaş eder. O zaman böyle kıraç değil Haran toprağı... Bir uçtan bir uca yeşil bir halı döşenmiş sanırsın. Her bir yanı ot içinde. Otlar diz boyu. Türlü çiçekler. Ova koldan dört döner... Arılar, kuşlar... Cennetten sonra bir cennet... Ama ağaç yok. O toprakta, Babanın diktiğı cennet gülü bir günde bir adam boyu büyür. Ay

kadar bir ak gül açar. Nar ağacı kocaman ağaç olur bir günde, kırmızı çiçekler açar. Ak gülle, nar ağacına onun için cennet ağaçları derler. Cennet gülü. Baba ak gül ağacının bir dalını kesip bir saban yapar. Ne yapsın Baba? Fıkara yalnız kalmış. Kovulmuş cennetten... Nar ağacından da bir boyunduruk... Âdem Baba koşulur sabana. Havva Anamız da tutar sabanın kulpundan... Sü-rer ekerler. Sürer ekerler ama, Babamızın hali hal de-ğil... Bir deri bir kemik kalır. İkinci yıl gene koşulur sa-bana. Gücü yetmez fıkaranın. Kan tere batar. Arkasın-da, sabanın kulpunda da Havva Anamız. Ardından ah vah eder. Gene sürerler ekerler... Ekerler ama, Baba-mız bu sefer yarı ölü, bitmiş, kendine zor gelir. Ektik-leri de ne zaten, ikisini doyuramaz. Yarı aç yarı tok kalırlar... Çarnaçar üçüncü yıl yine koşulur sabana fı-kara Âdem Babamız. Yorulur. Çekemez sabanı. Toprak işlenmemiş toprak. Zor. Ah-ü-zar eder. Havva Anamız da ah-ü-zar eder. Buğdayı yedirdiğine bin pişman... Kendi kendine beddualar eder. Bir gün bir öğle üstü, boyunduruk altında terlerken Baba, bir sarı öküz gelir, boynunu boyunduruğa uzatır. Baba sevinir. Kendi bo-yunduruktan çıkar, boyunduruğu öküze takar. Gözlerin-den de öper. Şapur şupur öper. Ne zaman çifte ko-şarsa öküzü Âdem Baba, öper gözlerinden... Şimdi Ha-randa çiftçi ne zaman koşar öküzü sabana, gözlerinden öper. Bir sabah öper, bir akşam öper. Öküz bunun için mubarek. İşte böyledir. İlk ekin Haran toprağında böy-le bitmiştir işte. İlk saban Haran toprağında... İlk gül, ilk nar, ilk insan Haran toprağında. İlk öküz Haran-da...»

Çok eskiden kalma bir mektep varmış ovada. Git-tim gördüm. Gerçekten büyük bir yıkıntı.

«Baba,» dedim, «öyleyse ilk mektep de Haranda...»
«Öyledir.»

«Öyleyse ilk tarla kavgası da Haranda. Kabil Ha-bili...»

«Öyledir. O yüzden değil midirkim, burada tarla yüzünden herkes birbirini yer. Her gün tarla yüzünden bir sürü adam ölür. Vardır başka yerde? Yoktur başka yerde. Bu toprak kandır hep. Bir parça toprak için bir adam öldürmüştür herkes. Gözü çıksın Kabilin. O namussuzun. Yoksa insan canına, insan kıymıştır, bir avuç toprak için? Ha kıymıştır?»

Sonra ihtiyar beni Harana davet etti. Köyüne. Sabahleyin bir çift Arap at gelecek, bizi alıp götürecektir. Yalvardı yakardı. Bana bütün Haran ovasını, Şuayip şehrini, harabeleri, aşiretleri gezdireceğini söyledi. Nerede asil Arap atı vardı, oraya kadar götüreceğini vadedti. İlle de köyüne geleyim. Vebal attı. İşimin olduğunu, sonra ona uğrayacağıma söz verdim. Ayrıldık.

Demek Adem Babanın tarlaya ilk saban soktuğu toprak da Urfa toprağı. Bunu hiç duymamıştım.

URFADA ANLATILAN AT HİKAYELERİ

Biz dört atlıyız. Bir yanımız Ceylanpınar çiftliği, bir yanımız Akçakale, bir yanımız Suriye çölü. Uzakta Abdülaziz dağları. Bir sigara kağıdı inceliğinde ufka yapışmış dağlar. Dağlar mor olur. Abdülaziz dağları incecik. Sigara kağıdı renginde. Suriyeyle bizim toprakları demiryolu bölüyor. Demiryolu da olmasa... Çöl tek parça bir çöl. Demiryolunun o geçesinde de, bu geçesinde de kilometrelerce uzayan devediken ormanlığı... Devedikenleri çiçekleri burada koskocaman, inanılmayacak kadar koskocaman açmış.

Abdülaziz dağlarının başı neredeyse ağaracak. Çöl şafağı başka türlü oluyor. Bir yerlerden, sanki bir aydınlık fışkırtıyorlar. Bir top aydınlık gelip ovanın ortasında dağılıyor. Daha doğrusu patlıyor. Işık pare pare dökülüyor. Şafakta devediken ormanı daha mosmor. Mosmor bir renk sanki ovada bir yandan bir yana akıyor.

Uzağımızda dört at. En güzeli bir doru at. Safkan Arap. Çölün ortasında, şafağın bütün ışığını üstüne çekmiş. Pırıl pırıl boynu uzun. Kuğu boynu gibi. On beş yaşında güzel bir kız boynu gibi. Sallı bacakları ince, ceylan bacakları gibi. Kulakları kalem gibi. Yürüyünce ceylan sekişli. Ala şafakta bir pırıltı çağlayanı ortasında, şafağa, ağaran dağlara karşı, anızların ortasında, dalgalanan ekinin yanibaşında bacaklarını germiş geriniyor.

Dün akşamdan beri hep at üstüne konuşuyoruz. Arkadaşım Urfanın en iyi atçısıymış zamanında. En iyi binici imiş de. Geçmiş. Kendi böyle diyor. Elinden epey at geçmiş. Bir atı varmış, adı Gümüşkuyruk. Adını andıkça gözleri dolu dolu oluyor.

«Yeryüzünde insana bir tek dost vardır, o da attır. Hayvanda olsun, insanda olsun; attan gayri arkadaş, attan gayri dost bulunmaz. Ama çarık çürük at değil öyle. Asil olacak. Asil hayvan asil insandan çok daha asildir. Her şeyden insana kötülük gelebilir, asil attan gelemmez. Yüz kere, bin kere tecrübe edilmiştir. Bizim Zeynonun oğlu vardı. Zeynonun oğlu eşkiyaydı. Çok namlı eşkiyaydı ama. Büyük bir çetesi vardı. Çok namuslu eşkiyaydı. Öyle can yakanlardan değil, fıkara düşmanlarından değil, yol kesenlerden değil, ev basanlardan değil, kimsenin bir kuruşuna tenezzül etmezdi. Kan davası yüzünden çıkmıştı dağa. Düşmanları da çok kuvvetli düşmanlardı. Yiğit adamdı Zeynonun oğlu. Erkek adamdı. Kendisi kimseye pusu kurup ağa düşürmezdi. Ona herkes pusu kurardı. Kalleşlik ederdi herkes. Hiç pusuya düşmedi Zeynonun oğlu. Ne sebepten düşmezdi. Bunu kimse bilmiyordu. Yüz kere, bin kere pusu kuruldu karanlıkta Zeyno oğluna. Hiç biri para etmedi. Her pusuyu darmadağın etti. Kendi pusuya düşecekken pusu kuranları av-

ladı. Bu da atı yüzündendi. At yarım saatlık yerden pusu kokusu alıyor. Bir adım daha ileri atmıyordu. O zaman Zeyno oğlu attan iniyor, onun başını çekeerek pusuya doğru yürüyordu. At bunun pusu olduğunu ne biliyordu? Mesela yolculara, çobanlara, tarlada kalmış çiftçilere aldırmıyordu. Kimse yokmuş gibi onların üstüne yürüyordu. Pusudaki insanların kokuları başka mıydı? Belki barut kokusu, mavzer yağı kokusu... Yoksa atın kerameti mi vardı? Kimbilir, belli değil orası... Zeyno oğlu bir gün büyük bir müsademeye tutuşur. Arkadaşlarından bir kısmı vurulur. Çünkü dört bir yandan sarılmış Zeyno oğlu, bunun üstüne bütün arkadaşları kaçarlar. Bir arkadaşı, Kel Alo kalır yanında. Atı da yanına yatmış. Usta atlar, daha çok kaçakçı atları, müsademe başladı mı hemen yere yatarlar. Bu da öyle. Bu anda Kel Alo vurulur. Arkasından Zeynonun oğlu. Oracıkta ölürler. Müsademe kesilir tabii. Ama karşı taraf yaklaşılamaz. At, ölüleri dişiyile yakalar alır kaçar. Kel Alonun ölüsünü orada bir dağa bırakır. Zeynonun oğlunu alır, altı saatlik yoldan, bir gece yarısı anasının evine getirir. Ölüyü kapıya bırakır. Sabaha kadar da başını bekler. Sabah olup, ev halkı kapıda ölüyü görünce, at başını alır gider. Bir daha atı kimse göremez. At ortadan kaybolur gider. Ararlar tararlar at yok. Kimbilir arkadaşının ölümünden sonra ne olmuştur ona?»

«Bir de bizim köyde Sultan Ağa vardı. Onun da Sofi adında bir atı vardı. Sultan Ağayla Sofi birbirine aşıktı. Her gün öpüşür koklaşırlardı. Sultan Ağa türkü söyler, Sofi kişnerdi. Sultan Ağa sekseninde, Sofi yedisindeydi. Delice bir adamdı Sultan Ağa. Binerdi Sofiye, rüzgar gibi sürerdi çölde. Sofi uçardı. Kanatlanmış gibi Sofi. Sofi, Sultan Ağadan başka kimseyi de bindirmezdi üstüne. En yavuz atçılar bile binemezdi. Binmeğe teşebbüs edenleri kaldırıp yere

çarpmıştı. Sofiyi Sultan Ağanın yavaş sürdüğü görül-
müş değildi. Hep doludizgin. Ata atlar atlamaz, bıra-
kırdı atın başını... Gözden kaybolurdu. Geri gelirken
de tam kapının önünde çekerdi atın başını. Sultan
Ağa atla, çölde bir gün iki gün böyle dolaşırdı. Uzat-
mıyalım. Bir gün Sultan Ağa öldü. At üç gün üç gece
mezarından ayrılmadı. Hiç kimseye tutulmadı sonra
da. Dağlara düştü. Görenler var. Her gece mezara ge-
lir, başucunda başını sallar dururmuş. Sonra bir gün,
bir kış günü ölüsünü bulmuşlar mezarlığın kıyısında.
Leşine akbabalar konmuş. Kartallar parçalamış.»

Devedikeninin moru ovada bir uçtan bir uca akı-
yordu. Şafağın ılık çağlayanı ortasında, doru at pırıl
pırıl, bacaklarını germiş geriniyordu.

«Ya senin al at?» dedi yandaki genç, hiç konu-
şmayan arkadaş. «Sattığım zaman, belki on kere o köy-
den kaçtı kaçtı senin eve geldi.»

«Ah yokluk. Kör olsun yokluk. Her gelişinde, her
geri götürülüşünde, bir oğlumu boğazlamışlar gibi
oluyordum ama, çare ne? Yokluk. Atı taylıktan büyü-
teceksin. O zaman dost olur. Sonradan, başkasının bü-
yüttüğü atı satın almışsın, makbul değildir. Gözü ar-
kada kalır. Büyüdüğü, doğduğu evde kalır.»

Konuşmayan gene konuştu. Adı Hasandı aklımda
kalmışsa. Koyu bir Arap şivesiyle konuşuyordu.

«Ya babamın demirkırı? Ne dersin ağabey?»

«Heey atlar, hey eski atlar! Hey gidi atlar! Canım
atlar! Ne oldu onlara? Soyları bitmedi ama, neredel-
ler? Belki çekilmişlerdir, bir dağa, belki de bir daha
hiç gelmiyeceklerdir bizim aramıza. Küsmüşlerdir.
Şimdi ağalar beyler Arap ata değil, benzin kokulu oto-
mobile biniyorlar. Kadir kıymet kalmadı artık. Dünya
pis oldu. Erkek dediğin otomobile binmez. Cansıza ar-
kadaş olmaz. Atın teri güzel, soluması, koşması güzel...

Atlar küstüler de çekildiler. İyi yaptılar. Bu kadir bilmezlerin, otomobil delilerinin içinde ne yapsınlar kardeş!»

Sustu. Gür, düşük, kınalı bıyıklarını sıvazladı. Öteki arkadaş :

«Abdülkadir Ağa at zenginidir. Abdülkadir Ağa çobanmış gençliğinde. Bir dul karının oğluymuş. Topladığı yıllıklarla bir tay almış. Tay büyümüş, serpilmiş... At olmuş ki, ne at!»

Bıyıklarını sıvazladıktan sonra sözü ağzından aldı, kendi başladı :

«Akşam olur dağdan gelir çoban, binermiş atına. Şöyle bir köyün içinde dolanırmış. Sizin malınız mülkünüz, her bir şeyiniz var. Karılarınız, köleleriniz, topraklarınız var. Benim de atım var,» dermiş. Her gün böyle.. Beyin kızı aşık olmuş çobana. Kaçmış çobanla. Bey ölmüş. Onlar gelmişler beyin malları üstüne oturmuşlar. Abdülkadir olmuş, Abdülkadir Ağa. At sebep oldu. Yoksa sümüklü çobanı kim görür de aşık olurdu. Abdülkadir Ağa şimdi atlar için deli olur. Ne der Abdülkadir Ağa her sözün başı? At, pusat, avrat... Attan, avrattan, silahtan gördü, şu dünyada ne gördüyse.»

Gene sustu. Gene gür bıyıklarını sıvazladı. Yanımızda uyumakta olan en yaşlı arkadaşımıza:

«De hele uyan Halil. De kurban uyan hele can! De uyan baba. Can kurban sana. De haydi.»

Öteki uyandı.

«De kardaş. De atın türküsünü söyleyelim. De baba.»

«Ula sen ne delisin. Uykulu uykulu türkü denir mi?»

«Denir denir. De hele...»

Önce kendisi aldı. Hasan da aldı. Başladılar. Sonra Halil de başladı uykulu uykulu... Uzun bir hava.

Bir at üstüne, yiğitlik, dostluğu üstüne atın... Uzun bacakları, insan gibi düşünen gözleri üstüne. Kulakları, yelesi, kuyruğu, kanatlanmış gibi uçuşu üstüne... Ayağı yere değerse o yerde güller açar, dediler. O toprak bire yüz verir, dediler. Nalları gelir parlayarak, dediler...

Bu ovada insan üstüne ne kadar ağıt yakılmışsa, at üstüne de o kadar ağıt yakılmıştır.

Gün doğdu doğacak... Ovada türkü. Devedikeni moru akıyor ovada. Şafağa doğru, atlar geriniyor.

Gün doğmadan atlara atladık. Doludizgin sürdük.

«AT GİTTİ AMA, ŞEREFİ KURTULDU.»

Sıcak basmıştı. Duvar üstlerindeki, dallardaki serçelerin dilleri sıcaktan dışarı fırlamıştı. Urfada her canlı başını sokacak bir gölgelik arıyordu. Leylekler güneşin altında boyunlarını içlerine çekmişler, düşünüyorlardı. Ha, unutuyordum az daha, Urfanın en büyük özelliklerinden biri de leylek yuvalarıdır. Ağaçların, duvarların, üstünde, hatta minarelerin sivrisinde leylek yuvaları. Urfada her yerde insanın gözüne bir leylek yuvası çarpar. Başka hiç bir şehrimizde bu böyle değildir.

Memleketimizin en iyi atlarının Urfada çıktığını bilmiyen yoktur. Urfa ilinin baştanaşağı bir büyük hara olduğunu bilmiyen yoktur. Bugün Urfada 5000'den fazla safkan Arap at vardır. Bunun 4000'i tescilli değildir. Ellerdedir. Bu atlar tescil edilecek olursa, bu yüzden Urfaya 2 milyon lira girecek. Urfalıları bunu böyle yazmamı istediler. Ben de yazıp, ilgililerden yardım istiyorum.

Günlerden beri dış tabibi Müftüoğlunu arıyor, bir türlü ele geçiremiyordum. Müftüoğlu Urfa at yetiştiricilerinden ve attan en iyi anlıyanlardan, nihayet onu

yakaladım. Sıcaktan kaçıp, küçücük bir esnaf kahve-sine sığındık.

Müftüoğlu, 4000 asil at var diyorsun, bunun asil olduğunu hükümet ne bilecek?»

«Hemen hepsinin babasını bildiren vesikaları vardır ellerde.»

«Vesikalar olmasaydı?»

«O zaman şahitler olurdu.»

«Şimdi de var mı?»

«Şahitli asil at şimdi de var. Eskiden asil at hep şahitle bilinirdi.»

Bu mülakatta Müftüoğlundan öğrendiklerimi de katarak kendi bildiklerimi anlatayım :

Urfada asil at kadar kıymetli hiç bir şey yok. Yalnız meraklılar için değil, herkes için at kıymetlidir. Atın asilliği üstüne çok hikayeler var. Hele bir tanesi çok hoş : Bir adamın iki asil atı varmış. Atın birisi çok güzel, çok koşkun bir atmış. Namı bütün Urfayı, bütün Anadoluyu, çöl Arabistanı sarmış. Böyle namlı atların düşmanları çok olurmuş. Böyle atları sahipleri parayla satmazlarsa, almak isteyen onu çalmak için elinden geleni yaparmış. İşte bu adamcağızın da atını isteyen istiyene. Fakat adam atına vurgun. Milyon verseler, ağırlığınca altın verseler atını satmıyor. At hırsızları hırsızların en belalısı, en elinden kurtulunmazıdır. Atlarıyla beraber yatmak da son çareleri... Bizim at sahibi de her gece atıyla ahırda birlikte yatıyor. Üstelik de atıyla kendisini bukağılıyor. Uzun zincirli bukağının bir ucunu kendi ayağına, bir ucunu da atın ayağına vuruyor. Ama hükümlü bir Arap şeyhi vurgun ata. Hırsızları çağırıyor: Atı getirin de, diyor, dileyin benden ne dilerseniz. Hırsızlar düşüyorlar yola, geliyorlar ata. İçlerinden Cin Ali namında birisi var. Cin Ali ya ölürüm, ya da atı alırım, diyor.

Tam geceleri bir hafta, Cin Ali adamı sabaha kadar uyutmuyor. Gündüz de türlü işler açıyor başına. Adam gündüz de uyuyamıyor. Yedinci gün öyle bir uykuya dalıyor ki adam akılsız gidiyor. Cin Ali varıp bukağı açacak aletleriyle açıyor biniyor ata, yallah... Gitmeden önce de dışarda bir nara atıyor. Çünkü artık ona kimse ulaşamaz. Altındaki at, buraların en çok koşan atı. Arkasından kuş bile yetişemez. Atın sahibi nara üstüne uyanıyor, bakıyor ki ne görsün! Bukağı sököl-müş, at gitmiş. İkinci at da o kadar kötü değil, şura senin, bura benim derken hırsıza yetişiyor. Yetişince at sahibi kederinden ağlamağa başlıyor. Aralarında atbaşı fark var. Neredeyse bir iki dakika sonra ata ulaşacak ve hırsızın elinden alacak. Sevgili atını bu halde görmek istemiyor. Atın adı «Akceylan»mış. Çok koşması, rüzgar kesilmesi için kulağına üç kere adının çağrılması gerekmiş. At sahibi hırsıza çağırıyor : «Ulan namussuz, neredeyse bu kötü atla sevgili atıma yetişeceğim. Kulağına üç kere «Akceylan» diye bağır» diyor. Hırsız üç kere bağılıyor atın adını. At adını duyar duymaz kanatlanıyor. Bir anda at sahibi de, altındaki kötü at da, geride kalıyor. Öteki tozu dumana katarak, gözden kayboluyor.

At sahibi köye eli boş geri dönüyor :

«At gitti ama, şerefi kurtuldu. At gitti ama, şerefi kurtuldu.»

Diye, seviniyor.

URFALI İÇİN EN BÜYÜK UĞUR: AT

«Eğer at beslemeğe gücün yetmiyorsa, komşunun duvarından bir delik aç, hiç olmazsa atın soluğu git-sin evine.»

Ve Urfada en büyük uğur attır. Atlar vardır gü-lerler, atlar vardır ağlarlar. Söz anlarlar. Atlar insan-

oğlu gibidir. Bazı atlar vardır sahibinden başkasını daha doğrusu sevdiklerinden gayrisini yanına getirmezler. Atlar sever, atlar nefret ederler. Atların, sevmediklerini bir yolunu bulup öldürdükleri de çok olmuştur.

Asil at bir eve girince o eve uğur getirir. Bir asil girdi bu eve mesela. O evin de işleri bozuk. O evdekiler eğer iyi insanlarsa işleri düzelir. Bir asil atın yalnız bulunduğu eve değil, yakındaki yedi eve de uğuru vardır.

Atlar onurludurlar. Bir at bir koşuda yenilirse yem yemez. Çoktur böyleleri. Bazı atların koşudan birkaç gün sonra çatlayıp ölenleri de olmuştur.

Asil atlar en çok burunlarından belli olurlar. Burun delikleri içiçedir. Çifte burun delikli atlar, koşarken kuş gibi uçar, yorulmazlar.

Urfada, bir kadın pahalıdır, bir de asil at. Bir ağa kızı otuz bine kadar yükselebilir. Bir at on bine kadar. Silalun fiatını da öğrenemedim. At yetiştiriciliği de ayrı bir hünerdir. Biniciliği kadar. En iyi binici, en iyi at yetiştiricisinden başkası olamaz. Atın huyunu husunu bilmeli. Vatan sathında Urfa kadar at yetiştirici, binicisi olan yer yoktur.

Urfa Veteriner Müdürü Selim Bey de bir at meraklısıdır. İşi icabı diyeceksiniz. Değil. Selim Bey at aşığı.

«Arap atları dedikleri bu atlar, Arabistandan çıkmış değildir. Arabistana adapte olmuşlardır. Araştırmalar bu atların cedlerine ait Arabistanda hiç bir iz göstermiyor. Bu atlar Orta Asyadan gelmiş olabilirler. Öyleyse, neden Arap atları diyorlar diyeceksiniz bu atlara. Buraya adapte olmuş atlardır bunlar. Yıllar yılı bunlar kendilerini çöl tabiatine uydurmuşlardır. Bu

atların en büyük özelliği tahammüllerdir. Susuzluğa, açlığa, yorgunluğa korkunç tahammülleri vardır. Günlerce sıcak altında kalabilirler. Hiç bir şey olmaz onlara.»

Arap atlarının İngiliz atlarından farkı şuymuş : İngiliz atları yıllar yılı, yarı Arap, yarı İngiliz, yarı bilmem ne cinsleriyle karıştırılarak, İngiltere tabiatine uygun yetiştirilmişlerdir. Nazik atlardır. İlk çıkışlarına değil Arap atları, kuş yetişemez. Fakat mesafe uzadıkça, İngiliz atları hapa yutmağa, kalmağa başlarlar. Arap atları mesafe uzadıkça açılır. Uzun mesafeli bir koşuda ilk çıkışta İngiliz atı inanılmayacak kadar açar Arap atını, ama sonradan gittikçe durur ve Arap atı gelir onu geçer. Urfalı atçılardan bana dedikleri böyle. Vebali günahı...

Arap atlarının tahammülü, kendini hiç göstermemesi hakkında da çok hikayeler vardır.

Bir Arap, evvel zamanda kendi kabilesinde bir suç işleyip, karısını, atını almış gitmiş başka kabileye sığınmış. Kabile reisi ona eski püskü bir çadır verdimiş. O da çadırını çadırların yanına kurmuş. Atını da güneşin altına, çadırın önüne bir kazığa bağlamış. At günler günü, çadırın önünde, yemsiz susuz denecek kadar, az yemle suyla orada öyle dururmuş. Boynu bükük. At, bir deri bir kemikmiş. Çelimsiz. Araplarda bir adet varmış. Kabile reisinin atı ölür, ihtiyarlarsa kabilenin en iyi atı Şeyhe verilirmiş. Şeyh de at sahibine büyük hediyeler verirmiş. Şeyhe at veren adam da kabilenin en değerli adamları arasına karışmış. Atı, yarışa sokarlar, ama çok uzun bir mesafede, hangisi birinci gelirse şeyhe o at verilirmiş. Kabilede tellallar bağırır: Şeyhe at gerek. İstiyen yarışa girsin. Kabilenin atlıları gelip toplanmışlar Şeyhin çadırı önünde. Yüzlerce atlı. Bu yüzlerce atlıdan şeref kimin olacak. Bu arada bakmışlar ki, kabileye sı-

ğınan o adam da Allahın günü sıcağın alnında bağlı uyuz atıyla gelmiş. Gülmüşler ona. Şeyh de gülmüş. Çağırmış onu. «Bu atı mı bana layık görüyorsun» demiş. Adam, boynunu bükmüş. Hiç bir şey söylememiş. Yarış başlamış. Bir buçuk günde geri dönecekler. Falan yere varıp gelecekler. Yarış başlamış, atını süren sürmüş. En arkadan da bizim sığıntı. Ha, bir de bu üç günde atlar ağızlarına su almıyacaklar. Yem yemiyecekler. Geri dönerlerken bir de bakmışlar atlılar, önlerinde bir atlı. At uçuyor. Atlı atının başını çekmiş. Attan inmiş. Ötekiler onu geçip geçip gitmişler. Dinlenen atlı tekrar binmiş ata sürmüş... Şura senin bura benim. Teker teker yüzlerce atlıyı geçmiş. Şeyh heyecanda. Hangi atlı gelecek diye dört gözle yollara bakıyor. Uzaktan tozu dumana katmış bir atlı geliyor. Tek bir atlı, yakınında başka at yok. Atlı yaklaşıncı bakıyor ki, ne görsün, sığıntı. Uyuz at. Seviniyor. Ortalık bayram yeri gibi. Kadınlar, kızlar en güzel elbiselerini giyinmişler. Kabilenin meydanı dolmuş. Sığıntı gelir atının başını Şeyhin önünde çeker. Şeyhin sevincine payan yok. «Dile benden ne dilersen,» der. Adam cevap vermez. Attan inmez. Atın başını çadırına doğru çevirir. Varır karısını alır, terkisine bindirir. Tekrar meydana gelir. Şeyhin önünde atının başını çeker. «Şeyh!» diye bağırır. «Bu at sana layık değildir!» Atın başını tekrar çevirir çöle doğru gözden kaybolur. Şeyh de ağzı açık bakar kalır.

Köroğlunun kır atı da varmış. Yarı su aygırı, yarı Arapmış daha doğrusu. Kırat ölümsüzdür. Bingölde hayat suyu içtiği bilinir. Bingöl o yüzden Bingöl olmuştur zaten. Kırat kıyamete kadar yaşıyacaktır. İşte bu kırat şimdi yaşıyor. Her yıl, bir deri bir kemik kırat, Halep pazarında bir altına satılıyor. Alan adam ona bir yıl bakıyor, ikinci yıl pazara çekip o da bir altına başkasına satıyor. Kıyamete kadar bu böyle sü-

rüp gidecek. Eskiden kırat Halep pazarında değil de Urfa pazarında satılırmış. Kıratı alan birisi kıymetini bilmemiş. Ona hürmette kusur etmiş. Kırat da Halep-
lilerin eline geçmiş. Yoksa her yıl, Urfa pazarında Köroğlunun ünlü kıratını görebilecekmişiz. Ne kadir kıymet bilmez adamlar var şu dünyada.

Urfa Ceylan, Urfa efsane, Urfa Arap at, Urfa güzel gözlü, Urfa garip dost insanlar yatağı... Selam olsun Urfaya.

Temmuz, 1955

KANINI VEREREK GAZİ ÜNVANINI ALAN ANTEP

Antep çetin yerdir.

Çukurovada, Maraşta, Antepte, Toroslarda, bütün güneyde, en uzak, en kimsesiz bir köyde yıllar yılı halkın ağzından düşmiyen bir türkü vardır. Hoştur. Yiğittir.

Bir yaz akşamı geliyor gözümün önüne. Kayalıklardaki kalenin üstüne leylekler tünemişler. Takırdıyorlar. Sonra da susuyorlar. Kaç yaşındaydım bilmiyorum. Hayal meyal geliyor aklıma... Çukurova köylüklerinde yaz geceleri yüksek çardaklarda yatılır. Her evin önünde bir çardak. Çardaksız ev yoktur. Yoksa insan sıcaktan ölür gider. Yerde yatanı sinek yer parçalar.

Uzaklardan yukarıdan, Kel Mustafaların o yandan bir türkü geldi yatsıya doğru. Aynı türküyü bizim taraflardan biri katıldı. Derken bir ordan, bir burdan bütün köy koro halinde türküyü söylemeğe başladı. Hiç bir türküyü bu şekilde söylenir duymamıştım. Bu bir Antep türküsüydü. Sonraları, biraz büyüyünce aynı türküyü öteki köylerde de duydum. Yüreğir toprağında ırgatlar, Adanada fabrika işçileri de söylüyorlardı. Toros köylülerinden de duydum. Bir çeltik tarlasında çoluk çocuk bir Toros köyü, hep bir ağızdan aynı türküyü söylüyorlardı.

Antebe her gidişimde köydeki türkü gecesı düşer. aklıma. Alışkanlık. Antep denince bu türkü dudaklarımaya gelir yerleşir.

Antebe trenle hiç gitmedim. Ya otomobille, ya da otobüsle. Çukurova sıcaktır. Çukurova yanar. Kül olur. Adana Antep yolunda, Toroslara çıkarken, ağaçlı, çamlı bir yer vardır. Çam kokusu, yarpuz kokusu, suyun pırıl pırıl oradadır. Adı Alamanpınarıdır bu yerin. İşte burada Çukurova biter, dağlar başlar. Bir yel eser, yel demezsin. İncecik, yüzüne dokunur mu dokunmaz mı işte öyle bir yer. Alamanpınarında anadan yeni doğmuşa dönersin.

Uzaktan Antep gözüktü. Antebin dört bir yanı kırmızı toprak. Kırmızı tepeler. Gümüşü zeytinlikler, sarıya çalan bir yeşillik bağlar... Antebin üstünde sütbeyaz bulutlar. Yeşilin en yeşili, kırmızının en kırmızısı Antep toprağı... Girerken yeni bir şehre giriyorsun. Bir koku geliyor burnuna, biber kokusu. Dükkanlardan fışkıran kebap kokusu, yağlı et kokusu. Biber dedim de, biber yeme rekoru Antepte. Her ev yılda 3000'le 10.000 arası biber kurutuyor. Öyle de bir biber ki, amanallah... Bir dirhemini ağzına sokamazsın. Her yerin bir adeti var. Antepliler avuç avuç yiyorlar.

Antebe girdik. Antebe girince ilk göze çarpan şey, büyük bir kahve olur. Günün her saatinde kahve tıklım tıklımdır. Kahvenin önünde, bütün çarşıda, sırtlarında pirinç güğümler, güğümler pırıl pırıl, altın sarısında, Gaziantep güneşinin parlaklığında yanar döner, bir takım adamlar, «Şerbet! Şerbet!» diye seslenirler. Şerbetleri ucuzdur. Kendine has bir kokusu vardır. «Bir içen pişman, bir de içmiyen pişman» diye bağırlar ama, bence içmiyen pişman. Şerbet Meyankökünden yapılır. Şifalıdır. Şu güneyde her şey şifalıdır zaten. Balık, su, şerbet, toz, ot, her şey.

İlk göze çarpacak şeylerden biri de Gaziantep-
lerin kıyafetleridir. Çoğu, geniş peşli, kıymetli kumaş-
lardan şalvar giyiyorlar, geniş pırıl pırıl siyah kuşak-
lar bağlıyorlar.

Postaneden aşağı inerken köşede güğümü güzel,
ak sakallı bir adam da şerbet satıyordu. Kaç kere ya-
nından geldim geçtimse olduğu yerde öyle duruyor gör-
düm. Kımıldamıyor. Yalnız, «Şerbet, şerbet!» diye ba-
ğırıyor. Yanında da bir çocuk. Çocuk bazı bazı adamın
elinden tutuyor. Üç gün oradan geçtim, üç gün adamı
öyle gördüm. Sonunda yanına vardım. Yaşlı adam bir
kör, elinden tutanı da torunu.

«Bir şerbet,» dedim.

Doldurdu verdi.

«Maşallah» dedim. «Bu yaşta hala çalışmak...»

«Ellere muhtaç olmadansa...» dedi.

«Çok iyi,» dedim. «Ama yorulursunuz...»

«Yoruluyorum, yoruluyorum ama, bu dünyada
gözden göze hayır yok. Gözünden bile sana hayır yok.»

Gözleri açık gibi duruyordu ama, hiç görmüyordu.

Bir adam geldi, şerbet istedi. Doldurdu verdi.

«Benim yaptığım şerbetin Antep'te ünü vardır.
Tiryakileri vardır şerbetimin.»

«Kaç yıldır şerbetçisin?»

«Otuz yılı geçkin.»

«Evinize siz mi bakarsınız yalnız?»

Güldü.

«Ya kim bakacak? Benim evime herkes gelip ba-
kacak değil ya.»

«Yani çoluk çocuk, akraba falan demek istedim.»

«Gözünden bile imdat umma.» diye güldü.

Sonra bana döndü; bakar gibi, görür gibi gözle-
rini dikti :

«Antep'in en güzel yeri Kavaklık,» dedi. «Bu sıcak-
ta sen oraya gitsene.»

Bir şerbet daha içtim. Yanından ayrıldım. Sakalı beyazdı. Rengi bakır rengi. Yanık esmer. Kaşları püskül püsküldü. Tertemizdi üstü başı. Torunu çocuk elinden tutmuştu. Güzel sesiyle, en güzel bir türkü gibi: «Meyan şerbeti! Kokulu şerbet!» diye bağıırıyordu.

Antep çetin yerdir. Kırmızı toprakları, yeşil bağları...

Alleben deresinde, kavaklıkta, bizim köydeki türkü meselesini Antepli bir arkadaşına açtım. Güzel sesliydi. «Babam söylerdi» dedi. «Fransızlar geldiği zaman koca Antep şehri aylarca hep bir ağızdan bu türküyü söylemiş. Köylü kentli söylemiş. Buralar aylarca bu türküyle çalkalanmış.

**Sürerim sürerim gltmez kadana
Fransız kurşunu geçmez adama**

**Anama söyleyin damda yatmasın
Çuha şalvarıma uçkur takmasın
Oğlum gelir diye yola bakmasın
Haydın Antepliler namus günüdür.**

Ve Antep dişini tırnağına takmış, Gaziantep olmuş Karayılanı, Şahin Beyiyle. Karayılanın kızkardeşini aradım. Bir gün akşama kadar aradım, bulamadım. Karayılan, Antebin Fransız işgaline karşı koyan kahramanlarından en büyüğüdür. Fransızlar Antebe gelmeden önce dağda eşkiya imiş. Sonra çetesini almış, inmiş dağdan... Fransızlara elaman dedirtmiş. Şehit düşmüş. Kız kardeşiyle kız kardeşinin kocası Süleyman da onun çetesindeymiş. Kızkardeşinin kocası Süleyman da şehit düşmüş. Kızkardeşinin adı Hane Hatun. Şimdi çok yaşlı. Kadının kocası şehit düşmüşken bile bir an durmamış, düşmana ateşe devam etmiş. İşte Antep'te bir gün akşama kadar arayıp da bulama-

diğım Hane Hatun bu Antep kahramanı Hane Hatundur.

Bir türkü söyleniyor Antep'te. Dağ taş söylüyor.

GAZİANTEP GÜNEYİN ENDÜSTRİ MERKEZİ

Bir gün, bir arkadaş dedi ki :

«Seni bir yere götüreyim ki şaşa kalasın. Böyle bir şey hiç bir yerde görülmuş değil.»

Bir öğle üstüydü. Sıcaktan kaldırım taşları eriyor. Kaleyı dönüp, bir akar suya vardık. Suyun kıyıları toz toprak içinde. Bir tek yeşillik yok. Ne ot ne ağaç. Suyun yüzü kaymak bağlamış. Kapkara. Kokuyor. İrin gibi. Akmıyor. Usuldan kırışıyor bazı bazı suyun kaymağı.

Bana göstereceğı şeyin bu su olduğunu sandım.

«Gerçekten böyle bir su hiç bir yerde görülmuş değil. Bazı bazı Maraşta, Pazarcık ovasında, Çukurova-da, Osmaniyede, Kadırlıde daimi sulama çeltik sulaklarında bulunur böyle su. Ama bu kadar kokmaz. Böyle kara, irin gibi değildir.»

Arkadaş bu sözlerime hiç karşılık vermedi. Elimden tuttu, beni bir yerlere doğru çekti. İlkin, büyük bir dükkan gördüm. Bakamadım. Bir şair ne demişti bir şiirinde? Bir hendek dolusu sümüklü böcek mi ne! Bu gördüğüm dükkan ondan da iğrenç.. Ortada bir havuz... Havuzda kılları yolunmuş deriler. Bir yanda da küçük bir tepe gibi sapsarı, akan, cıvık, ölüm sarılı gibi, kusturucu bir şeyler yığılmış. Nar kabuğı olduğunu söylediler. Nar kabuğunun böyle korkunç, böyle pis olabileceğı hiç aklıma gelmezdi. Sinekten ortalık görünmüyor. Birkaç adam ellerinde deriler, suya sokup çıkarıyorlar. Derilerden kaygan, sümük gibi bir su dökülüyor. Adamlar dizlerine kadar

suyun içinde, pis kılların arasında, solgun, boyunları incelmış, yüzleri kaşık kadar kalmış, kocaman kocaman olmuş gözleri, bir deri bir kemik... Yaşları onbeş, onyediyi arası... Yarı çıplak. Sıcaktan.

«Bunlar sabahın altısından, akşamın yedisine kadar böyle, yarı çıplak bu su içinde döner dururlar. Her bir yerleri yaraya keser.»

Üçüncü dükkânı göremedim. Öyle korkunç bir koku kaplamıştı ki ortalığı, burun direklerini kıran. Yüreğim ağzıma geldi. Burnumu tutup gerisin geriye koştum. Bu koku etime işlemiş. Gittim yıkandım iyice... Bir gün bu koku beni kovaladı. Kaleye o taraflara yaklaştım mı koku başlıyor, geri dönüyorum. Bir bela.

«Herkes böyle mi tesir eder?»

«Ne sandın? Herkes daha beter.»

«Ya çocuklar?»

«Onlar koku alma duyumlarını yitirmişlerdir.»

Yukarıda anlatmağa çalışıp da **korkunçluğunu** anlatamadığım şey Anteb'in tabakhaneleri. Yüzyıllardan beri Antep tabakhaneleriyle ün salmıştır. Bütün Anadolu'da tabakçılık denince ilkin Antep gelir akla. Ünlü Maraş, Antep pabuçlarının kırmızı derisi burarlarda yapılır. Ama devir döndü. Şimdi artık tabakçılık modern usuller, yeni ilaçlarla yapılıyor, köpek pisliğiyle değil. Unuttum, dükkânın bir yanında da köpek pisliği yığılıydı. Tabaklıkta çok işe yararmış.

Antep güneyin endüstri merkezi haline geliyor. Bunda Anteb'in geleneği var. Antepde her türlü kumaş dokunur el tezgahlarında. Bunlar bütün Orta Anadolu'da, güneyde satılır. Yüzlerce el tezgahı vardır. Sonra her ilde, her satış yerinde gördüğümüz Antep kilimleri... Sokak aralarında hemen her evin altında iki üç kilim tezgahı görürsünüz. Antep sokaklarını mekik sesleri çınlatır. Hoştur. Bir de Antepde küçük el sa-

natları çok ileri gitmiştir. Dediklerine bakılırsa Antep bir tornahanedir. Çelik kasalar, basküller, çamaşır makineleri, kaynak makineleri, hep ellerle yapılıyor.

Beni, kasa yapan bir tornacıya götürdüler. Dükanda dört, beş tane kasa vardı. Boyanmıştı. Gördüğümüz Avrupa kasalarından hiç farkı yoktu. Yapıcılar da öteki kasalardan kendi kasalarının daha iyi olduğunu söylediler. Yangına daha çok dayanırmış kendi kasaları. Büyük bankalarımızdan birisi kasalarını Antep tornacılarına ısmarlamış.

Antep esnafının büyük bir derdi var: Muamele vergisi. Diyorlar ki bu muamele vergisi çok acaip bir iş. Mesela, Bursada esnafa, böyle el işleri yapanlara, kasa yapanlara, çamaşır makinesi yapanlara dokunulmuyor, onlar muamele vergisine tabi kılınmıyorlar. Halbuki Antep esnafı tabi kılınıyor. Bu da illerdeki idare amirlerinin kanunu tefsirlerine bağılıymış. Böyle şey olur mu? Antepten muamele vergisi al da, Bursadan alma! Böyle lastikli mi olur kanun dediğin. Ne güzel! İdare amirinin canının istediği cennetlik, istemediği cehennemlik. Bunun doğru olabileceğini sanmıyorum. Antepli esnafa kanunu iyice tetkik etmelerini söyledim. Vallahi benim aklım almadı bu işi. Eğer böyle bir şey varsa kaldırılması gerektir. Yurda çok iyliğini dokunur. Gaziantepililerden de muamele vergisi alınmaması orada büyük bir el sanayiinin doğmasını sağlayacaktır. İnanmıyanlar gidip de o güzelim kasaları, çamaşır makinelerini, baskülleri görsünler. Görsünler de parmakları ağızlarında kalsın. İşçimizin elinin emeğini, gözünün nurunu görsünler. Mesele döviz meselesiye, Gaziantebin işçisine elden gelen yardım yapılsın. İnsan böyle şeyleri gördükçe seviniyor.

Türkiyede en güzel baklava Antepte yapılır. Fıstıklı baklavalara. Türkiyede en çok içki Antepte içilir. Bunu Antepliler iddia ediyorlar. Ama Antepli içkisini

efendice içiyor. Her köşede bir saz var Antep'te. Şazlar dolu dolu.

Antep'te dört milyon tane fıstık ağacı var. Daha aşılanıyor. Birkaç yıl içinde on, on beş milyona çıkacağını söylediler ağaçların. Güneyde en büyük zeytinlik Gaziantep'tedir. Nizip'te çok muntazam dikilmiş zeytinlikler, kilometrelerce uzuyordu. Büyük sabun fabrikaları kuruyorlar.

Antep'te öteki illerimizin aksine hiç dilenci görmedim. Antep'te yetişen deli tütün Mısır'a satılır. Hasankeyf tütünü. Mısırlılar çiğnerlermiş bu tütünü. Anteb'in 71 çeşit üzümü vardır. Bağ bozumunda, her ev kilolarca bastık, pekmez yapar. Antep'te 800 kere hududu geçmiş, 300 kere pusuya düşüp kurtulmuş kaçakçılar vardır. İşte Antep böyledir.

ŞEHRE KÜSTÜ MAHALLESİNİN ÜÇ HİKAYESİ

Rivayet çeşit çeşit. Her kime sorduysam, hikayeyi başka başka anlattı.

Gaziantebe çok gelip gittim. Okul arkadaşlarım var. Severim Antebi. Köşe bucak bilirim Antebi. Ya da bilirim sanırdım. Bu sefer öğrendim ki, Antebi öyle köşe bucak bilmiyormuşum. Küçük, ama ilgi çeken olaylar vardır dünyada. Uzun zaman görmeyiz onları. Görünce de şimdiye dek niçin görmediğimize şaşarız. Halbuki burnumuzun dibindeymiş.

Neden sonra keşfettiğimize bakmadan seviniriz. İçimiz içimize sığmaz.

«Şu kalkan otobüs seni doğru oraya götürürdü. Kaçırdın. Ama bekle. Gene gelir,» dedi biri. «Ne için gideceksin Şehre Küstüye?»

«Dedik ya,» dedim. «Adını merak ettim. Neden Şehre Küstü koymuşlar oranın adını? Bir sebebi olacak.

«Eskiden kalmıştır. Atadan dededen beri Şehre Küstü derler oraya.»

«Hiç bir hikayesi, efsanesi yok mu buranın?»

«Eskiden kalmıştır.»

Otobüsü bekledim. Şehre Küstüye gidip mutlak görmeliyim. Ne mene bir yerdir orada dolaşmalıyım. Niçin Şehre Küstü demişler oraya, yaşlılardan öğrenmeliyim.

Bir gün Gaziantebin, o canım kilimlerle, nakışlı çuvallar, renkleri uçuşan kolanlar, şal kuşaklarla dolu çarşısında duruyordum. Bu renk, nakış dünyasına dalmış gitmiştim. Bir otobüs geldi, ayıktım. Otobüs Gaziantep Belediyesinin şehir içi otobüslerinden. Az ilerimdeki durakta durdu. Gözüm alındaki yazıya gitti. Alında, «Kavaklık Şehre Küstü» yazıyordu. Ne bu Şehre Küstü? Köy mü, mahalle mi? Ne bu? Yanımdaki dükkana girdim. Merakımı anlattım. Şehre Küstünün bir mahalle olduğunu söylediler.

Otobüs, neyse, öğleye doğru geldi. Bindik. Dar sokaklardan, caddelerden geçerek vardık Şehre Küstüye. Bütün evleri kesme taşlardan yapılmış toprak dam. Duvarlar sarımtırak, damlar karbeyaz. Sokak köşelerinde çeşmeler... Çeşmelerin başında peçeli peçesiz, çarşafli çarşafsız, ayakları çıplak, başörtüsüz kızlar... Kız çocukları. Sonra Şehre Küstünün sokak aralarında gayet güzel giyinmiş, saçları kısa kesilmiş kadınlar da var. Sıcak. Sokaklarda, Şehre Küstünün küçük meydanında, beş altı ayağı çıplak çocuk oynuyor. Kan tere batmışlar. Bacaklarını gün yakmış. Yüzleri esmer. Yüzlerinde pare pare gün yanığı. Çocuklardan birini çağırdım.

«Bana kahveyi gösterebilirseniz arkadaş,» dedim.

«Gösteririm,» dedi.

Önüne düştü.

Çocuktan al haberi derler.

«Aslan arkadaş buraya neden Şehre Küstü demişler? Siz şehre mi küstünüz?» diye sordum.

«Biz küsmedik.»

«Ya kim küsmüş?»

«Bu mahallenin dedesi küsmüş.»

«Neden küsmüş?»

«Yok. Küsmüş işte. Nenem küsmüş der.»

«Canım bir sebebi var bunun, elbette arkadaş.»

Durdu düşündü. Parmağını ağzına soktu düşündü. Bir gözünü yumdu. Alnını kırıştırdı. Dudaklarını kemirdi. Sümüğünü çekti. Uzun uzun bana baktı.

«Söyle,» diye atıldım.

Gülümsedi. Durdu bekledi. Sonra birden.

«Yirmi beş kuruş verirsen...» dedi.

«Veririm,» dedim.

Elini açtı.

«Hadi ver.»

Avucuna bir yirmibeşlik koydum. Şaşırdı.

«Şey...» dedi... «Nenem derdi ki... O Antepte, kalenin orada, dabakçıların yanında, bir dev varmış... Şey... şey... O dev kalenin padişahının kızını istemiş... Padişah korkmuş. Nenem öyle derdi işte. Korkunca da padişah. Bu devi öldüren kızımı alsın demiş. Nenem derdi ki bir kelce oğlan varmış.. Armut çöpü boyunlu bir kel oğlan... Ya işte bir keloğlan... O dev var ya gözlerinden ateş saçarmış. Gözlerindeki ışıktan gece, gündüz gibi olurmuş. Ya işte o Keloğlan ben onu öldürürüm demiş, padişah kızını verirse... Padişah veririmi demiş... O da çekmiş kılıcını öldürmüştü. Sonra padişah kızını vermemiş ona...»

Durdu. Gene düşküdü. Bana baktı. Alnı kırıştı.

«Sonra da gelmiş buraya Keloğlan, küsmüş şehre. Bir ev kurmuş. Burası böyle olmuş.»

Sözünü, bitirir bitirmez arkasını dönüp kaçtı. Bir sokakta kayboldu gitti. Kaçarken gözlerinden bir yalan utancının şimşegini gördüm.

Kahveyi buldum. On kadar adam oturmuş, sohbet ediyorlardı. Selam verdim. Yer gösterdiler. Hal hatır sordular. Oradan buradan konuştuk. Ne için geldiğimi öğrenince güldüler.

«Eskiden kalmadır,» dediler.

Sonra türlü hikayeler söylediler. Bir tanesi şu :

«Doğru bir adam varmış. Hiç yalan söylemezmiş. Yanında babası adam kesse, sorduklarında söylermiş... Bunun doğruluğundan herkes rahatsız olurmuş. Ne görse, ne duysa olduğu gibi söylermiş. Bu yüzden bir-biriyle kötü olanlar çok olmuş. Bu yüzden adam şehirden, şehir de adamdan usanmış. Doğru adam başını almış buraya gelmiş. Burada ev kurmuş. Onu sevenler de... Doğruyu kim sevmez, namussuzlardan gayri! Onu sevenler de gelmişler yanına ev tutmuşlar. Burası olmuş Şehre Küsmüşler mahallesi.»

Sonra Antepte bizim Kahramanın babası Şehre Küstüye ait bir hikaye söyledi. Belki de doğrusu budur. En akla yakını budur.

«O zamanlar şehir kalenin içindeymiş. Kalenin çok zalim bir Beyi varmış. Zalim mi zalim. Önüne geleni asar, önüne geleni kesermiş. Halktan son meteliğine kadar vergi toplarmış. Son yiyeceklerine kadar ellerinden almış. Beyin de üç oğlu varmış. İkisi babaları gibiymiş. En küçüğü aksineymiş. Bu kadar zulme dayanamamış. Önce gitmiş babasına, halka zulmetmemesi için yalvarmış. Baba terslemiş onu. O, durmamış, yıllar yılı yalvarmış. Baba onu zindana atmış. Epey yattıktan sonra çıkarmış. Çocuk babasına çok içerliyormuş. Bunun üstüne ona yalvarmayı kesmiş. Halkla anlaşmaya bakmış. Geceleri ev ev dolaşır babası aleyhine isyan hazırlamak için onları yola getir-

meğe çalışırmış. Halk korkusundan ona yanaşamaz-
mış. Bu beyin bir hilesi derler, korkarlarmış. Gene ya-
nına epey arkadaş bulup babasına isyan bayrağını aç-
mış. İçlerinden birinin ihaneti yüzünden galip gelecek-
ken mağlûp olmuşlar. Oğlan adamlarıyla kaçmış, eşki-
ya olmuş. Yıllarca dağlarda eşkiya gezmiş. Babası öl-
müş, yerine büyük kardeşi geçmiş. Bunu da meşakkat,
eşkiyalık ihtiyarlatmış. Kardeşi de affetmiş. Ama o
kaleye bir daha gitmemiş. Gitse gene zulüm görecekti.
Adamlarıyla buraya yerleşmiş. Burada bir şehir kur-
muş. Adına «Şehre Küstü» demişler. Rivayet ederler ki
sonunda Şehre Küstülüler, kaleyi zaptetmişler, adil
bir idare kurmuşlar.»

Kaç hikayesi varsa Şehre Küstünün, hepsi iyi. Hep-
si iyilik üstüne. Tatlı bir küsme bu.

Ağustos, 1955

İNSANI SELÇUK DEVRİNE GÖTÜREN ŞEHİR: KAYSERİ

Kümbetleri, kervansarayları, camileri, mescitleriyle Kayseri eski bir şehirdir. Sokakları, caddeleri de öyle. Kayseriye girince yedi yüz yıl öteye gidiyorsun elinde olmadan. Selçuk devrine, ta Bizans devrine gidiyorsun. Bizans o kadar değil de Selçuğun havası öylesine sinmiş ki Kayseriye, daha asırlar geçse de çıkmıyacağa benziyor. Şu dört yıl içinde Kayseri bambaşka bir Kayseri oldu. Evler, apartmanlar, hanlar, oteller yapıldı. Caddeler açıldı. Şöyle uzaktan bakınca eski Kayseriyi tanıyamaz gibisin... Bütün bunlara rağmen, derinine inince Kayseri gene eski, Selçuklu Kayseri... Bana öyle gelir ki Kayseriyi tüm yıksalar da yeniden kursalar, bu hava, Selçuklu hava Kayseriden gitmiyecek.

Belki dünyadaki dağların en güzeli, en nazlısı Erciyeş. Öyle ne heybeti, ne haşmeti var. Gökyüzüne çakılmış gibi, süt beyaz, ışıltılı, bazı dumana batmış, bazı mor, bazı sigara kağıdı inceliğinde, bazı şafakta bir yanı kızarmış. Her zaman da başında dumanı... Pare pare bir bulut. Erciyeşin batısına doğru, tam dibinde bir göl, daha doğrusu bir sazlık vardır. Vangvang gölü diyorlar adına. Adı da ne güzel yakışmış. Gerçekten ıpıssız bir göl. Boş su kabağı gibi rüzgarda ötüyor.

Erciyeş, elle yapılmış da oraya, Kayserinin tepesine öyle yerleştirilmiş gibi. Belki bu Selçuk havası Erciyeşten geliyor. Belki de Erciyeşi Selçuklular yapıp oraya, Kayseri abidesi diye dikmişlerdir. Bir Selçuklu usta oturmuş Erciyeşin başına, yıllar yılı çekiciyle, keskileriyle Erciyeşi bir kayadan yontmuş, oraya götürüp, şan olsun diye dikmiştir. Erciyeşin resmini Halit Doral yapar, türküsünü Talashılar, Hacılarlılar çağırır. Halit Doral, Kayseri Müzesinin Müdürüdür. Akademiden çıkmış bir ressamdır. Yıllardan beri Kayserilidir. Yıllardan beri de hep Erciyeş resmi yapar. Türkü türlü... Erciyeşin tadı, tuzu Halit Doralın resimlerindedir. Halit Doral, yıllar yılı o kadar çok Erciyeş resmi yapmıştır ki, kendisi de sayısını unutmuştur. Değerli bir ressam arkadaşım dedi ki, «Halit Doral üstüne Erciyeş çizen, belki de bir daha gelmez.» Şu Halit Doral, bir Erciyeş sergisi açsa da cümle alem görse hünerini.

Selçuklu Kayserinin sanat abideleri daha öyle güzeldene duruyor. Oya gibi işlenmiş. Döner Kümbet duruyor, Honat Hatun türbesi, camii öyle, hele türbe daha dünkü gibi duruyor. Ve Kayserili, şehri ile övünüyor.

Kayseriye her gidişimde Döner Kümbeti görmeğe giderim. Şöyle dur bak Dönere. Parmağın ağzında kal-sın. Yapan ne usta yapmış! Dönerin de, her güzel şey gibi, eser, yer, toprak gibi güzel hikayeleri, efsaneleri var. Ne kadar efsane yaparlarsa yapsınlar, yakışır Döner Kümbete.

Döner Kümbet, haftanın yedinci günü, gece sabaha kadar dönermiş. Kayseride hemen hemen herkes görmüş gibi bu dönmeyi. Döner, ala şafakta olduğu gibi dururmuş. Sonra, söylediklerine bakılırsa, istediklerinde Döner Kümbeti yerinden alıp başka yerlere götürürlermiş. Sonra yerine getirip geri korlarmış.

Kerem ile Aslı hikayesi rivayete göre Kayseride son bulur. Kerem hikayesini hemen hemen bilmiyen yok gibi. Aslı bir keşiş kızı. Kerem bir Türk beyinin oğlu... Birbirlerine aşıklar. Keşiş kızı vermemek için bir gece evini barkını yükler, düşer yollara. Kerem de arkasından... Sora sora... Dağlara, ağaçlara, kuşlara, yolculara sora sora düşer yollara. Arada kıza rastlar kaçıır... En sonunda duyar ki, Keşiş gelmiş Kayseride mekan tutmuş. Karısı dişçilik yapıyor, hayatlarını böylece kazanıyorlar. Kerem nasıl girecek evlerine? En iyi usul diş ağrısı bahanesi. Bunun üstüne Kerem başını, gözünü sarar, oturdukları evi sorar, bulur. Varır eve. Diş çektireceğini söyler. Onlar Keremi tanımazlar. Ana, Keremin dişini çekmek için kerpeteni ağzına sokar. Diş sağlam diş, çıkmaz. Yardım için kızını çağırır. Kız Keremin başını tutar, dizlerine kor. Böylelikle ana ilk diş çeker. Fakat Keremin başı sevgilisinin dizinde, ayrılamaz. Bir dişini daha çektirir. O da biter... Çekip gitmesi gerektir. Ama başı sevgilisinin dizinde...Valah-ü hayran yüzüne bakar. Üçüncü dişini de çektirir. Böyle böyle otuz iki dişini çektirir. Ağzı kan içinde, dişsiz zorla sevgilisinin yanından ayrılır. Bu ev daha ayakta. Şimdi içinde oturuluyor. Arkadaşlar götürdüler, gördüm. Hey gidi günler, hey gidi koca dünya! dedim. Aşkın da ne yamanı olurmuş! Ama dahası var. Talasın öte yanında bir tepe var. Küçücük. İşte Kerem otuz iki dişini çektirdikten sonra, ne yapıp yapmış, sevgilisini keşiş babasının elinden alıp kaçmış. Bu tepenin oraya gelmişler. Muratlarına erecekler ama olmuyor. Kerem kızın fistanının düğmelerini bir uçtan açıyor, düğmeler bir uçtan geri kapanıyor. Kerem habire açıyor, onlar habire kapanıyor. Keşiş baba sihir yapmış. Kerem sabırsızlanıyor. Bir aaaaah! çekiyor bunun üstüne. Ağzından alevler çıkıyor. Ateş alev ortasında yanmağa başlıyor. Aslı da üstüne atılı-

yor, saçlarından tutuşuyor orada, ikisi bir arada yanıp kül oluyorlar.

İşte bu küçük tepe Keremin tutuşup yandığı yer. Her yıl Keremin yandığının gecesi bu tepe ateş aleve kesermiş. Bütün tepe kor haline gelirmiş.

Bu da Yunana, Bizansa, Selçukluya has... Ateştepe Selçuktan bu yana sürüp gelebilir.

Kayserinin Bedesteni bütün Anadolu'da ünlüydü. Türkülerde, masallarda geçer. Bir akli sivri vali gelmiş Kayseriye, ilerilik, medeniyet uğruna o canım kapalı-çarşının çoğunu yıktırmış. Ne dersin. İşte böyle. Kayserinin havası böyle. Selçuklu. Üstünden yüzyıllar da geçse Kayseri bu havayı, bu Selçuklu havasını yitirmeyeceğe benzer.

ORTA ANADOLU KÖYLÜSÜNÜN BÜYÜK DERDİ

Yozgata gideceğim. Kırşehirde otobüs bekliyorum. Otobüs, biraz bekledikten sonra geldi ama, tıklım tıklım. Şoför, şehrin dışına çıkın da sizi orada otobüse alırım dedi. Otobüsün üstüne alacak. Dört köylü, bir de ben, beşimiz düştük yola. Çıktık şehir dışına bekledik. Saat sekizde kalkacak otobüs bizi saat on bire kadar bekletti. Biz de yol kıyısına bir tümseğe oturup dertleştik. Orta Anadolu köylüsünün hali hal değil.

Köylülerden üçü yaşlı. Üçünün de üstübaşı kötü. Yırtık. Ayakkabıları parçalanmış. Köylülerden birisi genç. Uzun boylu, zayıf. Epeyce mürekkep yalamış. En yaşlı köylü ortakçılık edermiş. Zengince biri. Orta Anadolu'nun tanınmış ağa ailelerinden birine mensup. Aralarında ortakçılık, toprak, kurak, verim, falan filan konuşuyorlardı. Kulak verdim. Yaşlı adamın kırış kırış, kapkara yanmış boynu uzamış, derisi sarkmış.

Gözlerinin ferî uçmuş. Belî bükülmüş. Sanki kocaman bir kederin ağırlığı altında ezilmiş. Kurtuluş yok.

İkide birde yanındaki gence :

«Vermedi» diyor. «Ne yapalım? Vermedi işte. Ne gelirkine elden? Vermedi kardaş! Ben ne yapayım şimdi? Sana karşı çok çok mahcubum. Köpekler kadar mahcubum. Geldim de sana ziyan ettirdim. Ne bilirdim ki olmıyacak.»

Ellerini suçlu suçlu oğuşturuyor, başını eğmiş habire toprağa bakıyordu. Yüzünden gözünden her bir yerinden tüm bedeninden onmaz bir keder akıyordu.

«Ne yapam kardeş... Sana itler kadar mahcubum.»

Genç adam, öteki iki köylü de başlarını yere eğmişler. Onlar da kederli.

Genç adam, bana döndü :

«Neler konuştuğumuzu duydunuz mu?» dedi.

«Duydum» dedim.

«Ne konuştuğumuzu anladınız mı?» dedi.

«Tarla falan diyordunuz ama...»

«Baştan anlatayım... Anlatayım da memleketin halini görün... Türk köylüsünün halini görün... Yönünüzü dönüp de şu insanlar nasıl ediyorlar, nasıl yaşıyorlar diye bakmadığınız insanların halini görün... Şimdi hikayeye baştan başlayalım. İşte kendisi yüzde. İki köylü de yanımızda... Yalanım varsa yüzüme karşı söylesinler. İşte bu adam bana geldi bir gün. Benim üç parça tarlam var, dedi. Toprak komisyonundan yirmi yıl süreyle, taksit taksit ödemek şartıyla aldım. Bana hükümet verdi, dedi. 225 dönüm tarla. Bunu falan ağayla üç yıldır ortaklık ekerim. Tohumunu o verir. O sürer tarlayı. Ama dönüm başına üç lira sürme parası alır. Yüz elli kuruş da ekme parası alır. Saati otuz liradan da biçerdöverle biçme parası alır.

Hasat zamanı gelip de ziraat harmana yığılınca, paylaşma başlar. Önce Ağa ettiği masrafları, sürme, ekme parasına karşılık zahireyi alır. Sonra tohumu da alır. Geriye kalanın da üçte ikisini kendi alır, birini de bana verir. Ben hiç çalışmam dedi. Çalışmam, ama elime de hasat sonu, bu hesaba göre hiç bir şey geçmiyor dedi. Lakin herife borçluyum. Borcumu veremeyince adam önümüzdeki yıl yine ekecek tarlamı. Benim elime hiç bir şey geçmiyecek. Beni bundan kurtar. O adama beş yüz lira borcum var, onu ver.»

Köylünün yaşlı yüzü biraz daha kırışmış, karar-mıştı. Hiç kımıldamadan toprağa bakıyordu. Soluk almıyordu sanki. Öyle taş gibi... Başını kaldırıp bir ke-re olsun bize bakmadı. Duymuyor gibiydi konuştuk-larımızı.

Genç arkadaş:

«Öyle değil mi Ağa? Doğru değil mi?» diye ona dönüp sordu. Adam irkildi. Gözleri ölmüş. Durgun.

«Öyle öyle... Ağam olduğu gibi söylüyor işi. Öyle öyle...»

Genç, yüzünde ıstırap, gerilme.

«Sekiz yüz lira da sağa sola pılı pırtı borcum var... Bu paraları sen bana ver. Ben de bu üç tarlanın ikisini tek başına ekmek için sana vereyim... Birisini de ortak ekelim. Beş yüz, sekiz yüz daha bin üç yüz lira borcum olmuş olur sana... Bu parayı da ortaklık ettiğimiz tarlanın mahsulünden alırsın önümüzdeki yıl.»

Adamın kolundan tuttu :

«Bak Ağa,» dedi. «Sen bana bu teklifi yaptığında ben sana ne öğüt verdim?»

«Tarlanı sen kendin ek, dedin.» Sesi sinek vızıltısı gibi çıkıyordu.

Genç adam sözü ağzından aldı :

«Toprağını yarıya, kiraya verme, bu senin için felaket olur, dedim. Sonuna kadar başkalarının faydasına çalışırsın, dedim. İcarcı konup geçen cinsindendir, tarlanı hırpalar, tarlanda hayır bırakmaz, dedim. İşte yüzü. Yalansın desin. Borcunun biribiri üstüne binecek altından kalkamayacak hale geleceğini söyledim. Sonunda kiracıyı topraktan çıkaramıyacağını... Onun için bu işten vazgeçmesini söyledim. Aha yüzü. Kulakları duyuyor. Kıl kadar hilafım varsa söylesin.»

Adam susuyordu. Yüzü taş gibiydi. Ötekiler de başlarını yere eğmişlerdi.

«Yok, dedi bana... İşte yüzü. Bizim kaderimiz böyle. Ben ne borcu verebilirim, ne öküzüm, ne pulluğum var. Ne de traktörüm var. Ne de kendim ekebilirim. Böyle gelmiş böyle gidiyor. Banka hasat parası verecekti. Onu da vermedi. Bankaya da yedi yüz, sekiz yüz lira borcum var, dedi. Sen bana şu iyiliği yap. İki tarla senin olsun, ek biç. Birini de ortaklık ekelini. Yeter ki şu bin üç yüz lirayı ver. İşte yüzü. Yalanın varsa söylesin. Yalvardı, yakardı. Öğüt verdim para etmedi.

«Dediği gibi anlaştık. Ben ona bin üç yüzü verdim. O da bana iki tarlayı... Üçüncü tarlayı da ortaklama ekeceğiz. Elinden bir borç senedi aldım. Verdim parayı... Bütün kış yattı. Yan geldi yattı. İşte yüzü. Söylediklerimde kıl kadar hilaf var desin.»

İnce, zayıf, yaşlı adamın başı gittikçe toprağa yaklaşıyordu. Başı iki dizi arasındaydı. Şehadet parmağı habire oynuyordu. Makinalı gibi.

«İşte efendim... Ben ektim... Sürmek ekmek için tam beş bin lira harcadım. Hasat mevsimi geldi.»

Eliyle uçsuz bucaksız tın tın öten bozkırı gösterdi. Ekinler yarım karış ya var, ya yoktu. Biçilmemişlerdi. Bu arada yaşlı adam da başını kaldırdı, bozkırın ötelerine mahzun mahzun baktı.

«Hasat mevsimi geldi... Yağmur olmadı. İşte ekinler böylece yandı. Sürdük, hasat ettik olan ekinleri... Ortak olduğumuz ekinden, bunun hissesine tam otuz lira düştü. Şimdi işte bu adam bana bin üç yüz lira borçlu... O otuz lirayı da masraf kesmeden verdim. Masrafı da saysaydım. Yüz lira daha borçlu çıkardı. Şimdi gelmiş bana bu ağa, tarlanın birini ille de sana satayım. Satamazsın diyorum. Kanun yakana yapışır. Yirmi yıl bu tarlayı hiç kimseye satamazsın. Hükümet sana bu tarlayı ekip biçsin diye vermiş. Satamazsın... Onun da yolunu buldu. Bana diyor ki, ben sana beş, altı bin liralık bir borç senedi veririm, vadesiz. Tarlayı sen eker biçersin... Yani böylelikle tarla senin olur. Zamanı gelince, üstüne ferağını yaptırırsın. İki tarlayı da bana bırak... Onları da yeni kiracılara, ortaklara vereyim... Oldu mu şimdi? Ben ne yapayım? Tarlayı ben almasam, gidip başkasına satacak...»

Öteki başını usul usul kaldırdı. Sakin, donuk, hiç bir şey yokmuş gibi bir sesle :

«Sen alamazsan Ağa» dedi, «başkasına satarım. Getirir senin de borcunu veririm. Ekin olmasın diye ben Allaha yalvarmadım ki... Yağmur yağmasın diye ben dua etmedim ki... Mademki satacak şeyim var elimde... Başkaca da çarem yok. Satarım...»

Söylediklerini not aldığını görünce delikanlı :

«Bizim vilayetin adını yazma... Çünkü bu ihbar gibi olur beni. Tarlayı bana aldırılmazlar. Benim de bin üç yüz kaynar gider. Ben tarlayı alacağım. Onun da, benim de başka çaremiz yok.»

«Yapma, günahıdır» dedim.

«Ben almazsam başkası alacak. Bari ben alayım. Duymadınız mı? Şimdi söyledi. Satacak.»

Adam tekrar başını kaldırdı. Aynı sesle:

«Satarım» dedi.

«İli yazmazsam, hiç olmazsa ili yazmazsam, bu mesele nasıl halledilir? Yazımın ne faydası olur? Okumuş aklı başında bir adamsın arkadaş. Bu işlerden anlarsın.»

«Yazmayın. Çünkü bütün Orta Anadolu köylüsü bu durumda... Bütün tarla dağıtılmış, köylü aynen bizim ağanın durumunda... Söyle ağa, aşağı yukarı herkes senin gibi değil mi?»

«Benden de kötü...»

«Hükümet size tarla verirken tohumluk parası, öküz parası vermedi mi?»

Adam, tekrar başını yere dikti. Sustu.

Delikanlı aldı :

«Hükümet tohum da verdi. Öküz parası da verdi. Yediler. Bankadan da para alıp yediler. Mesela hükümet her yıl köylüye tohumluk verir. Bunlar gelirler şehire, alırlar tohumluğu satarlar. Parasını da bir güzelce yerler. Sana yemin ederim kardaş, şu Orta Anadolu köylüsü, evini barkını, tarlasını takımını, köynü taşıyla toprağıyla satsa borcunun yarısını ödeyemez. İşte köylü bu halde...»

Arkadaşın anlattığı bir tek olay değildir. Günlerce Orta Anadolu'da soruşturdum. Eğer bir tek olay diyen çıkarsa arkadaşın adını, borçlu köylünün adını verebilirim. Arkadaş namuslu, gerçekten vatansever bir arkadaşdır. Bin üç yüz lirasının yanmasına razı olacak cinstendir... Yeter ki bir derman bulunsun köylünün derdine...

Tam on birde otobüs geldi. Biz, otobüsün üstüne, denklerin, çuvalların, heybelerin yanına bindik... Denklerin üstüne oturduk.

Yanımızdaki öteki iki adamdan birisi, ikisi de şimdiye kadar hiç konuşmamıştı... Bana döndü dedi ki :

«Ne olacak bu hal? Duydun ya efendi bilader. Ne olacak?»

Denklerin üstünde, Kırşehirden Yozgata yollandık. Otobüs hızlı gidiyor. Düşebiliriz.

Bu hikayeyi, ister Kayserinin, ister Kırşehirin, ister Yozgatın sayın... Uyar...

Ağustos, 1955

ORTA ANADOLUDA EN SAĞLIKLI İNSANLARIN ŞEHİRİ: YOZGAT

Bozkır ıssız. Uzaktan bir göl göründü. Bozkıra eli-
şi kağıdı gibi yapıştırılmış. Yanında Malya Devlet
liği var. Uzun bir yol gidiyor. Toprak damlı köyler
geçtik. Nakışlı önlüklü kadınlar evlerin önündeydiler.
Otobüsün üstü rüzgarlı. Toz duman da yok. Yani şu
düşmek, parçalanmak tehlikesi de olmasa otobüsün
üstü bir alem. Türküler gırla gidiyor. Bizim toprağını
satan köylü var ya, o da eli kulağa attı. Bir hoş sesi
var ki... Bir de yanık söylüyordu. Yüzü, hani delikanlı
konuşurken hep yere eğilmişti. Kederliydi. Yüz o yüz
değil şimdi. Açıldı, gülümsedi. Hep gülümsiyen bir
yüz. Işıklı. Deminki keder nerede, bu yüz nerede? Bu
yüze, bu güleç yüze hiç keder uğramamış dersin.

Çiçekdağını geçtik. Şirince bir kasaba. Sonra bir
köyde durduk. Hani sığırcıklar vardır ya... Ak benekli,
yeşile çalan karanlıkta bir kuş. Tarlalarda olur her za-
man. Sürülürken tarlalar güren güren iner kalkar
sığırcıklar. Yuvaları tarlalardadır. Köye inmezler. İşte
ben bu durduğumuz köyün damlarında sığırcık gör-
düm. Yüzlercesi inip, yüzlercesi kalkıyordu. Yuvaları
saçakların altı.

Yerköye geldik. Orada araba değiştirmek lazım
geldi. Yerköyle Yozgat arası otobüs buldum. Bu sefer
içine bindim. Yol iyi yol. Yozgata geldik. Yozgat ye-

şillik. Bir koyağın içinde. Girerken şehre, sağ yanda, yamaçta koyu bir yeşillik çarpıyor göze.

Yozgatta Cumhuriyetin muhabirini buldum. Genç, kültürlü bir arkadaş. Yozgatını da seviyor. Adı Abbas Sayar. Yakında bu isim altında çok güzel hikayeler okuyacağız. İlk isim Abbasa sağ yandaki koyu yeşilliği sormak oldu.

«Orman,» dedi. «Yozgatlılar ona gözleri gibi bakar. İstersen gidip dolaşalım.»

Bir araba bulduk. Yozgatta epeyce fayton var. Bütün Orta Anadolu şehirlerinde o güzelim faytonlar hala rağbette. Yola düştük. On beş dakika sonra ormandayız. Püfür püfür bir yel esiyor.

Abbas diyor ki :

«Gezdin bilirsin. Şu bozkırda Yozgat gibi havası güzel bir şehir gördün mü? Yoktur. Olamaz da. Yozgatın cennetliği bundan... Bu orman olmasa Yozgatın, bu çukurunda oturulmazdı. Eskiler söylerler, şu Yozgatın dört bir yanı ağaçmış... Kесе кесе bu kadarcık bırakmışlar... Bir zaman gelmiş ki Yozgatlının aklı başına gelmiş. Şimdi bu ormanın bir dalına, yere düşmüş bir yaprağına bile kimse dokunamaz.»

Keşke Yozgatın dört bir yanındaki ormanı da kesmeseymişler. Bozkırın ıssızlığından, yalnızlığından, kurağından çıkınca, bir bahçe, büyük bir bahçeye girmiş gibi olurduk. Bozkırın bahçesi... Ne güzel olurdu. Gene güzel ama, az. Orman İşletmesi bu küçücük ormanın etrafını ormanlamağa karar vermiş. N'olur bir an önce başlasalar bu işe. Bunu Abbasa söyledim. Uğraştıklarını bildirdi. Sonra :

«Sana» dedi, «bir şey anlatayım, bir facia söyleyim ki şaşa kalasın.»

Gözleri dolu dolu oldu.

Üstümüzde çam dalları hışırıyordu. Çam ormanında dünyanın en güzel havasını alıyorduk. Oturdumuz yer bir pınarın başı. Çimenlerin üstü. Yeşil çimen halı gibi. Saçakları bizde. Genç, yaşlı çamlarda koku... Çamların sakızları toprağa sızmış. Pınarın yanını yönünü yosun bağlamış.

«Burada bir kazamız var, Akdağmadeni bilir misin?»

«Bilirim.»

«Orta Anadolu'da tek büyük orman oradadır. Ondan başka da orman yoktur; bilir misin?»

«Bilirim.»

«Şimdi bu ormana... daha doğrusu bu parka ne oluyor onu da biliyor musun?»

«Bilmiyorum.»

«İşte bu orman günden güne ortadan kalkıyor. Harap oluyor. Kaçakçılar ormanı bırakmadılar. Bu gidişle beş on yılda canım Akdağmadeni ormanı bitecek. Yazık olacak. Bu yanlara azıcık yağmur yağıyorsa o yüzdendi. O da bitince elimiz böğrümüzde kalacağız.»

Ormanın içinde yaz evleri var. Keşki olmasa, evlerin yanındaki ağaçlar biraz kemirilmiş... Şu koca bozkırda, şu bir damla yeşillığe gözümüz gibi bakmalıyız.

Ormandan akşama doğru Yozgata indik. Yozgatın en görülmeğe değer yapısı muhakkak ki Çapanoğlu camii... Yeni bir cami ama, çok güzel, Derebeylerden Çapanoğlu yaptırmışmış... Yakınlardaki eski harabelerin taşlarından yapılmış...

Yozgat gün geçtikçe küçülüyor. Nedense... Yozgatlılar diyorlar ki, zengin olan Yozgatlı bırakıp gidiyor. Birinci Dünya Savaşından önce şehrin nüfusu kırk bini geçkinmiş. Şimdi on bin kadar. Eskiden Orta

Anadolunun ticaret merkezlerinden biriymiş. Şimdi kendi kendisine bile yetmiyor.

Tarlaları verimsiz. Şöyle dişe dokunur hiç bir gelir kaynağı yok. Bu Yozgatın hali nicolacak bilmem. Yozgatlılar da bu telaşta. Fabrikalar yapılabilir Yozgata... Ne bileyim ben bin türlü şey yapılabilir. Mesela Yozgatın çamlığı bir sayfiye yeri olabilir. Ankaralıları, bozkırı seven İstanbullular yazlarını orada geçirebilirler. Değer... Yozgat yurdumuzun en güzel havası olan yeri... Şundan da belli ki Orta Anadoluda ben en sağlam yapılı, en sıhhatli insanları Yozgatta gördüm.

8.8.1955

ÇUKUROVA YANA YANA

Çukurovalı toprağına çok inanır. O kadar ki, «taş eksen boy verir,» derler. Taş ekmişler mi bitsin diye ekınemişler mi bilmem ama, inanırlar. Toprak bire otuz, bire kırk, bire elli verir. Çeltik bire yüz verir. Susam bire beş yüz verir. Darı bire on verir. Altın mı, al bir avuç toprak, işte sana altın. Dün de böyleydi, bugün de.

Çukurovanın her zaman büyük dertleri olmuştur. Büyük başın büyük derdi olduğu gibi.

Çukurovada, yine halkın zevkle söylediğı bir laf vardır.

«Seyhan Ceyhan böyle akar, biz de alık alık bakarız.»

Seyhandan Ceyhandan hiç faydalanılmıyor. Bu iki suyun Çukurovaya yalnız zararı oluyor. Çukurovalının içinde bir dert bu.

Çukurovada bitmiyen çiçek, bitmiyen ekin, bitmiyen sebze, bitmiyen bitki var mı? Olur mu? Olsa bile Çukurovalı buna inanmaz.

İstersen Çukurovayı tepeden tırnağına nar ağacıyla donatabilirsin. Çukurova düzlüğü baştan başa al al dalgalanır. Arı sesi doldurur Çukurovayı, istersen sarı gözlü nergisle, istersen mavi mavi çiçekli yarpuzla, limonla, portakalla donatabilirsin. Çukurova büyük bir bahçedir. Şimdi ak ak pamuklar. Şimdi bir bulut yı-

ğını Çukurova toprağı... Bir yanına sarının, sarı ekinin pırıltısı çökmüş. Bulutun dört bir yanı sırmalanmış gibi. Ak bulut pamuk tarlasının yanında, sarı pırıltı ekin tarlaları sırma misali... Güneş yaldızlar ya bulutları, işte öyle.

Misiste bir köprü... Bu köprü Ceyhan üstündedir. Romalılardan kalma olduğunu söylerler. Köprünün öteki ucunda eskiden kalma hanlar, hamamlar. Kimi Roma, kimi Selçuk diyor. Köprüden, Mısıra giderken, Yavuz Selim geçmiş. Bu, belli. Biliniyor.

Ceyhan yelden, Misis yilandan, Adana selden gidecek derler. Buna da sebepler uydururlar. Malum, Adananın iflahını keser Seyhan... İki yılda bir basar. Ceyhanın evleri eskiden çok çürük çarıktı. Çitti. Bir yelle devrilebilirdi. Misis de yılan bölgesi... Yakınında Yılankale var. Eskiden Yılankalenin yılanlarını çobanlar sütle beslerlermiş. Şimdi bile, Yılankalenin yılanlarını çobanların sütle beslediğine inanılır. Ve bir gün sütsüz kalıp yılanlar önce Misise, sonra bütün Çukurovaya yayılacaklar... Kendilerini sütsüz bırakanları sokacaklar.

Bir de büyük Şahmeran hikayesi var. Nankörlük üstünedir. Bir padişah dermansız bir derde tutulur. Onu iyi edecek bir tek ilaç var, o da yılanlar padişahı Şahmeranın gözleri. Şahmeran nerede? Yerini kimsecikler bilmez. Yalnız, Şahmeranın iyilik yaptığı, yılanların öldürülmesine bırakmadığı bir insanoğlu var. O yerini bilir Şahmeranın. Gider yerini söyler. Yakalarlar Şahmeranı. Öldürürler. İşte şimdilik, köprünün başındaki, yarı yıkık hamam var ya Misiste, işte o hamamda gözlerini çıkarırlar Şahmeranın, yağını padişaha ilaç yaparlar... İşte bir de bunun için Misisi istila edecek yılanlar. Şahları burada öldürülmüş.

Bu Misis köprüsünün bir işi daha var.

Ünlü Lokman Hekim var ya, her derde deva bulan...

Lokman Hekim dünyayı dolaşmış. Arabistanı, Hindistanı, mağrıbı maşrıkı dolaşmış... Neden dolaşmış böyle Lokman Hekim? Hastalıklara ilaç ararmış. Nasıl bulurmuş ilacı Lokman Hekim. Mesele bunda işte. Lokman Hekimde bir sır varmış, sırların en büyüğü... Cümle çiçeklerin, otların dilinden anlarmış.

Lokman Hekim bir dağa çıktı diyelim. Öteden bir çiçek başını kaldırır, «nereye, nereye Lokman Baba?» dermiş. «Ben falan hastalığın ilacıyım. Al beni, şöyle şöyle eyle, o hastalığı kirp diye keserim.» Beriden başka bir çiçek bağırır: «Beni büyük ışıklı kuyruk yıldızının altında tut. Yedi gün tut. Filanca hastalık in-insanoğlunun yanına uğramaz.» Bir taşın dibinden incecik bir ot başını kaldırır, «nereye nereye lokman? Bende de şu şu var,» dermiş. Lokman da alır onları, dedikleri gibi kullanırmış.

İşte Lokman bu Lokman. Mağrıbı maşrıkı dolaşmış. En sonunda Çukurovaya gelmiş. İşte aradığım toprak burası demiş. Çukurovayı mekan tutmuş... Yeryüzünde ne kadar ot, çiçek, bitki varsa hepsi Çukurovada varmış. Lokman da durmadan Çukurovada dolaşmış. Yarpuz kokuları, sarı gözlü nergis kokuları, böğürtlenler, it burunları içinde... Otlar ne dediyse defterine yazmış. İşte o devirde hastalık ortadan kalkmış. Bir yerde bir hastalık mı var, Lokman orada. Çiçeğini burnuna tutar tutmaz, seninki dipdiri... Çukurova yüzünden, Çukurovanın türlü çiçekleri yüzünden yeryüzünden hastalık kalkmış. Bir şikayet varmış, o da ölümden.

Lokman demiş ki kendi kendine, mademki burası Çukurovadır. Bir dünyanın tüm otları, çiçekleri burada cemolmuştur. Neden ölüm ilacı burada olmasın? Defterini eline almış, düşmüş yollara... Dolaş babam, dolaş. Kendine hastalık ilacı olduklarını söyleyen çiçeklerin yüzlerine bile bakmamış... Önce Kozanın o

yanlara çıkmış... Mağara mağara, pınar pınar dolaşmış... Sonra Kadirli, Osmaniye, Dörtyol... Dağları, ormanları, bükleri, akar suları, pınarları bir bir gezmiş... Bir geceymiş. Bir gece şafaktan az önce... Doğuda kuyruk yıldızı yalp yalp edermiş. Ulu bir çınar varmış orada. Tarsusun yukarı yanlarındaymış oralar. Ulu çınarın dibinden şimşek gibi bir ateş balmış. Lokmanın kulağına bir ses gelmiş, «aradığın yetti Lokman, aradığın yetti. Ben ölümün ilacıyım. Ben ölümün... Ben falan yerdeyim. Beni alacak, şöyle şöyle yapacaksın... Artık insanoğluna... öteki yaratıklara ölüm yok... İstedığın oldu Lokman...» Lokman sevinçinden deliye dönmüş. O otu almış... Defterine yazmış... Gelmiş evinin bulunduğu Misise. Bu yayılmış dünyaya. Lokman ölümün ilacını buldu! Ölümün ilacını... Gelen gelene Misise... Yüz binlerce insan dolmuş Misise. Lokmanın ağzına bakarlar. Lokman durmuş Misis köprüsünün üstünde, elinde defteri, onlara mağrur mağrur bakarmış... Sayemde artık ölmeyeceksiniz der gibi... Defterini açmış, ölüm ilacının tarifini yapacakken, bir kanat gelmiş, elindeki deftere vurmuş, defter suya düşmüş... Lokman öyle kalakalmış. Bir daha da çiçekler sırrını ona vermemişler. Yoksa... Yoksa ölümün ilacını bulmuş Lokman... Hiç birimiz ölmeyecekmişiz şimdi...

Can ilacı Çukurovada... Gül Alinin her sabah traktörünü çiçeklerle donatışı geliyor gözümün önüne...

ÇUKURUN KİLİDİ

Ak köpüklü Akdeniz... Ordan beri dümdüz bir ova. Torosun kayalıkları... Toros eteklerinden bakınca ovaya, bir deniz görürsün. Mavi. Dalgaları gibi olur. Ak bulutlar salınır yücesinde. Bir yanı Islahiye, Pazarcık ovası, bir yanı Dörtyol, İskenderun, bir yanı

Pozantı. Kadirli, Kozan, bir yanı da Silifkenin dağları, İçelin yaylası... Bu araya yeşil bir halı sermişler. Bu arayı yol yol işlemişler. Bu ara Çukurova... Ne derler? Çok eskiden bir adam elindeki değneğini toprağa sokunca, değnek yeşerivermiş, dallanmış budaklanmış. Dünyanın en bereketli topraklarından biri. Sonra Seyhan, Ceyhan, Berdan, Göksu, Sumbas çayı, Kozan çayı, daha bir sürü irili ufaklı su. Bu sular yıl on iki ay bozbulanık akarlar. Bereket taşırlar.

Bizim köyde bir İsmail Ağa vardı. Gök Ahmet vardı. Gök Ahmet yüzünü geçkin öldü. Ben çocuktum o öldüğünde. İri bir ihtiyardı. İsmail Ağa daha yenilerde öldü. Bizim Memet Şahinin babası... Eski Çukurovayı anlatırlardı. Eski Çukurovayı çok severlerdi bunlar. Şimdi hayatta, bir de Amber Er var. Sarızlı Avşar. O da eski Çukurovayı iyi bilir. Onlardan duydum.

Ne derlerdi, bizim çimen yeşili gözlü ihtiyarlar? İsmail Ağa eski Çukurovayı anlatırken cezbeye tutulurdu.

«Aşiretlerin göçü inerdi kışın... Ot diz boyu... Yazın Çukurova ıpıssız kalırdı. Sinek bile kalmazdı Çukurovada...»

Sonra padişah yerleştirmek ister aşireti Çukurova-ya. Vergi almak, asker etmek için... Aşiretler karşı korlar... Padişah asker gönderir. Yenerler. Sonra gene padişah bunların yakasını bırakmaz. Kozanoğlu isyanı patlar. Zalim Osmanlı yener elleri, tarümar eyler obaları... Tutar aşiretleri doldurur Çukurovaya... Dağlara nöbetçiler kor. Sıtmadan ölür millet. Ölürler ama, alışırlar da... Yenilgiyi hala hazmedemez millet. Zalım Osmanlıya hala diş biler. «Aşiret bilmedi. Acamılık etti aşiret. Kozanlı akılsızlık etti. Ulan behey akılsız Kozanoğlu, insan muharebe eder mi Çukurovada Osmanlıyla. Sen deli misin bire Kozanoğlu! Akılsızlığın-

dan kul köle ettin bizi Osmanlıya. Ovada, düz ovada Osmanlıyla başa çıkılır mı? Osmanlı Arap atlı. Osmanlı süvarisiyle yiğit. Ya sen neyinle yiğitsin? Dağınla. Çek Osmanlıyı Torosun kepir taşlığına... Atı işlemezsin, silahı işlemezsin. Belle anasını orada. Ah Kozanoğlu ah! Bin kere ah!» Ovadaki harp kırar aşiretin belini. Teslim olurlar. Afşar Bozoka sürülür. Kavganın şairi Dadaloğlu çığlık atar: «Çukurun kilidi Afşar nicoldu?» diye, önüne gelene sorar Bozokta.

Yıllar geçer... Padişah gevşetir... Aşiretler gene yaylalara çıkarlar... Çıkarlar ama, bir ayakları Çukurovanın sıcak toprağındadır. Köyler kurmuşlardır. Toprağın tadını almışlardır. Gide gide, yıllar geçtikçe, iyice yerleşirler Çukurovaya... Birinci Dünya Savaşında artık iyice yerleşmişlerdir. Aşiret aşiret, bölge bölge yerleşmişlerdir. Sonra pamuk icat olur. Paralı... Gelirli. Ve toprağa iyice sarılırlar... Toprak kavgaları başlar.

Toprak kavgaları inanılmaz safhalar gösterir. Çukurovanın çok yeri büklük, çok yeri bataklık... Büklükler biçilir, bataklıklar kurutulur.

Yine de yerleşmiyen, bir kısım aşiretler kalır dağlarda... Bunların çoğu Aydınli dedikleri yörüklerdir. Bunlar son yıllara kadar, törelerini koruyabilmişlerdir. Son on yıldır artık iflahları kesilmiştir. Gidecek yer kalmamıştır onlar için... Adım atacak bir karış boş toprak bile kalmamıştır. Osmanlıyla, yerleşmemek için bunca döğüş eden aşiretlerin en inatçısı Aydınli lar dize gelmişlerdir artık. Yerleşmek için biraz toprak, başlarını sokacak bir ev yapabilmek için biraz toprak istiyorlar... Yalvarıyorlar. Toprak nerde... Devir dönüyor. Anavarzanın dibindeki Ağcasaz bataklığından kurtarılmış topraklara iki Yörük köyü yerleştirmiş hükümet. Bu topraklara öyle sarılmışlar ki Yörükler, soydan soptan tüm toprakçı adamlar dersin.

Koyunun, keçinin dilinden anlar gibi, toprağın dilinden anlıyorlar.

Hani nerde? «Ferman padişahın, dağlar bizimdir,» diyenler. Nicoldu onlar? Nicoldu koç Kozanoğlu?

Şimdi Çukurovada yalnız türküsü var Kozanoğlunun. Yenilginin acısı var. Traktör üstünde Kozanoğlu türküsü söylüyor millet. Eski, yabancı bir dünyanın türküsü gibi.

**Çıktım Kozanın dağna
Karı dizleyi dizleyi
Yarelerim göz göz oldu
Cerrah gözleyi gözleyi**

**Kara çadır eğmeyinen
Ucu yere değmeyinen
Ne kaçarsın koç Kozanoğlum
Beş yüz atlı gelmeyinen**

**Olur mu böyle olur mu
Evlat babayı vurur mu
Padişahın zalimleri
Bu dünya böyle kalır mı**

Şimdi traktör sesi... Benzin kokusu... Kozanoğlu türküsü. Şimdi topraksız köylü. Bir karış Çukurova toprağı için bir can verecek. Halbuki dedeleri bu toprağın yüzüne bile bakmamışlardı. Bu toprak onlara zorla verilmiş, yüzüne tükürmüşlerdi. Ve şimdi ah çekiyorlar. Ah deli dedelerimiz diyorlar. Altın batsın. İlle de toprak, diyorlar. Altın neymiş yani toprağın yanında? Topraksızın hali duman. Topraklı için her şey var, topraksız için artık hiç bir şey yok.

Torosla Akdenizin arası düz bir ova, bire elli verir. Ekinlerini kaplan sökemez. Bu yıl fazla yağmur-

dan ekinler ota kesti ya... Sağlık olsun. Çukurova Çukurovadır.

KAZAN

Memleketimizde ilk makineli ziraat Adanada yapılmıştı. Traktör falan daha görünürlerde yokken Çukurovalı pamuk ekicisi buhar makinelerinden istifade etmiye bakmış.

Bahara doğruydu. Pamuklar çapalanıyor. Uzakta uzun bir ırgat şeridinin çapalarından parıltılar geliyordu. Irgatlar bir türkü tutturmışlardı. Güneşte erimiş bir türkü... Burası Kuzucuoğlu çiftliği... Yakınında bir köy. Acı Kayarlı olacak. Güneş her şeyi sindirmiş. Güneşten korkularından köyler başlarını içlerine çekmişler. Kuzucuoğlunu gezerken iki tane kocaman kazan ilişti gözüme. Belki otuz yıldır burada kahyalık yapan Nuri Efendiye sordum:

«Bunlar da ne?»

«Kazan.»

«Ne kazanı?»

«Çift sürülürdü bunlarla zamanında. Köten takılıp çift sürülürdü.»

Bilmedim. Aklım almadı.

«Arkasına mı takarlardı köteni? Öyleyse bu çok yavaş yürür.»

Nuri Efendi:

«Yok,» dedi. «Arkasına takmazlardı. Dur sana anlatayım. Tarlanın bir ucuna biri, bir ucuna da biri durdurulur. İki arasına büyük, toprağı elli santim deşen kötenler bağlanırdı. İki parmak kalınlığında sağlam tellerle bağlanırdı. Kazan çalıştıkça, tel kazanın dönen kasnağına sarılır, böylelikle köteni çekerd. Köten sarıla sarıla kazanın dibine gelince, bu sefer köteni karşıdaki kazan çeker yanına götürürdü.

Köten arada böyle günlerce gider gelir, tarla da sürülürdü. Ama ne sürülürdü! Bütün Çukurovada altı çift kazan vardı böyle. Zordu zor. Kazanlarda odun yakardık. Deveciler günlerce dağdan develeriyle bize odun taşırlardı. Bir alev çanağına dönerdi kazan. Köylüden de baş alınmazdı. Bu alev çanağını görmek için uzaklardan köylüler işlerini güçlerini bırakır, seyretniye gelirlerdi. İşte şimdi döküntüsü bunlar o kazanların. Yürü bire günler, yürü hey!»

Kazanlar pas tutmuş. Çukurova güneşinin altında kazanlar ölüm uykusunda.

Yetiştim, bilirim... Eskiden Adana sokaklarından kocaman, insan boyunda tekerlekleri olan, manda koşulu yük arabalarından geçilmezdi. Çamura batmış koskocaman tekerlekli arabaları kara, dev gibi mandalar, bir masal dünyasından çıkmış gibi çamur deriyası sokaklarda çekerlerdi. Üstünde bir tepe gibi pamuk haraları... Çırçır fabrikalarının mışırtiları ortalığı doldururdu. Kulakları sağır edencesine gürültü çıkarırdı bu fabrikalar.

Çiftlikler yanaşmalarla, öküzlerle dolup taşardı. Her çiftliğin önü, dev manda arabaları, sarı öküzler, kocaman, ağır kötenlerle mahşerallah!

1949 yılı... Adananın hayatında büyük değişiklik oldu. Bir traktör akıdır başladı. Alan alana. Önüne gelen traktöre saldırdı. Beş onunu, hiç gereği yokken alanını mı, iki gün içinde yepyeni traktörü çalıştırmayıp parçalayanını mı ararsın... Bir traktör hummasıdır sardı Çukurovayı... Sonra otomobillerle doldu şehir. Eskiden tek tük tentesi bozuk, arkasından bir fabrika kadar duman fışkırtan bozuk otomobiller görürdün bozuk caddelerde. Caddeler son model otomobillerle doldu. Eskiden Kalekapısı ırgattan taşardı.. Kalekapısında iğne atsan ırgattan yere

düşmezdi. Şimdi azaldı. Eskiden Adana sokaklarında ayağı çıplak çocuklar, her köşe başında kamış somururdu. Şimdi gene öyle. Adana mahalleleri çamur içindeydi. Şimdi gene öyle. Kenar mahallelerin evleri yarı yıkık toprak damdı. Gene öyle. Teneke mahallelerinde pislikten geçilmezdi. Gene öyle.

Değişen de var: İstasyonla Atatürk parkı arası villalarla dolmuş. Kumluk derdik, çocuklar futbol oynarlardı. Oraları da villalarla dolmuş. Görülmiye de-
ğer.

Eskiden bütün Orta Anadolu, yakın iller iş için yazın Çukurovaya inerlerdi. Yüz binler iş bulurdu. Şimdi yok. Topraksız köylü yarıcıydı. Şimdi yok. Topraksız köylü ırgattı. Şimdi değil. Herkes, hiç olmazsa karnını doyuracak bir parça ekmek bulurdu. Şimdi değil. Çukurova insanının macerası büyük. Çukurovanın hikayesi uzun... Anlatmakla bitmez. Anlatmak için büyük bir destancı gerek.

Bahara doğruydu, pamuklar çapadaydı. Çukurova yanıyordu. Bir otomobille Yüreğir toprağına doğru açıldık. Tarlalarda yalnız makineler gördük. Eskiden ovada ırgat dizileri olurdu. İnip kalkan çapalardan pırıltılar saçılırdı ovaya. Türküler gelirdi. Şimdi çok az insan var. Makineler almış ortalığı, ovada makine gürültüsü... Makine gülüyor, ağa gülüyor... İşsiz kalınışların hali hal değil.

Arkadaşım dedi ki:

«On yıl önce söyleseler, bu hale inanır mıydın?»

«İnanmazdım tabii.»

«Buz dolabı dolu köylerde... Yaşamasını öğrendi millet.»

«Tersi?» diye sordum...

«İşte o kötü,» dedi. «Topraksız köylünün hali kötü. Bir karış toprak, bir can eder Çukurovada.»

TELLİ DUVAKLI

Traktör, Çukurovada insanın hayatına öylesine karışmış ki, onu öküz yerine, at, eşek, araba ve biçümle taşıtlar yerine kullanıyor. Yalnız bu kadar mı?

Çukurovada traktör öyle yerlerde, öyle hallerde kullanılıyor ki, hayretten insanın parmağı ağzında kalır.

Bazı zenginler, traktörü ihtiyaç için değil de renkleri biçimleri için alıyorlar. Bir zengin dostumla, bir gün kasabadan Adanaya gitmiştik. Caddelerde gezerken, yolumuz bir acentanın önüne düştü. Camdan, renk renk traktörler görünüyordu. Zengin dostum içeri girdi. Bir kırmızı traktörü almak için pazarlığa girişti.

«Yahu,» dedim. «Senin iki tane traktörün yok muydu?»

Cevap verdi :

«Çocuk, kırmızısını da istedi.»

Bunun dışında başka acayıplikler de oluyor. Eskiden düğünlerde ata binip cirit oynarlardı. Seğmenler, gelinin etrafında dört dönerlerdi. Şimdi burada da atın yerini traktör almıştır. Bir düğün alayı gördüm; römork takılmış, süslenmiş traktörlerden ibaretti ve davul zurnalarla kasabanın içinden görülmemiş bir şekilde geçip gitti.

Adanada yazlık barların önünde, römork takılmış traktör dizileri bekler.

Traktörün başına gelenler, yalnız bunlardan da ibaret değildir. Mesela beş altı, on traktörü bir araya getirip aynen at yarışları gibi yarış yaptırıyorlar. Bir acayip hadise daha ki, Yüregir toprağında aynen vaki olmuştur. İki köy halkı bahse tutuşmuşlar: «Sizin köyün traktörü güçlü ama; bizim köyünkü daha güçlü...»

Ve iki köyden en güçlü iki traktörü seçip, tarlada bunları birbirine bağlayarak çekirmişler. Yani, traktör güreşi.. Davullarla zurnalarla iki köy halkı arasında traktör güreşi..

Traktörün bu kadar az bir zamanda insan hayatına böylesine karışması sevinilecek bir olaydır. Traktörden öyle candan, öyle yakın bahsediyorlar ki, insanın gözleri yaşıyor. Üç yıl, beş yıl değil de sanki bin yıldır, bu insanlar makineyle haşır neşir imişler gibi... Bir yeniliğe bu kadar baş döndürücü bir hızla intibak edilebilir mi? Bu, şaşılacak bir iştir.

Çukurovada derin bir traktör dostluğu ve onun yanında o kadar da traktör düşmanlığı almış yürümüş.

Traktörler buraya ilk geldiği, gücü yeten traktör almıya başladığı zaman, yüz dönüm kadar toprağı olan bir köylüyü hatırlıyorum. Köye kim bir traktör getirirse, günlerce traktörün yanından ayrılmaz, etrafında döner durur, makineyi okşardı. Bu, uzun sürmedi. Bir de baktık ki, o da bir traktör almış. Köyün içine traktörüyle birlikte sevinç kasırgası halinde girdi. Günler geçti. O traktörün üstünde bir zafer bayrağı halinde göründü durdu.

Traktörünü türlü çiçeklerle, kordelalarla süslüyordu. Uzaktan, Çukurovanın tozu dumanı çamuru içinden pırıl pırıl bir renk cümbüşü şeklinde çıkardı. Onun traktörü telli duvaklı bir gelindi. Son gidişimde sordum. «Gelin daha öyle ısl ısl, telli duvaklı duruyor» dediler.

Gene traktörün ilk geldiği günlerde, iki gözü kör bir yetmişlik kadının da oğlu traktör almıştı. Kör kadın traktöre öylesine bağlanmış, öylesine sarılmıştı ki, bir gün bile olsun ondan ayrılmıyor, yağmurda, kışta kıyamette makinistin oturduğu yerin yanına oturup çift sürerken onunla beraber gidip geliyordu. Bu, böylece devam edip gitti.

Düşmanlıklar da türlü türlü... Kimisi, bir traktörün en can alıcı yerini söküp parçalıyor, kimisi Çukurovadaki bütün motörleri imha edebilecek çareler düşünüyor. Bunlardan birisi aylarca düşünüp taşınmış, toptan imha için aradığı çareyi bulmuştu. Zımpara tozunu traktörlerin motörlerine atmak. Tabii bunu hiç bir zaman tatbik edemedi.

Düşmanlık, topraksızlıktan doğuyor. Topraksızların, traktöre bir diş gıcırdatışları var ki...

TOPRAKLA TRAKTÖR

On beş yıl öncesi geliyor gözümün önüne... Çukurovanın düzü o zaman bambaşkaydı. Bugünkü Çukurova o günküne hiç mi hiç benzemiyor: Bir yanı sazlık, alabildiğine bataklık... Bir yanı, yağmurda çamur, kuraklıkta toz deryası... Bataklıkların yanında tezek sıvalı saz evler... Dalaklı, ince boyunlu, sararmış yüzlü, daha on beşinde ihtiyarlamış insanlar... On beş yıl öncesi, Çukurovada saçına ak düşmüş, hemen hemen hiç bir insana rastlanmazdı. Çukurova, Çukurova değil, kocaman bir bataklıktı. Bu bataklıktan bulut misali sivrisinek yükselirdi.

Sürülmüş tarla... Bu o kadar azdı ki kimse farkında bile olmazdı sürülmüş tarlanın. Bir Ağcasaz bataklığı vardı ki uçsuz bucaksız... Yanına yaklaşılmazdı. Sonraları Ağcasaz kurudu. Kurutuldu değil... Onun bu kuruma macerası uzun bir meseledir. Şimdi Ağcasazın yerinde yeşil bir orman var. Ağaç yüzü görmemiş Çukurovada orman!...

Bugün Çukurovada ekilmemiş bir karış toprak yok. Beş yıl önce, üç yıl önce kara sapanın arkasında ölümüne sürüklenen köylü şimdi traktör üstünde...

Adanada, kasabalarda, kime kimi sorsam, kimi arasam, «çocuklar ne yapıyorlar?» desem, iki kişiden

biri mutlak çocuğunun şoför, yahut makinist olduğunu söylüyor. Bu, hayret edilecek bir olay değildir. Çukurova öylesine motörle dolmuş ki... Yüz dönüm, yüz elli dönümlük bir toprağı olan köylü, bir traktör alıp evin kapısına dayamış. Niçin almışlar bu traktörü? İhtiyaçları mı var? İhtiyaçları olduğundan değil, laf olsun diye. Daha doğrusu, başkasının var diye... Bir tanıdığım köylü vardı. Yüz dönüm kadar toprağı sahipti bu köylü. O da traktör almış. Niçin traktör aldığı sordum. Cevap veremedi. Sıkıştırdım. «Herkes alıyor da..» dedi. Bu traktör yüz dönüm toprağı üç, dört günde sürecektir, sonra kapıda uyuyacak. Bir de kırılmıya görsün. Ondan sonra belki ebediyen uyuyacak. Çünkü yedek parça yok.

Çukurovanın zengin çiftçilerinden biri anlattı:

«Yedek parça ve ehil tamirci yok. Bu yüzden Çukurova bir motör mezarlığı, olabilir. -Nedense bu laf Çukurovada çoklarının dilinde.- «Geçen gün motörün şarj dinamosu bozulmuştu. Bin lira verdim yenisini aldım. Motörü iyice tamir ettirdim. Köye götürüyordum. Yolda, tamir ettirdiğim motör yeniden bozuldu. Bir daha tamir ettirmek cesaretini kendimde bulamadım. Daha çiftlikte yatıyor.»

Çukurovada traktör meselesi artık üzerinde durulacak olağanüstü bir olaydır.

Çukurova köyleri teker teker, yavaş yavaş, huğlardan, yani ot evlerden kurtuluyor. Birçok köylerde gayet güzel evler gördüm. Bu evler bembeyaz sıvalı ve iki üç yıl önce yapılmıştı. Bunların içinde buz dolapları bile vardı. Ama bu evlerin yanında, eski, bel vermiş, delik deşik huğlar kalabalığı ilk bakışta insanın dikkatini üstüne çekiyordu. Her köyde bunlar biraz daha eskimiş, biraz daha çökmüş olarak, çoğunluk gösteriyorlardı. Bu saz evler, öğrendim ki toprağı olmyanların, yarıcı oldukları ağalar tarafından, traktör

alındıktan sonra, topraktan atılmış köylülerin evle-riydi.

Bir köy bilirim. Çocukluğum orada geçmiştir. Bu köyde eski, yalnız bir tek taş ev vardı. Şimdi bütün köy halkı gayet güzel evlerde oturuyor. Köyde yalnız beş altı kadar huğ kalmış. Bu huğların sahipleri de topraksız. Öteki köylülerin hepsinin az çok toprağı var. Bu sebepten gittikçe hayat seviyeleri yükseliyor.

Topraksız bir köylü kalabalığı, devlete ait araziden kendilerine verilsin diye, istida etmek için kasabaya gelmişlerdi.

«Artık tamamen halimiz müşküle sardı. Yapacak hiç bir iş kalmadı. Bundan sonra Çukurovada topraksız insan yaşyamaz. Her işi makine yapıyor. Bize traktör sürücülüğü bile düşmüyor. Çünkü herkes kendi traktörünü kendisi sürüyor. Bu köye giderse çoluk çocuk hep aç, öleceğiz. Huğlarımız gün geçtikçe yıkılıyor. Yaptıramıyoruz. Gün geçtikçe, evsiz de kalacağız» dediler.

Koca Çukurovada, bire kırk veren bereketli topraklar üstünde, toprağı olanların gittikçe daha iyi bir hayata doğru gidişlerine karşılık, topraksızların korkunç yokluğuna gömülüşleri birkaç yıldan beri devam ediyor.

Savrun suyunun kenarında belini genç bir çınara dayamış, yaşlı bir köylü gördüm. Toprak üstüne konuştuk.

«Ah benim deli başım, ah toprak... Akıl etseydim eskiden çok toprak alabilirdim» diyor da bir şey demi-yordu.

TRAKTÖRCÜ

Yollar tozsuz tozsuz kokar. Gece yolculuğı bir hoş-tur Çukurovada. Adam, ayak bileklerine kadar toza gö-müle gömüle yürür. Her bastıkça iki yana serin bir

toz fışkırır. Ve gecenin karanlığında yıldızlar. Yıldızlara çiğ düşmüştür. Yıldızlar ıslak ıslaktır.

Gecenin karanlığında insan düz ovayı, alabildiğine dümdüz, bedeninin her bir yerinde duyar, ürperir. Bu ürperti hoş a gider.

Eskiden geceleri Çukurovada yürürken, uzaklardan, karanlığın ötelерinden arabaların çamparalarının sesleri tok, koygun gelirdi. Şimdi dört bir yönden traktör sesi, kamyon gürültüsü geliyor. Bir de, ovanın düzlüğüne serpilmiş ateş böcekleri... Allah kahretsin ateş böceklerine benzetmeyi ya, başka çare yok... Evet ateş böcekleri gibi yanan... Kocaman kocaman, bir top gibi kaynayan toptop ışıklar görünür. Durup da iyice bakarsak, top ışıkların kımıldadıklarını da görürüz. 1949'dan sonra Çukurova düzlüğünün geceleri böyledir işte. İyice kulak verip dinleyecek olursak, bu ışıkların arkasından homurdayan bir makine sesi gelir.

Ben, tam bir yıldır Çukurovaya uğramıyordum. Yol arkadaşım Hösük Emmi. Hösük Emmiyle bizim köye gitmek için gün batarken yola çıktık. Yolda durmadan yürüdük. Yanımızdan traktörler geçiyordu. Kötenlerine toprak bulaşmış traktörler... Hösük Emmiyi çok eskiden beri tanırdım. Ben çocukken, orta yaşlıydı. Saçlarına azıcık bir ak düşmüştü. Son gördüğümde az daha tanımayacaktım. Bütün saç sakalı bembeyaz kesilmiş... Sonra Hösük Emmide bir başka haller belirmişti. Eskiden çok neşeliydi. Köydeki çocukların hepsini o eğlendirirdi. Eski günleri gözümün önüne getirince, Hösük Emmiden yalnız gülen, hep gülen bir yüz görüyorum.

Çığcığın oraya kadar ne o ağzını açtı, ne de ben. Çığcığın altındaki kumlu dereyi geçince koluma dokundu :

«Bire yiğen,» dedi. «Ne gonuşmuyorsun öyle! Diyorlar ki, İstanbulda ne kadar ev varsa, o kadar da

minare var. Öyle diyorlar. Selimiye gışlasının içini gezdin mi heç?. Derler ki çok esgiden, bir baba oğul Selimiye gışlasının içinde yedi yıl askerlik etmişler de birbirlerini görememişler. Heç uğradın mı oraya?»

«Uğramadım,» dedim.

Gene uzun uzun yürüdük. Konuşsun diye bekledim. Bir türlü ağzını açmadı. En sonunda ben dayanamadım :

«Yahu Hösük Emmi,» dedim. «Sen eskiden gülerdin, konuşurdun, olmuş sana böyle? Ağzını bıçak açmadı yola düştüğümüzden beri.»

Derin derin nefes aldı :

«Sorma halimi, heç sorma. İşler kötü. Ah bir oğlan... Bir oğlum olaymış. Ben bilirdim yapacağımı... Belim büküldü. Yirmi yaşında olsaydım, ben bilirdim yapacağımı. Ah bir oğlan.. Bire oğlum, sizler okumuşsunuz, daha iyi bilirsiniz. Okumuş milleti iyi olur. Akıllı olur. Bu gavur icadını da onlar çıkarmadılar mı? Bu gavur icadı geldi, ocağım battı benim.»

«Ya, anlatsana, noldu?» dedim.

«Heç bişey olmadı. Heç bişey olmadı amma, gıyamat goptu. Annadın mı şindi? Gıyamat goptu. Bu taraktorlar gelince Hösük Emmiyin de iflahı kesildi. Hösük Emmin öldü bitti. İş göremez oldu Hösük Emmin. Bende tarla yok, takım yok bilirsın. Ben ellerin düğenini sürerdim yazın. Yüzde on alırdım. İki harman sürersem o yıl, geçimim çıkardı. Taraktor gelişin, hapyı yuttu Hösük Emmin. Batosa veriyorlar şindi. Annadın mı?»

Yüksekçe bir yer bulup oturduk. Hösük Emminin kızgın sesi titriyordu. Ovaryı gösterdi :

«Bak,» dedi. «Aslanım şu Çukurova yazısındaki ışıklara bak! İşde bunlar, bu kafirler toprağı yiyorlar. Çukurova ışığa boğulmuş. Kımıl kımıl ediyorlar. Nasıl? Sonra yavrum bunlar gelince bize iş galmadı. Ben

sattım atları. Döğeni de sattım. Bir yıl oradan buradan geçindik. İkinci yıl olunca bir gara düşüncedir aldı beni. Ne yapacaksın şimdi Hösök, dedim. Ayıkla bakalım pirincin daşını Hösök. Ağaya gittim yalvardım. Bana iş deyi. Olmadı. Sonra başımı aldım Yüreğir toprağına gittim. Çalıştım Yüreğir toprağında. Amma nasıl çalıştım. Onun orasını bir ben bilirim. Ne iş gördüm Yüreğirde söyleyim mi sana, bizim köylü duymasın, beni düdüğe goyallar da çalarlar... Yüreğir toprağında dolandım durdum. Eski çamlar bardak olmuş gördüm ki.. Kızak çekemezsin, biçer-döver almış... Ot vuramazsın, mibzerinen ekmişler... Ortada bir iş var, motorculuk yapacaksın. Aldım elimi çeneme, düşündüm babam düşündüm. Garer verdim ki motorculuk yapacağım. Getdim usdanın yanına. Gardaşım usda evendi, beni al yanına motorculuk belleyim, bana iş galmadı gayri. Başga iş galmadı, dedim. İhdiyarlığıma acındı, aldı beni yanına... Motoru sil, motoru yağla, motoru sil, yağla... Tam beş ay... yaa yavru beş ay... Gazandım parayı, geldim köye... Bu parayı nasıl gazandığıma şaşdılar. Şaşşınlar yavru. Kimseciğe söylemedim Halil Usdanın mavini olduğumu. Şimdi bizim köyün deliganlıları göya bana fiyaka yaparlar motorunan. Ben söylemem onlara motorun her yerini bildiğimi. Mavin olduğumu bilmezler it enikleri, motoru söküp daktıklarından dolayı öğünürler. Bir bilseler Hösök Emmileri Halil Usdanın mavini.»

«Peki,» dedim. «Neden böyle üzgünsün öyleyse?»

«Ah,» dedi. «Bire oğlum, gençliğimde elime bu iş geçseydi, gençliğimde taraktor olsaydı. Bir elim yattı ki, taraktora... Halil Usda ne dedi bana biliyor musun, ne dedi? Emmi, dedi. Seni iki yılda usda ederim. Yaaa, öyle dedi işde.»

Ayağa kalktı. Hızlı hızlı yürüdü. Arkasından yetiştim. Kolumdan tuttu. Kolumu sıktı.

«Sonra, usda dedi ki: Hösük Emmi, sen usda olduğun zaman elalem barmağını ısıracak. Bu yaşda usda olunmaz, diyecekler. Sen bineceksin motura, basacaksın gaza. Arap at gibi şaha galkacak motur.»

Uzun bir sessizlik oldu. Sonra Hösük Emmi bir türküye başladı. Bu türkü aynen eski türküleri gibi oynak, canlıydı.

Türkü bittikten sonra kulağıma eğildi; çabuk çabuk:

«Usda olup köye geleceğim. Ömer Ağanın kapısına varacağım. Taraktorunu silip temizleyeceğim. Ne söyler, ne sorarlarsa cuvap vermiyeceğim, gaz goyup, bineceğim üsdüne. Bütün köylü şaşıp galacaklar, ağızları bir garış açık... Sonra ağanın garşısına varacağım : Ağa, diyeceğim. İş yok diyordun, bana taraktor ustası Hösük deller, verecek işin var mı? Bana verecek bir işin var mı? Yok dersen, başka yerde var, oraya giderim, diyeceğim.»

Gide gide Ceyhan suyunun yanına geldik. Su, ölü gibiydi. Yeni yeni şafak söküyordu. Suyun üstüne incecik bir ışık dalgası düşmüştü. Nehir, köye doğru yaklaştıkça, ovaya yayılır ve kıyılarındaki yarlar kaybolur, çakıllı bir düzlük yayılır. İşte bu düzlükte bir ışık gördük, sonra ışık söndü. Biz ışığa yaklaştıkça ortalık da ağarıyordu. Yürüdükçe, ortalık da iyiden iyie ağardı. Biz de ışığın söndüğü yere yaklaştık. Büyük, turuncuya boyanmış bir traktörü, siyah, ıslak kakülleri alnına düşmüş bir delikanlı yıkıyordu. Hösük Emmiyle az ötede durup seyretmiye başladık. Delikanlı traktörü yıkıyor yıkıyor, sonra da bir bezle iyice parlatıyordu.

Hösük Emmi yavaş yavaş traktöre doğru ilerledi, etrafını döndü. Kendi kendine bir şeyler mırıldandı. Sonra traktörün tekerleğini sıvazladı. Sonra farlara baktı. Sonra her yerine baktı. Delikanlı çok uğraştı-

ğından Hösük Emmiye bakınıyor, bir şeyler de söylemiyordu.

Hösük Emmi neden sonra traktörden çekilip elini beline dayadı...

Traktörü parlatan delikanlıya sert bir sesle :

«Bana bak oğul, dedi. Bana baksana. Ben yarın, hemen yarın Yüreğir toprağına gediyorum.»

Yola düştük. Ayaklarımızın altında tozlar iki yana fışkırıyordu. Hösük Emminin ağzını, köye varıncaya kadar bıçak açmadı.

ÇUKUROVA YANA YANA...

Ekinler biçilmiş. Anızlar kurumuş. Anızlara, yol kıyılarındaki otlara, küçücük, beyaz, düğme büyüklüğündeki sümüklü böcekler yapışmış. Bir otu, bir anızı koparıp bakarsan, tepeden tırnağına bir sürü düğmenin sütbeyaz dizildiğini görürsün. Şöyle bir elinle sıyırsan, düğmeler sapır sapır toprağına dökülür. Yaza en sıcak günleridir. Otların, anızların düğmelenmeye başlaması en sıcak günlerin geldiğini, üstümüze bütün ağırlığıyla çöktüğünü gösterir...

Ceyhanbekirliden Kesikkeliye doğru yürüyorum. Yanımda Ceyhan suyunu geçerken arkadaş olduğum biri var. Yaşlı, altmışında gösteren biri. Çenesi sivri. Gözleri koyu yeşil. Hafiften çakıra çalıyor. İncecik. Beli öne doğru bükülmüş. Belinde kalın, kırmızı bir kuşak. Bu kuşağı bizim buralarda göçmenler bağlar. Nedenise yaşlı arkadaşım da bağlamış. Şalvarı yepyeni. Belli ki pazardan geliyor. Yeni almış. Giydiğı içlik yollu yollu. Yakası işlenmiş. Gözlerinin yanı kırış kırış. Dudakları incecik. Üst dudağını sarı, yarı ağarmış bıyıkları örtmüş. Sarımsı sakalı da ince çenesine uymuş. Uzun, iğne gibi sivri. Aşireti Tatarlı. Yanyana yürüyor, şundan bundan konuşuyoruz. Eski Çukurova'yı, eski günleri biliyor. Anlatıyor.

«Toprak neydi bire oğlum! Ne kıymeti vardı toprağın. Kim yüzüne bakardı toprağın. Bundan otuz yıl önceleri geleydin yanıma, sana şu koskocaman ovayı beş altına satın alıvereydim. Toprağa kim bakardı!»

«Çukuru o zamanlar ekmezler miydi?»

«Ekerlerdi. Ekerlerdi ama, şimdikinin yüzde biri değil. Yüreğir toprağı hemen hemen şimdiki kadar ekilirdi. Bizimkilere gelince biz de ekerdik. Ama nasıl ne kadar ekerdik? Yaz bahar ayları gelince bütün Çukur, yaylaya göçerdi. Çukurda kimsecikler kalmazdı. Her köyde bir bekçi kalırdı.»

«Peki, ekin nolurdu? Pamuk ekmez miydiniz?»

«Ekerdik. Ekinler yetince, erkekler birkaç günlüğüne inerler hasat eder, geri dönerlerdi. Zaten ne kadar ekin ekerdik ki... Yiyeceğe yetecek. Pamuğu da yataklığa yetecek kadar ekerdik. Yerli kozaydı o zamanlar ektiğimiz. Biz yayladan dönünceye kadar tarlada kalırdı. Yayladan dönünce toplardık.»

«O zamanlarda dağlardan, Orta Anadoludan Çukura ırgatlar gelirmiş. Türkülerden biliyoruz. O ırgatlar niçin gelirlermiş öyleyse?»

«Yüreğir toprağına gelirlerdi. Yüreğir toprağında o zamanlar bile şimdiki gibi pamuk, buğday ekilirdi. Yüreğirin çiftliği o zaman bile şimdiki kadardı. Yüreğir yaylaya göçmezdi bizim gibi. Çalışmaya dağlardan Anadoludan adamlar gelirlerdi. Dayanamazlardı. Kan kusa kusa, ısıtma tuta tuta geri dönerlerdi memleketlerine... O zamanlar böyle değildi ki Çukur, Çukur bataklık, büküktü o zamanlar. Şuralardan, şu Anavarzanın dibinden geçilmezdi sazlıktan. İçine düşsen göğü görmezdin. Şimdi nerde, şimdi tarla oldu. Bir sivrisinekler olurdu o zamanlar, kemikli. Şimdi de var ya o sineklerden, onlar bataklık, bük sineği değil, çeltik sineği... Şimdikiler de kemikli... Çukur o zamanlar ıssızlıktan, sazdan, bataktan vang vang öterdi. O zamanlar

dökülürdü Çukura dağ uşağı, Anadolu uşağı... Kardaşlar türküsünü duydun mu? Duymuşsundur. O zaman ki bir iş o. Maraşın köylüklerinden olacaktı. Belki de Elbistanın oralardan. İki kardaş Çukura inmişler. Bir dul avradın oğulları olacaklar. Fıkara. Çukurda para kazanacaklar da... Yüreğirin toprağı sıcak... Suyu kan gibi. Sineğı kemikli. Hiç bir dağ uşağı on beş günden yukarı dayanamaz. Kardaşlardan küçüğü hasta olur. Dal gibi, kocaman gözlü bir çocuk. Büyük kardaş işi gücü bırakır, döner yönünü dağlara... Kardaşı yanında düşer yollara... Bazı sırtına alır kardaşını, bazı koluna girer. Maraşın altına, Gündeşlinin ovasına vardıklarında çocuk son hale düşer. Çukurovanın kan ılık suyu iflah etmez adamı. Bir ağacın altına gelirler. Su yok. Yanlarında bir tarladan yoldukları bir tek kelek karpuz. Çocuk yarı canlı... Güneş kızdırınca can vermiye başlar. Kardaş telaşlı. Baş ucunda kardaşının, içinin ateşini dökmek için, alır bakalım ne der :

**Çukurova yana yana ördölür
Her sineğı bir alıcı kurdölür
Sen ölürsen yüreğıme derdölür
Kalk kardaş gidelim sılaya doğru
anama doğru**

**Maraş Maraş Maraş da şu bela Maraş
Maraşın içinde can veren kardaş
Şu Çukurova da başa tebelles
Kalk kardaş gidelim sılaya doğru
anama doğru**

Daha çok söyledi ihtiyar. Çukurovaya kardaşın ahını, kinini, derdini söyledi. Türkü uzun bir türkü... Kesikkeliye girerken yaşlı adam benden ayrıldı. Gözleri güldü. Gözleri ıslı ıslıldı. Yeşil yaprağa çiğ düş-

müş gibi. Yüreğinde eski Çukurovası vardı mutlak. Bizim ihtiyarların hemen hepsinin yüreğinde eski, bakir, el değmemiş Çukurun, Arap atı, ceylan yatağı Çukurun hasreti vardır. Ölenecek hep Çukurun hasretini söylerler. Hey bire belalı eski Çukur! Aşiret kavgaları. Büyük aşiret aşkları... Talanlar. Analara :

**Oğlum kalmadı ocakta
Atım kalmadı bucakta
Ne yatarsın Derviş oğlum
Kuşluklayın ısıcakta**

Dedirten kavgalar.

ANAVARZA AĞIDI

Bir akşam üstüydü. Ben Niğdedeydim. Adanaya gitmek istiyordum. Ama beni götürecek hiç bir şey bulamıyordum. Bir arkadaşımınla yol üstüne çıktık. Belki geçen bulunur diye. Kayseri - Adana otobüslerinin ikisi de geçmiş. Tren de gece yarısına doğru. Bekledik. Derken önümüzde, üstü bez örtülü bir kamyon geldi durdu. İçi insanla dopdolu.

«Bana bir yer,» dedim.

«Yok,» dedi. «İki kişilik şoför mahallinin ikisi de tutulmuş.

«Ben,» dedim, «arkaya, adamların içinden istiyorum bir yer.»

Olur mu olmaz mı diye bir zaman düşündü şoför. Sonra bana ne, dercesine içeriyi işaret etti. Ben de atladım. Adamlar üst üsteler. Bana yer açtılar. Köşede bir yere iliştim. Elli kişi kadar varlar. İçlerinde yalnız üç tanesi yaşlı. Kırçıl sakallı. Gerisinin en yaşlısının yaşı otuz. Otobüs kalktı.

BU DİYAR BAŞTAN BAŞA

Bunlar Kayserinin Sarız kazasından. Afşar aşiretinden. Çukurovaya pamuk çapasına gidiyorlar.

«Gündelik üç liraymış diyorlar,» dedi birisi, «eğer öyleyse çok iyi.»

Başka birisi :

«İş yok diyorlar. Öyle duyduk. Olur mu iş canım. Her yer makinaya kesmiş. Çukurovada yer gök makina... Hiç iş olur mu? Biz allalem bu yıl boşa gidiyoruz. Millet dayıyor makinayı, bir koca tarlayı sıyrıp gidiyor. Bize neden para versin? Neden ekmek versin?»

«Bunu biliyorsunuz da neden gidiyorsunuz öyleyse?»

«Bir umut. Yokluk. Evde boş boş dur ne olacak! Şimdi Çukurovaya eskisi gibi ırgat akıyor. O yüzden belki iş çıkar.»

«Yüreğir toprağı var ya, şu makina çıktı çıkalkı gavur olmuş. İnsanın yüzüne bile bakmıyorlar. Köpeğe bakıyorlar da insana bakmıyorlar.»

«Öl, geber bir lokma ekmek vermez olmuş, Yüreğir toprağının insanı.»

«Eskiden de öyleydi.»

«Öyleydi öyleydi ya, bu kadar değildi.»

«İnsan da Kadirli Kozan tarafında, adam da...»

«Şimdi bile iş verirler. Şimdi bile adama imansız ayranı dayamazlar. Sıcığın altında eski imansız ayran kan gibi. İçince sıtma tutmuş gibi titrersin.»

«Gidiyoruz, gidiyoruz ya... Bir umut. Çukurova Çukurovalıktan çıkmış gayri.»

Otobüs Orta Anadolu'nun bozkırında, ince yol çizgisi üstünde tozu dumana katarak ilerliyor. Koskocaman bozkırda bir nokta gibi kalmışız.

Köşedeki incecik, uzun boyunlu, yüzünün derisi kırışık içinde, sarkmış yaşlı adam, Süleyman Ağa :

«Eski Çukurovayı bilen bilir. Şimdiki Çukurovaya benzemez bile. Şimdi Çukurovada bir ot, bir bataklık,

bir bük bulamazsın. O zamanlar, benim yetiştiğim zamanlar, pamuk tarlalarının yanında bataklık uzanırdı. Büklükten çıkamazdın. Tüterdi. Burnunda bir bataklık kokusu bütün yaz. Hiç bir yaylalı iki aydan fazla dayanamazdı Çukurovada. Sıcak, sıtma vuru vuruverirdi. Çukurova tüm dağlıların mezarı. Daha eskiden, pamuk ekilmezken, aşiret devrinde Çukurova başkaymış. Yamanmış. İşte o zaman Çukurovaymış. Çukurova tepeden tırnağa sarı gözlü nergis açarmış. Dedem söylerdi, bir donanırmış Çukurova... Tüm yelleri çiçek kokarmış. Göçler Çukurovada. Aşiretler Çukurovada.»

Süleyman Ağa, nedense sözünü yarıda kesti. Gençlere döndü:

«Haydi delikanlılar. Haydin bakalım. Biz Çukurovanın zehirini yedik. Siz safasını sürüyorsunuz. Sivrisinek bulut gibi, dalga dalga gelirdi. Tüm bedenimiz yaraya keserdi. Kokardık. Haydin bakalım, bir türkü alın...»

On beş kadar delikanlı ağız ağıza verdi. Başladılar türküy.

Yanımdaki İsmail kulağıma eğildi:

«Neden söyletiyor türküyü gençlere biliyor musun?»

«Dinleyelim, eğlenelim diye,» dedim.

«Yok,» dedi, «yok. Biz biliriz niçin söyletir. Anavarza ağıdı var ya...»

«Var.»

«Ondaki Derviş var ya... İşte o Derviş Süleyman Ağanın dedesiymiş... Onu söyletmek, onun hikayesini anlatmak için... Gençler o türküyü söylemesinler, kızar, zorla söyletir.»

Geceydi. Kamyonun içi ayak kokuyordu. Ortalık toz kokuyordu. Kamyon gürültüyle ilerliyordu. On beş pırıl pırıl ses kamyondan bozkıra, Toros dağlarına doğru uçuyordu.

«Bir de Çukurova üstüne,» dedim.

Hemencecik başladılar. Çok hatırnaz çocuklar.

Önce hikayesini söylediler. Bir dul karının Osman adında bir oğlu varmış. Osman nişanlıymış. Fıkara olduğundan yıllar yılı evlenememiş. En sonunda karar verip, o da para kazanıp muradına ermek için tutmuş Çukurun yolunu. İnmiş. Güze doğru kara haberi gelmiş Osmanın. Sıtma ciğerini delmiş. Anası muradına yetmemiş oğlunun, kız nişanlısının ardından günlerce ağıt çalmış. Dağı taşı dile getirmişler.

**Ceyhan derler bir su akar
Yosunu yüzüne çıkar
Adanaya gıtme oğlum
Suyu ılık sıtma tutar**

Şimdi Torosları aşıyoruz. Toz kokusu... İncecik yelde çam kokusu...

Yanımdaki :

«Süleyman çatlayacak,» dedi. «Hala Anavarza ağdını demediler. Dur da şunlara söyleteyim.»

Önümüzdeki türkü söyliylen delikanlılardan birini dürttü :

«Vazifeyi unuttunuz ulan,» dedi. «Süleyman patladı pathyacak. Şimdi kıyameti koparır.»

Söyledikleri oynak, neşeli bir türküydü. Birden ke-siverdiler. Ağır, yanık bir ağıda başladılar.

Süleyman :

«Durun,» dedi. «Efendi kardaşa bunun hikayesini anlatayım.»

Sustular.

«Derviş benim dedem olurmuş. O zaman Anavarzada beyler, ağalar varmış. Derviş bir beyin kızını almış kaçırmış. Barışmışlar. Barışmışlar ama, bey bunu

yutamamış. Bir gün Derviş dedemi vurdurmuş. Bir de Derviş dedemin Ali adında bir dayısı varmış ki... eşkiyaymış. Bunun üstüne, bey komamış Çukurda, kökünü kazımış.»

Belki bir saat Ali Dayıyı, Derviş, o devri anlattı. Delikanlılar türküye başladılar. O daha söylüyordu. «Dedem Derviş,» diyordu.

**Anavarza at oynadı
Kana belenmiş gömleği
Kıyman aşiretler kıyman
Kör karının bir değneği**

**Dervişin mendili ala
Bülbül konar daldan dala
Ben öpmiye kıyamazdım
Belemişler kızıl kana**

**Anavarza binekleri
Hingirdeşir inekleri
Ali sana kardaş demem
Yıkmayınca konakları**

Sonra Torosları aştık. Sıcak bastı. Yıldızlar irileşti. Türkü durdu. Herkes biribirinin üstüne yatıp uyudu. Bir ben kaldım. Ben de ayağa kalktım, yüzümü geceye, kamyonun estirdiği yele verdim. Tek ayak üstü durdum. Öteki ayağımı koyacak yer yok. Böylece, şafağa karşı Adanaya geldik. Onlar Kozan üstüne gidecekler. Ben de dolaşacağım.

Karşıyakada, okaliptüslerin altında, gene de büyük bir ırgat kalabalığı vardı. Orada boşaldılar.

DÜNYANIN EN BÜYÜK ÇİFTLİĞİNDE YEDİ GÜN

YERALTI

Urfadan güneye doğru Haran ovası. Git git bitmiyor. Haran ovasından öte Akçakale, Suriye. Eski, büyük Mezopotamya medeniyetinin bu ucu, Haran ovasında siniler sinek yok. Dümdüz, ıpıssız. Ovanın yüzü güneşli, dalgasız bir deniz yüzü gibi dümdüz, kırıksız. Arada sırada yığma tepeler görüyorum. Ta uzaklarda. Bir de bir insan boyunda toprak yığınları. Üst üste bindirilmiş, küçük küçük kubbeleştirilmiş toprak yığınları. Bunlar köy. Toprak yığınlarında el kadarcık el kadarcık pencereler kararıyor. Gölge benekleri gibi. Kapıları kuyu kapıları gibi aşağı, derine iniyor. Toprak yığınları öylesine üst üste ki elli evlik bir köyün kapladığı yer iki buçuk dönümü geçmiyor. Toprak yığını evler iç içe.

Vardım bir köyün kapısında durdum. Üç kadın kuyudan su çekiyordu. Bir de zayıf çelimsiz bir köpek, bir çukura uzanmış, kırmızı dili bir karış dışarda, soluyup duruyordu.

Kuyuları çok derin. Burası çöl. İki metrede su bulunacak değil ya. Tulumba falan da hak getire tabii. Kuyunun üstünde çıkırıklar. Uzun ipleri var. Uzun ip-

lerin ucunda deriden kova. Madeni, tahta kovalar ağır olur. Bir de içinde su... Elli altmış metreden çekmek elbette kolay olmaz.

İpi çıkırğa takıyorlar. Deri kovayı kuyunun derinine salıyorlar. Deri kova doluyor, kadınlar ipleri omuzlarına vurup yürüyorlar. Onlar yürüdükçe kova da ağır ağır yukarı çıkıyor. Kuyunun başındaki kadın arkadan, giden kadınlara sesleniyor. Onlar da duruyorlar. Suyu alıp kaplara boşaltıyor. Tekrar kuyuya salıyor boş deri kovayı.. Hep böyle. Hiç bir köyde kuyuların başını boş görmedim. Her köyde kadınlar iki büküm, kan ter içinde, dünyanın ortasından yeryüzüne su taşıyorlardı. Bir iki köyde de kadın yerine su çekmek için beygirleri koşulu gördüm. Ötekiler de böyle yapsalar ne güzel olurdu. İnsan yerine hiç olmazsa beygir. İki beygir akşama doğru köyün bütün suyunu çekebilir.

Su çeken kadınlara :

«Bacılar,» dedim, «kim kimse yok mu bu köyde?» Anlamadılar.

Bu sefer Kürtçe söyledim, gene anlamadılar.

Başlarında elli santim uzunluğunda renk renk ipekten bir hotoz vardı. Etekleri üç parçalı mavi beyazdı. Kuşakları nakışlıydı. Yüzlerinden oluk oluk terler akıyordu. Bir şey gözüme çarptı. Hiç bir yerde karşılaşmamıştım şimdiye dek. Alt dudakları kapkara bu kadınların. Çoğununki de mosmor. Sonradan anladım ki bu siyahlıklar döğmeymiş. Sonradan gördüğüm birçok kadınların yüzleri gözleri döğme nakışı içindeydi. Bütün bedenleri de kilim gibi döğmeli, nakışlıymış.

Döğme, nakış, at, ceylan, deve, bir de devedikeni çölün eti tırnağı. Yani çölden daha çöl bunlar. Çölün özelliği...

Anlaşamayınca kadınlardan biri bağırdı. Neden sonra bir toprak yığınınan uzun boylu, beyaz fistan giy-

miş, başına ipek bir poşu bağlamış, kara bıyıklı, avurdu avurduna geçmiş, kara ceylan gözlü yirmisinde bir delikanlı çıktı. Ona da Türkçe söyledim, anlamadı. Kürtçe söyledim. Karşılık verdi. Kürtçesi de pek öyle iyi Kürtçe değil. Çat pat.

«Bu köy kimin?» diye sordum.

Ceylan gözlü, ceylan gibi ince delikanlı :

«Halil Ağanın,» diye karşılık verdi.

«Yarıcı mısınız?»

«He.»

Önüme düştü. Güzel gözleri sevgi doluydu. Gözlerinde yarış kaybetmiş bir Arap atının kederi vardı.

«Yarıcı,» dedi.

Bir iki laf ettim yarıcılık üstüne. Güzel gözleri dumanlandı. Bir anda yırtıcı bir hal aldı. Korktum.

Sonra :

«Halil Ağa,» dedi.

Yığınlardan birinin önüne gelince, önümden çekildi. Beni içeri hürmetle buyur etti. İçerde iki üç yaşlı adam uzanmıştı. Ben girince ayaklarını topladılar. Altlarında çul, hasır yoktu. Düpedüz toprağa yatmışlardı. İçerisi loştu. Islak ıslak bir hali vardı. Kuyu serinliği gibi bir serinlik duydum. Yer gösterdiler. Hoş beşten sonra sordum.

«Bu köy kimin?»

«Bizim.»

Bu bizim diyen adam, kırk beşlik vardı. Bu da güzel bir adamdı. Uzun bıyıkları çangaldı.

İçerde bir koku vardı. Ekşi bir koku. Sinek boldu. Arı oğul verir gibi kaynaşıyordu.

Ben :

«Doğru değil,» dedim. «Sizin değil.»

«Bizim.»

«Sizin değil.»

Aramızda bir tartışmadır başladı.

Sonra adama sordum.

«Peki sizin diyelim. Kaç dönüm toprağın var?»

Şaşırdı, kıvrandı. Yalan da söyleyemedi. Kapana kıştırılmışım.

«İki dönüm,» diyebildi. «Sana ne kaç dönüm toprağın varsa,» dedi sonra da.

Bir yaşlı atıldı.

«Biz,» dedi, «köyümüzden, toprağımızdan memnunuz. İş karıştırmayın. Biz böyle gelmiş, böyle gideriz. Başka hiç bir şeyi istemiyoruz. Çok çok memnunuz. Hükümete yaz ki biz halimizden çok memnunuz. Selam söyle hükümete. Sağ olsun. Halimizi sorduğundan dolayı, Allah eksikliğini vermesin. Böyle söyle.»

«Böylece yazarım,» dedim ayrıldım. Ağızlarından başka söz almıya imkan kalmamıştı. İş tatsız bir yere getirmişt看. Belki korktular.

Beni getiren çocuk gene önüme düştü. Gülüyordu. Sordum.

Dedi ki :

«Bizim Ağa traktör, biçer döver aldı da gene topraktan kovmadı köylüyü. Onun için ağa hakkında laf etmezler. Ya kovarsa. Yurdumuzdan, yuvamızdan oluruz. Nereye gideriz?»

Nereye giderler?

Bu ovadaki köylerde, Orta Anadolu köyleri gibi, mezarlık yok. Görülmüyor. Bir Orta Anadolu köyüne girmeden ilk göreceğın, taşları yıkık, mahzun mezarlıktır. Burda yok.

Köyde ne bir ağaç, ne bir bitki, ne kuş, ne böcek, ne sümüklüböcek, ne yılan, hiç bir canlı yok. Hiç bir ses yok.

Arkama dönüp baktım. Az önce konuştuğım, hayatlarından memnun insanlar şu toprak yığının altın-

da mıydı? İçinde miydi? Bu, her canlının, bir parça bulutun, bir damla suyun, kımıldayan tek ot yaprağının düşmanı çölde mi doğup büyümüşlerdi o güzel adamlar? Serap mıydı?

Ceylanpınarı çiftliğine daha epey yolumuz var. Dört bir yanındaki köylerden birkaçını gördükten sonradır ki Ceylanpınarına varacağız.

SU

Devedikeni çiçekleri iki yumruk büyüklüğündedir. Mosmordur. Dikenler orta boylu bir insan yüksekliğindedir. Çukurovada, Orta Anadolu'da tek tek ekinlerin içinde biterler. Çukurovada, ıssızlıkta, sarı sıcakta yalnız yalnız esen yelde sallanırlar. Sıcak tüter. Devedikeninin moru sıcakta erir gibidir. Erimiş bir morluk güneşe bulaşır.

Akçakale istasyonu ile Derbesiye istasyonu arası çöl. Bu arada mosmor devedikenlerinden tarlalar gördüm. Tüten sıcağın altında erimiş mor, mosmor devedikeni çiçeği tarlası... Çölün bir ucundan bir ucuna dalgalanır gibiydi. Mor renk güneşle karışmıştı. Sarıya mor uğruluyordu. Bu yangında, bu kurakta, bu alabildiğine tüten güneşte, yelleri yalın esen çölde devedikeninin kavruk yeşili, deniz gibi dalgalanan moru serap mı? Gittim ellerimle dokundum. Serap değil. Devedikeni çiçekleri çölün yakışığı, tadı.

Akçakalenin genç, inanmış bir kaymakamı var. Bana dedi ki :

«Serap görmek istemez misiniz?»

Belki çokları daha önce duymuştur. Ben yurdumuzun bir köşesinde serap olabileceğini ilk olarak duyuyorum. Ben, serabı Büyük Sahrada olur bilirdim.

«Olur mu 'ki?» dedim.

«Hem de öylesine olur ki... Denizi adaları, kayıkları, vapurları ile ayağının dibine gelmiş bulursun. Yaklaşırsın kaybolur.»

«İnanılmaz,» dedim. «Nasıl olur?»

«Haydi görelim,» dedi.

Bir cipe atladık. Bir tepeciğe vardık.

«Bak,» dedi.

Güneyde, tüten sıcaklığın altında, serilmiş, pırl pırl bir deniz vardı. Denizin adaları vardı. Denizin üstünde bulutlar vardı sütbeyaz.

Kaymakam :

«Denize doğru gidelim,» dedi.

Biz denize yaklaştıkça deniz ötelere ötelere kaçıyor. Öteler Suriye hududu. Biraz daha yürüseydik denize doğru, bizim deniz hepten kaybolacaktı.

«Hani ya?» dedim, «kayıkları?»

«Bugün göremedik. Kimbilir? Bugün o kadar fazla güneş yok.»

Dönüşte Haran ovasından geçiyordum. İşte serabı o zaman gördüm. Kaymakam da daha önce Haran ovasını söylemişti zaten. Haran ovasında deniz öyle yaklaşınca kaçmıyordu. Tam ayağının ucundan başlıyor. İçinde kayıkları, vapurları, adaları her şeyiyle tam deniz. Denizin üstünden usul usul dumanlar kalkıyor. Ufacık dalgalarında pırıltılar.

Böylesi serap öyle her zaman olmazmış. Büyük sıcakların serabıymış bu. Yanımdaki şoför böyle söyledi. Bugün de çölün en sıcak günlerinden biri. Bir, serap denizi, iki, devedikeni çiçeklerinin mor denizi. Adamın dili damağı kuruyor ama susuzluktan, gözü suya doyuyor.

Bu çölü, susuzluğu, yalım yelini gördükten sonra Hindistanda, Arabistanda dünyanın öte yerlerinde suyu neden kutsal saymışlar, ona neden tapmışlar anla-

dım. Urfadaki Anzelha gölü niçin kutsal olmuş ahladım.

Kaymakam :

«Sizi,» dedi, «bir artezyene götüreyim. Gelir misiniz?»

İşte buna şaşıtm. Çöl tekin değil. Geldim geleli öyle tuhaf şeylerle karşılaştım ki... Artezyen de olur. Çağlayan da olur. Çöl bu! Karışılmaz. Dilini bilen biliyor.

Akçakaleye iki üç kilometre bir köy. Vardık. Gözlerime inanamadım. Düzlükte, bir su, topraktan fışkırıp durur. Orman içinde sanki mübarek. Dört yanını köylüler kuşatmışlar. Bakıp dururlar.

Kaymakam :

«Çıkartalı daha az oldu. Ama cana can kattı. Bu köyün eski suyunu görseydiniz yüreğiniz parçalanırdı. Yaz gelince eski su, kurtlanırdı, içinde kurtlar kaynaşırdı. Kurtlu suyu içerlerdi. Su, bir de tuzluydu ki, zehir gibi. Zehiri iç, o suyu içme. Artezyen seksen bin liraya çıktı. Çıktı ama... bakın alt yandan bostan yapıyor köylüler.»

Bir tarlanın içinde kazmalar, belleriyle çoluk çocuk bir köylü grubu çalışıyordu.

«Buralar, belki de çöl, çöl oldu olalı sebze görmemiştir.»

Nasıl görsün!

«Çölde su çıkarmayı hükümet bir Alman firmasına vermiş. Çok yerde artezyen çıkmıyor. O zaman biz de suyu motorla çekiyoruz. Su olsun da...»

Sonra çöldeki su üstünde durdum. Su çıkaran mühendislerden biri çöldeki su üstüne bana çok hoş şeyler anlattı :

«Vardık köye, kurduk makinalarımızı. Köylüler başımıza toplandılar. Sordular. Topraktan dedim su fışkıracak. İçeceksiniz. Bostanlarınızı sulayacak, hay-

vanlarınıza içireceksiniz. Alay ettiler, güldüler. Hakları da vardı. Ben bile, ilme inanmasam, bu çölden, bu yangın yerinden su çıkacağını aklımdan bile geçirmezdim. Hem de gürül gürül akacak. Bu, olacak iş mi! Köylüler, bizi merakla, umutsuzlukla takip ediyorlardı. Sabahtan akşama kadar birkaçı yanımda duruyor, seyrediyordu. Bize yardım edenleri de vardı. Belki de sabırsızlanıyorlardı. Uzun zaman sonra işimiz bitti. Anladım ki su fışkıracak. Bakın, dedim, su fışkıracak! Bütün köy, çoluk çocuk, genç yaşlı, kundaktakileri bile getirmişlerdi. Gelip suyun başına halka oldular. Beklediler. Kıpırdamıyorlardı. Gözlerini dikmişler öylecene bakıyorlardı. Birden su patladı. Birden duyulmamış bir çığlık kopardılar; hep birden. Sevinç, hayret çığlığıydı. Az sonra duruldular. Gene kıpırdamadan gözlerini suya dikip bakmaya başladılar. Gözleri kocaman kocaman hayretten açılmıştı. O gün, bir ikindi üstüydü, akşam oldu kimse yerinden kıpırdayıp evine gitmedi. Gece yarısı gene gitmediler. Şafaktan önce kalktım, yanlarına geldim. Kımıldamadan daha öyle bakıyorlardı. Adamın yüreği ağzına geliyordu bu manzaraya. Sabah oldu gene öyleler... Bir hafta sonra köye tekrar döndüğümde on beş yirmi kişiyi suyun başında, fışkıran, bembeyaz, ışıltılı suyu seyrederek buldum. Yüzlerindeki hayret gitmişti. Sevinçle, aşkla, muhabbetle akan suya bakıyorlardı.»

Mucizelerin en inanılmazı, en büyüğü. Nasıl bakmasınlar?

Çöl insanı yılda bir yıkanır, doğru dürüst, diyorlar. Susuzluktan.

Haran ovasında, Akçakalede, Derbesiyede, yirmi otuz kadar köy gördüm. Bazı köyler sularını iki üç saatlik yerlerden eşeklerle, atlarla getiriyorlardı. Bir köyde küçücük bir sarnıcın başına bütün köy birikmiş, su kavgası ediyordu. Bir hay-huy almıştı ortalığı.

Sanki kıyamet günü... Omuzlarında deri tulumları... Sırtlarında ıslak ıslak, su damlaya damlaya, iki büküm, çölün bu ucundan öteki ucuna su taşırken gördüm kadınları.

Bir artezyen, çölde, büyük bir mucizedir.

Konuştığım bazı Urfalılar, su işinin büyük iş olduğunu, daha hızlı, daha çabuk, çölün suya kavuşturulmasını istiyorlardı.

Bence, toprak altındaki köylünün, oralardan çıkmasına artezyenlerin büyük faydası olacak. Yarın, belki de bir artezyen başında, uzun, ince, yeşil bir kavağı salınır göreceğiz.

TOPRAK

Kırçıl sakallıydı. Kubbeli, toprak evlerden birinin gün batısına belini verip oturmuştu. Güneşten yanmıştı. İnceden bir türkü tutturmıştı. Bizim geldiğimizi görünce türküyü kesti. Kesti ama yerinden de kıpırdamadı.

«Merhaba,» dedik.

«Merhaba,» dedi, ayağa kalktı. Yerini gösterdi. Bury etti.

Tektek dağlarına 1948'den bu yana üç yüzden fazla köy kurulmuştur. Bundan önce Tektek dağları bomboştur. Çobanlardan başka insan ayağı değmemiştir Tektek dağlarına. Vakta ki traktör gelir memlekete, traktör gelir, ziraat makineleşir. Yıl yıl yarıcılar topraklarından atılırlar. Gidecekleri yerleri yok. Başlarını alırlar giderler Tektek dağlarına. Tektek dağlarının suyu yoktur ama, Tektek toprakları verimlidir. Ve üç yüz tane köy kurulur. Hükümet de toprakların tapularını köylülere verir. Ama her köylüye seksen, çok çok yüz dönümlük tarla verir. Buraların toprağı bire ondan fazla taş çatlasa veremez. Buna göre bir aile için

seksen dönüm azdır. Yaraya merhem olmaz. Her neyse topraksızlıktan çok daha iyi. Başlarını sokacak bir evleri, saban atacak bir toprakları var.

Gene hükümet, ilerde uzun uzun sözünü edeceğimiz Ceylanpınarı çiftliğinden beş yüz bin dönümlük bir sahayı da topraksız köylüye dağıtır. Bu toprak dağıtıldığı zamanlar gene ben o yanlardaydım. Gözlerimle gördüm. Çöl düğün bayram içinde, dinmez bir sevinç içinde çalkalanıyordu. Köylü için inanılmaz şeyler oluyordu. Yılların, yüzyılların esiri köylü, toprak sahibi oluyordu. Onlar sevinmesinler de kimler sevin sinler.

Diyarbakırda, Urfada, Adanada, Vanda, Ağrıda, Mardinde binlerce dönümlük toprak sahipleri. Elli, altmış köylü derebeyler... En azı üç köylü ağalar... Yüz binlerce esir. Yüz binlerce köle köylü... Ve onlar toprak sahibi oluyordu. Bu sevinci gördüm. Çölde sevincin aydınlık bir su gibi aktığına tanıklık ettim. İnsanoğlunun kurtuluşuna, kurtuluş sevincine tanıklık ettim. Toprağın tapusu verilirken oralardaydım. Çöl, al yeşil donanmıştı. İnsanlar sevinçten uçuyorlardı. Çöl, bir düğün alanı oldu günlerce...

Kırçıl sakallı adam yanımıza oturdu. Az sonra, nereden çıktıysa, bir sürü adam deliklerden çıkarcasına teker teker yanımıza geldi.

Urfada bir toprak sahibi diyor ki:

«Toprak dağıttı da bunlara hükümet gördük işte. Yaptıklarını gördük. Hükümetin kendilerine verdikleri toprakları gene, geri ağalara verdiler. İşleyemediler.»

Ben dedim ki :

«Hükümetin kendilerine verdikleri toprakları kanunen ağalara satamazlar, veremezler. Bunun şartları var.»

«Burası çöldür. Çölün de kendine göre kanunları var. Verirler. Türlü dalaveralarla verirler. Hükümet

DÜNYANIN EN BÜYÜK ÇİFTLİĞİ

duymaz bile. O dağıtılmış Ceylanpınarının çoğu ağaların elinde. Çoğu da bomboş, dağıtıldığı günden bu yana bomboş duruyor.»

«Sebebi bunun?»

«Sebebini bana soracağına git de kendilerine sor. Mademki gazetecisin, biz de öğrenelim sayenizde.»

Kırçıl sakallı adama :

«Ağam,» dedim, «dediler ki bana ekmiyormuşsunuz tarlalarınızı. Ağalara satıyor, boş bırakıyormuşsunuz.»

«Doğrudur.»

«Sebep?»

«Sebebi derin. Sebebi başka.»

«Söyle canım.»

«Öküz yok. Pulluk yok. Yok oğlu yok.»

«Bak amca bana yutturma, ben de köylüyüm. Kredi de mi yok? Hükümet görülmedik kredi verdi son yıllarda. Siz faydalanmadınız mı?»

«? ? ?...»

«Söyleyin canım, faydalanamadınız mı?»

«?...»

«Neden faydalanamadınız?»

«?...»

Başını kaldırdı. Gözleri yaş içindeydi. Yanımızdakiler de taş kesilmişlerdi.

«Aldık yedik,» diyebildi.

Başka biri :

«Az verdi hükümet.»

Başka biri :

«Biz yeni ev sayılırız. Bize herkesten çok vermiydi hükümet. Herkesin iki, üç misli.»

Bir tanesi gevrek gevrek güldü:

«Böyle çok daha iyi. Yerlerimiz değişti.»

Bu, otuzunda, kara gözlü, fistanlı, başı agelli, cin gibi görünen bir adamdı.

«Anlamadım. Ne oldu?»

«Yerlerimiz değişti.»

«Nasıl değişti yerleriniz?»

«Eskiden biz ağanın eciriydik. Daha doğrusu kölesiydik.»

«Malum.»

«Hükümet bize tarla verdi.»

«Kurtuldunuz.»

«Evet kurtulduk. Ama ağaların ellerinde traktörleri vardı. Bizde öküz bile yoktu.»

«Evet.»

«Ağalar bize geldiler dediler ki, sizin topraklarınız var boş durur, bizim traktörlerimiz var boş durur.»

«Duymamıştım. Şaşılacak iş.»

«Gelin tekrar ortakçılık edelim dediler. Başka çare var mı? Başladık yeniden ortakçılığa. Ama bu sefer işler tersine.»

«Nasıl?»

«Tarla bizden, tohum bizden. Traktör, biçerdöver ağadan, yani çalışmak ağadan. Yarı yarıya... Eskiden tarla, tohum ağadandı, öküz ağadandı, çalışmak bizdendi. Yarı yarıyaydı. Şimdiyse ağanın makinası çalışıyor, gene yarı yarıya.»

«Peki, siz ne yapıyorsunuz?»

«Biz mi? Biz yatıyoruz. Rahatız, memnunuz. Yatıyoruz. İstedіğimize kavuştuk.»

Genç köylü, inceden inceye bu halle eğleniyordu. Bıyıklarının altında tutamadığı bir gülümseme vardı.

«Biraz da biz yatalım. Ağa çalışsın!»

Durdu azıcık. Sonra :

«Yok, yok,» dedi. «Ağanın traktörü çalışsın. Ağa da biz de yatalım.»

«Peki bu ortakçılıktan gelen kazanç sizi doyuruyor mu?»

DÜNYANIN EN BÜYÜK ÇİFTLİĞİ

«Doyurmuyor ama, yattığımız yerden geliyor. Taş atıp kolumuz mu yoruluyor.»

Urfa köylüklerinde hükümetin köylümüzü kaldırmak için dağıttığı toprakların macerası böyle. Toprağın bir kısmı ağalara türlü hilelerle yeniden devredilmiş. Devredilmeyenler yarıcılığa veriliyor. Verilen toprağı kendi eken köylü yok gibi. Dağıtılan toprağın yüzde doksanı yarıcıda, ağalarda. Traktör sahiplerinde. Bu traktör sahipleri de bir alem. Çiftçilikle hiç ilişiği olmıyanlar Marşal yardımından traktör almışlar. Bunların çoğu şehrin küçük esnafı... Yok yerden traktör sahibi olmuşlar. Biraz dedikodulu bir iş.

ELELE

İşte dünyanın en büyük çiftliği Ceylanpınarının dört bir yanı böyle. Susuz, kıraç, verimsiz, insanları yer altındaki toprak evlerde, topraksız. Kuru, ıssız. Çöl, serap. Sıcak. Bir damla yeşillik yok. Göz alabildiğine çöl, göz alabildiğine yalnız.

Birden karşına Ceylanpınarı çiftliği çıkıyor. Bir yeşillik içinde çıkıyor. Ta uzak yerlerden getirilmiş park gibi. Uzaklardan getirilip buraya yapıştırılmış. İnanılmaz bir iş. Serap gibi bir şey. Yani işte asıl serap bu.

Sıra sıra, düzgün ekilmiş ağaçlar. Çöl güneşinin altında bu ağaçların yeşilleri bir de taze yeşil ki... Sıcaktan solacağı yerde açılan, gittikçe tazeleşen parlayan bir yeşillik... Evleri güzel. Yer yer tepeye benzer bir yere serpiştirilmiş. Yepyeni, küçücük bir şehir. Evleri sayfiye evleri güzelliğinde. Çiftliğin tam önünden, aydınlık bir su çıkıp, Suriye topraklarına gidiyor. Suyun iki yanı söğüt ağaçlarıyla donanmış. Söğütler de ayrı bir tat burada. Başka yerde olsa belki de bu kadar cana yakın, bu kadar cennet misali gelmez in-

sana çiftlik. Halbuki çölün kurağından, kerpiç yığını köylerden sonra cennetten bir parça gibi geliyor, insanın içinde bir sevinçtir çağlıyor.

Nasıl anlatsam, üç günlük susuza, güneş altında yanmışa, bir bardak soğuk, pırıl pırıl sudur Ceylanpınarı. Bana böyle geldi.

Ceylanpınarının temeli 1946'da atılmış. Bu topraklar ondan önce bomboşmuş, ıpıssızmış. Yalnız binlerce ceylan döner dururmuş düzünde. 1946'dan 50'ye kadar yapıma devresi geçirmiş. Urfalıların, Mardinlilerin söylediklerine göre iki yıl önceye kadar, yani şimdiki müdür Vedat Akyalçın gelinceye kadar şöyle böyleymiş çiftlik. Akyalçın gece demez, gündüz demez çalışan bir adam olduğu için geliştirmiş çiftliği, ilerde ondan söz açacağım. Şimdi ne yüzden yeryüzünün en büyük çiftliğidir Ceylanpınarı onu söyleyim : 1 milyon 673 bin dönüm toprağı var. Bu genişlikte dünyanın hiç bir yerinde bir çiftlik yok. Çiftliğin bir uçtan bir uca uzunluğu 75 kilometre. Genişliği 35 kilometre ile 40 kilometre arasında değişiyor. Çiftlik Güzelyatı, Horozmıran, Beyik, Tüem, Beyazkule, Gürgürbaba, Sarıçeşme adlarında yedi çalışma bölgesine ayrılmış.

Çiftlik, dünyanın en büyük çiftliği olduğu gibi, dünyanın en modern araçlarıyla da çalışıyor. 153 biçerdöveri var. 146 traktörü, 117 kamyonu, 2 seyyar onarım atelyesi, 117 tohum ekme mibzeri, 1800 işçisi var.

Çiftliğin elektrik tesisatı büyükçe illerimizin çoğunda yok.

Bir ikindi üstü geldim çiftliğe. Şaşırdım kaldım. Kim görse şaşırır. Benden iki gün sonra Alman büyük elçisi de çiftliği görmiye gelmişti, o benden de şaşkındı. Bu çölde bu kadar güzel, inanılmaz çiftliği kimse hayal bile edemiyor. Şaşkınlık, vurulma ondan.

Müdür Vedat Akyalçın, çiftliğe gelir gelmez beni doğru atelyelere götürdü. Onun da derdi günü atelye-

ler. Başka çare yok bugünkü günde. Makinayla çalışan her insanın baş derdi, baş dostu atelyeler. Eğer bu atelyeler olmasaymış, bu yıl yedek parçasızlıktan dola-yı Ceylanpınarındaki makinaların çoğu çalışamayacak-mış. Son yıllarda memleketimizin çiftçilerinin tek der-di yedek parça. Yedek parçasızlık kıvrandırıyor çift-çi-yi. Küçücük bir yedek parça için koskocaman bir bi-çerdöver yatıyor. Çare yok, yatacak.

Atelye değil küçük bir fabrika. Her türlü yedek parçayı, iyi kötü, yapıyorlar hemen hemen. Yapıp yüz-lerce makinayı yatmaktan kurtarıyorlar.

Ustalar olgun, ustalar usta.

«Her parçayı yapıyor musunuz?»

«Hemen hemen.»

Bir tarafta döküm, bir tarafta tesviye, bir tarafta elektrik işleri...

«Biz burada, yeter derecede aletimiz olsa, motor bile yapabiliriz.»

Yatak yapıyorlar, dişli yapıyorlar, her bir şeyleri yapıyorlar. Motor da yaparlar mı yaparlar.

Usta:

«Bize çok az önem veriliyor. Halbuki bu bizim atelye çiftliğin bütün makinalarını ayakta tuttuğu gi-bi, etrafındaki köylerin de işlerini görüyor. Bize daha önem verseler, daha çok alet gönderseler yukardan, çok iş görebiliriz. Hem çiftlik, hem halk için iyi olur.»

Bir hafta kaldım. Bir hafta onlarla beraber çalış-tım. Yukarı, yani Ankara, atelyeye gereken önemi ver-se hem çiftlik, hem Tarım Bakanlığı, hem de halk için çok iyi olur. Atelyede çalışıp da çiftliğin bunca maki-nasını yatmaktan kurtaran ustaların ellerine sağlık. Elleri, o güzel elleri dert görmesin.

Çölün ortasında bir medeniyet ışığı, yağlı, mavi tulumlarıyla çalışan işçiler. Cana can katan adamlar. Toprağı, taşı toprağı dile getiren adamlar, toprağın

makinanın adamları var olsunlar. İnsan, bu adamları, yenilmez sanılan kurağın, yokluğun karşısında savaşta iken daha çok seviyor, onlara daha çok güveniyor. İnsanoğlunun gücüne insan burada daha çok inanıyor.

Müdüre:

«Bu ağaçları nasıl bu hale getirdiniz? Buna güç mü yeter?» diye soruyorum.

«İnsanoğlunun elinden bir şey kurtulmaz,» diye karşılık veriyor. «Bazı yerlerde kuyular çıkardık. Orarlardan motorlarla su çekiyoruz. Bir de gözden su çekiyoruz. Büyük bir havuz yaptık, oradan dağıtıyoruz ağaçlara suyu, 10.000 dikili, tutmuş ağacımız var. Daha ilerde 100.000'e çıkaracağız. Şu tepeleri de ormanlamaya çalışacağız. O zaman çöl değişecek.»

Çöl değişebilir. Bunu gördükten sonra çöllükten eser kalmıyacağına da inandım.

Burada halk arasında çölün eski haline bağlı türlü rivayetler var.

Bir köylü:

«Atalar söylerler,» diyor, «buradan Bağdata kadar, giden adam ağaç gölgesinden gün yüzü görmezmiş. Ormanı yaka yaka bu hale getirmişler toprağı. Bahçeleri boza boza bu hale getirmişler. Ceylan yatağı yapmışlar.»

Çiftliğin bir çiçek bahçesi ortasında, odalarında banyosu olan bir misafirevi var. İlk gece orada misafir oldum.

İkinci gün müdüre:

«Ben biçerdöverlerde çalışmak istiyorum. Çalıştırır mısınız?»

«Siz çalıştıktan sonra olur,» dedi. «Bizim gizlimiz saklımız yok. Bizim için daha iyi olur. Daha yakından görür, daha iyi anlarsınız.»

Daha gün doğmamıştı. Müdür yardımcısı Mehmet Bey beni uyandırdı. Güzelyatıda çalışan 30 biçerdöverlik, biçerdöver topluluğuna götürdü.

MEMET BARUT

Şimdi ekin denizindeyim. Düzlükte güneşin bir parçası gözüktü. Köz gibi. Kıpırmızı. Yer yarılmış da oradan çıkıyormuş gibi. İnceden ince seher yeli esiyor. Buğday denizi hışırtılarla dalgalanıyor. Burada, dağ, taş, tepe, yer, gök buğdaya kesmiş. Dünya tüm buğdaydan. Ulu bir denizde kalmış gibi, insan kendisini buğday denizinde kalmış sayıyor. Az buz buğday ekilmemiş ki: Tam yarım milyon dönüm. Yarım milyon dönüm dile kolay. Gelip de, yarım milyon dönüm nedir, Ceylanpınarında görmeli.

Saat sabahın üç buçuğuydu. O düzlükten çıkarca-sına, doğan güneş daha doğmamıştı. Biçerdöverleri otuzar otuzar topluluklara ayırmışlar. Her topluluğun bir başı var. Bizimkisinin toplumbaşı Aziz adında bir Urfalı. Çiftlik kurulduğu yıl işçi olarak gelmiş, sonra biçerdöver sürücüsü olmuş. Şimdi 325 lira maaş alıyor. Bu maaş çiftlik müdür yardımcılarının maaşını geçiyor. Ama Aziz de çalışıyor. Çiftliğin en gözde toplumbaşısı.

Bana bir tulum verdiler. Tulum biçerdöver sürücülerinin tulumundan. Adam, tulum içinde kendini daha kıvrak, daha işe hazır sayıyor.

Toplumbaşı Aziz:

«Biçerdöverde mi çalışacaksınız? Siz mi süreceksiniz?»

«Biçerdöverde çalışacağım. Ben süreceğim.»

«Biraz zor.»

«Öğretirsiniz.»

«Öğrenebilir misiniz?»

«Deneriz.»

«Öyleyse sizi Memet Barutun yanına verelim. O size öğretir. Bizim topluluğun en usta, en çalışkan adamı.»

Otuz biçerdöver daha şafaktan önce çalışmaya başladı. Biçerdöverler, uçsuz bucaksız ekin denizinin kıyısında on beşer on beşer iki sıra olmuşlar, duruyorlardı. Teker teker sıradan ayrılıp, büyük bir homurtuyla, denize girmeye başladılar. On beş dakika içinde otuz biçerdöverin otuzu da buğday denizinde. Arka arkaya dizilmişler biçiyorlar. Biçip kırmızı buğdayı ambarlarına dolduruyorlar. Ambarları dolunca yanlarında dolaşıp duran kamyonlara boşaltıyorlar kırmızı buğdayı oluk oluk.

Aziz götürdü beni Memet Barutla tanıştırdı.

«Birlikte çalışacaksınız. Arkadaş, anlaşıldığına göre bu işlerden biraz anlıyor. Bilmediklerini de sen öğreteceksin. Bir hafta birlikte çalışacaksınız. Yani, sen biçerdöverini güvenebilirsen arkadaşına teslim edecek, sen yatacaksın. Ya da sana başka bir iş vereceğiz. Bir tecrübe et arkadaşısı.»

Memet gülümsedi. Peki makamında başını salladı. Biçerdöverden kalktı, yana geçti, yerini bana verdi. Direksiyona ben geçtim. Biçerdöverden ayrılalı yıllar oluyor. Öteki biçerdöverler de arkadan geliyorlar. Durmıya, Memetten yeni şeyler öğrenmiye imkan yok. Gaza bastım. Korku kötü şey. Direksiyon elimde sallanıyor. Yılan gidişi gibi eğri büğrü gidişim. Memet gülümseyerek direksiyonu düzeltiyor.

«Abi,» diyor, «çok heyecanlısın. Birkaç kere daha dönüp, depomuzu dolduralım da, boşaltırken sana her bir yerini anlatayım. Bu biçerdöverler sizin bildiğiniz biçerdöverlere benzemezler. Bunlar zor. Bunlar, idrolikli. İlk biçerdöverler çok basitti. Bizde onlardan da var ya, onlar öteki grupta.»

Dönüyoruz. Önümde arkamda biçerdöverler. Otuz biçerdöverin gürültüsü bütün çölü kaplıyor. Buğdaylar biçerdöverlerin ağzında, makinenin pervaneleri dönüyor baba, dönüyor. Yiyor ha yiyor ekini. Ve yanımdan, başucumdan, akar bir su gibi, kırmızı, aydınlık bir oluktan buğday akıyor depoya.

Güneş çıktı. Gün kuşluk oldu. Ortalık çatır çatır ediyor.

Ekinden çekiyoruz biçerdöverimizi. Bir kamyon gelip yanaşiyor, boşaltıyoruz.

Bu arada, depodan kamyona buğday akarken Memet bana biçerdöveri anlatıyor:

«Burası ağzı, pervaneleri, biçecek yeri... tablası... Pervane, kollar dönerken, ağza gelen ekinleri içe doğru yatırır. Şu merdane alır ezer sapı.»

Bir açtı ki makineyi, dişliler, dişliler, dişliden başka şey yok.

«İşte burada iyice ezilir. Şu elekten elenip, saman üstünde kalır, buğday aşağı geçer. Aşağıda kepçeler vardır. Kepçeler yukarıya depoya taşırlar buğdayı. Sonra şu da depodan dışarı verir.»

Daha uzun anlattı. Çok karışık. Yukardakiler aklımda tutup, gece olunca not ettiklerimdir.

Ben alışkınım artık. Heyecanım da geçti. Yılan gibi oraya oraya gitmiyor artık makine. Ben seviniyorum. Memet seviniyor. Hep gülümsüyor Memet. Memedin artık benden korkusu yok. Ayaklarını biçerdöverden aşağı uzatmış rahat oturuyor. Konuşuyoruz. Koca makina altımda bir Arap atı kıvraklığında.

«Nerelisin Memet?»

«Antepli. Antebin Alimantar köyünden.»

«Kaç yaşındasın?»

«On dokuz.»

«Kaç yıldır burdasın?»

«Altı.»

«Kaç yıllık biçerdöver sürücüsüsün?»

«Üç. Üç yıl yağcılık yaptım.»

Yağa batmış küçüğü on, büyüğü on dört yaşlarında görünen elleri tenekeli, yağlama aletli yedi sekiz tane çocuğu gösterdi.

Memedin teni bakır renginde. Ela gözleri büyük, kederli.

Sürerken, biraz, birkaç tane buğday bıraktım dikili.

«Olmaz Abi,» dedi Memet. «Bu olmaz işte. Bırakmamalıyız. Onu almalıyız oradan.»

Gittik aldık.

Ama ben bir hesap yaptım.

«Memet,» dedim, «oraya gidip gelinceye kadar bir sürü benzin yaktık. Vakit kaybettik. Beş on tane başak kopardık. Zararlıyız bu işte.»

«Yok,» dedi, «zararlı değiliz. Bir kere yıl on iki ayın emeğidir bu. Bu iki başağı meydana getirinceye kadar bir bilsen biz ne terler döküyoruz! O zaman bir başak değil, bir tane bile bırakamazsın yerde. Bir de bırakmaya alışırız. Onun için gözümüzün gördüğü hiç bir başağı bırakmamalıyız.»

Yel yalım gibi esiyor. Ekinler, sıcak, dünya çatırtı içinde. Biçerdöverlerin demirine elini dokunduramıyorsun. Köze değmişsin gibi yakıyor.

Akan buğdaydan, dökülen samandan, makinenin ağızındaki ufalanan başaklardan havaya altın bir toz savruluyor. Güneş sarısı, başak sarısı, toz sarısı...

Ekin kısa olursa tablayı indirirsin. Uzun boylu olursa tablayı yukarı kaldırırısın. Bazan ekinler çok kısa, ben tablayı yerde hiç başak bırakmamak için indiriyorum. Tabla toprakla beraber. Tabla bazan, tümsek yerler gelince, toprak alıyor. İşte Memet o zaman, o terbiyeli, efendi çocuk, kızdığını belli ediyor.

DÜNYANIN EN BÜYÜK ÇİFTLİĞİ

«Aman,» diyor, «aman!» Ellerime sarılıyor. Tablayı yukarı kaldırıyor.

«Peki, başak kalıyor Memet,» diyorum.

«Kalsın,» diyor.

«Sabahleyin ne dedindi? Bir tek başak kalmıyacak dedindi.»

«Hesap meselesi gene,» diye gülüyor. «Bir makine kaçadır biliyor musun? Çok çok paradır. Makinenin ölümüne başak koparmak yok. Kalsın.»

İnsanın bu kadar namuslusu. Aşkla şevkle işine sarılmışı!...

Depolar doldu, depolar boşalttık. Kamyonlar geldi, kamyonlar gitti. Öğle oldu.

Öğleyin de makineler buğday denizinden dışarı çıkarılıp, on beşer on beşer sıraya sokuluyorlar.

Memet, biz tarladan çıkarken direksiyonu elimden aldı. Sebebini sordum.

«Aziz Abi kızar,» dedi. «Cetvelle çizilmiş gibi bir hizaya getirilmezse makineler, Aziz Abi deli olur. Onun da tadına böylesi gider. Biz de cetvelle çizilmiş gibi bir hizaya getiririz.»

Yemekler geldi.

GEZEN FABRİKA

Yemeği yemiş dinleniyorduk. Bu ara, altında cip, müdür yardımcısı Mehmet Bey geldi.

«Daha işe başlamıya epey var. İlerde yeni bir biçerdöver grubu ilk olarak tarlaya sokuluyor. Onu görelim. Hemen geri döneriz.»

Vardık. Biçerdöverler sıra sıra bekliyorlar. Mehmet Bey yürüsün işareti yaptı. Biçerdöverler homurdandılar. Tarlanın kıyısında eli bıçaklı birisi bir koyun tutuyordu. Mor bir koyun. Ekinler koyunun boynunu aşıyordu. Güneş yakıyordu. Buğdaylar kara kıl-

çıktı. Yerli buğday. Yel esip usuldan yatırıyor. Adam, önceki biçerdöver yürüyünce koyunu yere yatırdı. Biçerdöver tam ekine girerken tekerinin önünde kesti. Sonra işçiler geldiler, ellerini kana soktular. Alınlarına birer parmak kan sürdüler. Bazıları da beş parmaklarını kana batırıp biçerdövere bastılar. Biçerdöverde bir sürü kırmızı el izi. Biçerdöver tarlaya daldı. Sonra arkasında öteki biçerdöverler...

Geri dönüp geldik ki bizimkiler hazırlanıyorlar. Yağcılar, yüzleri, üstleri başları tüm yağa kesmiş, yağcı çocuklar işe koyulmuşlardı. Bir çocuk yağı pompalıyor, öteki biçerdöverin altına, en girilmez yerine girerek, cambazlıklar yaparak biçerdöverin içinde üstünde, en ince deliğe, en küçük vidaya kadar yağlıyordu. Biçerdöver demirleri sıcaktan nerdeyse kıpkırmızı kızaracaktı.

Yağlama işi bitti. Biçerdöverler çalıştı. Her biçerdöverin üstünde sürücünün bulunduğu yerde bezden birer gölgelik var. İyi ki akıl etmişler. Tepeden sıcak, alttan kılçık, yandan yönden ateşe kesmiş demirlerin kızgını... Yeniden teker teker buğday denizine girdik. Burada adam her dakikada bir susuyor.

«Su,» dedim.

Memet:

«Yana çek de durdur makineyi abi,» dedi.

Aklımdan bilmem nereden su gelecek geçti. Keşke susamasaydım.

Memet arkada telis bir çuvala sarılmış bir teneke çıkardı. Bir de lastik bir boru verdi elime... Borunun bir ucunu tenekeye soktum. Bir ucunu da ağzıma aldım. Suyu sömürdüm.

Ekin denizine daldık. Dönüyoruz. Depomuz doldu. Yana çekip boşalttık. Gene girdik ekine. Buğday kokuyor ortalık. Taze taze buğday. Kırmızımsı kırmızımsı, pırıl pırıl kokuyor. Toz, kuru, savrulan toz kokuyor. Acı. Bir de arada sırada biçerdöver bir ot küme-

si kesiyor. İğne yapraklı bir ot bu. Açık yeşil. Kesilince işte o ot bir kokuyor. Ortalığı, bütün buğday denizini tatlı bir koku alıyor. Acı.

Yaprak kıpırdamıyor. En küçük bir fısıltısı yok. Ağır bir güneş çökmüş. Kılçıklar, toz. Yanan yağ kokusu. Benzin kokusu.

İkinci oluyor. İnce, belli belirsiz bir yel ekin denizini yalıyor. Deniz dalgalanıyor. Deniz canlanıyor Şaluk alıyor.

Ter içinde kaldım. Dört bir yanımdan oluk oluk ter akıyor. Bizim Memet, öteki sürücüler yüzlerini gözlerini kalın paçavralarla sarmışlar. Gözleri gözüktüyor yalnız.

«Güneş gözlüğü...» dedim.

Memet:

«Tecrübe ettik,» dedi. «Gözlüklerde gözler terliyor. Kör ediyor gözleri güneş gözlükleri. Gözler, gözlük içinde sıcaktan bun alıyor, yanıyor.»

Sabahtan beri biçtiğimiz alana baktım döndüm de... Biçtiğimiz yerlerin ucu görünmüyor. Beş altı bin dönüm var. Bu bir köylük toprak demektir. Biz bir köylük toprağı öğleye kadar hasat ettik.

Önce oraklarla girişilirdi. Bir ekin, on beş yirmi dönümlük bir ekin, bir hafta, on gün sürerdi. Sonra kadınlar biçilmiş desteleri gene günlerce sırtlarında harmana taşırlardı. Sonra, ölgün bir beygir kırık dö-kük bir döğene koşulurdu. Beygir sapların üstünde dö-ner babam dönerdi. Saplar yumuşayınca, savurma işi başlardı. Sonra kasar sürülürdü. Yine savrulurdu. Buğday elenirdi en sonunda. Çuvallara konurdu. Bu, en az bir buçuk aylık bir zaman alırdı. On beş yirmi dönümlük yeri şimdi az önce iki dakikada hasat ediverdik.

Memede söyledim düşündüklerimi.

Gözleri dolu dolu:

«HeYE abi,» dedi, «ben de şimdi bizim köyü düşünüyorum. Biçerdövere ne zaman binsem de, ekin biç-

miye başlasam bizim köy gelir aklıma. Bir hoş olurum. Kılçığa bata bata avratların sırtlarında gün akşama kadar, iki büklüm deste çekişleri gelir aklıma. Gelir gözlerimin önüne. Gitmez.»

Çukurovanın sarı sıcağı. Benim zehir zemberek çocukluğum. Köyüm, köylüm! Sizin köycek çalışıp iki ayda bitiremiyeceğiniz işi, biz bir gün öğleye kadar, dev makinelerle yapıverdik.

Memet:

«Abi,» dedi, «biliyor musun bu nedir?»

«Nedir Memet kardaş?»

«Bu, gezen bir fabrikadır.»

«Öyle kardaş.»

Dümdüz çölde güneşin doğuşu gibi batışı da bir başka. İniyor iniyor, insana hiç batmayacakmış gibi geliyor. Sonra birden batıveriyor. Battıktan sonra da bir saat, bir buçuk saat ortalık güneş varmış gibi aydınlık kalıyor. Sonra gene birden karanlık basıyor.

Karanlık basınca biçerdöverler farlarını yakıyorlar. Biçerdöverlerin ışıkları çok kuvvetli. Çölün güneşi gibi sert.

Buğday denizinde ışık yanınca, çöl donanıyor. Dört bir yan karanlık. Koyu bir karanlık. Düzlüğün ortasında donanma. Dört beş yerde ışık şehirleri. Yürüyen ışık şehirleri... Şehrayin. Buğday sapları cam gibi yansıtıyor ışığı. Düzlük, çöl yer yer ışığa boğulmuş. Bir uçtan bir uca ışıklı şehir, ışıktan şehir yürüyor.

Buğday denizinde donanma var. Karanlık, koskocaman denize donatılmış bir gemi topluluğunu salıvermiş. Dolanıp duruyor. Işık saçıyor dört bir yana. Yakamozlanıyor ortalık.

Işığa bozulmuş yürüyen şehirler durdu.

Memet:

«Durdu,» dedi. «Şimdi ışıklar söner. Yıldız şehirleri de yok olur az sonra. Bir varmış, bir yokmuşa döner.»

DÜNYANIN EN BÜYÜK ÇİFTLİĞİ

Memedin dediği gibi yıldız şehirleri gürültüyle birlikte ortadan siliniverdi. Masal sona erdi.

Gecenin saat onu. Biçerdöverleri yine cetvelle çizilmiş gibi hizaladık.

Her zaman, sabahtan akşama kadar, arkasında pulluk, bir traktör, ekin biçen biçerdöverlerle birlikte dolanır durur. Sorduğumda yangın için dolaştığını söylediler. Bir yerde yangın çıkınca, yangının dört bir yanını sürüverip, dağılmasını önlüyorlar. Biz makineleri sıraladıktan sonra bu traktörle biçerdöverlerin etrafını güzelce sürdüler. Bu da dışardan yangının içeriye girmemesi için.

İşimizi bitirdikten sonra, yatmaya, çadırlara, kamyonlara dolup gittik.

AĞCA CEREN

Çadırlara geldiğimizde saat on buçuk olmuştu. Yemekler hazır. Herkesin kaşığı beline sokulu. Belinden kaşığını çeken yanaştı yemeğe. Bir de gezici mutfakları var. Mutfağın deposunda çay kaynıyor. Yemekten sonra çayı içtik. Sürücülerin hepsi, koskoca biçerdöveri Arap tayı gibi kullananların hepsi yakınlardaki toprak kubbeli evleri olan köylerden. Topraksız köylüler. Traktörün yerlerinden yurtlarından ettiklerinden. Çölde çıt yok. Yalnız gece çekiliyor.

Ne oldu, ne olmadı öteden yanık bir türkü geldi kulağımıza. Sustuk. Dinledik. Türkü uzun sürdü. Gecenin üstünden üstünden uzaklara, usul usul akan bir ses.

Dost, can... üç kere konuştum. Üç kere ses verdi bana güzel sesiyle. Gözleri ceylan gözleriydi. Arap atına benzerdi. İnceydi öylesine. Kalem parmakları vardı. Bir dönüm toprak, bir damla su... Göç edelim, de-

dim. Devran kötü, dedim. Dayattı. Gitmem, dedi. Gözleri ceylan gözleriydi. Gözleri ateşe kesti. Kan çıkacak kurban. Kan çıkacak dost, can. Ayrılmadı. Kurşunlar vızıldadı bir gece. Yağmur yağdı bir gece. Bir gece toprak yağmur emdi. Kan emdi. Bir karanlık gece... Gece gibi ağırdı. Ceylan gözlerini yumulu gördüm. Üç kere bağırdım. Ses verecekti vermedi. Kalem parmakları yarasını tutuyordu. Sevgilisi üstüne atıldı. Anası üstüne atıldı. Ses vermedi. Toprağa verdik. Biz ayrıldık, o topraktan ayrılmadı. Üstüne parlak yıldızlar doğar. Cümle yıldızlar ışığını onun toprağına gönderir. Biz yurdumuzu yuvamızı bıraktık da, o orada toprağında kaldı. Dost kaldı, can kaldı. Ona üç kere seslendim. Dost! Dost! Dost! Karşılık vermedi. Bir parça toprak için, bir damla su için...

Buraya kadar türkü bir parça duyuluyordu. Sonra bir inleme gibi gelmiye başladı. Duyulmadı. Sözleri anlaşılmadı.

Yanımdakilere sordum:

«Bu ne türküsü böyle?» dedim.

«Anlamadık,» dediler. «Ama bu adam, her gece bu türküyü söyler.»

Çok sonra, İstanbula dönmeden iki gün önce türkünün aslını yine bir köylüden öğrendim. Vurulan bir delikanlı üstüneymiş. Delikanlı yiğit bir kişiymiş. Ağa köye traktör almış. Traktör aldıktan bir yıl sonraya kadar emektar köylüleri topraklarından atamamış. İkinciye çıkın demiş. Bu kadarı da yetmez mi? Delikanlı dayatmış. Çıkmam da çıkmam demiş. Birkaç kişi ona uymuş. Bizim soyumuzun mezarları burada. Biz nereye gidelim? demişler. Bir gece, yağmurlu bir gece delikanlı vurulmuş.

Türküde ceylan lafı geçtiği için laf döndü dolaştı ceylana geldi.

Bir tanesi dedi ki:

DÜNYANIN EN BÜYÜK ÇİFTLİĞİ

«Ocak, Şubat aylarında buralarda otuz, kırk bin ceylan bir arada gezer. Ova kapkara kesilir.»

İnanmadım. Otuz kırk bin ceylan bir arada. Olacak şey değil.

«Şimdi niçin yok? Nereye gitmişler?»

«Yazın karşıki Abdülaziz dağlarına çekilirler.»

Yorgundum. Gözlerimin içi barut gibi yanıyordu. Uyku gözlerimden akıyordu. Şimdi uyusam dört saat sonra kalkacağım. Zor.

Memet Barut:

«Abi,» dedi, «bu bizim için hiç. İnsan alışıyor. Çiftliğin merkezindeki duşlardan burada da olsa, işten çıkınca altına girip bir soğuk yıkansak. Kılımız kılçı-ğımız, tozumuz toprağımız gitse... Bütün yorgunluk gider. İşten çıkınca duş, cana can katar. Adamı ana-dan yeni doğmuş gibi eder. Burada da duş olsa, uyku bile uyumasak bize vız gelir.»

O da olur.

Uyuduk.

Saat üçte bir gürültü, bir hayhuyla uyandık. Her bir yanım kırık dökük, ezilmiş gibi. Çarnaçar uyandık.

İşimi bitirdim. Daha fazla da çalışmaya dayanamazdım. Çiftliğe geldim. Müdürü ara ki bulasın. Kimbilir çiftliğin hangi köşesinde. Talihim varmış. Öğ-leye doğru geldi.

«Bitti mi?» dedi.

«Bitirdik.

«Bugün de benimle çalışacaksınız. Size çiftliği gez-direyim.»

Pikabı var. Atladık pikaba. Kendisi kullanıyor. Ge-ce gündüz durmuyor. O yüzden incecik, derisi kemi-ğine yapışmış bir adam. Hep çizme giyiyor. Bu sıcakta bile. Yılan korkusu. Yılandan çok korktuğunu söyledi. Öyle yılanlar varmış ki burada, güneşte soksa, gölgeye ulaştırmazmış.

Buğday denizinden son hızla ilerlerken, önümüze birden bir sürü ceylan çıktı. Bizi görünce başlarını dikerek uzaklaştılar... Bir hoş koşuşları var. Gidiyorlar, gidiyorlar, sonra birden birkaç metre uçarcasına atlıyorlar. Kovalasak birini yakalardık. Düz ovada otomobile dayanamıyorlar. Vazgeçtik. Cana kıymayalım.

Onları geçtik, bir sürüyle daha karşılaştık. Sonra bir daha... Çiftlik değil ceylan bahçesi mübarek.

Dedim ki:

«İşçiler söylediler, ocak, şubat aylarında burada otuz kırk bin ceylan bir arada dolaşmış. Doğru mu? Ben şaşıtm. İnanmadım.»

Önümüzdeki ceylan sürüsü bir bulut gölgesi gibi tarlaların üstünden kayarak ötelere gidiyordu.

«Doğru,» dedi müdür. «Otuz kırk bin değil, saymadık ya, tahmini söylüyorum, elli altmış bin olur. Ocak aylarında bütün çölün ceylanı buraya toplanır. Köylüler tarlalardan ceylan yavrusu toplarlar sonra. Binlerce ceylan yavrusu oradan oraya gider. Ben yasak ettim şimdi. Çiftlik sınırı içinde kimse ceylan yavrularına dokunamayacak. Biz de yirmi tane yavru tuttuk... Büyütüyoruz. Bundan sonra her yıl kırk elli tane tutup büyüteceğim. Bir ceylan bahçesi yaptıracağım. Beş yüz ceylanlık... Buraya dünyanın her yanından turist geliyor. Ceylanpınarının dünyanın en büyük çiftliği olduğunu yabancılar biliyor da bizler bilmiyoruz. Dünyanın en çok ceylanının burada olduğunu yabancılar biliyor da biz bilmiyoruz.»

«Şimdi, şu anda Abdülaziz dağlarına gitmeyen ceylanlar nerededirler? Gördüğümüz gibi hep gezerler mi?»

«Etraftaki tepelerde mağaralar var. Oralara da sığınır. Köylüler ağ gerip mağaralarda ceylan yakalarlar.»

Ceylan saatte altmış kilometrelik bir hızla koşuyor.

DÜNYANIN EN BÜYÜK ÇİFTLİĞİ

Akşama çiftliğin görmediğim yerlerini de gördüm. Bu yıl Ceylanpınarından kırk bin ton buğday bekleniyor. Tohumluk buğday temizleme yerini gördüm.

Çiftlikte ceylanların yanına gittik. Küçük küçük yavrular. İçlerinde yalnız bir tanesi büyük. Kocaman, kadife gibi yumuşacık, kapkara, gece gibi gözleri var. Kederli. İnsan gözlerinden daha cana yakın, daha dost. Vurulunca ağlarmış ceylanlar. Kırmızı, ışıltılı tüyleri, ince, uzun, uçmaya hazır bacakları var.

1955

PERİ BACALARI

DÖNER KÜMBET

Temmuz ortalarındayız. Daha dün Çukurovanın sarı sıcağındaydım. Kurumuş Ağcasazın ovasındaydım. Anavarzanın kayalıklarında cam kırıkları gibi ipileşen bir güneş vardı. Ovaya cam kalınlığında, ağır bir ışık dökülüyordu... Yanıyordu ova, Çukurova ateş püskürüyordu.

Şimdi Kayserideyim. Kayseri de yanıyor. Kayseri de de sıcak bir güneş var. Ama cam kırıklarının ipiltisi yok güneş ışıklarında. Sıcak olsa da tepedeki Erciyeşten bir serinlik geliyor. Ya da insan bir serinlik geliyor sanıyor.

Kayseri büyük, ağır, güzel, nazlı yapıların memleketi... Göçebe Selçuk taşı oya gibi işlemiş. Kümbetleri, kervansarayları, hanları, camileri... Sonra kalesi, eski zamandan kalma surları... İşlenmiş, canlı, güzel bir geometri kafası taşa can, taşa yoğunluk vermiş. Sonra da Erciyeşin düzlüğüne ölmez yapılarını oturtmuş. Göçebenin hünerli eli, harika yapıların üstünde dolaşır gibi. En şaşılacak şey Selçuk göçebesinin bu kadar güzel şeyleri yapabilmesi... Bana öyle geliyor ki bir iş var bu işin içinde. Selçuk göçebesinin ellerinin hünerini, bu hüner nereden geliyor, dünyanın iyi bellemesi gerek. Öğünmek için değil. Öğrenmek için.

Konumuz Periler diyarıydı. Selçuku bir yana bırakalım. Hayranlığımız, sevgimiz berdevam. Ama, buralara da bir peri eli dokunmamış diyemezsiniz. Ne gelir insanın aklına, insan neler düşünür bu diyarda bilemezsiniz... Kafana bir peridir takılmışsa, aklından ne olmaz şeyler geçer, sen de o düşünceyi sonuna kadar kovalayamazsın... Dersin ki Asyanın bozkırından çadırlarını alıp, atlarına binip, devesini, koyununu, keçisini, malını toplayıp Anadolu'ya bir periler kavmi geldi. Her biri bir taş dokundu nakış oldu. Tutuğu taş nakış oldu. Sonra Kümbet oldu, cami, tımarhane, kervansaray, han oldu... Kafan bir an Periler üstüne çalışmışsa bu böyledir. Çaresiz.

Bizim Mustafa Gümüşkaynak var Kayseride. İnce çocuktur. Kayseriye her gelişimde Mustafa beni ilkin Döner Kümbete götürür. Mustafa huyumu bilir. Ben Kayseride ilkin Döner Kümbeti görmek isterim. Bunca da öyle oldu. Döner Kümbeti görüp de büyülenmek imkansız. Mustafa doğma büyüme Kayserili olduğu halde, binlerce kere Döneri görüp tattığı halde, o da her görüşünde büyülenir. Mustafa bana her gelişimde Dönerin efsanesini de anlatır. Bilir ki isterim. Yahut da hoşuna gider efsaneyi anlatmak.

Dönerin arkasında Erciyeş vardır. Alakarlı. Erciyeş gece bile aydınlık içindedir.

Sonra ayışığı varsa, Erciyeş, Döner Kümbet ve insan başka, aydınlık, bir tuhaf ülkededir. Yıldızlar döner... Günlerden perşembeyse, cuma gecesi ise, ilk akşamdan Döner Kümbet kendi etrafında fırl fırl dönmeye başlar. Gece yarıya doğru dönmesi gittikçe hızlanır, uğunur, görünmez olur. Öyle hızlı döner. Ona bakarak alakarlı, aydınlık içindeki Erciyeş de döner... Ala şafak sökünceye kadar, Döner Kümbet mevlevi dervışı gibi döner... Gece yarısından sonra Kümbetin

dönmesi yavaşlar. Günün ilk ışıkları üstüne düşünce yavaşlar, sonra eskisi gibi yerinde zınk diye durur.

Diyeceksiniz ki, bu görülmeğe değer bir olay. Ben-
ce de ele geçmez, görülmeğe can atılacak bir şey.
Ama, işin bir de aması var... Döner Kümbetin döndü-
ğünü yalnız iyiler görürler. Haksızlık etmemişler, in-
sanoğluna kötülük etmemişler karıncayı bile incitme-
mişler, yüreklerinde çocuk saflığı bulunanlar görürler.
Cümle kirlerinden arınmışlar, yunmuşlar görürler.

Kendine güvenen varsa, durmasın doğru soluğu
Kayseride alsın. Bir cuma gecesi geçsin, daha iyidir,
manzara daha parlaktır, seyretsin. Döner Kümbet na-
sıl dönermiş görsün.

Döner Kümbetin karşısındaydık. Mustafa yanı-
daydı.

Dedim ki Mustafaya:

«Mustafa kardaş,» dedim, «bu sefer seninle bili-
yor musun nereye gideceğiz?»

Mustafa:

«Yok,» dedi.

«Periler memleketine...»

Mustafa bu bölgeyi köy köy bilir. Anladı. Güldü.

«Gidelim,» dedi. «Yarın.»

Sustuk. Ben içimden Mustafayla konuştum. Mus-
tafa bana öylesine baktı ki, konuşmazsam edemezdim.

«Periler memleketi de ışıklı... İyiler çok şey gö-
rürler orada da... Yüreğinde iyiliği olan gelsin. Yüre-
ğinde ağzına kadar, silme, sevgisi aşkı olanlar gelsin...»

«Mustafa, sen adamı zora çekersin. Gitmemiz ge-
rek. Kötü olsak da görmemiz gerek. Karınca kararın-
ca... Belki yüreğimizin bir köşeciğinde yunmuş, arın-
mış azıcık bir yerimiz vardır... Gönül gözümüzün açıl-
masına sebep olur...»

Mustafa belki güldü, belki düşündü. Geceydi. Yü-
zünü görmüyordum. Karanlıktı.

BU DİYAR BAŞTAN BAŞA

Başını kaldırdı:

«Yarın dokuzda Ürgübe otobüs var,» dedi.

Sabah sekizde buluştuk Mustafayla. Honat Hatunun türbesini ziyaret ettik. Sinanın önünden geçtik. Kale duvarının yanından kalkıyor otobüs. Eski kale duvarı kararmış. Küskün bir hali var. Otobüse nereden duymuşsa, Ali de geldi bizi uğurlamağa... Ali iyi çocuktur. Yüreği temizdir. Saz çalar. Kalender meşreptir. Ali yirmi beşinden yukardadır. Yüzüne bakarsan yedidir dersin yaşı... Bakın işte Döner Kümbetin döndüğünü Ali görebilir. Periler memleketinin sırtına Ali erebilir. Alinin işi var. Ali bizimle gelemes.

Otobüs doldu. Otobüs dokuzu on beş geçe yola düştü. Kayseriyi çıktık. Eski Selçuk o canım yapılarıyla geride, efsanesinde kaldı.

Ver elini Ürgüp dedik.

ERCİYEŞTE KOCAMAN BİR ÇİÇEK VAR

Otobüs tıklım tıklım. İçerde heybeli köylüler, çarşafli kadınlar var. Köylüler bugün nedense konuşmuyorlar. Hep düşünüyorlar. Yarı uykuda gibiler. Çokların gözleri kapandı kapanacak. Çıt yok. Mustafayla yanyana oturuyoruz. Birisi Mustafaya Polis Müdürüyle nasıl, niçin kavga ettiğini anlatıyor. Ankarada telgraf çekmedik büyük bırakmamış. Kirli bir iş. Benim dalgamı bozuyor. Anlatıyor da anlatıyor. Otobüsten inip ovanın ortasında yürümek işten bile değil. Mustafa da sıkılıyor. Ne yapsın çocuk. Tanıdığı olsa gerek. Dinlemek zorunda. Bütün otobüs halkı da dinlemek zorunda. Bizim aslanlar açık havada büyüdüklerinden seslerinin ölçüsünü bilmiyorlar. Kapalı yerde de bağ başındaymış gibi bağıyorlar.

Mustafa bir yolunu bulup adamı susturdu. Bana döndü. Adam, bir daha bizimle konuşmasın diye, bir-

birimizle konuşmağa başladık. Adam, konuşmak için ikide birde denemelere girişmiyor değil, ama biz duymamışçılıktan geliyoruz.

Önümüze ne gelirse uzun uzun ondan konuşuyoruz. Yolcuların teker teker kim olduklarını, şimdi neler düşündüklerini tahmine çalışıyoruz. Orta yerde bir karı koca var. Kocanın boynunda bir fotoğraf makinası... Gezin biçimi giyinmiş. Kadın zevkli. İki de çocukları var.

Mustafa:

«Bunlar,» diyor, «Ürgübe, Göremelere gidiyorlar.»

«Ne biliyorsun?»

Mustafa gülüyor:

«Ben bilirim. Üstelik bunlar karı koca öğretmen.»

Karı kocanın çocukları da yanlarında... Dörder beşer yaşında iki erkek çocuk. Cin gibi ikisi de. Otobüsü birbirine katmak üzereler. Anaları fırsat verse... Büyüğü boyuna kolluyor.

«Ne biliyorsun öğretmen olduklarını?»

Mustafa:

«Bak anlatayım,» diyor. «İyi dinle. Bunlar bir yerden bir yere aktarılan memur olsalar, yanlarında eşyaları olur. O yok. Yanlarında kaynanaları olur. O da yok. Yüzlerinde bir bıkkınlık, perişanlık olur. O da yok. Bunlar bahtiyar bahtiyar gülüyorlar. Bir yere gitmenin, yeni bir yer görmenin sevinci içindeler. Bak nasıl çocukça gülüyorlar. Bak, bunların öğretmenden başka bir memur olamayacağını da anlatayım... Şimdi bunların Göremeyi görmeye giden insanlar olduklarına karar verdik mi? Verdik. Bak, öğretmenin fotoğraf makinası da var. Bunlar geziye çıkmış olsalar hususi otomobilleri olur. Yahut taksi tutarlar. Sonra zenginlerin gezme mevsimi bu mevsim değildir. Bahar, ya da sonbahardır. Bu sıcakta, bu tıklım tıklım otobüste, git-

mezler. Başka bir memur olsalar, gene çıkmazlar... Memurun bir aylık bir tatili var, yorulmuş, imanı gevremiştir. Onu da evinde geçirir... Ondan da geçtik, karısını, çocuklarını alıp geziye çıkmaz. Yalnız çıkar. Bunlar öğretmen... Hem de karı koca öğretmen... Kışın dişlerinden tırnaklarından artırmış bu geziye çıkmışlar.»

Mustafa daha uzun uzun bunların üstünde durdu. Öğretmen olduklarına karar verdik. Otobüste bu dört kişilik aileye muhabbetle bağlandık.

Mustafa ikide bir:

«Ne hoş,» diyor. «Bundan daha güzel şey olmaz. Bundan daha güzel seyahat olmaz... Seyahatların çoğu can sıkıntısındanandır. Başka yapacağı işi olmayanların işidir... Ama bunlar... Bütün kış maaşından, canını dişine tak para artır, okul tatil olur olmaz, yayından boşanmış ok gibi düş Ürgüp yollarına... Bu insan öğrenun en güzel tarafı... Biliyor musun, insanları böyle şeyler mesut eder...»

Onlara bakıp bakıp biz de bahtiyar oluyoruz.

İçimde bir de korku var. Ya bunlar öğretmen değilse... Kurduğumuz düşler tuz buz olacak. Buna da en çok Mustafa üzülecek. Kendimi kandırmağa çalışıyorum. Bunlar öğretmen de öğretmen... Hayaller ülkesine gidiyorlar. Bir kış sıkıntı çekip, biriktirdikleri parayla, kimbilir kaç yıldır hayalini kurup, kaç yıldır konuştukları periler diyarına gidiyorlar... Kim onların yerinde olmak istemez...

Mustafa:

«İşte Sultansazı bataklığına geldik.» dedi. «Erciyeş nereden baksan başka güzeldir. Burada da başka bir güzellikte.»

Bence Erciyeş en güzel Kayseriden görünüyor. Boşuna oraya kurmamışlar şehri... Bütün gün durup

seyretmek için olacak. Erciyeş bir Selçuklu elden çıkmış gibi. İşlenmiş, oyulmuş, üstüne karları yerli yerince oturtulmuş, boyanmış, nakışlanmış, oracığa koyulmuş gibi. Ağır. Ama ince.

Erciyeşin aksi Sultansazına... Erciyeş mor, Sultansazındaki Erciyeş sütbeyaz. Kayalıkları sütbeyaz... Sultansazının tam yanında gökyüzü gözükmez oldu. Dünya yalnız Erciyeşten ibaret. Erciyeş yıldız yıldız ışıltıyor. Arkasında, tam doruğunda da bir parça ak bulut var. Bir kayadan, bir koyaktaki karlıktan fışkırmış gibi.

Sultansazı su gibi görünmüyor... Sanki binlerce kalaycı gelmiş de toprağı kalaylamış gitmiş. Bu yüzden olacak, Sultansazından direk direk ışıklar. Işıklar ağmış göğe doğru.

Erciyeş küçüldü. Gerilerde kaldı. Sultansazı Erciyeşin dibinin kalayı. Yakışmış oraya. Beyaz, pembe topraklara geldik. Toprak, dünya gittikçe değişiyor... Peri bacaları neredeyse göründü görünecek. Ürgüp yaylasına, Ürgüp dolaylarına geldiğimiz belli. Açık yeşil bir peri bacası ilk olarak göründü.

Yaylaya çıkınca bir baktım. Erciyeş bize yaklaşmış... Sultansazının kalayının ışıkları gözümde... Bu da tuhaf bir hal.

Açık yeşil peri bacasının başındaki pembe şapka eğilmiş. Neredeyse düşecek. Bir peri bacasına baktım. Bir de Erciyeşe... Karşılaştırdım, Erciyeş dev bir peri bacasına benziyor. Tıpkı. Daha renkli, daha uzak, daha ağır, daha korkulu, daha ışıltılı, kalaylı, daha insan elinden çıkmış gibi, daha büyüklü, dumanlı, bulutları salkım saçak, yürüyor gibi, daha da canlı...

Erciyeşte bir ejderha var... Yeşil, beyaz, turuncu, mor, kıpkırmızı, ateş kırmızısı, billur kırmızısı, çimen yeşili. Taze. Ejderha kımıldıyor. Renkler birbirine ka-

rışır, cümbüşlenir, dalgalanır... Bir billur kırmızısının üstüne, bir billur mavisi dalgası biner. Onun üstüne ak bir dalga. Ak dalga bulut gibi köpürür. Sultan-sazının kalayı gibi durulur. Işıklanır.

Erciyeşte bir çiçek var. Erciyeşin ucunda açar. Koskocaman bir çiçektir bu. Saatten saate, zamandan zamana, günden geceye rengi değişir... Beyaza çalan bir bal rengi... Beyaza çalan bir yeşil, beyaza çalan bir mavi... Yapraklarının arkasında gölgeler dolanır... Çiçek güz bahçesinde Erciyeşin, katmerlenir... Bu çiçek Lokman Hekimden bu yana orada. Erciyeşin ucunda durup durur... Kimse dokunamaz... Ejderha bu çiçeği bekler. İşi gücü budur. Ejderha yirmi dört saatte ancak bir kere uyur. Azıcık uyur... Derler ki bu çiçekte bir dünya var... Bu çiçeğe dokunabilene cennet kapıları açılır, her dilediğine erebilir... Bu çiçeğe dokunan bütün dertlerden yunur arınır... Bu çiçeğe dokunan hayat kazanır... Bir rivayet ederler ki, bu çiçekten tadan ölmezliğe erer... Bu çiçek yıllardır, asırlardır bilinir. Bu çiçeğe dokunmak, tatmak için nice kimseler hayatlarını vermişlerdir. Erişememişlerdir. Bu çiçek için Lokman Hekim de gücünü sınamıştır. Erişmiş mi, erişmemiş mi belli değil. Bu koskocaman çiçek kapanır da. Yağmurlu günlerde büzülür. Tortop olur. Yüzyılda bir tomurcuklanır. Tomurcuğu usul usul aralanır. Gün gördükçe, ışığı emer aralanır...

Erciyeşten gelen sular şifalıdır. Hele bu çiçeğin yanından gelen sular daha şifalıdır.

Bu ejderi öldürmeli. Herkes aynı düşüncededir. Yıllar yılı bir hünerli yiğit çıkıp da şu ejderi öldüremedi.

Çiçeğin ölmezliği var. Yine rivayet ederler ki, bir gün gelecek bu şanlı ejder gözünü kapayacak. Yaşı uzun... Ettiği çok. Hayat çiçeği cümle insanlar için sersebil olacak. Yine rivayet ederler ki, bu ejderi öl-

dürüp, çiçeği kurtaracaklar. Kurtaracak erler bozkırın yalnızlığından, düzlüğünden, ıpıssızlığından, yerden biter gibi çıkacaklar. Baharda ot biter gibi. Su fışkırır gibi.

Bu efsaneyi bilenler, ona inananlar bozkırdan çıkacak erleri bekliyorlar. Soylar soylara, kuşaklar kuşaklara aktarıyor bu bekleyişi. Umudu. Diyorlar ki, bir huruç olacak bozkırdan. Bir gün, çiçeğe mutlak kavuşulacaktır.

Ejder renk renktir. Renkleri dalga dalgadır. Çiçek efsanesi bizim öğretmenleri unutturdu. Derken Ürgübe geldik.

DELİLER DAMI

Öğle sonuydu, Ürgüp bembeyazdı ilk görüşte. Bulut gibiydi. Evler sarı, boz, yeşilimsi büyük bir kaya parçasına yapıştırılmış gibiydi. Hani seksen katlı apartımanlar var ya, Ürgüp onlardan birine benziyordu. Kocaman bir Ürgüp üstüste yapılmış, kat kat çıkılmış dev bir apartımandı. Sonra başka bir hal göze çarpıyordu: Ürgübün evlerini dik, kesilmiş gibi dik kayalığa zincirlerle bağlamışlardı sanki. Ürgübün tepesinde iki büyük kaya asılı. Kayalar düştü düşecek. Adama korku veriyordu.

Mustafa dedi ki:

«Şu kaya birkaç yıl önce koptu. Evleri yıktı. Büyük tehlike, her an kopabilir. Eskiden, duyduğuma göre zincirlerle bağlamışlarmış bu kayayı. Kocaman zincirlerle.»

Yine bağlasınlar. Adamın içine emniyet gelir. Korkmaz Ürgüpte dolaşırken. Sonra hoş da olur: Zincirle bağlı kaya!

Diyanbakırın Kulp kazasının Şikevt (Mağara) köyünde kayalıklarda yüzlerce kartal yuvası görmüştüm.

Üst üste. Ürgüp şöyle bakarsan tıpkı onlar. Onlar karanlık deliklerdi. Bunlarsa sütbeyaz. Açık pencereleri bile beyaz.

Kayalığın birinin üstü düzlük. Düzlükte eski, çok eski Ürgüp emirlerinden birinin sarayının yıkıntısı varmış. Şimdi bir Ürgüplü oraya bembeyaz bir yapı kondurmuş. Saray gibi duruyor orada.

Öğle sonuydu. Acıkmıştık. Bir lokantaya girdik. Bu bembeyaz Ürgüpte bir karanlık var. Ortada bir karasinek bulutu dönüyor. Lokantada sinek göz açtırmıyordu. Aşağıya, kayalığın dibine, çarşıya bir çeşme yapmışlar. Sular akıyor. Yani Ürgübün suyu da var. Peki bu kadar karasinek ne acep?

Yemek yiyorduk ki, öğretmen dediklerimiz gelip yanımıza bir masaya oturdular.

Mustafa:

«Sorayım mı?» dedi.

Ben çekindim. Öğretmen efsanemi bozmak istemi-yordum. Ama Mustafa kendine güveniyordu.

Ben:

«Sorma,» demeye kalmadan, o döndü:

«Siz öğretmen misiniz?» diye sordu.

Onlar hiç hayret etmeden:

«Öğretmeniz,» dediler. «İkimiz de Lüleburgazda resim öğretmeniyiz.»

Mustafa bana zaferle baktı. İkimiz de öğretmenler kadar bahtiyar olduk.

Mustafa:

«Sen içmezsin ya, şimdi bunun üstüne içilmez mi?» dedi.

«Körkütük olunur,» dedim.

Mustafa:

«Burada bir meyhane vardı eskiden... Çok tatlı. Adı neydi biliyor musun? Adını duysan sarhoş olursun...»

«Söyle adını da içmeden sarhoş olalım. Böylesi daha iyi.»

«İçmeye söz verirken...»

Söyle. Verdik gitti...»

«Deliler damı.»

«Deliler damı mı? İyi...»

Asırlardan beri, şarabın, üzümün en güzeli çıktığı memleketin meyhanesinin adı, başka bir ad da olamazdı ya...

Varalım görelim şu deliler damını dedik. Vardık, sorduk ki «Deliler damı» kapatılmış. Mustafa üzüldü. Muradı içinde kaldı fıkaranın.

Ürgüpte üzümün çeşidi var. Kütür kütürü var. Başparmak büyüklüğünde olanları, kehrubar renklisi, ballısı var. Son yıllarda Ürgübe bir şarap fabrikası yaptırmış hükümet. İyi akıl. Ama hocalar durur mu? Bu şarap fabrikası Ürgübün felaketi olacak demişler. Gökten ateş yağacak başınıza demişler. Müslüman memleketinde şarap fabrikası ne ola ki, demişler. Demişler oğlu demişler. Orta Anadolu halkı başka yerlerin halkına benzemez. Aldırmamışlar hocaların lafına, işin belasına bakın ki, şarap fabrikasının kurulduğu ilk yıl mahsül iyi olmamış. Hocalar düşmüşler ortalığa: Demedik mi? Daha daha neler gelecek başınıza! Kim şarap fabrikasına üzüm verirse, içenin günahının iki misli onun boynuna yüklenir. Bir çoğu korkup üzüm vermemiş birkaç yıl. Şimdi Ürgüp halkı fabrikayı yaptırana da, yapana da, işletene de dua ediyor...

«Deliler damı» neden kapalı? Buna aklım ermedi. Adam adının hatırı için olsun açık tutardı.

Ürgüpte bir lokantanın, bir otelin adı «Turistik.» Fakat isim ile müsemma arasındaki alakayı siz tayin edin. Madem turistiğe bu kadar meraklılar, deliler damını güvercinlikler gibi, aynı mimari üzere be-

zesinler, görsünler turistik ne demekmiş! Kırmızımsı toprak var ya, işte onunla.

Göremelere gideceğiz. Göreme Ürgübe yedi kilometre kadar. Ürgüp çukurda kavruluyor. Yamaçtaki beyaz evler başka. Ben çukurundan, çarşısından konuşuyorum. Bir ağırlık, sinekli bir uyku çöküyor insanın üstüne. Sıcak da Çukurovadan beter. Bereket Göremeye gidecek cipler var. Bir cip tuttuk: Düştük Göreme yoluna.

Yolu da bir başka buranın. Ürgüpten az çıkınca, çukurdan yükseklerle, bir yaylamsı yere varıyorsunuz. Yol ne toprak, ne de asfalt ne de döşeli yol... Kayaları, daha doğrusu arazinin yumuşak taşlarını kesip bir yol açmışlar. Peynir gibi kesilmiş iki taş duvar arasından ilerledik bir zaman. Sonra bir köye geldik. O köyden sonradır ki peri bacaları başladı. Dünya başkalaştı. Biz kendi dünyamızdan, bildiğimiz taştan topraktan koptuk. Gökyüzü başkalaştı. Bağlar, ağaçlar başkalaştı. Bağların beyaz, ufalmış gibi duran topraktan bir yeşilliği var, fışkırmış gibi... Beyazlıktan, dumanlanarak terü taze, su gibi, yapışmış bir yeşillik tütüyor. Bu kurakta, bu yangında bu çölümsü belalı dünyada, bu serilmiş, bu yeşillik bir büyü gibi.

Ben toprağa, dünyaya dalmışım. Bağların, ağaçların yeşiline dalmışım. Dünyamı yitirdiğim yüzümden belli olmuş ki, Mustafa koluma dürttü.

«Daha kaybetme kendini, burada başlarsa sarhoşluk sonra kendini bulamazsın. Sana bir şey deyim mi, buralarda yum gözünü Göremeye kadar, varınca Göremeye ben sana haber veririm, gözünü açarsın... Birdenbire gördüğün, ya da getirilip atıldığın bu acayip dünya içinde, ayakta kalabilecek dermanı dizlerinde bulabilirsen bana da Mustafa demesinler. Ben buraları bilirim. Çok geldim. Her seferinde de kendimi bir hoş olmuş buldum. Bir acayip dünyada buldum. Son-

ra düşündüm ki alışa alışa değil de birdenbire düşseydim, burada, bir şafak vakti burada gözlerimi açsaydım, ne yapardım? Sen yum gözlerini. Daha iyi olur.»

«Boş ver Mustafa.» dedim. «Sindire sindire bir yeni dünyaya girmek daha iyi. Şimdi periler dünyası buradan başladı mı?»

«Başladı...»

«Gerisini bana bırak. Üstesinden gelirim. Şaşmamı mı istiyorsun. Bir şey karşısında vurulmamı mı? Bende şimdiden başladı zaten... Neredeyse peri taifesi yolumuzu kesiverecek...»

Gün ortasındaız. Güneş batıya doğru yıkılmış. Sıcak var. Dünya öyle değişti ki birden, kendimi bir gece yarısında buldum. Bu güneş değil de ay. Bu ışıklar ayışığı.

Mustafa;

«Bakma etrafa hiç olmazsa, o kadar çok bakma Göremeye kadar,» diyor boyuna... «Bir renkler dünyası açılacak gözlerinin önünde... Bir peri bacaları ormanına düşeceksin... Bir peri bacaları denizini göreceksin. Yum gözlerini.»

Bu gördüklerim de bana yeterdi. Gözlerimi yummadım.

KAYADAN KALE OYMUŞLAR

Ortahisar köyü... Peri bacaları ormanın ortasında.

Bozkır bomboştur. Kıraktır. Tuzludur. Tuz parçaları yaz sıcağında ışıldar. Uçsuz bucaksız, yapayalnız, düz uzar gider. Yanığa çalar. Çok zaman büyük bir yalın geçmiş sanırsın bu toprağın üstünden. Sarımsı. Ta uzakta, ötelerde, belki de göremiyeceğin kadar uzakta bir gökyüzü vardır. Bomboz. Bu büyük yalnızlıkta insanlar, hayvanlar, çok çok da bulunmazlar ya, karınca gibidirler. Yanında da olsa bir küçücük kara nokta gibi kalırlar.

İşte bu yalnızlıktan, bu uçsuz bucaksız topraktan al, karınca gibi, nokta gibi insanı, götür Ortahisar kalesinin dibine koy... Gözünü açınca karşısında Ortahisarın kırk pencereyi yekpare kayadan oyulmuş kalesini görsün. Bir şafak vakti bıraksan daha iyi olur. Alacakaranlıkta da olur. Şaşırmazsa, bir zaman lalü ebkem kalmazsa, bana da adam demesinler.

İşte ben öyle oldum. Dondum kaldım. Bir şeyler uçuşmağa başladı bir yerlerden. Kalenin burçlarından kanat sesleri geldi. Bembeyaz... Alacakaranlık silindi. Köy silindi. Bir ben kaldım, bir de kale. De pay edin kozunuzu dediler sanki.

Köylüler aldı dört bir yanımızı, iyi, akıllı köylüler. Efsane köylüleri.

Köyü görür görmez, peri bacaları ormanına girerken, Mustafaya demiştim ki:

«Mustafa, ben burada yapacağımı biliyorum. İnsanlar bu diyarda gece gündüz efsane yaratırlar. Bu köyden, peri bacaları ormanının dolaylarındaki öteki köylerden yüzlerce peri efsanesi derliyeceğim.»

Mustafa demişti:

«Bu köyler senin bildiğin köyler değil, hepsi okur yazar. Osmanlıdan beri bu köyde okul var... Öyle efsaneye mefsaneye inanacağı zor bulursun.»

Ben biliyordum ki, efsane öyle okumuşluğa falan bakmaz. Efsane insanoğlunun içindedir. Ölüm gibi, ayrılık gibi, korku gibi temellidir insanda. İnsanoğlu yaratıcıdır. Sıkışınca taşı un eder, kayaları deler, toprağın altını üstüne getirir, en umulmaz yerden kendine bir dost çıkarır. Yani insanoğlu, yaratmadan edemez. Bulunduğu bölgeye, durumlara bağlıdır yaratmasının patlak vermesi... Göçebenin kilimi, nakış, yerlinin taşı, yapısı, heykeli, resmi. Bunlarla birlikte destanı, türküsü, masalı, efsanesi... İnsanoğlu yaratır oğlu yaratır... Bunun çaresi yok. Ötesi yok. Getir bura-

ya doldur dünyanın en katı insanlarını, fizikçilerini, kimyagerlerini, atomcularını, maddeyi oyuncak gibi kullananlarını. Getir şu Ortahisar kalesinin karşısına dik, salıver şu peri bacaları ormanının ortasına bir yıla kalmadan sana inanmasalar da, bir şiir döktürsünler, parmağın ağzında kalsın... Bir dünya kursunlar, efsane dünyası gör.

Ortahisarın çok güzel bir oteli var. Bu otelin bir, eşi Türkiyenin hiç bir kasabasında yok. Tertemiz. Modern. İçinde akar suyu. Turistik mi? Al sana turistik! Turist mi gelir, zenginler mi, milyarderler mi gelir, rahat ederler. Otelin bakıcısı Hikmet Hanım bir İstanbul hanımı. Eski İstanbuldan. İnanmayanlar, gitsinler Ortahisar köyünün otelini görsünler de beni yalancı çıkarsınlar. Ya da bana hayır dua etsinler.

Gazeteciyiz dedik. Kendimizi tanıttık. Köylüler başıma toplandı otelde. Ben sabırsızım. Şu Mustafaya bu topraklarda efsane yaratılır mı yaratılmaz mı ilk ağzıda göstereyim dedim. Eski folklorculuk tecrübem, güvenim de var ya kendime. Şöyle bir yokladım.

«Efendi,» dediler, «burada efsaneye mefsaneye inanacak ahmak kalmadı şimdi. Periye cine inanacak cahil kalmadı. Arama.» dediler.

Mustafa demedim mi dercesine bana baktı.

Ben hata ettim... Biliyorum, bu işe böyle girilmez. Köylünün ağzından laf böyle alınmaz. Ben, duygularıma kapılarak, ölçüp biçmeden bodoslamadan girmişim.

Geveledim:

«Demem o ki,» dedim, «eskiden falan kalmış, atadan, dededen kalmış... Birinin başından geçmiş... Perilerin düğünlerine uğramış... Hem buraya neden peri bacaları demişler? Bunun bir sebebi?»

Köylülerin hemen hepsi, adam mı kandırıyorsun? der gibi yüzüme baktı...

«Yani buna dair... masal... Mademki peri bacaları demişler Perilerle bir ilişkisi olacak... Olması gerek...»

«Burada peri meri yok. Ne düğünü var, ne sarayı... O, düzmece masallarda.»

«Peki bunları, bu görülmedik dünyayı kim yapmış?»

Ben böyle sorunca, bir köylü lafa başladı. Biraz güvençsiz, biraz alay ettiğimi sanarak, başladı jeolojiden söz etmeğe... Erciyeş bir yanardağıdı, dedi, ondan çıkan lavlar... Sonra yağmur, yel, bu yumuşak kayalıkları...

Böyle tam yarım saat bir söylev çekti. Göremelerin tarihini anlattı, devrini bir bir söyledi. Milattan önce, Milattan sonra, dedi...

Bir ara Mustafa kulağıma eğildi:

«Aldın mı efsaneyi?» dedi.

Mustafaya yenilgime kızdım.

«Siz,» dedim, «bana konuşkan seksenlik yerli bir hanım bulamaz mısınız? Köyünüze yazı yazmağa geldik!»

«Buluruz,» dediler. «Ama o da efsaneye inanmaz. Bulamazsın. Hocayı da getiririz. O da bilmez.»

Canım sıkıldı:

«Şurdan Sarıza, Afşar ellerine bir açılırmı, iki gün sonra size yüz tane peri bacaları efsanesiyle gelirim...»

«Onlar göçebe,» dediler, «onlar periye cine inanır. Göçebe daha onlar...»

Umudum azıcık kırılmadı değil. Öyle kesin konuşuyorlar ki... Böyle bir toprak parçasının efsanesi olmasın!

«Sarızdan, Afşardan buraya gelirler mi?» diye sordum.

«Arada sırada gelen giden olur. Hele eskiden çok gelirlerdi.»

Tamam. Görsünler türküyü, efsaneyi. Afşarlılar peri bacalarının her taşı için bir efsane yaratmamışsa bana da yuf olsun.

Ay ışığı vardı. Dışardaydık. Otelden az uzakta, göğe doğru yükselmiş, bir minareden daha uzun, geniş, pencerele bir kaya parçası görünüyordu.

«Bu ne?» dedim.

«Bu da Sak kalesi. Adı öyle.»

Bir yaşlı başladı anlatmağa:

«Bu kale çok çok eskiden kalmıştır. Zaman belli değil. Ortahisar kalesiyle, bu kale alttan bir tünelle birleşir. Eskiden kaleler muhasara edilince bir kaleden bir kaleye bu tünelden gidilirmiş. Çok geniş bir tünel. Gidelim dedik bir zaman, ancak yarı yola kadar varabildik. Tünelin ortası yıkılmış. Gidemedik, geri döndük... Bu Sak kalesi de yekpare kayadır. Tepeye yine kayadan oyulmuş merdivenlerle çıkılır. Tepeye doğru geniş bir odası vardır. Sabahleyin sizi götürelim de görün.»

Sabahleyin götürdüler gördüm. Çıkması bir bela. Bu ağır bedenle bir yuvarlanırsan aşağı, bin parça olursun. Önce Mehmet Bey çıktı. Sonra ben, sonra da Mustafa... Yıllar dış merdivenleri aşındırmış. İç merdivenler öyle duruyor. Minare merdivenleri gibi döne döne çıkıyor. Kayayı böyle oysunlar! Akıl almıyor. O kadar yumuşak da değil taşı... Dedikleri tünel de karanlık... Yerin altına doğru koyup gidiyor. Bu kale de peri padişahının sarayı değilse, ben de hiç bir şey bilmem. Bu kale üstünden yürümeli. Belki bir efsaneye rastlarız. Çocuklar gelir bunun hakkından.

Kaleden bir koyağa indik. Bağlıklı, bahçelikli. Koyağın sözünü sonra edeceğim. Çocuklar maden suyuna gelmişlerdi. Onar yaşında üç tane çocuktular. Mustafayla öteki arkadaş su içip uzaklaştılar. Bir dutun altında beni beklemeğe başladılar.

BU DİYAR BAŞTAN BAŞA

Ben, çocukların maşrapalarıyla bir su daha içtim. Okula gidip gitmediklerini sordum. Gittiklerini söylediler.

Birden:

«Siz biliyor musunuz, Sak kalesine çıktım. Hem de tepesine kadar çıktım. Şimdi oradan geliyoruz.»

«Ahmet Emmiyle mi çıktınız?» diye sordular.

«Ahmet Emmiyle...»

«O iyi çıkar.» dediler.

«Siz, hiç çıktınız mı?»

«Tabii,» dediler, «biz her zaman çıkarız.»

«Korkmaz mısınız? Orası peri padişahının sarayımı. Öyle söylediler bana. Perilerden korkmaz mısınız?»

«Peri padişahının sarayı değil orası. Kale.» dedi biri.

Başka biri, bu sarışın bir çocuktu. Mavi gözlüydü.

«Amca,» dedi, «geceleri elleri ışıklı adamlar dolaşır o kalede. Biz de zaten gece çıkamayız. Gündüz orada hiç mi hiç kimse olmaz.»

«Peki kimmiş o elleri ışıklı adamlar? Adam mı, peri mi?»

Çocuk:

«Adamın ne işi var orada gece vakti? Çok çok adam, ışıklı adam varmış geceleri... Dolaşır dururlarmış sabaha kadar. Sessiz dolaşırlarmış. Çıt çıkarmazlarmış. Ebem görmüş...»

Mustafaya geldim. İş anlattım.

«Ucu söküldü Mustafa.» dedim. «Bekle efsaneyi gayri...»

Mustafa:

«Olamaz.» dedi. «Uyduruyorsun.»

Yanımızdakine sordum:

«Sen köyde kaleye ait böyle bir laf duydun mu?» dedim.

«Söylerler,» dedi... «Ama böyle söylemezler... Karanlık kavuşurken elleri ışıklı adamlar Damsı yanlarından gelir, kaleye girerlermiş... Ben böyle duydum.»

Bazı tarihçilere göre, bu kaleler Tunç Devrinden kalmamış.

KIRK GÜN KIRK GECE

İkindiye doğru Mustafayla yola düşüp Göremeye geldik. Göremede peri bacaları ormanına düştük. Göreme büyücek bir koyakta. Biz doğu yanından geldik. Üstbaşa oturduk. Az ilerimizde, aşağılardan büyük bir orman başlıyor. Koyağın yamaçlarındaki peri bacalarının boyları kısararak, ortalarına, koyağın dibine, çukura doğru bacaların boyları uzun, her biri birer minare yüksekliğinde... Yamaçlardaki bacaların boyları onbeşle otuz metre arasında değişiyor, ortadakiler elli altmış metre arasında.

Bacalar ormanı alabildiğine uzuyor gibi. Buradan, bu oturduğumuz yerden bakınca bacalar ormanı hiç sonu yokmuş gibi görünüyor. Ormanda türlü şekiller. Kendini bir heykel ormanında sanırsın. Öylesine biçimler... Yürüyen, duran, hemen kalkıp koşacakmış gibi tetikte duran, uçmağa hazırlanan, at, insan, kuş, fil, türlü başlar, kuş başları, kartal kanatları, keşişler, sarıklı hocalar, doludizgin atlar... Sayınakla bitmez... Halat çeken bir alay... Ata binmiş gelin... Gelin alayı... Bir büyü içinde kalıyor insan... Seyrederken bütün bunları, dünyayı unutuyorsun. Öteki, gerçek dünyayı, ağacı, kuşu, tarlası, evleri ile bıçak gibi kesip, o dünyada hiç yaşamamışın gibi, bu peri bacaları dünyasına kendini kapıp koyuveriyorsun... Belki asırlardır bu sarhoşluk içindesin. Dizlerinde derman kalmıyor hayrettén. Başın dönüyor.

Bildiğimiz ormanın bir yeşili vardır. Ağaçların gövdeleri, yaprakları, dalları vardır. Suyu, pınarı, kokusu, çiçekleri vardır. O kadar. Peri bacaları ormanın türlü renkleri vardır. Ormana şöyle uzaktan, bizim bulunduğumuz yerden bakınca türlü türlü renk görüyorsun... Koyağın üstüne renkten, açık renklerden bir örtü örtülmüş sanki... Bir kısım açık yeşil. Bir pembenin üstüne konmuş. Açık, tatlı bir pembe. Ötede bir kısım açık mavi... Mavi mi değil mi belli değil. Öylesine açık. Düşte görünen bir mavi. Uçup gidecekmiş gibi bir mavi. Dokununca yok olacakmış gibi bir mavi... Yine öyle açık bir sarı... Kırmızımsı taşlar... Bir an geliyor bu türlü renkler değişiyor, birbirine karıştırıyorsun. Renkler dedim ya, belki de renkler değil. Durup da hah şu renk diyemezsin. Belki yalan çıkarsın. Gözlerin seni kandırır. Renkleri anlatsan anlatsan şöyle anlatabilirsin: Buralardan durmadan, hani bulutların gölgesi geçer ya topraktan yaz günlerinde, geçip gider, işte renklerin de gölgesi durmadan gelip gidiyor. Tam böyle. En çok duran renk gölgesi, pembeye çalan bir gümüşü, pembeye çalan bir boz.

İşte böyle, renk babında buralar böyle... Renk gölgeleri saatten saate, güneşin ışığına, bulutun gelişine göre değişiyor. Daha önce de dedim ya renk gölgeleri uçan biçimler üstüne bir düşüp bir kalkıyor. Renk gölgeleri oynuyor.

Şimdi yamaçlarda duran, peri bacaları ormandan birini anlatmalıyım, bir tek peri bacasını anlatmalıyım. Belki daha iyi anlatırım. Bu peri bacalarından yürüyerek, bir orman yapabiliriz belki. Kafamızda...

Varalım bir peri bacasının karşısında, bir metre kadar ötesinde duralım. Önce tepeden başlayalım. Tepede bir şapka var. Düşmek üzeredir. Bir iki ot vardır, bazan üstünde. Rengi çoğu zaman koyu kurşuni-

dir. Peri bacasının başka yerlerinden daha sert görünüyor. Granit sertliğinde. Onun için olacak, yağmurlar, seller, önce tepeden yiyecekken, yiyememişler, şapka gibi başında kalmış. Sert.

Şapkadan sonra bir kuşak geliyor. Ha biçimini söylemedim peri bacasının. Bir gaz hunisini al, ağzı aşağı yatır. Binlerce kere büyüt huniyi, işte sana peri bacası. Başına şapka da oturtmayı unutma.

Şapkadan sonra kuşak geliyor demiştim. Bu kuşağın rengi açık pembedir. Yumuşak bir taştır. Taş da diyemeyiz belki, sert, volkanik topraktır. İkinci kuşağa gelince o, açık bir mavidir. Üçüncü kuşak kırmızıya çalar. Bu da kırmızı gölgesidir diyelim. Turuncu gelir sonra da. Turuncu bizim bildiğimiz turuncudur. Bir çizgi gibi durur kuşakta. Bir çizgi dedim de aklıma geldi. Kuşakları birbirinden ayıran çizgiler vardır. Renkleri çürümüş bal rengidir. Sonra tabana doğru, en geniş yerin kuşağı beyazdır. Fildişi beyazıdır. Sonra yeşil otlarla biter sonuncu kuşak. Sonbaharda sarıdır.

Ağzı aşağı konulmuş huniler her zaman öyle düzgün değildir. Eğilmiş, bükülmüş, yana yatmış, türlü biçim almıştır her biri. Uzun sözün kısası her bir baca başka bir biçimdir. Hareket halindedir hepsi de... Uzun bir sefere çıkmışlar.

Bu türlü biçimlere, türlü hareketlere halk burada türlü efsaneler yaratmıştır. Maçandaki bacalar ormanın efsanesi şudur:

Zamanında buralar, güzel bir ülkeymiş. Bereket fışkırmış topraktan. İnsanlar birbirlerini sayarlarmış, severlermiş. Fakiri fakir, zengini zengin değilmiş. Hırsızlık, katillik yokmuş. Üzümler ballı, buğdaylar taneliymiş. Bura halkının bir tek kaygısı varmış, o da ölümden... Bir kapalı ülkeymiş. O yüzden de kimler, kimsecikler, yani istilacılar uğramazmış. Bu yüzden

de askerleri azmış. Askeri ne yapsınlar!... Yıllardan bir yıl, günlerden bir gün bakmışlar ki, Maçandan beri yazıyı yabancı tutmuş bir ordu gelir. Yakıp yıkıp gelir. Asker yok karşı koyacak... Güzel ülkeleri yakılıp yıkılacak. Bütün halk gözleri yaşlı toplanmışlar bir tepeye gelenleri seyrederlermiş... Ne gelir elden! Ölümlerden ölüm beğen... Korkudan titrer, vaveylaları gökyüzünü tutarken, bir bakmışlar ki önlerinden çekilip duran, az sonra ülkelerini darmadağın edecek ordu yerinden kımıldamaz. Aman bu nasıl iş? Gece olmuş ordu kımıldamamış, sabah olmuş, gene öyle. Ertesi, daha ertesi gün ordu durup durur. Cesaret edip ordunun yanına varamamış kimse. En sonunda bir çoban değneğini havaya fırlatıp, «ölümse de ölüm. Ben varacağım duran ordunun yanına.» Koşarak inmiş koyağa. Varmış ki, bir de ne görsün, ordu tüm taşa kesmiş... Haber vermiş. Güzel ülkede toy düğün başlamış. Kırk gün kırk gece.

İşte şimdi Maçanda, bir ordu, peri bacalarına kesmiş, bir ordu donmuş kalmış. Yum gözünü ordu hareket edecek gibi. Mızrakları ellerinde, silahları belleğinde saf saf olmuş bir ordu.

Sırası geldikçe şekillerin efsanesini söyleyeceğim. Şimdi biz Göremede peri bacalarının içine inelim. Görelim bakalım insanoğlu kayayı oyarak ne şekiller yapmış, ne hünerler göstermiş?

BACALARIN İÇİ

Bulunduğumuz yerden Mustafayla Göremenin koyağna indik. Bekçiyi bulduk. Altmış yaşlarında bir adam. On dokuz yıldır burada bekçilik yapıyormuş. Eski, kayaya oyulmuş evlerden birini kendine ev yapmış. Bir defteri var, her gelene imzalatmış ve Göreme karşısında ne duyduklarını yazdırmış. Yazıları okuduk.

Mustafayla ilk önce... Durup Göremenin karşısında bayılanların, ayılanların hesabı yok. Gözyaşı dökenler bile var. Bu topraklar üstüne nutuklar, hem de miting nutukları gırla gidiyor. Adamlar kendilerini Göreme'de değil de, seçimde, seçim kürsüsünde sanmışlar. Şöyle edeceğiz, böyle yapacağız. Göreme bir cennet olacaktır. Göremeye dünya hayran kalacaktır.

Bekçi istemiyerek, önümüze düştü. Cansız. Gönülsüz. Elinde bir sürü anahtar var. Anladık ki hükümet buradaki yapılara kapı yaptırmış. Hem de demir kapı. Bekçinin evinden yukarılara çıktık. Kayalıkların dibine varınca bir an durduk. Durduğumuz yerden kayalıklar, kesilmiş düz, pencereli kapılı, yüz yüzelli metrelik bir uçurum. Böyle görünüyor.

Bekçi:

«Burası Elmalı Kilise,» dedi. «Buradaki kiliselerden en ışıklısı...»

Bulunduğumuz yerden aşağı inmeye başladık. Dar, iki yanı kayalık bir yol. Yolun üstünü bir asma örtmüş. Üzümler daha koruk. Sarkıyor. Asmayı geçip bir kapıya geldik. Bu kapı sonradan açılmış. Belli. Kapı demir kapı. Bekçi açtı. İçeri girdik.

Hiç umulmadık bir şey. Birden bir renkler, resimler dünyasıyla karşılaştık. Renkler taze daha. Kiliseye girdik. Renkler öyle çiğ değil. Toprak rengi... Toprak rengi demem, yani tabii. Kilimlerdeki kök boyanın renklerinden. Bu Elmalı Kilise aydınlık. Bekçinin söylediğine göre bütün bölgedeki en ışıklı kilise bu Elmalı Kilise imiş. Fresklerin gözlerini oymuşlar, çok yerlerini kazımışlar ama, kalanlar daha pırıl pırıl. Daha dün boyanmış gibi... Boyaların solmamalarının sebebi buralarının rutubetsiz oluşuymuş. Dediklerine göre bu kayalıklarda hiç mi hiç rutubet olmazmış. Kayaların, toprağın yapısı öyleymiş. Coğrafyacılara, jeolog-

lar böyle yazıyorlar. Bence boyanın da bir tesiri olsa gerek. Boyalar has boya bence. Kök boya, toprak boya.

Kilise bildiğimiz kiliseler gibi, kubbeli. Ortada büyük bir kubbe, yanlarda küçük kubbeler. Kubbelerin birleştiği yerlerde Bizans stilinde sütunlar... Bu kilise kayadan oyulduğuna göre, kubbeleri kayaların tuttuğuna göre, sütunların ne gerekliliği var? Görülüyor ki, bu sütunlar olmasa da, kayaya oyulmuş, kubbeler, öyle ayakta kalacak. Mimar kayayı oysa da, öğrendiğinden, Bizans stilinden ayrılmak istememiş. Gereksiz de olsa sütunları dikmiş. Elmalı Kilisede sütunlardan birini yerinden koparmışlar. İnsana kubbe ha düştü ha düşecek hissi veriyor. Biliyoruz ki direklerin hiç biri de olmasa kubbeler yine oldukları gibi kalacaklar.

Elmalı Kilise tepeden tırnağa resim, nakış... Bütün resimlere koyu mavi bir renk hakim. Resimler primitif devrin tam özelliğini taşıyor. Resimler hareketsiz. Sanatçı bütün gücünü yüzlerin, gözlerin anlamına harcamış gibi... Kubbelerde peygamberler, melekler, evlialar var. Bunların ellerinde yazılı kağıtlar var.

Elmalı Kilise öteki kiliselere bakarak o kadar büyük değil ama, Göremedeki kiliselerin, en neşelisi... Renkleri taze. Sevinçli. Bütün bu resimlerde, kilise olmasına rağmen hiç bir mistik tarafı yok. Duvarlarda da İsanın hayatından bazı sahneler var. Sonra resim olmayan yerlerde nakışlar var. Koyu mavi üstüne beyaz... Nakışlar çok güzel. Kilim nakışları gibi.

Eskiden Elmalı Kiliseye aşağıdan, kapıdan giriliyormuş. Şimdi kapının bulunduğu yer uçurum. Oradan girmenin mümkünü yok, yıkılmış.

Ortahisarlıların anlattıklarına göre, Birinci Dünya Savaşına kadar resimlere hiç dokunulmamışmış. Öyle oldukları gibi terü taze duruyorlarmış. Birinci Dünya Savaşında buralara sığınan asker kaçakları,

aylarca, yıllarca burada kaldıklarından resimleri bozmuşlar. Nedense de hep gözleri oymuşlar. Gözleri oyulmamış pek az resim var.

Burada gözüme, çok tuhaf bir şey çarptı: Duvarlardaki kadın resimlerine pek az dokunmuşlar. Örneğin yanyana iki figür var. Biri kadın biri erkek. Erkeği kazımışlar, kadın öyle duruyor.

Tarihçilerin dediklerine göre Elmalı Kilise Göreme'deki en yeni kilisedir.

Elmalı Kiliseden çıktık. Yukarlara yürüyoruz. Elmalının üstü merdiven merdiven, oda oda, kilise kilise, üstüste oyulmuş. Kayalığın yamacının yüzü pencerelerden, kapılardan ibaret. Bir merdivenden çıktık... Epeyce yükseğe çıktık.

Bekçi:

«Burası mezarlık.» dedi.

Bir oda burası. Kapısı penceresi var. Yerde de kayaya oyulmuş, bir insan boyunda, dikdörtgen biçiminde mezarlar. Şimdi içi boş. Kemik bile yok. Çürümüş. Bütün kaya tepeye kadar mezarlar, odalar, küçük kiliselerle dolu.

Bir küçük kiliseye girdik. Burada resim yok. Oyulmuş. Direkli nakış. Nakışlı. Nakışları aynen kilim nakışları. Bir iki de figür var. Kuş figürleri, ağaç figürleri... Boyası turuncuya çalan bir kırmızı. Toprak boya. Sonradan aynı boyayı Ortahisarın evlerinde, güvercinliklerinde gördüm. Boya hala demek ki devam ediyor.

Yine tarihçiler diyorlar ki, bu nakışlı kiliseler sekizinci dokuzuncu asırdan kalmadır. Hristiyanlığın İkonaklast devrinden kalmadır. İkonaklastlar kendilerinden önceki resimleri parçalamışlar ve resme düşman olmuşlar. Resimli kiliseler dokuzuncu asırdan sonra yapılmamış... Yahut da o devirden sonra boya-

mişlar. Çünkü bazı kiliselerin resimlerinin altından yukarda anlattığım toprak boyalı nakışlar çıkıyor.

Göremede üç esaslı kilise var: Bunlar birbirine yakın... Karanlık Kilise, Tokalı Kilise... Karanlık Kilisede de İsanın hayatına ait resimler çok ve güzel... Bütün dünya resminin müşterek konularından biri olan «Son Ziyafet» görülmeğe değer.

Karanlık Kilisede mum yakıp öyle seyrettik resimleri.

Sonra oradan Tokalı Kiliseye indik. Tokalı Kilisenin giriş kısmı yıkılmış. Göremedeki en büyük kilise bu. Meydan kilisesi diyorlar. Burada da gözleri oyulmuş yüzlerce resim. Tokalı Kilisenin ustası başka usta. Resimler öteki kiliselerdekinden daha olgun. Burada da peygamberler, melekler, evliyalar var. Doğumundan ölümüne kadar İsanın safha safha hayatı var. Uçuşuna kadar. Bu bölgede ne kadar kilise gördümse hemen hemen bütün resimleri birbirine benziyor. Yalnız Tokalı Kilise bunun dışında... Burada fon açık mavi. Kubbeler, sütunlar, dua yerleriyle büyük Bizans kiliselerinin tıpkısı. Bence en yeni kilise bu olacak. Resimlerin olgunluğu bunu gösteriyor.

Her yerde, her kayanın burcunda bir kilise, bir oda... Amma da çok oda... Bir deyişe göre, bölgede 365, bir deyişe göre de 500 kilise varmış. Ben bir otuz kadarını gördüm. Evlerin sayısı üç dört bini geçiyor. On binden fazladır da diyenler var. Hiç birisi yalan değil. Say sayabildiğin kadar. İçinden çıkamazsın.

Buralarda ilk yaşayanlar, ilk insanlar olacak. Ev yapmak, kayayı oymak kolay. Mağara devri insanların ilk cemiyet kurdukları yer. Mağara devrinden kalma hiç bir eser yok, ama başka türlü de olamaz diyorlar. Tunç devrinden izler var. Sonra Bizanstan kaçan Kapadokya Greklerinin sığınma yeri. Hristiyanlığın yayılmağa çalıştığı ilk yer.

İstilalara uğramış: Moğol, Selçuk, Bizans istilaları-na... Birkaç kere dolmuş, birkaç kere boşalmış. Bundan bin yıl önce de tamamen boşalmış. Bin yıldan beri buraları perilere bırakılmış. Bir de kaçaklara... 'Göremenin tarihine ait bilinen yalnız bu kadar. Araştırmalar yapıldıkça, daha birçok bilgiler elde edebileceğiz.

Hristiyanlığın ilk devirlerinde keşişler tek tek bu yamaçlardaki odalarda yaşamışlar. Yiyecekleri üzüm ve güvercinmiş.

Tarihte, bu bölgede ne kadar insan yaşadığı da belli değil. Kimi diyor ki bir milyon. Kimi diyor ki birkaç milyon.

Bütün bölgede 500.000'den fazla peri bacası olduğu söyleniyor. Birçoğunda da ev, kilise olduğuna göre yukardaki söylediğim ev, kilise sayısı bana az geliyor... Daha çok olsa gerek.

Gün batarken, Göremeyi gezdikten sonra Mustafayla oradan ayrıldık. Göremenin üst başındaki düzlüğe çıktık. Gün batarken peri bacaları bir başka. Renkler bir değişmiş. Gün sırça saraylara vuruyor gibi. Terkedilmiş, bir acayip şehir aşağılar. Işıklar kırılıyor. Pare pare dökülüyor. Renkler turuncuya kesiyor bir an, sonra birden kurşunileşiyor.

Bu terkedilmiş şehirden bir yalnızlık gelmeli, boşluğun yalnızlığını, terkedilmişliğin acısını duymalıyız içimizde. Öyle olmuyor. Şehir bize canlı, doluymuş geliyor. Hayat var Göremede. Bir de sesler gelse... Korna sesleri, otomobil gürültüleri... Göreme modern bir şehir havasında olacak. Yine de öyle.

Mustafa dedi ki:

«Ben ne zaman buraya gelsem, başım döner, bir acayip olurum. Bir sarhoşluk, bir büyü alır beni...»

Ben de öyle oldum bu akşam vaktinde. Başka, taze bir büyü içindeyim. Başım dönüyor. Bir toprak ki...

orada peri bacalarının saltanatı. Görünmezden adamlar çıkacak.

Güneş batarken bozkırda, peri bacalarının bir kısmı karanlığa, bir kısmı ala bulandı. Gün battı. İçimizde bir ürperme. Peri bacaları diyarında gün batınca, alacakaranlıkta uçsuz bucaksız bir harekettir başladı. Ayrıldık.

TAŞ

Ortahisara gelişimizin ikinci günü, Ürgüp Tahrirat Katibi Mehmet beyle tanıştık. Mehmet bey Ortahisar köyünden. Köyünü seviyor. Pazardı. Mehmet beye usuldan efsaneler işini açtım. Şöyle bir düşündü. «Bilenler var,» dedi. Sonra: «Bugün vaktim var. Sizi ben gezdireyim,» dedi.

İlkin, daha önce, anlattığım Sak kalesine çıktık. Sonra, oradan, Hallaç deresine gittik. Hallaç deresinde de kiliseler var. Evler var. Bizi çok büyük bir kiliseye götürdü. Kilise yalnız kubbeler ve direklerden ibaretti. Bir köşede de yarım kalmış bir İsa kabartması vardı.

Mehmet bey:

«Bu kilise tamamlanmamış. Yarım kalmış. Belki istilaya uğramışlardır bitecekken. Olmamış. Bu yönlerde bundan büyük kilise de yok.»

Kilise aydınlık, Kilisenin üstündeki kayalık göğeser çekmiş derler ya, öyle bir dağ.

Mehmet bey:

«Bu kilise nasıl oyulmuş biliyor musunuz?»

«Bilmiyorum,» dedim.

«Yani kapıdan mı, başka yerden mi başlamışlar oymağa?»

Ben ne bileyim. Mimar değilim. Hiç düşünmedim.

Mehmet bey anlattı:

«Bakın şu deliği görüyor musunuz? -Kubbeye yakın bir pencere gösterdi.- İşte o delikten girip, önce kubbeyi oymuşlar, sonra da direkleri, yukardan aşağıya doğru çıkarmışlardır. Aşağıdan yukarıya direkleri, kubbeyi çıkarmalarına imkan yok. Zor olur. Hem de şaşırır mimar. Biliyor musunuz, bu ne zor iştir! Taşları üstüste koyarak plana göre yapıyı yapmak kolay... Ama böyle oyarak olgun bir mimari ortaya çıkarmak büyük güç ister. Bence bu kiliseler dünya mimarisinin en enteresan yapılarıdır.»

Başka bir kiliseye götürdü bizi. Bu, o kadar büyük olmamakla beraber, kubbeleri çok yüksekte. Direkleri kırmızı toprakla nakışlanmış. Haçları büyük, biçimli. Bu kilisede bir tablo var. Ama iyice kazımışlar. Zarif, ince, biblo gibi bir yapı.

Kiliseden çıktık. Kayaların altında biraz önceki kilise gibi olgun bir yapının saklandığını söyleselerdi daha önceden, mümkünü yok inanmazdım. Kilisede bir yarım saat kaldıktan sonra, dışarı çıkıp kayaya şöyle bir baktım, şaşırdım. Bu mükemmel yapı bu kayanın içinde mi?

Mehmet bey kayalığın doruğuna yakın yerleri, kayanın yüzünü gösterdi:

«Şu pencereleri, şu yüzlerce delikleri görüyor musunuz? İşte oralar odadır. Küçük kiliselerdir. Yalnız zamanla merdivenleri aşındığından çıkılamaz. Kapılarını kapayıp köylüler oralarını güvercinlik yapmışlardır.»

Mehmet beye:

«Belki de,» dedim, «kazılmamış, gözleri oyulmamış, hiç dokunulmamış, resimler vardır o kiliselerde. Çıkılmadığına göre.»

Mehmet bey:

«Çıkılmıştır. Bozulmuştur.» dedi.

Dedim ki:

«Hiç bozulmamışını bulamaz mıyız? Çok iyi olur.»

«Var,» dedi. «Tavşanlıda. Bir bağın içinde. Hiç dokunulmamış.»

«Nasıl kalmış o?»

«Bağın ortasında. Şahısların elinde. Onun için dokunulmamış.»

Görmek gerek.

Ayrıldık. Koca kaya bütün heybetiyle, içinde gizlediği güzel eserlerle arkamızda kaldı.

Hallaç deresi bu yönlerin en bereketli koyağı. Bağlar yeşil, bereketli. Ekinler bile, Orta Anadolu ekinleri gibi bir karış değil... Yüksek. Başaklar doludolu. Kayısılar, armutlar ballı, büyük...

Sonra Mehmet beyle Üzengi deresine indik. Ortahisara üç kilometre kadar. Üzengi deresi kırk kırk beş kilometre boyunca uzanıyor. Bahçeler var Söğütlük, yeşillik. Üzengi deresinde maden suları var.

Mehmet bey:

«Üzengi deresinde birçok biçimler göreceksiniz,» dedi. «Bölgenin hiç bir yerinde bu kadar güzelini, insan elinden çıkmış gibisini göremezsiniz.»

Gerçekten de öyle.

Ortahisarı çıkıp da, Üzengi deresine yaklaşıncaya, birden karşımıza, karşıda, bir kayanın üstünde, koskocaman bir deve heykeli çıktı. İkmış bir deve. Canlı gibi. Yaklaştıkça heykel büyüyor, taştan olduğu ortaya çıkıyor. En usta heykeltçi, otursa da bir deve heykeli yapmağa kalksa, yıllarca uğraşsa, yapsa yapsa ancak bu kadar güzelini, canlısını yapabilir. Belki yapamaz da.

Mehmet beye:

«İşte bunun bir efsanesi olacak,» dedim.

«Ne bildiniz?»

«Mümkünü yok. Olacak.»

«Var,» dedi.

«Biliyor musunuz?»

«Hem biliyorum. Hem de anlatacak çok kimse var.»

Ak sakallı bir ihtiyarmış deveci. Sakalı uzun. Yıl kışlık yılıymış. Deveci çok uzaklardan, bir yerlerden çocuklarına yiyecek getiriyormuş. Nereden almışsa almış, denkleri çuvalları dolu doluymuş. Dereyi geçip, kayalığın üstüne varınca yolu, karşısına bir sürü aç, perişan çocuklar çıkmış, birer parça birer parça onlara vermiş yiyecekten... Sonra duyan gelmiş, duyan gelmiş, herkese vermiş. Bir de bakmış ki, ne denklerde, ne çuvallarda zırnık kadar bir şey kalmamış. Devesini oraya ıktırmış. Başlamış döğünmeye. «Çocuklarıma ne götüreyim, ne götüreyim? Çocuklarımla rızkını elaleme dağıttım. Taş olayım, taş olayım. Taş olayım daha iyi. Keşke taş olsam.» Gece çökmüş. Sabah olmuş. Oradan geçen köylüler bakmışlar ki, yolun üstbaşında, kayaların üstünde taş olmuş bir deve, yanbaşında da taş olmuş bir ihtiyar. O gün bugündür, deve, ihtiyar orada öyle durup dururmuş.

Üzengi deresi belki de Orta Anadolu'nun en çok güvercin bulunan yeri... Dere Ürgüpten başlıyor, Orta-hisalı dolanıp, aşağı, Nevşehir'e doğru gidiyor. Derenin iki kıyısı çoğu zaman yüz metre yüksekliğinde kayalarla çevrili. Bu kayalarda binlerce, yüzbinlerce göz göz delik. Kayalar merdiven merdiven... İşlenmiş. Nakışlanmış. Derenin içi ağaçlık. Yazın Ürgüplüler, Nevşehirli buraya geliyorlar. Orta Anadolu'nun kıracında Üzengi deresinin yeşilliği bir cennet yeşilliği. Maden suları var adım başında. Yukarıda söylediğim göz göz delikler güvercinlerin yuvası. Yüksek, bembeyaz kayaların içini oda oda oyup yuva yapmışlar. Burada hemen hemen her köylünün bir güvercinliği var. Güvercinlerin sayısı belli değil... Milyonu geçkin diyorlar.

Mehmet bey:

«Bir güvercinlik, küçük bir servet demektir. Orta bir güvercinliğin fiyatı 3000-4000 lira arasındadır,» diyor. «Güvercin gübresi en makbul gübredir. Sun'i gübre tarlalara zararlı oluyor. Yakıyor toprağı. Halbuki güvercin gübresi toprağı can verir. Verimini birkaç misli yükseltir. Güvercin gübresi çok pahalı satılır. Mesela güvercinliğini satan adam, en fakir düşmüş adam sayılır burada...»

Üzengi deresinde silah atmak yasak. Köylüler güvercinliğe bekçi tutmuşlar.

Bizim Mustafa:

«Bir zamanlar burada bir el silah atmıştık. Yuvalardan havalanan güvercinler kapkara bir bulut gibi gökyüzünü tutmuştu.»

Üzengi deresinde de yüzlerce, binlerce peri bacası var. Buradaki peri bacaları güvercinlik. Her bir peri bacası bir arı kovanı gibi... Arı nasıl oğul verir, güvercinler de yuvalarından çıkarken öyle kalabalık. Oğul verir gibi üstüste.

Tarihte, ilk çağlarda, Kapadokya devrinde, Bizans zamanında buraların halkının, çoğunlukla keşişlerin yedikleri güvercin eti ve üzümünden ibaretmiş. Şimdi de öyle gibi bir şey... Esas unsur gene güvercin eti ve gübresi, sonra üzüm... Son yıllarda güvercin etini yemek bir nevi yasak sayılmış aralarında.

GÖREMELERDE BİR ADAM

Ortahisar Belediyesi bizim önümüze Hacı Ahmet adındaki adamını kattı. Bir de gezdirme programı yapmış. Hacı Ahmet buralarını baca baca biliyor.

«Önce,» dedi, «köyün içinde bir kilise var. Ona gideceğiz. Amma kilisenin sahibi kadın evdeyse para almadan bizi içeriye sokmaz. Kapı yaptırmış. İleri geri söz söylerse kadın, kusura bakmayın. Yaşlıdır.»

«Nerden sahibi olmuş kilisenin?»

«Evinin yakınında. Korumuş da kiliseyi. Bu yönlerde en az tahribata uğramış kilise bu kadının kilisesidir.»

Kilise köyün ucunda, bir damın bitişiğinde. Vardık kimsecikler yok. Hacı Ahmet kapıyı açtı. İçeri girdik. Resimler pek az bozulmuş. Yaşasın kadın. Renkler taze taze... İsa, Meryem Ana, evliya, peygamber resimleri ilk tazeliklerinde... Kilise taze bir mavilik içinde gene. Nakışlar bugün vurulmuş gibi. Bembeyaz.

Sıcaktı. Mustafa, Hacı Ahmet üçümüz yola düştük sıcakta.

Hacı Ahmet:

«Buraya gelmişken Balkanı görmeden olmaz. Azıcık zor ama. Esas kiliseler, peri bacalarının şahı orada.»

Sıcaktı. Beyaz toprak yalınlanıyordu. Otlar sararıp, kavrulmuştu. Kadının kilisesinin serinliğinden Balkan deresine indik. Balkan deresi bağlık bağçelik. Sular var. Hem de bol bol. Ama dere kurumuş.

«Bu sular ne suyu Hacı Ahmet?» diye sordum.

«Beyim,» dedi, «bu sular, birikme sulardır.»

«Nasıl birikme?»

«Durun size göstereyim.»

Sustu. Bir kilometre kadar yürüdük. Bir çeşmenin başına geldik. Bir de susamışız ki... Çünkü çok sıcak... Ter kulunçlarımızdan fışkırmış. Ağzı aşağı yatıp doya doya suyu çektik. Çeşme bir kayanın dibinde. Kaya yüksek, heybetli.

Hacı Ahmet:

«Bakın,» dedi, «şurda bir tünel var. Kayalığa oyulmuş. Bu tünel çok uzundur. İşte bu tünele kayadan su sızar. Tünel dolar. Bir delikten de çeşmeye bu birikmiş su akar. İçilir, bahçe sulanır.»

Tünele baktım, kayanın altına yağmur suyuyla değil de, damla damla kayadan sızarak, süzölmüş bir sarnıç. Bu sebepten suyu tatlı. İçimli. Balkan deresinde, böyle bir sürü sarnıç gördük. Biri bu sularla bağıni suluyordu. Onu da gördük.

Gittikçe dik kayalar başlıyor. Kayalar dikleştikçe dikleşti. Güvercinlikler sarplarda çoğaldıkça çoğaldı. En sonunda kendimizi apartımanlar arasında, koskocaman, pırıl pırıl bir şehirde bulduk. Perilerin esas memleketi burada olsa gerek.

Sıcaktı. Derede azıcık serinlemiştik. Kayaların arasından bir keçi yolu bulduk yukarlara tırmanmağa başladık. Bir on beş dakika yürüyünce Balkan dedikleri yere geldik. Beyaz, pembe peri bacalarının ormanı. Bacalar üstüste binmiş. Omuz omuza. Sonra her bir peri bacası bir minare boyu. Başlarında şapkaları yok. Düşmüş. Uzakta bir peri bacası görünüyor, yemyeşil... Az sonra baktım, peri bacası, ama aynı peri bacası, sarıya kesmiş. Periler göz açıp kapayıncaya kadar yeşili sarıya boyamışlar... Çok yukarılara tırmandık. Yine bir sürü kiliseler gördük. Gözleri oyulmuş resimler gördük. Toprak boyasından yapılmış. Sonra kabartma haçlar gördük. Bir kilisede bir hurma ağacı gördük ki, değme heykелci çıkaramaz böylesini... Adam bir kayaya varıyor, bu ıpıssız, insan ayağı değmemiş yerin içine bir kapıdan giriyor, birden karşısına canlanmış, gözleri oyulmuş resimler, nakışlar çıkıyor. Renkler oynaşıyor... Bu ıssızlıkta, birden resimleri görünce insan şaşırmıyor. Başka yerde, başka bir kayalıkta, başka insan ayağı değmemiş ıssızlıkta görse bu güzelim resimleri, renkleri, yapıları insan alimallah küçük dilini yutar.

Buraya, bu peri bacalarının büyüüne yakışıyor, insanın karşısına bu birdenbire, bu yoktan çıkan resimler, yapılar.

Çıkması nisbeten kolay oldu ama, buralardan, bu sarp yerlerden sıcakta inmesi de var. Uçurumlardan ineceğiz. Düşüp parçalanmak da var. Sıcakta, her saniye renk değiştiriyor koyak. Göremede anlattığım gibi... Renk dalgaları gelip gidiyor. Ama bu sıcakta, bütün renkler sıcaklığın içinde erimiş gibi. Elini daldırsan bir pembe, bir mavi, bir kurşuni, bir sarı eline bulacak gibi.

Çıpıldak tere battık ama, sürüne sürüne uçurumlardan indik. Perilerin boyadıkları resimler, oydukları yapılar bir düş sonrası gibi silindi gitti.

Dereye indik, bir söğüt gölgesine tatlı canımızı zor attık. Şimdi her birimizin kafasında bir düş dünyası uçuşuyor. Şimdi oturup her birimiz Balkan üstüne birer destan, birer efsane yaratabiliriz.

Efsane babında Ortahisardan yine eli boş dönmедim. Sak kalesinin efsanesini öğrenince yolunu buldum. Yeri, toprağı sorunca efsanesi de arkasından geliyor.

Hamus baba yaşlıydı. Sakalı uzundu. Seksenini geçkindi. Beli bükülmüş bir çınar ağacı gibiydi. Kaşları beyaz, püskül püskül, gözlerini örtüyordu. Ortahisarda işte bu Hamus babayı tanıdım. Gurbet görmüştü Hamus baba. Memiş Hocayı, bunlara benzer birçok insanı tanıdım. Peri bacalarının efsanesi dillerinden su gibi aktı. Ve ben öğrendim öğreneceğimi.

Kavak, Avcılar, Maçan, Üçhisar, Ortahisar, Ürgüp, Avanos, İncesu, Nevşehir, Hasandağı yöreleri. Peri bacaları bu büyük alanda... Peri efsaneleri bu bölgenin malı.

İyice bilmiyorlar. Avcılarda mı geçmiş Maçanda mı? Bir adam varmış. Köyün en çalışkan adamıymış. Ağzını açıp da bir tek laf ettiği görülmezmiş. Bir toplantıya da geldiği yokmuş. Her zaman işinde gücün-

deymiş. En verimli bağ, en yüce, en büyük güvercinlik, en verimli tarla onunmuş. Bağı her zaman gübrelili, toprağı un gibi, işlenmiş, temizlenmişmiş. Kış yaz bütün gün, gece gündüz toprağının içinde tek başına çalışırmış. Güçlü kuvvetliymiş. Her zaman terli, her zaman yüzü kızarmış habire bel beller, bağ budar, ekin biçer, güvercinlerini yemler, döğen sürer-miş. Buğdayında bir tek taş, bir tek toz, bir tek ayrı tohum bulunmazmış. İri taneli, parlak, kıpkırmızıymış buğdayı... Arıları varmış yılda iki üç oğul veren. Bu adam hiç bir zaman tarlada karısını, çoluğunu çocuğunu çalıştırmamış. Severmiş toprağı aşk ile, şevk ile severmiş. Köylüler şafaklayın tarlalarına giderlerken, her şafak onu bağının içinde, tarlasının içinde, güvercinliğinin kayasında doğan güne karşı dikilmiş bulurlarmış. Yetmişini bulmuş, seksenini, doksanını bulmuş, beli bükülmüş, ak kaşları gözlerini örtmüş. Yine her şafak vakti gençliğindeki gibi tarlasındaymış, yine gençliğindeki gibi en verimli, en temiz bağ onunmuş, en ballı armut, en güzel elma, en tatlı, aşılı kayısı onunmuş. Gençliğindeki gibi ilk ekinini o biçer, ilk döğenini o sürer, ilk tohumu ambarına o koyarmış. Eli ayağı tutmaz olmuş. Yine de aynı minval üzere isi devam etmiş... Bunun sebebi var... Dedik ya, insanların iyisi, hası, merhametlisi, yiğidi, dedikodusuzu, güzeliymiş. Elleri ellerin en güzeli, büyüğümüş. Nurluy-muş diyor görenler. Elleri ışıklıymış.

Eli ayağı işe varmadığı, yaşlandığı günlerden bir günmüş. Akşam yine çalışmış. Ama eskisi gibi değil. Elleri titriyerek, beli ağrıyarak yatmış. Her gün şafaktan önce uyanırmış ya, yine uyanmış. Ekin yola-cakmış. Şöyle bir doğrulayım da ekini yolayım demiş. Zorlatmış, Ellerini toprağa dayamış, kalkmağa uğraş-mış. Elleri bükülüvermiş. İhtiyarlamış, çökmüş, gövdesini kaldıramamış. Uğraşmış. Akşamın yorgunluğu

bedeninde zehir gibi çöreklenmiş kalmış. Bakmış ki fayda yok. Gözlerini dikili ekine dikmiş kalmış. Keder içinde. Ömründe ilk olarak candan ölümü istemiş. Tam bu arada, başını çevirince, Göreme yönünden bir takım insanların geldiğini görmüş. Adamların ardında bir parça aydınlık varmış. Onlar geldikçe aydınlık da geliyormuş. Gelmişler, tarlanın ortasında durmuşlar. Sonra eğilmişler, ekini yolmağa başlamışlar. Gün doğarken yolup bitirmişler. Yığıp harman etmişler. Günün ilk ışıkları Erciyeşin arkasından dökülürken, çekilip gitmişler. Kaybolmuşlar. Adam şaşkın, orada kalıp kalmış. Gün doğunca tarlada ki evine çekilmiş. Çıkmamış. İkinci şafak adamlar yine gelmişler, topladıklarını dövmüşler. Buğdayı ceç edip harmanın ortasına yığmışlar. Bizim ihtiyar bu sefer canlanmış. Köye gidip çuval getirmiş. Buğday yığınının yanına koymuş çuvalları. Üçüncü şafak gelip çuvalları doldurmuşlar. Gece de gelmişler köye, kapısının önüne kadar taşımışlar.

İhtiyar gencelmiş, çok yaşamış. Bağına bakmışlar güvercinlerini çoğaltmışlar, yılda üç oğul veren arısı beş oğul vermiş. Velhasıl gençliği nasıl geçmişse, yaşlılığı da öyle geçmiş. Köylüler ihtiyarın sırrını bir ara çakmışlar, işi ona sormuşlar, ağzını açmamış, açıp da bir tek laf etmemiş. Ölünceye kadar da sırrını kimseye söylememiş.

IŞIK ÜSTÜNE

Buralarda perilerin epeyce hünerleri var. Sırasıyla hünerlerini sayıp dökeceğim. Uzun zaman kalabilseydim bu periler diyarında daha çok güzel efsaneler derleyebilirdim. Bundan ötesi genç folklorcularımıza düşer. Gitsinler, bir toprak parçasından dolayı ne güzel efsaneler doğuyormuş görsünler, derlesinler. Gö-

reme efsaneleri diye bir kitap, çalışılmış, işlenmiş bir kitap çok faydalı olur.

Önce kaç peri taifesi var, onu görelim. Hocanın bana söylediği gibi yazıyorum:

- 1 — Leltahtil
- 2 — Kahtahtil
- 3 — Mehtahtil
- 4 — Fehtahtil
- 5 — Nehtahtil
- 6 — Lectahtil
- 7 — Lemukfencil.

Bu peri taifelerinin çoğu sünni, bir kısmı da gavur. Sünniler insanların, iyi insanların dostu. Yukarıda anlattığım çalışkan adama yaşlılığında yardım edenler sünni taifeden. Görünmezler. Dünyada en çok peri bu peri bacalarındaymış. Göremeyi, Maçanı, yurt tutmuşlar. İnsanlarla yakın ilgileri varmış.

Geceleri Göremeye gidilmez. Neden? Çünkü, Göremenin bir peri bekçisi var. Bir Pir-i ebedi. Gündüzleri ortadan kaybolur, elinde ışık, geceleri peri bacasından seğirtirmiş. Göremeye yaklaşanı da vurmuş. Orada barınan asker kaçaklarına musallat olmuş.

Yukarıda yazdığım yedi peri taifesi isminde de işler var. Her taife bir güne hükmediyor. Mesela Leltahtil taifesi pazar gününün hükümdarıdır. O gün Peri Padişahı Leltahtil taifesi arasından seçilir. Akşama kadar güne onlar hükmederler... Ondan sonra sırasıyla...

Bundan yıllar önceymiş. Gece karanlıkmiş. Bir rüzgar esiyormuş. Köylüler bağdan dönüyorlarmış. Bir tanesi arkasına dönmüş ki, ne görsün, bütün Balakanın, Göremenin, Maçanın, Uçhisarın üstü ışık için-

de, binlerce ışık. Işıklar gidip geliyor, uzayıp kısalıyorlar, koşuyorlarmış.

Köylülerin buldukları yer, Balkan deresinin üstündeki düzlükmüş. Dizlerinin bağı çözülmüş bu yıldız yıldız, bu ışık yağmurunu görünce, oturuvermişler oraya... Gökten bir tuhaf ışık yağıyormuş. Sonra sesler gelmeğe başlamış. Üç yüz bin, beş yüz bin peri bacasının her birinin üstünde oynayan bir top ışık... Donakalmışlar. Gözlerini almış ışık. Bir ara Balkandan yukarı binlerce ışığın kendilerine doğru çıkmağa başladığını görmüşler. Işık dört koldan geliyormuş üstlerine üstlerine... Önlerinden beş yüz kişilik bir ışık kalabalığı geçmiş... Bunlar, ellerinde ışıklar, renk renk giyinmiş, aynen ışık gibi giyinmiş küçücük adamlarmış. Büzülmüş, korkularından yere yapışmış köylülere bakmamışlar bile. Görmezlikten gelmişler. Arkadan daha büyük bir topluluk gelmiş. Elllerinde daha büyük ışıklar... Önlerinde çalgıcılar... Birer hava çalıyorlarmış ki, dayanılmaz... İnsanın hemen kalıp oynayası geliyormuş.

Bunlar, yere yapışmış köylülerin önüne gelince, biri demiş ki:

«Bakın, bakın burada insanoğulları var. Büyük düğünümüze, mademki padişahımızın oğlu evleniyor, insanoğullarını da davet edelim.»

Başka birisi:

«Ya içlerinde hoca varsa...»

Öteki:

«İçlerinde hoca olsaydı, şimdiye bize yapacağı kötülüğü, yapmıştı. Demek ki yok. Götürelim.»

Köylüleri ortalarına almışlar, götürmüşler. İkramda bulunmuşlar. Sarayın bir ucu burada, bir ucu Er-ciyeşin eteğindeymiş. Sabaha kadar bir cümbüştür gitmiş. Davullar çalmışlar, oyunlar oynamışlar. O

kadar ışık birikmiş ki saraya, güneş ışığından yüz defa, bin defa aydınlık olmuş ortalık. Peri kızı, yani gelin bir güneş ışığı ortasında çıkmış meydana... Gün ağarınca ortalıkta kalakalmışlar köylüler... Ne düğün, ne dernek kalmış ortada, silinivermiş.

Köylülerin dediklerine göre, insanoğlunun düğünlerine benzemiyormuş. Halleri insanoğlunun hallerine benzemiyormuş. Orada kerkes birbirini sayıyor, seviyormuş. Perilerin hepsi aynı biçimde güzel giyiniyorlarmış. İçlerinde, katili, hırsızı, hastası, sayrısı yokmuş. Büyüğü küçüğü, hükmedeni yokmuş. Padişahları bile, bütün periler gibi bir periymiş. Soyanı, soyguncusu yokmuş. Kulu, kul edeni, yokmuş. Bizim dünyamızdaki cümle kötülüklerden haberleri bile yokmuş. Yalan yokmuş, yalan... Aşkmış, sevgiymiş...

Bir gece periler bütün iyi huylarını, insanoğullarının önüne serivermişler. Bir bir göstermişler. Demek istemişler ki, ey insanoğulları siz de böyle olabilseniz. Harp yokmuş. Adını bile bilmiyorlarmış harbin. Silahın. Kurşunun. Kan nasıl akar bilmiyorlarmış.

Buradaki efsanelerin çoğu ışık üstüne. Burada perilere tutulanlar önce ışığa tutuluyorlar.

Tam onbeş yıldan beri ışık ardında koşan bir adam var. Adam uzun boylu. Ellilik var. Gelelim macerasına:

Tam bundan on beş yıl önce, bizimki tarladan dönüyormuş. Birden Göremenin üstünde bir ışık görmüş. Gece yarıyı geçiyormuş. Işık ona el etmiş... Bizimki de dönmüş ışığa doğru koşmağa başlamış. Varmış ışığın yanına ne görsün, ışık yerinde yok. Geri dönmüş, ne görsün, ışık geldiği yerde. Oraya koşmuş. Sabaha kadar ışık gitmiş, o gitmiş. Bir türlü ışığın yanına varamamış. Sabaha karşı yarı baygın, yorgun düşmüş bir peri bacasının yanına...

İşte o gün bugündür, tam on beş yıldır, her gece sabaha kadar ışığın ardından koşar dururmuş bizimkisi... Geceyarısı birden uyanır, dededen kalma kılıcı eline alır, «ışık, ışık,» diye fırlarınışı dışarı... «Sana yapacağımı bilirim ışık. Seni tutarım ışık... Tutarım da köyün kalesine asarım ışık...»

Bir gece ışık ardında koşarken, ışık fırlamış bir uçurunun başına çıkmış. Uçurum minare gibi. Dik, orada durup dururmuş. Bizimkisi de buna dayanamazmış. Uçuruma tırmanmağa başlamış. Dizleri, elleri kan içinde kalmış. Ama epey tırmanmış. Derken ayağı kayıp uçurumdan aşağı düşmüş. Kolu kırılmış. Bu arada ışık da gelmiş bir ağacın tepesine, karşısına konmuş. Ağaç aydınlık içinde kalmış. Bizimkisi kalkamazmış yerinden, kılıcını sallamış, «ah ışık, vah ışık, bir elime geçersen ışık...»

On beş yıldır dağ, taş, kaya, ova, bozkır, peri bacası demez ışık ardında... Işığın etmediği kalmamış adama... Daha koşuyor. Ölünceye kadar da koşacağı benziyor ışık ardında. Vakta ki, ışığı yakalayıp getirsin köyün kalesine taksın.

Bir saz şairi var o köylülerden. Adını yazmıyorum.

«Gencim. Sazım elimde. O köy senin, bu köy benim. O peri bacası senin, bu peri bacası benim. Gittiğim yerlerde saz çalıyorum. Dolanıyorum dağları, kırları. Her gittiğim yerde, arkamda bir ses. Bir ah çekme. Ses, seslerin tatlısı. Ah, ahların en yakını... Hayretler içindeyim. Bu ne ola ki? Kimseye söyleyemiyorum. Uykumda, düşümde, saz çalarken, çift sürerken, her nereye gitsem o ses... Bana noldu? Bu böyle iki yıl sürdü. Bir gün oturmuş, bir yaz günü, bir peri bacasının yanında saz çalıyorum. Kendimden geçmişim ki, sağıma döndüm. Ses:

«Ey İnsanoğlu,» dedi. «Sensiz edemiyeceğim. Senin için yanıyorum. Beni kabul et. Sırrımı kimseciklere ifşa etme de sana kavuşayım.»

Dilim dolaşarak:

«Etmem,» dedim.

Ses kayboldu. Bekledim. Ne gelen giden, ne de bir görünen oldu. Kalkıp kaçayım, dedim, kaçamadım. Gün battı. Gün batar batmaz başımı kaldırdım bir baktım ki, karşımda ayın on dördü gibi bir kız. Güzel mi güzel. Allah bir yaratmış. Bana bakıp durur. Uzun boylu. Saçları sırma gibi. Işıl ışıl.

Yanıma geldi oturdu. Aramızda bir sevdâ başladı. Yüreğime bir ateş düştü. Yandım kıza. Ben o peri bacasının yanına gittim. Peri bacasını kendime ev yaptım... Kızla evlendik. Çocuklarımız oldu. Biri kız biri erkek. Ben başka kadınla evlenemedim. Müsaa-de etmiyordu. «Sen insanoğlu, ben peri kızı,» diyordu. «Sevişenlere dağ dayanmaz.» Dediği doğrudu. Ben bir insanoğlunu sevseydim bu kadar sevemezdim.

Bir gün çift sürüyordum. Yorulmuştum. Bizim avrat dedi ki: «Ben süreyim çifti azıcık da.» «Sür.» dedim. Sabanı eline verdim, ben çekildim tarlanın bir köşesine. Tarla yol üstüydü. Birkaç tanıdık köylü geçiyordu yoldan. Bana selam verdiler, sonra da öküzlere baktılar. Ağızları bir karış açık kaldı. Şaşırdılar. Biri:

«Bak,» dedi bana. «Öküzler insansız çift sürüyorlar. Bu nasıl iş? Saban arkasında insan yokken nasıl öyle dimdik duruyor da, düşmüyor? Öküzler öyle nasıl hattı sapmadan gidiyorlar?»

Anladım işi ama, iş işten geçmişti. Adam varmış sabanın kulpuna yapışmıştı. Koştum vardım. Bizim avrat ortalarda yok. Bir daha da görünmedi.

SÜNGERCİLER

Yüzü kırış kırıştı. Koyu yeşil gözleri, bembeyaz püskül püskül kaşlarının altında, derinlerde kalmış, bir ışıldayıp bir kararıyordu. Gözlerindeki karaltı, gözlerindeki keder, en karanlık gecelerden daha koyuydu. Bu koyu karanlığın üstünden uzun bir zaman geçtikten sonra, bir kıvılcım gibi, bir ışık parıltısı hızla yanıp sönüyordu.

Belini yaşlı bir çama dayamıştı. Süt gibi beyaz sakalı titredi:

«Bak bana delikanlı,» dedi, «o kafirin lafını etme bana.»

Bu köy, Fesliyen yaylasındadır. Fesliyen yaylası Ege denizinde, Gökova körfezinin üstündedir. Gökova körfezi içerilere, toprağın karnına doğru keskin, ışıltılı mavi bir hançer gibi sokulur. Bodrumdan gün doğuya doğru yol alırken Fesliyen yaylası sola düşer. Sol yandaki dağlar, dağların yalçın kayaları kayaların arasında uzun ve yeşil yeşil gözüktür.

İbrahim Kaptanın oturduğu köy, yaylanın kuzeyinde, bir vadinin baş tarafındadır. On beş evliktir. Ve İbrahim Kaptan bu köyün yerlisi değildir. İşte ben sırf onu görmek, onunla konuşmak için sarp kayalardan, keçi yollarından aşarak buraya yaya geldim.

Buraları apayrı, yapayalnız, kendine göre bir dünyadır. Bu taşların arasında bir güncük kalan adam, aşağıda, uzaklarda başka bir dünyanın varlığını

unutur. Gün batısında dünyanın en güzel mavisiiyle çalkanan bir deniz mi var? Kimse hayal bile edemez. Ve deniz şu tepenin ötesindedir. O tarafın esen rüzgarında deniz kokusu, deniz nemi bile yoktur.

Israr edip:

«Kaptan,» dedim, «neden bıraktın denizi de geldin bu in cin yok yere?»

Kaptanın grek burnu bembeyaz kesildi:

«Bre etme o cenabetin sözünü.»

«Kaptan,» dedim, «ben eski süngercilerle konuşmaya geldim. Senin için en iyi sünger avcısıdır, ama bıraktı on yıldır ıssız bir kayada yaşıyor, diyorlar. Senin için türlü türlü şeyler söylediler.»

Kaptan oturduğu yerden kımıldamadan söyledi:

«Ben bilmem onları. Deniz yüzü görmüş değilim. Ben bu taşlı köyde doğdum. Bu taşlı köyde büyüdüm. Ben bilmem öyle laneti. Misafirsin hoş geldin. Etme lafını o cenabetin.»

Baktım ki Kaptanda iş yok. Yanından ayrıldım. Köyde köylülerle onun hakkında konuşuyorum. Kaptana, toprak adamları bir hoş bakıyorlar.

Beni, köye kadar Kaptanı görmeğe getiren sebep onun başından geçen maceradır. Bana şöyle anlatmışlardı:

İbrahim Kaptan adalardanmış. Anasından düştü düşeli de denizdeymiş. Yani denizde doğup, denizde büyümüş. Ve bana dediler ki, bütün Akdenizde İbrahim Kaptan gibi bir kaptan yoktur. İbrahim Kaptan denizin adını «deli kısrak» koymuş. Bütün Akdenizi, Akdenizin dibini taş taş, karış karış bilirmiş. Daha Türkiyede, Bodrumda, Marmariste, Bozcaburununda sünger bilinmezken, o adaların en namlı dalgıcı, en namlı kaptanıymış. Adalılar yirmi beş kulaçtan aşağı inemezken, o, elli kulaca bana mısın demezmiş.

İbrahim Kaptanın denizi ne kadar sevdiğine dair bir misal getirdiler. Bu, bir insanın bir tabiat parçasına aşkını en güzel söyler: İbrahim Kaptan evlendiğinde, vebali günahı söyliyenin boynuna, gerdeğe evde değil de, denizin ortasında, motörün içinde girmiş. Karısını, evlendikten bir ay sonra, ancak eve getirebilmiş. Ve kadın bir ay sonra evinin yüzünü görmüş. Bundan sonra da Kaptan bir aylık gelini evde bıraktığı gibi denize açılmış. Uzun sözün kısası, İbrahim Kaptan deniz, deniz İbrahim Kaptan demekmiş.

Deniz durgun ve güneş batıya doğru iniyor. Akdeniz tuzsu tuzsu kokuyor. Bir kayalıkta İbrahim Kaptanın arkadaşı dalgıçla konuşuyoruz. Denizlerin tek yaşlı dalgıcı. Dalgıç, elinin tersiyle kalın, düşük bıyıklarını sıvazladı. Deniz, küçük kayıkla oynuyordu.

«Git bul onu,» dedi. «İyi çocuktur. Denizi, yoktur onun kadar bilen.»

Sonra anlattı:

•Denizi onun kadar seven bir insana daha rastgelmedim. Nasıl oldu da ayrıldı denizden? Daha şaşarım. Denizden kaçan bir bunu bilirim, bir de Rodoslu Ali Kaptanı. Rodoslu Ali Kaptaninki başka hal... Bununki başka. Ali Kaptan bir gün bana geldi. Çok kızgındı. Yüzü de sapsarıydı. «Al,» dedi, «motörümü. İskelede bağlı.» Şaştım kaldım. Ne pazarlık etti, ne bir şey... İskeleye bile uğramadı. Bir daha da ömrü boyunca denize çıkmadı. Karada, toprakta çok çekti, ama bir daha denizin yüzüne bile bakmadı. Buna bizde deniz korkusu derler. Hastalık gibi bir şeydir. Bu hal çok insanlarda olur. İbrahim Kaptaninki başka, onunki yürekler acısı... Onun denize düşman olmağa hakkı var. Herkes şöyle böyle diyor ya, ben yerden göğe kadar hak veriyorum ona.»

«Yaş gelmiş altmışa, bir tek çocuğu olmuş Kaptanın. O da daha on yedisinde. Ama çocuk iyi bir dalgıç. Sünger mevsimi ava çıkmışlar. Bu, ilk uzun gidişi çocuğun. Fakat Kaptanı günler uzadıkça bir ke-derdir sarmış. Bir gündü, gördüm ufalmış, boyuna denize bakıyordu. Düşünüyordu, suratı bir karış. Kurban bayramıdır. Süngerciler toptan seferden dönecekler. Kaptan yollara bakıyor. Karısını elinden tutmuş. Seren boylu yavrusunu bekliyor. O günkü hali hiç gözümün önünden gitmez. Gelen motörlere baktı baktı, sonra deli gibi yerinden fırladı. Karisiyle elele tutuşmuşlardı. Bütün motörleri aradılar. Çocukları yoktu. Kaptanın ağzından çıt çıkmadı. Herkes bayram etti, bizim Kaptan... Çocukla süngere giden arkadaşları anlattılar: Denize bir girdi. miydi bir saat, iki saat çıkmak bilmiyormuş. En sonunda elli kulaçta vurulmuş. Çıkarmışlar, yarı ölü imiş. Kaptan buna inanmadı. Yıllarca karisiyle elele tutuşup, kıydan uzaklara, denizin ötesine baktı. İskeleye her motör gelişinde oğlunu sordu. Böyle yıllarca denize baktılar, baktılar. Bir gün baktık. Kaptan ve karısı ortalarda yok.»

Köyde köylüler anlatıyorlar: «Bir şafak vakti, iki ihtiyar elele tutuşmuşlar, önlerinde bir çobanla köye girdiler. Kaptana ne sorduksa hiç cevap vermedi. Yalnız bir aaah çekip: «Oğlumu deniz yedi.» diyordu.

Bir köylü:

«Deniz adamları yarı delidir. Onların emekleri kan emek. Onların hayatları ölümdür. Yüz metre denizin dibine gidiyorlar. Akıl mı bu? Ama geçim... Toprakları yok onların. Onların toprakları da denizdir.» diyordu.

Sonra İbrahim Kaptanı kastederek:

«Gördün mü akıllı adamı... Ömrünü deniz dibinde sünger peşinde geçirmiş, şimdi lafını bile ettir-

miyor denizin. On yıldır bu köyde yönünü deniz tarafına bile dönmedi. Denizi görmemek için kasabaya bile gitmedi.» dedi.

O gece köylülerle, hep Kaptan üstüne konuştuk. Kaptanın köyde derdi günü topraktan söz açmakmış.

«Allah size toprak gibi bir nimet vermiş, siz onu cennet edin,» diye öğütler veriyormuş.

Köyden ayrılırken Kaptana bir daha uğradım. Sırtını çama dayamış güneşleniyordu.

«Oğul,» dedi, «zahmet etmişsin, ben o lanetleme-yi unuttum bile. En iyisi toprak. Ayakların sağlam basar. Kalles değildir. Ne var, ne yoksa toprakta. Bütün denizcilere söyleyin, toprak gibi güzeli yok. Deniz gibi orospu, kalles değildir. En güzeli toprak.»

Akşamdan usul usul bir yağmur yağmıştı. Toprak kokusu, çam kokusuna karışıyordu.

«En rahatı, en tatlısı toprak.»

Kaptanın arkamdan söylediği söz bu oldu.

TOPRAKLA DENİZ

Aydın-Milas arası... Otobüste yanıma yaşlıca bir köylü düştü. Konuşmaya başladık. Tabii ilk olarak o sordu, ben söyledim. Söze, her Anadolulu gibi:

«Nerelisin, nereden gelip, nereye gidiyorsun?» sualiyle başladı.

Sünger avcılarına gittiğimi söyledim. Bana acıyarak baktı:

«Başka hiç bir iş bulamadın mı? Yazık değil mi gençliğine?» dedi.

Sözümü yanlış anladığını söyledim, süngercilere niçin gittiğimi anlattım.

«İyi yapıyorsun,» dedi. «Bunların çektikleri görülmeğe değer.»

«Ben,» dedim, «sünger avcılığı diye bir iş olduğunu İstanbulda duydum, meraklandım, kalktım geldim. Süngercilik hakkında hiç bir şey bilmiyorum. Bildiğim tek şey, metrelerce, denizin dibine daldıklarıdır.»

Köylü, çatlamış nasırlı elini denize doğru savurdu.

«Biz toprak adamlarıyız. Denizin yüzünü bile görmek istemeyiz. Bizler, köycek, şaşarız deniz adamlarına. Onların kazançları kan emek. Olmaz olsun öyle dirlik. Deniz adamları bir başka türlü, bir hoştur. Kazandıklarını tutmazlar. Verirler içkiye, verirler içkiye... Ben, onların içinde bir tek akıllı adam görmedim. Hepsi kaçık, hepsi deli.»

Arkamızdaki sırada ince, kavrulmuş kara yüzülü kupkuru bir adam var. Her hali bizi ilgiyle dinlediğini gösteriyor.

Ve köylü anlatmağa devam etti:

«Bunları yaptıkları delilikleri tımarhanedekiler, beş yaşındaki çocuklar bile yapmaz. Bunlarda hiç akıl olsa yüz metre denizin dibine, karanlık suya, kötü bir lastik boruya güvenip girerler mi? Daha ne delilikleri var bunların bir söylesem!»

«Peki, bu adamlar, bu işi sırf keyif için mi yaparlar? Geçim falan?»

«Keyif için yapıyorlar ya, ne sandınız? Toprak bizi nasıl geçindiriyor?»

«Keyif için ölüme ha?»

«Cümlesi denize sevda bağlamıştır. Atadan, dededen kalma bir laf vardır: «Denize değen iflah olmaz bir daha» derler. Ölünceye kadar gider bu aşk... Akıl, sır ermez. Dalarlar denize, çıkarlar içerler... İşleri, güçleri bu, dalarlar, içerler... Bakın efendi oğlum, bu adamları kurtarmak insanlık vazifesidir. Bir çare düşündüm, hükümet bunu nazarı dikkate alma-

lıdır. Yani bütün süngercileri Bodrumdan, Marmaristen, Bozburundan toplayıp Orta Anadolu'ya sürmeli, onlara orada toprak vermelidir. Denize dönmeleri için bir de kanun çıkarmalıdır. Yasak etmeli onlara denizi. Çünkü efendim, onlar kaçarlar denize. Yoksa buradaki insan nesli mahvolacak. Deniz yiyecek onları. Bakın size bir şey daha söyleyim, söyleyim de ibreti alem için yazın: Bu deliler çocukları üç yaşına gelince kollarından tuttukları gibi yallah denize savururlar. Çocukların hepsi balık gibi. Böyle çocuktan vatana, millete hayır gelir mi hiç?»

«Herkesin şu yeryüzünde bir türlü işi var. Sen topraktan, öteki denizden.»

Köylü kızdı:

«Evlat,» dedi, «onları iş değil, oyun. Kocaman çocukların oyunu! Altı ay denizde çoluğundan çocuğundan uzak kal... Sonra çoğunun kazandıkları para... bir hiç... Açlıktan ölürlər. Yani efendim nefesleri kokar. Çoluk çocukları cırılçıplaktır. Çoğu da denizde ölür. Karıları altı ay, onlar seferden dönünceye kadar denize bakıp beklerler. Elleri de boş dönerler, dönebilenler. Çünkü hepsini içmişlerdir. Başka çare yok. Bunların topunu Orta Anadolu'ya sürmeli. Bunlar, denizde ölürlər, yine ayrılmazlar. İlle hükümet zoru.»

Arkadaki kuru adam yutkunuyor. Bir şeyler söyleyecek oluyor, söyleyemiyor. Daha doğrusu fırsat bulamıyor. Yaşlı köylü baktı ki kendisini yalnız ben değil, bütün otobüs dinliyor, bütün otobüse hitaba başladı. Deniz adamlarına çok kızgın.

«Bunlardan bir kaptan Mehmet Ali vardı. Bir yıl çok sünger çıkarmış. Denizden de usanmış. Bıraktı denizi; geldi bizim köyden toprak aldı. Bahçe yaptı, bağ yaptı. Hepimiz sevindik. Kaptan bu yaşında bile bir çalışıyordu ki bir görsen, maşallah derdin. Çocuk-

lara, bebelere analar nasıl bakar, öyle bakıyordu ağaçlara. Bir yıl, iki yıl... Kaptan, delikanlılar gibi çalıştı. Bir şevk vardı Kaptanda... Hepimiz imreniyorduk. Bir de kuvvetlenmiş, gençleşmişti ki sorma. Ona: «Kaptan, işte toprak böyledir. Adamı gençleştirir.» diyorduk. «Doğrudur. Hakkınız var.» diyordu.

«Yalnız son yıllarda Kaptanın karısını bir telaş aldı. Gelip bana yalvarıyordu. Bana gelmesine sebep de, kızımı Kaptanın oğluna vermiştim. Ne bilirsin böyle yapacağını... Kadın «Kaptan tekneyi satmadı. Gecele ri hep tekneyi, denizi sayıklıyor. Başımıza bir iş açacak. Bir gece biri şu tekneyi yaksın. Kıyıda yarı çürümüş duruyor.» dedi. Aldırmadık. İnanmadık. Karının hakkı varmış. O tekne orada durdukça onun içindeki kurt da büyüdü. Gün günü zayıflamağa, bahçeye, tarlaya bakmamağa başladı. Bir gün baktık ki seninki tekneyi onartıyor. Sonra, boyuna önüne gelene küfretmeğe başladı. Evde kimseye rahat vermiyordu. Bir gün her şeyi satıverdi, gitti denize... Denizde öldü. İşte böyle deli bunlar. Mezarı bile yok... Balıklara yem oldu. Çoluk çocuğu, torunları, yani benim torunlarım sersefil şimdi. Toprakta kalsaydı ne iyi olurdu. Duramadı. Deniz çekti onu. İşte böyle hergele bunlar. Deniz oyununa kurban gitti.»

Köylü susunça, arkadaki kara kuru adam daha fazla dayanamıyarak söze karıştı. Köylünün gevezeliği onu iyice doldurmuştu. Bıraksak iyi bir kavga edeceklerdi.

«Bana bak amca,» dedi, «ben dalgıcım. Hiç bir zaman oyun oynamadım. Keyfimden denize girmedim. Ekmek için. Başka iş bulamadım da ondan... Yalan söylüyorsun, keyif için ölüme gidilmez. Deniz çekti de, durmadı da toprakta... Palavra... Bir karış toprağım yok benim. Bin lira verseler, bir metre dalmam yoksa... Ama çaresizlik.»

Yaşlı köylü söve söve Karova bucağında indi. Biz de dalgıçla ahbap olduk. Bir geceyarısı Bodruma girdik. Bana bundan yirmi yıl önce dalgıçlığa nasıl bir korkuyla başladığını anlattı. O da köylüye sövdü.

DENİZ ÇEKER

Gecenin hayli ilerlemiş bir saatinde Bodruma geldik. Bodrumun bembeyaz evleri üstüne ayışığı dökülüyordu ve evlerin aksi denize vuruyordu. Bodrum bir deniz kasabasıdır. Türkiyedeki hiç bir deniz kasabasına da benzemiyor. Bambaşka bir özelliği var. Ayışığı altında bir masal şehri gibi. Nefes almıyor. Durgun, bir göl kadar durgun denizin üstünden gümüş parıltılar kayıyor. Denizin üstünde yer yer bir top ışık uçuşup duruyor.

Bodrumda otel yok. Otobüste köylü ile çatışan dalgıç Ahmet bizi pansiyon gibi bir eve götürdü.

Sabahleyin bol bir güneşle gözümü açtım. Kış ortasında yaz! Bu Bodruma has bir özelliktir. Kasaba deniz, kasaba acı acı tuz kokuyordu. Tuzun genzimi yaktığını duydum.

Gece kaldığımız evde kapılar kilitsiz, pencereler açıktı. Evde de kimsecikler yoktu. Sabahleyin de kapılar ardına kadar açık kaldı, biz dışarı çıktık. Oda da eşyalarımız var, çalmazlar mı? Bende merak ve korku. Sordum:

«Bu kasabada hırsızlık olmaz. Yıllardan beri de bir tek cinayet olmadı.» dediler.

Bodrumun insanları pek öyle uysal görünmüyorlar. Gürültüyle konuşan, alıngan, kavgacı, içen insanlar. Bodrum bambaşka bir yer, bir toprak. İnsan burada denizden çıkmış balığa dönüyor. Bir bağıra, bağıra, lafı karıştıra karıştıra konuşuyorlar ki. Ancak

iki üç gün sonra konuşmalarından bir şeyler anlayabildim.

Bodrum başka yerdir, dedim. Türkiyede ekmeğini denizden çıkaran iki üç yerden biri, birincisidir: Marmaris, Bozburun, Bodrum. Buradaki insanların çoğu toprakla ilgisini kesmiştir. Deniz, toprağa hiç bir suretle insan vermiyor. Aksine alıyor. Topraktan koparıyor. Dalgıçlar arasında Konyalılar, Erzurumlular bile var. Yakın köylüler de dalgıçlık ediyorlar.

Dalgıç Ahmet de köylü. Babası da dalgıçmış. Bir akşam yanıma oturdu da, başından geçenleri bir bir anlattı. Konuşmasından öyle hissettim ki, bu Ahmedin yarısı toprakta, yarısı denizdedir.

«Aklıma şöyle geliyor: Üç aydır babam denizdeydi. Bir mektup almıştı anam çok uzaklardan. Babam iki aya kadar geleceklerini yazıyordu. Mektubu küçük bir limandan postaya atmıştı. Mektup sevinçliydi. Çok sünger çıkarmıştı babam. Mektuptan bir hafta sonra, babamı yarı ölü getirdiler. Vurgun yemiş. Bir tarafının eli ayağı hiç tutmuyordu. Babam vurgunu kırk beş kulaçta yemiş. Bir ay yatakta yattı. Sonra da öldü. Ölürken de anama vasiyeti şu oldu: «Oğlumu dalgıç yapma!» Ben anamla bir başıma kaldım. Tarlamız yok. Takımımız yok. Sersefil. İş yok, güç yok. Vasiyet masiyet para etmedi açlığa. Bir gün anama dedim ki: «Dalgıç olacağım. Başka çare yok. Alnıma yazılan gelir.» Ama denizden ödüm pathyorduk. Bir korku vardı içimde tarifsiz. Denizi, dalgıçları görünce hep babamın yataktaki hali geliyordu gözümün önüne. Ne gelirdi elden! Anam deniz lafı edilince deli oluyordu. Ben hem korkuyor, hem de denize çıkmak için anama yalvarıyordum. Anamın hali kötüydü. Çökmüştü. Köy... Allahın belası kıraç tarla. Ekin vermez. Ekin verse bile benim tarlam yok. En sonunda ver elini deniz dedim.

«Babamın arkadaşı, kaptana gittim, söyledim. Bu yıl süngere çıkacağım, dedim, avans ver! Avansı aldım. Sefer zamanı geldi, biz, denize açıldık. Hatırlıyorum: Yağmurlu bir gündü. Denizin üstüne usuldan usuldan yağmur iniyordu. Bana, formayı nasıl giyeceğimi, başlığı nasıl takacağımı havayı nasıl alıp vereceğimi günlerdir usta dalgıçlar tarif edip duruyorlardı. Dalgıç elbisesini giydirdiler. Ben tirtir titriyordum. Bir insan kaplanın ağzına, ateşin içine atılırken, yani bile bile ölüme giderken nasıl korkar, ben de öyle korkuyordum. İşte korkudan elim, ayağım tutmuyordu. Ya bir daha denizin dibinden geri çıkmazsam. O otobüsteki herif, serseri ne diyordu? Deniz çekermiş adamı... Yalan! Ne deniz çeker, ne bir şey. Ekmek çeker, ekmek... Tuttular atıverdiler beni... Kendimi, her şeyi unutmuştum. Bir türlü dibe gidemiyorum. Denizin yüzünde kalakaldım. Ne aşağı, ne yukarı. Korkumdan elimi bile kımıldatamıyorum. Bir zaman denizin yüzünde bir balık leşi gibi kaldıktan sonra çektiler. Arkadaşlar gülüyorlardı. Ben bitmiştim. Kendi kendime acımdan ölsem de denize girmem dedim. Borcum vardı kaptana. Ne yapmalıydım? Deniz yüzünde kaldığımdan bir hafta sonra, dalgıçları seyrede ede birazcık ısındım denize... Ve girdim. Nasıl oldu, ne yaptım, ben de bilmiyorum. Kendimi denizin dibinde buldum. Bir ay kadar sonra alıştım.

Yıllık dalgıcım, her denize girişimde o ilk korkuya benzer bir korkuyu, yüreğimde bir sızıyı daima duydum. Her yıl seferden dönüşümde dalgıçlıktan ayrılmağa karar verirdim, bir türlü ayrılamam. Başka iş yok. İki kere vurgun yedim. Bu iki kere ölüm demektir. Evlendim, iki oğlum var. Onlar hiç bir zaman dalgıç olmayacaklar.»

Ahmedin kuru yüzü terlemiş, hatları sertleşmiş, bıçak gibi olmuştu. Bir şey ifşa eder gibi eğilip kuşağına:

BU DİYAR BAŞTAN BAŞA

«Bey,» dedi, «şu lanet denizin bir de tiryakiliği var. Denizin dibini bir görsen. Orası da kendine göre bir dünya... Bilen bilir. Tadına varan bilir. Güzel bir dünya. Hani insan bazan özlemiyor da değil!»

«Yani,» dedim, «otobüsteki köylü boşa söylememiş.»

«Ama ekmek, başta geliyor. Öteki sonradan...» dedi.

«Bu kadar güzel mi? Karanlık değil mi?»

«Yüzünden aydınlıktır. Bir gün denizin dibini anlatırım sana.»

Sonra gözleri yaşararak ilave etti:

«Birkaç dönümlük bir tarla alacak param olsa. Mandalina dikedim bahçeye... İhtiyarlığımda medar olurdu. Yüzüne bile bakmazdım denizin.»

Birdenbire söylediğine pişman gibi oldu:

«Yok,» dedi, «canım çektiği zaman daldardım denize.»

Dalgıç Ahmedin gözlerinde, ışıklı bir toprak parçasına hasretin kederi vardı.

SU ALTINDA YÜRÜMEK

«Hazır, bozulmamış makine var. Mevsim geçmekle beraber av yapabiliriz. Kokaçi Hüseyin de Gökova taraflarında çalışıyor.»

Güneyin en güneşli günlerinden birindeydi. Aralık ayıydı ama, insan terliyordu. Deniz durgundu. Denizde en küçük bir kırıışık bile yoktu. Gökyüzü de apaçık, bulutsuz, pırıl pırıldı. Akdenizin ta ötesinden güneyinden süt beyaz bir top bulut, denizden çıkarılmışcasına yükseliyordu.

Cevri Kaptan:

«Hem kangava, hem dalgıçlı motör, hem de aynayla av yapabileceğiz.»

Bodrum iskelesinden dalgıçlar, Cevri Kaptan, Bodrumlu arkadaş Hüseyin Nayırla bir motöre binip açıldık. Öyle güneş var ki çok derin olmayan yerlerdeki deniz dibi ayan beyan gözükiyordu. Deniz dibi yeşildi. Tek tük de balıklar geçiyordu.

Cevri Kaptan önce kangavayla avlanmamızı teklif etti. Kangava, ağla sünger avlamağa diyorlar. Büyük bir motor vardı. Bu motörde büyük ve kalın bir dingile takılmış karşılıklı bir tekerlek... Tekerleklerin arasına, dingil boyunca sağlam bir ağ gerilmiştir. Bu dingil, denizin dibine indiriliyor.

Gözüm denizin dibinde, altta dönen tekerlek... Motor üç dört mil üstüne yol alıyor. Bazen, derin yerlerde ne tekerlek, ne ağ gözükiyor. Kıyıda birkaç sefer, birer, ikişer mil gidip döndük. Bir saat sonra ağ, denizden çıkarıldı. Ağ, deniz kabukları, yosunlar, türlü deniz bitkileriyle dolmuştu. Hepimiz her yerden ağa sarıldık. İçinde sünger arıyoruz. Dalgıç Hüseyin bağırdı:

«İki tane kocaman sünger!»

Ve iki tane kurşuni, salyalı yuvarlağı sevinçle motöre fırlattı.

«Bunun ikisi yarım kilo gelir. Gündelik, motorün masrafı çıktı demektir.»

Bu ik kocaman, salyalı yuvarlağın süngere benzer yeri yok. İnsan elini sürmeğe korkuyor. Cıvık, yapış yapış, pis bir şey.

«Şimdi bu götürülür eve... Dövülür... Üzerindeki pislik gider... O ince bir zardır zaten... Bildiğin sünger çıkar meydana... Kolaydır...»

Kangavayı bırakıp makineli, yani dalgıçlı motöre geçtim. Epeyce heyecanlıyım. Çontan beri arkadaşlık ettiğim ve kendisinden denizin altına dair bir sürü olaylar duyduğum sıcakkanlı, kara yağız dalgıç Hüseyin girecek denizin altına. Elbisesini, hiç bir şeyini

çıkarmadan, forma dedikleri dalgıç elbisesini giyiverdi. Sonra motörün arka tarafına oturdu. Yüzü dalgındı. Düşünceli haliyle denizin ötelere bakıyordu. Bir zaman oturduğu yerde kalakaldı; her ne hal ise... Ben Hüseyini hiç böyle görmemiştim. Sonra Cevri Kaptan getirip başlığı Hüseyinin başına geçirdi. Başlık mihvare benziyor. Önünde de dört tane cam penceresi var.

Hava makinesi işlemeğe ve dalgıca hava vermeğe başladı. Forma yavaş yavaş şişiyor. Dalgıç, denize yavaşça indi. Şimdi bir kurbağa ölüsü gibi denizin yüzüne serilmiş duruyor. Bu pek az sürdü. Usul usul batıyor. Fotoğrafçı arkadaş fotoğrafını almak için dalgıcın deniz yüzünde biraz beklemesini istiyor.

«Fazla bekliyemez.» diyorlar.

«Neden?» diyorum.

«Bekliyemez. Çünkü hava alıp veremez. Tazyik yok.» diye cevap veriyorlar.

Ve dalgıç usul usul, sanki gittikçe su alan yün dolu bir çuvaldır. İşte öyle iniyor. Bir zaman sonra da gözden kayboluyor. Benim merakım denizde artık. Denizin dibinde dalgıcı görmeğe can atıyorum ama, dalgıç yok ortalarda. Kılavuz:

«Bak orada su kabarcıkları var ya, tam onun civarındadır. Çünkü denizin altında hava değiştiren dalgıç ilerler gider, ondan sonradır ki su kabarcıkları denizin yüzüne çıkmağa başlar. Tabiidir ki, ilerliyen dalgıç, kabarcıkların altında bulunamaz.»

«Şimdi orada yürüyor mu? Kolay mı yürüyüşü? Kaç kulaçtır şimdi?»

Kılavuz cevap veriyor: .

«Şimdi 18 kulaçtır. Yürüyor. Ama deniz altında yürümek yer üstündeki yürümeğe benzemez. Şimdi bir ayna olsa sana gösterirdim. Seker gibi yürür. Dik de yürüyemez. Öne doğru biraz eğilmesi gerektir.

Eğilmek zorundadır. Aynayla yürüyüşünü bir görsen.. Bir insan getirin gözönüne... O adam uykudadır ve uykulu uykulu havada yürüyor... adımlarını boşluğa atıyor. Öyle yürür.»

Sonraları ben de aynayla baktım dalgıca... Dediği doğrudu. Denizin dibinde dalgıç uykulu uykulu yürüyordu. Çok yavaş... Arada bir boşlukta asılmış gibi duruyor, sonra kımıldıyordu. Sonra, sünger koparırken gördüm bir dalgıcı, süngerle çarpışması görülecek şeydi. Yumulmuştu süngerin üstüne, etrafında dönüyordu. Kopardım sanıyor, kalkıyor, sünger elinden kayıyordu.

Kılavuz:

«Ama adam, denizin dibindeyken, böyle yürüdüğünü bilmez. Söylesen de, aynayla bakmayıncaya kadar inanmaz.» dedi.

Kılavuz, kılavuz diyorum. Nenin nesi olduğunu söylemedim. Kılavuz şudur: Dalgıç denize girerken hava veren hortumdan başka dalgıca bağlı bir de ip vardır. İşte bu ip kılavuzun elindedir. Kılavuz kaç kulaçta, dalgıcın kaç dakika kalacağını bilir. Bu biraz da dalgıcın bünyesine bağlıdır. Bir de yorgun olup olmamasının rolü vardır. Mesela bir dalgıç kırk beş kulaçta 5 dakika kalabilir. Öbürü on dakika... Beş olunca kılavuz hemen dalgıcı çeker. Eğer çekmezse dalgıç vurgun yer, ya felç olur, yahut da hemen ölür. Mesela yirmi beş otuz kulaçta yorgun olmıyan bir dalgıç bir saat kalabilir, eğer bunun gözünü hırs bürür de fazla kalırsa vurgunu yer. Kılavuz vaktini geçirmeden dalgıcı çeker. Bir de aşağıda dalgıç herhangi bir tehlikeye maruz kalırsa, kılavuza işaret verir, kılavuz onu çeker. Sünger işinde en büyük iş kılavuza düşer. Dalgıçların hayatı onlara bağlı gibi bir şeydir. Onun için kılavuzları eski dalgıçlardan yaparlar. Bir dalgıç elli yaşını geçtikten sonra dalgıçlık yapamaz.

Kılavuz bir heykel gibi sakin bekliyordu. Bütün dikkati elinde.

Bir saat mi, iki saat mi geçti, Hüseyin artık meydanlarda yok. Motör ilerliyor ve kabarcıklar yer değiştiriyor. Artık Hüseyini unutmuş gibiyim. Sanki denizin altında bir adam yok. Biz deniz gezintisine çıkmışız sanki.

Kılavuza:

«Peki, bir saattir denizin altında. Hani fazla kalamazdı ya?»

«Şimdi on sekiz kulaçta. On sekiz kulaçta bir dalış akşama kadar da kalabilir. Tazyik azdır...»

İçimde tuhaf bir his... Bir adam su altında bu kadar kalamaz. Yani bu adamdan umudumu kesmiş gibiyim... Bunu kendime de söyleyemiyorum.

Birden, bir seviniyorum ki... Hüseyin denizin yüzünde, motöre tırmanıyor. Gözlerime inanamıyorum. Motörde, Hüseyinin başından vidalı başlığı çevire çevire söküyorlar. Hüseyin hiç bir şey yapmamış gibi... Yalnız yüzü biraz solgun ve terli... Sonra formanın içinden kupkuru çıkıyor. Elindeki sepetin içi sünger dolu...

Bunları bırakıp aynacılara gidiyorum. Aynacıların da işi bir başka türlü.

GEMİLER

Çok erken uyandık. Akdenizin uçsuz bucaksızlığını güneş doldurmuştu. Bodrumun tepeden tırnağa beyaz evleri ışık içinde kalmıştı. Kıyı boyunca yürüyorum. Kıyı boyunca küçücük evler var, kahveler var. Çardaklı bir süngerci kahvesine girdim. Daha kimsecikler gelmemiş.

Kahveci:

«Biraz sonra,» diyor, «burada kimi ararsanız bulursunuz.»

Gerçekten az sonra, süngerciler birer birer sökülüyorlar. Hemen hepsi uzun boylu ve düşük bıyıklı. Renkleri sarısına çalıyor. Ama hepsinin tenini güneş yakıp kavurmuş. Bu sebepten buranın ne esmeri esmer, ne de sarışını sarışın. Hepsi güneş rengine.

Cevri Kaptan, beni önce Taşçı Hasan Kaptanla tanıştırdı. Dakikasında ahabap olduk. Öyle yakınız ki birbirimize, sanki çocukluğumuz bir mahallede geçti. Açık deniz insanların yürekleri de deniz gibi açık... Bu Taşçı Hasan çok hoş bir adam. Söylediklerine bakılırsa, bütün Akdeniz kıyılarını taş taş, dalga dalga biliyor. Tam otuz yıllık süngerci.

Kaptan benimle tanışır tanışmaz veryansın etti:

«Süngercilerin halini sorma. İşleri iş değil. Süngercilik külfetli bir meslektir. Ben yirmi beş yıldır süngerciyim. Bir gün bile rahat yüzü görmedim. Bak, sana bu işi olduğu gibi anlatayım. Bütün teçhizatı hazırlayıp süngere çıkmak için çok paraya ihtiyaç vardır. Ben bu parayı hiç bir zaman bulamadım.»

Hasan Kaptan, iri yarı, kırmızı yanık yüzlü, gürültüyle konuşan bir adam. Otuz yıldır denizciymiş.

«Bir yıl sünger satılmadı mıydı hapı yuttuk. Sefer çıkamak için yaptığımız borç yığılır kalır. İkinci yıl da satılmadı mıydı öldük demektir. Buyurun cenaze namazına... Artık limanda motörler çürür... Dalgıçlar perişandır. Kaptanlar perişan... Denizin yüzü gülmez. Sünger işi zor iştir. Çekilmez iştir. Lakin yok başka geçim. Yok toprak. Bahçe yok. Söyleyin başka ne iş görelim?»

En sonunda Hasan Kaptan öyle kızdı, öyle çok bağırmağa başladı ki, sözlerini anlıyamaz oldum. Fakat ondan sonra önüne gelen süngerci bana dert anlatmağa başladı.

Zor olan, yüzde elli sakatlık, ölüm getiren bu mesleğin adamlarına hiç bir yerden, hiç bir suretle yardım yapılmıyor. Yıllar yılı hükümet dönüp de: «Şurada da süngercilik diye bir şey var. Bu da nedir acaba? Bu işin memlekete ne gibi faydası, zararı var. Bu işi yapan insanların halleri, geçimleri ne alemde?» dememiş. Bu konuya gelince, o yumuşak ruhlu deniz adamları bağırp çağırmağa başlıyorlar:

«Bize bakan yok. Bütün servetimizi, evimizi, bar-kımızı ipotek yapıp, canımızı dişimize takıp giriyo-ruz denizin dibine, çıkarıyoruz süngeri, alıcı yok. Beklesin ambarda yıllarca. En sonunda bir alıcı çı-kıyor o da rakipsiz. Kalimnos adasından bir Yunanlı geliyor, istediği fiata alıp gidiyor. Bizim sattığımız süngerler en iyi kaliteli süngerlerdir. Yunanlılarda böyle bir kaliteli süngerler bulunmaz. Sebebi de: En iyi kaliteli süngerler, çok derinlerden çıkar. Yunanlı-lar hiç bir zaman yirmi beş kulaçtan aşağı inmezler. Bizimkiler kırk beş, elli kulaça bana mısın demiyor-lar. Bizim süngerleri alan Yunanlılar, Yunan süngeri markasını yapıştırıp sürüyorlar Amerika, Avrupa piya-sasına...

Kendi ıskarta süngerlerine de Türk süngeri eti-ketini yapıştırıyorlar. Süngerlerimiz çok ucuz fiata gittiği gibi, şöhreti de berbat edilip, istikbali öldürü-lüyor. Mesela bu yıl bizim en pahalı sünger sattığı-mız yıldır. Kilosunu otuz liraya sattık. Yunanlılarsa, kalite bakımından bizimkilerden çok ağaşı olan sün-gerlerini yüz on liraya sattılar.»

Tek kurtuluş yolunu bir «Süngercilik Kooperati-fi»nde buluyorlar. Kooperatifin tüzüğünü, her şeyini hazırlamışlar, hükümetin kendilerine el uzatmasını bekliyorlar. Kooperatif her eksiklerini tamamlayacak. Süngerciler buna o kadar inanmışlar ki, insan şaşıyor.

Süngerciliğin gelişmesi için bir laf açılrsa hemen kooperatifi yapıyorlar. Varsa da kooperatif, yoksa da kooperatif... Bana öyle geldi. Kooperatifden başka çareleri yok. Benim de bütün umudum kooperatife bağlı. Ben de onlar gibi, süngerciliğin gelişmesi den-di mi yapıştıracağım kooperatifi. Hakikaten bu iş acaba neden böyle başıboş bırakılmış? Yıllar önce bir kooperatif kurulamaz mıydı buraya? Bu süngercilik işi hiç bir işe benzemez. Düpedüz denizin dibinden döviz çıkarmak demektir. Bu işe yardım edilse, bütün Ege kıyıları süngercilik yapar. Milyonlar girer memleket. Bütün Ege kıyılarının süngerciliğinden vazgeçtik. Hiç olmazsa şimdi süngercilik yapan iki kasaba ilerler, şimdikin, en az on misli döviz getirir.

Okuduğunuz yazı serisi boyunca, bu deniz altı insanların sefaletlerini, acılarını, bir lokma ekmek uğruna canlarını düşünmeden verişlerini göreceğiz ve hükümetin bunlarla niçin ilgilenmediğine şaşıp kalacağız. Süngerciler artık denizden ayrılıp başka iş yapamazlar. Hayat şartları ne olursa olsun, çekeceklerdir. Bu iddia, boş bir iddia değildir. Süngercilerin hemen hepsinin tarlası, bağı, bahçesi yoktur. Yani süngercilikten başka yapacak işleri yoktur. Bundan dolayı, tezelden gereken yardım yapıp bu meslek bir hale yola girmelidir.

Süngercilerin haklı bir istekleri daha var. Marşal planından yardım istiyorlar. Ne kadar müracaat etmişlerse, bir sonuç alamamışlar. Dert yanıp duruyorlar. Bunları Marşal yardımından faydalandırmayanlar çok haksızlık ediyorlar. Yunanistanda Marşal yardımından en çok yardım görenler balıkçılar ve süngerciler olmuş.

Bodrumun gün batısını gösterdiler. Orada bir sürü kıyıya çekilmiş tekne gördüm.

BU DİYAR BAŞTAN BAŞA

«Orası gemi mezarlığıdır. Yıllar yılı, yemez içmez, bir tekne satın alırız, bir kötü yıl gelir, tekne düşer oraya. Bir daha da çıkmaz. Çürür gider.»

Gemi mezarlığını Taşçı Hasan Kaptanla dolaşıyoruz. Beş tonluk, on tonluk tekneler kumsalın üstünde uyukluyorlar. Beş yıldır, on yıldır buraya düşüp de çıkamamışlar var aralarında... Yan yatıp, çürümeğe yüz tutmuşlar. Bazısının boyası dökülüp kel olmuş.

Taşçı Hasan, ölmüş gemilerin maceralarını, buraya düşüş sebeplerini teker teker anlattı. İçinde göz yaşırtacak kadar acıları var.

Hasan sözünü şöyle bağladı:

«Uzun sözün kısası, hepsi yokluktan. Bunlara biraz yardım yapılsa, motör verilse, bir ay içinde bu tersane mezar olmaktan kurtulur.»

BALIK KUSTU

Kayık maviye boyanmıştı. İçinde üç kişiydiler. Elllerinde üstüvane şeklinde bir cisim vardı. Bu deniz aynasıydı.

Kayıkçı:

«Karınca kaderince...» dedi. «Biz üç kişi akşama kadar çalışırız, ne bulursak bin bereket. Ne masrafı var, ne bir şey...»

Aynayı denizin dibine tutuyorlar... Denizin dibi onlar için apaydınlık oluyor. Yosunlar var. Süngerleri yosun kaplamış. Ne çeşit yosunun altında sünger vardır, onu bilmek için çok usta olmak gerekir. Onun en iyi, dediklerine göre, burada Baluko bilirmiş. Bu işi hiç olmazsa biraz bilmiyen aynacılık yapamaz. Baluko, denizin dibine, geniş bir yosun tarlasına baksın, altında kaç tane sünger, ne kadar ahtapot yuvası var teker teker eliyle koymuş gibi bulurmuş.

Aynayla denizin dibinde sünger tesbit edildi miydi, dalgıç dalar, alır getirir. Bu dalgıç, öteki süngerciler gibi dalgıç elbisesi giymez. Çıplak dalar. Bütün kârı da buradadır. Çıplak bir dalgıcın otuz kulaca kadar dalabildiğini bana söylediler. Bu ne derece doğru, onun orasını bilmem. Otuz kulaç kırk beş metre kadar eder. Bir adam kırk beş metre su içine gidecek, oradan sünger çıkarıp dönecek... buna nefes yetişir mi? İnanmadığımı söyledim. Otuz kulaça dalmış bir sürü dalgıç gösterdiler.

«Dalgıç elbisesiyle neysem ne, çıplak girince balıklarla, köpek balıklarıyla ne yaparsınız?»

Çok uzun boylu, güneşte yanıp kapkara kesilmiş dalgıç söze karıştı:

«Ben on yıl çıplak daldım. On yıl hiç bir hayvandan zarar görmedim. Kılıma bile dokunmadılar. Balıklar olsun, öteki hayvanlar olsun, deniz dibinde insana dokunmazlar. İnsandan kaçarlar. Bazı balıklar da takılırlar peşine, sen nereye gidersen onlar da oraya giderler.»

Çıplak dalgıcın elinde birkaç kiloluk mermer vardır. Dalarken bu mermerle dalar. Bunun sebebi de dalgıcın hızla denizin altına inebilmesidir.

Aynayla denizin dibine bakıyorum. Vakit öğleyle ikinci arasıdır. Denizin altına gün vurmuş, denizin altında renkten renge geçen kumlar dalga dalgadır. Denizin üstü ne çeşit dalgalıysa, altı da öylesine dalgalı. Sonra, dalgalı kumlara çakılmış kocaman midyeler görülüyor. Öylesine çok ki... Hani sivri sivri taşlar, tarlalar olur, denizin dibi de bu midyelerle öyle döşenmiş. Bu kocaman midyelere burada pina diyorlar... Pınanın içini açarsak, bol güneşte gözümüzü bir şavk kamaştırır. Bu sedefdir. Sedeflerin de en hasıdır, diyorlar. Sonra yosun tarlaları geliyor... Yosun tarlaları da iki çeşit... Birisi koyu yeşil... Bu yer yerdir.

Sonra, ötekine bakarak azdır da... Açık yeşil olanlar bazan bir uçtan bir uca denizi tutuyor. Balıklar geçiyor arada bir... Bir aydınlık içinde balıklar... Deniz derinleştikçe, karanlıklaşıyor ve dibindeki bitkiler koyulaşüyor... Çok derinlerde gözüne bir balık ilişti. Hani kapkara bir kağıda çok hafif bir griyle resim çizerler, bu balık da öyle gözüküyordu. Ben, denizin bu kadarını görebildim. Çünkü dolaştığım yer kıyıydı.

Dalgıç:

«Ağabey,» dedi, «deniz mi burası sanki. Seni götürmeliydim uzaklara, bilmediğin, tanımadığın bir dünya görmeliydin...»

Denizin altındaki dünya... Şimdi gözümün önüne en güzelini getirebiliyorum artık. Güneşi güneş, ormanı delicesine orman, otu bütün rengiyle ot... Bizim dünyamız gibi daha da renkli bir dünya...

Dalgıç:

«Geceleri de hoş olur,» diyor. «Çıplak dalarsan olmaz tabii. Giyeceksin dalgıç formasını, bakacaksın gökyüzüne... Deniz altından yıldızlara bakmak, şaşırtıcıdır. Yıldızlar uçuşur, yıldızlar birbirine karışır, yıldızlar sarmaş dolaştır. Bir tuhaf oyundur bu yıldızlar işi. Bazan olur, gökyüzünde çalkanan yıldızdan başka bir şey göremezsin. Hani deniz nasıl çalkanır? Gökyüzünde de yıldızlar birleşip kocaman bir güneş denizi gibi çalkanırlar. Ben böyle gördüm.»

Çıplak dalmak, masrafı olmamasına rağmen, o kadar rağbet görmüyor. Çünkü sünger avlamak için uzaklara gidemiyorlar. Bir de vurgun yemek daha çok oluyor bunda.

«Kocaman bir sünger gördüm, ama çok derindeydi. Aldım mermeri kucağıma bütün hızımla indim. Sünger, kocaman bir sünger, yapıştı. Çıkaramadım ama. Çalıştım. Nefes alamıyorum. Boğulaca-

ğım. Mermeri bıraktığım gibi fırladım. -Mermer bir ipe bağlıdır- Yolda dünyayı göremez oldum. Her yer karanlık kesildi. Kayığa tırmandığımı biliyorum. Ağzıma bir sigara verdiler. Olan olmuştu. Bir tarafıma kurşun sıksalar haberim olmazdı. Tutmuyordu...»

Bunu söyleyen üç defa vurgun yemiş kara kuru dalgıçtı ki... Vurgunun ne olduğunu, tedavisinin nasıl yapıldığını ileride göreceğiz.

Bir de bu anlattığım çıplak dalgıçlığa ait bir vaka var ki, burada bütün dalgıçların dilinde... On beş yıl kadar önce olmuş... Anlattıklarına göre her zamanki gibi kocaman bir sünger görmüş dalgıç... Gerisini o dalgıcın arkadaşı altmışlık Gavur Ali Kaptandan dinliyelim:

«O benim en iyi arkadaşımdı. Bana şöyle anlattı: «Kocaman bir sünger gördüm çok derinlerde. Derin olduğu için, zaman kazanayım diye bütün hızımla iniyordum dibe. Ne oldu, nasıl oldu kendimi bir cehen-nemde, bir karanlıkta hissettim. O anda geldi aklıma ki bir balığın karnındayım. Elimdeki mermeri balığın karnına bütün şiddetiyle vurdum. Balık beni geri geri kustu.»

Gavur Ali Kaptan bu adamın hala Sömbeki adasında yaşadığını, sırtında balığın diş yerlerinin hala durduğunu da söyledi.

Böyle, buna benzer bir sürü olaylar, bir sürü masallar da anlatıyorlar.

Çıplak dalgıçlar dalarken yüzlerine bir maske geçiriyorlar. Sıkıştıkları zaman bu maskeyi çıkarıp atmak güç oluyor. Maskesiz de girilmez tabii... Deniz gözü yakar.

Aynacılarla avdan sonra Bodruma döndüğümde Bodrum bayram ediyordu. Sebebi de bir iki tane sünger alıcısının gelmesiydi. Süngerler satılıyor ve dalgıçlar içiyorlardı. Sevinçlerine diyecek yoktu. Bu ge-

ce, denizaltı insanları toprağın üstünde, Bodrum sokaklarında tıpkı denizdeki gibi, tıpkı deniz gibi salınıyorlardı.

TİRYAKİLİK

«On sekiz kulaç, yirmi kulaç denizin altında sabahdan akşama kadar bile kalınabilir. Fakat derinlik yirmi kulacı geçince bir saatten fazla dayanılmaz.»

Sordum:

«Sen hiç sabahdan akşama kadar denizin altında kaldın mı?»

«Kalmadım. Sebebi de var. Helaya gitmek gerekince su yüzüne çıkmak gerekiyor... O yüzden... Yoksa kalınabilir. Beş saat kaldığımı... Tam beş saat denizin altında yürüdüğümü bilirim. Zor oluyor, zor oluyor ya, kendine göre de bir tadı tuzu oluyor bu işin... İnsan denizin altında, çalılarının, yosunlarının arasında sıkılmadan dolaşıyor... Yalnız, bazan bir ürperme, usuldan bir üşüme geliyor insanın içine... Bazan, bir balık kayıyor gözünün önünden, pırıl pırıl, ışık saçarak... Bütün çalışmalara, bütün uğraşmalara rağmen denizin altında hayaller kuruluyor... Toprağın gürültüsüne benzer gürültüler, patırtılar olmuyor denizin altında. Onun kendine göre bir uğultusu var. Derinden, çok derin, karanlık bir mağaradan, mağaranın derinliğinden gelen bir uğultu... Deniz, bazan insanı tutup sarsıyor... Yani yeryüzünde ne varsa, başka türlü, başka biçimde deniz altında da var. Bir şey eksik: Tozu toprağı yok dediğim gibi... Hayaller kuruluyor... Toprak üstüne... Toprak aşkı üstüne... Çocuklar geliyor insanın gözü önüne... Uzun sözün kısası, ne yapsan, ne etsen bir parçan toprakta... Hayallerin, saadetin toprağa ait...»

Hüseyin bıraksam daha anlatacaktı. Halbuki benim verilmiş sözüm vardı:

«Hüseyin arkadaş,» dedim, «denizi iyi anlatıyorsun. Gökova körfezine gidip geleceğim, ondan sonra bana deniz altında geçen hayatını anlatmağa devam edersin...»

Bir öğle üstüydü. Muammer Kaptanın Nasip motoruyla Bodrumdan Gökova körfezine doğru yola düştük... Fotoğrafçı arkadaş, Bodrumlu arkadaş Hüseyin Nayır, bir de Muammerin makinisti Kemal vardı motörde...

Gün aşağılara doğru iniyordu... Akdeniz bütün maviliğiyle uzanmış yatıyordu. Bu kadar büyük bir denizin hiç mi hiç dalgalanmıyacağını söyleseler inanmazdım. Şimdi, önümüzdeki denizin yüzü mermer taş yüzü gibi dümdüz, hareketsizdi. Türlü ışık oyunları oluyordu. Birden, bir turuncu, sonra sarı... Birden, bir açık mavi, sonra gece gibi karanlık bir mor... Akdenizin bir hali daha var: Işıklar güneşten gelmiyor gibi... Yani güneşi bir süs olarak asmışlar oraya... Öyle geliyor insana... Işıklar Akdenizin altından, maviliğinden kanıyor... Sonra uzaklardan, bir bulut parçasının altından, büyük bir top ışık fışkırıyor.

Gün doğuya doğru dört, beş mil süratle yol alıyorduk. Kokaçi Hüseyini bulacağız. Ben, Kokaçi Hüseyinle av boyunca denizde kalacağım, öteki arkadaşlar dönecekler. Kıyı boyunca gidiyoruz... Belki her milde bir koy var. Ege kıyıları, delik deşiktir demek, buralarını bence en iyi anlatır. Ege kıyıları parça parça... Ege kıyıları kırılıp serpilmiş bir yığın cam gibidir.

Birkaç koya girdik... Bunlar koy değil, havuzdular. Küçük bir yerden içeri giriyorsun, biraz ilerledikten sonra arkana dönüp bakıyorsun ki girdiğin

yer belli değil... Nereden girdik, nereden çıkacağız? Şaşırp kalıyorsun... Böyle yüzlerce koy... Bodrumdan Çökertme köyüne kadar on, on beş tane koy var... Çemberci tarlası koyu, Derinkuyu, Yalı Çiftliği, Kargıcık, Oraklar adası, Küsle, Şeytan adası, Çalacık koyu, Göktaş, Ilgın, Sedef, İbrahim Reis, Çökertme... Daha yüzlerce koy...

Usuldan usuldan karanlık basıyordu. Biraz sonra ay doğdu. Ben, başta Muammer Kaptanla konuşuyordum. Buraya geldim geleli kafama takılan bir olay vardı. Denizin altı... Denizin altının güzelliğinden dolayı dalgıçlar her tehlikeyi göze alarak denizden ayrılmıyorlarmış... Bu doğru mu acaba? Önüme gelen denizciye bunu soruyordum. Muammer Kaptana sordum:

«Ben üç kere girdim denize... Birinci girdiğimde bir tuhaf oldum. Ama bir tadı kaldı bende... Deniz dibi cennetine hayran kaldım. İkinci sefer girdiğimde ne başım döndü, ne bir şey... Üçüncü sefer girdim, kanım kaydadı denize... Şimdi bile gözümü yumar sam deniz dibi bütün güzelliği ile beliriyor. Ya yirmi yıl, otuz yıl onu görenler... Ben boyuna denize girmek istiyorum. Ya dalgıçlar!... Onlar tiryakisi olmuşlardır denizin... Sigaranın, rakının nasıl tiryakisi olursa insan onlar da deniz dibinin tiryakisi olmuşlardır. Ölürler giderler de denizden ayrılmazlar.»

Bir zaman sonra Kemalle konuşuyorum. Bunlar iki ayrı insan... Kemal, Muammerin makinisti... Muammerin yanında yüzde on beşe çalışıyor.

Kemalle sordum:

«Kaç yıllık denizcisin?»

Cevap verdi:

Kendimi bildim bileli...»

«Dalgıçlık yaptın mı hiç?»

«Aslında işim odur...»

«Peki, diyorlar ki, denizci olan bir daha, toprakta daha çok para kazansa bile, denizden ayrılamaz, tiryakisi olurmuş... Mesela sen dışarda iş bulsan ayrılmaz mısın?

Tam yarasına basmışım. Kemalın bütün kızgınlığı üstünde...

«Ben kendimi bildim bileli... Yani dokuz yaşından beri denizciyim. Tiryakisi olsam ben olurum. Bir laf vardır denizciler arasında: «Zift bulaşan insan bir daha denizden ayrılamaz» yalandır o laf... Denizcilik, denizcilik değil ölümdür. Hiç bir denizci gönlüyle, yani zaruret olmazsa denizcilik yapmaz. Benim karada ayda elli liralık bir gelirim olsun, denize ayak atarsam lanet olsun bana... Ben, bu yaşa geldim geleli ne kadar ölüm tehlikesiyle karşılaştım hesabı belirsiz... Fırtına, deniz, zatürree... Yokluk, açlık... Hayatın bir dalgaya, rüzgara bağlı olur da, küçük bir motöre, delik deşik bir lastik boruya bağlı olur da güzel olur mu hiç?»

Kemal, uzun boylu ve çok zayıftı... Motörün üstünde yalınayak oraya buraya gidip geliyordu. Bodrumlu arkadaşına bana Kemalın ve Muammerin anlattıklarını söyledim. O da bana birkaç ay önce Kemalın başından geçen bir vakayı anlattı: Kemal bir gün denizden dönünce çekmiş kafayı, çekmiş kafayı, eline almış bir satır, beş tane çocuğu varmış, bu çocukları kesmeğe kalkmış... Ondan beri de rakıya tövbe etmiş. Bir türlü yüzüm tutup da Kemalden yaptığı işin sebebini sormadım. Ama anlaşılıyordu. Kemalın yüzündeki kahırdan, küfreder gibi konuşuşundan anlaşılıyordu.

Kemal, ben her yanına varışta hiddetli hiddetli:

«Dalgıçlık mı? Deniz dibinin tiryakiliği mi? Yalan... Yok böyle şey... Benim nazarımda deniz en büyük düşmandır.» diyordu.

BU DİYAR BAŞTAN BAŞA

Gece saat on birde Çökertme koyuna girdik. Çökertme koyunda Ören diye bir köy var. Bir kahvesi var. Kahvede köylülerle sohbete giriştik. Bir köylü soruma şöyle cevap verdi:

«Biz mi, biz mi neden süngercilik yapmıyoruz? Tarlamız var. Tütün ekiyoruz. Neden yapalım süngerciliği?»

O gece motörün başaltında uyuduk. Deniz yumuşacıktı. Arada bir motörü usuldan sallıyordu. Beşikte uyur gibiydik... Ve ben bir motörde deniz üstünde ömrümde ilk olarak uyuyorum.

Sabahleyin erkenden uyandık. Kokaçi Hüseyin Yediadalar tarafında imiş. Onu arıyacağız ve motöre yol verdik.

VURGUN

O koy senin, bu koy benim, Gökova körfezinde hayli dolaştık. Bir gece Söğüt limanında geceledik. Sivrisinek vardı. Gece yarısına kadar ateş yaktık limanda. Söğüt limanı, liman değil bence. Denizden ayrılmış küçük bir göl... Bu gölün dört bir yanını ulu çam ağaçları çevirmiş. Bir de su akıyor bu çamlar arasından. «Bal» suyu diyorlar buna.

Muammer:

«Bu su ballı akar. Bal gibi tatlıdır. Bir için isterseniz...»

Sidori adası küçük bir adadır. Onun da çok güzel bir koyu var. Bana öyle geldi ki dışarıda kıyamet kopsa, tufan olsa Sidori limanı, Söğüt limanı gibi Ege kıyıları limanlarına sığınmış gemilerin tüyü bile kıpırdamaz. Buralar ayrı birer göl, Ege de ayrı deniz. Bu iki denizin birbirleriyle ilişkileri yok...

Ne uzatayım, bir zaman Ege kıyılarının Cennetinde dolaştık. Girmedığımız koy, görmediğimiz ada

kalmadı. Adam yitiği bulunur mu? Bu söz toprakta-
kiler için söylenmiştir. Biz Kokaçi Hüseyini denizde
arıyoruz... Bulamadık tabii...

Bodruma dönmeğe karar verdim. Muammer de-
di ki:

«Benim bu kıyılarda işim var. Gavur Ali Kaptan
buralarda balık avlıyor. Siz onunla Bodruma gidersi-
niz.

Kabul ettim. Süngercilik yapamadımsa da balık-
çılık yapacağım.

Bir ikindi üstü, ağlarını denize serpmiş Gavur
Ali Kaptanın motörüne Muammerin Nasibinden ak-
tarma edildik. Gavur Ali, biz motöre girer girmez bize
barbunya balığı ikram etti... Gavur Ali Kaptan ne-
şeli, hoş sohbet, altmışlık bir denizci... Düşük bıyık-
ları, uzun, heybetli yüzüne bir kat daha heybet ve-
riyordu. Gözleri bir çocuğun gözlerinin ışıltısında...

Ağları denize atıp on beş yirmi mili, üç millik bir
süratle gidiyoruz. Bu sürat azalırsa, balıklar kaçabilir-
ler ağdan... Dört tayfa bir de ben, denizden ağı çeki-
yoruz. Ağdan balıkları gemiye boşaltıyoruz. Çok zor
bir iş. Ağdan türlü, renk renk balıklar çıkıyor. Soka
balığı diye süslü püslü, yedi renkli bir balık var. Bu
balık yılan gibi zehirli... Balıkları ayırırken elimizi
sokmasın diye dikkatli davranıyoruz. Domuz balığı,
kırlangıç balıkları... Yetmiş iki çeşitten balık... De-
niz, bütün renkleri veryansın etmiş bunlara... Her ağ
atışımızda bir renk dünyası çıkarıyoruz.

Kaptan tam on beş gündür Gökova körfezinde
balık avlıyormuş... Tayfalar balıktan usanmışlar... O
canım balıkların yüzüne bile bakmıyorlar.. Bir ista-
koz çıkıyor, kocaman.

Ayıışığı var... Buna rağmen denize baktıkça, mo-
törün yanından yönünden bir kıvılcım yağmurudur
dört yana savruluyor. Ben bunu ilk görüyorum.

Gavur Ali Kaptan:

«Yakamoz diye buna derler işte,» diyor

Ve deniz boyuna kıvılcımlanıyor.

Tilkinin... Ben de lafı döndürüp, çevirip süngere, dalgıca getiriyorum en sonunda... Yalnız yazmak için değil... Beni dehşetli bir merak sardı. Kokaçi Hüseyini bulamayışım da çoğalttı merakımı... Hep soruyorum, konuşuyorum. Gavur Ali de içinde sevgisi, söyleyecek lafı olan adam. Nargilesini yanına alıp oturuyor dümenin başına... Gavur Ali, bütün Akdenizi, İngilteresini, Fransasını, Avrupa denizlerini dolaşmış adam.

«Ben bunlar gibi formayla falan dalmazdım denize, ben çıplak dalardım. Bu ne! Çocuk oyuncağı şimdiki dalgıçlık... Ben, süngerciyim. Süngerciliğin her çeşidini yaptım. Kangava var ya, onu ben icat ettim. Dalgıçlık ustalık ister. Her dalgıç, dalgıç değildir. Her kılavuz, kılavuz değildir. Vurgun yemiyen kaç dalgıç var bu zamanda. Hepsi pisi pisine vurgun yer. Acemilikten... Dalgıç ne kadar acemi olursa olsun kılavuz usta olursa, vurgun yemez dalgıç. Sonra her kaptan da kaptan değildir. Kaptan dediğin vurgun nedir bilmeli... Vurgun yiyen dalgıç nasıl tedavi edilir bunu bilmeli. Bunu bilmiyen kaptan, kaptanlık yapmamalıdır. Geçmiş zaman... Bir dertli Mehmet vardı. Allah için iyi, usta bir dalgıçtı. Bir sünger tarlasına düşmüştük. Aylardan Ağustostu. Sıcaktan deniz kaynıyordu. Yalnız sünger tarlaşı çok derinlerdeydi. Ölçtüm biçtim, otuz kulaç derinlik var. Bu kulaçta yetmiş dakikadan fazla kalınmaz. Dertli Mehmet giydi formayı girdi denize. Kılavuz benim. On dakika, on beş, yirmi dakika geçti. Ben bir şeyler sezdim. Dertli Mehmet hala süngerleri topluyor. Otuz dakika geçti, bir şeyler var, mutlaka... Fakat Mehmet çek işareti vermiyor. En sonunda kırkıncı dakikada Mehmedi çektim. Çıkmak istemedi. On dakika böyle uğraştık. Ellinci dakikada

çıkardım Mehmedi. Mehmet: «Kaptan,» dedi. «Kocaman bir sünger buldum. Çalıştım, çalıştım koparamadım.» Tekrar girmek için ısrar etti. Bütün direnme rağmen tekrar girdi denize. Çek işareti verdi biraz sonra. Çektim. Baktım, Mehmet ölü çıktı. Başlığı çıkardım, hareket ettireyim dedim. Oralı bile değil seninki. Kalbinin attığı bile belli değil. Aksuna yaptırmak için başlığı tekrar başına geçirdim. Aksuna demek, vurguna uğramış adamı tekrar denize indirmek demektir. Ama denizin altına kadar indirmiyeceksin. Aksuna, dalgıç kaç kulaçta vurgunu yemişse, onun yarısı kadar kulaca indireceksin. Orada kendine gelinceye kadar kalacak. Dalgıcın ayağı Aksuna yaptırırken toprağa degecek olursa, ölür. Dertli Mehmedi de indirdik.»

«Kaptan, dedim, «şu vurgun dedikleri nedir? Neden olur? Şunu bana anlatsana.»

Bu kaptan öğretmesini, sevdiği şeyleri anlatmasını şevkle istiyor.

«Bak oğul, çok derinlerdeki suyun tazyiki... bu bir... iki akıntı arasında kalıp, sıkışmak, bu iki. Bir de havayı muntazam alıp vermemek... bu üç... Vurgunu az yiyen felç olur. Çok yiyen boyluyor öteki dünyayı. Bunun tek tedavisi Aksunadır. O da her zaman sökmez.»

Sözünü kestiğim kaptan tekrar Dertli Mehmedi anlatmaya başladı:

«Dertli Mehmet üç dört saat Aksunada kaldı. Çektim çıkardım ki gene ölü gibi... Çıkardım formayı üzerinden, soğan ve yağ getirin, dedim. Getirdiler. Sürtelim bunu Mehmedin vücuduna... Saatlerce sürt babbam sürd. Dalgıçlar: «Kaptan, dediler, biz öleceğiz bu gidişle...» Sürtüyorum soğanı, yağı... Ağustosun da bir sıcağı ki... Döktürüyorum kova kova soğuk suyu... Bu, akşama kadar böyle devam etti. Herkes bana: «Öldü bre kaptan ol!...» diyor. «Yok, ölmedi,» diyo-

rum. Akşama doğru baktım Mehmet sağ, elini başladı sallamaya... Şimdi bir kara tavuk gerek...Köye haber gönderip, kara tavuğu getirttim. Kara tavuğun karnını yarıp sıcak sıcak geçirdim başına... Biraz akı başına geldi. Başına gelenden habersiz... Konuşmıyor. Gece yarısına doğru dile geldi. Dedi ki: «Ali kaptan bende bir şey yok» Şimdi bir iş daha kaldı. Buna su içirmeyecek, yemek vermeyecek, uyutmayacaksın... Birazcık uyursa derhal ölür. Su içerse, yemek yerse de ölür. Ha gayret... Çocuklara salaha kadar nöbet tutturdum. Sonra sabah oldu... Şimdi bir tuzsuz çorbadan başka bir şey vermeyeceksin. Tuzsuz çorbayı verdim... Taktım koluma gezdir ha, gezdir. Ayakları sürükleniyor. Öğleye kadar gezdirdim. Ayakları yeri biraz tutmaya başladı. Vurgun yiyenler kabız olurlar. Kurtuluşları da helaya gitmelerine bağlıdır. Ah şu işi bir yapabilse, kurtuluş tamdır o zaman. O gün akşama kadar koşturdum. Akşama doğru helaya da gitti. Kurtuldu. Göttürdüm evine... Bir ay sonra baktım ki dipdiri... Beyim bu işten doktorlar hiç bir şey anlamıyorlar... Ben gavur gemilerinde çalıştığım zamandan bilirim. Gemilerde tazyik odaları vardır. Tazyik odalarına koyarsın vurgun yemişi, kaç metrede yemişe vurgunu, o kadar tazyik verirsin, dipdiri kalkar... Ama yok. Her yıl on, on beş kişi sakat kalıyor ve birkaç kişi ölüyor. Benim gayretim olmasaydı Dertli kurtulmazdı.»

Dertliyi merak ettim. Gidip konuşmalıyım onunla...

«Kaptan, dedim, «Dertliyi görmek istiyorum. Şimdi nerede? Vurgun yiyen bir daha denize girmez, dalgıçlığı bırakırmış. Dertli de bıraktı mı?»

Kaptan güldü:

«Dertli daha o yıl denize tekrar girdi.» dedi. «Sonra başından bir büyük iş daha geçti. Antalyada, hava

veren hortumlara dolaşıp tam sekiz saat suyun altında kaldı. Dertliye göre bir şey olmadı. Sapasağlam çıktı oradan da... Vurgun yiyenlerden bir dalgıç Balcı vardı, o bıraktı işte denizi... O korkuyordu denizden.»

Vakit gece yarısını çoktan geçmişti. Motörün içi keskin bir balık kokusuyla kokuyordu. Gavur Ali Kaptan durmadan vurguna, süngercilere dair konuşuyordu. Ağları son defa çektik ve Bodruma doğru yol aldık. Ben de başaltına gidip derin bir uykuya daldım.

KÖTÜRÜM

Bodrum süngercilerin, ekmeklerini bilmem kaç kulaç heybetli, gümbürtülü denizin derinliğinden çıkaran insanların diyarıdır. Denizde kalmışların kayığı parçalanmış, denize oğul vermiş, kardeş vermişlerin diyarıdır. Elli kulaç su altında vurguna uğrayıp felç olmuş, sakat kalmışların diyarıdır.

Burası, çocuk gibi gülen, deniz gibi konuşan gözlerinin kenarlarına güneş kırışıkları dolmuş, gözleri güneşli, deniz yanığı insanların diyarıdır.

Süngercilik bir belalı iştir. Zordur. Ekmek parasının dünyada belki de en güç kazanıldığı iştir. Süngercilikte türlü acayip haller olur. Onlardan bir tanesini anlatmak isterim. İnanılmaz gibi gelir insana, ama doğrudur. Bunun böyle olduğuna ben ve bütün deniz adamları kalıplarımızı basarız. Toprak adamlarına bir hoş gelir.

Çok dolaştım Ege denizini. Ege denizi kıyıları oya gibi işlenmiş. Bir sürü dolaşmadan, yorgunluktan sonra gene Bodrumdayım.

Bodrumda bir Deli İbrahim Kaptan var. Denizcilerin en yüreği açıklarından biri. Bir tabir vardır: «Yiğidin iyisine deli derler.» Deli İbrahime de onun

için böyle demişler, anlaşılan. Benim Kokaçi Hüseyini bulamayışım zoruna gitmiş:

«Süngerleri satar satmaz, kış seferine çıkacağım. Bir ay kalırız. Bizimle beraber bir ay denizde yaşar, deniz dibine dalarsın.» dedi.

Bekledim, bekledim. Deli İbrahim Kaptan süngerleri bir türlü satamadı. Ama buna üzülmедim. Denizcilerin seferini, uzak denizlerdeki hayatlarını her yönüyle görmüş gibi öğrenebildim. Çünkü denizciler, çok ve tatlı konuşuyorlar. Toprak adamlarından onları en çok ayıran tarafları, bunların çok konuşmaları, onlarinsa ağızlarını açmamalarıdır.

Bodrumdaki bir süngerici kahvesinde ben, Lima-sollu Naci, Hasan Kaptan, Deli İbrahim Kaptan oturmuş konuşuyoruz. Bermutat yine Hasan Kaptan konuşuyor. Dalgıçlardan, vurgundan bahsediyor. Arada öteki dalgıçlar da konuşuyorlar. Kahvedeki kalabalığımız gittikçe büyüyor. Anlatan anlatana... Bir bak-tım yanıma, yönüme, en az yirmi kişi olmuşuz.

Sordum:

«Bunların hepsi dalgıç mı?»

«Hepsi de dalgıçtır,» dediler.

«Burada hiç vurgun yemiş dalgıç var mı şimdi?» dedim.

«Çok.» dediler.

İskeleden, kahvenin önünden insanlar geçiyor. Bunların arasında topallayan, bir tarafı tutmıyan, insanları gösteriyorlar: «Şu, falan yerde, falanca yıl vurgunu yedi. Şöyle kurtuldu. Bu da şu şekilde yedi de sakat kaldı. Az daha ölüyordu,» diyorlar.

Sonra, bir topallayan adam gösterdiler. Adam titrer gibi döküle döküle yürüyordu.

Bir dalgıç:

«Bey,» dedi, «bu, denizin dibinde sapasağlam ke-

silir. Ne topallar, ne bir şey olur. Ve bunun kadar da sünger avlıyan yoktur, buralarda.»

«Neden topallamaz denizin altında? Sebebi ne? Topallıyan, sakat kalmış adamın her yerde, her zaman sakattır. İnanmadım. Bastonla yürüyen adam denizin dibinde o kadar su yükü altında nasıl sünger avlar?»

Dalgıç:

«Sakatlığı vurgundan olan insan denizde açılıyor ve hiç mi hiç bir şeyi kalmıyor. Şaşılacak iştir, inanılmıyacak iştir ama doğrusu bu. Eskiden bir Mehmet vardı, iki ayağı da tutmuyordu. Vurgun yemişti eskiden. Kötürümdü bütün manasıyla. İçeriden dışarı, yahut helaya sırtta taşınırdı. Bir de zayıftı ki, bir deri, bir kemikti. Sapsarıydı yüzü. Süngere çıktığımızda bir sedyeyle koyar, motöre getirir, yatırırdu motörün içine... Benim dalgıçlığa yeni heveslendiğim günlerdedi. Mehmedin ününü yıllardan beri duyardık... Ayakları tutmadığı halde en iyi dalgıçtan daha derinlere daldığını, daha çok sünger çıkardığını söyler dururlardı.. sefere çıkıyorduk... Mehmet de gelecek, dediler. Ben inanmıyordum. Neyse, sedyeyle Mehmedi ben taşıdım motöre... Ölü gibiydi. Bu ölü adam nasıl olur da sünger avlar kırk beş kulaçta? Uzaklara açıldık. Bir Ağustos günüydü ve sıcak vardı. Kayalık bir yere gitmiştik. Bizim kaptan «burada avlanmıyalım» dedi. Sebebini sordum, dalgıç Mehmet kayalarda sünger avlıyamıyormuş... Mehmedin sünger avlıyabilmesi için ayaklarının denizin dibine değmesi gerekmiş... Halbuki kayalıklarda sünger avlarken dalgıcın ayakları bir yere değmez. Sünger bulunan kayaların etrafında yüze yüze sünger toplar. Bu kayalıklarda çok sünger vardı ama, biz ondan vazgeçtik. Felakete uğramış bir arkadaşımızın da, para kazanması gerekti.

Bunu biz temin edemezsek, aç, sefil kalırdı. Heyecandan içim içime sığmıyordu. Arkadaşlara:

«Ben ayna ile Mehmedin sünger avını seyredeceğim, dedim. Benim bu merakıma güldüler. Deniz rahattı. Ağustos güneşi ortalığı kaynatıyordu. Mehmedin ölü yüzünde boncuk boncuk terler vardı. Başaltından, iki arkadaş Mehmed'i dışarı çıkardı. Deli oluyor, bir ölünün sünger avlıyacağına inanamıyordum. Olan oldu. Arkadaşlar ölü adama, zor güç dalgıç formasını giydirip başlığı başına geçirdiler. Sonra kendini kaldırıp suya bıraktılar. Ben aynayı aldım. Mehmet bir zaman suyun yüzünde kaldı. Sağlam bir dalgıçtan daha çok kaldı. Sonra usuldan aşağılara süzülmeğe başladı. Bir zaman sonra denizin dibine indi. Yüreğim çatlıyacak. İçimden, şimdi, diyorum, dipte oturup kalacak ve hava boşaltamayıp zehirlenecek. Bir dakika mı, iki dakika mı ne denizin altında oturdu kaldı. Sonra toparlandı. Mehmet yürüyor. Bu olacak iş mi? Sahiden yürüyor. Sünger topluyor. Sağlam bir dalgıçtan daha sağlam. Sağlam bir dalgıçtan daha çok uğraşıyor bir süngerle. İnanmıyorum. Bu bir mucize midir? Sırrı nerede bunun?... İyice bakıyorum. Sürünmesin denizin dibinde. Sürünmüyor, bal gibi yürüyor. Hem de hızlı hızlı. Mehmet şimdi yirmi beş kulaçta çalışıyor.

«Bir saat kalabiliyor. Acaba ne kadar kalacak? Bir saati geçiyor, Mehmet kılavuza işaret veriyor. Tam iki saat sonra Mehmed'i kılavuz çekiyor. Deniz yüzüne çıkar çıkmaz Mehmet seriliveriyor. Yine ölü gibi. Elinden tutup motöre alıyoruz. Forma ile upuzun uzanıyor döşemeye. Başından başlığı çıkarıyoruz. Yüzü gene eski ölülüğünde. Yalnız birazcık kızarmış... Gözleri ıslık ıslık yanıyor. Az sonra yüzündeki kırmızılık, canlılık uçuyor, gözlerindeki ısıltı sönüyor. Eski tas, eski hamam. Biraz evvel denizin

altında sünger toplayan adam bu değil sanki. Sünger torbasına bakıyorum, dopdolu. En usta, en genç en sağlam dalgıç bile bu kadar toplıyabilir. O yıl hepimiz kadar sünger çıkardı Mehmet.»

Başka biri soruyor:

«İnanmamış bir halin var. Şu bastonla gezeni indirelim mi denize?»

«İnandım,» diyorum.

Bu kadar insan söylüyor, inanmayıp da ne yapacağım.

«Sonra,» dedim, «ne oldu bu dalgıç Mehmede? Nerede şimdi?»

«Mehmet öldü,» dediler. «Hem de denizden çıktuktan sonra. Bir gün istedi, «beni denize götürün,» aldık göttirdük. Denizin altında uzun zaman dolaştı. Akşama evine getirdik. Rahat görünüyordu yüzü. Sabahleyin bir haber geldi ki, dalgıç Mehmet ölmüş.»

Denizciler hep birden:

«İyi ki, o gün istediğini yerine getirdik,» dediler. «Yoksa gözü açık giderdi.»

Kahvenin önünden topallıyan, titriyen insanlar geçiyordu.

Murat Kaptan sağ yanımdaydı. Birkaç kere vurgun yemişti. Şimdi bir bacağı tutmuyordu. Ve bana vurgunu anlatıyordu... Sonra vurgunu nasıl yemişti? İlk önce inceden bir karıncalanma... Sonra iğne batırıyorlar gibi hal...

Murat Kaptan:

«Eğer denizin altına girersem hiç topallamam orada. Topallamadım şimdiye kadar, ne zaman girdimse...»

Süngerci kahvesinde çocuk yüzlü dalgıçlar düşünüyorlardı. Akdenizin uzakları güneş altında yıkanır gibiydi.

DENİZ DİBİNİN BAHARI

Bozburun Türkiyede biricik süngerci köyüdür. Ege denizi kıyılarının başka yerleri gibi verimli toprakları olan bir yer değildir. Kayalıktır. Bozburun diye iyi ad takmışlar. Yakışmış.

Tarlalarının en büyüğü kayalık dağın yamacında beş on dönümlüktür. Burada çifti kadınlar sürer, hasadı kadınlar yaparlar. Burada çiftçilik ev işi gibi, kadın işi bir şey olmuştur. Cümle erkekler süngere çıkarlar. Bu kayalık, bu verimsiz topraklar bire beş verir. Emeği çıkarmaz. İş olsun gibi bir şey.

Bozburunda otuz yıldır süngercilik var. Ama bu son yıllar artmıştır. Bir de yardım edilse. İlerler.

Kadınlar toprağın erkekler denizin. Toprak kokusu, başak, ot, saman, kırmızı, tozlu buğday tanesi kokusu, mor mısır püskülleri kayalıkların arasından toprağa sarkar. Mısır püskülü kokusu, kadın kokusu, kadın teri kokusu... Öte yandan erkek deniz kokar, mazot, benzin, yağ, balık, sünger kokar.

Bozburunlular, bundan seksen yıl öncesine kadar yürükmüş... Develeri, koyunları, çadırları, o yayla senin, bu yayla benim... Sonra bu kıraç, durgun sıcak köya gelip yerleşmişler. Uzun zaman denizi bilmemişler. Uzun zaman bir tek kayıkları bile olmamış. Şimdiki Bozburunun toprakçı kadınları gibi denizi uzaktan seyretmişler. Ama şimdi denizi en yi Bozburunlular biliyor. Süngeri, sünger tarlalarını, denizin baharını, kışını, balıklarını, derinliğini, ahtapot yuvalarını en iyi onlar biliyorlar.

Onunla Marmariste tanışmıştık. Bozburuna beraber geldik. Kısa boylu, koyu esmer tenli, boyuna gülümseyen, beni bir hoş, bir tatlı yüzlü insanlar var ya, onlardandı. Çocuk gibi saf saf güler, çocuk gibi konuşurlar... Bozburunun bir kahvesinde on beş ka-

dar dalgıç oturmuş konuşuyorduk. Aramızdaki genç dalgıçlar aşk ile, şevk ile denizin dibini anlatıyorlar. Ben, bu gezimde denizin dibine ait en çok bilgiyi Bozburun dalgıç delikanlılarından aldım.

Benim kısa boylu ahabap bu yıl süngercilikten ziyan etmiş... Sebebini mahzun mahzun anlatıyor;

«Oldu olan,» diyor, «ne gelir elden? Ben ister miydim. Ben iki yıldır kaptan oldum. On sekiz yıllık dalgıcım ben... Şimdi de hem motörüm var, hem de yine dalgıçlık ediyorum. İki kere vurgun yedim. Bu yıl ziyan etmenin sebebi benim motördeki dalgıçlardan birinin vurgun yemesidir. Bizim onun vurgun yemesinde ne kabahatimiz var? Gitme demiş kılavuz, sen yoruldun demiş, dinlememiş... Yarı ölü çıkardık denizden... Elimizden geleni yaptık... Kurtulmadı, öldü. Bunu gören dalgıçlar denizden korktular... Her bir dalgıç benden kışın, iki yüz üç yüz, beş yüz lira avans almış... Bir zaman directtiler: «Biz denize girmeyiz.» Borçları olduğunu söyledim. Girdiler denize.. Girdiler ama, ne giriş! En güzel bir sünger tarlasına girdiğimizi iyi biliyorum. Dalgıç giriyor, bir saat, iki saat dolaşüyor denizin dibinde, bir türlü sünger çıkarınıyor. Aynı yere ben dalıyorum, yarım saat içinde bir kilodan çok sünger çıkarıyorum. Dalıyorlar boş, dalıyorlar boş... Sarfettiğim mazot, emek boşa gidiyor. Yer değiştiriyorum, belki gönülleri olur, belki imana gelirler, insafa gelip de bir tanesi denizden küçücük bir sünger bile çıkarmıyor. İş anlaşıldı. İş inada bindi. Olmıyacak, dedim, bu yıl vazgeçelim süngerden. Dalgıç vurgun yemiştir kabahat bende mi? Ben de iki kere vurgun yedim. Ama ölmedim. O öldü. Ne yapalım? Allah rahmet eylesin...»

Kara Mehmet hem dertleniyor, arkadaşları olan dalgıçları incitmeden onların kendisine yaptıkları kötülüğü söylüyordu.

«Biz dalgıç milleti böyleyiz işte. Patrona bir kafamız kızmasın, denizin dibi sünger dolu olsun, bir tek sünger alıp da çıkarmayız. Bir gün, iki gün değil, haftalarca girsek yine çıkarmayız... Halbuki başka günler, yani inat etmediğimiz zamanlar, «sen fazla sünger çıkardın, ben fazla çıkardım» diye birbirimizin gözlerini oyarız.»

«O neden öyle?» dedim.

Sebebini anlattı:

«Bu bir yarıştı. Dalgıçlar gündelikle çalışmazlar. Tecrübeli bir dalgıç çıkardığının yüzde otuz üçünü, yeni dalgıçlar yüzde yirmi beşini alırlar. En çok çıkaran, en çok para kazanır... Bir de...»

Ali Kaptan Kara Mehmedin sözünü kesti:

«Bu benim oğlumdur.»

Yanımda esmer, kuvvetli bir delikanlı oturuyordu. Onu gösterdi:

«Benim malım bunun demektir. Yüzde falan alacak değil ya, çıkardığı süngerler benim süngerlerime bir karışmaya görsün, kıyamet kopar... Yani evlat, bu meslek dünyanın en kıskanç mesleklerinden biridir. Kimse kimsenin kendisinden çok çıkarmasını istemez... Bu yüzden dalgıçlar arasında kavgalar bile olur...»

Ali Kaptanın oğluna Arap diyorlar... Burada herkesin bir lakabı olurmuş... İsimleriyle değil de lakaplarıyla çağırırlarmış... Arap, beş yıllık dalgıç... Fakat çok övüyorlar Arabı...

Ben:

«Maşallah dağ gibi delikanlı,» dedim. «Bu olmasın da en iyi dalgıç kim olsun ya...»

Birkaç dalgıç birden:

«Dalgıçlığın güçlü, babayiğit olmakla hiç bir ilişkisi yok,» dediler.

Buna dair de bir sürü misaller verdiler. İri yarı, çok kuvvetli bir köylü dalgıçlığa heveslenmiş... Yaşı da on sekizmiş... Suriyeye sünger avına gitmiş... Delikanlı denize girer, pörsümüş, bitmiş bir halde geri çıkarmış. En sonunda vurgunu yiyip ölmüş.

Araba dedim ki:

«Mademki yeni bir dalgıçsın... Hem de iyi... Denizin dibine ilk girdiğin günü olduğu gibi anlat.»

«İlk formayı giyip başlığı takınca başa, bir korku girer insanın yüreğine... İlk bir iki metre dalardım... Sonra on beş yirmi kulaca kadar indim. Buna ilk dalış derler... İlk dalışta kim olursa olsun, ne kadar güçlü olursa olsun insan, ağzından burnundan kan gelir... İkinci dalışta da kan gelir... Ama ikinci dalışta gelen kan azdır. Ondan sonra...»

«Ondan sonra?»

«Ondan sonra...» dedi Arap, «denizin dibi evinin içi gibi rahat olur. Girer çıkarsın.»

Araba:

«Ya vurgun?» dedim.

«Ben daha yemedim,» dedi.

Kara Mehmet:

«Usta dalgıçlar kolay kolay vurgun yemez, calaba olmaz,» dedi.

İlk defa duyuyorum, «calaba» lafını.

«Bu calaba da nedir? dedim.

«Dalgıç acemi olur, havayı değiştiremez. Bu yüzden ağzı eğrilir, dili tutulur, dalgıcın. Buna calaba derler,» dediler.

«İçinizde calaba olan var mı?»

Uzun boylu dalgıç atıldı:

«Ben oldum,» dedi. «Kayalıklardan sünger topluyorum. Bir sünger kopmadı. Uğraştım, uğraştım kopmadı. Bana bir şeyler oldu, çektiler. Kayalarda

sünger avlamak, dalgıçlığın en zorudur. Çünkü ayağın yere değmez. Hava değiştirmek zor olur... Çıktım dışarı, çıkardılar formayı... «Bende bir şey yok» dedim. Daha epeyce konuştum. Biraz sonra anladım ki dilim dönmüyor... Ben söylüyorum ya, ağzımdan ses çıkmıyor. «Aksuna»ya attılar da yakayı kurtardım. Bir kere de vurgun yedim. O da inattan. Dalgıcın inadı, hırsı olmasa ne vurgun yer, ne bir şey olur. Bir gün otuz beş kulaçta avlanıyordum. Bir sünger gördüm, kocamandı. Koparayım, dedim. Bir hayli uğraştırdı. Sol koluma iğne sokuyorlarmış gibi oldu... işaret verdim, çektiler. Bir sigara verdiler ağzıma, bir çektim, çeker çekmez sol yanımda tutmaz oldu...»

«Bu sigara da ne oluyor?» dedim.

«Dalgıç sudan çıkar çıkmaz ağzına sigara verirler. Eğer dalgıç vurgun yemiştir, sigarayı çeker çekmez belli eder... Çünkü çok zaman vurgun yiyip yemediğini dalgıç da bilemez. Vurgun yiyip de haberi olmayan ve tekrar denize giren çok dalgıç görülmüştür.»

Biz bir tarafta böyle konuşurken Arap da ötede denizin dibini arkadaşlarına anlatıyordu. Kulak verdim;

Arap:

«Bir kere Söğüt adası açıklarında elli kulaca indim. Elli kulaçta bir tuhaf oldum. Dudaklarımda bir kuruma, tenimde bir kıpırdanma... Başlığın önünde dört tane cam pencere var ya, elli kulaçta camları çatır çatır ediyordu... Beş dakikadan fazla kalamadım.»

Sonra Arap denizin dibini tutturdu, şiir okur gibi tatlı tatlı anlatıyor. Benim sormak aklıma gelmemişt:

SÜNGERCİLER

«Denizin dibinin de mevsimi var... Baharı, kışı var... Dört mevsim değil de, iki mevsimi var. Deniz dibinin baharı yazındır... Yani Temmuzda deniz dibine bahar iner. Türlü otlar, türlü çiçekler olur. Lapa diye pamuk gibi, beyaz bulut gibi bir çiçek, açar... Palavan otu, iki metre yüksekliğinde üzüm otu... Sonra badem otları... Bu badem otları ilkbaharda beyazımtırak, daha sonraları karaya çalar... Pinalar... Ahtapotlar, balıklar... Renkler, birbirine karışır... Yosun kaplamıştır her bir yanı... Yosundan hiç bir yer gözükmeyiz... Bu yosunların altında sünger olduğunu nasıl biliriz bilir misiniz? Kırmızı kırmızı şeritler geçer yosunun üstünden... İşte o şeritlerin altında sünger vardır... Eylülünden sonra, yosunlar solar, üzümler yapraklarını döker... Deniz dibi de toprak gibi çırılçıplak kalır... Biliyor musunuz kışın sünger avlamak daha kolaydır.»

Tam yerini buldum ve suali yapıştırdım:

«Ben sünger avlamağa geldim. Niçin ava çıkmıyorlar şimdi ya?»

«Yaz için dalgıçlar dinlenirler. Kışın da av yapılırsa eğer dalgıç o zaman halsiz düşer, yazın avlayamaz. Bir de fırtına olur kışın. Uzaklara açılmaz.»

Arap boyuna anlatıyordu:

«Deniz dibinin otları, ağaçları... Deniz dibinin hayvanları... Deniz dibinin... Akya balıkları sarar dört bir yanını... Gelir formayı ısırırlar... Sen nereye gidersen bir sürü akya balığı da peşindedir... Balıklar kaçmaz dalgıçtan... Biz kocaman balıkları elimizle tutarız... Deniz dibinin baharı bizim dünyamızın baharından daha güzeldir... Yalnız deniz dibinde on beş metreden ötesi görünmez... On metreden sonra koyu bir karanlık başlar... O da öyle olmasa... Kimbilir...»

VAN GÖLÜNDEN

VAN GÖLÜ, TURNALAR GÖLÜ

Aylardan Mayıs, Kar kalkmış. Ova yemyeşil, Küçük dağlar ala karlı. Süphan dağı sütbeyaz. Bu ova Patnos ovasıdır. Dümdüz. Otlar dizboyu. Eksiksiz, kesiksiz. Kadife gibi. Yeşil bir halı gibi. Ovayı gün ışığı doldurmuş. Yağmur sonu güneşi gibi. Islak ıslak... Düz ovada, karşına bütün haşmetiyle Süphan dağı çıkıveriyor. Tam tepende durup duruyor. Başını kaldırıp doruğuna bakamıyor, korkuyorsun... Süphan dağı şöyle uzaktan bakınca Ağrıdan daha heybetli gözüküyor, birkaç Ağrı büyüklüğünde gözüküyor. Bir yanı Van gölü, bir yanı da Patnos ovası... Düzlüğün ortasından fışkırırvermiş bir haşmet. Ama Süphan dağına çıkmak kolay... Doruğuna yakın yerlere kadar katırla çıkılabiliyor. O kadar sarp da değil... Kar fırtınaları da olmuyor yazın. Tepesinde bir de kocaman krater gölü var.

Yol çamur. Ne otomobil, ne otobüs, ne cip işliyor. Ben Karakösedden geliyorum. Üç arkadaşız. Üçümüzün altında da çok iyi, cins atlar var. Bir arkadaş bana binek atını verdi. Ceylan gibi bir at. Bu kadar yolu yürüdü de bir kere olsun tökezlemedi bile. Yalnız yelesinin altı, boynunun kulaklara yakın kısmı terledi.

Ovada küçük gölekler var. Yağmur gölekleri bunlar. Göleklerin yanında türlü kuşlar. Belki bin türlü. Toy, balıkçıl, turna... Ovayı turna almış. Her adımda

bir turna. İnce, uzun bacakları üstünde kocaman kalçalarını sallıyarak dolaşıyorlar. Uzun telleri sarkıyor. Tellerinden, yahut da başından, kuyruğundan, bir yerinden yeşil bir kıvılcım fırlıyor, bir anda da sönüyor. Turnalar, kuşlar içinde, yakınına yaklaştırmayan bir kuştur. Çok turna gördüm. Yanımda çok turna avladılar. Hiç bir turna üç yüz metreden fazla yaklaştırmadı yanına. Buradakilere yüz metre bile yaklaşabiliyorsun. Bunun da sebebi var: Van gölü dolaylarında turna vurmak büyük günah sayılıyor. Onun için kendini bilen bir kimse turna vurmaz. Bu yüzden de buraları turna yatağı olmuş.

Üstümüzden bir turna katarı gidiyordu. Bir turna katarı değil, birkaç turna katarı... Her katarda sayılamıyacak kadar turna var.

Yanımdaki arkadaşın adı Mustafaydı. Ağrılıydı kendisi. Buraları da çok iyi biliyordu.

«Bu turnalar,» dedi. «Van gölüne gidiyorlar. Orada, bir adaya, kimsesiz bir kıyıya yumurtlayacaklar. Van gölü dolayları turna mahşeri. Belki yeryüzünün hiç bir yerinde, bu kadar turna yok. Bir yere varırsın ki turnalar, bütün ovayı kaplamışlar. Koyun gibi üstüsteler.»

Ovayı gösterdim:

«İşte burada da üstüste. Bundan daha çok turna olur mu? Bütün ova silme turna.»

«Hey bre arkadaşım,» dedi, «bunlar da mı turna! Bunlar tek tük. Bir karşılaşsak da, bir ovada onları görsen. Dilini yutarsın.»

Karşımızdan köylüler geliyordu. Buralarda köylülerin tek biniti öküz. Her bir şeyleri öküz. Yüklerini öküze yüklüyorlar. Çiftlerini öküze sürdürüyor, harmanlarını öküze döğdürüyorlar. Karşımızdan gelen köylü topluluğunda on kadar öküz vardı. Öküzlere pалан vurmuşlar, üstlerine kilim atmışlardı. Bir öküzün

üstüne de nakışlı bir beşik oturtulmuştu. Bir bebek mışıl mışıl uyuyordu beşikte. Gözlerini yummuş.

«Öküz buralarda kutsal hayvandır.»

Üçüncü arkadaşımızın çok güzel sesi var. Nereyi, neyi görse oranın, onun türküsünü hemen söyleyiveriyor. Patnosa geldik. Patnos üstüne çıkarılmış bir türküyü hemen söyledi. Bir köy geçtik, o köye çıkarılmış bir türküyü, daha köyü çıkmadan tutturdu. Turnaları gördü, uzun uzun bir turna türküsü çekti.

Süphan dağının dibine doğru yaklaşıyoruz. Karlı doruğu gökyüzünde. Artık karlı doruk gözükmüyor. Gökyüzünün mavisine karışmış. Bizimki bu sefer de bir Süphan dağı türküsü aldı. Türkü bir aşk efsanesini anlatıyor. Efsaneyi tam üç saat söyledi, bitiremedi.

Bir öksüz... Amcasının yanında. Bütün köy ona kötü kötü bakıyor. Sevmiyorlar onu. Kirli, pasaklı, saçbaş karmakarışık bir oğlan. Amcasının çobanlığını yapıyor. Keçilerini güdüyor. Günlerden bir gün, Süphan dağı eteklerinde keçileri otlatırken uykusu geliyor. Bir koca kayanın dibine varıp uykuya dalıyor. Uykusunda gökten ak sakallı, kır atlı biri iniyor. Onun arkasını sıvazlıyor. Uyanıyor, uyanıyor ki ne görsün, kır atlı ak sakallı adam doludizgin, uçarcasına gidiyor. Çocuk ah vah ediyor. Kır atlı dönüp çocuğa diyor ki: «Senin ölümün insan eliyle olmayacak. Senin sırtını insan oğlu yere getiremeyecek.» Gözden kayboluyor. Çocuk köye geliyor. Köy çeşmesinin başını tutuyor. Kimseye su vermiyor. Köylüler geliyor, her birini bir yana fırlatıyor köylülerin. Köylüler gidip amcaya şikayet ediyorlar. Amca geliyor. Amcayı görünce seninki korkuyor. Başını alıp Süphan dağına kaçıyor. Dağda bir eşkiya var. Gördüğü canlı yaratığı boş salmıyor. Öldürüyor. Çocuğu da görünce saldırıyor. Ama çocuk onu aldığı gibi yere. Öldürecekken öteki a-

mana geliyor. Kardeş olmayı teklif ediyor. Kan yaşıp kardeş oluyorlar. Düşüyorlar Süphan dağına, o kaya senin, bu kaya benim... Avlanıyorlar. Bir gün, bir de bakıyorlar ki, dağda tek başına bir çadır. Çadıra varıyorlar. Çadırda ay parçası bir kız. Soruyorlar. Kız, yedi kardeşi olduğunu, yedisinin de yıllardan beri kendisini zorla almak isteyen bir Arap şeyhiyle harp ettiğini, halen de muharebede olduklarını söylüyor. Seninkiler muharebenin yerini soruyorlar kızıdan. Oraya gidiyorlar. Arap şeyhini mağlup ediyorlar. Geliyorlar çadıra geri. Kardeşler buna memnun oluyorlar. Birinizden biriniz kız kardeşimizle evlensin diyorlar.. Neyse uzun hikaye... Çocukla kızı nişanlamağa karar veriyorlar. Çocuğun şehre nişan yüzüğü almağa gitmesi gerekiyor. .

Çocuk şehre gidecek ama, kardeşine kızı güvenemiyor. Alır kaçır diye korkuyor. Kardeş bunu seziyor. Ellerimi ayağımı iyi bağla da öyle git, diyor. Çocuk da dediğini yapıyor. Şehre gidiyor. Bu sırada Arap şeyhi bir baskın yapıyor. Yedi kardeşin yedisini de öldürüyor. Kardeşin eli ayağı bağlı bir şey yapamıyor. Onu da yaralıyor, kızı alıp kaçıyorlar. Çocuk şehirden dönüyor ki ne görsün! Ortada hiç kimse yok. Bir koyaktan, bir inilti duyuyor. Yanına varıyor ki kardeşi... Böyle böyle diyor. Sonra da ölüyor. Çocuk bu sefer düşüyor kızın arkasına, uzun döğüşlerden sonra kızı Arap şeyhinden kurtarıp, Süphan dağına geri getiriyor.

Oğlan yorgun. Başını kızın dizine koymuş uyumuş. Bu arada oradan, bir dişi geyiğin arkasında, yedi erkek geyik, geçer... Erkek geyiklerin içinde çelimsiz biri var. Ötekilere dişi geyiği vermez. Yaman bir şey. Kız, bunu böyle görünce yedi kardeşi aklına düşüp ağlar. Bir damla göz yaşı düşer oğlanın yüzüne. Oğlan uyanır. Ağlamasının sebebini sorar. Kız da geyikleri gös-

terir. Bunları böyle görünce kardeşlerimi hatırladım, der. Oğlan kızar vay seni ağlatan bu geyikler mi? der. Onların hepsini öldüreyim de... Okunu, yayını alır arkalarına takılır. Teker teker geyikleri vurmağa başlar. En sonunda da o çelimsiz geyiği vurur. Geyik bir uçuşumun başına düşer. Yanına varıp onu kesmek ister. Geyik ayağıyla ona vurup uçuşumdan aşağı atar. Oğlan varır, kesilmiş, dipleri kalmış sivri çalılardan kıymıkları üstüne düşer. Kıymıklar sırtından girip göğsünden çıkarlar. Kız bir bekler, iki bekler sevgilisi gelmez. Vurulmuş geyikleri takip ede ede sonunda çelimsiz geyiğin ölüsü yanına gelir. Bakar ki aşağıda oğlan bu halde... Karşılıklı birbirlerine türkü söylerler. Oğlan onun amcasının evine gitmesini ister. Kız ondan ayrılamıyacağını söyler... Bir zaman söyleşirler. Kız kendisini oğlanın üstüne atar. O da onun gibi çalılardan üstüne düşer. Çalılar sırtından girip göğsünden çıkarlar... Yanyana ölürler. Şimdi Süphan dağında bir pınar vardır. Birisinin mezarı pınarın bir yanında, birisinin mezarı öbür yanındadır. Her bahar kızın mezarından bir kırmızı gül, oğlanın mezarından bir mavi gül çıkar. Güller katmer katmer olurlar. Tam birbirlerine yaklaşıp, öpüşeceklerken geyikler gelip gülleri yerler. Bu hep böyle.

Türkü. yanık. Deniz dalgası gibi. Üstümüzden, Van gölüne doğru katar katar turnalar gidiyor. Katarın bir ucu, Süphan dağının eteğinde, bir ucu Van gölünde...

VAN GÖLÜNÜN ŞAFAĞI

Ernis, Van gölünün doğu ucunda, Esrük dağının eteğine kurulmuş doksan evlik bir köydür. Esrük dağının toprakları, kayaları kan dökülmüş gibi tepeden tırnağa kıpkırmızıdır.

Kan kırmızısı ve çimen yeşili... Gün ışığı da yeşile, kırmızıya boyanıyor. Toprak alaimisema gibi oluyor. Uçsuz bucaksız karlar ortasında kurulmuş birer adacık, bu topraklar.

Ernis köyünde bir yaşlı adam var. Adı Ali Menco. Doksan sekizinde bu yıl. Ama daha dinç. Yüzü büyük, pembe. Sakalı sütbeyaz, kocaman. Sanki kucağındaki sakal değil de bir kucak pamuk. Ali Mencoyla dost olduk. Sohbeti tatlı bir adam. Çok az konuşuyor. Belki günde bir kere. Ama konuşunca da, hoş konuşuyor. Boş, havaya laf ettiği yok. Kuştan, kurttan, böceklerden, yılanlardan cümle mahlukattan haberdar. Yaşayışlarını bir bir biliyor. Suyu, toprağı, yağmuru, ekini, ağaçları en ilginç yerinden yakalamış. En ilgili yönlerini söylüyor. Bilmediğim, duymadığım şeyler söylüyor dünyaya dair.

Ali Menco her gün, gün ışımadan önce kalkıyor yataktan. Ay boynuzlu öküzlerini önüne katıp, doğru tarlaya gidiyor. Tarlaya giderken, kaldığım evin önünden geçip bana da haber veriyor. Alelacele giyinip arkasına düşüyorum. Tarlaya kadar hiç mi hiç ko-
nuşmuyoruz. O, varıyor öküzlerini sabana koşuyor. Sabanın kulpuna yapışıp, taşlı tarlanın bir ucundan bir ucuna ağır ağır gidip geliyor. Sürdüğü toprak ıslak ıslak parlıyor gün vurdukça... Ben de bir taşın üstüne oturup, bu beli bükülü asırlık ihtiyarı seyrediyorum. Öğle yemeğini beraber yiyoruz. Birkaç baş soğan, biraz lor peyniri... Yemekte konuşuyoruz. Ali Menco açılıyor, hem yiyor, hem söylüyor.

Bir gün de bana gölü gösterdi. «Bu göl sihirlidir,» dedi. «Bu gölü baştan aşağı gez. Gece gündüz gez. Sihrini sen de göreceksin. Bu gölde günün doğuşunu günün batışını mutlak seyret. O zaman sihrini görürsün.»

Küçücük mavi birer düğme gibi gözlerini uzakla-

ra göle dikmişti. «Gölü gez.» dedi. Konuşkanlığı üstündeydi ama, gene de gölü, gölün sihrini anlatmadı. Yüzü öylesine bir hal aldı ki, bu şafağı görmeden edemezdim. İçime kurşun gibi ağır bir merak oturdu.

Van gölü dağların ortasındadır. Denizden yüksekliği 1720 metredir. Derin, kocaman, dev bir kuyu gibi... Fırdolayı, dört bir yanındaki dağlar tepeden tırnağa karlıdır, uludur. Dağlar, Süphan dağına kadar, hemen hemen hep bir hizadadırlar. Süphan dağında gelip bir ulu düğüm olurlar. Süphan dağı bu yanların en yüksek dağı... 4434 metre. Tepesinde masmavi, büyük bir krater gölü de var.

Van gölünün mavisini hiç bir maviye benzemiyor. Bir başka mavi. Kalın bir camı kesip, kesitine bakın, işte o maviye azıcık yaklaşıyor. Bir başka mavi ki tarif edilemez.

Yalnız mavi değil. Göl, günün her anında bir başka renge giriyor. Bu renkler de bildiğimiz, gördüğümüz renklerden değil... Mesela bir an yeşil oluyor. Görülmemiş bir yeşil. Yeşilin de bir yanı yaprak yeşili, bir yanı zehir yeşili... Karışıyor.

Bir bakıyorsun, morumsu bütün su, bir bakıyorsun açık maviye dönüyor. Bir yeri turunculaşıyor durup dururken. Bir yeri de bozarıveriyor. Sonra da dalga dalga renkleri görmek için zamanını beklemek gerek. Göl kıyısının insanları bunu biliyorlar.

Günün batması da bir alem, bir acaip... Süphan dağının ardına usuldan çekiliyor gün. Derken iniveriyor. Sonra Süphan dağından bir al ışık fırlıyor, gölün batı ucundan giriyor, şimşek gibi kayarak, dağa doğru uçarak doğusundan çıkıyor. Bu al ışık oyunu bir iki üç dakika sürüyor. Bundan sonra da göl karanlık olacağına bir an için sütbeyaz kesiliyor. Tabii gölün ortaları gene kapkaranlık. Sadece kıyılar beyazlaşıyor. Karlı dağların göle vuran aksi olsa gerektir.

Dağlar da yarı dumana, yarı ışığa batmış. Bir an geliyor, cümle dağlardan ışık fışkırıyor. Ortalık aydınlığa, ışığa boğuluyor. Gölün ışıkları karlı dağlara, karlı dağlarınki göle... Bazı, ışıktan göle bakamıyor-sun. Gözlerin yoruluyor. Dağlar altından aydınlatılmış gibi. Dağlar billurdanmış gibi. Çok gezdim tozdum. Bu dağlara benzer dağlara hiç rastgelmedim. Dağlar biraz heybetli, biraz karanlık olur.

Gece yarısından iki saat önceydi ki motörcü beni uyandırdı.

«Babo,» dedi. «Tam sırasıdır. Denize açılalım. (Buralarda göle deniz diyorlar.) Dağın dibine ancak varırız.»

Motörü bir kayaya bağlamıştı. Binip açıldık. Batıya, Süphan dağına doğru gidiyoruz. Sular hışıldıyor. Ay batmış. Ortalık gene aydınlık. Yıldız ışığı var. Kıyılar, beyaz beyaz görünüyor. İncecik bir soğuk var. Hoş bir soğuk... Uzaklardan, geceden, köpek havlamaları geliyor. Çobanlar, kepeneklerine bürünüp uyumuşturlar şimdi.

İnsan şaşıyor. Burada yepyeni, alışmadığımız bir toprak, bir su, bir dağ... Sanki harikalar diyarı, Gölde nereye gidersen git, batıya git, doğuya git, Süphan dağı yanında, tependeymiş gibi durup duruyor. Ne kadar uzaklaşırsan uzaklaş ondan, gene tepende Süphan dağı.

Biz motörle pat küt yol alırken, doğudaki dağların başı ağarıverdi. Motörcü gazı kesti. Göl hafif dalgalı. Beşik gibi usul usul sallanıyor.

Ben gözümü günün doğacağı yere, gittikçe ağaran dağların tepelerine diktim. Heyecanla sihri bekliyorum. Bizim ak sakallı ihtiyarın sihrini. O söylemedi sihrin ne olduğunu ya, ben başkalarından duydum, inanmadım. Şimdi bekliyorum. Bulunduğumuz yer tam gölün yarı yeri, doğudaki ucundan Süphan dağına daha yakın...

Ağaran tepelerden birkaç bulut kalktı. Bulutların alt uçları parlıyordu. Derken bir dilim kırmızı köz gibi, güneşin bir ucu çıktı battı. Derken yarısı çıktı battı. Çıktı battı. Sayamadım. Belki on, on beş kere... Dağlar sallanıyor gibi. Azıcık bir ara verdi. Sonra çıkıp çıkıp batmağa başladı. Sonra güneşin tümü birkaç kere şimşek hızıyla dağların tepelerine çıktı çıktı geri battı. Sonra kan kırmızı bir yuvarlak karlı dağın tepesine oturdu.

Ve her gün Van gölüne güneş böyle doğar işte. Gerçekten bir sihirdir bu, büyüdür. Güneşin büyüüdür. Kocaman güneş yalını karlı dağları kana boyayarak çıkıp çıkıp batıyor. Bir dakikada belki on kere.

İkinci gün Ali Mencoyu tarlasında buldum. Gülerek baktı. Gözlerinde soru vardı. «Tamamı.» dedim.

Bundan sonra gölün bütün kıyılarını dolaştım. Van gölü kıyıları tarih yatağı. Urartulardan kalma Van kalesi... Bu kaleyi Semiramisin de yaptırdığını söylerler. Bir de gözle karışan çaylar, dereler var. Bunlar bol miktarda balık getiriyorlar. Gölde, su sodalı olduğu için hiç bir hayvan yaşıyamıyor. Balıklar, akar suların ağızlarında, göl suyuyla, tatlı suların katıştığı yerde yaşıyorlar.

Haziran on beşten sonra da gölden çayların gözlerine doğru bir balık akınıdır başlıyor. Sular, yukarı doğru balık akıyor üstüste. Köylüler sepetlerini daldırıp çaydan balık çıkarıyorlar, zahmetsiz... Yukarı akan balıklar, mısır patlağı gibi çay sularının üstünde sıçraşıyorlar.

Bir de göldeki Adır adasında seyrettim şafağı... Adır adası bin dönümlük bir yerdir aşağı yukarı. Eskiden kalma badem ağaçları da var. Yarısı kayalık, yarısı topraktır. Adır adası pelikanların adası. Adada o kadar çok pelikan var ki ada almıyor sanki. Hepsi birden uçunca adanın üstü kapanıyor.

SABAHÇI KAHVESİ

Bu Karabaşıta, Tophanede, Galatada bir sabahçı kahvesidir. Bu sigara dumanıdır. Pis havadır. Süm-kürüktür. Sarı, tozlu, yer yer portakal kabuğudur. Lahana yaprağıdır. Taze marul yağrağıdır. İzmarittir. Balık kuyruğu, yağlı, balık kılçığıdır. Balık başıdır, gözleri hayretten, korkudan açılmış. Kirpiksiz. Sigara dumanı tabaka tabakadır. Aynı masada oturan öteki adamı zor görürsün. Gözlerin yanar.

Başını masaya dayamış. Masada bir parmak kir. Saçlarında mavimsi bir duman. Kırışmış, sarı, ya da kapkara kirli, yağlı saçların ardında. Bir yumak renk renk kirli saç. Yumulmuş. Yerler tozlu, karmakarışık. Ya kaskettir, ya da asıl biçimini yitirmiş bir şapkadır. Mavisi solmuş. Belli belirsizleşmiş bir yeşili var. Saçlar, yağlı şapkalar bir hoş yarı aydınlık, sigara dumanları içinde. Tabaka tabaka. İniyor, kalkıyor. Kapı açılıyor, yorgun. Her şey yorgun. Belalı. Her şey belalı gibi gözüktüyor. Yalnız. Sevgisiz. Aşırı. Aşkdan, şevkten taşıyor. İnanılmaz. Kızarmış burunlar. Sıra sıra. Biri başını kaldırmaya görsün. Dördü beşi birden... Uyuklu. Bulanık bir su nasıl akar, durgun. İşte öyle. Yalnız. Uyuyanlar kucaklaşmış. Bebekçesine gülüyorlar. Melek güldürdü. Tıpkı. Kahrolmuş. Koyu bir sisin yapışkanlığında, kirinde, bulaşıklığında. Kırışıklığında. Kırışığını bıçak açmış sanki. Parmak sığar alnının kırışığına. Dizilmiş masaya. Dizi dizi. Kaşları gür, kara, yoluk, sarı, ta saçlarına değen, kıvrık, ağarmış.

Masaların, sandalyaların ayakları kırık, topallayan... Kapıyı yeşile boyamışlar. Yer yer açılmış, yarılmış, dökülmüş. Bazı deli bir rüzgar açıyor. Bazı dökülmüş biri. İncelmiş, olduğundan daha çok uzamış, sararmış, yüzü iki yüz uzunluğunda. Gelip oturuyor. Bulanık. Yüzünü aynada göremiyor. Göremez de ondan. Oturuyor. Dayanıyor. Yavaş yavaş gidiyor. Baş masaya usul usul eğiliyor. Sonra da yapışıyor.

Bu sabahçı kahvelerinde tam bir ayım var. Yatağım mı yoktu, belki vardı. Canım mı istiyordu, belki de istiyordu, bilmem. Adamları mı, yalnızlığı mı, belalı kederi mi görmeyi canım çekmişti, orasını da söyleyemem, tam bir ay sabahçı kahvelerinde sabahladım. Bir hoştu. Bir sarhoşluğu vardı. Gılgışsız adamların cömertliği, açıklığı vardı. Yalanı da vardı. Yalan söylüyorlardı. Söylüyorlardı ama, yalanlarını yalan olarak, bile bile, ben yalan söylüyorum diye diye, apaçık yalan söylüyorlardı. Duvarları, bentleri, kaygıları, riyayı az da olsa yıkmışlardı. Bu da yetiyor muydu bana? Yalanı yalan olarak, bile bile dinlemek bir dinlenme bir ferahlık veriyordu. Anlatan da yalan macerasını yalan olduğuna inana inana anlatıyordu. Sen hoşlanıyorsun. O hoşlanıyor.

Adanalıyız. İnkâr edilmez. Yüzünden belli. En küçük bir olaya candan sarılışından belli. İnsancılığından, bir olayı birkaç misli büyütmeden, bir insana, bir işe dört misli önem verişinden belli. Bir sözü öteki insanlardan üç dört misli büyülterek, aşırı, gülererek, sarılarak, ağlayarak, yaşayarak, duyarak söyleyişinden, üstünde duruşundan belli. Güney adamı. Ayrı bir gelenek mi? Sıcaklığından belli. Öyle bir sıcak ki elini, sanırsın ki bu sıcaklık yıllarca gitmiyecek. Öyle dost öyle candan... Cömertcesinedir. Öylesine özgünür ki, inansan ağlarsın. Gene de gözlerin yaşarır.

Altmıştan yukarı gösteriyordu. Kırçıl bıyıkları iğne iğneydi. Kaşları püskül püskül ta çukurdaki gözlerini örtüyordu. Püskül püskül kaşları ağarmıştı. Saçları da kökünden kazınmıştı. Güçlü bir çenesi vardı. Dudakları buruş buruştu.

Kahve ısınmıştı. Akşamdan kızarmıştı sobanın bir yanı. Üstüne bir portakal kabuğu atmışlardı. Kokuyordu. Sigara dumanıyla karışık kokuyordu.

Şafağa karşı uyandım. İçeri bir damla ışığın sızmasıyla, açılan kapıdan serince, soğukça bir yelin bedenimi yalamasıyla uyandım. Ak bir ışık sızıyordu yırtılmış, mavi kağıtlanmış camların ardından... Kirlenmiş camların ardından.

Masada bir baş gördüm. Kımıldamış mıyım ne, o da uyandı. Gözgoze geldik. Bana baktı. Gözlerinde bulanıklık yoktu. Gözleri çakırdı. Bana gülerek baktı. Gözlerinde uyku da yoktu. Uyuklayan kahveciyi çağırdı. Sesi duyan kahveci önce irkildi. Sonra yanıma za geldi.

«Buyur Salman Ağa,» dedi.

«Hemşerime bir çay,» dedi. «Bana da... demli.»

Kahveci bana baktı usuldan, bıyık altı bir gülümsemi.

«Başüstüne Salman Ağa.»

Salman Ağa bana döndü:

«Sen,» dedi. «bu yerlerin adamı değilsin. Neden düştün hemşerim? Ne zaman geldin Çukurovadan?»

«Benim Çukurovalı olduğumu ne bildin?»

«Peki sen benim Adanalı olduğumu ne bildin?»

«Konuşmandan.»

«Ben de senin... Yeni geldiğin belli Çukurovadan. Bizim topraksı bir halin var. Salman Emmin adam sarrafı.»

Cömertti. Yüreğinden sevgi taşıyordu. Herkese karşı.

«Bak sana bir şey deyim hemşeri, ne yap yap, bir daha buraya düşme. Bir alışırsan bir daha kurtulamazsın. Git Gülhanede yat. Git köprüünün altında yat. Koruluklar dolu. Git oralarda yat. Amma burada yatma. Alışırısın. Alışır bir daha kurtulamazsın. Seni burada görmesin gözüüm. Bozuşuruk. Heyye. Vallaha da bozuşuruk. Hayatın azap olur. Hemşerim, bana demedi deme. Heyye işte.»

Ben ikinci gün gene iskemlede uyudum. Öteki, sağ baştaki masada beni gördü. Yanıma geldi. Ama bana bir şey söylemedi. Bir çay daha ısmarladı şafaklayın. Çayın demli, tavşan kanı, billur kırmızısı olması için de çaycıya bir iyice çıkıştı.

«Heyye arkadaş,, dedi, «sen ne belliyon karındakini. Bize Adanalı demişler. Biz buralara düşecek adam deelik ya, feleğin, kahpe feleğin, çemberi kırılısıca da dönemiyesi feleğin gözü körolsun. Heyye kardaş? Öyle deel mi hemşerim?»

Çaylar geldi. Millet uyuyordu. Çoğu da horluyordu. Çoğu çocuk gibiydi? Günahsız. Çoğu bıçkındı. Bir şey emer gibi dudaklarını uzatarak uyuyorlardı. Sigara dumanı döşemeye inmişti. Ayak altında dolaşıyordu.

Düşündü. Bir sigara sardı. Tabakasını bana uzattı. Ben de bir sigara sardım.

«Heyye hemşerim. Sıcak olur bizim oralar. Dünya bizim oralarda. Geldiğine iyi etmemişsin. İstersen sana bir yol parası... Git canım memlekete. Memleket gibi var mı. Bulunur bir yol parası canım. Sana hemşerim. Heyye dedik. Seni görünce. Vallahi öyle.. A nam avradım olsun öyle... Yüreğim yeynidi. Vallaha.. Bir bahar yeli ésti. Heyye dedik. Yüreğimin başı nenilendi. Soğudu. Var git memlekete. Allah senden razı olsun. Beni dersen, şu kuru iskemle var ya, inanmazsın, inanmasan daha iyi ya, ama inanırsın. Keşke i-

nanmasan... Palavra desen gözlerinden öperim hemşerim. Şu kuru iskemle var ya, o kuru iskemle üstünde biz kırk yıldır uyuruk. Kırk yıl yatak yüzü görmemişik elhamdülillah... Heyye. Kırk yıldır şu sandalyada uyuruk. Gül gül oğlum. Heyye gül. Bana ne. İstedğin kadar gül. Deel mi? Amma hemşerimsin. Yol paranı veririm. Hem de cebine harçlık koyarım. Var git memlekete. Var git Çukurovamıza. Heyye demişik. Alışma demişik bu havaya. Kırk yıldır şu iskemlede tünirim. Kuşlar gibi. Heyye tünirim. Şaşma hemşerim. Memlekete gitmezsen, eğer ölmez yitmezsen kırk yıl da bu gidişle sen tünersin iskemlede. İnanma oğlum. Bana ne, inanma. Sarı tarlalar gözümün önünde. Tüt babam tüt ediyor. Heyye. Tüt babam tüt. Kırk yıl... Kuru iskemle. Heeeeey bire hemşerim. Vay dünya vay! Sözümü tut. Büyük sözü yabana atılmaz. Tam kırk yıl. Aklından çıkarma.»

«Burada kırk değil ya, ben en eskisiyim, on beş yıl iskemleye tünemiş çok. Var git memlekete hemşerim. Gözünü severim. İstersen sana elbise de yaptırırım. Çalıştım, para kazandım dersin İstanbulda. Durma git.»

Sigara dumanları tabaka tabaka. On beş gün her şafak vakti. Soba sönmüşken bana, memlekete gitmemi sırasını getirdi getirdi, beni incitmeden söyledi.

Son gün şafaktan önce usulca masadan kalktım. Kahveciye yanaştım. İnce sivri yüzlüydü. İt oğlu mu, it oğlu it biriydi.

«Bu benim amca,» dedim, «neyle geçinir?»

Göz kırptı:

«Onunla,» dedi. «Yanaş, iş var senin amcada. O kimseye böyle davranmaz. Sana nedense kanı kaynadı. Sana canını verir. Bırakma ardını.»

«Kaç yıldır tanırırsın?»

«Ben on bir yıldır bu kahvedeyim. O da bir yıldır şu sandalyada uyur. İyi tanırım. Çok iyi adamdır. Halo Salman. Ondan iyi adam bulunmaz. Sana ısındı. Sabah olunca, seni göstererek kardeşim gelmiş memleketten der. Önüne gelene seni kardeşim diye tanıtıyor. Sana canını verir. Halo Salman Tophanenin kırk yıllık halosudur. Dört beş yıl önce senin gibi bir kardeşi daha gelmişti memleketten. Giydirdi kuşattı, memlekete gönderdi. Çiçek gibi. Cebine çok para koymuş dediler.»

Halo Salman çocukcasına, horultusuz uyuyordu. Uzun, tel tel, uçları sararmış bıyıkları masanın üstüne taşmıştı.

Sigara dumanları yere inmişti.

Dışarı çıktım. Karaköye doğru indim. Cadde çiğden ıııslaktı. Yağmur yağmış gibi. Köprüye geldim. Kara mavnalar, vapurlar daha uykudaydı. Sessiz. Denize azıcık bir sis çökmüştü.

Köprüde durdum. Pis kahveyi düşündüm. Dalmışım. Sabah açıldı. Turuncu tan yeri usul usul silindi. Çayını içmiştir Halo Salman. Uyuyanlara kardeşinden, memleketinden söz açmıştır. Bir düş içinde. Sabah ışııyla birlikte bir duman çökmüştür kahveye.

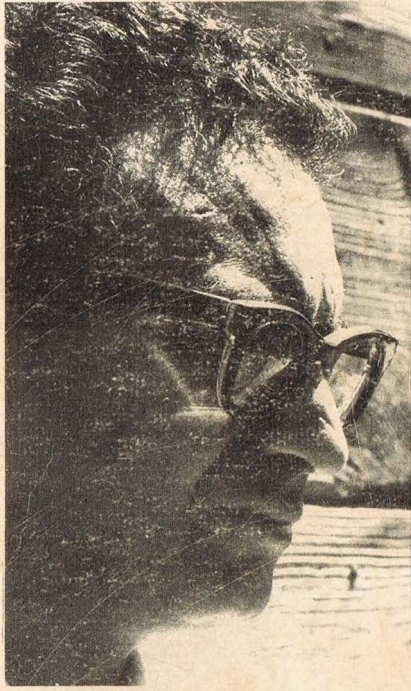
İki gün üç gün beklemiştir. Kardeşi bir daha gözükmemiştir. «Yolladım,» demiştir. «Yolladım memlekete. Doldurdum cebini paraylan. Beylerin elbisesinden elbise diktirdim sırtına. Heyye arkadaş. Sevinsin çocuk.»

İlk vapur düdüğü öttü. Köprüde, köprü altında bir kaynaşma başladı.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Diyarbakır	7
Dünyada Van	33
Kaçakçılar Arasında 25 Gün	63
Otobüsle Anadolu	123
Ambar Yolcuları ile Seyahat	151
Nuhun Gemisi Peşinde (Ağrıdağı Röportajları)	173
Sait Faikle Görüşme	205
Görülmemiş Lüfer Akını	209
Üçüncü Mevki Yolcuları	213
Amasya Sular Altında	217
Doğuda İnanılmaz Şeyler Gördüm	225
Mağara İnsanları	275
Köylü Ressam Balaban	319
Sahaflar Çarşısı	323
Dost Elif Naci, Ressam Elif Naci	327
Füreyanın Çini Cenneti	331
Yanan Ormanlarda Elli Gün	335
Kutsal Balıklar ve Ceylanlar Şehri: Urfa	423
Kanını Vererek Gazi Unvanını Alan Antep	457
İnsanı Selçuk Devrine Götüren Şehir: Kayseri ...	469
Orta Anadoluda En Sağlıklı İnsanların Şehri: Yozgat	479
Çukurova Yana Yana	483
Dünyanın En Büyük Çiftliğinde Yedi Gün	511
Peri Bacaları	541
Süngerciler	583
Van Gölünden	606
Sabahçı Kahvesi	635

3. BASIM

Cem Yayınevi, Yaşar Kemal'in birbirinden güzel röportajlarının yer aldığı «Bu Diyar Baştan Başa»nın üçüncü basımını kıvançla sunar. Röportajlarda İstanbul'dan Ağrı'ya bu diyarı baştan başa bulacaksınız. Röportajların çoğu birer gazetecilik olayı yaratmış, «Dünyanın En Büyük Çiftliğinde Yedi Gün» başlıklı yazı dizisi, Yaşar Kemal'e Gazetecilik Başarı Armağanını kazandırmıştır. Hüseyin Cahit Yalçın, Yaşar Kemal'in röportaj başarısını «Bir Gazetecinin Zaferi» olarak selamlamıştır. Yaşar Kemal'in daha sonraki röportajları da «Bir Bulut Kaynıyor» adlı kitapta yer almıştır.

25.00

75 lira